

K. MARX - F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels
Dela
Trideset sedmi tom

Urednik
Aleksa Buha

Redaktor
Miroslava Flajšer

Prevodioci
Mara Fran i Ivan Ivanji

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačka radna organizacija

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA

TOM 37

BEOGRAD 1979

Predgovor

Draž pisama sabranih u ovoj, četvrtoj knjizi prepiske, leži, prije svega, u tome što i ovdje pratimo dijalog dvojice ljudi koji su ne samo prijatelji kao ljudi nego i kao saradnici, jedan drugom i stvari samoj potpuno dorasli, saradnici, koji jedan drugog u svakom pogledu pomažu, na poslu koji se zove teorija naučnog socijalizma. Praksa te njihove saradnje: uzajamno inspirativna solidarnost i postojanost, »uspravan hod« i stanovište ljudskog digniteta koje srećemo iz stranice u stranicu, ujedno su zbiljski primjer — uzor za one i onakve ljudske međusobne odnose kojima su ovi neumorni neimari — malo je reći — posvetili svoj život. To je čitava ječna pedagoška poema ili pretpoema za socijalizam. Zgode i nezgode ovih ljudi, porodične i intimne, beskrajni napor da se doprine stvari radničke klase, muka i trpljenje koje je tražio taj rad — sve to dobiva svoj kolorit i značenje, veoma istaknuto značenje u perspektivi te pedagoške poeme. Ovi ljudi su doslovce živjeli svoju teoriju i svoju borbu, i zahvaljujući tom identitetu njima se ne može ne vjerovati na riječ. Ovdje je teško povući granicu između ličnog i porodičnog, između intimnog i opšteg, i veliko jedinstvo onog ja i onog mi, čovjeka i svijeta dato je, koliko god da je razdirano protivnostima postojećeg svijeta, na paradigmatičan način. Nama današnjima skoro je već i neshvatljivo kakvom to snagom raspolaže Marx da može u vremenu permanentnog nedostatka sredstava za život, kad Engelsovih pet ili deset funti spasavaju u posljednjim trenucima krov nad glavom i omogućuju produžetak gole egzistencije, — kakvom to snagom raspolaže ova ljudina da može uprkos svemu neumorno agitovati, braniti stvar radničke klase i pisati svoje i te klase kapitalno djelo: *Kapital*. Ili odgovor možda nije uopšte težak: tvorac nove teorije mogao je biti samo, po svojim svojstvima, takode novi čovjek — ako takav odgovor nije samo novo pitanje.

Period na koji se odnosi prepiska ovog toma — vrijeme između januara 1860. i septembra 1864. godine — ima već daleko iza sebe revolucionarne događaje iz 1848. godine, a na drugom kraju osnivanje Prve internacionale. Nastupilo je vrijeme relativnog zatišja klasnih borbi u Evropi i dotad neviđenog poleta u razvitku proizvodnih snaga. Sve je to unijelo nove momente u teoriju radikalnog komunizma *Manifesta Komunističke partije*, zapravo ti su novi elementi, i na subjektivnoj i na objektivnoj strani, morali da se uzmu u obzir. Marx

i Engels su to i učinili, ali nije svrha ovog predgovora da govori o načinu kako je to provedeno, mada se tragovi kompletiranja revolucionarne teorije mogu dobro pratiti i u ovoj prepisci. Okvir te teorije se proširio i produbio u tematskom smislu zahvaljujući realnom razvitku, ali ne manje zahvaljujući i njihovom neumornom radu na otkrivanju i tumačenju tendencija razvoja sa stanovišta njihovog značaja za proletersku klasnu borbu.

Taj okvir u geografskom smislu nije lociran na jednu ili nekoliko zemalja čak ni u smislu prvotnog određenja, i u njegovu definiciju prošireno ulaze zbivanja iz cijelog svijeta: Marxovo i Engelsovo interesovanje okreće se svakom događaju koji nosi obilježja klasne borbe, svjedno da li je riječ o klasnoj borbi u Italiji ili Njemačkoj, u Engleskoj ili Španiji, o seljačkom pokretu u Rusiji ili o građanskom ratu u Americi. Koliko je Marxov koncept socijalizma jedanput stvar klasne borbe drugi put stvar imanentnog razvoja same mašinerije, svjedoče mnoga od pisama u ovom tomu. Tako će Marx u prvom pismu ovog toma, koje je upućeno Engelsu, pokret robova u Americi i Rusiji ocijeniti kao najveću stvar koja se tada zbivala u svijetu. S druge strane, u onim dijelovima svijeta gdje se razvija kapitalistička industrija istorijski razvoj, to je evidentno, ima za cilj autentične socijalističke sadržaje. Sa stanovišta interesa svoje teorije Marx i Engels i nisu u emigraciji, mada ovo i jeste period njihove engleske emigracije. Industrijski razvitak u Engleskoj nudio je mogućnost daljeg produbljivanja analize kapitalističke mašinerije u cilju iznalaženja onih momenata koji njenu imanentnu dijalektiku čine garantom objektivne utemeljenosti klasne borbe i zalogom ostvarljivosti socijalističkih aspiracija.

I iz prepiske date u ovom tomu vidi se s koliko su žara Marx i Engels pratili sva revolucionarna zbivanja i reagovali na njih, vazda sugerišući i nastojeći da se njihov tok ne uzima kao samotok sa svrhom o sebi i s osiguranim srećnim ishodom. Inicijativa sa strane svjesnog subjekta, usmjeravanje i korigovanje tog toka od strane svjesno organizovane klase, jeste momenat koji se redovno podvlači, istina više implicite, a praksa ovih mislilaca-boraca, o kojoj govore i ova pisma, nudi obilje primjera kako treba misliti i djelovati baš u ovoj sferi — usmjeravanja, korigovanja, osmišljavanja revolucionarnih procesa — koja je zapravo ona sfera na kojoj pada odluka o izgledu budućeg društva. Držanje prvih njegovih protagonista nije pitanje dosljednosti u građanskom smislu riječi, već prije stvar uzora koji mora negdje nastati. — Gdje bi drugdje taj uzor mogao nići i odakle bi mogao dobiti određenja ako ne iz srca ovih ljudi? Gotovo svakodnevno uzajamno informisanje svjedoči o tome koliko su oni držali do detalja u kojima se iskazuje dinamizam i bogatstvo stvarnosti. Njihovo shvatanje cjeline stvarnosti biva time konkretizovano, a sposobnost da se u, na prvi pogled, neznatnom događaju očita smisao kretanja čitave stvarnosti veoma se ilustrativno na više mjesta pokazuje baš u prepisci.

To da je Marx, Engles mu je pri tom revnosno pomagao, gotovo

godinu dana utrošio prikupljajući materijal za polemički spis *Gospodin Vogt*, i pišući ga, a sve u svrhu moralne odbrane proleterskog pokreta, te sebe i Engelsa kao najistaknutijih njegovih vođa, u očima njemačkog naroda, i to u vrijeme kad su bile u toku njegove naučne studije na *Kapitalu*, ostavlja nas pomalo začudene. Ali ta začudenost prestaje kad imamo na pameti da je u pitanju nov stil, stil koji vodi računa o svim aspektima proleterske klase, koja već u klasnoj borbi ima da demonstrira svoju svakovrsnu, pa onda i moralnu nadmoć nad starim društvom. U toj borbi za afirmaciju novih ljudskih odnosa, a njima mora biti natopljena sama ta borba, inače će ona biti samo nastavak starih odnosa — u toj zbog te novosti teškoj borbi kao da i nema povlaštenih i manje važnih područja. U optužbama gospodina Vogta nije sadržana samo kleveta protiv Marxa i drugih revolucionara, već i klevete upućene cijelom pokretu, utoliko prije što su oni bili značajan njegov dio. Stoga je razobličavanje tih kleveta i odbrana od njih od odlučnog značaja »za istorijsku vindikaciju partije i za njen docniji položaj u Njemačkoj«. — I samo se s obzirom na ovako kompletno viđenje novog stila borbe može razumjeti revnost s kojom je od pedesetak poznanika i prijatelja skupljan materijal te istraživani detalji koji će pružiti pravu sliku o ovom »gospodinu«.

Stil borbe koji je jedini životni stil ovih dvaju saradnika manifestuje se i u njihovom odnosu prema Lassalle-u. Mada se s njim u mnogo čemu nisu slagali, čak možda u suštinskoj stvari, oni su Lassalle-a podržali u njegovom nesumnjivo pozitivnom pokušaju da radničku klasu organizaciono odvoji od buržoazije. Ovaj je to učinio 1863. godine osnivanjem Opšteg njemačkog radničkog saveza, organizacionog preteče njemačke socijaldemokratske partije. U vrijeme koje neposredno prethodi stvaranju Prve internacionale klasici su mogli na djelu da provjere svoju teoriju komunističke partije iz doba *Komunističkog manifesta*: da za radničku borbu mogu da budu podobne razne radničke organizacije a stvar je komunista kao teorijski najnaprednijeg dijela radničke klase da shodno okolnostima već postojeću borbu organizaciono unapređuju, da svuda rade »na povezivanju i sporazumijevanju demokratskih stranaka svih zemalja«, da zastupaju interese cjelokupnog pokreta, budućnost pokreta itd. U tom smislu je razumljivo da je saradnja sa Lassalle-om bila moguća do izvjesne tačke, naime do momenta kad ovaj mirno prerastanje kapitalizma u socijalizam otpočne propagirati kao definitivni oblik proleterske klasne borbe. I bilo je samo pitanje vremena kad će se nesigurno prijateljstvo u početnim oblicima klasnog radničkog organizovanja pretvoriti u neizbježan sukob kad se počnu javljati njegovi razvijeni oblici. Lassalle-ova smrt koja pada baš u vrijeme ove prepiske, spriječila je taj personalni sukob, ali je kompleks pitanja koja su se u njemu sublimirala ostao da dalje živi.

Valja istaknuti da su klasici marksizma držali do svojih principa, ali istodobno su uvijek bili spremni da prvenstvo daju važnosti same stvari. Uostalom, njihovi su principi bili principi »samih« stvari, pa

je sve bilo u tome da se na vrijeme otkrije i uvaži njihov pravi tok. Marx i Engels su od početka svojoj koncepciji klasne proleterske borbe prisajedinjavali sve njene postojeće oblike — vrhunac takve politike predstavlja njihovo angažovanje prilikom osnivanja Prve internacionale 1864. godine, u koju ulaze i one struje radničke klase koje nisu komunističke — jer su ti oblici bar objektivno doprinosili njihovoj viziji odlučne proleterske borbe, doprinosili su oružanoj borbi za uklanjanje klasnih (prije svega privatno-vlasničkih) odnosa. Stoga se Marx u pismu Engelsu od 19. jula 1861. zalaže za obnavljanje veza sa »odlučnom revolucionarnom partijom u Francuskoj«, a o Blanquiju će u pismu od 10. novembra 1861. kazati da je uvijek bio »glava i srce proleterske partije u Francuskoj«. Činio je to čak i po cijenu da se današnje partnerstvo može sutra pretvoriti u balast, naprosto zato što ne postoje u samoj stvarnosti čisti procesi, što se same stvari mogu u najboljem slučaju »pročistiti«.

Marx i Engels, međutim, nisu nikada gubili iz vida da se postojeće partije moraju stalno unapređivati. Jer, koliko god bile pogodne kao početni oblici proleterskog klasnog organizovanja, one to nisu s obzirom na svoju veliku istorijsku misiju. U ovom tomu prepiske nalazi se i često citirana Marxova misao da on pod (proleterskom) partijom razumije »partiju u velikom istorijskom smislu« (Marxovo pismo Freiligrathu od 29. februara 1860). I ovo je mjesto veoma važno po Marxov koncept partije, ali nije manje važno ono što prethodi tom mjestu. Nakon razjašnjenja nesporedazuma koji su između njih iskrslili povodom Marxovog spisa *Otkrića o kelnskom procesu komunistima*, Marx veli da od raspuštanja Saveza komunista 1852. godine koje je uslijedilo na njegov predlog, nije više pripadao nikakvom tajnom ili javnom društvu, »da je dakle partija u tom potpuno efemernom smislu prestala za mene da postoji ima 8 godina«. Predlog je dat zbog toga što je smatrao da dalje postojanje Saveza nije više primjereno vremenu, bar što se Evrope tiče. Smatrao je, pored toga, da će više koristiti njegov kritičko-teorijski rad »nego upuštanje u veze (udruženja) čije je vrijeme na kontinentu prošlo«. Osim toga, takvo bi upuštanje za saborce i istomišljenike u Njemačkoj bilo opasno. Kao *kritičar* on je skupio dovoljno iskustva u godinama 1849 - 1852: »Savez kao i société de saisons u Parizu, kao stotinu drugih društava bio je samo epizoda u istoriji partije, koja svuda prirodno niče na tlu modernog društva«. Ono što karakteriše prirodu ove partije (Saveza komunista) jeste njena čistota, a nikako svojstvo organizacionog uzora koji bi bio primjeren svim vremenima i narodima. Organizacioni model se mora stalno iznova iznalaziti iz unutarnjeg smisla istorijskog kretanja, svagda imajući pred očima proletersku stvar, proletersku stranu. U tom smislu Marx oštro dijeli partiju u velikom istorijskom smislu, istorijsku poziciju radničke klase koja se nikad ne može do kraja iskazati u bilo kojoj konkretnoj partiji, pogotovo ne stoga što one, institucionalizirajući se, podliježu zakonima svake ljudske institucije: zakonu težnje za održavanjem jednom us-

postavljene forme, jednom uspostavljenih odnosa i privilegija, zakonu nemogućnosti da se sve bogatstvo zbilje propusti kroz okvire organizacije i zakonu potrebe (praktično-političke, ili ideološke) da uvjerava kako je to bogatstvo respektovano u njenim odlukama itd. Ljudska sujeta, ograničenost i primitivizam, baš zahvaljujući fizičkom nasilju kojim partija može da raspolaže, mogu u njoj da pronađu najvećeg zaštitnika. Marx je to sve vidio i u svoje vrijeme, i zato se čuvao od pomisli da se bilo koja forma organizovanja ovjekovječi. Insistiranje na razlici između partije u velikom istorijskom smislu i njene pojedinačne, vremenu i mjestu primjerene, dakle nužno ograničene izvedbe mora, po Marxu, ostati neka vrsta transcendentalne pretpostavke socijalističke teorije i prakse. — Evo najzad tih čuvenih Marxovih riječi: »Ja sam otvoreno rekao moje gledište, koje Ti verovatno u bitnom deliš. Nadalje, ja sam nastojao da otklonim nesporazum, po kom bih ja pod ‚partijom‘ razumeo pre 8 godina nestali ‚Savez‘ ili preko 12 godina rasturenu redakciju novina. Pod partijom sam razumeo partiju u velikom istorijskom smislu«. A takva partija brani principe socijalizma i komunizma od svakog konkretnog organizovanog izvitoperivanja. Ona mora biti istodobno kritika i samokritika, pa se delikatnost stvari komunizma ovdje drastično objelodanjuje.

Pomenimo još jedan primjer produžavanja naučne rasprave, ili njenog otpočinjanja u prepisci. On se tiče tako reći ontološko-društvene uloge mašine, a instruktivan je za Marxov način mišljenja, da ne kažemo za njegovu metodiku mišljenja.

Položaj mašine razmatran je u pismu Engelsu od 28. januara 1863. Prethodi mu stranica pisma u kojoj Marx po ko zna koji put zahvaljuje Engelsu na pomoći, za koju neka mu je nagrada radost koju su ispoljila njegova djeca kad je pošiljka stigla. Potom slijedi radost samog Marxa što se nije obistinila bojazan da je otvorena pukotina u njihovom prijateljstvu, opaska o ženama kao »komičnim figurama« — i Marx je već oran da započne naučnu raspravu. Engels je kao i uvijek pravi čovjek s kojim se mogu provjeriti ideje, saslušati njegovo kompetentno mišljenje i zatražiti pomoć koja se proteže od argumentisanja do slanja analize čitavih sektora problema. Riječ je o automatskoj mašini predilici, »selfactoru«: jasan mu je princip njenog rada, ali nije prethodno stanje, naime kako je prije njenog pronalaženja tkač radio taj posao. Analiza polazi od razlikovanja mašine i oruđa, najprije veoma grubog i gotovo tautologijskog — da je oruđe jednostavna mašina, a mašina komplikovano oruđe. Poslije toga dolazi određenje po kom uz oruđe kao njegova pokretna snaga ide ljudska snaga, dok mašinu pokreće prirodna snaga. Po ovom bi ispalo da je plug mašina, a najkomplicovanija mašina predilica oruđe, pošto prvu pokreće prirodna snaga, a drugu ljudska ruka. Ali i ova pogrešna određenja imaju svoju svrhu, njima se u stvari negativnim markiranjem krči put prema pravom određenju. Postignuto je da se uvidi kako se na ovaj način ne može daleko otići. Dolazi zaokret: treba poći od elementarnih formi,

od dijelova mašinerije od kojih počinje industrijska revolucija. Ne pokretna snaga, već oni dijelovi koje Englezi zovu *working machine* (radna mašina) jeste ono od čega treba poći, »ne npr. od nadomještanja stopala koje pokreće tkački točak, vodom ili parom, nego od preinačenja samog procesa tkanja i istiskivanja dijela ljudskog rada koji nije bio samo primjena snage..., nego prerada koja se tiče direktnog djelovanja na materijal koji se ima da preradi«. Na današnjem stepenu razvitka mašinerije, kad je mašina radilica postala odlučujući elemenat radnog procesa, više nije ni važno da li se ona pokreće rukom, vodom ili parom. Napokon, slijedi suptilna analiza istorije tehnologije sve do vremena industrijske revolucije koju na ovom mjestu nećemo ponavljati.

Ova je analiza bila potrebana da bi se pokazala veza između ljudskih društvenih odnosa i materijalnih odnosa proizvodnje. Takva analiza veze ovdje nije data, učinjeno je to prije svega u *Kapitalu*. Ali se iz ove skice može nazrijati Marxovo shvatanje koje je on bar djelomično zastupao čitavog života: da moderna industrija po sebi nosi princip organizacije, ne samo organizacije proizvodnje u užem smislu nego i organizacije međuljudskih odnosa. Nije ovdje prilika da se o tome dalje govori. Recimo još da nije ništa manje interesantno pismo u kome Marx prvi put informiše Engelesa o svojoj teoriji formiranja prosječne profitne stope, te o teoriji apsolutne zemljišne rente, koja je i Engelesu bila toliko nerazumljiva da je Marx svoje izlaganje morao podrobnije ponoviti.

Istorija nastanka *Kapitala*, koja se može detaljno pratiti u ovom tomu prepiske takođe je interesantna tema, ne posljednja naravno, koju bismo na kraju htjeli spomenuti.

ALEKSA BUHA

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

PISMA

JANUAR 1860 – SEPTEMBAR 1864

P r v i d e o

Prepiska između Marxa i Engelsa

januar 1860 - septembar 1864

1860

1

Marx Engelsu
u Mančester^[1]

[London, posle 11. januara 1860]

11. januara 1860.

Dragi Marx,

Šaljem Ti danas u krstopletu primerak priloga broju 349 lista «Köl[nische] Z[eitun]g» od prošle godine.

Wilhelm Joseph Reiff, za kim je u tim novinama izdata poternica «zbog razvrata», identičan je, kao što sam saznao, sa Reiffom iz kelnskog komunističkog procesa, koji se sad nalazi ovde i živi na račun partijskog džepa.

Danas sam Reiffu pisao (na Liebknechtovu adresu, jer ga drukčije ne mogu naći) da se ne mogu više za nj interesovati — da mu zabranjujem da se dalje poziva na mene — i da me više ne posećuje!

Time sam sa svoje strane učinio ono što sam obavezan prema sebi. Kakav će stav Partija zauzeti prema toj gadosti, to je njena stvar. Eto Ti činjenice!

*Tvoj**F. Freiligrath*

Ovog »Reiffa« ja nikad nisam primio u svoju kuću, jer mi je tip bio sumnjiv, i više nego sumnjiv zbog svog držanja u Komunističkom procesu.^[2] Naprotiv, »debeli stihoklepac« uzeo ga je pod *svoju* protekciju i Liebknechtu ga iz sveg srca preporučio. Od tog vremena taj tip je živio na račun Liebknechta, Laponca¹, Leßnera, Schrödera etc. i drugih grešnika, a dao je takođe da za nj sakupljaju u radničkom društvu^[3] etc.

Priloženo pismo F[reiligrathovo] je sve što sam čuo o ovom Tevtoncu posle velikog povlačenja.^[4] Koliko je, opet, smešno ovo pismo. Koliko je groteskna grandeur², pod kojom se skriva savest pokisle pudle. Čini se da F[reiligrath] veruje da uskličnici pojačavaju prozu. »Partija« neka »zauzme stav«. Prema čemu? Prema »razvratu« Wilhelma Josepha

¹ Andersa — ² uzvišenost

Reiffa — »ovoj gadosti«, kako komentariše Betin prijatelj. Čudan zahtev. Uostalom, en passant³, »Društvo Nemaca«⁽⁵⁾, koje je osnovao neki sumnjivi sлагаč po imenu Zinn, naimenovalo je za svoje »počasne građane« princa Alberta, Gottfrieda Kinkela, K. Blinda i F. Freiligratha. Herusk je, naravno, primio diplomu.

Sledećeg ponedeljka je rok plaćanja od 1 £ na Marylebone county-court⁴. U isto vreme sam dobio ovde priloženu pisaniju od Westminster county-court (on behalf of a baker⁵), koju mi moraš vratiti. Predviđeno počinje da se ostvaruje. Čim je jedan od filistara našao put ka county-court-u, naći će ga i drugi. Ako se to tako produži, zaista ne znam kako ću se dalje održati. Stalne smetnje fatalne su zbog toga što u svome poslu⁽⁶⁾ apsolutno ne idem napred.

Beleška u darmštatskoj »Militär-Zeitung« vrlo je welcome⁶.⁽⁷⁾ Svojim novim pamfletom⁷ Ti si u Nemačkoj obezbedio svoju poziciju kao vojni kritičar. Sledećom prilikom izdaćeš neku stvar pod svojim imenom i napisaćeš: Autor *Po und Rhein*. Naši neprijatelji uvideće by and by⁸ da samo mi imponujemo publici, ne pitajući za dozvolu ni nju ni njene Bete.

Po mome mišljenju, najveći događaj koji se sada u svetu odigrava je, s jedne strane, američki pokret robova, otpočet Brownovom smrću,⁽⁸⁾ i, s druge strane, pokret robova u Rusiji. Verovatno si video da se plemstvo u Rusiji direktno bacilo na ustavnu agitaciju i da su već dvojica ili trojica iz glavnih porodica otpremljeni u Sibir. U isti mah se Aleksandar sa seljacima pokarabasio, izjavivši u najnovijem manifestu bukvalno da »the communistic principle«⁹ mora prestati sa oslobodenjem. Time je otpočeo »socijalni« pokret na Zapadu i Istoku. Ovo, zajedno sa predstojećim downbreak¹⁰ u Srednjoj Evropi, biće veličanstveno.

U »Tribune«-i⁽⁹⁾ upravo čitam da je u Misuriju bio nov ustanak⁽¹⁰⁾ robova, naravno ugušen. Ali signal je dat. Ako stvar by and by postane ozbiljna, šta će onda biti sa Mančesterom?

Leonhard Horner se povukao sa svog položaja. Njegov poslednji kratki izveštaj pun je ironične gorčine.⁽¹¹⁾ Ne možeš li saznati da li su u ovu ostavku mančesterski mill-owners¹¹ umešali svoje prste?

Iz »Factory Inspector's Reports« (od »1855« — »1859. prvo polugodište«)⁽¹²⁾ proizlazi da se industrija u Engleskoj posle 1850. basnoslovno razvijala. Zdravstveno stanje radnika (adults¹²) popravilo se posle Tvog *Položaja radničke klase* (koji sam ovde u Muzeju¹³ opet pročitao), a dece (smrtnost) se, naprotiv, pogoršalo.

Salut.¹⁴

Tvoj
K. M.

³ uzgred rečeno — ⁴ sud grofovije — ⁵ po nalogu nekog pekara — ⁶ dobrodošla — ⁷ *Po i Rajna* — ⁸ postepeno — ⁹ »komunistički princip« — ¹⁰ rasulom — ¹¹ fabrikanti — ¹² odraslih — ¹³ Britanskom muzeju — ¹⁴ Pozdrav

2

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. jan. [1860]

Dragi Engels,

Jesi li već čuo o Vogtovoju brošuri sa najpodlijim napadima protiv mene? A nemački građani to primaju s likovanjem. Prvo izdanje je već rasprodato. Juče je »*National Zeitung*« doneo u *leader-u*^{1[13]} dug i prljav izvod. (Možeš li nekako pronaći ovaj broj »*National-Zeitung*«-a? Ja ga nisam mogao ovde nabaviti.) Šta sad da radim? Gospodin Lass[alle] je, izgleda, zbog mog poslednjeg pisma toliko uvređen da ne daje ni glasa od sebe.^{14]}

Bilo bi mi drago kad bi Ti za petak ili subotu (jedan brod ide preko Korka) imao jedan članak ready².

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ *uvodniku* — ² gotov

3

Engels Marxu

u London

Mančester, 26. jan. 60.

Dragi Mohr,

Kako je sutra dan »Tribune«^[15], žao mi je što opet nemam materijala; nekoliko beležaka o Maroku s dopisom u »Times«-u ne dosežu ni do okršaja kod Kabo-Negroa,^[16] a dalje se nije ništa ni dogodilo; uostalom, imaćeš dovoljno materijala o događajima u Parlamentu¹. Na reformu pruske vojske takođe još čekam.^[17]

Tvoje shvatanje o značaju pokreta robova u Americi i Rusiji već se sada potvrđuje. Istorija Harpers'-Ferija^[8] sa epilogom u Misuriju^[10] donosi svoje plodove, svuda na jugu se slobodni crnci iz država proteruju, a u prvom njujorškom izveštaju o pamuku (W.P. Wright and Co. od 10. januara 1860)^[18] baš sad čitam da plantaže nastoje da svoj pamuk hurried on to the ports in order to guard against any probable consequences arising out of the Harpers' Ferry affair². I u Rusiji se stvar vrlo lepo komplikuje; a[ugsburški] »A[llgemeine] Z[eitung]« ima sad vrlo dobrog dopisnika u Petrogradu. Istina, on obraća veću pažnju na ustavni pokret plemstva, ali ovaj, naravno, daje podsticaj seljacima.

U Indiji se sprema kolosalna kriza. O mišljenju ovdašnjih filistara o tome confer³ priložene Market Reports⁴. Mnoga prediva su sada visoko na ceni, gotovo više nego 1857. kada su bila na najvišoj tački, pri tom je pamuk $2\frac{3}{8}$ do $2\frac{1}{2}$ pensa *jevtiniji*. Samo u Burnleyu gradi se 26 novih fabrika, u drugim mestima u odgovarajućoj proporciji. Radnici svuda dobivaju postepeno 10% povišice na nadnice i uskoro će dobiti i više. Po mome mišljenju manipulacija sa fiktivnim kapitalom u indijskom poslu opet je isto tako rife⁵ kao 1846/47. i većina kupuje samo zato što *mora* i što ne može da obustavi proizvodnju. A kad i ne bi bilo toga, porast proizvodnje samo do jeseni, najkasnije do proleća 1861, dovešće do ogromnog collapse⁶-a.

Glupi Englezi već sad misle da će uskoro preplaviti Francusku robom. Neki magarac — štampar katuna — one of the sharpest⁷ — reče da može pri 30%-zaštitnoj carini u *Francuskoj* praviti poslove i pri

¹ Karl Marx, *Engleska politika* — ² brzo otpremiti u luke da bi se zaštitili od mogućih posledica Harpers-Feri-afere — ³ uporedi — ⁴ tržišne izveštaje — ⁵ raširena — ⁶ sloma — ⁷ jedan od najnezajajljivijih

tom zaraditi 15% više nego na svakom drugom tržištu. Ovaj ludak uobražava da će monopolne cene u Francuskoj ostati i posle ukidanja monopola. Da je cela stvar samo mahinacija sa svrhom da se John Bull ščepa na najslabijem mestu i da mu se najzad čestito podvali, na to niko ne misli.

Ko je, zapravo, gospodin Fischel koji je Koburškom hercogu napisao¹⁹ njegov pamflet, a sad piše u »Free Press«? Da Koburžac ima urquhartističke leanings⁸, video sam već iz izvoda iz tog pamfleta.

Dronke se nalazi u Liverpulu i ima vrlo dobru agenturu jedne francusko-španske kompanije rudnika bakra — £ 500 mu je garantovano, a može zaraditi do £ 1000, kako govore. To mu je svršio Garnier-Pagés. On često dolazi ovamo, ali me uvek izbegava pa mi post festum⁹ šalje pozdrave.

Lupus je imao težak bronhitis, no sad je bolje, ali još je vrlo osetljiv i još se ne oseća sasvim dobro. Opet je organizovao hroničnu borbu sa landlady¹⁰.

Sad imam vrlo mnogo posla u kontoru, zato i pišem tako neredovno. Zasad i ne vidim kako bi se ovo prekomerno argatovanje izmenilo, ako ne dođe, kao što se nadam, do krize.

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i young ladies.¹¹

Tvoj
F. E.

⁸ naklonosti — ⁹ naknadno — ¹⁰ gazdaricom — ¹¹ mladim damama

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. januara [1860]

Dragi Engels,

Poručio sam Vogtovu brošuru pa ću je i Tebi poslati. To je preštampano (ili prvo potpuno izdanje) njegovog procesa u Augsburgu, zajedno sa uvodom. Ovaj je naročito uperen protiv mene i čini se da je drugo i popravljeno izdanje Müller-Tellingera.^[20] Čim stvar stigne, treba da vidimo šta da se radi. Faucher mi je pričao with an intense pleasure¹ da me Vogt tretira sasvim en canaille² i sa exquisite³ prezrenjem. Ta lopuža pokušava da uveri nemačkog filistra da ja, tobože, ovde živim kao neki dr Kuhlmann na račun radničkih džepova itd. (Pred svojom ženom, naravno, krijem tu prljavštinu.)

U Berlinu je počeo izlaziti novi vojni nedeljni list. Moje je mišljenje da *immediately*⁴ napišeš Lassalle-u pod *izgovorom* da se raspituješ za whereabouts⁵ ovog lista. Moramo sad, svakako, imati vezu u Berlinu. L[assalle]-ov odgovor Tebi pokazaće da li možemo i dalje s njim ići ili ne. U poslednjem slučaju — što bi, svakako, bilo neprijatno — morao bih se poslužiti drom Fischelom (pruski asesor), o kome kasnije. U svome pismu L[assalle-u] možeš direktno ubaciti da sam teškoće koje mi je on pričinio (bar njegovo odvracanje in that regard⁶) da svoju izjavu o Vogtu⁷ iznesem u »Volks-Zeitung«-u (naime, onu istu koja je izašla u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«) smatrao za neku vrstu conspiracy⁸ s njegove i Dunckerove strane sa Vogtom. Možeš, zatim, naravno, drop⁹ nekoliko reči da je, usled dvoličnosti nekih starih partijskih prijatelja (ovom prilikom nekoliko hits upon¹⁰ Freiligratha), moj temper¹¹ postao nešto kiseo i da sam Ti saopštio da sam pisao pismo L[assalle-u], koje je ovaj, izgleda, rdavo primio. Sa svoje strane ćeš, naravno, pretpostaviti da me L[assalle] i suviše dobro poznaje a da ne bi prešao preko slučajnih grubosti u formi itd. U svakom slučaju, on će se posle toga izjasniti. Smatram da je sada bezuslovno potrebno malo diplomatije — u najmanju ruku da se osvedočimo kako stojimo. L[assalle] je još uvek horse-power¹² u poređenju s drugima.

¹ sa velikim zadovoljstvom — ² podlo — ³ odabranim — ⁴ odmah — ⁵ bliže okolnosti — ⁶ u tom pogledu — ⁷ »Izjava« od 15. novembra 1859 — ⁸ zavere — ⁹ ubaciti — ¹⁰ udaraca s boka — ¹¹ glas — ¹² konjska snaga

Sva je stvar u tome što sada ona lupeška rajhsbanda,^[21] drugo — banda oko Nacionalnog saveza,^[22] najzad liberalna banda čine sve moguće da nas u očima nemačkog filistra moralno unište. Ne može se sumnjati u to da će i pored sve dreke za mirom verovatno još tokom ove godine, vrlo verovatno još pre početka leta, there will be a new war.¹³ U svakom slučaju, međunarodni odnosi su toliko komplikovani da je za vulgarnu demokratiju i za liberalizam od velike važnosti da naš glas ne dopre do ušiju nemačkog filistarstva (tj. publike) i da nam zatvore prilaz k njemu. Ignorisanje, tj. indiferentnost, moguće je u ličnim i partijskim stvarima samo do određene tačke. Case¹⁴ Vogta ne može se sasvim jednako tretirati kao slučaj nekog Tellingera, Heinzena i tutti quanti¹⁵. Ovaj ventrilokist važi kao naučna veličina u Nemačkoj, bio je rajhsregent, podržava ga Bonaparta. Ti bi mogao *en passant*¹⁶ zapitati i blagorodnog L[assalle-a], šta on smatra za najzgodnije u Vogtovoj aferi? L[assalle] se u pismima meni i suviše *zaleteo* da bi mogao učiniti potpuni volte face¹⁷. U svakom slučaju, mora se pokušati da se stvar tako udesi da on zauzme^[23] određenu poziciju — aut, aut.¹⁸

Fischel je pruski urquhartit¹⁹. U berlinskom *Portfolio*, koji on izdaje, ukazao je na moje pamflete protiv Pama²⁰ i dao izvod iz njih^[24]. (Po direktnom nalogu Urquharta.) Urq[uhartiti] su ga pozvali k sebi u Englesku. Ovde su ga pri Foreign Affairs Committees^[25] prikazivali kao svedoka pobedonosne »vere« (u Urq[uharta]) na Kontinentu. Ja sam se ovde sastao s njim. Ponudio je svoje najbolje usluge ako bi mi bio potreban u severnonemačkoj štampi.

U izdanju »Juchheisasa nach Italien« (onog nikogovića Bambergera u Parizu) vele da je napao Tvoje članke u »Volk«-u.

Šta je izjavio gospodin Orges?^[26] Propustio sam to.

Ako je moguće, napiši za utorak (ne treba da bude dugačko) o vojnom značaju Savoje (i Nice)²¹ za Francusku. Vidi govor Normanbyja u House of Lords²² u »Times«-u of to-day²³.

A-propos! »U znak priznanja za moje zasluge u razvijanju komunističkih principa« dobio sam od ovdšnjeg Udruženja za obrazovanje radnika poziv na njihovu osnivačku proslavu 6. februara. (Oni, naime, smatraju sebe još uvek naslednicima starog Vindmilskog udruženja.^[3]) Slični, ali drukčije motivisani pozivi upućeni su Schaperu, Pfänderu i Eccariusu. Pod *sadašnjim okolnostima*, naravno, primam poziv, i time će se izbrisati i poslednji trag starih svađa s radničkom grupom. Gospodin F. Freiligrath nije pozvan. Moram sada zaista izbegavati da se sretnem s tim trbonjom. U svom besu zbog

¹³ doći do novog rata — ¹⁴ slučaj — ¹⁵ njima sličnih — ¹⁶ uzgred — ¹⁷ zakret — ¹⁸ ili, ili — ¹⁹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 20 — ²⁰ »Lord Palmerston« — ²¹ Friedrich Engels, *Savoja i Nica* — ²² Gornjem domu — ²³ od danas

onog fogtovskog dubreta — u kome F. F. ima magna pars²⁴ — lako bi došlo do grdnih erupcija. Pozdrav Lupusu.

Salut.

Tvoj
K. M.

²⁴ velik deo

5

Engels Marxu

u London

Mančester, 31. januara 1860.

Dragi Mohr,

Mislim da sutra pišem Ephraimu Pametnom¹; o ovoj diplomatskoj poslanici treba da se dobro promisli pre no što se pošalje. Već nekoliko dana vrzma mi se u glavi neka vrsta nastavka *Po und Rhein. Savoyen, Nizza und der Rhein*. Čvrsto sam odlučio da tu stvar ponudim Dunckeru; neće biti više od dva tabaka i bio bi dobar izgovor da se stupi u vezu sa Ephraimom. U svakom slučaju, narednih osam dana ću to napisati i rukopis odmah poslati u Berlin. Osim nekoliko priča o francuskim revolucionarnim kampanjama u Nici i Savoji, nema šta da se priprema; ići će, dakle, brzo.

Da gospodina Vogta treba čestito poklopiti, to se razume; ali je teško nešto reći pre no što saznamo šta je štampao. Svakako se Fischel može isto tako iskoristiti kao i svaki drugi, ako zaista ima veze. Jevrejčić Braun će sada takode uvideti da Tvoja izjava² i ceo rusvaj između Vogta i a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]« ipak imaju sasvim drugi značaj no što je to berlinski filistar u početku uobražavao. Kako stvari stoje, mi moramo sve te veze održavati, a *conspiration de silence*³ i druge intrige, na šta treba zasad zažmuriti, razrešiće nas kasnije svake obaveze da ih, čim bude nužno, u presudnom trenutku iz stvarno političkih razloga raskinemo.

Što se tiče izgleda na nove skandale, potpuno sam Tvog mišljenja.⁴ No, da bismo u publici uprkos Vogtu i kompaniji sačuvali svoj prestiž, mislim da je nužno da se pojavimo s naučnim radovima. Za organizovanje emigrantske štampe nemamo novca, a videli smo više puta da emigrantski list ili nemačke brošure štampane u Londonu samo onda prodiru u publiku (u Nemačkoj) ako se bar godinu dana može čekati na rezultat. Istupati neposredno politički i polemički u samoj Nemačkoj u smislu naše partije, potpuno je nemoguće. Dakle, šta preostaje? Ili jezik za zube ili činiti efforts⁵, o kojima će doznati samo emigracija i američki Nemci, ali niko u Nemačkoj, ili, pak, produžiti na način kako si Ti otpočeo u svojoj prvoj svesci^{6[27]} a ja u *Po und Rhein*. Ovo smatram za sada glavnim, i ako budemo tako radili, onda neka Vogt

¹ Ferdinandu Lassalle-u — ² Izjava od 15. novembra 1859 — ³ Zavera ćutanja — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 4 — ⁵ napore — ⁶ Prilog kritici političke ekonomije

samo galami, mi ćemo tada ubrzo opet imati toliko footing⁷ pod nogama da ćemo u nemačkoj štampi tu i tamo moći objaviti potrebne lične izjave (whenever required⁸). Naravno, pri tom najvažnije je to da se uskoro pojavi Tvoja druga sveska, i ja se nadam da Te Vogtova istorija neće sprečiti da taj rad produžiš. Budi, najzad, nešto manje savestan prema sopstvenim stvarima; još uvek su i predobre za ovu tričavu publiku. Glavno je *da* se ta stvar napiše i da izade: slabosti koje ćeš Ti uočiti, ovi magarci svejedno neće pronaći; a kad nastupe burna vremena, šta ćeš imati od toga ako se cela stvar prekine pre no što završiš *Kapital* u opštim crtama? Vrlo dobro poznajem sve druge okolnosti koje Te ometaju, ali znam, takode, i to da glavni razlog odugovlačenja uvek leži u Tvojim skrupulama. Na kraju krajeva, ipak je bolje da stvar izade nego da zbog takvih neodumica uopšte ne izade.

Gospodin Orges dao je pur⁹ ličnu izjavu iz koje se može doznati ko je ta sova¹⁰. Prvobitno pruski artiljerijski lajtnant u Berlinu u vojnoj školi (1845. do 1848), u isto vreme je studirao i promovirao, marta 1848. otišao odatle (njegova molba o otpuštanju datirana je 19. marta 1848) i prešao u Šlezvig-Holštajn u artiljeriju, 1850. na jedan trgovački brod, gde je »služio« i napravio put oko sveta, 1851. bio je na izložbi u Londonu,^[28] o kojoj je slao dopise a[ugsburškom] »A[llgemeine] [Zeitung]«-u, bio je tada u društvu sa Schimmelpfennigom, Willichom, Techowom itd., a kasnije je preuzeo vojnu rubriku a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a. On je, u svakom slučaju, u tom listu i on ga je ponovo postavio na noge. Uvodnike koje sam pripisivao Heilbronneru sve je on pisao. I pored toga, još ću sasvim dobro izaći nakraj s njim.

Poziv drugara došao je u zgodan čas.¹¹ No ja se nadam da se Ti, naravno, nećeš ni u šta dalje upuštati, ovaj teren nam je predobro poznat i, na sreću, Ti stanuješ daleko.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

Prusi su hteli da kod mog starog stave zabranu na moj imetak za svotu od 1005 talira, 20 srebrnih groša i 6 pfeniga, jer sam dezertir rezerve. Moj stari im je rekao da nema moga imetka u rukama, i na tom je ostalo. Osamnaestog februara biću osuđen.

⁷ tla — ⁸ kad god zatreba — ⁹ čisto — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 4 — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 4

6

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 31. januara 1860.

Dragi Engels,

Tvoj članak sam primio.¹ Vrlo dobar.

U prilogu Lassalle-ovo pismo koje je juče stiglo i na koje sam odmah kratko odgovorio.² Bez pamfleta, koji mi moramo *zajedno* napisati, nećemo se izvući iz te stvari. Ja sam zgodnom prilikom napisao i Fischelu u Berlin, da li bi se mogla povesti tužba zbog klevete protiv »N[ational-] Z[eitung]«-a. Vogtov spis¹³¹ (ne može se dobiti *ni kod jednog* londonskog knjižara; nije ga poslao ni Freiligrathu, ni Kinkelu, ni ikom drugom od njegovih ovdašnjih poznanika. Hteo je očigledno da na taj način dobije u vremenu. Stoga sam ga morao poručiti), očigledno je, ukoliko mi dolazimo u obzir, jedan de la Hodde-Chenusches Machwerk²⁹). Čitao sam *drugi* članak »Nat[ional]-Z[eitung]«-a, odakle vidim da on, između ostalog, i za Lupusa (nazivajući ga kazamatskim Wolffom, parlamentskim Wolffom) tvrdi da je 1850. poslao cirkular nekim hanoverskim reakcionarnim novinama³⁰). On je podgrejao sav prljavi emigrantski trač iz perioda 1850 - 1852. Likovanju buržoaske štampe, naravno, nema kraja, a utisak na publiku jasno se vidi iz tona L[assalle-ovog] pisma; budi tako dobar i saopšti ga Lupusu a zatim *sačuvaj*.

Freiligratha sam juče video na trenutak. Obratio sam mu se vrlo svečano (ako u njemu ima još iskre osećanja časti, on mora dati izjavu protiv Vogta) i ceo naš entreview³ bio je ovaj. *Ja*: »Došao sam da Te zamolim da mi pozajmiš pamflet o procesu a[ugsburškog] 'A[llgemeine] Z[eitung]'-a koji sam uzalud tražio kod svih knjižara i koji Ti je Tvoj prijatelj Vogt sigurno poslao. *F[reiligrath]* (vrlo melodramski): Vogt nije moj prijatelj. *Ja*: Lassalle mi piše da moram odmah odgovoriti. Ti, dakle, nemaš taj pamflet? *F[reiligrath]*: Nemam. *Ja*: Do videnja.« (On mi pruži desnicu i na vestfalski način mi stisne ruku.) Voilà tout⁴.

Juch (vlasnik i sadašnji urednik »Hermann«-a, s kojim sam se upoznao prilikom procesa protiv Eichhoffa³¹) u Berlinu u Stieberovoj aferi) uverava me da ni Kinkel dosad nije dobio primerak od Vogta. Međutim, ovaj Juch je dobio od Vogta masu dopisa protiv nas, koje nije stampao. Moram zasad s ovim čovekom, koji je, uostalom, na

¹ *Savoja i Nica* - ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 2 - ³ razgovor - ⁴ to je sve

svoj način sasvim pošten, održavati dobre odnose. Pošto sada u Londonu izlazi samo »*Hermann*«, bilo bi strašno kad bismo se ovde, na našem vlastitom terenu, našli nenaoružani protiv Vogtove bande.

A-propos! Eichhoff je, posle mog prvog susreta s Juchom, po mom savetu, pozvao kao svedoka odbrane pajtaša *Hirscha*, koji u Hamburgu izdržava kaznu zbog krivotvorenja. Usled toga je proces, koji je bio određen za 26. januar (to sam čitao u »*Publicist-u*«), ponovo odložen posle žučne debate. Sa *Hirschom* je sad *Stieberu* odzvonilo.

Salut.

Tvoj
K. M.

Upravo sam primio vest od *Imandta* da je *Heise* umro.

7

Engels Marxu

u London

[Mančester] 1. februara 1860.

Dragi Mohr,

Ovog puta stvar postaje iz dana u dan sve ozbiljnija. Ni gospodin Altenhöfer ni grbavi Häfner u Parizu nisu lično dali ^[32] jasne izjave u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[ei]tung«-u. A sad još dolazi Lassalle-ovo mudro pismo. On je već i sam napola bonapartist, a koketiranje s bonapartizmom izgleda da je u Berlinu na dnevnom redu, pa prema tome gospodin Vogt bez sumnje nalazi *tamo* pogodan teren. Dobra je Lassalle-ova ideja: da se veza sa a[ugsburškim] »A[llgemeine] Z[ei]tung«-om ne sme koristiti protiv Vogta i Bonaparte, ali Vogt sme koristiti Bonap[artine] pare za bonapartističke svrhe a da pri tome ostaje potpuno čist! Ovi ljudi vide Bonap[artinu] zaslugu već u tome što je potukao Austrijance; specifično pruski duh i berlinsko mudrijašenje opet je na površini i u Berlinu mora da izgleda skoro kao posle bazelškog mira^[33]. S takvim ljudima ne može se rezonovati. Čini se da Lassalle isto tako prirodno izbacuje iz sebe ovakve prazne priče kao i svoj izmet, a možda još i mnogo lakše — šta može čovek da kaže na takve fadaises¹ i jevtine mudrosti? Divne savete daje taj gospodin.

Najpre treba da nabavimo brošuru,^[13] a tada da se pobrinemo za mesto štampanja i za izdavača replike. Po mogućnosti u Nemačkoj i u glavnom boravištu protivničke stranke, u Berlinu. Stvar sa 3000 primeraka očito je fogtovska laž^[34]. Ali skandala ima dosta. Još danas ću videti Lupusa i reći ću mu da se priseti sveg materijala koji može nabaviti o Vogtu. Dotle ću srediti papire o 1850/52, a Ti moraš pronaći naš stari rukopis o emigrantima². Nenam još nikakve predstave o tome šta je taj tip, zapravo, rekao.

Pozdrav family.

Tvoj
F. E.

¹ otrcanosti — ² Karl Marx/Friedrich Engels, *Velikani emigracije*

Engels Marxu

u London

Mančester, 2. februara 1860.

Dragi Mohr,

S Lupusom sam sinoć razgovarao. Kad sam mu naglas čitao Lassalle-ovo¹ pismo, tek onda mi je bilo sasvim jasno filistarstvo i arogantnost tog čoveka, a ujedno i njegov »metod«. On je i u najsitnijoj tričariji starohegelovski apsolutni duh; upravo kao što hoće da u ekonomiji postavi više jedinstvo između konačne suprotnosti, između Tebe i ekonomista, tako već sad hoće da bude više jedinstvo između Tebe i Vogta. Od Tebe »princip«, od Vogta »italijanska politika«⁽³⁵⁾, ima li nešto lepše? To je tričavo mudrovanje referendarijusa, koje počinje time da treba proglasiti kako Vogt nije podmićen, i koje jedini dobar vic koji je Fröbel u svojoj izjavi napravio pretvara u apsurd, jer ga uzima ozbiljno!⁽³⁶⁾

Lupus misli: da li se ne bi moglo po pruskom zakonu naterati »National-Zeitung« da donese Tvoju izjavu. I ja mislim da u zakonu o štampi ima takav član. If so², trebalo bi odmah po primitku brošure to iskoristiti; jer kao što L[assalle] s pravom kaže, habent sua fata libelli⁽³⁷⁾, ne može se znati kako će se stvar sa brošuroum razviti, i što brži odgovor, utoliko sigurniji efekt.

Quoad³ naše brošure, nezgoda je u tome što smo lično u defanzivi i što na laži ne možemo odgovoriti lažima. Dalje, druga je nezgoda što nas publika, tj. filistarstvo, već unapred mrzi; nama, doduše, nisu upisali u greh odium generis humani⁴ ali zato jesu odium generis burgeois⁵, a to je jedno te isto.

Nasuprot tome, mi smo u preimućstvu što možemo izložiti našu italijansku politiku, što će stvar skrenuti na drugo polje, potisnuti u stranu sve lično i nama, iako ne pred berlinskim liberalima, a ono, pak, u najvećem delu Nemačke dati preimućstvo time što zastupamo popularnu, nacionalnu stranu. Naročito nam dolazi zgodno savojska stvar.⁽³⁸⁾

Ja sad mislim da se Ti, čim brošura stigne (zar ne bi mogao Lassalle poštom amo poslati?), spakuješ i dođeš ovamo da bismo onda konačno rešili kako, šta i gde. Ja bih rado iskoristio priliku da dodem u London, ali pošto Tvoja žena ne sme o tome ništa da zna, bolje

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 6 i 7 — ² ako je tako — ³ što se tiče — ⁴ mržnju prema ljudskom rodu — ⁵ mržnju prema buržoaskom rodu

je da Ti dođeš ovamo, a osim toga, ako bi trebalo nešto raditi, ja ne bih mogao tako dugo ostati u Londonu. Treba, dalje, rešiti i to da li da i moje ime bude u naslovu; vidim samo jedan jedini razlog koji govori protiv toga, a taj mi izgleda *presudan*; no o tome usmeno.

Na savojskoj stvari radim⁶ i sutra ću pisati L[assalle]-u i D[uncker]-u. Nameravana poslanica L[assalle]-u, naravno, još nije otišla.

Čudnovato da sam o Heiseovoj smrti morao doznati tek via Dandi⁽³⁹⁾ i London. Mali⁷ je prošlog četvrtka ili petka bio ovde i dolazio je k meni, nisam bio kod kuće, nije me našao ni uveče u klubu; da je to znao, svakako bi mi poručio preko nekog trećeg, kao što on to inače čini. A video je i Charlesa⁸.

Salut.

Tvoj
F. E.

⁶ Friedrich Engels, *Savoja, Nica i Rajna* — ⁷ Ernst Dronke — ⁸ Charles Røgen

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 3. februara 1860.

Dragi Engels,

Posle malé izmene ili, tačnije, izbacivanja *jedne* rečenice C.D. Collet je juče pristao, ali je ujedno rekao da mora najpre pokazati stvar Urquhartu, pošto je, zapravo, on izdavač, čime je stvar odložena za dvadeset četiri časa. Collet je dodao da ja mogu — naravno i malgré eux¹ — štampati izjavu, ali na ovaj način mogao bi se to a certain degree² kasnije pozivati na njega i Urq[uharta]⁴⁰¹. Well. Ja sam u tome popustio i videću šta će reći čiča U[rquhart]. (O daljem toku stvari kasnije.)

Uostalom, *sada* se ni sa brošuram ni sa izjavom u novinama ne bi ništa postiglo. Brošura bi bila killed od te iste štampe which now trumpets the grandeur of Vogt³. Atak ovog poslednjeg protiv mene — on očigledno ide za tim da pokaže kako sam ja u društvenom pogledu niko i ništa — (to proizlazi iz svega što dosad znam po čuvenju) treba da bude grand coup⁴ buržoaske vulgarne demokratije — a ujedno rusko-bonapartističke fukare protiv cele partije. Mora se, dakle, isto tako odgovoriti sa grand coup. Dalje: *defanziva* nam ne dolikuje. *Ja ću nužiti* »National-Zeitung«. To sam već *rešio*. Mnogo novca za to zasad neće biti potrebno — mislim za prethodni depozit kod suda. Advokati će biti veoma raspoloženi za to, pošto će to biti proces koji će napraviti skandal u celoj Nemačkoj. Čim primim Fischelovo pismo⁵ (mislim da će sutra stići), daću kratku izjavu⁶ u razne nemačke novine sa saopštenjem da tužim u Berlinu »N[ational]-Z[eitung]« zbog klevete. Već sam u njegovom drugom članku, koji imam, pronašao tačke optužbe, koje će ga pravno smesta onemogućiti. Na ovom procesu moći će se izneti sva *buržoaska* replika — pred sudom. Posle ćemo se prihvatiti svinje Vogta.

Kad pomisliš da će za nekoliko nedelja, u vezi sa Stieberom³¹ ceo Kelnski komunistički proces² biti ponovo pretresan, onda nam taj podli atak, ako se spretno iskoristi, može doneti koristi umesto štete, omogućavajući nam da se at once⁷ opet afirmišemo u radničkoj masi.

¹ uprkos njima — ² do izvesnog stepena — ³ ubijena... koja sada trubi o veličini Vogta — ⁴ veliki udarac — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 6 — ⁶ »Otvoreno pismo« u vezi sa Vogtom i berlinskim »Nacionalnim novinama« — ⁷ istodobno

S druge strane, šta može V[ogt] ili »National-Zeitung« protiv nas *dokazati*? Da Vogt, osim u najbolju ruku Techowljevog trača^[41] i, možda (to bi bio the worst case⁸), nekoliko ne sasvim prijatnih beležaka Lünigovih^[42], ništa ne zna o ovdašnjim prilikama i da pravi najapsurdnije greške, to proizlazi već iz njegovog članka u bilskom »Handels-Courier«^[43].

Moj plan je, dakle, ovakav: čim stigne taj Vogtov šund^[44], ja dolazim *naredne* nedelje na nekoliko dana k Tebi da o svemu porazgovaramo^[44]. Za neophodne troškove procesa moraće i Dronke — koji mi, uostalom, duguje novac — doprineti svoj deo. (O Uskrsu moraćeš, u svakom slučaju, na nekoliko dana ovamo.)

Inače, osim nabavljanja potrebnog materijala za proces (pisao sam već i bogu i đavolu) radim na svom *Kapitalu*^[27]. Ako se odlučno prihvatim posla, za šest nedelja je gotov, a *posle* procesa biće interesovanja za nj.

To bi bila lepa stvar — sada, kad predstoji kriza, kad će king of Prussia⁹ uskoro umreti itd. — da dozvolimo da nas neki rajhsvogt i kompanija učutkaju i da čak — autore Lassallo¹⁰ — sami sebi preuzemo grkljan.

Iz priložene cedulje ćeš videti what Mr. Vogt is now about¹¹ i kako ćeš, makar u jednoj primedbi, tome gospodinu u svojoj brošuri moći dati na znanje da ga prezireš.^[45]

Tvoj
K. M.

Operacija protiv Blinda^[46] razvija se, kao što ćeš videti iz sadržine moga pisma, nezavisno od nemačke operacije, ali će se i ona upotrebiti za ovu poslednju.

⁸ najgori slučaj — ⁹ kralj Pruske (Friedrich Wilhelm IV) — ¹⁰ Po Lassalle-ovom savetu — ¹¹ Na šta sada cilja gospodin Vogt

10

Engels Marxu

u London

[Mančester] 4. februara 1860.

Dragi M.

Odluke se menjaju svake noći, a drukčije i ne može biti, pošto to dubre¹ još nismo videli.

Famozna je stvar sa Hirschom².

I ja smatram da je proces u Berlinu vrlo dobar, ako samo bude do njega došlo, ali ne vidim kako bi Ti se mogla uskratiti pravda.

Sinoć sam zbog Lupusa² i cele stvari uopšte pretražio najveći deo dokumenata iz 1850/52. Lupus je sasvim izgubio pamćenje i treba ga dobro potpomagati. Ali, ni sa mnom nije mnogo bolje; od toga vremena proteklo je toliko mnogo bitter beer³ niz grlo da je mnogo šta teško utvrditi. U pogledu Lupusa proizlazi:

1. Lupus je bio 1851. a ne 1850, kad je dokument izašao u »Karlsruher Z[eitung]«-u (naš plan kampanje protiv demokrata⁴) još u Cirihi i napali su ga kao onoga koji sedi u njihovoj sredini, a član je našeg saveza.^[47]

2. Ali još ranije se pojavio drugi dokument, i to, ako se ne varam, u »Hannov[ersche] Zeitung«, cirkular kelnske centralne uprave, koji je napisao Bürgers^[48]. No ne mogu tačno ustanoviti da li je to bilo u »Hann[oversche] Zeitung«. Proveri to.

3. Vogt sve to brka i tvrdi da je Lupus 1850. u Londonu napisao dokument koji je bio fabrikovan u Kelnu u vreme kad je Lupus još bio u Cirihi. (L[upus] je došao posle 5. maja a pre 21. jula 1850. u London.) Treba samo još utvrditi da li je Bürgersov dokument zaista izašao u »Hann[oversche] Zeitung« i kako je pao u ruke hanoverskoj policiji. U mojim pismima Tebi od februara do aprila 1851. mora da ima nešto o tome. Izvesti me o ovome, bez toga teško da će Lupusova izjava biti dovoljna.^[49]

Ono mesto iz »Times«-a (izvornik a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a) već je bilo pribeleženo.^[45]

Sa svojom stvari⁵ počinjem danas. Svađa sa Vogtom me je dosad sprečavala. Ovog puta još sebe nazivam »autorom Po i Rajne«, da bih

¹ Carl Vogt, *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«* — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 6 — ³ gorkog piva — ⁴ Karl Marx/Friedrich Engels, *Poruka Centralne uprave Savezu od marta 1850* — ⁵ Savoja, Nica i Rajna

najpre ovom licu učvrstio mesto u vojnoj literaturi — s mojim imenom *odmah bi otpočela conspiracy du silence*⁶. Ali, istovremeno, tj. oko 14 dana po izlaženju, daću preko Siebela odgovarajuću belešku u novine. Ovaj čovek nam uopšte može mnogo koristiti u toj svadi sa Vog tom, on ima masu veza.

Mnogo pozdrava family.

Tvoj
F. E.

⁶ zavera ćutanja

11

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. februara 1860.

Dragi Engels,

Iz Berlina još nema ništa¹. Uostalom, da Itzig nije takva lopuža, on bi mi sam poslao bar »National-Z[eitung]« odmah pošto je izašao.

Što se tiče izvoda iz »N[ational]-Z[eitung]«-a za Lupusa, prvi put sam napisao iz glave, a ne kao osnovu za javnu izjavu. Drugi put sam prepisao, a da ne bi bilo nesporazuma, opet prepisujem. Primerak ne mogu poslati pošto drugog nemam.

Izvod iz br. 41 »N[ational]-Z[eitung]«-a od 25. januara. (To je zaključni pasus leadera²):

»Samo je još jedno vredno da se zabeleži: Otvoreno pismo Nacionalnom savezu odmah je palo u ruke hanoverskoj reakcionarnoj stranci i ona ga je objavila. Godine 1850. bila je poslata iz Londona druga 'cirkularna depeša'¹⁴⁸¹ (po sećanju Vogta, nju je napisao parlamentski Wolff, *alias* kazamatski Wolff) 'proleterima' u Nemačkoj, koja je u isto vreme bila doturena hanoverskoj policiji.«

Od prokletog Urquharta još nema odgovora.³

Pregledao sam i stavio na stranu sva stara pisma i novine, koji u daljem »toku« mogu ustrebati. Preduzmi mere da u Mančesteru nađem u Tvojim kući na okupu »čitavu gomilu« (pisama, novina itd.) da bih mogao da sastavim ono što odgovara. Toj podloj demokratiji, koja je zasad, naravno, puna zloradosti, ne sme se nikako dozvoliti da na nas svali svoje projekte revolucionarnih putovanja, revolucionarnih novčanica, olajavanja itd. Ona treba da se raskrinka i pred Nemačkom, u prvom redu Gottfried Kinkel, Vogtov ovdašnji tajni dopisnik.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 6 i 9 – ² uvodnika – ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 10

12

Engels Marxu

u London

Mančester 7. februara 1860.

Dragi Mohr,

Cirkulare za Colleta¹ primio. Stigli baš u pravi čas, pošto je jučerašnji »Daily Telegraph« doneo dva stupca o Vogtovoj svinjariji⁵⁰¹ i družini palikuća⁵¹¹. Ako je to sve što piše u »Telegraphu«, onda se Itzig prepao od prdeža. Da bi se »parirao udarac«, treba samo začepiti nos.

Gospodin Ronge je ovde, dojurio je Siebelu i hoće da se upozna sa mnom!! Pri tom pita da li i ja pripadam družini palikuća — in fact², bez njega ne bi S[iebel], a bez S[iebela] ne bih ja ništa doznao o tom pisanju u »Telegr[aph]«-u.

S[iebel], inače pravi šarlatan, i zna da je to, gori od želje da nam u toj stvari koristi, on ima mnogo veza, a pre svega nije nimalo sumnjiv. On zna da se cela razbojnička banda Kinkela i komp. sastoji od isto takvih lopuža kao što je on i najzad je u nama našao ljude kod kojih na nepošten način ne može apsolutno ništa postići, inde³ bezgranično poštovanje.

Sutra ćemo, svakako, morati pregledati dnevnu štampu zbog cirkulara?

Vale.⁴Tvoj
F. E.

¹ Karl Marx, *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«* — ² u stvari — ³ otuda — ⁴ zbogom

13

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. februara 1860.

9, Grafton Terrace etc.

Dragi Engels,

Od copies¹ koje sam Ti poslao, pošalji jedan Dronkeu, a jedan dru Bronneru u Bradford. Borchardt u sam ja poslao.

»D.T.« (»Daily Telegraph«) od ponedjeljka, 5. stranica, doneo je jedan svinjski članak (iz Berlina, ali in fact de dato² iz Frankfurta n.M.) napisan prema ona dva članka u »N[ational]-Z[eitung]«-u.

Odmah sam tim džukelama pripretilo sa libel-tužbom³ i oni će morati progovoriti i deprecirati⁴.

Pisma od Fischela (tužba se može podneti ovim putem i bez novca), Lassalle-a (veoma apsurdno), Schilyja (interesantno) itd. Poblize sutra.

Sad treba da platim štamparske troškove (biće about⁵ 1 £), sledećeg ponedjeljka moram platiti 1 £ County court⁶-u, a nešto mi je potrebno za put u Mančester, a delom i da ostavim svojim. Ujedno moram, pre no što otputujem, dati i od drugih uzeti svakojake affidavits⁷.

A-propos! *Wiehe* će sada izjaviti pred magistratom da je potpisao *lažnu declaration*⁸ na usrdnu molbu **Blinda** i Hollingera.^[46]

Tvoj

K. M.

Izjave poslao juče u »National-Zeitung«, »Kölnische-Zeitung«, »Volks-Zeitung«, »Publicist« (Berlin), »Reform«, a [ugsburški] »A[llgemeine]-Z[eitung]«, »Frankfurter Journal«. Izjava je kratka. Prvo, da ću preduzeti sudske korake protiv »N[ational]-Z[eitung]«-a; drugo, pozivam se na englesku »libel«⁹ protiv Blinda¹⁰ koju sam priložio.

¹ Vidi prvu primedbu u prethodnom pismu — ² datirano — ³ tužba zbog klevete — ⁴ oporeći — ⁵ oko — ⁶ sudu grofovije — ⁷ izjave pod zakletvom — ⁸ izjavu — ⁹ »optužnicu« — ¹⁰ Karl Marx, *Otvoreno pismo povodom Vogta i berlinskog lista »National-Zeitung«.*

14

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. februara 1860.

Dragi Engels,

Da si ponudio svoj pamflet¹ za 2 lujdora po tabaku, jeste shame-ful². Takve brošure se ne prodaju po tabaku, nego duture. I 40 talira po tabaku bilo bi malo. Inače je Campe bolji od Dunckera. I knjižar³ koji izdaje darmštatski »Militär-Zeitung« sa zadovoljstvom bi uzeo tu brošuru. Zaista je glavno da stvar brzo izađe i ja bih na Tvome mestu bar telegrafski svršio to s tim prljavim Dunckerom.^[52]

Ja sam sa »Daily Telegraph«-om in a secret and confidential correspondence⁴ od dana kada se pojavila ova svinjarija.^[50] Taj subjekt, naime, hoće pre nego što dà amende honorable⁵ — pisao sam mu vrlo grubo — da ima odgovor svog dopisnika⁶. Ja sam, naprotiv, zahtevao da bar jednu belešku odmah donese. Ja ću mu sada, doneo on što mu drago, natovariti na vrat libel action⁷. U uslovima u kojima se stvar odigrava uvek će se naći advokati koji će sa zadovoljstvom preuzeti slučaj radi spekulacije. Tako je Edwin James u libel action Ernesta Jonesa protiv Reynoldsa volunteered⁸. Zbog toga sam juče pisao Ernestu Jonesu. Uostalom, istog utorka, kad je stvar izašla^[53], napisao sam editoru Palmerstonovog mob-paper⁹-a, između ostalog: »That letter purporting to have been written from Frankfort on-the-Main, but which was in fact indited at Berlin, is nothing but a clumsy amplification of two leaders etc. etc.«^[10] berlinskog »National-Zeitung«-a^[11]. Autor, tj. ona svinja berlinski dopisnik »D[aily] T[elegraph]«-a jeste čivutin po imenu Meier^[50], rodak city-proprietor-a^[12] koji je engleski čivutin po imenu Levi. Oba ova tipa zato s punim pravom — Vogtovom juvante^[13] — prebacuju Heineu da je pokršteni Jevrej. Poslednje Itzigovo pismo, koje treba da sačuvaš kao *retkost*, imaš u prilogu^[54]. Kakva objektivnost! Zamisli plastičnost ovog najmanje grčkog od svih šlesko-poljskih Jevreja. Ja sam mu odgovorio samo time što sam odmah objavio u novinama — i u »Volks-Zeitung«-u — da podnosim

¹ Savoja, Nica i Rajna — ² sramota — ³ Eduard Zernin — ⁴ u tajnoj i poverljivoj prepisci — ⁵ javno izvinjenje — ⁶ Karl Abel — ⁷ tužbu zbog klevete — ⁸ ponudio se dobrovoljno — ⁹ bulevarskog lista (»The Daily Telegraph«) — ¹⁰ »Ovo pismo, navodno pisano u Frankfurtu na Majni, a faktički sastavljeno u Berlinu, nije ništa drugo već nezgrapno proširivanje dva uvodnika etc. etc.« — ¹¹ »Pismo uredniku 'Daily Telegraph'-a — ¹² sopstvenika trgovine — ¹³ pomoći

tužbu zbog klevete protiv »N[ational]-Z[eitung]«-a¹⁴. (Svuda sam priložio cirkular o Blindu¹⁵, mada, po rečima velikog Itziga, »ne bi trebalo da se obmanjujem u pogledu značaja ovog argumenta«.)

Inače, cele ove nedelje nisam uspeo da napišem pismo »Tribune«-i. Imao sam da razaišijem na sve strane, u najmanju ruku — ne considering¹⁶ trčkanja Colletu i bogu i davolu — pedeset pisama. Uz to, prepiska s tim tričavim »Telegraph«-om i sa »Star«-om, kome sam poslao svu prepisku s »Telegraph«-om. Priloženo pismo »Star«-a sačuvaj. Pisao sam i Reynoldsu. Videću šta će uraditi. Pri tom trčkanja zbog Wiehea i u policiju. O rezultatu kasnije. Na moja pisma na Kontinent — ukoliko nisu upućena samo novinama — dobio od sada dva odgovora. Jedan od Schilyja. Neocenjiv. Sadrži celokupnu istoriju družine palikuća i Bürstenheimera¹⁵⁵. Drugo pismo je od Szemerea. Vrlo dragoceno zbog podataka o »sopstvenim« (ne računajući bonapartovske) *novčanim fondovima* revoluc[ionarnih] Mađara, od kojih je Vogt, kako on tvrdi, dobio *svoj novac*. Jedno pismo¹⁵⁶ od Imandta nije sasvim loše. Bar jedna ili dve tačke. Očekujem još odgovor, pre svega, od gospodina Reinacha iz Nešatela, za koga vele da je neka vrsta hodajuće *chronique scandaleuse*¹⁷ o rajhsvogtu. (A-propos! *Koju adresu je dao špijun Häfner* u a[ugsburškom] »A[llgemeine]-Z[eitung]«-u? Treba mi jedan point¹⁸ o njemu.) Pisao sam i Borkheimu (koga lično nikad nisam video). Bio je chief¹⁹ družine palikuća u Ženevi, koja je imala sedište u kafani de la Couronne, a, koju si Ti, kako mi piše Schily, ponekad posećivao prilikom svojih izleta.

Moja optužnica protiv »National-Zeitung«-a za državno tužilaštvo berlinskog Gradskog suda gotova je. Poslaću je pre nego što dodem k Tebi. Ali pre toga moram da sačekam Fischelov odgovor u pogledu glave i repa — propisane forme oslovljavanja itd. Da pošaljem paket (pošto će biti priloženi svakojaki spisi, dokumenti) poštom ili preko Parcelcompany²⁰ u Berlin? Svakako se mora poslati registered²¹.

Sve što imam ovde u Londonu od pisama i novina iz perioda 1848 - 1859. pretresao sam. Što je potrebno, izdvojio sam i sredio. Pripremi mi, da bih sve što ima u Mančesteru, našao *sabrano na »gomili«*.

U ponedeljak je, dakle, bio radnički banket¹⁵⁷. Prisustvovalo osamdeset ljudi. Jednoglasno donet gnevan zaključak »proletera« protiv Vogta. Vašljivi »Hermann« je zatražio od mene izveštaj. Odbio sam, ali sam mu rekao neka uzme kratku belešku od čiča-Liebknechta.

A-propos, da se return à nos moutons, i.e.²² Lassalle-u. Pošto nisam znao kad sam primio njegovo prvo pismo, da li si mu prema našem prvobitnom dogovoru (kad su circumstances²³ još bile drukčije)

¹⁴ Otvoreno pismo povodom Vogta i berlinskog lista »National-Zeitung« — ¹⁵ Karl Marx, *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«* — ¹⁶ uzimajući u obzir — ¹⁷ hronika skandalâ — ¹⁸ tačka — ¹⁹ voda — ²⁰ paketna kompanija — ²¹ preporučeno — ²² vratimo našim ovcama, tj. — ²³ prilike

pisao, rekao sam u dva retka: mislio sam da se njegovo višemesečno ćutanje objašnjava time što je bio razdražen mojim poslednjim, nešto grubim (u stvari, vrlo grubim) pismom. Da mi je drago što nije tako. Da sam Tebi već saopštio svoje nedoumice. Well!²⁴ Kakvu fuss²⁵ je ova stoka podigla oko toga! Kako se pred Liebknechtom šepurio svojim moralom!^[58] Isti taj subjekt koji je au service de la comtesse de Hatzfeldt²⁶ upotrebljavao najsramnija sredstva i povezoao se sa najsramnijim personama! Zar je ta stoka zaboravila da ga je centralni odbor u Kelnu, iako sam ga ja hteo primiti u Savez, zbog toga što je na zlu glasu odbio jednoglasno. In fact, mislim da sam iz delikatnosti pred tim čovekom sve to krio, takođe radničku deputaciju koja je pre nekoliko godina poslata iz Diseldorfa k meni i koja je iznela protiv njega skandalozne, delom neoborive optužbe!^[59] A sad, vidi tog majmuna kako se isprasio! Čim mu se pričinilo — gledajući iz svojih bonapartiistički obojenih očiju — da će nas uhvatiti u slaboj tački, kako se naduvala, kako se proročanski izražava i kako se baca u — svakako smešnu pozituru. S druge strane, iz straha, što ne dam da me Vogt tako olako baci u pozadinu to the benefit of my tender friend Lassalle²⁷, njemu ponestaje svaki pravni instinkt! Kako on sebi protivreći! Kako postaje prost! Ne treba, veli, stvar još više »mesiti«. »Rdavo će se primiti.« Rdavo primiti! Ko! Njegovim kafanskim filistrima za volju da meni igra po glavi učo Squeers, zvani Zabel! Sad mi je gospodin Lassalle potpuno jasan.

Blindu sam *smesta* pisao — hoću, zapravo, reći da sam u koverat metnuo cirkular koji ga se sasvim intimno tiče. On je, naravno, ćutao. Umesto toga, ta stoka juri po gradu i misli da će se izvući privatnim spletkama (vide²⁸ niže, šta će mu to koristiti). Ovaj čovek je poslednjih nedelja razvio *grozničavu* delatnost, objavljivao pamflet za pamfletom, sam sebe u »Hermann«-u uzdizao do nebesa, ono nekoliko buržuja što ih je upoznao u Schillerovom komitetu spreda i straga obližao, nametnuo se za sekretara novo meditiranog²⁹ Schillerovog društva, čas se odricao svojih »otadžbinskih prijatelja«^[60], čas se s njima pravio važan u polusakrivenim državičkim aluzijama itd. No, odmah ćeš videti da je sve to hvatanje utopljenika za slamku.

Najbednije se ponaša filistarski trbonja Freiligrath. Poslao sam mu cirkular. Nije ni potvrdio da ga je primio. Misli li ta stoka da ga ne mogu, ako ushtednem, zagnjuriti do obrva u smrdljivu kaljugu? Zaboravlja li da od njega imam više od sto pisama? Misli li da ga ne vidim zato što mi on okreće zadnjicu? Juče sam i ovom filistru poslao dole navedeno on the express condition³⁰ da nikome, dakle ni svom prijatelju, tajnom demokratsi Karlu Blindu, ne sme reći nijedne reči o tome. To će ga golicati i uskoro će ga uhvatiti zort zbog prevelike blizine njegovog *krivičnosudskog* prijatelja, s kojim je *zajedno* figurirao

²⁴ dobro! — ²⁵ galamu — ²⁶ u službi grofice von Hatzfeldt — ²⁷ Za dobro mog nežnog prijatelja — ²⁸ vidi — ²⁹ planiranog — ³⁰ pod izričitim uslovom

pred publikom u a[ugsburškom] »A[llgemeine]-Z[eitung]«-u (na šta sam ga quite *en passant*³¹ podsetio u svom poslednjem pismu)³². Osim Freiligratha gotovo svi ostali se u ovoj krizi prema meni ponašaju pristojno, pa čak i ljudi koje slabo poznajem.

A sada na glavnu stvar. Prvo, od Jucha sam doznao da je *Wiehe* ranije u Bremenu izvršio krađu i zbog toga morao u London. Drugo, čuo sam od Schappera da mu je on, kome se *Wiehe* predstavio kao slugač »*Volk*«-a, pribavio sadašnje nameštenje. Dao sam uputstva Schapperu, koji je prišapnuo *Wieheu* da mu je poznata bremenska afera; zatim je u prisustvu njegovih employers³³ pročitao moj cirkular i njega cross egzaminirao³⁴. On je sve priznao. Rezultat ćeš videti u kasnije navedenom dokumentu, za koji imam zvanično overeni duplikat. Jedan će otići u Berlin. Drugi ću zadržati ovde za presudne korake protiv ovog ugursuza³⁵. Samo još jedno. *Kakvi* su to ljudi s kojima se ovi »poštenjakovići«³⁶ druže, videćeš iz dokumenta. Ja sam *Wiehea*, naravno, obavestio da ću mu nadoknaditi dangubu od pola radnog dana koji će provesti sa mnom u policijskom sudu. Kad je sve bilo gotovo, dao sam mu 2 1/2 šilinga. On se žalio. Zapitah ga: A koliko zaradujete na dan? About³⁶ 3 šilinga, reče, ali mi vi morate dati pet. Ipak moram nešto dobiti za to što sam rekao istinu. — Ali najlepše je ovo. Ja: You have declined the money offer made by Blind and Hollinger in order to bribe you? He: Why, decline! The rogues promised, but never gave me anything³⁷. To je slugač *Wiehe*. Hollinger je još infamnija stoka. *Vögele*, koga su juče zvali, *nije* došao. Sigurno su ga Blind-Hollinger zadržali za novac. Ali taj novac je bačen u vodu. Ja znam da *ovaj* čovek još ima savesti i ja ću ga pokrenuti.⁽⁶¹⁾ Moj cirkular ih je zaveo te su se obratili pogrešnom čoveku. Oni su iz njega izveli zaključak da ja *Wieheu* neću moći prići. A sada ad rem³⁸.

»One of the first days of November last — I do not recollect the exact date — in the evening between nine and ten o'clock I was taken out of bed by Mr. F. Hollinger, in whose house I then lived, and by whom I was employed as compositor. He presented to me a paper to the effect, that, during the preceding eleven months I had been continuously employed by him, and that during *all* that time a certain German flysheet »Zur Warnung« (A. Warning) had not been composed and printed in Mr. Hollinger's Office, 3, Litchfield Street, Soho. In my perplexed state, and not aware of the importance of the transaction, I complied with his wish, and copied, and signed the document. Mr. Hollinger promised me money, but I never received anything. During that transaction Mr. Charles Blind, as my wife informed me at the time, was waiting in Mr. Hollinger's room. A

³¹ sasvim *uzgred* — ³² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 6 — ³³ nameštenika — ³⁴ unakrsno ispitao — ³⁵ Karl Blind — ³⁶ oko — ³⁷ Vi ste odbili novčanu ponudu Blinda i Hollingera koji su vas hteli podmititi? On: Zašto da odbijem? Mangupi, samo su obećali, ali mi nikad ništa nisu dali — ³⁸ na stvar

few days later, Mrs. Hollinger called me down from dinner and led me into her husband's room, where I found Mr. Charles Blind alone. He presented me the same paper which Mr. Hollinger had presented me before, and entreated me to write, and sign a second copy, as he wanted two, the one for himself, and the other for publication in the Press. He added that he would show himself grateful to me. I copied and signed again the paper.

I herewith declare the truth of the above statements and that:

1. During the 11 months mentioned in the document I was for six months ^[62]not employd by M. Hollinger, but by a Mr. Ermani.

2. I did *not* work in Mr. Hollinger's Office just at that time when the flysheet »Zur Warnung« was published.

3. I heard at the time from Mr. Voegele, who then worked for Mr. Hollinger, that he, Voegele, had, together with Mr. Hollinger himself, composed the flysheet in question, and that the manuscript was in Mr. Blind's handwriting.

4. The types of the pamphlet were still standing when I returned to Mr. Hollinger's service. I myself broke them into columns for the reprint of the flysheet »Zur Warnung« in the German paper »Das Volk« published at London by Mr. Fidelio Hollinger, 3, Litchfield Street, Soho. The flysheet appeared in No. 7, d.d. 18th June, 1859, of »Das Volk«.

5. I saw Mr. Hollinger give to Mr. William Liebknecht, of 14, Church Street, Soho, London, the proofsheets of the pamphlet »Zur Warnung«, on which proofsheets Mr. Charles Blind with his own hand had corrected four or five mistakes. Mr. Hollinger hesitated at first giving the proofsheets to Mr. Liebknecht, and when Mr. Liebknecht had withdrawn, he, F. Hollinger, expressed to me and my fellow workman Voegele his regret for having given the proofsheets out of his hands.

Johan Friedrich Wiehe.
Police Court, Bow Street.

Declared and signed by the said Johann Friedrich Wiehe at the Police Court, Bow Street, this 8th day of February, 1860, before me
J. Henry, Magistrate of the said court.³⁹

³⁹ »Prvih dana novembra prošle godine — tačnog datuma se ne sećam — uveče između devet i deset časova digao me iz kreveta gospodin F. Hollinger u čijoj sam kući stanovao i kod koga sam radio kao slugač. On mi je pokazao dokument u kome se govorilo da sam prošlih jedanaest meseci bio kod njega neprekidno zaposlen i da za sve to vreme u radnji gospodina Hollingera, 3, Litchfield Street, Soho, izvestan nemački letak »Zur Warnung« (Povodom opomene) nije bio ni složen ni štampan. U mojoj zabuni i ne shvatajući značenje ove stvari, ja sam ispunio njegovu želju te sam prepisao i potpisao taj dokument. Gospodin Hollinger mi je obećao novac, ali nikad od njega nisam ništa primio. Za vreme ovog razgovora čekao je go-

Namerno sam izneo slučaj pred Henryja, jer je on *gouvernement's magistrate*⁴⁰, u čiju nadležnost spadaju svi politički procesi. Za engleski jezik navedenog dokumenta ja ne odgovaram, ali za tačno izlaganje fakata da. What do you say now, Sir!⁴¹ »Argument nema značaja«, veli Itzig. Vive⁴² Itzig! Radi *conspiracy*⁴³ protiv mene, povezanu sa attempt at bribery of witnesses⁴⁴, veli sudija, mogu sada pozvati na odgovornost gospodina Blinda. Evo do čega dovodi malograđanska prepredenost!

Tvoj
K. M.

spodin Karl Blind, kako mi je kasnije rekla moja žena, u sobi gospodina Hollingera. Nekoliko dana kasnije digla me je gospoda Hollinger od ručka i odvela u sobu njenog supruga, gde sam našao gospodina Karla Blinda samog. On mi je pokazao isti dokument koji mi je već ranije pokazao gospodin Hollinger, te me je uporno molio da napišem i potpišem drugi primerak, pošto su mu potrebna dva primerka, jedan za njega lično, a drugi za objavljivanje u štampi. On je dodao da će mi se za to odužiti. Ja sam dokument opet prepisao i potpisao.

Ovim izjavljujem da gornji podaci odgovaraju istini i:

1. da za vreme u dokumentu pomenutih jedanaest meseci⁽⁶²⁾, šest nedelja nisam bio zaposlen kod gospodina Hollingera, nego kod nekog gospodina Ermani-a;
2. da nisam radio u radnji gospodina Hollingera baš u vreme kad je letak »Zur Warnung« izašao;
3. da sam u to vreme čuo od gospodina Voegelea, koji je tada radio kod gospodina Hollingera, da je on, Voegele, zajedno sa gospodinom Hollingerom složio letak o kome je reč i da je rukopis bio napisan rukom gospodina Blinda.
4. Slog pamfleta još je stajao kad sam se vratio u službu gospodina Hollingera. Ja sam ga sâm prelomio u stupce da bi se letak »Zur Warnung« odštampao u nemačkim novinama »Das Volk«, koje izdaje gospodin Fidelio Hollinger, Litchfield Street 3, Soho. Letak je izašao u br. 7, od 18. juna 1859, novina »Das Volk«.
5. Video sam da je gospodin Hollinger dao gospodinu Liebknechtu Wilhelmu, Church Street 14, Soho, London, šifove pamfleta »Zur Warnung«, na kojima je gospodin Karl Blind svojeručno ispravio 4 ili 5 grešaka. Gospodin Hollinger je najpre oklevao dajući šifove gospodinu Liebknechtu, a kad je gospodin Liebknecht otišao, on, F. Hollinger, izrazio je preda mnom i mojim kolegom Vögeleom žaljenje što je šifove dao iz ruke.

Johann Friedrich Wiehe.
Polijski sud, Bow Street.

Izjavljeno i potpisano od pomenutog Friedricha Wiehea u Policijskom sudu, danas 8. februara 1860. preda mnom *J. Henry*, sudijom pomenutog suda. — ⁴⁰ državni sudija — ⁴¹ Šta kažete sada, gospodine! — ⁴² Živeo! — ⁴³ zavere — ⁴⁴ pokušajem podmičivanja svedoka

15

Engels Marxu

u London

[Mančester] 9. februara 1860.

Dragi Mohr,

Čim doznam Dr[onkeovu] adresu, dobiće jedan primerak. U međuvremenu, šaljem danas jedan dru Bronneru¹.

Da će »Tel[e]graph« deprecirati², vrlo je prijatno, do danas se još ništa nije pojavilo.

Na bliža obaveštenja vrlo radoznao.

Gledaj da Ti Wiehe i Vögele *ne izmaknu iz ruku*. Cela se pourrait³, za nekoliko funti toga se uvek treba pribojavati.

U prilogu 5 funti, D/M 34 115, Mančester, 4. januara 1859. Ako ne bude dovoljno, napiši pa ću Ti poslati još nekoliko funti. Bez nužde nerado šaljem preko Post Ordre Office⁴, zbog ovih mladića u kontoru, zato radije pričekaj dok opet mogu odvojiti pet funti; međutim, novac možeš i odavde poslati svojoj ženi, a možeš ga i ranije dobiti, comme il te plaira⁵.^[44]

Sve dosad nisu stigli ni »Nat[ional]-Z[eitung]« ni Vogt^[13].

Sad idem i mislim da ću danas i sutra završiti rukopis⁶ bar uglavnom.

Vale.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 13 — ² oporeći — ³ to se može desiti — ⁴ Poštanskog novčanog ureda — ⁵ kako Ti je zgodnije — ⁶ *Savoja, Nica i Rajna*.

16

Engels Marxu

u London

[Mančester] 12. februara 1860.

Dragi Mohr,

Nadam se da si primio pet funti.

Wieheov dokument¹ je vrlo dobar. Après ça² mračni Blind moraće rep među noge. Za to vreme nadam se da si primio i dokument³ od Vögelea. Što više dokaza, to bolje.

Dakle, »K[ölnische] Z[ei]tung« je ipak odštampao izjavu⁴ i istovremeno još ošinio Blinda. Utoliko bolje.

Strohn je u Hamburgu i, kao što čujem, vrlo dobro se ponaša u ovoj specijalnoj stvari. Pisaću mu. I on može biti od koristi.

Saludi.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 14 — ² posle toga — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 14 — ⁴ Karl Marx: *Otvoreno pismo o stvari Vogta i berlinskog »National-Zeitung«*

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. februara 1860.

Dear Frederick,

Danas dobio knjigu^[13]. Sâmo dobre. Igrarija. Srećom, vrlu »National-Zeitung« je u svoja dva uvodnika (br. 37 i br. 41) odštampao baš *sva* ona mesta koja se **pravnički** mogu uhvatiti i u kojima je usredsređena sva podlost.

Danas (po primitku drugog Fischelovog pisma) odmah sam poslao optužnicu pravnom savetniku Weberu (prvom advokatu u Berlinu), zajedno sa 15 talira predujma (2 £ 10 šilinga). Mogao sam to imati i *badava* da sam se, umesto privatne tužbe zbog klevete, obratio Kraljevskom pruskom državnom tužilaštvu, ali, kao što sam pisao Fischelu, ne mogu očekivati da će se Kraljevska pruska prokuratura »sa naročitim žarom zauzeti za čast moga imena«. Osim toga, cela procedura je vrlo jevtina.

Od 5 £ koje si mi poslao utrošio sam, dakle, 2 £ i 10 šilinga za Webera, 1 £ danas za County-court¹, 5 šilinga za Vögelea i 2 šilinga za dva affidavits², koje je on izdao; osim toga, frankirao sam lot³ pisama. Danas sam, pre no što sam pošao u City, morao još pozajmiti od jednog pekara 1 £, koju moram vratiti u sredu.

Na sreću je Urquhart napisao grubo pismo Colletu, u kome ga napada što mi je poslao printer's bill^[63]. To (naime moja publikacija) je, veli, izdatak koji ulazi u njegovu agitaciju. Tako *ovome* ne moram da platim.

Sutra imam još jedan *izdatak*, o kome još ne znam kako ću ga namiriti. Moram, naime, otići onome mangupu Zimmermannu (*iz Špandaua*, fogtovcu, ujedno *advokatu austrijskog poslanstva*), da mi sastavi obrazac punomoći koju ću *odmah* poslati Weberu. Naime, ne sme se gubiti vreme, jer u Pruskoj takve tužbe neobično brzo »zastarevaju«.

Osim »Volks-Zeitung«-a, i berlinski »Publicist« je doneo moju izjavu⁴ i ovaj poslednji doneo je, pored toga, izvod iz engleskog cirkulara protiv Blinda⁵. Cirkular zajedno sa affidavitima od Wiehea i Vögelea poslao sam danas Louis-u Blanc-u i Felixu Pyat-u.

¹ sud grofovije — ² izjave pod zakletvom — ³ gomilu — ⁴ *Otvoreno pismo povodom Vogta i berlinskog lista »National-Zeitung«* — ⁵ Karl Marx, *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«*.

»Köln[ische] Zeit[ung]« i »N[ational]-Z[eitung]« nisu doneli moju izjavu.^[64]

Gospodin F. Freiligrath — koga ću dobro (naoko blagonaklono) kompromitovati — nije mi čak potvrdio ni poslate mu stvari.

Moju poslednju važnu pošiljku, nadam se, primio si?

Pošto sutra još uredim stvar sa punomoći, u sredu (pre toga ću Ti se još javiti) putujem u Mančester, kuda moram, nezavisno od našeg neophodnog sastanka, radi Roberta.

Da mi se kesa sasvim ispraznila, video si iz gore rečenog.

Tvoj
K. M.

18

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. februara 1860.

Dragi Frederick,

U prilogu copy affidavita¹ Vögelea, ^[61] za koji sam mislio da sam Ti ga poslao u subotu.

Istoriju *The rise, progress and decline*² družine palikuća poslao mi je Borkheim u rukopisu^[65]. On je, kao što sam Ti, valjda, već rekao, first commis³ u jednoj trgovačkoj kući u Marklane-u; ima 600 do 700 £ godišnje.

Moja prepiska sa Schilyjem traje, naravno, i dalje, pošto ga ja po izvesnim points cross-examine⁴.

Da li Ti je Lassale poslao poštom Vogtovu knjigu^[13]? Ja sam tom ludaku u odgovoru na njegovo pismo rekao⁵ da knjigu pošalje na Tvoju adresu.

Očekujem sutra telegrafsku depešu o odgovoru⁶ pravnog savetnika Webera.

Nešto će se još morati sutra urediti.

Budem li imao means⁷, otputovaću, možda, u toku sutrašnjeg dana. Sigurno ne mogu reći, jer me nepredvideni slučajevi mogu jedan dan duže zadržati ovdje. Udesi samo tako da nađem *sva pisma i papers*⁸ na skupu, u »gomili«.

Onaj bedni »Hermann« nije doneo (izgleda na Kinkelovu intervenciju, who is about marrying an Englishwoman with 2000 - 3000 £ St. a year⁹) odluku Radničkog društva. Mais ces messieurs y penseront¹⁰.

Bedni »Telegraph« mi je danas opet pisao i uputio me na svoje jučerašnje brljive dopisnike¹¹. Zagudiću ja tome džukuc.

Salut.

Tvoj
K. M.

O čiča-Blindu još ništa čuo.

¹ prepis izjave date pod zakletvom — ² *Nastanak, razvitak i propast* — ³ kurist — ⁴ tačkama podvrgavam unakrsnom ispitivanju — ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 5 — ⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 10 — ⁷ sredstava — ⁸ novine — ⁹ koji se sprema da se ženi Engleskinjom sa 2000 - 3000 funti sterlinga godišnje — ¹⁰ Ali ta će se gospoda toga sećati. — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13

19

Marx Engesu

u Mančester

[London] 15. februara 1860.

Dragi Engels,

Pet £ primio.

Putujem sutra about $1\frac{1}{2}$ 8 a.m.¹ (Euston Street).

Iz priložene *Schaible-ove* izjave^[66] (ovaj izrezak je iz »Daily Telegraph«-a) videčeš da je sredstvo koje sam primenio delovalo. Sad će izaći *facts*² protiv ženevskog advocatus imperii³.

Schaibleu sam odmah poslao kratko pismo sledeće sadržine:

Njegova izjava je važna protiv Vogta, dakle, za samu stvar. Ona ništa ne menja u Blindovom »*wilfully false*«⁴ a nikako ne »*erroneous*« statement⁵ u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«-u.^[67] Još manje na njegovoj *conspiracy*⁶, o kojoj se može uveriti iz priloženog copy *Affidavita*⁷ Wiehea o tome da su, in order to save Blind from the worst⁸, protiv Vogta iznesene stvarne *facts*⁹ i da će ti tipovi još puzati u prahu pred nama.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹: oko sedam i po pre podne — ² činjenice — ³ državnog branioca — ⁴ »namerno izvitoperenom« — ⁵ »pogrešnom« izlaganju — ⁶ zaveri — ⁷ prepisa Wieheove izjave date pod zakletvom — ⁸ da bi spasio Blinda od najgoreg — ⁹ činjenice

20

Engels Marxu
u London

Manchester, 8. aprila 1860.

Dragi Mohr,

Poslednjih dana svog boravka u Barmenu^[68] temeljito sam studirao mančesterski poslovni ugovor s pravne strane i uverio se da tu sve visi o koncu i da ne smem častiti ni časa, već se smesta vratiti ovamo. Otputovao sam u petak ujutro u 6 časova i bio sam juče u podne ovde, dakle, za 30 časova. The thing was, we wanted to secure Charley¹. To je sinoć uspeło, ukoliko je bilo potrebno, a sad moram sačekati šta će uraditi Gottfried². Ali moja operaciona baza sada je sigurna.

U ovim okolnostima mogu doći u London tek kad ovde bude sve sređeno. Dotle ću biti do ušiju zagnjuren u poslovne stvari i pravo, i tu se ništa ne može. Međutim, od Gumperta i Siebela doznao sam ono što su oni znali. O mojoj brošuri³ ne čujem ništa, vrati mi primerak i pismo (verovatno od Fischela?) koje Ti je G[umpert] poslao da bih znao šta se događa. Pismo otvori, ako to još nisi učinio, to će uštedeti pisanje tamo i amo.

O prostaklucima koji su se još desili ovde u kući pričao mi je G[umpert], ja ću se sada iseliti bez mnogo razgovora.

O pruskoj policiji ništa nisam video ni čuo. Nisu tražili ni pasoš ni bilo šta drugo; ono nekoliko policajaca u Barmenu koje sam sreo pozdravili su me sa military salute⁴, to je bilo sve.

Industrija na Rajni se izvrsno razvila, a građani su sasvim prihvatili ustavno uređenje. Ipak se grdno mnogo izmenilo od 1848, mada još i staroga ima dosta.

Zar još nema odgovora od Webera⁵? Ako uskoro ne dode, ne preostaje ništa drugo nego da mu pošaljemo na vrat Ephraima Pametnog⁶.

Pozdravi srdačno svoju ženu i young ladies⁷. Čim se ovde sredim, doći ću odmah tamo.

Tvoj
F. E.

Pošalji i ključ od donjeg ormana za knjige. Šta je sa svežnjem pisama koji je, kako tvrdi Gumpert, ostao u spavaćoj sobi?

¹ Reč je o tome da sebi obezbedimo Charleya (Roesgena) — ² Gottfried Ermen — ³ *Savoja, Nica i Rajna* — ⁴ vojničkim pozdravom — ⁵ pravni savetnik — ⁶ Ferdinand Lassalle — ⁷ mlade dame

21

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. aprila 1860.

Dragi Engels,

Veliko razočaranje danas kad je mesto Tebe stiglo Tvoje pismo. Ali uvideli smo »razumnost stvari«.

Siebel je dobro obavio svoju misiju, s mnogo takta.^[69]

Ključ nisam ni danas još mogao naći. Međutim, »gornji« ključ pasuje i za donju bravu. On zatvara oba krila.

Weydemeyerovo pismo poslaću Ti ovih dana.

Pre svog polaska iz Mančestera Gumpertu sam itd. napričao neke stvari, što sam smatrao za potrebno da bih motivisao svoj *neodlazak* za Holandiju.^[70]

Freiligrath je napisao ljubazno pismo. Još nisam odgovorio, još ga nisam video.

Jedino pismo koje sam dobio od Gumperta a koje je bilo *Tebi* adresirano, bilo je meni namenjeno — pismo Liebknechta, koji mi je saopštio da mu je a[ugsburški] »A[llgemeine]-Z[eitung]« otkazao.^[71]

O Fischelu ništa čuo.

A ni o Weberu.

Tvoju brošuru¹ otpremiću u četvrtak odavde. Borkheim ju je najavio u »*Hermann*«-u (poslednjem broju), a ja u »*Tribune*«-i; Liebknecht je sad (u sredu) najavljuje u »*New Orleans Paper*«-u.

Salut.

Tvoj

K. M.

Američke novine (»*New Yorker Staatszeitung*« itd.) pune su Vogtove brljotine. Oni tamo preko imali su knjigu^[13] ranije nego mi u Londonu.

¹ *Savoja, Nica i Rajna*

22

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. aprila 1860.

Dragi Engels,

Best thanks¹ za stofunktu. To je bilo famozno iznenađenje this morning². Veliko veselje u celoj kući.

Ti si video, a možda i nisi video, da je »Köln[ische] Zeit[ung]« (Schlesinger — London) bio toliko drzak da govori o družini palikuća⁵¹ i o njenim naklonostima prema Rusima. Well! Pomoću svog bankrotiranog prijatelja Specka sad sam ozbiljno ušao u trag čitavoj londonskoj družini palikuća.

D'abord³, sigurno si iz novina video da je Palmerston sebi dozvolio šalu da gospodina Reutera (trščanskog »telegrafskog« Jevrejina) predstavi kraljici⁴. Faktotum Jevrejina Reutera, koji ne ume ni da ortografski piše, jeste *Siegmund Engländer*, koji je proteran iz Pariza, jer se, mada je plaćeni francuski špijun (600 franaka mesečno), pokazao kao »tajni« ruski špijun. Ovaj Reuter, Engländer, Hörfel i **Schlesinger** izdavali su zajedno u Parizu (njihov *počasni član* bio je jedan Esterhazy, a man about town⁵ i sinovac austrijskog poslanika Esterhazyja) bonapartistički litografisani bilten, posvađali se itd. Gospodin *Bernhard Wolff*, glavni vlasnik berlinskog »National-Zeitung«-a i vlasnik berlinskog telegrafskog biroa, jedna je duša i jedna kesa (kompanija) sa *S. Engländerom*, koji sada pod Reuterovim imenom rediguje evropsku svetsku istoriju. Notabene⁶, Rusija se sad priključila »Nemačko-austrijskom telegrafskom savezu« i »pour encourager les autres«⁷, predstavila preko Pama⁸ svoga Reutera to Queen⁹. Dobiću celu biografiju Schlesingera podrobno, isto tako biografiju Reutera.

Salut.

Tvoj
K. M.

Hvala Siebelu za beleške koje mi je danas poslao. Isto tako za njegovu *Religion und Liebe*⁷². Moja žena nalazi da je vrlo dobra.

¹ najlepša hvala — ² ovog jutra — ³ pre svega — ⁴ Victoria — ⁵ bonvivan — ⁶ imaj na umu — ⁷ »da bi ohrabrila druge« — ⁸ Palmerstona — ⁹ kraljici

23

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. aprila 1860.

Dragi Engels,

Od Lommela primio danas vrlo dragocen materijal.^[73] Međutim, već danas poslao sam mu dalje cross examination¹, za šta se sam od svoje volje ponudio. U pismu u kome sam ga obrlatio rekao sam mu takode da pošalje 300 primeraka svog spisa *Hinter den Coulissen* ovamo Petschu (knjižaru). Ja bih se pobrinuo za prodaju² (u radničkim društvima itd.). On sad traži 150 franaka predujma. Moje je mišljenje da Vi neposredno među sobom u Mančesteru sakupite nekoliko funti, a ja ostatak ovde. Ovaj čovek je za nas *neocenjiv*. On je o toj stvari pisao i Siebelu. I ja ću zbog toga danas napisati Siebelu nekoliko redaka. Siebel neka ne preduzima nikakve korake dok se prethodno sa mnom ne savetuje.

Prilažem Weydemeycrovo pismo.

Prokleti advokat³, kome sam prošlog petka zbog toga napisao pismo, još se nije javio. Međutim, dobio je predujam a ja saopštenje da prihvata mandat. I zato ne mogu zamisliti da bi se izložio procesu protiv samog sebe.

Od Lassalle-a opet primio poduže trućanje s jednim štampanim člankom (o *Fichteovom političkom zaveštanju*) za Walesrodeov politički džepni rečnik,^[74] koji treba da izađe. Iz L[assalle-ovog] pisma proizlazi da je on Tvoju brošuru⁴ čitao, prema tome da je u Berlinu izašla. Knjižar će je, verovatno, tek sad oglasiti zajedno sa uskršnjim jajima. L[assalle-ovo] pismo sasvim luckasto. Opet je bio bolestan. On piše jedno »veliko delo«. Osim ovog velikog dela, u njegovoj duši jasno se ocrtavaju tri druga velika dela, među njima *Nationalökonomie*, a još uz to on proučava šest do sedam nenavedenih nauka s »produktivnim namerama«. Grofica⁵ je, piše on, izgubila mnogo novca, zbog čega on mora u Keln. Verovatno, neuspele špekulacije sa železnicama itd.

Mont Sion postoji, kao što vidim na karti priloženoj uz Blue Book o Savoiji^[75]. (U Genevois, ex-neutralnom.)

A-propos!

Pitaj Lupusa:

¹ unakrsno ispitivanje — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 27 —

³ pravni savetnik Weber — ⁴ Savoja, Nica i Rajna — ⁵ Sophie von Hatzfeldt

1. Našao sam u jednom njegovom pismu iz Ciriha da je poznavao Brafa. Zna li on nešto поблиže o njemu?

2. Da li je krnji parlament u Štutgartu⁽⁷⁶⁾ doneo odluku po kojoj se ex-rajsregent ovlašćuje da nekom prilikom opet sazove nemački parlament?

Da li je Tebi ili Lupusu išta poznato da je 1849. tadašnja falačka privremena vlada poslala francuskoj Nacionalnoj skupštini molbu za aneksiju?

Kad dolaziš ovamo?

Tvoj
Mohr

Freiligratha još nisam video. Neprijatno mi je da se sastanem s tim subjektom, a ipak moram zagristi i tu jabuku. Već iz političkih razloga posle naših uzajamnih uveravanja o prijateljstvu.

A i pisao mi je amiable⁶.

⁶ prijateljski

24

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 17. aprila 1860.

Dragi Engels,

Nadam se da nisi ozbiljno bolestan. Zatim, da ćeš se čuvati, da nećeš preterati u poslu.

Danas sam poslao Lommelu *onih 150 franaka*¹. (To što Vi u Mančesteru ne budete uspeli sakupiti, sakupiće se ovde.) Iz sledećih razloga:

1. 50 franaka on ima da plati knjigovescu da bi iskupio primerke^[77]. Ostaje mu 100 franaka. Da se o njima cenkam, bilo bi *krajnje nepolitički* i ne bi ulivao respekta prema našoj partiji.

2. Glavno je da se čoveku *quasum*² predujam pošalje brzo i *bez uslova*. To će ga vezati uz nas. Drugu polovinu dobiće *by and by*³ i tako će ostati s nama *engaged*⁴.

3. On hoće, čim dobije novac, da otputuje za Savoju da bi otuda izveštavao.

4. Iz priložene Petschove beleške (kome sam dao primerak koji je doneo Siebel) videćeš da on misli da će sa tom, uostalom interesantnom brošurom napraviti knjižarski posao.

5. *L[ommel]* je pristojan. Inače bi se sada prodao. Iz pisama koje mi je poslao Becker⁵ vidim da je Lommel jedan od zverki starorepublikanske partije. I sa Heinzenom je prijatelj. Kako će ovaj vrištati zbog otpadništva!

Siebelova saradnja u »Strass[urjer] Z[eitung]«-u izgleda mi nezgodna.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 23 — ² takozvani — ³ postepeno — ⁴ povezan — ⁵ Johann Philipp Becker

25

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. aprila 1860.

Dear Frederick,

U prilogu pismo od Webera. Iz pisma sam tek video (što mi je taj magarac mogao već ranije saopštiti) da on *prvobitno* nije pokrenuo građansku tužbu zbog uvrede, nego *krivičnu tužbu* protiv Zabela, a u tom slučaju, po pruskom pravu, mora Kraljevska prokuratura kontrassegnirati¹ traženje kazne. U prvoj instanci je odbijen, pa je apelovao. Naravno, »javni interes« pruske vlade traži da nas što više kleveću.

Videćeš iz njegovog pisma da je 18. pokrenuo i građansku tužbu.^[78]

Hoćeš li dru Heckscheru saopštiti tu stvar i dati mu o tome belešku (nekoliko redaka) za hamburšku »Reform«? On mi se više puta ponudio za ovakve usluge, a stvar mora u javnost (u najmanju ruku, da nateramo prusku vladu da bude nešto obazrivija). Zbog toga ću pisati i Siebelu. A i publika ne sme da misli da je stvar zaspala.

Lommelove stvari (dobiću od njega još šest do sedam dokumenata) sadrže dovoljno circumstancial evidence² o podmićivanju Vogta. Vogt se više ne oseća *sigurnim* u Ženevi te je zatražio pravo građanstva u Schwyzu. Uostalom, nadam se da ćeš mi najzad opširno pisati kako stoje Tvoje stvari. Nije sasvim prijateljski od Tebe da se prema meni odnosiš sa rezervom, koja prema drugima može biti opravdana.

Kako se fizički osećaš? Ja sam se zbog toga mnogo uznemiravao.

Tvoj

K. M.

Stvar sa Perrier-om bila je dogovorena s Bonapartom, ali nije dobila prvobitno željene dimenzije.^[79] J. Perrier je s *Fazyjem* bio u Parizu, gde ga je Beckerov sin³ video.

Od Fischela, kome sam pisao zbog Tvog pamfleta⁴ (i Schily je zbog toga urgirao) još nema odgovora.

¹ staviti svoj potpis — ² materijalnih dokaza — ³ Gottfried Becker — ⁴ *Savoja, Nica i Rajna*

Dok nas u zapadnonemačkom »Strassburger Zeitung« napadaju literarni zuavi, u nemačkom »Baltische Monatsschrift« (Riga) obaraju se na nas literarni kozaci, tako da smo mi »Nemci« atakovani s obe strane.^[80]

26

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. maja 1860.

Dragi Frederick,
U prilogu:

1. *Pismo od Fischela*.^[81] Gumpertova ideja da je poslao ovamo jedno berlinsko pismo za Tebe, jeste delusion¹. Pismo za Tebe koje je on poslao imalo je kao uložak Liebknechtovo pismo za mene².

2. *Pismo od Szemerea*.^[82] Ja mu dugo nisam pisao, jer mi se laskanja prema Badinguet-u ^[83] i Pamu i njegovom spisu nimalo nisu svidela. Ali sad ću mu reći čistu istinu.

3. *Pismo od Emmermanna i Beusta Schilyju*.^[84] Šta veliš o ovim poštenjakovićima? O Beustu, koji je opasao sablju! Koji hoće da me stiša, jer je dobio proliv i kidnuo iz Kelna! Pisma mi ne moraš vraćati, ali ih sačuvaj.

Povodom Fischelovog predloga treba najpre da znam kakve je vrste, kakvih tendencija itd. projektovani list.

Da je Schimmelpfennig Techowljev adresat^[41], vrlo mi je milo, jer tako mogu jednog karakterisati drugim. Da Willich nije dao da se odgovori Schapperu, takođe je dobro. Odnosiću se prema njemu sa blagom ironijom.

Sa Freiligrathom sam bio. Filistar, očevidno, hoće da sačuva s nama dobre odnose. Inače želi da ostane po strani od »skandala«. Postao je strašno ordinaran u svojim shvatanjima.

Nadam se da ćeš se uskoro javiti.

Tvoj
K. M.

¹ zabluda — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 21

27

Engels Marxu

u London

[Mančester, 7. maja 1860]

Dragi Mohr,

Stvar za »Reform« Heckscher je odmah otpremio¹, još ne znam s kakvim uspehom; kao obično, H[eckscher] je opet preuveličao svoj uticaj, rekao je sada da ne može obećati da će biti objavljena itd.

Međutim, Siebel ju je proturio u »M[itte]l-rh[einische] Zeitung«. Ima li šta novo iz Berlina?

Gospodin Szemere mi je s tokajcem pričinio masu izdataka. Vino je toliko slatko da ga niko ne može piti, stoga sam ga vratio, ostavivši sebi nekoliko boca i moraću, naravno, snositi sve troškove, carinu itd. On piše vrlo učtivo, nudi druga vina, ali je triput skuplji od Charlesovog trgovca vinom u Pešti. On hoće da sa svojim »entreprise toute patriotique«² pravi veliki profit. Nous verrons³.

Siebel je bolestan od neke »genijalne« bolesti, čime se ponosi kao i uvek. Večeras ću ga posetiti.

O mojoj brošuri ništa ne čujem i ne vidim u novinama. Conspiration de silence⁴ opet je u punom jeku.

A-propos! Reiff je stigao, kako reče, po savetu Liebknechtovom, Lochnerovom itd. Po savetu! Hoće da ga pomognem, sad je ulični muzikant. Rekao sam mu da bih morao, kad tako stvar stoji, najpre Tebi pisati, što mu se, izgleda, nije svidelo — da si, navodno, ljut itd. Que faire?⁵ Šta misliš o tom čoveku? Ja ni u kom slučaju ne mogu za nj mnogo učiniti.

Moj brat Emil je ovde i pregovara sa Ermenom. Ja ću, verovatno, zasad ostati nameštenik kod Gottfrieda, s procentima na dobitak sa jemstvom da ću za nekoliko godina postati kompanjon. Pokušavam da ugovor učinim koliko je moguće oneroznim⁶ za G[ottfrieda], da bi on u odlučnom momentu bio srećan da me se reši. Do kraja ove, a svakako sledeće nedelje sve će, sigurno, biti gotovo. Uostalom, u prvo vreme moraću ljudski zapeti. Monsieur Gottfried⁷ namerava da sprovede velike izmene i reorganizaciju čim bude jedini gospodar u koncernu.

Mnogo pozdrava Tvojjoj ženi i mladim damama.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 25 — ² »potpuno patriotskim preduzećem« — ³ Videćemo — ⁴ zavera ćutanja — ⁵ Šta da radim? — ⁶ tegobnim — ⁷ Gottfried Ermen

28.

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 8. maja 1860.

Dragi Frederick,

Reiff je lopuža. Niko ga nije poslao u Mančester. On je nestao odavde kad su ga otkrili. Već je 1850. bio izbačen iz Saveza.^[47] Za vreme istrage u kelnskom procesu^[2] on je prosto izdavao. Našao sam sada jedno staro Bermbachovo pismo u kome se o tome govori.^[85] Dakle, pošalji ga dodavola.

O Tvojoi brošuri¹ našao si, verovatno, ponešto u Fischelovom pismu. Uostalom, ja bih na Tvom mestu sada direktno iskoristio male literarne veze prijatelja Siebela (čim se opet aktivizira), da bih omeo *conspiration de silence*². Da si direktno na brošuru stavio svoje ime, publika bi je već iz radoznalosti tražila. Uostalom, izgleda da je Behrends gori od Dunckera.

Szemere je čovek koji rado traži usluge od drugih, ali svoje džepove drži zakopčane. Ti si sada za njega učinio dovoljno i ja bih, na Tvom mestu, njegovo vino prepustio njihovoj *mission tout patriotique*³.

Settlement⁴ sa G. Ermenom ne izgleda mi baš naročit. Pitanje je, ostavlja li Tvoja porodica kapital u poslu ili ne? U prvom slučaju bilo je povoda za pregovaranje.

Iz Tvog pisma kao da proizlazi da svoj dolazak ovamo hoćeš opet da odgodiš. Na nekoliko dana, s obzirom na brzinu komunikacija, ipak bi mogao doći.

Šta misliš o događajima na Siciliji?^[86]

Vele da je situacija u Beču vrlo revolucionarna.

Englezi nas sada, naravno, gnjave zbog Brucka. Prekjuče mi je time opet dosadivao jedan tip i zapitao: »Now, what do you say of Bruck's suicide?» »I'll tell you, Sir. In Austria the rogues cut their own throats, while in England they cut their people's purses.«⁵

Upravo sam primio pismo od Borkheima iz Dablina. On će u subotu uveče stići u Mančester i u nedelju će Te posetiti.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ *Savoja, Nica i Rajna* — ² zaveru ćutanja — ³ potpuno patriotskoj misiji — ⁴ Sporazum — ⁵ »Šta kažete sada o Bruckovom samoubistvu?« »Kazaću Vam, gospodine. U Austriji mangupi režu sopstvene grkljane, a u Engleskoj režu kese svog naroda.«

29

Engels Marxu

u London

Mančester, 10. maja 1860.

Dragi Mohr,

Moj brat¹ je večeras otputovao, jer se moja majka ozbiljno razbolela i telegrafski ga pozvala.

Stvar sa Ermenom je prilično u redu. Moja porodica ostavlja 10 000 £ kapitala u poslu, koji mi mora prepustiti ako postanem kompanjon. Moj materijalni položaj odmah će se popraviti, bar procent učešća. Sve ću Ti to usmeno ispričati kad na Duhove dođem. Tj. ako dotle sve bude u redu i ništa se ne dogodi majci, tako da uopšte mogu doći. Ali bojim se da se nije zarazila od oca. Izgleda mi kao da se tifus sada drži naše porodice.

O drugim pitanjima sutra.

Siebel hoće da zna da li si među papirima koje si od njega poneo našao brošuru *Sfinga na francuskom carskom prestolu*⁽⁸⁷⁾; Schily ne može da je nađe i boji se da mu inače nije nestala.

Lupusa sam juče video. Kost ga još uvek muči. Osim toga, i reumatizam. Gotovo kao da je Gumpertovom intervencijom proces postao akutniji, a to je dobro, jer će utoliko pre proći i onda će L[upus] opet biti na nogama.

Pozdravi family.

Tvoj
F. E.

¹ Emil Engels

30

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. maja 1860.

Dragi Mohr,

Majka mi je opasno bolesna. Dva telegrama iz Barmena. Niko ne sme k njoj. Treba opet da idem preko, preduzimam potrebne korake. Kako će to ići, ne znam. Od svega toga sam sasvim pometen, izgleda da je zaista tifus.

Danas Ti ne mogu pisati o drugim stvarima, glava mi je prepuna svega, a uz to je već i kasno. Već sedam nedelja živim u stalnoj napetosti i uzrujanju, koje sad dostiže vrhunac, pa je gore no ikada. Srećom sam fizički opet all right¹. Budem li morao u Barmen, onda ću, verovatno, pri odlasku opet morati provesti jedan dan u Londonu pa ću Te videti.^[88]

Mnogo pozdrava

Tvoj
F. E.

¹ u redu

31

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. maja 1860.

Dragi Engels,

U prilogu pismo od Lassalle-a. Piši mi *obratnom poštom* šta misliš da treba da mu pišem zbog Fischela.

Na njegov predlog u pogledu Berlina ne pristajem.^[89]

Od Lommela još ništa.

Tvoj
K. M.

Engels Marxu

u London

Mančester, 31. maja 1860.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pismo Ephraima Pametnog¹. Njegov plan u pogledu Tebe je zaista šašav.^[89] Pa Ti i ne možeš dati nikakav iskaz o tome šta se u Kelnu dogodilo. Međutim, Ephraim bi se ipak mogao iskoristiti u toj stvari, on bar ima više pluck² nego one babe koje su učestvovala u samom Kelnu i koje će radije sve da trpe. Trebalo bi, takođe, pokušati da li se nešto može učiniti iz Kelna.

Ad vocem³ Fischela, tom ludaku će se, po svoj prilici, morati reći gola istina i nekako mu objasniti do kog stepena je za njega reč »reakcionaran« postala čista fraza. A možeš ga, takođe, jednom prilikom navesti na to da se izjasni zašto se, zapravo, on, Ephraim Dubokoumni, s nama i Fischelom slaže u »antipalmerstonijanizmu«. Jer to se ne može shvatiti. Berlinske lične svađe između L[assalle-a] i F[ischela] nas se ne mogu ticati, i Fischel se odveć dobro poneo da bismo s njim mogli na neki način prekinuti L[assalle-u] za ljubav. Svakako, neće biti druge nego da Heraklitu Mračnom^[90] pomalo misteriozno nagevestimo da u spoljnoj politici sa rečju »reakcionar« ništa nije postignuto i da se u ovoj oblasti mnogo veći »magarci« nego što je Fischel, mogu iskoristiti ako imaju nešto u glavi. Kako bi se tek naš dalekovidni revolucionarni mislilac i praktični kraljevsko-pruski dvorski demokrat užasnua kad bi čuo da Urquhart želi da proširi vlast kune. Uostalom, baš u ovoj posebnoj oblasti of foreign Policy⁴ može se vrlo lepo sprovesti spekulativno odvajanje spoljne od unutrašnje politike i Ti ćeš, zacelo, učiniti sebi to zadovoljstvo da mu objasniš da se subjektivno-reakcionarno ovog puta javlja u spoljnoj politici kao objektivno-revolucionarno, posle čega će se on umiriti. Daj mu prelaz i on će se teorijski zadovoljiti, ma koliko ga naša veza sa Fischelom praktično morala ljutiti, tim više što zna da se ovaj postarao za svoju brošuru⁵.

A možeš mu i napomenuti da je vrlo revolucionarno postupio kad je najpre hteo da Nemce liši njihove najbolje zemlje i uslova njihovog nacionalnog opstanka ili dopustio da budu toga lišeni pod izgovorom da su sadašnji gospodari nad tom zemljom reakcionari, da bi zatim računao na revoluciju. Isto tako bi bilo dobro nešto napomenuti o

¹ Ferdinand Lassalle — ² hrabrost — ³ povodom — ⁴ spoljne politike — ⁵ Sa-voja, Nica i Rajna

sujeverju u odnosu na revolucionarnu inicijativu crapauds⁶. Sve to na uobičajeni način sa aluzijama da bi četiri nedelje morao o tome razmišljati, i slučaj bi bio likvidiran s pismom od četiri lista, na koji Ti, opet, ne bi odgovorio.

Moj dolazak ovamo u subotu bio je vrlo koristan. Doznao sam odmah u nedelju mnogo šta važnoga za pregovore i sada moram da proučim nacrt ugovora.

Pozdravi srdačno ženu i decu.

Siebel hoće da ide.

Tvoj
F. E.

⁶ malogradana

33

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. juna 1860.

Dragi Engels,

Napisao sam Itzigu about¹ deset stranica, od toga osam o kelnskom procesu, dve o Fischelu². To me zamara, jer se još ne osećam dobro i stalno uzimam lekove.

Lommel me je već pre nekoliko dana izvestio⁽⁹¹⁾ da je paket otpremio železnicom; vrlo neprijatno. Već bi davno morao biti ovde.

Fischel mi piše da je dopisnik »Daily Telegraph«-a u Berlinu neki Abel.

Od Schilyja primio pismo. Iz njega vidim da ga je Siebel obavestio o prispeću Tvojih pamfleta³ u Mančester. Primerak za Schilyja moram poslati preko Rajnjana. I meni je potreban jedan primerak za rad na mojoj brošuri⁴.

Ne bi li mogao do srede za »Tribune«-u napisati nešto kratko o Garibaldijevoj aferi?⁵ Ako ne do srede, onda do petka?

Salut.

Tvoj
K. M.

A-propos! Iz Schilyjevog pisma proizlazi da je Moses⁶ istovremeno dopisnik »Espérance«-a (i da je toliki bonapartist da mu je čak jedan Francuz otkazao prijateljstvo) i, istovremeno, augsb[urškog] »Allg[emeine] Zeitung«.

¹ oko — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 40 — ³ Savoja, Nica i Rajna — ⁴ Gospodin Vogt — ⁵ Friedrich Engels, Garibaldi na Siciliji — ⁶ Moses Heß

34

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. juna 1860.

Dragi Engels,

Možeš li mi poslati nešto novca do ponedjeljka? Za proces i Vogtovu aferu potrošio sam dosad about¹ 13 £, a zbog slabog zdravlja nisam već tri nedelje poslao nikakav dopis.

Siebel je juče oputovao.

Najlepša hvala za Tvoj portret.

Imam da Ti saopštim nešto politički *vrlo važno* (sutra). Poseta koja dole čeka na me ne dozvoljava mi više za danas.

Tvoj

K. M.

¹ oko

35

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. juna 1860.

Dragi Frederick,

Deset funti u redu primio. Best thanks¹.

Portret je odličan. Dobićeš i Ti ovakav od mene.

Stvari od Lommela još nisu ovde. Na njegovu reklamaciju su odgovorili da takvi paketi (štednje radi, poslao ga je *par petite vitesse*²) uvek putuju nekoliko nedelja.

Evo izvoda iz Lommelovog poslednjeg pisma:

»Sigurno ste čitali a[ugsburški] A[llgemeine] Z[ei]tung] od 8. juna. U dopisu iz Berna, verovatno od Tschärnera, jednog od redaktora 'Bund'-a, može se između redaka pročitati jedna denuncijacija od strane fogtovaca, upućena njihovom gospodaru i učitelju u Parizu, a odavde posredno federalnoj vlasti u Bernu, kao i nemačkim vladarskim dvorovima. To je ponovo podgrejana priča o zaverama, o nemačkim demagozima koji idu za tim da Francusku i Nemačku nahuškaju jednu na drugu kako bi omogućili centralnu republiku. Međutim, u švajcarskim federalnim krugovima, kao i u Ženevi, Vogtova intriga nimalo ne pali; ali izgleda da ona na ograničeni nemački vladarski razum nije ostala bez uticaja. Vele, takođe, da je ovaj zaverenički bauk, kojim operiše Badinguet^[83], privoleo bojažljive ljude da ga u Baden-Badenu prime u audijenciju koju je tako priželjkivao.^[92] Već ima dve nedelje kako 'Allgemeine', čuteći, stavlja na stranu najpikantnije vesti koje joj šaljem iz Savoje i Torina, a Vogt, koji se pre deset dana ovamo vratio, izjavio je pred jednim radnikom da će onim tipovima koji škrabaju po nemačkim novinama uskoro stati na put i da će se ubrzo čuti još više neočekivanih stvari.«

U Parizu je sada izašao pamflet Abouta: *Napoléon III et la Prusse*.^[83] Prvo, soft sawder³ Nemačkoj; da su u Francuskoj svi njeni veliki ljudi kao »Goethe, Schiller, Humboldt, Vogt, Beethoven, Heine, Liebig itd.« poznati kao household words⁴. Francuska je potpuno nesebična, iako je stalno provociraju. Zatim trućanje o nemačkom jedinstvu koje se može postići francuskom pomoću. Zatim vrlo površna kritika sadašnjih pruskih prilika. (Opširno se govori i o aferi Niegolew-skoga^[94]!) Jedini spas protiv austrijskog feudalizma jeste priključenje »demokratskom principu« Francuske. Ovaj demokratski princip sa-

¹ Najlepša hvala — ² sporovozno — ³ laskanje — ⁴ svakodnevne reči

stoji se, naime, u zasnivanju vladarove diktature na »suffrage universel«⁵. Status superque!⁶

Ali je vrlo dobro što kraljevska pruska dvorska demokratija sad zapada u gadan škripac; možemo se nadati da će se i princ-regent⁷ uskoro dovoljno kompromitovati.

Salut.

Tvoj
K. M.

36

Engels Marxu

u London

[Mančester], 20. juna 1860.

Dragi Mohr,

Amicus¹ Lommel ipak mi izgleda to draw rather largely on his imagination², kada pripisuje bonapartističkim denuncijacijama glavnu ulogu u baden-badenskoj aferi³. Ali da se nešto krije iza ove afere i da su Vogt, Bonaparta i komp. pokrenuli i ovaj manevar, to je, zacemento, sasvim tačno.

Vrlo je lepo što je sada pokret malonemačkog nacionalnog saveza^[22] u About-ovoj brošuri^[93] prikazan kao da je direktno u interesu bonapartizma. Naš prijatelj Itzig⁴ sigurno će uskoro napraviti zaokret; posle ovog pamfleta gospoda će se ili pokazati kao bonapartisti ili će doći u veliku nepriliku sa svojom pruskom Nemačkom.

Slučajno su mi došle do ruku starodanske Kjämpe-Viser⁵, delimice vrlo lepe stvari, a ima i mnogo šunda. Evo jedne koju je Uhland preveo.^[95]

Her Oluf hand rider saa vide,
Alt til sit brøllup at byde,
Men dandsen den gaar saa let gennem lunden.

Der dandse fire, og der danse fem:
Elle kongens daater rekker haanden frem.

»Velkommen, Her Oluf, lad fare din fig: .
Bi lidet, og traed her i dandsen med mig.«

»Jeg ikke tør, jeg ikke maa:
I morgen skal mit brøllup staa.«

»Hør du, Her Oluf, traed dandsen med mig:
To bukkeskinds støvle saa giver jeg dig.

To bukkeskinds støvle, sider vel om been:
Forgyldene spore derom spend.

¹ Prijatelj — ² dosta izdašno crpi iz svoje fantazije — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 35 — ⁴ Lassalle — ⁵ Junačke pesme

Hør du, Her Ole, traed dandsen med mig:
En silke-skiorte giver jeg dig.

En silke-skiorte saa hvid og fin:
Den blegte min moder veg maane skin.»

»Jeg ikke tør, jeg ikke maa etc.«

»Hør du, Her Oluf, traed dansen med mig:
Et hoved af guld saa giver jeg dig.«

»Et hoved af guld kand jeg vel faa:
Men dandse me dig tør jeg ej saa.«

»Og vil du ikke dandse med mig,
Sot og sygdom skal følge dig.«

Hun slog hannem mellem sine haerde:
Aldrig var hand slagen verre.

Hun løfte, Her Oluf paa ganger rød:
»Og rid nu hiem til din festemø.«

Der hand kom til borgeled:
Der staar hans moder og hviler ved.

»Hør du, Her Oluf, kier sønnen min:
Hvi baer du nu saa bleg en kind?«

»Og jeg maa vel baere kinden bleg,
For jeg har vaeret i Ellekonens leg.«

»Hør du, Her Ole, min søn saa prud:
Hvad skal jeg svare din unge brud?«

»I skal sige, jeg er udi lunde,
At prøve min hest og saa mine hunde.«

Aarle om morgen, dag det var:
Da kom den brud med brudeskar.

De skenkte miød, de skenkte viin:
»Hvor er, Her Ole, brudgom min?«

»Her Oluf hand reed sig hen i lunde:
Hand prøved sin hest og saa sine hunde.«

Hun tog op det skarlagens rød:
Der laa Her Oluf og var død.⁶

Meni se ovo mnogo više sviđa nego i suviše uglašani Uhlandov prevod. A druga pesma, o »gospodinu Jonu«, još je mnogo lepša.

Tvoj
F. E.

⁶ [Baukova kći
Gospodin Oluf u kasne sahate,
Pojaho hata da kupi svate.
Kad na poljani, sred jasne noći,
I u gluvom noćnome muku,
Igraju vile. K Olufu kroči
kći baukova, pruživ mu ruku:
»Gospodaru mladi, dobro nam došo,
Zaigraj sa mnom — stoj, kud si pošo?»
»Ne smem da igram, po svate hodim,
Ja sutra domu nevestu vodim.«
»Dod'de, Olufe, kola se hvati,
Dve ću ti zlatne ostruge dati
I svilenu košulju, darak fini,
Obeljen na mesečini.«
»Ne smem; da igram, ja nisam došo,
Nego sam svate kupiti pošo.«
»Čuj de me, dodi, sjaši s hata,
daću ti punu pregršt zlata.«
»Pregršt ja zlata uzeću rad,
Al' igrat ne smem i neću sad.«
»E, kad draža ti ona je druga,
Neka te spopadne bolest i kuga.«
I pravo u srce tresnu ga tada.

»Sad idi kući, čeka te mlada.«
A kada ga hat pred kuću done,
Majka mu drhnu: »O, moje čedo,
Reci mi, sine, što tako klone,
Što ti je lice žuto i bledo?»
»Moje je lice bledo i žuto,
Jer sam u Erlovo carstvo zaluto.«
»O, sine, reci majci de svojoj,
Šta sad da kažem nevesti tvojoj?»
»Reci, u šumu da sam ja
O'šo da probam hata i psa.«
U rano jutro, tek dan što svanu,
Kad svati domu sa mladom banu,
Te medovinu i rujno vino
Oni točiti i piti stanu.
»A gde je Oluf, verenik moj?»
»Gospodin Oluf, sudeni tvoj,
U šumu o'šo, u šumu, dā,
Da proba hata i proba psa.«
Tad mlada skrletni pokrov diže,
Tu leži Oluf, verenik njen,
Po njemu pala mrtva sen.

(Po Herderovom prevodu preveo s nemačkog Bogumir Herman)

37

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 25. juna 1860]

Dragi Mohr,

Jesi li čitao u »Köln[ische] Zeitung«-u od četvrtka ili petka u »*Raznim vestima*« kako je Itzigu oper pošlo za rukom da ga najure iz pozorišta Viktoria?

Ovaj će još da najmi čoveka koji će ga svake godine jedared ošamariti kako bi ljudi o njemu govorili kad to više ne bude mogao postići njegov sopstveni jevrejski bezobrazluk. Dotle će sačuvati sjajni talent za to da bude mlaćen i izbacivan napolje.

Mnogo pozdrava family

Tvoj
F. E.

38

Marx Engelsu

[London] 25. juna¹ 1860.

Dear Frederick,

Još uvek sam, kao što bi rekao crveni Wolff², »vrlo bolan«, mada sam otprilike pre nedelju dana prestao da uzimam lekove. Ali, po Allenovu naređenju, svaki dan idem na »prinudne marševe« i verovatno ću u toku ove nedelje opet stati na noge.

Lina³ je kod nas na »ferijama«. Ostaće about⁴ jedan mesec. O Siebelu još ništa nisam čuo.

Bilo bi mi drago ako bi do petka ili subote napisao članak za »Tri-bune«-u, ili o defences of England⁵, ili o Garibaldiju ili o indijskoj^[96] trade⁶. Otkad je Wilson the Indian Chancellor of the Exchequer⁷, bedni »Economist« gotovo ništa ne donosi o Indiji. Ne zaboravi, takođe, da mi napišeš (mada to ne treba još za ovu nedelju) oko dve stranice ili tako nešto o vojnom značaju Češke za Nemačku ili, tačnije, za Rusiju, kojoj Vogt hoće da je ustupi.^[97]

A-propos!

Upravo sam primio *Pro domo i pro patria*⁸ protiv Karla Vogta od Jakoba Venedeya. Hannover, 1860 (40 stranica). S gledišta ovog čoveka, nije sasvim rdavo. Sadrži nekoliko facts o Vogtovom kuka-vičluku.

Mesta koja se u ovom Jakobovom spisu odnose na nas ova su:

Jedan prijatelj piše ljubazno:

»Sramno je što taj Vogt u svom trjumu nad augsburškim 'Zeitung'-om i 'družinom palikuća' poteže i Venedeya.« (Str. 4.)

»Pro domo⁹ samo nekoliko reči. Zar je Karl Vogt zaboravio da su sve te ustajale, bljutave zalogaje koje on u svojoj 'izjavi' iznosi pred svoje čitaoce protiv mene — 'plemeniti Jakob', 'plavokosa duša', 'carevinska suza' i kako se sve ne zovu — već pre deset godina iznosili u rajnskim novinama¹⁰ Marx, Engels i kompanija sveže i lako zabibereno duhovitim začinima? Zar je potrebno podsećati na to da ova, prljava banda nekolicine zlobnika u Londonu, kao što je naziva Vogt, u istom članku: *Državni regent*^[98], koji je služio 'Augsburgskoj' kao polazna tačka za njenu žalbu protiv Vogta, potpuno u tonu Vogtove 'izjave' otvara paljbu protiv mene. Pa ipak, to nije spre-

¹ u rukopisu: jul — ² Ferdinand Wolff — ³ Lina Schöler — ⁴ oko — ⁵ odbrani Engleske — ⁶ trgovini — ⁷ indijski kancelar riznice — ⁸ U sopstvenoj stvari i za domovinu — ⁹ O sopstvenoj stvari — ¹⁰ »Neue Rheinische Zeitung«

čilo Karla Vogta da me optuži da sam svoje ‚klevete‘ protiv njega pozajmio od gospode Marxa, Engelsa i kompanije. Vogt zna da je njegova poruga upućena meni samo ponavljanje njihovih reči.« (Str. 7.)

»Ovaj Vogtov spis¹³⁾ o njegovom procesu sasvim ima izgled pobjedničkog marša. I zaista, Karl Vogt je a[ugsburške] ‚Allgemeine‘ i ‚londonsku družinu palikuća‘ dobro očerupane poterao u London, a da se sam pri tom nije, dabome, nimalo opravdao.« (Str. 6.)

Voilà tout?¹¹⁾

Salut.

Tvoj
K. M.

[Na adresnoj strani]

Fred. Engels, 7, Southgate, St. Marys, Mančester.

¹¹⁾ To je sve

39

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 26. juna 1860]

Dragi Frederick,

O Itzigovoj¹ avanturi ništa nisam čitao.

Iz priloženog Weberovog pisma videćeš prostakluk pruskih džukaca⁹⁹. Od Apelacionog suda sad se takođe ne može ništa očekivati.

Divnog li pravosuđa! Najpre mi zabranjuju »tužbu zbog klevete«, zato što nije u interesu pruske vlade. Zatim se »tužbi zbog uvrede« ne dopušta javni pretres, jer nema »činjeničnog stanja«. To je formalno »plediranje« za »National-Zeitung«.

Nasuprot tome, koliko se liberalna pokazala Bavarska povodom Vogta¹⁰⁰. To je taj pruski napredak.

Neka Heckscher opet donese kratku belešku u »Reform«-i. Treba, u najmanju ruku, da se javnost upozna s pruskim postupkom.

Iz dokaznog materijala, koji sam poslao Weberu i koji je Weber priložio svojoj optužnici, ovi nitkovi su uvideli da bi »National-Zeitung« morao biti osuđen ako se dozvoli da »dode do pretresa« ove stvari. Otuda sve te šikane.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Lassalle-ovoj

40

Engels Marxu

u London^[101]

Mančester, 7, Southgate, 26. juna 1860.

Dragi Mohr,

Vrlo je nesigurno da li ću moći napisati članak, za sutra ili prekosutra najavio je svoju posetu moj šurak¹, koji je upravo u Londonu.

Dakle, nemoj sasvim sigurno na nj računati. Mogao bih, u krajnjem slučaju, spekulirati o Garibaldijevim izgledima na Kontinentu, o indijskoj trgovini premalo znam za jedan članak.

Tvoj
F. E.

¹ verovatno Emil Blank

41

Engels Marxu

u London

[Mančester, 27. juna 1860]

Dragi Mohr,

Priloženo u pismu vrati mi. Napisaću odmah S[iebelu] dva retka o berlinskoj istoriji i poslaću mu to sa svojim odgovorom da dalje otpremi. Isto tako Heckscheru¹.

Postaraću se da Češku² još danas napišem. Sad će osam, a ja sam još u kontoru. Još ne znam da li ću sutra moći nešto napisati o Garib[aldiju]; 1. nema materijala, 2. moj šurak. Enfin³, što je moguće, biće učinjeno.

Itzig, dakle, pred publikom istupa zajedno s Vogtom, a potajno je naš saveznik^[102]. Cela n'est pas mal⁴. Piši odmah Meißneru.^[103]

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 39 — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 38 — ³ najzad — ⁴ To nije loše

42

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. juna 1860.

Dragi Frederick,

Priloženo vraćam. Meißneru ću pisati.^[103]

Za lakrdiju sa Lassalle-om znao sam već juče, jer je »*National-Zeitung*« doneo vrlo pohvalni leader¹ o odličnim »Studijama«.^[102]

Šta veliš o infamiji pruske vlade?^[99]

Salut.

Tvoj

K. M.

Uostalom, sad ćeš svuda morati izaći pod svojim imenom. Bilo je od samog početka štetno što je brošura² objavljena anonimno.

¹ uvodnik — ² Friedrich Engels, *Savoja, Nica i Rajna*

43

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 28. juna 1860]

Dragi Mohr,

U prilogu članak o rifle Parade¹; ova tema mi je u poslednjem očajanju pala još na pamet. Pregledaj ga dobro, ja za to nemam vremena.

Gospoda Prusi sad zaista imaju »lep manir«. Pošto proces protiv »Nat[ional]-Zeitung«-a samo može uneti oštru disonancu u opštu ustavnu harmoniju, tu stvar treba pošto-poto sprečiti. Utiču na sudije »kajih još ima sred Berlina«⁽¹⁰⁴⁾ i ja sam tvrdo uveren da su i na gospodina Webera uticali. To mi dokazuje stil njegovih pisama. Utoliko više sad treba da požurimo s brošurom², da bismo blagorodnim Prusima dokazali da takve stvari ne mogu ugušiti. Lupeži jedni! Možda su se zato u potaji poneli prema meni tako liberalno³, da bi utoliko podlije mogli istupiti prema Tebi?

Češku ću, ako bude ikako moguće, još večeras napisati⁴. Uostalom, ma koliko to sad teško bilo, brošuru ćeš bezuslovno morati tako napisati da je Prusi ne mogu zabraniti. A pre svega — brzo, jer će verovatno u bliskom vremenu do 1861. zavladati oduševljenje za mir i time će otupiti interesovanje za izdajstvo otadžbine. Budi bar jednom malo površniji da bi na vreme stigao.

Tvoj
F. E.

Je li stigao paket od Lommela?⁽⁹¹⁾

Lupus polazi sledeće nedelje na četiri nedelje ferija u Irsku itd.
itd.

¹ Friedrich Engels, *Britanske dobrovoljne trupe* — ² Karl Marx, *Gospodin Vogt* — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 20 — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 38

44

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. jula [1860]

Dragi Frederick,

Stvar sa Meißnerom^[103] izgleda mi sumnjiva, pošto je on neposredno povezan sa Vogtom i kompanijom. U najmanju ruku, neću mu poslati rukopis ako prethodno ne zaključi ugovor.

O »Češkoj«? Ja to moram sada imati; inače će me zadržati. Samo ukratko.¹

Isto tako bih želeo da u nekoliko rečenica izložiš vojnu glupost, sadržanu u sledećim izjavama Falstaffa-Vogta:^[105]

1. Ovaj čovek koji tako temeljito proučava odnose među »silom i materijom«^[106] tvrdi da su Sjedinjene dunavske kneževine -- u svojim *sadašnjim* razmerama — kao samostalna kraljevina sposobne da Rusiji postave »branu«, štaviše da se odupru Rusima, Austrijancima i Turcima.

2. Glavni dokaz za Badinguetovu^[83] nesebičnost i neosvajačku politiku on pokušava da izvodi otuda što ovaj posle »slavnog« krimskog pohoda nije prisvojio ni »ruskog« ni »turskog« područja.

Ja još nisam sasvim dobro. Ako je jedan dan bolje, drugi je opet gore.

Salut.

Tvoj
K. M.

A-propos! Video sam (posredovanjem jednog mladog Englishmana po imenu Green) jedno Garibaldijevo pismo, u kome ovaj mnogo grdi Bonapartu i nada se da će mu se još pružiti mogućnost da protiv njega potegne mač^[107].

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 37

45

Marx Engelsu

u Mančester •

[London] 17. jula [1860]

Dragi Engels,

Lommelov paket⁽⁹¹⁾ — posle svakojakih avantura koje ću drugom prilikom ispričati — mora danas ili sutra stići, via Cologne¹. Tovarni list (železnice) iz Ženeve već je u mojim rukama.

Pre nekoliko dana dobio sam pismo od Eccarius, u kome mi piše da je svršeno s krojačkim poslom, tj. njegovo telesno stanje mu ne dopušta da ga produži. Lekar mu je rekao da mu ne može pomoći. Potrebna je promena vazduha itd. Zbog toga sam na svoj trošak (of course² odvojen od njegove family, koja ostaje u starom stanu) unajmio stan sasvim u mojoj blizini; hrani se ditto kod nas i nema drugog posla nego da tumara po Heath³ i da nedeljno pošalje jedan članak Weyd [emeyeru], koji mu plaća 3 dolara po članku. Nadam se da će se izvući. Takođe sam kupio vino (porto) za nj. Ali to neće moći dugo potrajati pošto su mi već drugi vanredni izdaci, koje mi je prouzrokovao u sadašnjem trenutku i pri velikoj oseci u našoj kasi, tegobni.

Ne bi li uskoro mogao nešto napisati o Garibaldiju ili o pruskoj vladi koja sprovodi reformu vojske iza leđa skupština, ili nešto slično?⁽¹⁰⁸⁾

Lepo je što je Garibaldi poslao Farinu do đavola.⁽¹⁰⁹⁾

Salut.

Tvoj

K. M.

¹ preko Kelna — ² naravno — ³ polju

46

Marx Engelsu

· u Mančester

[London] 21. jula [1860]

Dragi Engels,

U ponedjeljak uveče Palmerston će izneti svoje predloge o fortifications¹ Engleske — ovu veliku dodge². Bilo bi vrlo dobro ako bi mi mogao do srede napisati o tome članak za »Tribune«-u³ (jer tek u sredu treba da stvar otpremim *odavde*).

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ radovima na utvrđivanju — ² podvalu — ³ Britanska odbrana

47

Engels Marxu

u London

[Manchester, oko 23. jula 1860]

Dragi Mohr,

Ako ikako bude moguće, dobićeš članak o fortifications¹, ali prvom poštom ga nikako ne možeš dobiti.

Šta misliš o Kinglake-ovim revelations^[110]? Ne bi bilo loše kad bi se velika velikodušnost princa regenta² u Baden-Badenu^[92] pokazala samo kao pauvre³ kopija akta iz Vilafranke i kad bi Franz Joseph bio pravi »blagorodni«. Uostalom, reklo bi se da su gospoda vladari ipak došli do saznanja da su ovog puta u pitanju njihove glave; ali ih ipak neće spasti.

Čitam sada Ulloa, *Guerre d'indépendance de l'Italie 1848/49*. Od svih vojnih škrabotina koje su mi došle pod ruku (od profesional writers⁴), ovo je najgluplja i najaljčavija. Kritika u njoj — sušto trućanje, facta izvitoperena ili ih autor netačno poznaje, svagda nemarno pobrkana. Ovaj Ulloa, 1848. napuljski artiljerijski kapetan, naziva se, otkad ga je Plon-Plon⁵ uzeo pod svoje okrilje, »generalom«. U toj bandi pululira⁶ od tajnih generala. Uostalom, ako bi se o napuljskim oficirima sudilo po ovim specimen⁷, onda su zbilja mizerni.

Ako se Garibaldi uskoro ne pokrene, on može slabo da prođe, osim ako stvar u Napulju ne krene napred, što nije verovatno. Kod Milaca i Mesine još će nekolicina prebeći, ali za ekspediciju na kopno mogu se šanse pogoršati. Mornarica mu neće činiti teškoće jer se neće boriti protiv Italijana, ali u napuljskoj vojsci, čini se, da ipak ima razjarenog ološa koji bi se mogao braniti zajedno s tuđincima, a G[aribaldi] ne sme da doživi poraz. Kad bi imao 10 000 pouzdanih ljudi, on bi, naravno, za tri dana sa svim svršio. On, po svojoj prilici, ima sada 5000 - 6000 ljudi, naravno, ne računajući Sicilijance.

U prilogu pet funti; time ćeš, verovatno, moći da opet pomalo potkrepiš jadnog Eccariusa.

Tvoj
F. E.

¹ radovima na utvrđivanju — ² Wilhelm, Prinz von Preußen — ³ bedna —
⁴ profesionalnih pisaca — ⁵ Jérôme Bonaparte — ⁶ vrvi — ⁷ egzemplarima

48

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. jula [1860]

Dragi Engels,
Pet £ stiglo. Članak¹ takođe.

»Report« o Fortifications^[111] poslaću Ti. Jesi li čitao Urquhartovu kuknjavu o tome u poslednjoj »Free Press« — i od 4. jula? Ako želiš da o tome pišeš engleski, što bi došlo u zgodan čas, onda bi morao članak poslati gotov. Ja bih tada preduzeo korake kod knjižara i, u najgorem slučaju, poslao bih ga nekoj reviji ili nekom nedeljnom listu.^[112]

Kinglake-ova izjava bila je tačna, što dokazuje glupava forma u kojoj je »Moniteur« reprodukovao njegov govor.^[113]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Friedrich Engels: *Engleska odbrana*

49

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 29. jula [1860]

Dragi Engels,

U prilogu Ti šaljem definitivno odbijanje Apelacionog suda. Ne bi bilo ni od kakve koristi terati još do Vrhovnog suda. Samo bi povećalo troškove. Sad treba hitno da Weberu¹ pošaljem njegova 32 talira, 3 srebrna groša i 6 pfeniga da bi mi on odmah poslao dokumenta (uključujući *njegove optužne dokumente*). Potrebna su mi za brošuru² koja će za osam do deset dana biti gotova za prepisivanje (a moja žena će to brzo uraditi).

Šta da se sada najpre radi (mislim u novinama)?

Sličan pravni postupak (pogledaj, na primer, aljkavi novinsko-polemički ton u odluci Apelacionog suda) još nisam video. Pruskim džukcima su potrebne batine. Uostalom, dobro je što su mi dali »materijala«.

Sumnjičenja gospodina Vogta zbog »ucena« itd., te kukavice iz Apelacionog suda ipak su našle za shodno da odbiju.

Salut.

Tvoj
K. M.

Eccarius, koji već treću nedelju stanuje nekoliko kuća od nas, bolje se oseća.

¹ pravnik Weber — ² Gospodin Vogt

50

Engels Marxu

u London^[114]

Mančester, 7, Southgate, 1. avgusta [1860]

Dragi Mohr,

U prilogu 5 £, F/L 12 596, za troškove. Lupus je silom na tome insistirao da od toga snosi 4 £. To je, dakle, znameniti najviši sud Mlinara iz Sansusija^[104]. Hteo bih da znam kakva bi bila rešenja i razlozi kad bi ovako kao s Tobom postupali s nekim pruskim činovnikom.

Pokrenuti Vrhovni sud bilo bi potpuno suvišno; ali možda bi vredelo da se zatraži mišljenje jednog first rate pruskog lawyera¹?

Iz nemarno sastavljene argumentacije proizlazi sasvim jasno da je ministarstvo direktno obradilo tu bandu. Oni neće da dođe do skandalnog procesa, koji bi narušio zanosnu harmoniju opšteg ministerijalizma. Osim toga, zajedno sa »Nat[ional]-[Zeitung]«-om bio bi osuđen i Schleinitz.

Priloge vraćam. A sada à tout prix², napred sa brošuram³ i pripremom na njenom izdavanju! Sledeće nedelje ću nastojati da Ti opet nešto napišem o Garibaldiju⁴.

Ti bi mogao zapitati »Tribune«-u da li bi želela seriju od četiri do pet članaka o rifled fire arms, including all the latest improvements⁵ — na nesigurno neću da to pišem.^[115]

Tvoj
F. E.

¹ prvoklasnog pruskog pravnika — ² po svaku cenu — ³ *Gospodin Vogt* — ⁴ *Garibaldijevi pokreti* — ⁵ ručnom vatrenom oružju, uključujući sva poslednja usavršavanja

51

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. avgusta [1860]

Dragi Frederick,

Pet £ poslao Weberu.

Na pamfletu¹ radim *što je moguće brže*. Mala prepreka je nemogućnost da pišem u izvesnim danima kad je moje stanje naročito »gadno«.

Uostalom, ipak sam rešio da se obratim Vrhovnom sudu. Sada su ferije. Pre nego što se sastane Vrhovni sud, pamflet će izaći (a u njemu moja kritika o dosadašnjoj pruskoj proceduri). Bez velikog skandala ova gospoda ne smeju proći.

O Garibaldiju mi napiši do srede².

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Gospodin Vogt — ² Garibaldijevi pokreti

52

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 27. avgusta 1860.

Dragi Engels,

Moje dugo čitanje objašnjavaj sebi stalnim gadnim stanjem moje jetre, tako da sve slobodne minute moram iskoristiti za rad.

Siebelu sam radi knjižara pisao pre about¹ deset dana i očekujem odgovor. Otezalo se to tako dugo, delom zbog moje relativne radne nesposobnosti, a delom zbog toga što tek odnedavna imam sav pristupačni materijal. Uostalom, mislim da se — izuzimajući italijansku aferu^[116] (austrijski intervencionistički prohtevi bili su bonapartiistička izmišljotina) — u ovoj godini ništa više neće dogoditi (Piši something² o Garibaldiju. Šta veliš o Bangyaovom prijatelju Türü^{[117]?}) i da će nastupiti prelazno stanje u kome će se takva brošura još moći čitati.

Priloženo pismo Schilyja mnogo će Te zabavljati. *Vrati mi ga*. Poslao sam danas Schilyju Tvoj članak *Nica, Savoja* itd.

Dr Zimmermannu (bivši pruski predsednik Gradskog suda) još pre dve nedelje pismeno sam postavio pitanja u vezi sa procesom (formalna pitanja). Ali je on našao za potrebno da se i sam o tome posavetuje sa svojim esnafskim kolegama u Berlinu. Njegovu pismenu konsultaciju dobiću, verovatno, u toku ove nedelje. Prusi mi neće tako jevtino proći.

Nalazim se u velikoj novčanoj stisci.

Časopis³ gospodina Weydemeyera je opet na izdisaju: tj. on je istupio iz redakcije i hoće u Njujork kao surveyor⁴. Njegov kolega⁵, pak, učiniće list rentabilnim na taj način što će ga *prodati* nekoj političkoj partiji. Weydemeyer je najzad uvideo da je prepošten za američki žurnalizam.

Salut.

Tvoj
K. M.

Kako idu poslovi u Mančesteru? Indija? Home-market?⁶

¹ oko — ² nešto — ³ »Stimme des Volks« — ⁴ nadzornik — ⁵ Julius Standau — ⁶ domaće tržište?

53

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. avgusta 1860.

Dragi Engels,

Da li još postoji mogućnost da se Eccarius zaposli kod onog krojača u Mančesteru? U tom slučaju mora odavde, jer je već sposoban za rad (on još stanuje ovde napolju), a taj posao u Londonu ide rdavo i on bi opet morao u onu smrdljivu rupu.¹

Sredstva potrebna da otpremimo njega sa family ovde će se baviti.

U vezi s njim moram Ti skrenuti pažnju, da bi o tome vodio računa: ja mislim da on boluje od sušenja kičmene moždine. Njegova žena je odvratno stvorenje, komična mešavina popriličnih pretenzija (Churchwarden's daughter²) i irlandanstva. Domaćica nije nikakva. On sam ima pasivne, a nema nikakve aktivne energije, naročito ot-kako je bolest uzela maha. Zbog toga je potrebno da se odmah, čim stigne u Mančester, prihvati posla. Potrebna je prinuda, naročito spolja, da ona sebi ne bi stvarala iluzije.

O Garibaldiju moram uskoro nešto imati. To je jedino što int-eresuje Jenkije.

Danas sam primio od mog berlinskog advokata³ pismo u kome mi saopštava svoju žalbu Vrhovnom sudu. Dobićeš je kasnije. Tačku o letku i o Blindu⁴ on nije tačno razumeo; ostalo, naprotiv, shvatio je sasvim dobro.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 45 — ² kćerka crkvenog nastojnika — ³ pravni savetnik Weber — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7

54

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 1. septembra 1860.

Dragi Engels,

U prilogu pismo od Weydemeyera.

Drugo, pismo od mog advokata¹, koje mi moraš vratiti. Ovaj čovek očevidno nije razumeo tačku o letku i ja bih mu dao nove informacije o tome ako bi Vrhovni sud predmet opet vratio Gradskom sudu na stvarni pretres, što nije verovatno. To je lepota pruskog pravosuđa. Sad sam prošao pet provizornih instancija da bih dobio »birokratsku dozvolu« da se zaista sprovede proces. Tako šta može da se dogodi samo u »prosvećenoj državi« Pruskoj.

Sad je tri po podne. Zato ne verujem da će Tvoj članak o Garibaldiju² još stići. Ne bih Te ja toliko bother³ s tim člankom, ali znam da Jenki za vreme izbora ništa ne čitaju o spoljnoj politici save⁴ melodramskih događaja u Italiji. Osim toga, u najbolju ruku, još članke o harvest⁵ i trade⁶, a od ovih se, naravno, pristojnosti radi, može pisati samo po jedan nedeljno.^[118]

Tvoj

K. M.

General Mozinica⁷ je »Sauerheimer«, koga je Abt naimenovao za generala »Bürstenheimera«⁸. *Pošiljku sam primio* (u četvrtak).^[119]

¹ pravni savetnik Weber — ² *Napredovanje Garibaldija* — ³ gnjavio — ⁴ osim — ⁵ žetvi — ⁶ trgovini — ⁷ *gospoda Sybilla Heß* — ⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13

55

Marx Engelsu
u Mančester

[London, početak septembra 1860]

Dragi Frederick,
Bilo bi mi drago kad bi mi poslao »*Guardians*«.
Primitak 5£ mislio sam da sam potvrdio u prošlom pismu. Primio
od Gumperta pismo datirano iz Škotske. Sledeći put više.
Salut.

Tvoj
K. M.

O Siebelu još ništa nisam čuo.
Obrt koji, po mome mišljenju, uskoro predstoji jeste Pijemont
kontra Mazzini.

56

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. septembra 1860.

Dragi Engels,

Od Tebe očekujem jedan članak za subotu. Ako ikako bude moguće.

U prilogu pravničko mišljenje od Zimmermanna o pitanjima koja sam mu postavio. (*Vrati mi sledeće nedelje.*)

Osim toga, za razonodu, kopiju pisma koje mi je saopštio Eccarius.

Tvoj

K. M.

57

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 15. septembra 1860.

Dragi Engels,
Thanks for the article¹.

U prilogu Ti šaljem Eichhoffov spis^[120], ali ga moraš najdalje za dva do tri dana nepovredeno vratiti. *Nije moj*. Tek što je bio izašao kad su ga u Berlinu konfiskovali. To je jedini primerak što postoji u Londonu. Odeljak II, O Patzkeu itd., tako je loše napisan da umreš od smeha. Osim toga, videćeš kako u Berlinu stoje stvari sa sudovima. Ta svinjska štampa u Berlinu izliva svu svoju liberalnu lavovsku hrabrost na Bombalina² tako da joj ništa ne preostaje za njenog Patzkea, njene sudove i njenog vrlo bednog princ-regenta.

Garibaldi je pravi spas. Otherwise³ bi Sveta alijansa Rusija-Pruska-Austrija opet popularisala i održala Bonapartu.^[121]

Naš blagi Heinrich Bürgers — ali to ćeš videti iz priložene Lassalle-ove poslanice (i to vratiti) — prebegao je princ-regentu. Lassalle mi je najpre pisao iz Ahena, gde se banja zbog gihta. On, između ostalog, kaže da u Kelnu i Diseldorfu, gde su radnički savezi bili reorganizovani pod rukovodstvom dva nama nepoznata mlada advokata⁴, nestrpljivo očekuju moj spis protiv Vogta⁵. Istu vest doneo je Borkheim iz Švajcarske. Lassalle-u, koji na mene navaljuje, pisao sam da nema drugog izgleda (a to je zaista tako posle Siebelovih pisama) osim štampanja u Londonu, otkuda bi Petsch organizovao prodaju u Nemačkoj običnim putem (Lajpcig), a u inostranstvu direktno. Zato je potrebno *novaca*. Na ovo je došlo njegovo pismo. Ali na tome se neće svršiti. Danas ću mu opet pisati. On mora za *otkup grehova* nabaviti bar 30 £. Borkheim daje 12 £. Time bi već najveći deo bio pokriven. U prilogu šaljem probni otisak od Hirschfelda. Tabak bi došao na 4¹/₂ £. Ali stalo bi na nj koliko na dva obična tabaka. Pogledaj u beskrajnom L[assalle-ovom] pismu poslednje stranice završetka, gde mi čini velike komplimente zbog ekonomije⁶. Izgleda da

¹ Hvala za članak — ² Francesco II (sin Ferdinanda II, kralj Bomba) — ³ inače — ⁴ Bessel i Knorsch — ⁵ *Gospodin Vogt* — ⁶ Karl Marx, *Prilog kritici političke ekonomije*

on mnogo šta o ekonomiji *nije* razumeo — to vidim jasno iz njegovih fraza.

Salut.

Tvoj
K. M.

A-propos!

»Neue Pr[eussische] Z[eitung]« kaže da »Demokratische Studien« (Walesrode, Bamberger, Lassalle, Vogt, Grün, Oppenheim itd.) pišu osam naturalnih i dva veštačka Jevreja.

58

Engels Marxu

u London

Mančester, 15. septembra 1860.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pravničke dokumente. Sutra će slediti pismo Jakoba Wieseltiera¹ i Eichhoffa^[120], koje Gumpert još čita. Pismo našeg Wieseltiera veoma me je razveselilo ili, tačnije, izazvalo mi osmeh, to Ti je uvek odličan lek za Tvoju jetru. Saopštenja o pruskoj vladi su sasvim interesantna; no najbolje je to što ovaj čovek zamišlja da ćemo mu *sada* u italijanskom pitanju ipak dati za pravo!!! *Sada*, kad revolucionarna partija u samoj Italiji direktno napada Cavoura i ugrožava ga. To je naivno. Sada, kad će Garib[aldi] napasti Bonapartu u Rimu, da mi priznamo da je proletos trebalo da idemo s Cavourom i Bonap[artom] i — qui sait?² — da, možda, još uvek treba da idemo s njima! Što se tiče sadašnjosti, gospodin Wieseltier je, dabome, vrlo uzdržljiv.

Tvoju brošuru³ ni u kom slučaju ne treba štampati u Londonu. Ja sam odmah još jednom pisao Siebelu. Prvo, brošuru bi odmah konfiskovali, možda već na granici ili u Lajpcigu, a drugo, ako se to i ne bi dogodilo, rasturanje bi opet ispalo tako strahovito loše da tu stvar niko ne bi ugledao. Mi imamo stotinu iskustava s emigrantskom literaturom i uvek ista neefikasnost, uvek se novac i rad uludo potrošio, a povrh toga još i sekiracija. A zatim, odakle uzeti novac? Sudeći po Tvom pismu, za to je potrebno 50 - 60 £; a Lassalle sigurno *neće* namaći onih 30 £. Uostalom, treba tako udesiti da se brošura u Nemačkoj može štampati i rasturati; šta nam može koristiti odgovor Vogtu koji niko neće videti? Osim toga, apsolutno ne uviđam zašto sadržina mora ovde biti takva da se može konfiskovati. Čak pri današnjem stanju štampe možeš toliko kazati da Prusi presvisnu od jeda, a to je ipak bolje nego satisfakcija in partibus⁴, koja neće prodrati u publiku i koju ćeš Ti sebi dati, tako reći, samo privatno.

Otrilike pre tri nedelje napisao sam članak za »Allg[emeine] Militär-Zeit[un]g« u Darmštatu o Rifle movement⁵ i rekao ovoj gospodi u propratnom pismu da sam u Badenu učestvovao^[122] u kampanji na strani ustanika, pošto pred ovim zvaničnim vojnim ljudima nisam smeo da plovim under false colours⁶. No oni su članak zaista

¹ Ferdinand Lassalle — ² ko zna? — ³ Gospodin Vogt — ⁴ u inostranstvu —

⁵ Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca — ⁶ pod lažnom zastavom

odšampali, pa je sad i ovde izašao na engleskom^[123]. Poslaću Ti ga po mogućnosti još večeras: ne moraš mi ga vratiti, pošto ću kroz osam dana dobiti sopstveni primerak. Ova veza mi je od velike vrednosti za vojne stvari.

Istorija sa Svetom alijansom je vrlo fatalna i mnogo će poslužiti Bonaparti u Francuskoj. Epizoda sa Garibaldijem je jedini spas. Međutim, radoznao sam šta će liberalni filisterijum u Pruskoj na to da kaže što će opet potpasti pod Rusiju. Uostalom, takvih mizernih listova kao što su berlinski nema nigde. Izgleda da su najzad dozlogrdile i Wieseltieru. Velim Ti da je »Nat[ional]«- i »Volks-Z[eitun]g« prosto nemoguće uzeti u ruke, dosadno trućanje i banalno mudrovanje raspoznajesh već na hiljadu koraka.

A i gospodin Miquel je u Nacionalnom savezu^[22] krasnoslovio pravom nacionalnosaveznom mudročću, a Heinrich⁷ je najzad našao svoje gledište.

Pozdravi svoju ženu i decu.

Tvoj
F. E.

⁷ Heinrich Bürgers

59

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. septembra [1860]

Dragi Engels,

Odmah mi vrati Eichhoffovo⁽¹²⁰⁾ i L[assalle-ovo] pismo.

Za subotu računam s člankom o Garibaldiju, Lamoriciére-u ili o Chinese war¹.

Podrobnije ću Ti pisati verovatno sutra.

U brzini.

Tvoj
K. M.

I pored velike poremećenosti u svojim ovdašnjim novčanim prilikama, poslao sam ženu i decu na nedelju dana u Hastings. Da ih tamo duže ostavim, ne dozvoljavaju mi sredstva. Na žalost, gotovo sve vreme imali su kišu.

¹ kineskom ratu

60

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. septembra 1860.

Dragi Engels,

Juče je porodica opet srećno arivirala¹.

Povodom priloženog pisma od Dana-a sledeće: Posle Tvog boravka ovde u Londonu, napisao sam Dana-u da bi mi bilo milije da članak *Navy*² ustupi nekom drugom saradniku *Cyklopädie*.^[124] Od toga vremena nisam od njega primio odgovor i smatrao sam stvar za dropped³, dok juče nije stiglo priloženo pismo. Ako Ti je ikako moguće da to uradiš — ma i kratko i površno, does not matter⁴ — to bi za me bilo od najveće važnosti baš sada, kada sam bio prinuđen, da bih malo odahnuo, da 14. septembra vučem menicu na dva meseca na Dana-a (plativu dva meseca post datum⁵). Pisao sam mu pri tom, pozivajući se na naše staro prijateljstvo, jer se to inače protiv principles⁶ »Tribune«. I sad se moje pismo ukrstilo s njegovim. Dakle baš sada ga treba održati u dobrom raspoloženju, ne govoreći o tome da mora ostati uveren da mi sve možemo uraditi. Dakle ako je ikako moguće, učinićeš mi najveću uslugu ako članak napišeš. Deset stranica bio je maksimum koji je propisao Dana. Fife do also⁷, ako drukčije ne ide. Reč je o tome da se uopšte nešto pošalje.

How with⁸ Lamoricière?⁹

Šta veliš o Garibaldijevoj situaciji?

Kossuth je opevao svoje čim se umešao Mazzini, njega je poslao Bonaparta. G[aribaldi] bi bolje učinio da je Rim ostavio po strani i da je krenuo pravo na Veneciju.^[125]

A sad ad vocem¹⁰ Vogta.

Brošura će se ovde štampati.

1. *Novac*. Imam da platim samo 25 £. Dvanaest od Borkheima, 8 mi je obećao Lassalle. Ostaje 5. Ostale štamparske troškove, ditto i troškove ekspedicije *plaća knjižar Petsch*. Mi smo sharers to equal parts¹¹ u profitu, po odbitku i podmirenju troškova. Ovo postavljam sada Petschu kao jedini uslov pod kojim ću izdati brošuru u Londonu.

2. *Konfiskacija* ne preti ovoj brošuri. To je Lassalle pogrešno razumeo. Ja sam mu pisao obrnuto, da konfiskacija *ne* preti, ali da

¹ stigla — ² *Ratna mornarica* — ³ završenu — ⁴ nije važno — ⁵ po izdavanju — ⁶ načelima — ⁷ pet je takođe dovoljno — ⁸ kako stoji stvar sa — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 59. — ¹⁰ u pogledu — ¹¹ ravnopravni učesnici

u Berlinu *ne može* izaći, jer zbog komunističkog procesa^[2] nijedan knjižar tamo ne bi to štampao.

3. Ne živimo više u epohi 1850 - 1858. Petsch ima svoje komisijone u Lajpcigu, Berlinu i Hamburgu. Prema tome, brošura će se slati preko *redovne* knjižarske mreže u Nemačkoj. U Belgiju, Švajcarsku i Ameriku poslaće je Petsch *direktno* preko svojih tamošnjih komisijonara, čime će se uštedeti mnogo vremena. Oglasi u novinama, objavljivanje izdavača itd. svršice se ovde uz moju saradnju. Siebelu ćemo poslati 50 primeraka za raspodelu novinama itd. Konfiskaciju smatram za *nemogućnu*. Vogt nije princ-regent, a Stieber je zvanično u nemilosti. U *političkom* delu držim se namerno en réserve¹².

4. Uštedećemo u vremenu, jer u Nemačkoj bismo mogli još mesecima tražiti izdavača; dalje — vreme za korekture itd. To je Perschov prvi izdavački posao (pored Borkheimovog pamfleta protiv Abouta^[126]) i on će se, već u sopstvenom interesu, u najvećoj meri potruditi.

5. Ako stvar dobro pođe, u šta ja imam razloga da verujem, Petsch će izdavati moje ili Tvoje pamflete, na nemačkom ili na engleskom, i time ćemo doskočiti sábotazi koju prema nama vrše nemački knjižari. (Dva tabaka su već štampana.)

Stoga mi se čini da je ovog puta nužda postala vrlina. Qu'en pensez vous?¹³ Mislim da bi *Po i Rajna* kao i *Savoja* itd. napravili veću senzaciju da su izašli ovde u Londonu.

Salut.

Tvoj
K. M.

A-propos! »Ex-Reichs-Vogt« se Tebi s pravom učinio da je nepodesan naslov. »Karl Vogt« se meni čini da je nepodesan zato što ne bih hteo da stavim »Karl Marx« pod »Karl Vogt«. Dakle, naslov koji nameravam da stavim jeste: *Dâ-dâ-Vogt*. Dâ-dâ je, naime, kako pokazujem u odeljku posvećenom kritici Vogtovih *Studija*, arapski pisac, koga Bonaparta u Alžiru iskorišćava na isti način kao Vogta u Ženevi. Dâ-dâ zabezeknuće filistra i zvuči smešno.

¹² povučeno — ¹³ Šta ti misliš o tome?

61

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. oktobra 1860.

Dragi Mohr,

A kuda je to Tvoja porodica bila otputovala kad se opet srećno vratila¹? Ne znam ništa o tome. Verovatno na seaside² ili na selo? i nadam se da joj je prijalo.

*Navy*³ mi je došao u vrlo nezgodan čas⁴. Imam velikih neprilika sa lawyers⁵ zbog poslovnih pitanja — kako se stvari ovde odugovlače o tome u Nemačkoj nemaju ni pojma, a sada će mi ovi tipovi baš ove nedelje natovariti masu akata na vrat itd. Međutim, učiniću sve što mogu, ali vrlo brzo neće i ne može ići, nikako nisam au fait⁶.

Quanto a⁷ Vogt⁸. Moram reći da mi se Tvoj naslov ništa ne dopada. Ako mu hoćeš dati neki nadimak, onda to mora biti takav koji će ljudi razumeti a da knjigu nisu ni čitali, ili, pak, nadimak sme da se pojavi u samoj knjizi tek *posle* mesta koje ga objašnjava. Mislim, što jednostavniji i što običniji naslov utoliko bolje, samo u njemu mora osim Vogta po mogućnosti, biti i Bonaparta ili bar Plon-Plon. Ako Ti smeta »Carl« Vogt, onda ga nazovi gospodinom Vogtom, mada ne vidim zašto »Carl« ne bi mogao stajati pred »Karlom« — dosetke na račun toga neće Ti praviti niko.

Štampanje u Londonu: Nemam poverenja u štamparsko preduzeće kome mi moramo predujmiti novac ili polovinu novca. Priloženo Siebelovo pismo dokazuje Ti da on ni izdaleka nije smatrao stvar izgubljenom, naprotiv, i da je samo čekao na instrukcije da bi počeo da radi (vрати ga jer još nisam odgovorio). Ja sam odveć često posmatrao štampanje u inostranstvu i bojim se da će i ovog puta tako biti. Ako Vogt čini izuzetak (a ipak se njegova stvar štampala u *Frankfurtu!*), onda samo zato što ga je gurala štampa, što se *nama* sigurno neće desiti. Osim toga, gospodin Petsch, pošto mora *platiti* za oglase itd., neće se naročito truditi da knjigu mnogo reklamira. Tu veras⁹. U svakom slučaju, u Nemačkoj si bezuslovno već odavno mogao imati izdavača da si ozbiljno pokrenuo Siebela, i držim da bi to bilo kudikamo bolje; a ni ta mala Hirschfeldova slagačnica neće štampati brzo. Ali stvar je učinjena i sad treba da vidimo kako će teći. U oglasu mislim

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 62 — ² more — ³ *Ratna mornarica* — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 60 — ⁵ advokatom — ⁶ u toku — ⁷ u pogledu — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 60 — ⁹ videćeš

da će biti najbolje ništa ne dodavati naslovu do *natpise poglavlja*, to je sasvim dovoljno. A pre svega teraj da se stvar završi.

Kad budu odštampana tri-četiri tabaka, mogao bi mi poslati otisak.

A-propos! Koliko je stranica kod Dana-a, pet ili deset? Nemam o tome nikakve predstave.

Lamoricière je sramno bio napadnut od Pijemonteza. Na boku je bio sasvim nespreman, zaštitio se samo protiv Garibaldija i zaposeo je loše citadele gradova s malim garnizonima, koji su bili dovoljni samo da spreče ustanak. Oruda tolike kapitulacije, Pijemonteza je svugde bilo šest protiv jednog. Kod Kastelfidarda su se Austrijanci vrlo dobro tukli, isto tako u Ankoni, koja uopšte nije tvrdava prema kopnenoj strani. No, u celini, papska vojska je pokazala kako se malo može učiniti s trupama koje su inače delimično dobre ali heterogene i pod komandom svakojakih tuđih oficira. Istina, Pijemonteza je bilo 3:1.

Reklo bi se da Garibaldiju u vojnom pogledu ponestaje daha. On je svoje dobre trupe tako rasturio po sicilijanskim i napuljskim bataljonima da mu više nisu ostale nikakve organizovane jedinice, i čim dođe do jedne iole zaštićene rečne linije s tvrđavom kojom ne dominira kao što je Kapua, on se mora zaustaviti. Zasad to nije ozbiljno, jer 30 000 Napolitanaca ne mogu opstati na malom prostoru i moraću za četrnaest dana ili da se rasture ili da krenu napred što im neće poći za rukom. Ali na Kvirinal^[127] G[aribaldi] svakako neće tako skoro stići bez sasvim naročitih slučajnosti. Povrh svega, sada galama kavurijanaca; ovi mizerni buržuji su u starju da njegov položaj za kratko učine neodrživim, tako da će on kao pis aller¹⁰ morati napasti pre no što bude u stanju da pobeđi. Inače bi bilo važno razbiti Napolitance što je moguće brže, a zatim dovesti Pijemonteze do bratimljenja pre no što k njima dođe Vittorio Em[anuele], jer tada će biti prekasno, i oni bi Vittoriu Em[anuelu] ostali verni. Ali je od najveće važnosti što je G[aribaldi] Francuze u Rimu^[128] javno stavio u kategoriju u koju je Austrijance stavio u Veneciji; da li će sad odmah uspeti da ih protera ili ne, manje je važno.

U Austriji stvari idu sjajno. Neki filistar iz Nacionalnog saveza, Prus sa Rajne, koji živi u Bavarskoj (Frankoniji), priča da ~~su~~ se minhenovci, koji su nedavno putovali u Beč na železničku proslavu, poverovavši izveštajima a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]« -a o stanju u Austriji, vratili sasvim pokisli — tako im je sve drukčije izgledalo. Austrijanci su im izjavili da je sve to obmana i da se stanje u njihovoj zemlji ne može više podnositi. Dalje, da buržuji u Austriji već imaju svoj specificum protiv finansijskih teškoća: *u Austriji pripada 20% celokupne zemljišne svojine popovima, i ovu treba konfiskovati.* Može li se zamisliti sjajnija revolucionarna situacija? Gde ostaje u

¹⁰ poslednji izlaz

poređenju s takvim programom sve prusko mudrovanje zajedno s njegovim Nacionalnim savezom?^[22]

Iz spisâ princa Friedricha Karla i gospodina Walderseea sad sam se definitivno uverio da su Prusi tako sjajno uredili i uvežbali svoju vojsku da neminovno moraju biti tučeni. Da bi prebrodili nezgode, jer im nedostaje četrdeset pet godina ratnog iskustva, oni su stvorili veštački konvencionalni rat u manevrima, gde je sve drukčije nego u pravom ratu i gde vojnike i oficire direktno uče da se povlače pri svakom povodu i gde im uteruju u glavu potpuno pogrešne predstave i stvari. Npr., na manevru vojnici, naravno, ne smeju prodrati u kuće i zaposesti ih; zato *markiraju* kuće kao zaposednute postrojavajući vojnike oko kuće. Jedan pruski kapetan dobio je u Šlezvigu naređenje da *u boju* zaposedne jedan salaš, i zbilja, on je svoje ljude postrojio oko ograde kao na manevru! To je Waldersee sam video. Inače, princ Fr[iedrich] Karl kao vojnik nije rđav i strašno mrzi pruski kaplarski sistem. A da li nešto vredi kao komandant, ne može se reći.

Tvoj
F. E.

62

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. oktobra 1860.

Dragi Engels,

Mora da jedno moje pismo nisi primio, jer ja sam Ti pisao da je moja family¹ na osam dana na seaside²-u.

Što se tiče Dana-ovih stranica³, jedna Tvoja velika stranica (npr. kod *Artiljerije*) tako je stala na jednu Dana-ovu.

Siebelovo pismo je na mene napravilo baš obrnut utisak od Tvoga, naime utisak njegove bespomoćnosti. *Meißner* se usled *Demokratischen Studien* nalazi direktno u neprijateljskom taboru. Osim toga, iz njegovog privatnog razgovora sa Siebelom je proizašlo da je očekivao »dostojnu« recenziju i da drži Vogta za velikog čoveka. *O. Wigand* je moj lični neprijatelj i pre nekoliko godina na moju ponudu da mu dam *18 Brumaire* (čak badava), prostački je odgovorio^[129]. *Oelbermann* u Bonu je čista iluzija. Poznajem bonski meridijan. Uopšte, sudeći po stilu koji se za deset godina reakcije uvrežio, spis⁴ bi se teško mogao izdati u Nemačkoj (naročito zbog toga što Siebel nema nikakve veze s knjižarima u Lajpcigu). A da rukopis putuje od jednog do drugog i pri tom se sadržina izbrblja, a ipak ne nađe izdavača — ili tek posle dugog lutanja! Ja bih, naravno, pretpostavio izdavače Cotta, Brockhousa ili čak Campea gospodinu Petschu; ali u ovakvim uslovima još ga smatram za windfall⁵. Borkheim, koji je dobar trgovac, ima mnogo fiduz⁶ u Petscha. Najzad, naša poslednja iskustva u Nemačkoj nisu baš bila ohrabrujuća.

Štampanje kod Hirschfelda ove nedelje će brže napredovati. On je još imao svakojake stvari u radu koje je trebalo završiti.

O naslovu još ću razmisliti. Okolnost da će »Dâ-Dâ« zabezeknuti filistra, sviđa mi se i pristaje mi u system of mockery and contempt⁷. Ali ipak ću se još podrobno posavetovati sa svojom kritičkom savešću⁸ (naslov se ionako štampa naposljetku). Sadržaj je sledeći: I. Družina palikuća. II. Bürstenheimeri. III. *Policija*. 1. Samopriznanje. 2. Dan revolucije u Murtenu. 3. Cherval. 4. Komunistički proces u Kelnu. 5. Lozanski centralni radnički praznik. 6. Razno. IV. Pismo Techova. V. Državni regent i pfaligraf. VI. Vogt i »Neue Rh[einische] Zeitung«.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 61 — ² moru — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 61 — ⁴ *Gospodin Vogt* — ⁵ srećan slučaj — ⁶ poverenja — ⁷ šegačenja i preziranja — ⁸ misli se na Jenny Marx

VII. Augsburška kampanja. VIII. Vogtove *Studije*. IX. Agentura. X. Patroni i pajtaši. XI. Proces protiv »National-Zeitung«-a. XII. Prilozi.

Pošto sada nemaš vremena za članke, napiši mi *privatno* kad god se u Italiji nešto desi što je od velikog značaja, sasvim kratko, *glavne tačke*. Tada ću potrebno sam *dodge*⁹.

J. Ph. Becker sprema se za Napulj (Schily će ga pratiti). On hoće da tamo osnuje nemački dobrovoljački korpus. (!!!)

Salut.

Sasvim sam švorc. Ako bi mi mogao još za ovu nedelju poslati nekoliko £, onda bi to *welcome*¹⁰.

Tvoj

K. M.

Besramnost »*Times*«-a (od juče), da je Garibaldi tako dugo ulivao »confidence, as he could be believed to *the agent of the secret intentions of Napoleon III*«¹¹ prevazilazi svaku meru. Klovn Edwin James je u svom funk¹² bežao sve do Londona, kuda je prekjuče stigao. Kossuth je u plonplonističkoj »*Opinion Nationale*« uputio Garibaldiju pismo napisano u bonapartističkom smislu i po nalogu Bonapartinom.^[130]

Tvoj rifle-Artikel¹³ obišao je svu londonsku štampu; pretresao ga je i vladin »*Observer*«. To je bila a *sensation*¹⁴.

⁹ sklepati — ¹⁰ dobrodošlo — ¹¹ »poverenje, dokle god su ga mogli smatrati agentom tajnih namera Napoleona III« — ¹² strahu — ¹³ Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca — ¹⁴ senzacija

63

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. oktobra 1860.

Dragi Mohr,

U prilogu 5 £ E/L 33 688 Mančester, 12. januara 1860.

Poslao bih već i ranije, ali sam pozajmio Gumpertu deset funti, pa sam morao nekoliko dana pričekati da ne bih pao u oči što odjednom podižem veću sumu.

Što se tiče štampanja u Londonu, glavno je, naravno, da stvar¹ izade, i to **brzo**; ali bi bilo bolje da se štampalo u Nemačkoj, i to se bezuslovno moglo postići. Ma koliko Petsch bio sharp², nemački izdavač, npr. Meißner (koji ni izdaleka nije takav filistar kakvog ga Ti sebi predstavljaš, pogledaj samo njegove izdavačke kataloge) raspolaze sasvim drugom silom da slomi *conspiration du silence*³. I nikako nisam mogao smatrati za sreću to što partija pri tom još mora uložiti kapital u kome ionako oskudevamo.

Naslov — ponavljam Ti, a to je i sasvim određeno Lupusovo mišljenje, da je *ovaj* naslov svakako najnesrećniji, jer će se razumeti tek kad se pročita polovina knjige. Filaristar se već odavno više ne interesuje toliko za Vogta da bi ostao zabezbeknut zato što ga Ti nazivaš »Dâ-Dâ«. Jedino što Vogta može učiniti interesantnim je njegova povezanost sa Bonapartom i Plon-Plonom i *to* treba da naglasiš u naslovu, da bi kod filistra izazvao radoznanost. Sa *system of mockery and contempt*⁴ u odnosu na *naslov* teško ćeš postići nešto drugo do afektirani i izveštačeni naslov. Najjednostavniji naslov zaceo je najbolji; *mockery and contempt* u knjizi se pojavljuje dovoljno rano.

Dakle, *père*⁵ Garibaldi je ipak opet tukao Napolitance i zarobio 2000 ljudi⁽¹³¹⁾. Uticaj ovog čoveka na trupe mora da je basnoslovan. Vrlo je dobro što su se Türr i Rüstovljeva teorija blamirali. Ovaj poslednji bi inače bez sumnje sebi uvrteo u glavu da postane nemački Garib[aldi]; kod buržoaskih republikanaca taj čovek bi mogao postati opasan. Bombalinu⁶ će sad sigurno uskoro odzvoniti; trupe uskoro neće imati šta da jedu pa će se razbežati, mali srez ih ne može ishraniti. Dalje se zasad o tome nema šta da kaže. Uostalom, ne može se poreći da *rè galantuomo*⁷ igra svoju igru s mnogo *pluck*⁸ čim sad polazi za Napulj.

¹ *Gospodin Vogt* — ² oštar — ³ zaveru čutanja — ⁴ sistemom šegačenja i preziranja — ⁵ čika — ⁶ Francescu II (sin Fernanda II, kralja Bombe) — ⁷ viteški kralj (Vittorio Emanuele II) — ⁸ sreće

Sukcess⁹ moga Rifle-Artikel¹⁰-a nije došao sam od sebe. Poslao sam listić sa debelo crvenim obeleženim člankom glavnim londonskim i ovdašnjim listovima i napisao im, otprilike, ovo: The Correspondent, for England, of the ‚A[llgemeine] M[ilitär] Z[eitung]‘ presents his compliments to the Editor of the . . . and begs to call his attention to an article of his in the V[olunteer] J[ournal] (a copy of which is sent by post) on the Newton review. As this is the first professional opinion of a foreign military paper on the voluntary movement, it may be of interest¹¹. — Naravno, potpuno anonimno. »Times«-u nisam pisao, ali je ipak doneo izvod.^[132]

Siebel je poslao sliku svoje verenice¹², vrlo lepa — Marija Antoaneta s nekom crtom čedne Evgenije, ali pri tom vrlo energična — she will wear the breeches¹³. Imaće on još da se čudi ovom »razumnom biću«. Madame la baronne¹⁴, njena mati, bila je modiskinja — prodavačica u Diseldorfu i govore da još vrlo često po podne u Küpperovoj pivnici potamani tri-četiri krigle. Tako priča filisterijum.

Po poslednjim vestima, Garibaldi je unuk ili praunuk dra Jos. Bapt. Maria Garibaldija iz Ajačija, koga je kralj Theodor Neuhoff poslao u Nemačku, gde se oženio gospođicom Katharinom von Neuhoff u Vestfaliji i posle pada svog šuraka nastanio u Nici.^[133] Lice mu, zbilja, ima vestfalsku crtu. Ewerbeck i Willich su svaki na svoj način karikatura G[aribaldija].

Čujem da je u prvoj svesci trećeg godišta Kolatschekovog nemačkog mesečnika vrlo oštar članak protiv Vogta.^[134]

Pozdravi srdačno family.

Tvoj
F. E.

⁹ uspeh — ¹⁰ Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca — ¹¹ Engleski dopisnik »Allgemeine Militär-Zeitung«-a [»Opštih vojnih novina«] preporučuje se redaktoru i moli da obrati pažnju na jedan članak koji je on[dopisnik] objavio u V[olunteer] J[ournal] o smotri u Newtonu (primerak članka poslat je poštom). Pošto je ovo prvo stručno mišljenje jednog inostranog vojnog lista o dobrovoljačkom pokretu, ono može biti od značaja. — ¹² Reinhilde von Hurter — ¹³ Ona će biti gospodar u kući — ¹⁴ Gospođa baronica

64

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 11. oktobra 1860.

Dear Frederick,

Trenutno sam veoma zaposlen. Pisaću Ti u subotu. U Brašvojoj brošuri^[135] ima ponešto dobrog.

Pošalji mi, po mogućnosti, nekoliko instruktivnih redaka (do subote) o Garibaldijevoj grand battle.^[131]

Tvoj
K. M.

65

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. oktobra 1860.

Dragi Engels,

Prilažem Weberovo pismo; moram mu poslati about¹ šest talira, i time će se završiti komedija s Pruskim sudom⁽¹³⁶⁾. To možeš saopštiti Siebelu.

Ja ću kasnije ovde u Londonu objaviti oko jednog tabaka »*On Prussian Justice*«⁽¹³⁷⁾, ali tek kad knjiga² srećno stigne u Nemačku.

Prve četiri nedelje kod Hirschfelda se vrlo sporo radilo, prvo zato što mu je slugač Zinn kidnuo, jer je imao mnogo posla, a jedan moj tabak čini više nego dva obična štampana tabaka. Međutim, ja sam prošle nedelje s njim pismeno ugovorio da do 15. novembra mora završiti.

Kolatschek je u poslednjem broju »*Stimmen der Zeit*« obnovio stvar iz »*Juchheissen*«-a³, u kojoj se, između ostalog, naš prijatelj Lassalle gadno proveo.

Kakva je situacija sa *Navy*⁴?

Misliš li da još ove jeseni može doći do rata?

Toliko sam zauzet korekturama i trčkanjem zbog ličnih poslova da ovih dana nisam imao vremena da Ti pišem.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ oko — ² *Gospodin Vogt* — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 63
— ⁴ Vidi u ovom tomu. Prvi deo, pismo br. 50

66

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. novembra 1860.

Dragi Engels,

U petak prošle nedelje poslao sam Ti Weberovo¹ poslednje pismo, koje treba da mi *vратиš*.

Nadam se da Ti se nije desila nikakva nesreća, pošto ništa ne čujem o Tebi.

Imam pune ruke posla, delom private business², delom korektura³ (uvek dvaput); takode sam prošle nedelje, usled rešenja Vrhovnog suda, morao sasvim preraditi^[138] odeljak o procesu, najzad »Tribune«.

Vele da »Manchester Guardian« donosi s vremena na vreme interesantne stvari iz Pariza?

Salut.

Tvoj

K. M.

Vidiš šta bi bilo da sam se oslonio na Siebela. Ima više od dve nedelje kako sam ga pitao hoće li da preuzme otpremu primeraka za novine itd. u Nemačkoj (i za koje?). Naravno, odgovora nema.

¹ pravni savetnik Weber — ² privatni poslovi — ³ pamflet *Gospodin Vogt*

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. novembra 1860.

Dragi Engels,

Iz Tvog pisma^[139] vidim da si i sam u novčanoj stisci. Pored svega toga moram da Te zamolim da mi obećanih 5 £ pošalješ po mogućnosti u toku nedelje, pošto ništa više nemam što bih mogao založiti. Sledeće subote (17. novembra) treba da platim 25 £ na menicu Hirschfeldu i još nemam celu sumu na gomili.

Knjiga¹ (12 tabaka, računajući obične štampane stranice 24) biće sledeće nedelje završena. Odeljak o *procesu*, prvobitno samo nekoliko stranica, usled presude Vrhovnog suda iznova sam napisao. Biće sada oko jedan štampani tabak. Ceo poslednji tabak je u *petitu* (Prilozi). Nisam Ti slao pojedinačne tabake, jer bi to pokvarilo utisak spisa, ovog kao i svakog drugog. Poslaću Ti 6 primeraka, za Tebe, za Lupusa, za Gumperta, za Borchardta, za Heckschera, za Charleya.²

Tvoje pitanje o Lommelovoj brošuri^[77], o kojoj ništa više nisi čuo »i koja je stajala novaca«, kao da sadrži neku vrstu prekora meni. D'abord³, iako nije dala nijednog santima, ja ne bih mogao bez Lommela napisati najvažnije poglavlje za lični atak protiv Vogta, *Agentura*. Na moja razna *cross-examinations*⁴ taj čovek je morao napisati, u najmanju ruku, četrdeset pisama. Pored toga mi je poslao svoju izjavu protiv Vogta^[40], koja je prvobitno bila namenjena »All[gemeine] Z[ei]tung«-u. Ne uvidam da bi ljudi, potpuno tuđi našoj partiji, bili obavezni da za nas rade besplatno. Uostalom, Petsch mi je juče rekao da je za 2 - 3 £ prodao i da će ostatak (upravo je dao o tome novi oglas u Nemačkoj), ukoliko ne bude prodat, svakako rasturiti u Sjedinjenim Državama i u Australiji.

Da je Siebel, koji ima samo beletrističke veze, mogao za moj spis naći izdavača u Nemačkoj (možda u godini 1880), odustaeš od toga mišljenja čim ga pročitaš. Siebel mi je pisao.

U naslovu sam Ti popustio i (juče) stavio *Gospodin Vogt*. Moja žena bila je apsolutno protiv toga, insistirajući na *Dá-Dá Vogt*, pošto — kako je ona vrlo učeno primetila — čak i u grčkim tragedijama naslov i sadržina na prvi pogled često ne pokazuju nikakvu vezu.

Ne znam da li si video Kolatschekove »*Stimmen der Zeit*«. Članak

¹ Karl Marx, *Herr Vogt* — ² Charles Roetzgen — ³ pre svega — ⁴ *unakrsna ispitivanja*

Juchheissen (u kome se naš prijatelj Lassalle rdavo proveo) daje, u stvari, jednim navedenim factom objašnjenje o *Vogtovom* motivu da se preda Bonaparti (mada je magarac Kolatschek zaboravio da to vidi). Početkom 1858. u Ženevi je osnovano jedno akcionarsko društvo, neka kreditna banka za snabdevanje nameštajem »La Cimentaire«. Osim direktora, koji se ne imenuje, bio je Vogt drugi direktor. Krajem 1858. godine gospoda direktori su pojeli *sav kapital, bankrotirali*. Managing director⁵ bio je zatvoren. Pretio je krivični proces. Vogt iz Nacionalnog saveta u Bernu pojuri u Ženevu. *Fazy obustavi proces*. Akcionari nisu dobili *ni santima*.^[134]

Iz istih »Juchheissen« (zašto ih Kolatschek koji se by the by⁶ rečeno, prodao Austrijancima, ne naziva »Juchheiten«?) vidim da se *Juchhe! nach Italien!*? (nisam se, naime, mogao savladati da pročitam i »*Demokratischen Studien*« Vogtove klike, koje mi je Borkheim stavio na raspolaganje), naime bankar »L. Bamberger« u Parizu, 1848. redaktor lista »*Mainzer Zeitung*«, odvratni albino, usudio da govori o »komunistima sa pola plate«^[141]. Zato sam još naknadno uneo ovog mudroseronju u Vogtove pajtaše, isto tako sam ubacio nekoliko loših viceva o drugim Juchheissenima, L. Simonu Hartmannu (koji je Borkheimu u Švajcarskoj rekao da me je Vogt ubio) i H. B. Oppenheimu.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁵ glavni direktor — ⁶ uzgred — ⁷ Ijuju, u Italiju!

68

Marx Engelsu

u Mančester

[London] City, 14. novembra 1860.

Dragi Engels,

Naša pisma su se mimoišla. Pišem Ti ovo nekoliko redaka u Borkheimovom kontoru da bih Ti potvrdio £ 5 koje su jutros stigle.

Što u poslednje vreme retko pišem i što se ograničavam na nekoliko redaka, treba da objasniš prosto pretrpanošću poslom, slabim zdravljem i trouble¹ svake vrste. Krajem sledeće nedelje, kad budem opet slobodan, pisaću po starome.

Danas sam Ti poslao poštom broj »Stimmen der Zeit« koji sam Ti juče spomenuo, i koji mi moraš vratiti najkasnije do iduće srede, pošto sam ga uzajmio.

Belešku iz »Guardiana«, za koju zahvaljujem, navešću u jednom od »priloga« — u zaključnom poglavlju.^[142]

Biscamp se prekjuče oženio; jedna američka drolja. Srećno bilo.

Imandt je pisao. Ima kćerku. *Tanak* je kao prut; celo leto sve dosad bolestan. *Pauvre diable!*²

Borkheim Te pozdravlja. Dobio je dozvolu od svoje firme za privatne poslove vinom, pa Ti se preporučuje, ako bi mu u ovom line³ mogao pomoći (*sve moguće vrste vina*).

Inače ništa novo.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ smetnjama — ² Siromah! — ³ pravcu

69

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 21. novembra 1860.

Dragi Engels,

Moja žena leži od ponedeljka bolesna od vrlo zloćudne živčane groznice. Juče sam, po ordre dra Allena smestio sva tri deteta van kuće, pošto se pobjava od zaraze. Allen veli da je bolest opasna ali se *nada* da će se izvući. Već prošle subote moja se žena osećala vrlo loše i ja sam primetio znakove groznice i hteo pozvati lekara. Ali ona nije dala. Ditto u nedelju. U ponedeljak, naravno, nisam više hteo da čekam, a i ona sama je osetila da nije reč o običnom nazebu ili nečem sličnom.

Szemere je ovde. Putovaće preko Mančestera i Tebe posetiti. Salut.

Tvoj
K. M.

70

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 23. novembra 1860.

Dragi Frederick,

Najlepša hvala na £ 10 i *Navy* (sjajan članak¹).

Što se, pak, tiče bolesti moje žene, u jednom pogledu stvar stoji bolje, a u drugom gore no što sam znao. Dok karakter bolesti nije bio određen, Allen mi je, naime, tajio njenu pravu prirodu. Juče se to više nije moglo. Moja žena ima — small pox², i to u vrlo teškoj formi, mada je bila dvaput vakcinisana. (Nemoj to nikome reći osim Lupusu.) Zbog toga je Allen odmah otpremio decu iz kuće. To je gadna bolest. Ako se Lenchen³ zarazila, odmah ću je poslati u bolnicu. Do sada sâm obavljao (glavne) funkcije bolničara. Ali pošto me to previše zamara, danas sam odmah po primitku £ 10 najmio bolničarku. Moja žena je već više nedelja bila u neobično nervoznom stanju, pošto smo imali mnogo troubles⁴, pa je tako i prijemljivost bila veća to catch⁵ zarazu u omnibusu, dućanu ili sl.

Pisanje članaka je za mene gotovo out of question⁶. Jedino zanimanje kojim mogu da održim potrebno quietness of mind⁷ jeste matematika. Poslednjih nedelja pisao sam »Tribune«-i de omnibus rebus⁸ uglavnom o Warsaw Congress⁹, state of Poland, Italy, France¹⁴³ i o novčanom tržištu¹⁰. O Kini još ništa.

Jesi li dobio Kolatscheka?¹¹

Lekar je dozvolio mojoj ženi da pije bordeaux u malim dozama, pošto je vrlo slaba. Prošla noć je bila strašna, pa se, u stvari, i ja u ovom trenutku osećam takode sick¹².

Đavo bi ga znao otkud tolike nepravilike.

Sirotu decu smestio sam kod Liebknechtovih, koji stanuju u neposrednom susedstvu i kojima svakodnevno šaljem victualliers¹³. U boarding school¹⁴ nisu hteli zbog religious rites¹⁵.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Friedrich Engels, *Mornarica* — ² velike boginje — ³ Helene Demuth — ⁴ uznemiravanja — ⁵ da uhvati — ⁶ nemoguće — ⁷ duševno spokojstvo — ⁸ o svemu mogućem — ⁹ *Rusija se služi Austrijom* — *Susret u Varšavi* — ¹⁰ *Napregnutost novčanog tržišta* — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 65, 67 i 68 — ¹² bolestan — ¹³ životne namirnice — ¹⁴ školski pansionat — ¹⁵ religioznih obreda

71

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 26. novembra [1860]

Dragi Frederick,

Stanje moje žene se popravilo, ukoliko je to moguće u datim uslovima. To će potrajati duže. Ono što se može nazvati paroksizmom¹ bolesti, prošlo je.

Allen misli da se zaraza može objasniti jedino prevelikim uzbuđenjem živaca u kome se nalazila već mnogo meseci.

Budi tako dobar i otpremi priloženu izjavu *hitno* preko Heckschera listu »Reforme«.^[144]

Petsch je već prekuče u listovima »Hermann« i »Athenäum« objavio da *Herr Vogt* ove nedelje izlazi iz štampe.

Vidiš po datumu da sam izjavu listu »Reform« napisao već u subotu. Hteo sam da Ti je pošaljem s propratnim pismom, ali sam se odjednom osećao tako rđavo da je svako pisanje bilo out of question². Allen mi je dao neki lek i danas sam opet dobro.

Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

Gospodine uredniče,

Mnogo ćete me obavezati ako uvrstite priloženu izjavu. U toku iduće nedelje dobićete primerak moje brošure protiv Vogta.

Sa odličnim poštovanjem

Vaš odani
Karl Marx

Redakciji lista »Reform«
Izjava

Redakcija lista »Reform« bila je ljubazna da početkom februara 1860. objavi jednu moju izjavu³ koja je počela sledećim rečima:

»Ovim objavljujem da sam preduzeo korake za pokretanje tužbe zbog klevete protiv berlinskog lista *National-Zeitung* u uvodniku

¹ najvećim stepenom — ² nemoguće — ³ *Otvoreno pismo o stvari Vogta i berlinskog »National Zeitung«*

br. 37 i 41 o Vogtovom pamfletu *Moj proces protiv lista Allgemeine Zeitung*. Zadržavam sebi pravo da kasnije dam Vogtu literarni odgovor.

U toku februara 1860. pokrenuo sam u Berlinu tužbu zbog klevete protiv F. Zabela, odgovornog urednika lista *National-Zeitung*. Moj advokat, gospodin pravni savetnik Weber, izabrao je najpre *isledni postupak*. Rešenjem od 18. aprila 1860. državni tužilac je odbio da »tera« F. Zabela, pošto »nema nikakvog javnog interesa« koji bi dao povoda za to. Dvadeset šestog aprila 1860. vrhovni državni tužilac potvrdio je ovo njegovo rešenje o odbijanju tužbe.

Moj advokat je zatim pokrenuo *građanski parnični postupak*. Kraljevski *gradski sud* zabranio mi je, rešenjem od 8. juna 1860, da podnesem *tužbu* zato što se stvarno uvredljive »izjave i tvrdenja« F. Zabela sastoje »iz prostih citata drugih osoba« i što nije postojala »namera za vredanjem«. Kraljevski *apelacioni sud* izjavio je, rešenjem od 11. jula 1860, da ukazana forma *citata* ništa ne menja u kažnjivosti članaka, ali da se uvredljiva mesta koja sadrže *ne* odnose na moju »osobu«. Osim toga se »u datom slučaju« »ne može pretpostaviti« namera za vredanjem. Kraljevski *apelacioni sud* je, prema tome, potvrdio rešenje *Gradskog suda* kojim je tužba odbijena. Kraljevski *vrhovni sud*, svojim rešenjem od 5. oktobra 1860, koje sam primio 23. oktobra o. g., našao je da »u datom slučaju« »ne uočava« »pravnu grešku« *Kraljevskog apelacionog suda*. Ostala je, dakle, konačno na snazi *zabrana da se F. Zabel tuži i nije došlo ni do kakvog javnog sudskog pretresa*.

Moj odgovor Vogtu objaviće se za nekoliko dana.

London, 24. novembra 1860.

Karl Marx

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. novembra 1860.

Dragi Engels,

Moja žena je sada *van opasnosti*. Reci to *odmah Lupusu* s najlepšim pozdravima. Stvar će *dugo* potrajati i ona će morati po ozdravljenju, kako Allen kaže, *odmah da otputuje* bar na četiri nedelje.

Što se mene tiče, mene su — pošto je opasnost zaraze za deset dana, računajući od *juče, najveća* — juče ponovo *pelcovali*. Isto i Lenchen¹. Okolnost, za me vrlo korisna, bila je strašna zubobolja. Prekjude sam izvadio zub. Dentist (Gabriel mu je ime), doduše, izvadio je koren pričinivši mi velike *physical pains*², ali je komadić ostao. Zato me boli celo lice, koje je i oteklo, a grlo mi je napola zatvoreno. Ovaj fizički pritisak mnogo pojačava nesposobnost mišljenja i stoga moć apstrahovanja, jer — kako Hegel [kaže] — čisto mišljenje ili čisto biće ili *ništa* su identični.^[145]

Za ovih deset dana strogost izolacije je pojačana.

Pisati, naravno, ne mogu u ovakvom stanju, a pošto menica od 50 £ izdata pre dva i po meseca na Dana-a još uvek nije određena kako bi trebalo, jer je moja žena već pre oboljenja imala svakojake *nervous complaints*³ i tako su nastupili različiti propusti — te sam zato u velikom škripcu — molim Te da bar dve nedelje što češće pišeš. U sadašnjim uslovima trebalo bi, verovatno, pisati mojoj staroj. Ali otkako se u kuću priženio pruski podoficir⁴, usled nekih primedaba s moje strane prestao je svaki *intercourse*⁵. Navala verovnika sa svih strana strašno se povećala. Da bih je stišao bar sa nekih strana, najveći deo od 10 £ razdao sam. Ja Ti o ovom — Ti činiš više nego što je moguće — ne bih ništa pisao, ali *que faire*⁶? Ali šta da se radi? Pored toga, nigde ne mogu operisati, jer mada je to čudno (verovatno se to objašnjava poboljšanjem) — ne mogu napustiti kuću, pošto moja žena baš sada, kad treba da sam što manje s njom (što joj se, naravno, ne sme reći), želi da sam uvek pored nje.

Allen misli da se ona ne bi izvukla da nije bila dvaput vakcinisana. Kako stvari stoje on smatra *small pox*⁷ za sreću. Jer, reče mi juče,

¹ Helene Demuth — ² fizičke bolove — ³ živčane tegobe — ⁴ Johann Jakob Conradi (suprug Marxove sestre Emilie) — ⁵ opštenje — ⁶ šta da se radi — ⁷ velike boginje

njeno živčano stanje bilo je takvo da on tu bolest pretpostavlja živčanoj groznici ili nečem sličnom do čega bi sigurno došlo.

Jadna deca veoma se plaše. Allen će njih i celu porodicu Liebknecht pelcovati u petak.

Herr Vogta dobićeš verovatno u petak. Stvar se nešto oteгла prošle nedelje, jer ja nisam mogao na vreme izvršiti reviziju poslednjih tabaka.

Najlepša hvala za vino. Allen mi je još pre no što je stiglo prepisao vino, pored toga i druge lekove, ne tako prijatne.

Tvoj
K. M.

73

Engels Marxu

u London

[Mančester] 3. decembra 1860.

Dragi Mohr,

Poslednje četiri nedelje, usled svakojakih okolnosti koje su se bogzna kako stekle morao sam uzimati tolike grdne sume da sada bezuslovno *moram* nekoliko dana čekati. Ako bude moguće, poslaću Ti sutra funtu, a kroz nekoliko dana, čim opet bude moguće, i više. Moram se bar izvesno vreme ograničiti i uzimati samo male sume odjednom; trenutno mi je važno to appear pred Ermenom da živim within my income¹ (što u prošloj bilansnoj godini *nisam* činio); to je sredstvo pri pregovaranju koje nikako ne smem pokvariti. Kad bih znao za neki izgovor, pokušao bih da od Gumperta pozajmim na četrnaest dana 5 £, ali ja to ne bih mogao učiniti a da on ne primeti pravi razlog, a, osim toga, i ne znam da li ih on u ovo godišnje doba ima. Znam vrlo dobro u kakvom si škripcu i učiniću sve što mogu — ali onih £ 10 koje sam nedavno poslao uneseno je već unapred na decembarski račun, tako da je već i ovaj mesec teško opterećen. Međutim, sutra ćeš sigurno nešto dobiti.

Pripremio sam se da Ti večeras napišem članak (prošlog petka bilo mi je oko tako zapaljeno da o pisanju pri plinskom svetlu nije moglo biti ni govora), ali baš je došao Szemere, koji Te pozdravlja, i tako je pisanje i danas out of question². Učiniću sve što je moguće sutra uveče.

Knjige³ sam primio. Stvar je odlična. Naročito poglavlja o *Studijama* i *Agenturi*; cela est écrasant⁴. O ostalom ću Ti pisati opširno drugi put. Primerke sam uglavnom već podelio.

Tvoj
F. E.

¹ da pokažem da živim u granicama svoga prihoda — ² nemoguće — ³ Karl Marx, *Gospodin Vogt* — ⁴ to je ubistveno

74

Engels Marxu

u London

[Mančester] 5. decembra 1860.

Dragi Mohr,

U prilogu najzad slavna Post Office Ordre¹ na £ 2 payable² Charing Cross, nisam znao za bliži Money Ordre Office³, navedi mi jedan za ubuduće.

Lupus izričito želi da Ti zasad kažem kako mu je činilo naročito zadovoljstvo što si udesio gospodina Simona⁴. Što tu knjigu⁵ više čitam, više mi se sviđa. Ali ima užasno mnogo štamparskih grešaka i omaški u pisanju. Jednom *ruski* mesto *austrijski* car. Osim toga, ne izgleda lepo što su sve strane reči koje je Tvoja žena pisala latinicom i štampane latinicom. To se dešava u svim inostranim štamparijama i protiv toga treba preduzimati naročite mere predostrožnosti.

Što si propustio, to su zaključci. Na primer, na kraju dva poglavlja: *Bürstenheimeri* i »Palikuće«; zatim na kraju *Policije*, na kraju svih ličnih afera (dakle *pred Studien*) i još na drugim mestima trebalo je dati zaključak, da bi se filistru izneo ad oculos⁶ opšti utisak. To bi činilo svega četiri stranice više i napravilo bi vrlo veliki efekt u jednoj knjizi gde materijal i masa imena, filistru više ili manje nepoznati, deluju nešto teško, i ujedno bi se jasno istakla umetnička strana cele kompozicije, koja je vrlo lepa.

Kako je Tvojim ženi?

Tvoj
F. E.

¹ poštanska uputnica — ² plativa — ³ poštanski novčani ured — ⁴ Eduarda Simona — ⁵ Karl Marx, *Gospodin Vogt* — ⁶ očigledno

75

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. decembra [1860]

Dragi Engels,

Najlepša hvala za članak.^[146]

Moja žena se vrlo dobro popravlja i mislim da joj vino više pomaže nego svi lekovi. Samo noću još mnogo smeta nespokojstvo, nesаница, a ponekad i buncanje.

Kad bi do subote mogao poslati još jedan članak, možda datiran iz *Berlina o mom procesu*? Kad mi nije zgodno da pišem leaders¹, onda datiram iz Berlina, Pariza itd. Takvi dopisi se lakše pišu.

Nema li šta da se kaže o kineskom ratu? Ili o Bonapartinom naružavanju itd.?^[147]

»Ideja« u ovom trenutku nemam baš nikakvih ni o čemu, ali zato imam gadnu glavobolju.

Deca — jadnici — još uvek žive u egzilu². Poslao sam im nekoliko boca vina da ih uteše. Mala me prekuće videla kako prolazim pored Liebknechtove kuće i viknula mi kroz prozor: Halloo, old boy³.

A-propos! Čim je Freiligrath doznao za bolest (on, naravno, ne zna kakvu) moje žene, napisao mi je, naravno, »ganutljivo« pismo. Ali kad sam mu poslao *Herr Vogta* — naravno (vidiš koliko imam ideja, reč »naravno« u tri retka tripot se javlja) s prijateljskom posvetom i kad je on imao da mi piše o something else⁴, zaboravio je reći i jednu reč o spisu ili mi bar acknowledge⁵ prijem. Da bi to markirao, on je pri dnu pisma napisao: »U najvećoj žurbi.« Mislim da će zbog nekih partija pući od jeda. Pre svega, njegova »indiskrecija« povodom Vogta. Ali naročito *Fazy*. U proleće je hteo da se preseli u Ženevu. Pita se da li mu otkriće Fazyjeve afere neće biti prepreka?

Blind, koji je već u četvrtak poručio jedan primerak kod Petscha, tek ga je juče dobio. U Londonu nisu knjigu ranije isporučivali da Mr. Alberts, of the Prussian Embassy⁶, ne bi upozorio Berlin pre no što moj paket tamo stigne. Naravno da se u Londonu prave vicevi o »nedostojnom« maniru mojih napada. Dvanaest copies⁷ poručio je juče mangup Trübner.

Salut.

Tvoj

K. M.

¹ uvodnike — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 70 — ³ Zdravo, staro momče! — ⁴ nečem drugom — ⁵ potvrditi — ⁶ iz pruskog poslanstva — ⁷ primeraka

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 6. decembra 1860.

Dragi Frederick,

Najlepše hvala za £ 2. Bliži office je Camden Town money Office.¹

Što se tiče izostavljanja zaključaka, potpuno si u pravu. Prvobitno sam ih napisao, ali sam ih *precrtao* kad sam video kako je stvar pod rukom rasla. Jer, obično štampana stvar činila bi vrlo debelu svesku. Uostalom, videćeš da je u odeljku XI *jedan proces* čitava lična stvar filistru tako uterana u glavu da je za svog veka neće moći zaboraviti.

Što se tiče Monsieur Edouarda Simona, taj džukac u svom prljavom članku (prevodeći pakosno Techovljevog »Spitzel«-a) nazvao Te je⁽¹⁴⁸⁾ »le mouchard toujours affaire«². Posle toga sam rešio da se s tim tipom obračunam kako treba, jer uvrede uperene protiv Tvoje ličnosti ljute me više nego one koje su meni namenjene.

Uostalom — by the by³ — čim se Lupus izvuče iz svojih tegoba, biće mi drago ako mi on sam napiše nekoliko redaka. Glavno zadovoljstvo moje žene sada su pisma o ovom pamfletu. Uglavnom se popravlja dobro, ali sporo.

Gospodin filistar Freiligrath »nazebla vestfalska njuška«⁽¹⁴⁹⁾, pisao mi je juče, između ostalog:

»Tvoju *knjigu*« (nikako ne *pamflet*) »poslao mi je Petsch. Najlepša hvala! Koliko sam dosad pročitao, nalazim da je, kao što sam očekivao puna esprit⁴-a i puna malice⁵. Pojediniosti ima u tolikom obilju da gotovo otežavaju pregled. Oslobodićeš me od toga da ulazim u samu stvar. Još i danas žalim što je došlo do celog tog spora i stojim, kao i ranije, daleko od njega.«

Šta veliš na ove dve poslednje rečenice? Ova lopuža koja je već ranije znala za Vogtove laži i Blindove infamije, a sada ih ima crno na belom, neće (na što ga, notabene⁶, nisam ni pozivao) da »ulazi u samu stvar«. I on »stoji«, »kao i ranije daleko od celog spora«. Meni se sad čini da on još nije pročitao sve, jer će tada videti *gde* on stoji. Tajna njegove intimnosti s Blindom (sa Vogtom-Fazyjem povezan je, naravno, poslom) sada mi je poznata. F[reiligrath] je, naime, prilikom Schillerove proslave dao odštampati 20 000 primeraka svoje pesme,⁽¹⁵⁰⁾ što je stajalo 40-60 £. Iz toga je hteo napraviti posao.

¹ poštanski novčani ured — ² stalno zaposleni špijun — ³ uzgred — ⁴ duha —
⁵ pakosti — ⁶ ističem

Ali nije prodao ni 40. Pošto je špekulacija tako propala, trebalo je Schillerovom komitetu »poturiti« troškove, kao što je to Petsch pravilno nazvao. Za to je Blind bio servilistes tool⁷. Hinc⁸ »protivusluga« nazebile vestfalske njuške.

U spisku štamparskih grešaka naći ćeš štamparsku grešku koju Ti navodiš. Prvobitno je spisak bio triput veći. Ali pošto to ružno izgleda, skratili smo ga. Sva krivica je do Hirschfelda, tog šonje, koji nema vlasti nad svojim slagačem. Petsch neće više da štampa kod njega.

Salut.

Tvoj
K. M.

Ako Ti nešto padne na pamet o čemu bi se mogao napisati pamflet o vojnim pitanjima od 1 - 3 tabaka, to bi bilo vrlo drago Petschu, koji sad želi da se afirmiše kao »izdavački knjižar«. On je vrlo zgodan čovek.

⁷ poslušno oruđe — ⁸ otuda

Marx Engelsu

u Mančester

London, 12. decembra [1860]

Dragi Engels,

Best thanks for article.¹⁽¹⁵¹⁾

Beleška u listu »N[eue] Pr[eussische] Z[eitung]« (ne računajući njegovu primedbu) nije ništa drugo do paragraf koji je donela »Lond[oner] Lit[hographierte] Korr[espondenz]« (Schlesinger); ona je prošla kroz *sve* nemačke novine sa malo izuzetaka, mahom pod rubrikom »London«.

Kratka forma data je u oglasu samo u listovima koji izlaze u *Engleskoj*. U *nemačkim* listovima dodat je registar sadržaja.¹⁽¹⁵²⁾

Šaljem Ti u prilogu oglas koji je izašao u organu knjižarske berze i koji je sastavio Petsch. Poznati »političar« o kome on govori na kraju oglasa je magnus² L. Bucher koji se u ovom smislu izjasnio Borkheimu.

Oglasi u nemačkim novinama izašli su sigurno u toku ove nedelje. Nešto kasnije nego što knjiga ima da stigne, kako Prusima (zbog *procesu*) ne bi bila skrenuta pažnja.

Oglasi su dati u:

»Allg[emeine] Zeit[ung]«, »Breslauer Z[eitung]«, »Bund« (Bern), »Deutsche Allgemeine«, »Frankfurter Journal«, »Hamburger Nachrichten«, »Freischütz«, »Reform«, »Carlsruher Z[eitung]«, »Köln[ische] Z[eitung]«, »Königsberger Hartung«, »Mannheimer Journal«, »National Z[eitung]«, »N[eue] Pr[eussische] Z[eitung]«, »Publicist«, »B[erliner] Volkszeitung«, »Ostdeutsche Post«, »Presse«, »Rostocker Z[eitung]«, »Schwäbischer Merkur«, »Triersche Z[eitung]«, »Zeitung für Norddeutschland«, »N[eue] Zürcher Z[eitung]«, »Neue Süddeutsche« (München); »Morgenblatt«, »Wochenblatt des Nat[ional]-Ver[bandes]«, »Deutsches Museum«, »Illustrierte Zeitung«, »Ausland« (Augsburg), »Historische Deutsche Monatsschrift« (Braunschweig).

»N[ew] Y[orker] Staatszeit[ung]«, »N[ew] Y[orker] Kriminal-Zeit[ung]«, »N[ew] Y[orker] Abend-Zeitung«.

»Times«, »Athenäum«, »Critic«, »Saturday Review«, »Illustrated News«, »Manchester Guardian«, »Hermann«.

Primerci su poslani, između ostalih, knjižarima Cotta, »Reform«, Duncker, šest komada Siebelu; nekoliko engleskim »(Sat[urday] Review«, »Athenäum«, »Critic«, »Il[lustrated] News«); Lommel, Braßu,

¹ najlepša hvala za članak — ² veliki

Fischelu. U svemu, razaslato je više od pedeset besplatnih primeraka, od kojih samo nekoliko novinama.

Dosad je u Londonu prodat 41 komad.

Notabene: Lommelova knjiga *Hinter den Coulissen* sada se mnogo traži u Nemačkoj. Ima čak porudžbina iz Rige.

Bucher (piše članke u prilogu a[ugsburškog] lista »A[llgemeine] Z[eitung]«, npr. onaj o Persigny-u i Palmerstonu) je obećao Borkheimu kritiku u listu »A[llgemeine] Z[eitung]«-u. Bojim se da će gø Biskamp preteći.

Liebknecht je dao oglase i opširne izvode u četiri nemačko-američka lista. Naime, on sada piše za ove lit[erarnu] korespondenciju.

Herr Vogt je dopisnik sa svojim potpisom u nekoliko američko-nemačkih listića. Grdi »Bonapartu«³. Izjavio je da moj spis *nikada* neće izaći.

Mojoj ženi je mnogo bolje. Samo, deca se mogu vratiti tek, možda, za četrnaest dana. Ja moram gotovo ceo dan da budem pored nje i uopšte još nisam kako treba. Ali to će proći čim njeno stanje bude normalnije.

Allen je još pre nedelju dana opozvao Bordeaux i umesto njega propisao porto. Biće mi zato drago ako bi od ovoga mogao poslati još nekoliko boca.

Moja biblioteka je stigla^{15.9)}. Još je u Custom House⁴, pošto »Commissioners«⁵ još nisu rešili da li ću dobiti *duty free*⁶.

A sad pogodi kako sam otkrio tajnu *Ludwiga Simona*? (Vidi prilog 16 c⁷⁾).

Pozdrav Lupusu.

Tvoj

K. M.

³ Karl Marx: *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁴ carinárnici — ⁵ carinici — ⁶ bez carine — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 83.

78

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. decembra 1860.

Dragi Mohr,

Osım Szemerea doći će mi u nedelju i moj šurak¹. Sz[emere] je danas otputovao za Liverpool, doći će možda opet, moj šurak putuje sutra — nisam, dakle bio u stanju da napišem članak. Za subotu, ako bude ikako moguće, napisaću nešto o Austriji.²

Sz[emere] je lično sasvim prijatan čovek, sa austrijskom bonhomie³, u Mađarskoj, u revolucionarnim vremenima, može da bude i energičan, odlučan i razborit; ali en dehors de son pays⁴ njegova znanja i njegove ideje sigurno ne vrede mnogo; ja bar nisam mogao u tom pogledu izvući mnogo pametnog iz njega. Smešno je da se on, koji je u svojoj brošuri^[154] istupio bonapartistički, sada opet potpuno preokrenuo. On mi je, između ostalog, učinio sledeći prijateljski predlog: Šta bih ja o tome mislio ako bi došlo do toga da habzburgovci pri raspadu carevine ostanu samo još kraljevi Mađarske i ako bi se nemačka Austrija vratila u sklop Nemačke? Na šta sam mu ja, naravno, izjavio da bismo mi pristali na takvo rešenje i da bismo sa zadovoljstvom poklonili Mađarima svu tu razbojničku bandu. Svoj posao s vinom je ovde vrlo dobro svršio; Cobdenova preporuka i poznanstva koja je u Parizu kod C[obdena] učinio, mnogo su mu olakšali stvar.

Ako bude ikako moguće, sutra ću Ti poslati opet dve funte, danas mi je, na žalost, prekasno.

Pozdravi svoju ženu, koja se, nadam se, oporavlja, i devojčice.

Tvoj
F. E.

A-propos o porto-vinu! Nikakvog pića nemam više, ali ću sutra pokušati da nešto dobro nabavim i odmah ću poslati.

¹ Emil Blank — ² Razvoj revolucije u Austriji — ³ dobrodušnošću. — ⁴ izvan svoje zemlje

79

Marx Engelsu

u Mančester

[London], 18. decembra 1860.

Dragi Frederick,

Mojoj ženi je mnogo bolje. Allen misli da se deca — dvostruko domaćinstvo ne samo da mnogo smeta nego je i skupo — mogu u nedelju ili ponedeljak opet vratiti. Tada ću opet početi slati dopise za »Tribune«, koja je sada u pet nedelja dobila svega dva članka.^[155] Ako Ti je moguće, pošalji još danas članak od subote.

Ja već dva dana ležim i uzimam lekove, ali Allen kaže da nije ništa ozbiljno i da ću za tri-četiri dana opet biti na nogama. Veli da je to posledica excitement¹ itd.

Što se tiče Tvog mišljenja o Szemereu, to Ti *sasvim u tajnosti* saopštavam da ga potpuno delim. Najsmešnije je to da sam mu, ironice², ja predložio da habzburgovce zadrže za sebe, Pešta bi za ove bila poslednje utočište itd.

Salut.

Tvoj

K. M.

¹ uzbuđenja — ² ironički

80

Engels Marxu

u London

[Mančester] 19. decembra 1860.

Dragi Mohr,

U prilogu £ 2 na Camden Town.

Što više čitam knjigu, to mi je teže zamisliti kako će se Vogt izvuci iz ovih priča¹ koje »nikada neće biti izdate«. Četrdeset jedan primerak u Londonu za ovo nekoliko dana je vrlo mnogo; sad će već biti i više. To je sigurno najbolji polemički spis što si ga napisao, jednostavniji je po stilu od Bonaparte², a ipak, gde je potrebno, isto tako efektan.

Tvoj

F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 77. — ² Karl Marx: *Osannaesti bri-mer Louis-a Bonaparte*

81

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 19. decembra 1860.

Dragi Frederick,

Thanks za £ 2. Poslao sam Lenchen¹ da unovči u post office.

Allen misli da kod moje žene neće biti nikakvih vidljivih posledica. Ona je, naravno, još bolesna (a baš kad nastupi poboljšanje, bolesnici postaju nespokojniji i nestrpljiviji), ali je Allen sa napretkom sasvim zadovoljan.

Što se mene tiče, danas (nesanica je bila najgore) posle normalno prospavane noći osećam se mnogo bolje i mislim da ću za dva, najviše tri dana opet biti allright².

Pošto sam se ove nedelje suviše loše osećao da bih mogao izaći, ne znam kako se u Londonu prodavala knjiga³. Samo mi je pričao Liebknecht da je londonsko Radničko društvo⁽³⁾ ove nedelje kupilo 6 primeraka za svoju biblioteku.

Zimmermann iz Špandaua (sada advokat u Londonu), bivši poslanik, prisni Vogtov prijatelj, ranije veliki klevetnik »Volk«-a i moje ličnosti, priredio je prošle nedelje u prisustvu advokata Höchstera (connu⁴ iz Elberfilda, sada vrlo zaposleni advokat u Parizu) ručak na kome je bio i naš prijatelj Rheinländer. Zimmermann je izjavio: Blind je beznađežno kompromitovan. As to Vogt⁵, on nije hteo verovati da je podmićen, mada je poznavao njegovu lakomislenost i taštinu. Sada ga je, veli, moj spis uverio da je Vogt sasvim ordinaran »mouchard«⁶ koji se od muchardus vulgaris⁷ razlikuje jedino visinom plate itd. On (Z[immermann]) pisao je i poznicima u Švajcarskoj da gospodin Vogt ne bi bio u nedoumici o njegovom mišljenju.

Bucher je pisao Borkheimu da je dokaz protiv Vogta u potpunosti dat. Osim toga, moj spis je uništio sve »predrasude koje je gajio prema Marxovoj agitacionoj delatnosti«. On se i u jednom i u drugom pogledu izjasnio u krugu Kambervelskih trgovaca (kojima drži predavanja o istoriji nemačkog prava) i o tome pisao »uticajnim ličnostima u Nemačkoj«.

Zimmermann i Bucher su ovde važni zbog filistra.

— Za vreme ispitivanja — za prošle četiri nedelje — čitao sam svašta. Između ostalog, Darwinovu knjigu *Natural Selection*. Iako je izlaganje

¹ Helene Demuth — ² u redu — ³ Karl Marx: *Gospodin Vogt* — ⁴ poznat —

⁵ Što se Vogta tiče — ⁶ »špijun« — ⁷ običnog špijuna

grubo englesko, ta knjiga sadrži prirodno-istorijsku osnovu za naše shvatanje. Naprotiv, A. Bastian, *Der Mensch in der Geschichte* (tri debele sveske, autor je mladi bremenski lekar, koji je više godina putovao oko sveta), sa svojim pokušajem »prirodno-naučnog« prikazivanja psihologije i psihološkim prikazivanjem istorije — rđav je, konfuzan, bez forme. Jedino što je u knjizi upotrebljivo to je ovde-onde nekoliko etnografskih oddities⁸. Uz to mnogo pretencioznosti i grozan stil.

A-propos! Što se tiče Ludwiga Simona, treba da pogodiš kako sam doznao marifetluke blage Kunigunde⁹.

Lassalle, od koga sam pre više nedelja dobio pismo, veoma je bolestan. Nije bio giht, već zapaljenje kostiju? Izdaje, kao što mi piše, »veliko i važno delo« kod Brockhousa u dva toma⁽¹⁸⁶⁾. Sedamnaest časova je u postelji, 3 časa na nogama i zauzet korekturom ovog »vanredno važnog« dela. Mislim da je spis protiv Vogta koji sam mu poslao malo podesan da ublaži njegove muke. Ali ko mu je kriv što je berlinski »idealni političar«?

Jesam li Ti već pisao koja je »grubo-materijalna podloga« intimnosti između Freiligratha i studiozusa Blinda?¹⁰

Salut.

Tvoj
K. M.

⁸ retkosti — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 83. — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 76

82

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. decembra 1860.

Dear Frederick,

Najlepša hvala za vino i £ 5. Moja žena nalazi da je porto-vino izvrsno.

Ja sam od danas opet na nogama.

Keil iz Lajpciga piše da je odmah po prispeću knjige¹ prodato 120 primeraka.

Richter iz Hamburga (od »Reform«-e) piše da se knjiga mnogo traži.

Moja žena Te najlepše pozdravlja.

Tvoj
K. Marx

¹ Karl Marx: *Gospodin Vogt*

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 26. decembra 1860.

Dear Frederick,

Priloženi isečak oglasa za *Herr Vogta* u ženevskom listu »Grenzpost« pokazuje već po ogromnim letters¹ kolika je Brašova ljubav prema Vogtu^[157]. Uostalom, u poslednjih pet brojeva lista »Grenzpost« ima *vrlo dobrih* članaka.

U Londonu je, kako me je Petsch juče izvestio, dosad prodato 80 primeraka. Ali se žali da u Mančesteru nije prodat »ni jedan jedini«.

Inače, u nemačkim listovima, koliko mi je poznato, dosad nije ništa izašlo, osim u listu »Reform«, koja je donela niz beležaka (blagonaklono)^[158] i obećala dug članak za sledeću nedelju. Stvar sa augsb[urškim] listom »Allg[emine] Z[ei]tung« kuriozna je. On je primio dve opširne kritike, jednu od mlakonje Biscampa, drugu, za prilog, od gospodina L. Buchera. I još ni reči. But nous verrons.²

Dakle:

1. *L. Simon*³. Knjiga je bila do poslednje stranice skoro gotova, kad sam jedne večeri kasno, jureći Hirschfeldu zbog korekture, pre toga zašao u Cityju na jedan čas u office prijatelja Rheinländera. Ovaj mi ispriča vrlo veselog lica da je mladi Höchster (advokatov sin) došao iz Pariza u London i ovde stupio na posao. Rheinländer je vrlo dobro poznavao Höchstera, oca i sina iz Pariza. Mladi Höchster, koga sam kasnije jednom video kod R[heinländera], bezazlen je mladić bez ikakvih političkih, neću da kažem pogleda, nego predstava. On je bio činovnik kod bankara Königswärtera⁴ ili slično (ovo poznato bonapartističko ime u ovom trenutku nije mi sigurno u sećanju), gde je *L. Simon* chief cleric⁵. R[heinländer] je ispitivao Höchstera o blagoj Kunigundi. Ah, reče ovaj, mi ga ne volimo u uredu. Mada je chief cleric, on je tako plašljiv da pri svakom koraku pita principala, a i ne razume se mnogo u posao, mrzovoljan je, a onda većim delom svog vremena bavi se politikom. Znameniti E. About gotovo je svake večeri kod njega, radi zajedno s njim; sâm sam video kako su pregledavali korekture jednog njihovog zajedničkog spisa. Posle R[heinländerovog] cross examination⁶ pokazalo se da je ovaj zajednički rad *La Prusse en 1860*^[93]. U bonapartističkom uredu Königswärtera razmetao

¹ slovima — ² ali videćemo — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 78.
— ⁴ Maximilian Koenigswarter — ⁵ najstariji činovnik — ⁶ unakrsnog ispitivanja

se L. Simon rather⁷ svojom vezom sa E. Aboutom, a mladi Höchster, u politici kao novorođenče, mislio je da R[heinländeru], na koga on, naravno, nimalo ne sumnja, saopštava nešto vrlo pohvalno o L. S[imonu]. Najčudnovatnije je to da je kasnije R[heinländer] na ručku kod Zimmermanna (na koji Höchster mladi nije bio pozvan) sasvim naivno upitao starog Höchstera šta on misli o mom napadu na L. S[imona]? Höchster ainë⁸ je izjavio da se godinama principijelno više ne bavi politikom, koja ga je već dvaput upropastila. No čini mu se da je to neverovatno: ali je R[heinländer] ostao pri tome da imam vrlo »pouzdan« izvor.

2. *Blind* se žestoko osvetio. On je Petschu i kompaniji stavio na znanje da neće više biti njihova mušterija. To je »des blindes Mannes Rache«^{8a} Stari Žiška!

3. O Freiligrathu — koji će danas uživati u melemu koji si stavio na njegovu ozeblu njušku — i o materijalnoj podlozi njegove veze s Blindom već sam Ti, ako se ne varam, ranije pisao⁹. Sasvim tačno stvar je protekla ovako:

Za vreme Schillerove proslave (1859) blagorodni pesnik ponudio je preko svog agenta *Blinda* svoju poznatu kantatu⁽¹⁵⁰⁾ najpre direkciji »Kristallpalast«. Tražio je da mu ona plati in hand cash 40£, St. down¹⁰ za dozvolu da znamenitu kantatu odštampa i na dan Schillerove proslave prodaje u »Kristallpalast«. Ostalo rasturanje zadržao je merkantilni pesnik za sebe. Direkcija se lepo zahvalila za dobrotu i zamolila gospodina F[reiligratha] da sa svojom kantatom sam torbari.

Sada je blagorodni, navodno o svom trošku, dao da se odštampa kod Hirschfelda 20 000 komada ove burgije. Troškovi proizvodnje 40 £. Po planu blagorodnog pesnika, trebalo je da polovina novca od prodaje pripadne Schillerovom zavodu a druga polovina njegovim propriis laribus¹¹, tako da bi on po odbitku troškova proizvodnje (njegova cena je bila 6 pensa po komadu) za sebe geclaređ¹² 210 £ i još bi se povrh toga razmetao u Nemačkoj svojom velikodušnošću.

Ali račun je bio učinjen bez krčmara. Prodalo se, možda (all in all¹³), u celoj Engleskoj nekoliko stotina copies i to krajnjim pritiskom na privatna lica.

Eto Ti sad bede! Sad je Blind stao da radi od jutra do mraka i od mraka do jutra da bi privoleo Schillerov komitet u Londonu da plati štamparske troškove, što je najzad posle žestokih debata i uspeo. Hinc illae lacrimae.¹⁴

Mnogobrojne primerke, koji su ležali na skladištu, Freiligrath je poverio svom prijatelju Blindu da ih rasturi, i ovaj neumorni kaišar na malo, još je prošlog novembra (1860), služeći se intrigama, priredio

⁷ prilično — ⁸ stariji — ^{8a} osveta slepog čoveka (igra reči: Blind — ime, blind — slep) — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 77 — ¹⁰ 40 funti u gotovom — ¹¹ vlastitim kućnim bogovima — ¹² učario — ¹³ sve u svemu — ¹⁴ Otuda suze

u Londonu sopstvenu Schillerovu proslavu da bi pošto-poto prodao F[reiligrathovu] makulaturu. Nije, dakle nikakvo čudo što je F[reiligrath] i sada kao i ranije »blizak« svome Blindu. F[reiligrath] se bolje nego iko drugi razume u svoju ličnu korist i za njega je shopinterest¹⁵ (uključujući, of course¹⁶, pesničku slavu) avant tout¹⁷.

Da spomenem još jednu, za Blinda karakterističnu drollery¹⁸.

Ne obaveštavajući prijatelja Freiligratha i prijatelja Kinkela, dubokoumni Blind dao je sasvim potajno (iz poznatog fonda od 100£) da se odštampa nešto prethodno ili prethodno nešto o Schilleru i Blumu. Ujutro u sedam i po, kad još niko zla ne sluti, on je postavio na ulazu u »Palast« sanduk sa svojim »radikalnim letkom«, postavio kraj njega momke koje je najmio od lista »Morning Advertiser«, i ovi su tu burgiju davali u ruke svakom posetiocu. Ako je neko pitao koliko košta, digli su cenu, već prema njegovom appearance¹⁹, 6 pensa, 3 pensa ili samo 1 peni. Ako neko nije pitao, dobio je tu burgiju besplatno. I tako je badenski prepredenko još pre nego što je došao na red Kinkelov govor ili F[reiligrathova] kantata dobio trku i nametnuo svoj šund svem svetu.

Salut. Deca su opet kod kuće. Pozdrav Lupusu.

Thanks for the article²⁰.

Tvoj
K. M.

¹⁵ poslovni interes — ¹⁶ naravno — ¹⁷ pre svega — ¹⁸ lakrdiju — ¹⁹ spoljašnjosti — ²⁰ hvala za članak *Razvoj revolucije u Austriji*

84

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 27. decembra 1860.

Na brzinu.

Dragi Engels,

Upravo je došlo pismo od J. Ph. Beckera iz Napulja da mu Borkheim za *Garibaldija smesta* pošalje:

1. *Po i Rajna*. (Od toga ja imam još jedan primerak koji sam našao kod Petscha. Dakle, to je all right.)

2. *Savoja, Nica i Rajna*. (Moj primerak odavno poslao Schilyu. Nadam se da imaš još jedan i molim da ga *odmah* pošalješ *poštom* na S.L. Borkheim, 44 Mark Lane, City, London.)

3. *Herr Vogt*.

Salut.

Tvoj

K. M

1861

85

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. januara 1861.

Dragi Frederick,

Negde sam zaturio Tvoje pismo od jutros pa se stoga ne sećam koliko bi stajalo da se Petschu pošalju *Otkrića*¹. Ono što sam imao u zalih predao sam mu još prošle nedelje¹⁵⁹.

Siebel je pisao. Upravo se vratio u Elberfeld s bračnog putovanja u Pariz. Onih 6 primeraka je rasturio i poručio još šest². Bilo bi dobro da mu daš neke instrukcije kako da to oglasi.

Toby je u »Freischützu« objavio dugačku jadikovku.¹⁶⁰

Najgadnija štamparska greška (nije zabeležena) u *Gospodinu Vogtu* bila je — 3 ili 4 puta »Nationalrat«³ umesto »Ständerat«⁴. Dao sam preko Petscha izričnu ispravku u listu »Genfer Grenzpost«.

Smrt pruskog kralja⁵ došla je u dobar čas. Qu'en ditez-vous?⁶

Mojoj ženi je svakog dana bolje, mada je još uvek veoma slaba.

U subotu sam ispraznio *poslednju* bocu medicine.

Borchardta treba još secati⁷.

Salut.

Tvoj
K. M.

Cela family Te najlepše pozdravlja i srdačno Ti čestita Novu godinu. Pismo je kratko jer su sestra i zet⁸ ovde. Sutra putuju za Rt dobre nade.

¹ Karl Marx: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ² Karl Marx: *Gospodin Vogt* — ³ državni savetnik — ⁴ staleški savetnik — ⁵ Friedrich Wilhelma IV — ⁶ Šta kažete na to? — ⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 58 — ⁸ Johan Carel (Jaan Carel) i Louise Juta

Engels Marxu

u London

Manchester, 7. januara 1861.

Dragi Mohr,

*Otkrića*¹ šaljem danas ili sutra franko na Petschovu adresu. Bilo bi najbolje da Petsch nalepi na korice vinjetu: London, A. Petsch & Co., 1861 — da bi se znalo gde se može dobiti. Možeš li mi pribaviti Tobyjevu »jadikovku«^[160]? Siebelu ću pisati.

U nemačkim listovima, osim u »Kölnische«, ne nalazim čak ni oglasa — to je ipak čudno.

Naši stari neprijatelji neće izbeći svojoj zasluženju sudbini. Redacteur en chef² blaženopočivšeg »Straßburger Correspondent« bio je, prema augsburškom »A[llgemeine] Z[eitung]«, »neki gospodin Wolfers iz Kelna« — poštovani Wolfers iz Dumontovih novina³ — ne bi li mogao došapnuti Biscampu da ovaj to saopšti augsburškom listu »A[llgemeine] Z[eitung]«, a isto tako da taj tip nije iz Rajnladna, već da je tričavi Belgijanac? Schwenbeck je crkao od delirijum tremensa, poštovani Brüggemann nestao i zaboravljen, a Wolfers otvoreni plaćenik Bonaparte - šta hoćeš još?

Sad će se i kralj Wilhelm I pošteno obrukati. Kad Berlincima kaže da se štošta dešavalo što nije u redu, onda je time, svakako, imao u vidu Stieberovo otpuštanje. A-propos! Još jednog prijatelja, tičicu *Greiffa*, udarila je kap i leži teško bolestan — kako javlja »N[eu] P[reu]ßische Z[eitung]«. Dobar je to znak što je udario pomor u te tipove. Famosno je što se promena prestola^[161] tako lepo poklapa sa austrijskom revolucijom^[162]. Sada čak i »Wochenschrift der Nationalvereins« izjavljuje da, ako se Pruska ne požuri, Austrija će izbiti na čelo u Nemačkoj. U Austriji se stvar famosno razvija. Može li biti išta povoljnije od ovog, u svojoj neodlučnosti tvrdoglavog magarca, Franza Jozepha? Stvar se razvija famosno i ona će prevazići snagu kako gospodina Bonap[arte] tako i Franzlovu.

I u Severnoj Americi je veselo. Mora da je situacija s robovima gadna, dok se Southerners⁴ upuštaju u tako riskantnu igru^[163]. Najneznačajniji upad gerilaca sa Severa, i sve bi moglo biti u plamenu. U svakom slučaju, izgleda da će ropstvu, na ovaj ili onaj način, uskoro

¹ Karl Marx: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ² glavni urednik — ³ »Kölnische Zeitung« — ⁴ Južnjaci

doći kraj, a time ujedno i proizvodnji pamuka. A kako će se to odraziti na Englesku, ubrzo će se pokazati. I pri tako moćnim pokretima magarac kao što je Bonaparta misli da će i dalje moći da lovi u mutnome.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

87

Marx Engelsu
u Mančesteru

[London] 8. januara 1861.

Dragi Frederick,

Tobyjevu »jadikovku«¹⁶⁰ dobio sam i ja samo da je na brzinu pregledam. Uostalom, prošle nedelje sam poručio preko Petscha dva primerka, od kojih ćeš Ti jedan dobiti.

Siebelova sadašnja adresa: Carl Siebel jun., *Barmen* (Kleine Werth[er]straße, Nr. 25).

*Otkrića*¹ je Petsch već oglasio u listu »Buchhändler-Börsenblatt«. Zabranio sam mu da ih drugde ogłosi — iz obzira prema Schapperu.

Što se tiče knjižarskih oglasa za *Herr Vogta*, *video* sam ih dosad samo u listovima »Reform«, »Publicist«, »Freischütz« i »Grenzpost«. Uostalom, Petsch je morao preda mnogom pisati i ostalima, i tako će se *mystère*² rešiti za nekoliko dana. On smatra da to ne zavisi od listova, već od *knjižara*, koji odgađaju oglas za posle Božića i Nove godine. A oglasi dolaze u novine uvek preko knjižara koji vrši rasturanje u dotičnom mestu. Mais nous verrons!³

Vidiš li kakav sam baksuz. Od prošle srede (just a week ago⁴) uz nabez i kašalj pojavio mi se još i oštar bol u predelu jetre, tako da sam imao jake fizičke pains⁵ ne samo pri kašljanju već i pri okretanju svog kadavra s jedne strane na drugu. Ovo je slutilo na upalu. To je bilo prvi put da sam osetio takav dolor⁶, iako se Allen često i uporno interesovao za stvar. Ovoga puta sam se, so far⁷, sâm lečio, jer mi je već i bez toga, pored ostalih, i jedan strašan doctorbill⁸ na grbači. Lečenje je bilo jednostavno — ne pušiti, casteroil⁹, piti samo limunadu, malo jesti, nikakvog alkohola, ništa ne raditi, ne izlaziti (pošto me hladan vazduh odmah tera na kašalj). Još se nisam sasvim oporavio. Ti bi, uostalom jednom prilikom mogao upitati Gumperta šta treba da radim u takvim akutnim slučajevima ukoliko bi se ponovili. Allena ću upitati čim opet budem izlazio i opet budem sasvim dobro.

Salut.

Tvoj

K. M.

Moja žena (koja se polako oporavlja, ali je još uvek veoma slaba) i deca Te pozdravljaju.

¹ Karl Marx: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ² misterija — ³ Ali videćemo — ⁴ baš pre jedne sedmice — ⁵ bolove — ⁶ bol — ⁷ dosad — ⁸ račun od lekara — ⁹ ricinusovo ulje

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 10. januara 1861.

Dragi Engels,

Juče sam primio priloženu cedulju i moraću komisionarima platiti za knjige 2 £ i pet šilinga. Povrh toga će i doprema do kuće stajati about¹ 10 šilinga. Poreza sam oslobođen. Ja Ti sigurno ne bih pisao o toj tričariji, ali dura necessitas², jer sam sasvim blanc³.

Na poledini prepis burgije koju je *H. Beta* naškrabao o *Gospodinu Vogtu po nalogu Gottfrieda Kinkela*.

Tvoj
K. M.

Magazin za inostranu literaturu, 1861, Br. 2. -

»*Gospodin Vogt* — Karla Marxa. Prvih godina po pojavi 'izbeglica' utrošene su prilične svotice da bi se pomoću tajne policije otkrivala strašne tajne i zaverе. Trud je bio veliki, ali žetva prilično mršava. Međutim, neki emigranti su imali grdan *strah* od tajne policije. Ima ljudi koji su od toga zaista poludeli. Drugi su se, dabome, i rado hvalisali tim strahom i svuda pričali da su gotovo sve evropske države angažovale specijalne špijune za njih. To je bilo razmetanje, a ne hipohondrija. Pravog davola ta družina nikad nije primećivala, čak ni onda kad ih je hvatao za jaku. Oni jedu i piju s njim, pozivaju ga kao prijatelja na čaj i ne primećuju da je njemu stalo jedino do toga da ih izda, ne za 30 srebrnjaka, nipošto! On je utrošio sopstvene teške pare da bi štampao tu brošuru. Deset godina izgleda da je taj gospodin Karl Marx radio, i šunjaо se, i hvatao i kopirao pisma da bi se najzad za svoj račun i za svoje vlastito zadovoljstvo mogao pojaviti kao prvi između svih Vidocqa i Stiebera. Sav odavno zaboravljeni šund i sve zablude desetogodišnje emigracije je iskoristio i kopirao, saznao od prijateljâ uz čaj, samo da i oni ne bi bili vezani za stub sramote. Svako, pa čak i da nije emigrant, napisaoće za deset godina privatno po neku besmislicu ili nepromišljenost, pri čemu računa na diskreciju prijateljâ, na to da će to vreme zbrisati. No ako prijatelji takve slučajne gluposti i omaške brižljivo sakupljaju i onda ih poetski obrade, tako da pri tom sve pršti od blata i prašine, kao što je to npr. slučaj u brošurama

¹ oko — ² krajnja nužda — ³ švorc

gospodina Marxa *Aeusserungen einer aufgeregten Stunde vor zehn Jahren*⁴ — (voilà Godofredum⁵) — i štampaju masnim slovima tako da se vidi da je gospodin Marx iz toga hteo da napravi gadost, odvratnu priču — onda se svaki čovek može vezati za stub sramote. Gospodin Marx je majstor konstruktivne denuncijacije. Vidocq, Ohm, Stieber itd. su jaganjci u poređenju s njim. Mnogi će sa zadovoljstvom gacati u tom uzmućenom kalu, jer ovo je majstorska calumnije⁶.^[184] Čitaocima bismo samo na jedno skrenuli pažnju: među majmunima ima i zlih pavijana koji se u nedostatku drugog oružja laćaju pogani i time bombarduju prijatelje i neprijatelje. Treba biti na oprezu: Gospodin, Marx praktikuje ovaj vid strategije na gotovo svih svojih 190 stranica, plašeći se pri tom troškova za municiju. Čitajte, čitajte, samo pazite da vam budu na dohvat ućanak s vodom i dobar sapun, a takođe i boćica s mirisom!

H. B.«

To je Gottfriedov Beta (Betziche⁷), bivši urednik Druckerovog »How do you do« i Gottfriedov ćankoliz u »Gartenlaube«^[185] itd. Fina bagra! Kakav stil i kakva glupost!

⁴ Izjave u jednom ćasu uzbudenja pre deset godina — ⁵ Gottfried [Kinkel] — ⁶ kleveta — ⁷ Marxovo preinaćenje prezimena Bettziech

Marx Engelsu

u Mančester

London, 18. januara [1861]

Dragi Frederick,

Izvini što Ti sve dosad nisam potvrdio primitak § 3. U ponedjeljak sam imao recidiv i pošto mi ni u utorak nije bilo bolje, morao sam se opet obratiti Allenu, te sam trenutno under medical treatment¹. Sagi-banje, koje je pri pisanju neizbežno, prouzrokuje mi bolove i tako sam stalno odgađao da Ti pišem. Kako vidiš, zlopatim se kao Job, iako nisam toliko bogobožan.

Siebel — čije je vreme, kako izgleda, vrlo skupoceno pošto ne piše ni retka — poslao mi je dva broja kelnskog »Anzeiger«-a, koji sadrže dve povoljne beleške o mojoj knjizi². Knjižarski oglaš izašao je u augsburškom »A[llgemeine] Z[ei]tung«, dodatak 1. januaru.

Želeo bih da mi na engleskom pošto se prema Allenovom naređenju moram još nedelju dana uzdržavati od svakog pisanja — dakle, da mi na engleskom pošalješ kratku kritiku pruske amnestije¹⁶⁶¹ za »Times«. Istaći bi trebalo ove osnovne momente:

1) da je ovo najbednija amnestija koja je u jednoj zemlji (ne izuzimajući ni Austriju) objavljena od 1849. naovamo (mesquin³, pravo pruski);

2) da stanje pruske »liberalne« štampe treba oceniti po tome što ona ovu prljavštinu obasipa pohvalama;

3) da je u Pruskoj za neke manje prestupe, kao otpor žandarmima, uvreda činovnika itd. *uvek*, prilikom svake promene vlade, davana amnestija, i da ni ova amnestija, u stvari, nije ništa drugo.

4) U stvari su *svi emigranti* — dakle, cela revolucija od 1848. do 1849. — izuzeti od amnestije. Emigrantima koji »*bi mogli biti osuđeni od naših civilnih sudova*« a »*kojima je dozvoljen neometan povratak*« (kao da nije uvek i svakome »zakonski« bio dozvoljen povratak) stavljeno je u izgled da će ministarstvo pravde za njih »po službenoj dužnosti izneti predloge za pomilovanje«. Time se, u stvari, ništa ne garantuje. Ta apsurdna forma izabrana je, navodno, zato što je Pruska »pravna država«, u kojoj kralj prema ustavu nema pravo da obustavi istragu. Lep majmunluk u jednoj državi u kojoj prema priznanju pruskog lista »Gerichtszeitung« (u Berlinu) već deset godina ne postoji pravo.

¹ pod lekarskom negom — ² Gospodin Vogt — ³ sitničavo

Osim toga, osude u kontumaciji⁴ mogle su at once⁵ da se izriču i ponište. Ovo koketiranje s »pravom« naročito zaslužuje priznanje u trenutku kad su Stieber, Greiff, Goldheim još uvek na slobodi, ditto i Simons, Manteuffel itd.

5) Najveća svinjarija je paragraf 4. amnestije, po kome svi »kojima bi trebalo da sude vojni sudovi« najpre moraju »moliti za pomilovanje« Wilhelma, a on će potom »doneti dalju odluku na osnovu izveštaja koji će mu podneti naše vojno-pravno odeljenje«.

Pri tom treba imati u vidu da prema pruskom zakonu o landveru Pruski emigrant samo sasvim izuzetno ne potpada⁽¹⁶⁷⁾ pod »vojni sud«; da se kategorički zahteva podnošenje »molbe za pomilovanje«, a da se za ovo ponižavanje čak ni ne obećava pozitivna kompenzacija; najzad, da je Wilhelmu više no ijednom emigrantu potrebna »amnestija«, pošto on sa strogo pravnog stanovišta nema šta da traži u Badenu itd.⁽¹⁶⁸⁾

»Times« će sigurno s najvećim zadovoljstvom primiti takvu kritiku. Ja bih je istovremeno poslao njemu i drugim listovima, a potpisao bih je, naravno, samo sa: »A Prussian refugee«⁶. Ujedno bih redakciji napisao i privatno pismo.

To je jedini odgovor kojim bi udostojio te pruske džukele i podoficira im na čelu.

Tvoj

K. M.

⁴ osude u odsustvu optuženog — ⁵ istovremeno — ⁶ »Pruski emigrant«

90

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 22. januara [1861]

Dragi Frederick,

Danas sam poslao dve copies izjave o amnesty¹ (jednu listu »Times«, drugu listu »Standard«).

Šta kažeš na izjavu Buchera i kompanije?^[169]

Vidiš iz pruske štampe kako se Gottfried² via³ novinarske bande ponovo gura u prvi plan.

Oglas (knjižarski) o mojoj knjizi⁴ izašac je i u listu »N[eue] P[reussische] Z[eitung]«. Ove nedelje je ponovo poslat *svima* berlinskim listovima. Ti džukci i na jednoj i na drugoj strani hoće da je prečute.

Što se tiče mog stanja, Allen je *istog* mišljenja kao i Gumpert. No, bilo šta bilo, to je veoma gadno stanje, koje čoveka čini nesposobnim za rad. A pri tom ima i telesnih bolova, mađa je u tom pogledu danas mnogo bolje. Još uvek uzimam lekove i Allen dolazi svaki treći dan. I danas je bio. Jahanje, change of air⁵ itd. Gde me žulji, to mu, prirodno, ne mogu reći. Razmišljao sam, ne bih li preko Borkheima mogao napraviti posao s nekim loan society⁶ da bih donekle sredio svoje prilike, koje su se usled troškova oko bolesti, nemogućnosti da vučem menicu na »Tribunu« itd. veoma pogoršale. Ali, kad god sam se na to rešio, srce mi je sišlo u pete, jer se B[orkheim] (pored svih svojih good qualities⁷) voli da hvali, pa mi svakodnevno — to jest kad god ga vidim — priča o novcu koji mu emigranti duguju.

[Bilo bi]⁸ mi vrlo drago kad bi mi slao članke kad god za to imaš vremena i volje. Ja sam još uvek incapable⁹. Najviše bih voleo kad bi mi za subotu poslao članak o francuskom naoružavanju ili, uopšte, nešto o Francuskoj.

Po mome mišljenju, ne postoji *rikakav* savez između Rusije, s jedne, i Pruske i Austrije, s druge strane. Samo se Rusija, koja se uvek pokriva na dve strane, u Varšavi s ovim državama sporazumela^[121] u nekim pitanjima (u pogledu Poljske i Dunavskih kneževina), ali je *sasvim sigurno* zaključila novi ugovor s Bonapartom za druge »moćnosti«.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 89. — ² Gottfried Kinkel — ³ pomoću — ⁴ *Gospodin Vogt* — ⁵ promena vazduha — ⁶ kreditnim pismom — ⁷ dobrih osobina — ⁸ papir oštećen — ⁹ nesposoban za rad

A-propos! Možda bi bilo još bolje da pišeš o Šlezvig-Holštajnu. Jedna poenta: Sramno držanje berlinske štampe koja je stalno zadevala Austriju kako ona »sprečava« Prusku da nastupa prema Danskoj. A sad, kad Austrija daje dozvolu, nadaje dreku o »zamkama«, upozoravæ, poziva na mir itd.^[170] Vidi »*Volkszeitung*«, »*Köln[ische] Z[ei]tung*« itd. Udri po berlinskoj štampi. Ja sam to ranije u »Tribuni« često činio. No to se mora stalno ponavljati.

Salut.

Tvoj

K. M.

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 29. januara 1861.

Dragi Engels,

Ako treba da te snade zlo, onda ono nikada ne dolazi samo, kao što vidiš iz priloženog pisma od Dana-a. Menicu na £ 30, koju sam 10. decembra vukao na dva meseca, protestovali su, a povrh toga su mi otkazali *svaku* korespondenciju za šest nedelja. Ja sam juče, naravno, odmah otrčao do Freiligratha i, da bi se on sâm pokrio, mislim da neće preostati drugo no da pokuša plasirati menicu koju ću izdati na sebe s dospećem do tri meseca. Kako da se ovde dalje shift¹, ne znam ni sâm, pošto ni porez, ni škola, ni kuća, ni grocer², ni mesar, ni bog ni vrag neće da produže respite³ plaćanja. Svinjarija je od Dana-a da se u obračunu vraća na period krize 1858 - 59, kada je korespondencija samo *izuzetno* bila smanjena na jedan članak nedeljno^[171] — sporazum koji je, uostalom, per usum⁴, pa čak i izričitim dopisom već pre nekoliko godina prestao da važi. Sad mi odbija *sve* članke koje za poslednju godinu dana *nisu* štampali. S druge strane, polazeći čak i od njegove pogrešne pretpostavke da je sporazum od 1858. do 1859. još na snazi, on svejedno ne bi imao pravo da me mesec i po dana ostavi bez posla. Pa ipak im ništa ne mogu pošto potpuno zavisim od njih. Stvarno ne znam šta da počnem, mada sam odavno predviđao ovu krizu.

U prilogu Ti ujedno šaljem pismo od Lassalle-a. U svom sadašnjem pismu on se uopšte ne seća kakav utisak je na njega ostavila Vogtova afera. Uostalom, bolje je do saznanja doći i kasno nego nikako. Što se tiče njegove namere da štampa novo izdanje »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« — Hatzfeldtovica, o kojoj Ti prilažem memoar, raspolaže kapitalom od preko 300 000 talira, — ja bih se u sadašnjim prilikama uhvatio i za ovu slamku, ali plima u Nemačkoj još nije dovoljno visoka da bi mogla da ponese naš brod. Ovo bi unapred bilo osuđeno na neuspeh.^[172]

Toby je opet pisao Borkheimu i pita ga zar nikada nije čuo o našoj emigrantskoj aferi sa 90 £ sterlinga? Nemačka mene, veli, prezire i otud opšte ćutanje. Čak i veliki L. Walesrode je, kažu, izjavio da na takve prostakluka ne treba niko da odgovara itd. En passant⁵, pošto je Borkheim dao doprinos od 12 £ sterlinga za gospodina *Vogta*,

¹ izdrži — ² bakalin — ³ odlaganje — ⁴ u praksi — ⁵ uzgred

bilo bi mi drago kada bi mu *odgovorio* na njegovo pismo. On je u tom pogledu veoma osetljiv.

Buchera i Rodbertusa su ogorčeni Malonemci^[22] *brisali* sa liste poslanika za Berlin posle objavljivanja njihove izjave^[169]. Ova izjava je slaba, ali je dobar način na koji Bucher udešava G. K.-a (Gottfrieda Kinkela) u poslednjem broju »Hermann«-a.

Gospodin Kolatschek je juče pismeno zamolio da mu se pošalje besplatni primerak *Gospodina Vogta* na recenziju. Poslat mu je. Od ovog spisa je srazmerno mnogo prodato u Petrogradu i u Rigi, dok u Kelnu — *ništa* (možda 6 primeraka).

Ono što Lassalle priča o Zabelu dobro je.

Salut.

Tvoj
K. M.

Onaj tričavi »Times« nije štampao Tvoj članak o amnestiji. A ni »Standard«. Objavi ga sad u *Gaurdian*-u, odakle ću ga, čim mi ga pošalješ, pomoću Borkheima ubaciti u tričavi »Hermann« i drugde.^[166]

92

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 31. januara [1861]

Dear Frederick,

Sa zahvalnošću primio pismo sa priloženih £ 10. Sad treba da odem da, pre svega, uplatim za plin i porez, jer će mi inače ti tipovi poslati brokera¹. Sa ostalim džukelama moraću gledati da se nekako nagodim.

Opširno ću ti pisati čim primim Tvoje sutrašnje pismo.

Salut.

Tvoj
K. M.

U prilogu Lassalle-ov memoar.^[172]

¹ izvršitelja

93

Engels Marxu

u London

[Mančester] 31. januar [1861]

Dragi Marx,

B[orkheimu] je teško odgovoriti¹. Ovdlašnji komisionari koji kupuju goods² za italijansko tržište *sami je prodaju* tamo, pa bi, prema tome, u porudžbini iz Londona videli konkurenciju koju bi pošteno odrali. Reuß, Kling & Co i A. S. Sichel su najveće kuće za to, ali *male* porudžbine uopšte neće hteti da prime. U svakom slučaju, bez obzira na to ko će se obraćati tim ljudima, vodi računa da se *ne* pozovu na mene, jer to ne bi bilo ni od kakve koristi, a mene bi moglo dovesti u vrlo smešan položaj. Ako je u pitanju iole veća porudžbina i ukoliko treba da se uspostavi redovna veza, onda je najbolje da kupac dođe sam ovamo i da ode direktno do fabrikanta. Nakupci londonskih firmi postoje ovde samo za East India Trade³ ili su to, pak, mali ljudi koje ja ne poznajem.

To je sve što se zasad može doznati.

Kakvi to treba da budu ljudi koji će dati ime, uopšte ne znam.

Četvrtak.

Tvoj

F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 91. — ² robu — ³ trgovinu sa istočnom Indijom

94

Marx Engelsu

u Mančester^[173]

London, 2. februara 1861.

Dragi Frederick,

Juče sam primio priloženu cedulju od Freiligratha¹, koja ne popravlja stvar. Piši mi odmah šta da radim.

Na mene sa svih strana tako navaljuju da ne znam gde mi je glava, a povrh svega još i ta neprijatnost sa svim tim petites misères² moram Tebi dosađivati.

Dana-u, koji je *juristički* bez sumnje wrong³, pisao sam bez mnogo izgleda na uspeh⁴. Ti ljudi znaju da su oni meni potrebni, a da ja njima u ovom trenutku nisam.

Hteo si mi poslati »Nazione« — neka Mazzinijeva pisma? Zaboravio? Ovih dana dobićeš od mene konfiskovani broj lista »*Courrier du Dimanche*«.

Bucher tvrdi — to mi poručuje po Borkheimu — da će njegov prikaz izaći još i u »*Allge[meine] Z[eitung]*!». Vidiš li kako onaj lumpacius⁵ Blind kad god može doturuje svoje ime publici kao homme d'état⁶.

Ta svinjarija s knjigama stajala me je sve u svemu više od 4 £. Kakvu čudnu sudbinu ima ta library^{7[183]}.

Jesi li šta čuo o Siebelu? Njegove veze izgleda da su ipak sasvim neznatne.

Salut.

Tvoj
K. M.

Thimm je pričao Petschu pre nekoliko dana da se *Herr Vogt* naročito oštro napada u Mančesteru. Braš je dao da mu se izliju nova slova, i to ekspresno, na njegovo naročito zadovoljstvo, da bi *Gospodina Vogta* mogao još upadljivije oglasiti. Zar se u Mančesteru kod tolikih Švajcaraca ne može plasirati bar 1 copy lista »Grenzpost«?

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 61. — ² sitnim nevoljama —
³ nema pravo — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 91. — ⁵ lopuža —
⁶ državnik — ⁷ biblioteka

95

Engels Marxu

u London

[Mančester] 4. februara 1861.

Dragi Mohr,

Danas Ti mogu napisati samo dva-tri retka; ako taj krojač hoće da diskontuje menicu za 35 £ ukoliko je ja izdam i da tako udesi da ne bude plativa pre jula ili avgusta, onda very well¹, ja ću je izdati. Ali ja moram računati na najveću diskreciju jer bi me to moglo stajati mog položaja. Ako je Gumpert dobio novac (od petka ga nisam video), onda bih, možda, mogao urediti stvar i bez toga.

Tvoj
F. E.

¹ vrlo dobro

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. februara 1861.

Dragi Mohr,

Freiligrath]-u možeš pisati da nam njegov krojač nije potreban. Gumpert je po svojim računima naplatio toliko novaca da mi može pozajmiti najveći deo potrebne sume uz mesečnu otplatu od 5 £ at a time¹; stvar je, dakle, uređena. Freiligrath može dobiti ovih 30 £ kad god hoće i treba samo da predujmi troškove koje ću mu nadoknaditi u roku od 24 časa pošto mi javi iznos. Ako hoće, neka mi piše direktno. Ti o tome više ne treba da brineš. A ja ću već gledati da bar jedan deo te sume prenesem na sledeću poslovnu godinu.

U prilogu Ti vraćam pisma. Tek posle mog poslednjeg pisma sam pronašao da je Dana izračunao da si Ti za devetnaest članaka više vukao nego što su oni štampali. Uprkos tome, ova stvar jeste i ostaje infamni bezobrazluk, a »Tribune« se pri tome ponela kao pravi pravcati pennypaper². Njen socijalizam se svodi na najordinarnije malograđansko kaišarenje.

Lassalle je, dakle opet Isidor B-B.³ Kakav je to političar koji uobražava da je jednu vladu satro u prah i pepeo ako joj u tako beznačajnoj stvari dokaže nedoslednost. Taj ima lepe pojmove o parlamentarnoj vladi i o tome šta u takvim uslovima važi kao pravda i pravednost. Taj je čovek nepopravljiv. Da mi je samo znati o čemu je reč u piramidalnom dvotomniku¹⁷⁴. U svakom slučaju, biće svašta u njemu kad je on in re⁴ Vogta tako kompletno presaldumio²³. Što se tiče njegovog listića¹⁷², ja bih mu na Tvom mestu savetovao da pokrene jedan nedeljni list kao pandan listovima »Preuß[ische] Wochenblatt«, »Berliner Revue«, »Wochenschau des Nationalvereins« itd. Od Hatzfeldtovičinih trista hiljada talira, za koje će se, uostalom, oboje veoma čvrsto držati, i pri lukulskom načinu života Madame — ne bi palo toliko rente da bi se mogao izdavati jedan dnevnik. Uskoro bi ponestalo novca. Jedan nedeljni list, naprotiv, ne staje mnogo, a za nas bi ipak predstavljao lep izvor prihoda. L[assalle] bi, naravno, morao dobro plaćati, tj. engleski, inače nema ništa od toga. A, osim toga, taj bi list bio za nas svakako vrlo važan i kao organ.⁵

¹ svaki put — ² petparački list — ³ Isidor Berlinerbau — ⁴ u slučaju — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 91

Pruskom podoficiru⁶ se zaista tresu gaće od straha. U svakom govoru ta stoka priča o predstojećim borbama na život i smrt.

Članak o francuskom naoružanju koji je bio predviđen za »Tribune« preradio sam i štampao⁷ u ovdašnjem »Volunteer Journal«. Gledaću da još večeras pošaljem desetak primeraka svim listovima, možda će stvar izazvati senzaciju. I Tebi šaljem jedan primerak, pa pošto oni džukci u Njujorku zasad ionako ne reflektiraju na to, a i članak je prilično izmenjen, neće Ti biti naodmet. — Moja brošura⁸ će izići sledeće nedelje, treba još samo da pročitam neku malu korekturu i da napišem predgovor.

Bucher se, kako izgleda, ponaša sasvim pristojno.

Srdačan pozdrav ženi i deci.

Tvoj
F. E.

⁶ Wilhelm I — ⁷ Jačina francuske vojske — ⁸ Članci za dobrovoljce

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. februara 1861.

Dragi Frederick,

Izvini, molim Te, što na Tvoje veoma ljubazno pismo¹ nisam odmah odgovorio. Ti si, verovatno, u međuvremenu već primio pismo od filistra Freiligratha.

Imao sam, i još uvek imam, masu trčkaranja. Nameravam, naime, da putujem za Holandiju da bih sredio svoje ovdašnje prilike, jer će one inače prevazići moje snage. Za put su mi potrebne dve stvari: pasoš i novac, i nadam se da ću nekako uspeti d'une manière ou d'une autre² da ovdje dođem i do jednog i do drugog. (Možda ću morati do Ahena.)

Lassalle-u još nisam pisao. Stvar s nedeljnikom možda bi bilo najbolje rešenje, no, s druge strane, koliko se rizikuje zbog netaktnosti našeg prijatelja kad je on na licu mesta, glavni je urednik i tako u mogućnosti da sve nas uvali! On bi list, naravno, odmah proglasio, partijskim organom, i mi bismo tako za sve gluposti bili saodgovorni i pokvarili bismo svoje pozicije u Nemačkoj još pre nego što bismo ih ponovo osvojili. O tome treba veoma ozbiljno razmisliti.¹¹⁷²³

Conspiration de silence³ nemačke štampe znatno šteti proći *Gospodina Vogta*. Posle dobrog početka sada je usled toga nastupilo standstill⁴. »A[llgemeine] Zeit[ung]« izgleda da je skoro rešen da ne štampa čak ni Bucherovu kritiku. Svakako, to će se za nekoliko dana odlučiti pošto se duže ne može odgadati, ako uopšte hoće da štampa. Kolatschek je siguran.

Moja žena Ti preporučuje da pročitaš *Hansa Ibelesa* od Johanne Mockel, u kojoj Willich figurira kao Wildemann itd., Brüningkova žena kao Platonina, a ona šuša Kinkel kao *Don Juan*. Ja lično znam o tome samo ono što mi je žena pričala. Ona kaže da knjiga pruža potpun dokaz da se Johanna Mockel bacila kroz prozor zbog ljubavnih jada. (Uostalom — by the by⁵ — lice moje žene nije ni izdaleka još sasvim čisto i neće još duže vremena biti.) No kako mu drago, zgodno je od popa Kinkela¹⁷⁵¹ što Confessions⁶ mrtve Mockel pretvara u novac, prodaje ih Cotti, da bi zatim te pare potrošio sa Minnom Werner, koja ga je u međuvremenu već i detetom snabdela. Popovi su

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 96. — ² na jedan ili drugi način — ³ Zavera ćutanja — ⁴ zatišje — ⁵ uzgred rečeno — ⁶ Ispovesti

najpametniji ljudi. Johanna Mockel je, doduše, bila gorak zalogaj, čak joj je i dah bio kiseo i pored sveg oduševljenja za muziku.

»Nazione« primio. Vrlo dobro. Takođe i »Volunteer Journal«. Ali ne i Tvoju brošuru⁷.

Vogt nikad neće oprostiti Vinckeu što ga je ovaj sasvim istisnuo. Uostalom, ti se Prusi blamiraju in every respect⁸. Ti lumpacii⁹, prvo, mole Bonapartu da produži sa svojim intervencijama kod Gate^[176]; drugo, te su se hulje sada složile s Bonapartom i Rusijom u pogledu nastavljanja francuske intervencije u Siriji^[177], Austrija i, naravno, for appearance's sake¹⁰, Palmerst[on] takođe protiv. A onda to ga-zdovanje u unutrašnjosti! Ta banda mora propasti.

Wilhelma Liebknechta je njegov američki list takođe gotovo sasvim ostavio na cedilu. U Nju Orleansu je jedan od listova^[178] za koje je pisao sacked¹¹.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁷ Članci za dobrovoljce — ⁸ u svakom pogledu — ⁹ lupeži — ¹⁰ privida radi — ¹¹ obustavljen

Marx Englesu
u Mančester

[London] 27. februara 1861.

Dragi Engels,

Sutra putujem za Holandiju, ali s pasošem koji ne glasi na mene, već na Bühringa*. Imao sam mnogo trouble¹ oko toga, a isto tako dok sam nabavio toliko novaca da uopšte mogu otputovati. Od tog novca utrošio sam nešto malo da bih isplatio najpreče poverioce; kod drugih (npr. grocera²) pozvao sam se na američku krizu i dobio odgodu, ali samo pod uslovom da moja žena za vreme moje odsutnosti plaća *nedeljno*. Osim toga, sledeće nedelje mora da plati 2 £ i 18 šilinga za porez.

Notabene. Nadam se da si primio pismo od moje žene (otprilike pre 8 dana) u kome Ti zahvaljuje za vino? Ona se pomalo brine da nije došlo u nezvane ruke. I deca su za vino mnogo zahvalna. To da vole da popiju, izgleda da su nasledila od oca.

Verovatno ću otići i u Berlin — bez pasoša, da vidim kako stoji stvar s nedeljnikom^[172] (A-propos! Wilhelma I u Berlinu nazivaju »*lepi Wilhelm*«) i da uopšte ispitam situaciju.

Svinja Blind je u poslednjem broju lista »Hermann« objavio jedno Mazzinijevo pismo upućeno njemu^[179]. Taj nametljivi gad je očigledno ubedio M[azzini]ja da je on predstavnik nemačke emigracije. Tog istog »Hermann«-a preplavljuje trućanjem — patriotskim — o Šlezvig-Holštajnu, u istoj stvari upućuje pisma sa svojim potpisom listu »Globe« itd. Pomoću Bronnera — s ovim i sa Schaibleom on predstavlja »Udruženje za slobodu i jedinstvo«^[180] — uspeo je da od jednog trgovca u Bradfordu izmuze toliko para da je u Hamburgu mogao pokrenuti nekakav listić — »Nordstern« — da bi se na Severu napravio važan, dok se na Jugu, posredstvom Schaiblea, reklamira u štutgarskim »Beobachter«-u (neka vrsta južnonemačkog »Volkszeitung«-a), kao »gvozdeni Blind«. Taj gad sve to čini da bi, s jedne strane, nadvikao svoju sramotu u *Gospodinu Vogtu*^[181], s druge strane, da bi postao Hecker secundus³. Le pauvre hère⁴.

* Bühring — svojevremeno je predstavljao Faucherov proletarijat, njegove frec-trade proletera — pravi je pronalazački genije, ali nikakav trgovac, stoga uvek prevaren, dok drugi iskorišćavaju njegove pronalaskе.

¹ muke — ² bakalina — ³ Drugi — ⁴ Jadni davо

Oni u Kelnu su lepo gospodarili s mojom bibliotekom^[153]. *Celi* Fourier ukraden, ditto⁵ Goethe, ditto Herder, ditto Voltaire i, što mi je najgore, *Economistes du 18 siècle*^[182] (sasvim novo, stajalo me oko 500 franaka) i mnogo tomova grčkih klasika, mnogo pojedinih tomova drugih dela. Dodem li u Keln, porazgovaraću malo o tome s nacionalferajnovcem Bürgersom. Hegelova *Phänomenologie* i *Logika* ditto.

Zbog toga što sam morao mnogo trčkarati poslednjih 15 dana — bilo je zaista potrebno umešnosti da bih sprečio potpuni raspad kućanstva — nisam uopšte čitao novine, pa čak ni »Tribune« o American Crisis⁶. No za to sam uveče, odmora radi, čitao Apijanove *rimске gradanske ratove* na grčkom originalu. Veoma dragocena knjiga. On je poreklom Egipćanin. Schlosser kaže da on »nema duše«, verovatno zato što u tim gradanskim ratovima istražuje njihovu materijalnu osnovu. Spartak je, po njegovom prikazu, najsajjnija ličnost cele antičke istorije. Veliki general (nije Garibaldi), plemenit karakter, real representative⁷ antičkog proletarijata. Pompej sušta suprotnost; nezasluzeno izišao na glas, prvo, zahvaljujući tome što je pripisivao sebi Lukulove uspehe (protiv Mitridata), zatim, Sertorijeve uspehe (Španija) itd. kao »young man«⁸ Sula itd. Rimski Odilon Barrot kao general. Čim je trebalo da protiv Cezara pokaže šta vredi — beda. Cezar je pravio najveće vojničke greške, namerno smušene, da bi dekontenansirao filistra koji mu je stajao nasuprot. Bilo koji rimski general, recimo Kras, u Epiru bi ga u borbi šest puta uništio.^[183] Ali s Pompejom je bilo sve moguće. Izgleda da je Shakespeare u svom *Love's Labour Lost*⁹ naslutio šta je P[ompej], u stvari, bio.

Salut.

Tvoj
K. M.

Pisaću Ti iz Holandije^[184]. Ti znaš, a da Ti i ne kažem, koliko sam Ti zahvalan za izvanredne dokaze prijateljstva.

⁵ takode — ⁶ američkoj krizi — ⁷ stvarni predstavnik — ⁸ »mlad čovek«
⁹ *Nenagrađeni ljubavni trud*

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. maja 1861.

Dragi Frederick,

Habes confinentem reum¹. Ali circonstances atténuantes² mog nepisanja ove su: D'abord³, Ti znaš da sam najveći deo vremena u Berlinu proveo u Lassalle-ovoj kući, i tu mi je bilo *nemogućno* da Ti pišem a da sa pismom ne upoznam Lassalle-a, and that did not serve my purpose⁴. Posle toga sam stalno bio en route⁵, iz Berlina u Elberfeld, Keln, Trier, Ahen, Bomel, Rotterdam i Amsterdam. I najzad moj prvobitni plan bio je, kao što sam i svojoj ženi bio pisao, da iz Roterdama putujem u Hal, a iz Hala u Mančester i da Ti tamo podnesem *opširan usmeni izveštaj*. U tome me je sprečio moj rođak Jacques Philips. Kad sam, naime, hteo da otputujem iz Roterdama, on mi je rekao da će dan kasnije doći u London, and he was as good as his word⁶. I tako sam, prirodno, morao pravo za London da bi mu ukazao honneurs⁷. Tek prekjuče je otputovao odavde.

Na svaki način, ja se nadam da ćeš o Duhovima doći na nekoliko dana ovamo. U Elberfeldu sam čuo da nameravaš da o Duhovima posetiš porodicu. Pa i u tom slučaju možeš tako udesiti da bar nekoliko dana provedeš kod nas. Ima mnogo toga što bih hteo da Ti ispričam, a to ide bolje usmeno nego pismeno. Osim toga, moje dame će Ti zameriti ako budeš uvek zaobilazio London.

Dakle, najpre o businessu⁸. Od svoga ujaka⁹ sam za prvi mah iscedio 160 £, tako da smo mogli platiti najveći deo dugova. Moja mati, koja uopšte nema gotovine, a koja se vrlo brzo primiće svom kraju, poništila je nekoliko priznanica na pozajmice koje sam joj ranije potpisao. To je bio sasvim prijatan rezultat ona dva dana koja sam kod nje proveo. Ja uopšte nisam poveo razgovor o money matters¹⁰, već je to ona pokrenula. Zatim sam u Berlinu pripremio teren da bi, ako zatreba, mogao stupiti u vezu sa bečkim »Presse«⁽¹⁸⁵⁾, što će, s obzirom na sadašnje američke prilike, po svojoj prilici biti neophodno. Najzad sam via Lassalle pripremio da drugi deo moje političke ekonomije⁽²⁷⁾ izađe kod Brockhausa a ne kod Dunckera. O Dunckeru je Camilla Essig (alias Ludmilla Assing) s pravom primetila da, ako

¹ Imaš grešnika koji se kaje — ² olakšavajuće okolnosti — ³ pre svega — ⁴ a to nije odgovaralo mojoj nameri — ⁵ na putu — ⁶ i održao je reč — ⁷ gostoprimitstvo — ⁸ poslu — ⁹ Lion Philips — ¹⁰ novčanim prilikama

neko želi da neku knjigu održi u tajnosti, onda treba da je izda kod Dunckera. Međutim, u poslednjem spisu Rau-Raua^[186] — nemački Say — ipak već figuriram.

A-propos! U pogledu Tvoga *Po i Rajna* itd. pričala mi je Hatzfeldtovica, koja kod svoga zeta, generala, von Nostitza, ima prilike da razgovara sa celim pruskim generalštabom, dok je njen nećak Nostitz adutant »lepog Wilhelma«¹¹, da se u visokim i najvišim vojnim krugovima (između ostalog, i u krugu princa Karla Friedricha) Tvoj spis smatra za proizvod nekog pruskog tajnog generala. To se isto, kako mi reče i pristav Friedländer (brat urednika bečkog »Presse«), dogodilo i u Beču. Lično sam razgovarao o tome s generalom Pfuelom, kome je sada 82 godine, no koji je još duhovno svež i postao vrlo radikaln. Pfuel, naravno, nije znao da smo mu dali počasnu titulu »von Höllenstein«^[187]. On je, uostalom, u nemilosti i dvor ga ubraja u jakobince, ateiste itd.

A sada o political business¹².

U Berlinu, naravno, nema haute politique¹³. Sve se vrti oko borbe s policijom (ne zato što bi ona sada dozvoljavala sebi i najmanji ispad; ona je uzor pristojnosti i tolerancije), oko toga da se Zedlitz, Patzke itd. smene s dužnosti i kazne; drugo, oko suprotnosti između vojske i civila. To su pitanja (u građanskim krugovima još posebno vojni budžet, exemption¹⁴, veleposednika od poreze) zbog kojih će doći do gustog^[188]. (Jedan artiljerijski oficir, grof Tavernier, reče mi da bi oni svoje topove najradije uperili na Garde du Corps¹⁵.) Svuda se oseća zadah raspadanja, i ljudi svih rangova smatraju da je katastrofa neizbežna. Izgleda da je u prestonici u tom pogledu stvar otišla dalje nego u provincijama. Začudo, i u vojničkim krugovima vlada opšte uverenje da će u prvom sukobu sa crapauds¹⁶, Prusi izvući batine. U Berlinu je ton drzak i frivolan. Skupštinski domovi se preziru. Ja sam lično u jednom pozorištu slušao kuplet protiv Vinckea uz veliki aplauz. Veliki deo publike vrlo je nezadovoljan sa sadašnjom štampom. Na predstojećim novim izborima (na jesen) za drugi dom biće bezuslovno izabran veći deo onih koji su sedeli u pruskoj Nacionalnoj skupštini^[189]. To je važno, ne zbog njih, već zato što ih »Wilhelm lepi« smatra crvenim republikancima. Otkad je postao kralj, »lepog Wilhelma«, uopšte, progoni »spectre rouge«¹⁷. U svojoj »liberalnoj« popularnosti on vidi zamku koju mu je pripremila prevratnička stranka.

Pod takvim okolnostima bilo bi stvarno sasvim zgodno kad bismo iduće godine imali svoj list u Berlinu, ma koliko da je meni lično taj grad mrzak. U zajednici s Lassalle-om moglo bi se skupiti jedno 20 - 30 000 talira. But hic jacet¹⁸. Lassalle mi je to direktno predložio^[172]. Ujedno mi je poverio da bi pored mene on morao biti re-

¹¹ Wilhelm — ¹² političkim poslovima — ¹³ velike politike — ¹⁴ oslobođenje — ¹⁵ kraljevu gardu — ¹⁶ Francuzima — ¹⁷ crvena avet — ¹⁸ Ali, u tome i jeste stvar

dacteur en chef. A Engels? upitao sam ga. »Pa, ako trojica nisu odviše, onda može i Engels biti glavni urednik. Samo vas dvojica ne biste smeli imati više glasova od mene, jer bih ja tako svaki put bio nadglasan.« Kao razloge za to da i on bude zajedno s nama na čelu on je naveo: 1. da ga javno mnjenje smatra da je on bliži građanskoj stranci i da stoga može lakše pribaviti novac; 2. da on mora da žrtvuje svoje »teorijske studije« i svoj teorijski mir, a za to treba ipak da dobije nešto itd. Međutim, dodao je, ako vi to nećete, »ja bih svedjedno bio spreman da list pomažem novčano i literarno. To bi za mene bilo povoljno; imao bih koristi od lista, bez ikakve odgovornosti itd.« Ovo su, razume se, sentimentalne fraze. Zasljepljen ugledom koji je stekao u nekim naučnim krugovima svojim *Heraklitom*, a u drugom krugu parazita svojim dobrim vinom i kuhinjom, Lassalle, naravno, ne zna da je u širokoj publici na zlu glasu. A onda i ta njegova manija da uvek bude u pravu: pa to njegovo kretanje u »spekulativnom pojmu« (mladić sanja čak o novoj, hegelovskoj filozofiji na drugoj potenciji koju hoće da napiše), njegova zaraženost starijim francuskim liberalizmom, njegova preopširnost u pisanju, nametljivost, netaktičnost itd. Lassalle bi mogao da bude koristan kao jedan od urednika, ali pod strogom disciplinom. Inače bi nas samo blamirao. Kako vidiš, bilo mi je teško da mu sve to kažem pošto se tako prijateljski ophodio prema meni. Ja sam se, dakle, držao u granicama opšte neodređenosti, rekao sam mu da ne mogu ništa odlučiti bez prethodnog dogovora s Tobom i Lupusom. (To je bio glavni razlog što Ti nisam pisao iz Berlina, jer nisam hteo da mi na ovo u Berlin odgovoriš.) Ukoliko bismo mu negativno odgovorili, grofica i Lassalle krenuli bi na godinu dana na put na Istok ili u Italiju. But here's the rub¹⁹. Qu'en dis-tu?²⁰ On sad očekuje moj odgovor, koji više ne mogu odgadati. Užasno je patetičan, i tako mi nije ostalo drugo nego da prema njemu zauzmem ironičan stav, koji je utoliko više vredao njegovo samoljublje što su se usled toga kod grofice, kojoj se nametnuo kao univerzalni genije, počele pojavljivati zabrinjavajuće želje za emancipacijom od ovoga Bude. Čudnovato je kako je Hatzfeldtovica u izvesnim momentima poprimila od njega jevrejski ton.

Lupusova strahovanja od pruske policije su quite out of the place²¹. Jedina teškoća koja još postoji može u najgorem slučaju pogoditi one koji su ranije položili vojničku zakletvu. Pristav Friedländer mi reče da je Lupus still the most popular man²² u Breslavi i još u jednom šleskom distriktu čije sam ime zaboravio. Elsner je postao lump u »Schlesische Zeitung« kao što je Stein u »Breslauer«-u. Međutim, sada je u Breslavi ponovo došlo do osnivanja radikalnije demokratske stranke. Priloženi isečak iz lista »Preußische Gerichts-Zeitung« uvrstio

¹⁹ Ali ovde je teškoća — ²⁰ Šta Ti o tome kažeš? — ²¹ potpuno nepotrebna — ²² još uvek najpopularniji čovek

je u list na moju inicijativu njegov urednik, gradski sudija Hiersemenzel^[190]. Actuarus Stein vratio se iz Ciriha u Berlin i srdačno pozdravlja Lupusa.

O mojim pregovorima s pruskom vladom, odnosno s policijom u sledećem pismu.^[191]

A-propos! Kod mene je lep vojni atlas koji Ti Lassalle šalje na poklon i po koji moraš sâm doći.

Pozdrav Tebi, Lupusu, Gumpertu.

Tvoj
K. M.

100

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 10. maja 1861.

Dragi Frederick,

Evo, d'abord¹, jedne fotografije. Lupus i Gumpert dobiće, takođe, po jednu čim budem imao više kopija. Ovo sam dao napraviti delom za mog bratića² u Roterdamu, delom u exchange³ za fotografije koje sam dobio u Nemačkoj i Holandiji. Zatim, isečak iz jednog diseldorfskog lista o *Gospodinu Vogtu*. Najzad, prilažem jedan, doduše, već zastareli primerak »*Free Press*«, jer Ti i Lupus možda niste tako pažljivo pratili debatu u parlamentu o avganistanskoj aferi. To je bio najveći check⁴ koji je Pam doživeo od 1848. naovamo.^[192]

Ono što kažeš o projektu s berlinskim listom^[172], to se tačno poklapa s mojim mišljenjem, i glavne tačke već sam, mutatis mutandis⁵, saopštio Lazaru⁶. No ja sam se izričito obavezao — pošto sam mu još u Berlinu sasvim određeno rekao da bez Tebe i Lupusa ne bih ništa slično preduzimao — da pred vas iznesem stvar »ozbiljno i objektivno« i time sam s olakšanim animam meam⁷.

A-propos! Lassalle-Lazar. Lepsius je u svom velikom delu o Egiptu dokazao da izlazak Jevreja iz Egipta nije ništa drugo do pri-povest koju priča Maneto o proterivanju »naroda gubavih« iz Egipta, na čijem je čelu bio jedan egipatski sveštenik po imenu Mojsije. Lazar, gubavac, je, dakle, iskonski tip Jevrejina i Lazara-Lassalle-a. Samo je našem Lazaru guba udarila na mozak. Njegova prvobitna bolest bila je rdavo lečeni sekundarni sifilis. Iz toga se razvilo truljenje kostiju u jednoj nozi i od toga je nešto zaostalo, kao što kaže njegov lekar Frerich⁸ (ne znam kako se piše ovaj čuveni profesor), neuralgija ili something of the sort⁹ u jednoj njegovoj nozi. Na štetu sopstvenog tela naš Lazar živi sada tako raskošno kao njegov pandan, bogati čovek^[193], i mislim da je to glavna smetnja njegovom lečenju. On se uopšte previše pootmenio i smatrao bi ispod dostojanstva da ode, na primer, u neku pivnicu. Čudnovato da me je najmanje četiri puta pitao na koga mislim pod imenom Jakoba Wiesenrieslera^[194] u *Vogtu*. Međutim, to je, s obzirom na njegovu sujetu, koja je zaista postala

¹ pre svega — ² Jacques Philips — ³ zamenu — ⁴ neuspeh — ⁵ sa odgovarajućim izmenama — ⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 72. — ⁷ spasio svoju dušu — ⁸ Friedrich Theodor von Frerichs — ⁹ nešto slično

»objektivna«, bilo samo usus naturae¹⁰. Svoje novo jurističko originalno delo (*Dharma*¹⁹⁵¹) poslaće svima nama.

U Berlinu sam posetio i Friedricha Köppena. Našao sam da je još uvek onaj stari. Samo je deblji i »prosed«. One dve večeri koje smo nas dvojica sami proveli kraj čašice bile su prava blagodät za mene. Poklonio mi je svoja dva toma *Buddha*, jedno značajno delo. Od njega sam saznao i to na koji se način bitanga Zabel & Co dočepao lista »Nat[ional]-Zeit[ung]«. Najpre je ovaj list 1848. bio osnovan na bazi akcija koje su se morale odmah platiti (ali bez pravog ugovora, in a loose way¹¹). Mügge, Köppen i drugi trčkarali su na sve strane da bi to ostvarili. Rutenberg je ušao kao glavni urednik, a s njim i pod njim Zabel, i najzad Jevrejin Wolff¹² kao poslovođa. List se ubrzo digao zahvaljujući svojoj belopivsko-filistarskoj umerenosti i stavljanjem u službu parlamentarnoj levici. Rutenbergu na njegovi sociis¹³ izgurali pod tačnim ili lažnim izgovorom da se drži odveć konzervativnog pravca i da prima napojnice od Hansemanna. Zabel je doveo u list jednog faiseura¹⁴ koji je za njega pisao, dok se on — naklapajući s filistrima kraj belog piva po raznim krčmama — brinuo za popularnost lista. Coup d'état¹⁸⁹¹ (Manteuffelov) i druge razne nasilne mere protiv štampe, koje su u svojoj najgrubljoj formi trajale sve do kraja 1850, pružili su dobrodošli izgovor da se ne sazove skupština akcionara. Međutim, popularnost lista, koji je prave uslove za svoju egzistenciju našao tek posle potpunog ugušivanja revolucionarne štampe i dolaska Hinckeldey-Stieberovog režima, porasla je kod filistara. To je postao unosan posao i about¹⁵ 1852. jedan deo akcionara počeo je da dosađuje tražeći polaganje računa, sazivanje skupštine akcionara itd. Jevrejin Wolff i cand. theol. Zabel odvodili bi najupornije na stranu i u poverenju im saopštavali da o finansijskom stanju lista treba najstrože i najpobožnije ćutati, da bi se sprečila potpuna propast lista, koji je, u stvari, bankrotirao. (U stvari, tada je već akcija, prvobitno 25 talira, vredela 100 talira.) Zato neka se samo list d'une maniére ou d'une autre¹⁶ ne izvlači iz njegovog skromnog finansijskog skrovišta. Međutim, iz naročitih obzira prema njima (naime prema najzloćudnijim akcionarima), oni su izuzetno spremni da im vrate njihove uloge u zamenu za njihove akcije. Tako su zadovoljeni najopasniji. Ova farsa ponovila se nekoliko puta. Većina, od kojih su tako u poverenju otkupljene akcije, primila je, međutim, samo od 40, pa sve naniže do 5% svojih prvobitnih uloga — već prema stepenu njihovog pasivnog otpora. Znatan deo liberalnih mlakonja do ovog trenutka nije primio ni farthinga¹⁷, a još manje je uspeo da izdejtstvuje polaganje računa. Iz straha pred listom »Kreuz-Zeitung« oni ćute. Zahvaljujući, dakle, tom Escroquerie¹⁸ postali su Jevrejin

¹⁰ po navici — ¹¹ na aljkav način — ¹² Bernhard Wolff — ¹³ ortaci — ¹⁴ radišu — ¹⁵ oko — ¹⁶ na jedan ili drugi način — ¹⁷ pare — ¹⁸ lopovluk

Wolff i cand. theol. Zabel sopstvenici »suvišnog novca« i velikodo-
stojnici liberalismus vulgaris¹⁹. Šteta što za to nisam znao ranije!

Rutenberga je Manteuffel ustupio Schwerinu kao izričito za-
jemčeni komad inventara. On sada makazama uređuje »Staatszeitung«
— list koji više niko živ ne čita. Neka vrsta »London Gazette«. Bruno²⁰,
kome je, vele, išlo davolski loše, uzalud se nudio sadašnjoj vladi —
naime da nastavi da saraduje u oficioznom »Preussische Zeitung«. Sad je glavni saradnik *Državnog leksikona*, koji uređuje Wagener iz
lista »Kreuz-Zeitung«. Inače je farmer u Riksdorfu, ili kako se ta se-
lendra već zove.

Jednom sam iz novinarske lože prisustvovao sednici drugog
doma. Leti 1848. takođe sam prisustvovao jednoj sednici pruskih
sporazumaša^[196]. Quantum mutatum ab illis!^[197] Mada ni oni nisu
bili titani! Uzana dvorana za sednice. Malo loža za publiku. Poslanici
sede u klupama (a »gospoda« na stolicama)^[198], čudna mešavina či-
novničke kancelarije i školskog razreda. Belgijski parlament je im-
pozantan u poređenju s tim. Simson ili Samson, kako li se već pred-
sednik zove, sveti se za udarce koje je primio od Manteuffela time
što — sa svom grotesknom i brutalnom magisterijalnošću ministarskog
huissier-a^[199] — svojim magarećim vilicama isteruje disciplinu nad
filistrima, koji su se pred njime šćućurili. U svakoj drugoj skupštini
takva neiskazljiva species²² personificirane sluganske drskosti već bi
dobila šamare. Ma koliko da su u Berlinu, a posebno u pozorištima,
antipatične te silne uniforme (A-propos! Da bi insultirala kraljevsku
porodicu, Hatzfeldtovica me već prvih dana odvela u jednu ložu tik
do lože »lepog Wilhelma« i komp. Tri časa baleta. To je bila jedina
predstava te večeri. I ovo je jedna slika Berlina), toliko je čoveku
drago kad između tih birokratskih dačića pognutih leđa tu i tamo
ugleda ponekog u uniformi ko bar ne sagiba glavu i sedi uspravno.
Vincke je upravo govorio, što on uopšte ni na jednoj jedinjoj sednici
ne propusti. Ja sam tog čoveka još idealizovao. Da sam ga ranije čuo
kako govori, njegov bi portret^[200] ispao sasvim drukčije. U jednoj
rdavoj komediji od Freytaga, koju sam u Berlinu gledao, pod naslovom
Die Journalisten, pojavljuje se debeli hamburški filistar i trgovac vi-
nom po imenu *Piepenbrink*. Vincke je slika i prilika tog Piepenbrinka.
Najodvratniji hamburško-vestfalski patois²³, brzo i napola izgovorene
reči, nijedna rečenica pravilno konstruisana ili do kraja izvedena. I
to je Mirabeau sa Hazenhajde! Jedine figure koje bar pristojno iz-
gledaju u ovoj štali pigmejaca jesu Waldeck, na jednoj, Wagener i
Don Quichote od Blanckenburga²⁴ na drugoj strani.

U Elberfeldu posetio Siebela. Kod njega večerao u Barmenu.
Lepa mlada žena, dobro peva, divi se svom Karlu, dopala mi se u

¹⁹ vulgarnog liberalizma — ²⁰ Bruno Bauer — ²¹ vratara — ²² vrsta —
²³ dijalekt — ²⁴ Moritz von Blanckenburg

neku ruku. Siebel je isti. Njegovo glavno društvo: jedan liberalni novinar (ranije u Münsteru korespondent »N[eu]e Rh[einische] Z[eitung]«), pesnici, muzičari, slikari. Najbolji među njima učinio mi se Seel. Siebel me odveo u barmensku »Kaliforniju« — dosadni ljudi. Održali su mi zdravicu. Siebela sam zamolio da im kaže da sam promukao, tako da im je on odgovorio s nekoliko plitkih šala, no koje su bile na right place²⁵. Siebel kaže da ga njegov otac u svemu podržava, u pravljenju stihova i u piću, tako da se može reći: kud će klada od ivera.

U Kelnu posetio Schneidera II i dra Kleina. Nisu se promenili. Pre bi se reklo — dalje razvili. Proveo s njima nekoliko časova u kafani. U jednoj krčmi video inkognito i Stuhlganga Königswintera (Wolfgang Müller). Posetio gospođu Daniels. Ali ne i ludaka i nacionalferajnovca Bürgersa. Ali o tome kasnije. Toliko sam se raspricao da još uvek nisam došao do glavne stvari. Dakle, sledeći put.

Totus tuus.²⁶

K. M.

²⁵ pravom mestu — ²⁶ Sasvim tvoj

101

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. maja 1861.

Dear Frederick,

S Gumpertom se nisam našao. Najpre sam u 5 časova posle podne bio u Euston Square, gde sam čekao do 6. Posle toga sam otišao do London Bridge stanice, about 8 o'clock¹. Ni tu ni tamo se nismo sreli.

Budi tako dobar pa nam piši *kada dolaziš*.^[201]

U pogledu Tvog ličnog odnosa prema Pruskoj² hteo bih, pre svega, da Ti kažem mišljenje najuglednijih pravnika s kojima sam u Berlinu razgovarao. Sve zavisi od toga *da li si bio pozvan u vojsku ili ne*. U ovom poslednjem slučaju tvoj case³ kao pripadnika landvera spada pod obični civilni sud. Izgleda, uostalom, da je pruskim vlastima zvanično poznata samo Tvoja elberfeldska istorija a ne i badenska^[202].

Ne znam da li si čitao augsburški »A[llgemeine] Z[eitung]« od 19. aprila ove godine. Tu stoji doslovce na kraju dopisa iz Pariza: »Knjižarima na znanje. *Gospodin Vogt* od Karla Marxa stavljen je na listu zabranjenih knjiga, čime je onemogućeno izlaženje francuskog, vrlo skraćenog i prerađenog izdanja koje se nalazi u štampi.«

Hteo sam Ti danas poslati nastavak izveštaja s puta, ali upravo mi stiže u posetu gospodin Böhrling, tako da moram odaslati ovih nekoliko redaka.

Salur.

Tvoj
K. M.

¹ oko 8 časova — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 5 — ³ slučaj

102

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 10. juna 1861.

Dragi Frederic,

Primio sam danas pismo iz Beča. Friedländer¹ traži od mene najpre dva članka; jedan o događajima u Americi (u kome sve što se odigrava treba ukratko da obradim s političkog i vojnog gledišta za jedan ili dva uvodnika), a drugi o stanju u Engleskoj. Posle toga (tj. po prijemu ovih članaka) staviće mi pobliže predloge, i to za svaki članak treba da dobijem 1 £, a za dopise po 10 šilinga. Po nemačkom merilu to je dobro plaćeno, i ja moram prihvatiti car il faut vivre². Pošto bih voleo da ova dva probna članka pošaljem još u toku ove nedelje, trebalo bi da mi spremiš vojni deo o Americi. A ja ću to onda preraditi politički.

Od pre nedelju dana počeo sam ozbiljno da radim na svojoj knjizi.^[27] O Lassalle-u nisam više ništa čuo, jedino mi njegov rođak Friedländer³ iz Berlina (Lassalle ne zna ništa i ne treba da zna o transakciji sa »Presse«) piše ovo:

»Posle svog povratka iz Breslave F. Lassalle se bavi delom Vašom stvari o državljanstvu, čijem povoljnom rešenju on, po mome mišljenju, šteti svojom prevelikom revnošću i predstavkama koje previše dokazuju, a delom troši svoje vreme na pregledanje i čitanje naglas mnogobrojnih pisama-zahvalnica koja pristižu od profesora i tajnih savetnika za njegovu tako *lepu*, tako *interesantnu* i tako *duhovitu* itd. knjigu^[174]. Ova pisma pružaju mu najbolju priliku da povede razgovor o svojoj 'odličnoj' knjizi i da tako dokaže kako mu uopšte nije stalo do tako sitnih trijumfa i da mu ništa nije toliko tuđe kao sujeta. Jadnoj grofici⁴, koja se bori s teškim gripom, postaje sve teže da izvrši svoju zvaničnu ulogu oponenta, a i mene već počinje zamarati sekundiranje pri tome.«

Toliko Friedländer.

O ovdašnjim događajima u tzv. Nationalvereinu^[203] i o tome kako je Kinkel propao piscu Ti sutra, jer danas još treba da pišem u Berlin i u Beč.

¹ Max Friedländer — ² jer treba živeti — ³ Julius Friedländer — ⁴ Sophie von Hatzfeld

Salut. Pozdrav Lupusu.
Cavour's death? Qu'en pensez-vous?⁵ Magarac Garibaldi obru-
kao se pismom Jenkijima o slozi^[204].

Tvoj
K. M.

⁵ Cavourova smrt? Šta mislite o tome?

103

Engels Marxu

u London

Mančester, 12. juna 1861.

Dragi Mohr,

Na žalost, nisam skupljao novine o američkom ratu, a i mnoga mesta na mapi ne mogu naći. Glavno je ovo:

Jug se već godinama potajno naoružava, a naročito posle uzbuđenja oko predsedničkih izbora⁽¹⁶³⁾, zahvaljujući izdaji Buchananovih ministara još je u poslednjem trenutku došao do novaca i oružja en masse. Do 4. marta⁽²⁰⁵⁾ Sever je stoga bio potpuno paralizovan. Sve do pada Samtera⁽²⁰⁶⁾ Linc[oln] nije preduzimao ili nije mogao da preduzme ništa osim da nešto više koncentriše i dovede u red ono malo linijskih trupa (u svemu 18 000 ljudi, koji su najvećim delom bili raštrkani na Zapadu protiv Indijanaca). Sada, najzad, posle napada na Samter, Sever je bio dovoljno uzbuđen da bi utišao sve opozicione bure i time omogućio snažnu vojničku akciju. Pčzvano je 75 000 ljudi, koji su sada verovatno već mobilisani, a izgleda da ih se prijavilo bar deset puta toliko, pa bi moglo biti mobilisano 100 000 ljudi, mada još ni izdaleka ne koncentrisano. Svakog dana se očekuje da Lincoln objavi novi poziv i za taj će trebati manje vremena, pošto je sad sve bolje pripremljeno. Tih 75 000 ljudi, ili, tačnije, jedan njihov deo, koji se nalazi u okolini Vašingtona, na Ohaju, nasuprot Kentakiju, i u Sen Luju (Misuri) (ne računajući, dakle, rezerve u Ohaju i u Pensilvaniji) bio je dovoljan da privremeno uspostavi ravnotežu između snaga Severa i Juga na liniji Potomaka, pa čak da u ovom času dopusti Severu da prede u napad na kratko odstojanje.

Prvi cilj kako Juga tako i Severa bio je Vašington. Ofanziva Juga u tome pravcu bila je odveć slaba; posle Ričmonda izgleda da glavniina više nije imela dovoljno snage za blagovremeni udarac. Jedino što je bilo postignuto, to je da je poslata jedna mobilna kolona u Herpers Feri na Potomaku, iznad Vašingtona. Ovaj položaj¹ je vanredno povoljan za ofanzivu protiv Severa (Merilenda i Pensilvanije); on leži na ušću Šenandoa, jedne značajne reke, u Potomak, taktički je vrlo jak i potpuno dominira obema rekama. Vlada koja je buduću secesiju predviđala i išla joj naruku nije, izgleda, nenamerno premestila federalni arsenal na ovo mesto. Zauzimanje Herper's Ferija prekida dominaciju saveznih trupa nad linijom Potomak na jednom osetljivom

¹ u rukopisu pred položaj precrtano: *starke* (jak)

mestu, a trupama Juga, za slučaj da u masi prodru do ove linije, omogućuje da smesta zagospodare obema obalama.

Od toga što je Sever uspeo da održi Vašington zavisila je sudbina Merilenda i Delavera; odsečene od Juga, okupirane od saveznih trupa, one su odmah pripale Uniji. Drugi uspeh Severa.

Ponovno osvajanje Misurija od strane Nemaca iz Sen Lujz bio je treći uspeh, i to od ogromne važnosti, pošto posedovanje Sen Lujz zatvara Misisipi^[207]. Do koje je mere neutralnost Kentakija povoljna za Sever ili za Jug, svakako će zavisiti od okolnosti i događaja. U svakom slučaju, ona zasad ograničava ratno poprište na područja² koja leže zapadno od njega.

Rezultat: Dakle, posle svih priprema, Jug je postigao samo to da mu Sever, sa svega jednomesečnom pripremom, oduzme prestonicu i otrgne 3 robovlasničke države, a četvrta robovlasnička država se ne usuduje da secedira^[208]; da je na Potomaku ofanziva Juga zaustavljena, a Sever već prešao tu reku ne naišavši dosad na otpor. Na svakog daljeg čoveka koga će Jug odsad još moći da mobilise, Sever će moći da postavi tri do četiri. Države koje su se otcpile imaju oko 7 1/2 miliona stanovnika, od kojih više od 3 miliona robova; najmanje milion belaca treba odbiti na čuvanje robova, tako da jedva preostaje 2 1/2 miliona stanovnika koji dolaze u obzir za rat. Ako od toga bude mobilisano 10% — najviše što je ikad mobilisano za jedan defanzivni rat — onda je to, u najboljem slučaju, 250 000 ljudi. No toliko ih sigurno neće skupiti. Švajcarska, koja ima približno isti broj stanovnika — nešto više od 2 miliona — ima oko 160 000 milicije, na papiru. Sever, na protiv, računajući samo slobodne države, ima oko 20 miliona, i svi su na raspolaganju, osim, možda, Kalifornije, Jute i teritorija na krajnjem Zapadu. Recimo da ima 17 miliona stanovnika na raspolaganju, i uzmimo od toga ne 10!, već samo trećinu, 3 1/3%, raspoloživu za ofanzivni rat, to daje više od 500 000 ljudi, što je više no dovoljno da se pritisne Jug, čak i u slučaju njegovog krajnjeg upinjanja. Što se tiče odnosa čovek prema čoveku, nema nikakve sumnje da su ljudi Severa i fizički i moralno mnogo jači od Južnjaka. Ubojički duh Južnjaka u znatnoj meri sadrži elemente mučkog ubistva. Svako ide naoružan, ali samo zato da bi u svadi mogao svog protivnika oboriti pre no što ovaj očekuje napad. To je prosečan³...

² u rukopisu precrtano: Virginien und Carolina (Virdžinija i Karolina).

— ³ Ostali deo pisma nedostaje.

104

Marx Engelsu

u Mančester

[London] [1]9. juna 1861.

Dragi Frederick,

Pismo sam tako dugo odlagao zato što mi je Weber (časovničar iz Falačke) obećao *izveštaj* o sednici londonskog Nationalvereina^[203], na kojoj je Kinkel svašta doživeo, a kojoj je Weber prisustvovao kao gost. Tek danas sam od njega primio ovo što Ti prilažem. Iz poslednjeg »Hermann«-a si verovatno video o čemu je reč. Definitivna sednica odgođena je za iduću subotu. U međuvremenu je Juch, koga je jedan nemački trgovac iz Sitija snabdeo svim potrebnim supplies¹, otputovao u Koburg da tamo izdejstvuje da tamošnji Centralni odbor Nationalvereina isključi Zerffija (dakle, implicate² Kinkela). Divno je što je Gottfried svojim ulizivanjem Englezima svu liberalnu buržoaziju u Sitiju naterao u fanatičan bes. — Iz Bona su takode stigla pisma u kojima Gottfriedu prete »batinama« kad se vrati. Tajna, zbog čega se Zerff (ovaj verovatno po direktnom nalogu) i Gottfried zalažu za MacDonalda^[209]; Gottfried ima englesko nameštenje kao predavač u Kensington Museum-u, a čestiti Zerff kod jedne Ashley-ove institucije (Shaftesbury). Jedini Gottfriedovi allies³ su drugari iz »nepolitičkih« pevačkih i sličnih kafanskih društava. Ove poslednje je Gottfried prošle nedelje (verovatno engleskim novcem) masovno kupovao za Nationalverein. (Članom ovog mizernog društva može, naime, postati svako ko izvadi člansku kartu kod Trübnera, uz minimum contribution⁴ od 3 šilinga.) Gottfried je, isto tako, održao privatni sastanak sa svojim pristalicama i uputio deputaciju Heintzmannu, neka (zbog povrede Gottfriedovog dostojanstva) dobrovoljno podnese ostavku na predsednički položaj, inače će u tom smislu biti podnet predlog. By the by⁵ da ne zaboravim pomenuti da je moj prijatelj Rheinländer, kada je skandal već bio u toku, došao u udruženje (u dogovoru sa mnim) i doveo pedesetak članova (većinom nameštenika) svog pevačkog društva u Islingtonu, koji su Gottfriedu priredili glavni skandal. — Rheinländer mi veli da nemački trgovci iz Sitija još nikad nisu tako fanatički učestvovali u nekoj političkoj stvari. Bilo bi divno kad bi Gottfrieda prinudili da zbog puženja pred jednom stranom vladom istupi iz Nationalvereina. Time bi bile uništene njegove pozicije kod nemačke buržoaske bagre, a šta on znači bez nje? Gottfried oseća da

¹ sredstvima — ² uključiv — ³ saveznici — ⁴ priloga — ⁵ uzgred

se za njega ovde radi o biti ili ne biti, stoga je na svoj način aktivan. A što ga još posebno ždere to je što sad na svakom koraku čuje: »Das Volk' i 'Marx' su ipak bili u pravu.«^[210] Pred jednim poznanikom štampara Hirschfelda on je rekao: »Iza svega ovoga stoji ona družina palikuća^[51] kao nevidljivi pokretač.« Nije li to krasno što naši neprijatelji pripisuju nama, koji ni prstom nismo maknuli, tako mističnu »snagu«?

Drugi prilog koji Ti šaljem (i molim da mi ga vratiš, jer treba da odgovorim na nj) je pismo Hatzfeldtovice^[211]. Ja ću tu ženu držati kao svog privatnog dopisnika iz Berlina, jer ona ima neuporedivo više političkog razuma (da ne govorim o njenim dobrim izvorima) nego »korak koji sam u sebi nosi sistematski princip svoga hodanja«. (Lassalle^[174], II tom, str. 545.) (A-propos! Ti i Lupus ste verovatno primili L[assalle]ov opus?) Da bi Ti dva pasusa iz njenog pisma bila jasna, sledeće: U vezi sa aferom Blanqui poslao sam joj pismo iz Brisela (od Denonvillea). Reč je, pre svega, o novcu za štampanje jednog D[enonville]ovog pamfleta o ovom — infamnom — procesu protiv Blanquija. (Debate itd. i rasuđivanje o tome.) Sam Blanqui se preko D[enonville]a veoma toplo zahvalio meni i 'parti prolétaire allemand' (in partibus)⁶ za simpatije.^[212] Smatram da je vrlo dobro što opet imamo direktne veze sa izrazito revolucionarnom partijom u Francuskoj.

Druga tačka: U pismu u kome sam L[assalle]u saopštio da od lista^[172] zasad nema ništa, napisao sam da bih zasladio pilulu, da ću na zimu možda ipak doći u Berlin.⁷

Ocena Hatzfeldtovice o zvaničnoj berlinskoj demokratiji je sasvim tačna. S pravim narodom ona, naravno, ne dolazi u dodir, pa joj, naravno, nije poznat ni ton u krčmama, koji je bolji.

Najlepša hvala za pismo o Americi⁸. Ukoliko bi se desilo nešto važno (u vojnom pogledu), uvek ćeš mi, nadam se, o tome napisati svoje mišljenje. Prema slici koju sam sebi stvorio o generalu Scottu — povrh toga sada mu je 76 godina — iz rata u Meksiku^[213] (vidi Ripley), očekujem od njega najveće blunders⁹, ako tog starog magarca ne budu drugi kontrolisali. Pre svega, sporost i neodlučnost. Uostalom, iz činjenica koje saopštava »Tribune« vidim da Sever sada otvoreno govori o ratu protiv ropstva i o uništenju ropstva.

Kao što je to već ranije nagovestio, lord Montagu je juče povodom šlezvig-holštajnske afere izneo pred Common¹⁰ Palmerstonov Londonski protokol (o danskom nasleđu prestola) od 1850.^[214] itd. Stari¹¹ se latio svog uobičajenog sredstva. Tek što je Montagu počeo svoj govor, kad li ga iznenada prekine ranije naređeni count out¹².

U subotu treba da platiš 2 £ na ime poreza i bilo bi mi drago

⁶ nemačkoj proleterskoj partiji (u inostranstvu) — ⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 73 — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 103 — ⁹ gluposti — ¹⁰ Donjim domom — ¹¹ Palmerston — ¹² prebrojavanje prisutnih (za utvrđivanje kvoruma)

kad bi mi ih poslao. *Početkom jula dobiću opet nešto novaca.* Ti se nećeš čuditi da je ono što sam doneo već utrošeno, pošto dugovima zbog kojih sam otputovao treba dodati gotovo 4 meseca kad nije bilo nikakvog prihoda, a samo škola i lekar progutali su 40 £.

Kako stoji stvar sa L. Simonom, o kome, takođe, ima ponešto na kraju Hatzfeldtovičinog pisma? Da li je Simon bio u landveru²⁽¹⁶⁷⁾ Ti si, u svakom slučaju, više zgrešio od Ludwiga (koji nikada nije bio na bojištu itd.). Ne razumem tu stvar. Pozdrav Lupusu.

Tvoj
K. M.

105

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 1. jula 1861.

Dragi Frederick,

I ja i cela moja family veoma smo se obradovali Lupusu. Uprkos svome gihtu, stari je izgledao sasvim mladalački. Predao mi je Tvoje pismo i dve funte, koje su odmah otišle taxgatherer¹. Jutros sam očekivao neku supply² iz Nemačke, ali dosad još ništa nije ariviralo³. Kako sam zasad još sasvim bez revenue⁴, a ipak »in a continual course of consumption«⁵ (time neki ekonomisti objašnjavaju »profit« koji ne izvode iz troškova proizvodnje, već iz troškova potrošnje⁽²¹⁵⁾), to mi je svaka pomoć iz Mančestera dobrodošla.

Piši mi, molim Te, *odmah* šta misliš o pokretima (vojnim) u Virđžiniji⁶, blunders⁷ milicijskih oficira — brigadni general Pierce, po svom prvobitnom zanimanju krojač iz države Masačusets — ponavljaće se, prirodno, često na obema stranama.⁽²¹⁶⁾ Je li Vašington još ugrožen? Smatraš li da je položaj Southerner⁸-a kod Manasas Džankšna ofanzivan? Ili su pre u povlačenju? Čini se da su Southerneri u Misuriju pretpeli odlučan poraz, a sad se tu pojavljuje i strašni »colonel«⁹ Börnstein«. Iz jednog Weberovog¹⁰ privatnog pisma proizlazi da je »colonel Willich« na čelu jednog corpsa iz Sinsinatija. Na front, izgleda, još nije pošao.

Pri poblížem proučavanju ove američke afere došao sam do zaključka da je konflikt između Severa i Juga najzad izbio — pošto je Sever za poslednjih 50 godina činio ustupak za ustupkom — (da ne govorim o poslednjim bestidnim zahtevima »chivalry«¹¹) usled izvanrednog razvitka North Western States¹². To stanovništvo, obilato izmešano svežim nemačkim i engleskim elementima, osim toga pretežno self-working farmers¹³, nije se, naravno, dalo tako lako zaplašiti kao džentlmeni iz Volstrita i bostonski kvekeri. Prema poslednjem popisu (1860), ono je između 1850 - 1860. poraslo za 67% i iznosilo je 1860. 7 870 869, dok celokupno slobodno stanovništvo secediranih slavestates¹⁴, prema

¹ porezniku — ² pripomoć — ³ stiglo — ⁴ prihoda — ⁵ »u stanju stalne potrošnje« — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 106 — ⁷ gluposti — ⁸ položaj južnih država — ⁹ pukovnik — ¹⁰ Jozef Valentin Weber — ¹¹ »viteštva« (vlasnici plantaža južnih država) — ¹² severozapadnih država — ¹³ samostalni farmeri — ¹⁴ razdeljenih robovlasničkih država

istom popisu, iznosi oko pet miliona. Te severozapadne države dale su glavnu vladinju stranci kao i predstavnika¹⁵ 1860. A i upravo taj deo Severa se prvi odlučno izjasnio protiv svakog priznanja samostalnosti jedne Southern Confederacy¹⁶. Razume se da donji tok i ušće Misisipija ne mogu prepustiti drugim državama. A to isto stanovništvo severozapadnih država se i u kanzaškoj aferi (s kojom je, zapravo, i počeo ovaj rat) uhvatilo ukoštac sa border ruffians¹⁷.

Bliže razmatranje istorije secesionističkog pokreta pokazuje da je sve to usurpations¹⁷, i secesija, i ustav (Montgomery) i Kongres ibid.¹⁸ itd. Nigde nisu narodu dozvolili da izide na glasanje en masse¹⁸. O toj »uzurpaciji« — pri kojoj nije reč samo o otcepljenju od Severa, već i o učvršćenju i zaoštavanju oligarhije 300 000 slavelords¹⁹ na Jugu nad 5 miliona whites²⁰ — izišli su svojevremeno u novinama Juga veoma karakteristični članci.

A sad da pređemo na veliku politiku — o Kinkelu i o Nationalvereinu²⁰³ u Londonu. Ti se još sećaš da je Heintzmann pretrpelo subote odložio sednicu (i to je u »Hermann«-u objavljeno) zato što je Juch upućen u Koburg there to move a placitum patrum²¹. Istovremeno je great²² Heintzmann zakazao vanrednu sednicu za utorak radi proslave bitke kod Vaterloa itd.

Međutim, lukavi Gottfried²³, zajedno sa Zerffijem, uputili su tajne cirkulare svojim ljudima (vidi poslednji broj »Hermann«-a) pozivajući ih na sednicu u subotu. Gottfried i njegovi ljudi, koji su sad imali slobodno polje, doista su održali sednicu iza leđa drugih. Gottfried je (kao jedan od predsednika Nationalvereina) predsedavao, a Zerffi (kao član komiteta tog istog Nationalvereina) je obavljao sekretarsku dužnost. Razume se da su na toj sednici u vezi sa MacDonaldovom aferom²⁰⁹ itd. doneli zaključci koji su Gottfriedu i Zerffiju bili po volji. Sledećeg utorka sam Heintzmann je predložio da se pročita zapisnik poslednje sednice kojoj je on predsedavao i pravio se kao da uopšte ne zna da su u međuvremenu Gottfried i kompanija održali sednicu. A Gottfried i Zerffi, koji su bili prisutni, nisu ni predlagali da se pročita odnosni zapisnik i uopšte nijednom rečju nisu pominjali sednicu koju su oni sami organizovali. Gottfried je, istina, sledećeg dana napisao Juchu pismo i zamolio ga da u »Hermann«-u objavi zapisnik o Gottfriedovoj sednici, koji je priložio pismu. On je čak preteći ukazivao na sporazum koji je on sklopio sa Juchom prilikom prepuštanja »Hermann«-a. Ovaj je, međutim, odgovorio »quod non«²⁴ (vidi poslednji broj »Hermann«-a). Mora da je ptekujuće, na sastanku Nationalvereina u Seydovom hotelu, bilo reći o tom skandalu, ali još nisam primio izveštaj o tome.

¹⁵ Abraham Lincoln — ¹⁶ Južne konfederacije — ¹⁷ protivpravno prisvajanje — ¹⁸ masovno — ¹⁹ vlasnika robova — ²⁰ belaca — ²¹ da tamo izdejstvuje mišljenje najviše instance — ²² veliki — ²³ Gottfried Kinkel — ²⁴ »to ne ide«

Ovo Ti je kao neka vrsta probe »makijavelizma Gottofredi Magni«²⁵. U poslednjem »Hermann«-u — sednica Nationalvereina — videćeš za tim da je Blind — koji je pun sitnih spletki kao pas buva — ufaćkao »Dralle«-a²⁶ da bi se dočepao votuma zahvalnosti kao spasilac Šlezvig-Holštajna. Ovo je, međutim, capped by²⁷ Heintzmann, koji Dralle motion²⁸ uopšte nije dao na glasanje. Taj isti summus²⁹ Blind uputio je preko jednog posrednika pitanje Weberu itd. da li da »istupi kao govornik«⁽²¹⁹⁾ na mitingu koji će nemačko udruženje komunista i francuska udruženja zajednički održati u čast junskog ustanka? Ali je dobio kao odgovor: ako hoće da dobije batina — onda da.

Ad vocem³⁰ Lassalle-ove knjige:^[174]

Lupus mi je poklonio svoj primerak sa sledećom namenom: da ga, naime, Ti pošalješ mome rođaku na adresu: »A. Philips, Advokaat, Keizergracht by de Westermark. L. L. 267. Amsterdam.« L[assalle]-ovu posvetu upućenu Lupusu moraš, naravno, izbrisati. Moj rođak se interesuje za teorijsku jurisprudenciju.

Da bi i sam okusio kako od onoga što je neukusno tako i od onoga što je dobro u L[assalle]-ovoj knjizi, pročitaj zasad predgovor prvom tomu, a iz II toma odeljak XLI, počev od str. 517.

Salut.

Tvoj
K. M.

²⁵ Gottfrieda Velikog — ²⁶ Tralle — ²⁷ sprečio — ²⁸ predlog — ²⁹ dostojanstveni — ³⁰ u pogledu

106

Engels Marxu

u London

[Mančester] 3. jula 1861.

Dragi Mohr,

Tvoja pitanja o stanju u Virđžiniji lakše je postaviti nego na njih odgovoriti. Da li je Vašington još ugrožen? Neposredno nije, jer inače Southerners¹ ne bi napustili toliki teren; ali se ne zna u kakvoj su srazmeri oružane snage. Ukoliko bi prvi glavni napad N[ortherners]² bio odlučno odbijen, ne može se reći šta će se dogoditi, pošto se ne zna gde bi se opet zaustavili. Ipak se može tvrditi sa 3:1 da bi i u tom slučaju Potomak bio dovoljna prepreka.

Položaj kod Manasas Džankšna — uslovljen je neophodnošću za Južnjake da zadrže svoju vezu sa severozapadnom Virđžinijom pomoću železnice koja ide za Pariz i Štrasburg. Ako izgube M[anasas] Dž[ankšn], onda je njihova najbliža železnička komunikacija sa Zapadnom Virđžinijom (s druge strane planina) ona koja ide iz Ričmonda preko Gordonsvila za Stanten — 80 milja južnije; oni gube šansu da svoje rezerve u prvom redu neposredno iza fronta brzo prebacuju sa zapada na istok itd. već prema potrebi, a snage u Zapadnoj Virđžiniji mogu biti odsečene ili daleko odatle potisnute. To je značaj toga položaja — da li je on i taktički od nekog značaja, ne mogu da kažem; iz mapa se ne može ništa zaključiti. Rat u Zapadnoj Virđžiniji će se uopšte u prvo vreme voditi oko železničkih čvorova.

Ona stvar kod Big Betla^[216] ništa ne znači; taktički užasno mismanged³, preduzimanje noćnog napada sa takvim dobrovoljcima i još uz to u odvojenim kolonama, moglo je završiti samo konfuzijom, uzajamnim ubijanjem i bekstvom.

Zato se na Severu, izgleda, greši u dvema stvarima: 1. što se mase novoizvežbanih i potpuno mobilnih korpusa, kako izgleda, uopšte ne dovlače već se mirno ostavljaju na četiristo do petsto milja od bojišta, dok bi na Potomaku bili od neocenjive važnosti — i 2. Brave old⁴ Scott izgleda da opet ima neke kolosalne planove opkoljavanja, koji mogu dovesti samo do kolosalnog rasparčavanja tupa; u kojoj meri to može dovesti do poraza, to se, s obzirom na javašluk Juga i nepoznavanje njegovih junaka, ne može oceniti.

Šta je to sa neglasanjem o secesiji? Ovde su svi listovi doneli da su zaključci Konventa u svakoj državi ratifikovani plebiscitom.

¹ Južnjaci — ² Severnjaka — ³ loše učinjeno — ⁴ stara junačina

Obavesti me šta je dalje bilo u aferi il capitano chi'l gran Sepolcro libero di Cristo, Goffredo il Magnanimo⁵.

Priloženo pet funti, SL 62 585, Liverpool, 12. maja 1860.

Gledaču da Ti krajem nedelje pošaljem još nešto.

Kako je Lupus prošao u Pruskom poslanstvu?

Mnogo pozdrava damama.

Tvoj
F. E.

⁵ vožda, osloboditelja uzvišenog groba Kristovog, Gottfrieda velikodušnog.

107

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. jula 1861.

Dragi Engels,

Pismo sa priloženih £ 5 sa zahvalnošću primio.

Od pre tri dana imam neku gadnu upalu očiju pa ne mogu ni da čitam ni da pišem. No mislim da će za nekoliko dana proći.

Lupus je na najveće zapreke naišao kod Alberta. (Ovaj je, uzgred rečeno, Bernstorffov faktotum. Uz to glavni policijski agent i glavni podvođač za otmenije pruske goste.) Ipak mu je sa njemu svojstvenom grubošću pošlo za rukom da Albert stavi na švajcarski pasoš dugačku čitabu da je Lupus prognan i da, koristeći se amnestijom, u tu i tu svrhu putuje u Vizbaden itd. Najpre mu je rekao da je zbog svog desetogodišnjeg boravka u inostranstvu izgubio pravo na prusko državljanstvo — to je, dakle, opšta parola. Neka se, dakle, naturalizuje kao Englez i neka putuje sa engleskim pasošem.

Zedlitz je, by the by¹, neposredno pred svoju demisiju rekao Lassalle-u: da sam ja republikański, u najmanju ruku entirojalistički nastrojen, a njihov je princip jednom zasnava da nikoga ko je tako obojen ne renaturalizuju. Oni ne žele da u mom case² dozvole praecedens³.^[191] Winter, Zedlitzov naslednik, rekao je L[assalle]-u da on ne može menjati odluku svog prethodnika. Najzad Schwerin, kome je Lassalle takođe dosadivao, rekao mu je, da bi ga se otesao, da će stvar uputiti berlinskom magistratu — što on, međutim, neće učiniti^[220]. Za vreme debate u skupštini o pitanju izbeglice Vincke i kompanija su aplaudirali, gromko, kad je Schwerin izjavio da vlada za sebe zadržava pravo da u svakom pojedinom slučaju donosi odluku po svom nahođenju.

Što se tiče secesije, engleski listovi su tu stvar prikazali potpuno pogrešno. Izuzev u Južnoj Karolini, svuda je secesiji pružen najjači otpor.^[221]

Prvo: *Borderslavestates*⁴. Zimi 1861. održan je Borderstate Convention⁵.^[218] Pozvani su bili Virdžinija, Kentaki, Arkanzas, Merilend, Delaver, Tenesi i Severna Karolina. U tu su svrhu opet održani Conventions u ovim pojedinim državama, da bi se izabrali delegati za General Convention.

¹ uzgred rečeno — ² slučaju — ³ predsedan — ⁴ granične robovlasničke države
— ⁵ konvent graničnih robovlasničkih država

Delaver je odbio da u tu svrhu sazove ma i jedan jedini konvent.

Tenesi ditto. Njegova demokratska legislatura izdvojila ga je iz Unije jednim *coup de main*⁶. Docnije su, doduše, election held⁷ da bi se taj invalid act⁸ ratifikovao. Ti izbori su se i održali pod reign of Terrorism⁹. Više od trećine uopšte nije glasalo. Od preostalih je trećina protiv secesije, između ostalog ceo istočni Tenesi, koji se u ovom trenutku naoružava protiv secesije.

Kentaki. Sto hiljada za Union ticket¹⁰; samo nekoliko hiljada za secesiju.

Merilend se izjasnila za Uniju pa je i sada za members of Congress izabrala šest Unionmen¹¹.

Severna Karolina, pa čak i *Arkanzas* birali su Union delegates, prva čak s velikom većinom. Kasnije terorisani.

Virdžinija. Narod je izabrao Union convention (većinom glasova); deo tih ljudi prodao se. U jeku »južne groznice« — pad Samtera¹²⁰⁶ — prihvaćen je Ordinance of secession passed *secretly* by 88 to 55¹². Svi drugi koraci — dok je ta Ordinance još držana u tajnosti — to capture Federal Navy Yard at Norfolk i Federal Armory at Harper's Ferry¹³ tajni. Bili izdati Federal authorities¹⁴ pre svoje execution¹⁵. Savez sa Jeff[erson] Davis' Government¹⁶ zaključen je u tajnosti i veliki broj Confederate troops¹⁷ iznenada su ubačene u zemlju. Pod njihovom zaštitom (pravo bonapartistički) izvršeni su izbori za secesiju. Pa ipak 50 000 Union votes¹⁸ uprkos systematic terrorism. North zapadna Virdžinija se sada, kao što znaš, otvoreno odvojila od secesije.

*Drugo: Gulfstates*¹²²². Plebiscit u pravom smislu sproveden je samo u nekoliko država. U većini tih država su *Conventions*, koji su bili izabrani da odluče o držanju južnih država prema izboru Lincolna (— oni su docnije na Montgomery-kongresu formirali *svoje* delegates —), uzurpirali vlast ne samo da donesu zaključak o secesiji već da priznaju i Jeff[erson] Davisov ustav itd. Šta se pri tome odigravalo, videćeš iz kasnije navedenih izvoda iz južnoameričkih listova.

Teksas, gde je posle Južne Karoline slave party¹⁹ i terrorism najjači, ipak je bilo 11 000 glasova za Uniju.

Alabama. Narod nije glasao ni o secesiji ni o novom ustavu itd. Konvent koji je ovde bio izabran izgledao je Ordinance of Secession²⁰ sa 61 prema 39. No ovih 39 Northern Counties²¹, nastanjenih gotovo samo belcima, predstavljali su više free men²² nego onih 61. Naime,

⁶ prepadom — ⁷ izbori održani — ⁸ nevažeći akt — ⁹ vladavinom terora — ¹⁰ listu unionista — ¹¹ članove Kongresa... pristalica unije — ¹² Odluka o otcpljenju usvojena *tajno* sa 88:55 glasova — ¹³ radi zauzimanja Federalnog brodogradilišta u Norfolku i Federalnog arsenala u Herper Feriju — ¹⁴ saveznim vlastima — ¹⁵ izvršenja — ¹⁶ vladom — ¹⁷ trupa Konfederacije — ¹⁸ glasova za Uniju — ¹⁹ partija robovlasnika — ²⁰ Odluku o otcpljenju — ²¹ severnih okruga — ²² slobodne ljude

prema *United States' Constitution*²³, svaki vlasnik robova glasa ujedno i za $\frac{3}{5}$ svojih robova.

Lujizijana. Prilikom izbora za konvent bilo je više Unionvotes nego Secessionvotes²⁴. Ali delegati su prešli na drugu stranu.

Zapadni deo Karoline, istočni deo Tenesija, severna Alabama i Džordžija su planinski predeli, čiji se interesi bitno razlikuju od interesa južnih swamps²⁵.

Drugodecembarski karakter^[223] čitavog tog secesionističkog manevra (stoga su i bili prinuđeni da provociraju rat, da bi uz povik »The North against the South«²⁶ održali pokret u poletu), koji ćeš videti iz sledećih izvoda, očigledan je još i po tome što su izdajnici iz Buchananove administracije, koji su bili na čelu pokreta — ministar rata Floyd, ministar mornarice Toucey, ministar finansija Cobb, ministar unutrašnjih poslova Thompson — zajedno s glavnim senatorima Juga u najvećoj meri bili upleteni u *dilapidations*²⁷ mnogo miliona, koje je Kongres (Predstavnički dom) u toku decembra 1860. predao jednoj komisiji na inquiry²⁸. Bar za jedan deo tih subjekata radilo se na tome da se spase od robjije. Zato su oni najposlušnije oruđe oligarhije od 300 000 slave holder²⁹-a. Da ova može pomoću svoje koncentracije, svog položaja i svojih sredstava svakog časa to put down³⁰ svaku opoziciju, razume se po sebi. U jednom delu »poor whites«^[224] ona je našla onaj mob koji joj je zamenio Zuave.

Džordžija. »*The Griffin Union*«: »It is mere mockery for the same men who made the Constitution in Montgomery to come back to Georgia i ratify it under the name of a state convention.« »*The Macon Journal*«: »The State Conventions . . . called for another purpose . . . assume that they are the people, and under such an assumption of power can appoint delegates to a General Convention without consulting the people. *All the acts of the Congress of their Confederacy are passed in secret session with closed doors, and what is done is kept from the people.*« »*The Augusta Chronicle and Sentinel*« (najveći list u Džordžiji): »*The whole movement for secession, and the formation of a new Government, so far at least as Georgia is concerned (a Džordžija ima najveći broj stanovnika od svih robovlasničkih država), proceed on only a quasi consent of the people, and was pushed through, under circumstances of great excitement and frenzy — by a fictitious majority. With all the appliances brought to bear etc., the election of the 4th of January showed a falling off of nearly 3000, and an absolute majority of elected deputies of 79. But, upon assembling, by wheeling, coaxing, buying, and all the arts of deception, the convention showed a majority of 31 (against Union) . . . The Georgia Convention and the Confederate*

²³ *Ustavu Sjedinjenih Država* — ²⁴ glasova za uniju . . . glasova za secesiju — ²⁵ močvarnih predela — ²⁶ »Sever protiv Juga« — ²⁷ klevetanja — ²⁸ ispitivanja — ²⁹ robovlasnika — ³⁰ da uguši

Congress have gone forward in their work, as none can deny, without authority from the people.«

Alabama. »*The Mobile Advertiser*«: »The Convention has adopted the permanent Constitution of behalf of the State of Alabama... The great fact stands forth that the delegates were not chosen for any such purpose.« »*The North Alabamian*«: »The Convention made haste to usurp the prerogative, and ratify the Constitution. It is a remarkable fact, that substantial, physical force of the country, the hardfisted, handworking men, expected to do all the fighting when the country calls, were from the beginning opposed to the Ordinance of Secession.«³¹

Missisipi: Slične žalbe protiv uzurpacije u »*Jackson Mississippian*« i u »*Vicksburg Whig*«-u.

Lujzijana. »*New Orleans True Delta*«: »Here secession succeeded only by suppressing the election returns... the government has been changed into *despotism*.«³² U *State Convention Lujzijana*. (Nju Orleans) od 22. marta 1861. old *Rosalins* (jedan od glavnih političara Sjedinjenih Država) kaže: »The Montgomery instrument... did not inaugurate a government of the people, but *an odious and unmitigated*

³¹ *Džordžija.* »*The Griffin Union*«: »Prava je poruga da se isti ljudi koji su doneli ustav u Montgomeriju vraćaju u Džordžiju da bi ga pod nazivom državnog konventa ratifikovali.« »*The Macon Journal*«: »Državni konventi... sazvani za drugu svrhu... prisvojili su sebi pravo da budu narod i na osnovu takvog prisvajanja vlasti mogu naimenovati delegate za generalni konvent a da o tome ne pitaju narod. Svi akti kongresa njihove Konfederacije prihvataju se na tajnim sednicama iza zatvorenih vrata, a ono što se događa krije se od naroda.« »*The Augusta Chronicle and Sentinel*«: »Čitav pokret za otepljenje i stvaranje nove vlade, bar što se tiče Džordžije... odigrava se samo uz *prividnu saglasnost* naroda i on je isforsiran pod uslovima velikog uzbuđenja i besa — pomoću jedne *veštačke većine*. Uprkos svim sredstvima pritiska itd. izbori od 4. januara pokazali su smanjenje od gotovo tri hiljade glasova i apsolutnu većinu od 79 izabраниh poslanika. No prilikom sazivanja, zahvaljujući laskanju, ogovaranju, *potkupljivanju* i svim veštinama prevare, konvent je pokazao većinu od 31 (protiv Unije)... *Konvent Džordžije i kongres Konfederacije* vršili su svoj posao bez ovlašćenja naroda, i to niko ne može poreći.«

Alabama. »*The Mobile Advertiser*«: »Konvent je u ime države Alabama primio permanentni ustav... Nepobitna je značajna činjenica da delegati uopšte nisu bili birani za tu svrhu.« »*The North Alabamian*«: »Konvent se požurio da prisvoji sebi prerogative i da ratifikuje ustav... Značajna je činjenica da je materijalna, fizička snaga zemlje, da su radni ljudi sa žuljevitim rukama od kojih se očekuje da ponesu sav teret borbe ako ih otadžbina pozove, od samog početka bili protiv odluke o otepljenju.« — ³² *Lujzijana.* »*New Orleans True Delta*«: »Ovde je secesija uspjela samo tako što su se zatajili izborni rezultati... vlada se pretvorila u *despotiju*.«

oligarchy. The people had not been permitted to act in the matter.³²

U *Luisvilu*, Kentaki, senator *Guthrie* (*proslaveryman*³⁴, ministar finansija pod Pierce-om) 16. marta 1861. kaže: ceo movement je »plot« i »usurpation«. Između ostalog: »In Alabama a majority of the popular vote was cast against going out, but a small majority of the delegates were for secession, they took Alabama out, and refused the people to have any voice in the matter. The vote of Luisiana, too, was against secession, but the delegates suppressed it etc.«³⁵

Tvoj
K. M.

³² »Montgomerijev instrument... nije doveo na vlast narodnu vladu, već *omrznutu i neobuzdanu oligarhiju*. Narodu je bilo uskraćeno da u ovoj stvari uzme učešća.«
— ³⁴ pobornik ropstva — ³⁵ »U Alabami je većina glasova data protiv otcepljenja, ali je među delegatima mala većina bila za otcepljenje, oni su sproveli istupanje Alabame i uskratili narodu svako pravo da u toj stvari kaže svoju reč. I u Lujzijani je glasanje ispalo protiv otcepljenja, ali su delegati zatajili rezultate izbora itd.«

108

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. jula 1861.

Dragi Engels,

Poslednje pismo sa *prilogom*, ili, tačnije, prilog bez pisma sa zahvalnošću primio.

Velika tragikomedija sa Gottfriedom Kinkelom dostojno se završila i poor¹ Gottfried je potučen do nogu.

Da Ti u glavnim crtama iznesem kako je stvar uistinu tekla: Kao što sam Ti već javio², 15. juna su Gottfried i komp. održali na svoju ruku vanrednu sednicu, na kojoj su doneli odluke koje su njima konvenirale. Osamnaestog juna održana je vanredna sednica pod Heintzmannom, na kojoj veliko sporno pitanje^[209] nije došlo na dnevni red, budući da se još uvek čekalo na odgovor iz Koburga.

Najzad je 6. jula održana odlučujuća sednica pošto je odgovor iz prorocišta u Koburgu^[225] meanwhile arrived³. Cela ubojna snaga i jedne i druge stranke bila je tu, kao i onih 35 članova »Saveza nemačkih ljudi«^[51] koje je Gottfried kupio za gotove pare. Ali još pre dana zasedanja uveliko se agitovalo. Tako su, na primer, u »Savezu nemačkih ljudi« Heintzmann i kompanija harangirali i informisali Savez o Gottfriedovim mahinacijama. Predsednik tog saveza, neki shipagent⁴ po imenu Schmidt (Hanoveranac), prešao je, naravno, na »patriotsku« stranu.

By the by⁵, Heintzmann ima ovde, naravno, dvostruki interes: s jedne strane, da u pozitivnom smislu skrene na sebe pažnju pruske vlade i drugo, da po mogućstvu hac via⁶ ugrabi kakvu važnu trustive⁷ službu od rečene vlade na predstojećoj industrijskoj izložbi^[226]. Kako čujem, on je dužnost predsednika vršio tačno u duhu grubog kraljevsko-pruskog elberfeldskog prokuratora. To je, svakako, prema melodramskom Gottfriedu pravi ton.

Dakle, posle otvaranja sednice (6. jula) Heintzmann je dao da se pročitaju zapisnici od 8. i 18. juna. Ni Kinkel ni Zerffi nisu se čak ni usudili da predlože da se pročita njihov zapisnik od 15. Oni, dakle, time priznaju ilegalnost sednice koju su u potaji organizovali. Tada je Heintzmann pročitao pismo iz Koburga. Tamošnje prorocište je

¹ jadni — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 105, 106 — ³ u meduvremenu prispeo — ⁴ brodarski posrednik — ⁵ uzgred — ⁶ ovim putem — ⁷ poverljivu

pisalo: Isključiti iz Vereina može, zapravo, samo Koburški senat; dok isključiti iz komiteta (a o tome je reč kod Zerffija) lokalna je stvar, dakle, rešiti je u Londonu.

No, desilo se da je 8. jula trebalo da se održe izbori za organe londonskog Nationalvereina²⁰³. Stoga je prihvaćen Schmidtov predlog da se pređe na dnevni red i stvar reši putem novih izbora.

Gottfried je održao dugačak govor i uopšte se ponašao melodramski i veoma uzbuđeno. Ono nekoliko dlaka što ima na glavi stalno su mu se dizale ka nebu. Gottfried je naizmenice prelazio sa jetkog na preteći ton, a ovda-onda se čak zaletao i na njemu potpuno tuđe područje ironije. Za sve vreme dok je govorio, vladala je najveća gungula. Piskanje. A naročito često se čuo uzvik: »Gottfried«, što ga je svaki put bolno pogađalo. Najsmušnije je bilo to što je Gottfried u toku debate, i pošto je već bio završio svoj govor, stalno skakao sa svoga mesta da bi prekinuo govornika, a tada bi ga Heintzmann s preteći podignutom rukom — samim gestusom — vraćao na stolicu.

U izborima su Gottfried i cela njegova banda potpuno poraženi. Pri izboru predsednika, Heintzmann je dobio 133, a Gottfried 5 glasova. Dakle, čak i oni koje je kupio glasali su najvećim delom protiv njega. Čim je taj rezultat objavljen, on se, vele, na »najdostojanstveniji« način egzibirao⁸ kao sinteza »umirućeg borca« i »razapetog Krista«. Zar je Gottfried to zaslužio za sve što je činio za »svoju dragu Nemačku«?

U međuvremenu je gmizavac Blind — koji kao »republikanac«, prirodno, nije član Nationalvereina — podilaženjem, pretvaranjem i svakojakim mahinacijama doterao dotle da su mu na obe sednice Nationalvereina od 15. juna i 8. jula klicali »živeo« kao hrabrom i patriotskom prvoborcu Šlezvig-Holštajna.

Toliko o ovom ratu žaba i miševa²²⁷. Verovatno si zapazio da je čak i »Kladderadatsch« doneo nekoliko viceva na račun blagorodnog pesnika.⁹

Salut!

Tvoj
K. M.

⁸ pokazivao — ⁹ Gottfrieda Kinkela

109

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. jula 1861.

Dragi Engels,

Ne verujem da se možeš obratiti Pruskom poslanstvu u Londonu za »uverenje o vladanju« a da tim tipovima ne daš u ruke jedan vrlo kompromitujući dokument.

Prusko poslanstvo nije ni po pruskom ni po međunarodnom pravu neka nadzorna vlast koja bi trebalo da izdaje testimonia¹ bilo o vladanju stranaca ili Prusa. Samo utoliko ukoliko izdaje *passoše*, treba da pazi na to da li je neko, bilo javno, putem sudske presude, bilo putem rumor publicus², obeležen kao prestupnik. Inače se supposed to know nothing o private individuals³. Što zna, zna per abusum, kao Moucharderieinstitution⁴. Uverenje o vladanju od njega isto je što i uverenje o vladanju od protivzakonite (i prema tome *zvanično nepostojeće*) *tajne političke policije* sub auspiciis⁵ čete poslanstva Alberta. Ali Ti ne možeš priznati takvu vlast, a šef policije u Barmenu došao bi u veliku nepriliku kad bi tražio od njega da Ti pokaže paragraf u pruskom zakoniku po kome poslanstvo u Londonu ima takve atribute.

Drukčije je s pruskim konzulom u Mančesteru. Konzuli su trgovinski, a ne politički predstavnici svoje zemlje. Za njih se, dakle, supposed⁶ da poznaju trgovce u svome mestu, a pogotovu trgovce sopstvene narodnosti. Oni, dakle, mogu izdati uverenje o tome da je X. Y. ugledan trgovac, da živi već 10 godina u Mančesteru i kao takav poznat. Neko drugo uverenje pruska vlada uopšte nema pravo da traži i čuvaće se da to *zvanično* čini. Ali ovo može zahtevati, pošto si Ti svojom molbom za renaturalizaciju izjednačen sa foreigners⁷ od kojih se prilikom njihove naturalizacije u Pruskoj mogu tražiti takva uverenja itd.

Neko uverenje o Tvom *političkom vladanju* pruska vlada, isto tako, nema pravo da traži, kao ni to da im sam napišeš izjavu o svom *političkom verovanju*.

Iz Beča zasad nemam daljih vesti, a isto tako ni od Danaa, mada mi šalje »Tribune« svake nedelje.

Brockhaus će doneti definitivnu odluku tek pošto primi rukopis.^[27] To ni u kom slučaju nije prijatan uslov, pošto će rukopis dati na ocenu

¹ uverenja — ² javnog mnjenja — ³ smatra da ga se ne tiču privatne osobe — ⁴ zloupotrebom . . . špijunska ustanova — ⁵ pod okriljem — ⁶ drži — ⁷ strancima

svojim glupavim literarnim savetodavcima. Uostalom, ne napredujem tako brzo kao što bih želeo pošto imam mnogo kućnih troubles.⁸

Jesi li šta pročitao iz Lassalle-ove knjige¹⁷⁴¹? Jesi li knjigu poslao mome rođaku⁹? Ovo mi je važno pošto su mi bons offices¹⁰ ovog mladića veoma potrebne.

Lassalle i grofica¹¹ su u nekoj banji kod Frankfurta na Majni.

K meni je došao jedan poljski emisar i doneo mi od Schilyja čitav paket pisama J. Ph. Beckera, koja još nisam pročitao. Nije me više posetio jer sam mu otvoreno rekao istinu o rdavim izgledima ma kakve conspiracy¹² u Pruskoj u ovom trenutku, što mu, svakako, nije bilo po volji. Poslaću ti Beckerova pisma čim ih pročitam; takođe i L[assalle]-ovo pismo upućeno meni čim mu odgovorim.

Jesi li šta čuo o Lupusu?

Salut.

Tvoj
K. M.

⁸ briga — ⁹ Augustu Philipsu — ¹⁰ dobre usluge — ¹¹ Sophie von Hatzfeldt — ¹² zavere

110

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 3. avgusta 1861.

Dragi Frederick,

Na brzinu Ti potvrđujem primitak £ 5 uz najlepšu zahvalnost.

Juče su mi poslali nekakav stručni listak pod naslovom *Thusnel-da* — od Kinkela i Zerffija protiv Heintzmanna i kompanije. Glupavijeg dačkog piskaranja već odavno nisam video.

Poštovani Heinrich Bürgers održao je nacionalferajnlovski govor u Gürzenichu¹ i sve je treperilo od milja kad je izustio ime plemenitog Gotanina².

Lepi Wilhelm³ izgleda da je sasvim lud. Taj klipani studira čitave knjige o krunisanju Friedricha I.

Sačuvaj mi *Thusneldu*, koju Ti prilažem.

Ujedno Ti šaljem i prilog o counting out of the House on the occasion of the Danish Question⁴.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ svečana sala u Kelnu — ² Ernst II — ³ Wilhelm I — ⁴ prebrojavanju u parlamentu povodom danskog pitanja.

111

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. septembra 1861.

Dear Frederick,

Posle mog povratka, naše najmlade dete¹ je obolelo od žutice. Njeno stanje već poodavno nije bilo zadovoljavajuće. Od juče joj je žutilo iščezlo iz očiju i postoje svi znaci da je krenulo nabolje.

Ove i pretpošle nedelje poslao sam po jedan članak² »*Tribune*«-i. Kroz dve nedelje će se videti (u međuvremenu slaću kao i do sada po jedan članak nedeljno) da li stvar može na taj način da se nastavi.

Iz »*Times*«-*Correspondent*-a od juče vidim da se bečka »*Presse*« najzad okrenula protiv Schmerlinga, i tako će sada, možda, biti moguće da se sa ovim listom stupi u vezu.

Kolatschekov list »*Stimmen der Zeit*«, u broju koji idućeg ponedeljka stiže u London (Kolatschek je, naime, o tome pisao Borkheimu), donosi sopstveni prilog o *Gospodinu Vogtu*.

Najlepša hvala za primerke »*Manchester Guardian*« (koji su mi naročito sada vrlo korisni) i za izdanja *British Association*.^[228]

Početkom ove nedelje stigao je ovamo u Garibaldi officer Uniform³ neki mladi oficir po imenu E. Oswald, koga je Schily preporučio. Bio ranije pruski poručnik, stupio kao dobrovoljac u Garibaldijevu vojsku, Medici ga je proizveo za poručnika. Posle raspuštanja G[aribaldi]jeve armije otišao u Pariz, gde je radio u nekoj fabrici da bi se održao. Sada je ovde i ima nameru da otputuje u Ameriku, da bi tamo učestvovao u borbi. Ono što mu treba to su troškovi za put. Odavde svake nedelje polazi jedrenjak za Njujork i staje svega £ 6. Borkheim će u svoje i u ime nekoliko svojih poznanika dati £ 5. Sada bi, dakle, trebalo još i u Mančesteru prikupiti neku manju svotu od nekolicine liberalnih filistara (Borchardt itd.), da bi se donekle namirila suma za putne troškove. U ovih 6 £, međutim, nisu uračunate životne namirnice. Borkheim se d'abord⁴ obratio Kinkelu, da bi iz revolucionarnog fonda^[229] dobio putne troškove za Oswalda. Ali je Gottfried rekao quod non⁵. (Borkheimu je, kad je bio u Cirihi, pošlo za rukom da na taj način Annekeu obezbedi putne troškove za Ameriku.) Američko poslanstvo takođe ne daje ni pare. Čini mi se da je Oswald sjajan mladić, a pri tom veoma skroman. Kad bi već jednom bio u Njujorku,

¹ Eleanor Marx — ² Američko pitanje u Engleskoj i Britanska trgovina pamukom — ³ uniformi Garibaldijevog oficira — ⁴ najpre — ⁵ Ne!

moja bi mu preporuka kod Danaa bila vrlo korisna. Stvar bi se, međutim, morala brzo svršiti pošto boravak u Londonu predstavlja samo *faux frais de production*⁶.

Oswald reče da Türr ni u vojničkom pogledu ne vredi ništa. Čisti intrigant. Garibaldi ga je držao uglavnom samo zbog toga što mu ga je preporučio neki Italijan, Garibaldijev prijatelj, s kojim je Türr ranije bio zajedno, a naročito zbog njegove uloge kao »representative of Hungary»⁷. Kad god mu je dao samostalan vojni zadatak, bio je njime nezadovoljan. Pa ni Rüstow nije, kaže, imao, ili je imao samo vrlo malo udela u celoj stvari. On je zvanično imao zvanje »istoričara« rata. O Garibaldiju O[swald] kaže da je u suštini gerilski vod; ali većom vojskom i na širem terenu ne ume da upravlja. Njegovi stratezijski savetodavci su Cosenz i Medici.

Kada putuješ u Nemačku?^[230]

Najlepše pozdrave od cele familije. Pozdrav Lupusu, Gumpertu itd.

Tvoj
K. M.

Video sam Meyenov probni broj »Berliner Reform«.

Čista ili, bolje reći, prljava brljotina.

A-propos! Upravo sam primio pismo od moje nećakinje⁸, prema kome August Philips iz Amsterdama još uvek nije primio Lassalle-a^[174]. Molim Te, pogledaj, da li ga je kontor odaslao?

⁶ neproizvodne troškove proizvodnje — ⁷ »predstavnik Mađarske« — ⁸ Marxova nećakinja Antoinette Philips

112

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 30. oktobra 1861.

Dragi Engels,

Najzad su se prilike toliko cleared¹ da bar ponovo osećam čvrsto tlo pod nogama i više ne višim u vazduhu. Ti znaš da sam uskoro po svom povratku iz Mančestera, čim sam smatrao da je nastupio povoljan trenutak, ponovo počeo da pišem za »Tribune«, i to jednom nedeljno. Zaključno s prošlom nedeljom, poslao sam im 6 članaka. Poslednjom poštom prva dva članka² već su stigla odštampana, prvi (na tri stupca, o engleskim ocenama Sjedinjenih Država) na prominent place³ i na početku lista posebno referred to⁴. Time je ovo zasad u redu, a s tim obezbeđene i 2 £ nedeljno.

Drugo, kao što Ti je poznato, još sam iz Mančestera pisao bečkoj »Presse« i zamolio za »obaveštenje«¹⁸⁵¹. Otprilike pre tri nedelje primio sam odgovor koji me je politički potpuno zadovoljio. (Ovaj list je svoj stav prema Schmerlingu u međuvremenu modifikovao.) Ujedno je Friedländer (njegovog sopstvenika Zanga radi) zatražio dva probna članka⁵. Ja sam ih poslao i juče ujutro sam primio odgovor, 1. da su članci uz odgovarajuću reklamu objavljeni u listu na prvoj stranici, 2. da sam počev od novembra redovno angažovan, 1 £ po članku, 10 šilinga za dopis.

U vezi s »Tribune«-om moraću za vučenje menice tek da pro-nađem put, jer teško da će to ubuduće moći da ide preko Freiligratha.

Inače mi ovaj dvostruki angažman obezbeđuje mogućnost da učinim kraj mukotrpnom životu moje porodice za poslednju godinu dana, kao i da sada završim knjigu²⁷¹. Iako sam Tvojom pomoću bio u stanju da najupornije hulje početkom septembra namirim, ipak je to vijanje i dalje bilo prilično nepodnošljivo, a u oktobru je opet išlo crescendo⁶. Jednovremeno pišem i svojoj staroj da vidim ne bih li mogao što god od nje izvući. A takođe pokušavam, ne bi li mi pošlo za rukom da pribavim nešto od nekog loan society⁷. Sad mi je, naravno, stalo samo do toga da bar donekle sredim svoje prilike dok sume iz Njujorka i Beča ne budu worth drawing⁸, pre svega da bih

¹ razbistrile — ² Američko pitanje u Engleskoj i Britanska trgovina pamukom
... ³ istaknutom mestu — ⁴ na to ukazano — ⁵ Severnoamerički građanski rat i
Gradanski rat u Sjedinjenim Državama — ⁶ sve gore — ⁷ kreditnog društva —
⁸ vredne vučenja

u vremenu koje još treba da protekne imao mira za rad. Mi smo in the meantime⁹ založili sve što se iz kuće moglo izneti, i, što je za me još fatalnije, moja žena se nikako ne oseća dobro. Pritisak sadašnjih nevolja podnosila je hrabro, ali potpuna bezizglednost ju je utukla. No povoljne vesti iz Njujorka i Beča već su proizvele povoljnu reakciju.

Sa Kolatschekovim »*Stimmen der Zeit*« Borkheim je obmanuo i sebe i mene. Broj 39 je, doduše, doneo prilog od jednog tabaka pod naslovom *K. Vogt und K. Marx*, ali ga je pisao »najgori među najgorima« — studiosus *Abt*, stari poznanik iz Ženeve. Pošto je na prve dve stranice priznao osnovnu sadržinu mog spisa¹⁰, na preostalih 14 stranica zbog »Bürstenheimera«⁽⁵⁵⁾ psuje mene, a naročito Schilyja i Imandta na najdivljačkiji i najprostačkiji način. Na kraju izjavljuje: ako ne opozovem, uhvatiće me za »jedino ranjivo mesto koje je njemu poznato« i kompromitovaće me na način »da ću se pokajati«. Razume se da se na tog lumpaciusa uopšte neću ni osvrnuti. No gospodin Kolatschek mora da je zbog sasvim specijalnih stvari u rukama tog Abta, jer, kako *Abt* kaže, on je već u januaru dobio tu njegovu pisaniju, ali je do septembra odbijao da je štampa.

Salut.

Tvoj
K. M.

Nemoj zaboraviti da me što opširnije izvestiš o status quo-u u Mančesteru.

⁹ u međuvremenu — ¹⁰ *Gospodin Vogt*

113

Marx Englesu

u Mančester

[London] 6. novembra 1861.

Dragi Frederick,

Izvini što Ti nisam ranije potvrdio primitak £ 5 a takođe i vina. Najlepša hvala i za jedno i za drugo. Baš sam ovih dana bio vrlo zauzet, a, osim toga, imao sam i u kući mnogo bother¹.

»Tribune« je opet preporučila jedan moj članak² na početku svog lista kao »most interesting«³. Čudan običaj tih Jenkija da sopstvenim correspondents izdaju testimonia⁴.

Juče sam primio odgovor od moje stare. Sve same »nežne« fraze, but no cash⁵. Osim toga, saopštava mi, što i sâm odavna znam, da joj je 75 godina i da oseća mnoge tegobe starosti.

I ovde sam, dosad bez uspeha, nastojao da pronadem neki loan⁶. Jemci koje sam mogao navesti nisu, kao što sam uostalom i predo-sećao, bili dovoljno respektabilni. Poneki su u tome imali više sreće. Onaj lumpacijski Beta, na primer, uspeo je da dobije od jednog kreditnog društva 50 £ na jemstvo gospodina — Edgara Bauera!

Rusko gazdovanje u Poljskoj nije loše. Viteška dela i podvizi lepog Wilhelma⁷, međutim, nimalo ne zaostaju za njima.

Možda si u nemačkim ili i u nekim engleskim listovima zapazio s koliko se dosledne nametljivosti građanin i državnik Blind »razvija« u — nemačkog Mazzinija.

A-propos! Iz Holandije sam za vreme Tvog odsustva primio avis⁸ da moj rođak⁹ još nije primio Lassalle-ove knjige^[174]. Budi dobar i vidi šta je s tim.

Piši mi uskoro, jer su mi Tvoja pisma u ovom za mene još uvek vrlo kritičnom periodu naročito potrebna.

Da li bi mi mogao jednom prilikom napisati izveštaj za »Presse« o kontroverzi Armstrong?^[231]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ neprilika — ² Londonški »Times« i lord Palmerston — ³ naročito interesantan — ⁴ dopisnicima . . . svedočanstva — ⁵ ali para nema — ⁶ zajam — ⁷ Wilhelm I — ⁸ obavest — ⁹ August Philips

114

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. novembra [1861]

Dragi Engels,
Iterum Crispinus!^[232]

Dakle, stvari sada stoje ovako.

Devetog novembra vukao sam menicu od 16 £ na »Tribune« za 8 članaka koje sam do tog roka otposlao. Od tih 16 £ platio sam po 3 £ otplate mesaru, pekaru, teagroceru, oilmanu, milkmanu i green-groceru¹. Za 10 šilinga kupio sam uglja, od kojeg sutra trošimo poslednje. Tvojih 5 £ utrošio sam uglavnom za vraćanje sitnih pozajmica. I tako sam opet švorc, da ne govorim o potraživanju landlorda², škole, obučara i o neophodnim zimskim nabavkama za porodicu. »Presse« šaljem dopise gotovo svakog dana. Sa »Presse«-om i »Tribune«-om zajedno mogao bih sastavljati kraj s krajem. Ali s obzirom na deficit (nije, doduše, milijarda^[233]) koji se stalno iznova akumulira i na gubitak prihoda od godine dana, to je neizvodljivo.

Na sve to dolazi u ovom trenutku još jedna fatalnost.

Poznato Ti je da sam Petschu i Co. predujmio 25 £ za štampanje *Vogta*, koje su mi prema dogovoru morali vratiti iz utroška od prodatih primeraka, pre svakog drugog obračuna. Osim toga, oni mi duguju nekoliko funti za *Hinter den Kulissen*,^[77] *Komunistenprozess*³, *18. Brummaire*⁴[159] itd.

S druge strane, ja sam od njih uzeo za 10 £ i 9 šilinga raznih knjiga i novina, da bih imao bar neku garantiju u rukama.

Sada se, međutim, Koller (jedan od kompanjona) zavadio s Petschom. Ovaj poslednji trenutno nije u radnji. Čini se da će između njih doći do procesa radi *likvidacije firme*.

Lumpacius Koller, koga sam opomenuo da mi plati dug, šalje mi umesto toga tužbu na county-court⁵ zbog onih 10 £ i 9 šilinga. Bio sam kod Zimmermanna. On mi reče da je bolje ako svoje potraživanje podnesem u vidu protivračuna onom istom county-courtu kome je Koller podneo tužbu, jer bi podnošenje tužbe s moje strane na superior court⁶ stajalo 30 - 60 £. A on sam i ne istupa na county-courts. Stoga moram još ove nedelje (i to što pre) da se obratim nekom

¹ bakalinu, trgovcu petrolejem, mlekaru i piljaru — ² kućevlasnika — ³ Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁴ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — ⁵ grofovski sud — ⁶ viši sud

engleskom solicatoru⁷, što bez cash⁸ ne mogu.

Da nisam u tako bednim prilikama i da ne moram da gledam svoju porodicu kako se zlopata, kako bih likovao povodom fijaska decembrističkog finansijskog sistema, koji sam odavno i toliko puta predskazao u »*Tribune*«!

Wilhelm lepi ili lepi Wilhelm izjavljuje, dakle, u Šleziji^[234] jasno i glasno: »Ako glasate za demokrate, onda kidamo.« »Protiv demokrata pomažu samo vojnici.«^[235]

Salut.

Tvoj
K. M.

⁷ advokatu — ⁸ novca

115

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. novembra [1861]

Dragi Engels,

Na brzinu Ti ovim potvrđujem primitak £ 5 i brojeve »*Manchester Guardian*«-a, koji su stigli prekjuče.

Sad idem pravo solicatoru¹. Žena mi je (...) ² vrlo oslabila i bojim se da će se stvar loše svršiti ako struggle³ još dugo potraje.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ advokatu — ² nečitka reč — ³ borba

116

Engels Marxu

u London

Mančester, 27. novembra 1861.

Dragi Mohr,

Zar su ti Jenkiji sasvim pošasavili da izvode⁽²³⁶⁾ onu budalaštinu sa confederate commissioners¹? Činjenica da je i ovde u Kanalu jedan ratni brod čekao na mailsteamer², dokazuje da je Vašington izdao generalne instrukcije. Otirati političke zarobljenike s nekog stranog broda, pa to je najočigledniji casus belli³ kakav samo može da bude. Oni mora da su pomerili pameću kad hoće da sebi natovare na vrat rat s Engleskom. Ako zaista dođe do rata, onda možeš svoja pisma za Njujork slati via Nemačke ili Avra u koverti na neko posredničko lice, no moraćeš biti na oprezu da ne ideš naruku enemies' queen⁴.

Bakunjinovom bekstvu sam se veoma obradovao. Grešnik, mora da se strašno napatilo. Na ovaj način preduzimati put oko sveta!⁽²³⁷⁾

Reklo bi se da ni Monsieur Bonaparte ne može doći do novaca, a Fould je prilično iscrpeo svoju mudrost⁽²³³⁾. Radoznao sam kako će se to tamo dalje razvijati.

U Rusiji i Poljskoj stvari dobro stoje, a i u našoj dragoj Pruskoj će, valjda, najzad doći do krize, samo ako se izbornici ne budu ponovo dali zaplašiti⁽²³⁸⁾. Ama kesa, kesa! Ona će ipak ono malo »napretka« donckle održati na okupu. U Kelnu se čak govorka o tome da će se vrli Heinrich Bürgers kandidovati.

Varnhagenovi »Tagebücher« mora da su vrlo interesantni. No taj tip je ipak bio sasvim bedna kukavica. »Kreuz-Zeitung« je o tome doneo prilično duhovit članak⁽²³⁹⁾, razume se, pun otrova i žuči.

Prvog decembra poslaću Ti još pet.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

¹ poslanicima Konfederacije — ² poštanski brod — ³ povod za rat — ⁴ neprijateljima kraljice (Victoria)

117

Engels Marxu

u London

[Mančester, 2. decembra 1861]

I/Z 07595, *Newcastle on Tyne*, 14. August 1860.

Dragi Mohr,

Gore je broj priložene petice, koju Ti šaljem tek danas, jer je 1. decembar bio nedelja. Opet ne šaljem preporučeno.

Ovih dana sam se najzad latio Lassalle-a^[174]. Stvar sa povratnim dejstvom je vrlo plauzibilna, ali nije osnovana, kako se to, npr., pokazuje u zakonu o razvodu braka, kad možeš sebi da kažeš, kao što je, u stvari, to mnogi berlinski filistar i učinio: da sam znao da će mi se razvod toliko otežati, ne bih se ni ženio. Uostalom, ipak je to velika doza praznoverja kod tog čoveka, da još veruje u »ideju prava«, u apsolutno pravo. Njegovi prigovori Hegelovoj filozofiji prava su najvećim delom sasvim tačni, ali sa svojom novom filozofijom duha on ipak još ne stoji čvrsto na nogama; čak i sa filozofskog stanovišta trebalo je već da dođe do toga da za apsolutno smatra samo proces, a ne njegov čisto trenutni rezultat, a iz toga onda ne bi mogla proizići nikakva druga ideja prava nego baš sam istorijski proces. A i stil je dobar, »händeringende Verzweiflung der Widersprüche«¹ itd. A onda predgovor. Pravi pravcati Ephraim Gescheit. Mnogo dalje neću verovatno ni stići, osim ako mi se učini da ga mogu iskoristiti kao kurs rimskog prava, i u tom slučaju ću ga pročitati do kraja. Uostalom, kakvo je to zadovoljstvo takvu prostu i au fond² ne tako značajnu misao terati kroz ceo Corpus juris^[240] i primenjivati je na svaku pojedinu tačku — kao da bi time nešto dobila — to je više nego što ja mogu da shvatim. No još je lepša tvrdnja da je ovaj wild goose chase³ oko »obilja konkretnog« *dokaz* za njegov primer, i da mu sad ne može više ništa nedostajati.

U Berlinu će sad biti veselo. Mlitavi »naprednjački« demokratizam nove skupštine^[241] biće lepom Wilhelmu ipak odveć crven i do marta će, valjda, već doći do umerene hronične krize. Radoznao

¹ »rukekršeće očajanje protivrečnosti« — ² u osnovi — ³ lov na divlje guske

sam kako će se to razvijati. Ako se ona gospoda u parlamentu ne pokažu prevelike kukavice, mogli bi Lepoga, na kraju krajeva, ipak savladati; ali ja nemam poverenja u tu demokratsku žgadiju.

Nadam se da je Tvojim ženi pošlo na bolje. Srdačan pozdrav njoj i devojkama.

Tvoj
F. E.

118

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 5. decembra [1861]

Dragi Engels,

Nisam Ti se dosad javio jer me zadesila velika trouble¹. Žena mi je teško bolesna. Pisaću Ti večeras, jer po danu treba da fabrikujem članke.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ nevolja

119

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. decembra 1861.

Dragi Engels,

Po mom pertinacious¹ ćutanju možeš zaključiti koliko se opirem tome da Ti uopšte pišem. Ti činiš za me toliko — pa i više nego što dopuštaju Tvoje mogućnosti — da mi je, naravno, neprijatno što Ti neprestano dosađujem žalosnim vestima.

S novcem koji si mi poslednji put poslao isplatio sam račun za školu, dodavši još jednu funtu koju sam uzajmio, da ga u januaru ne bih imao u dvostrukom iznosu. Mesar i épicier² naterali su me da im potpišem menice, jednu na 10, drugu na 12 £, koje dospevaju 9. januara. Iako nisam znao odakle ću ih platiti, nisam mogao da se izložim tužbi, jer bi došlo do potpunog sloma mog domaćinstva. Landlordu³ dugujem 15, a u januaru 21 £. Isto tako, greengroceru⁴, pekaru, kolporteru novina, mlekaru, i svim onim tipovima koje sam po svom povratku iz Mančestera^[242] učutkao delimičnim otplatama, te, najzad, Tallymanu⁵, pošto me je nastupajuća zima naterala da nabavim nešto odeće, najnužnije, pa sam je, dakle, morao nabaviti na veresiju.

Moja primanja krajem meseca iznosiće najviše 30 £, pošto i man-gupi u »Presse« deo mojih članaka ne štampaju. Ja se, prirodno, moram tek naviknuti na to da radim »u granicama nemačkog uma«. (Uzgred rečeno, moju saradnju u njihovom listu udaraju na sva zvana.)

Moja plaćanja (uključujući kamate založnoj banci itd.) penju se na 100 £. Čudno je kako izostajanje svakog dohotka, uporedo sa nikad do kraja otplaćenim dugovima, dovodi do toga da i pored delimične pomoći staro blato uvek iznova ispliva na površinu.

Pisao sam danas *Dronkeu*, jer mi još duguje nešto novaca. Ali samo izdaleka podsećajući ga, ne opominjući ga. Bio sam toliko slobodan da mu kažem ako mi može dati neku pozajmicu, da ćeš Ti primiti jemstvo za povraćaj duga.

Kad bih se iskobeljao iz ovih neprilika, onda bih sa Njujorkom i Bečom mogao bar da vegetiram.

Moja je žena bila u teškom živčanom stanju i dr Allen je nekoliko dana bio vrlo zabrinut. On zna ili, bolje reći, sluti gde nas žulji, ali je odveć delikatan da bi rekao nešto neumesno. Jadna žena još se vrlo

¹ tvrdoglavom — ² bakaln — ³ kućevlasniku — ⁴ piljaru — ⁵ trgovcu koji daje na otplatu

slabo oseća. No, s obzirom na njenu poletnu prirodu, ja ne sumnjam da će pri prvom povoljnom obrtu opet sve biti u redu.

Kao što sam od prvog dana izjavljivao⁶ u »Presse«, do rata sa Amerikom neće doći, i samo mi je žao što nisam imao sredstava da eksploatišem glupost berze, kojom su dominirali »Reuter« i »Times« za vreme tog luđačkog perioda.

Sa Tvojim strictures on⁷ Itzig⁸ (koji mi je pisao iz Firence da je s Garibaldijem »imao vrlo interesantan susret« itd.) slažem se. Drugi tom^[174] je interesantniji već i zbog latinskih citata. Ideologizam se provlači kroz sve, a dijalektički metod se *pogrešno* primenjuje. Hegel nikad nije nazivao dijalektikom supsumiranje mase »cases« under a general principle⁹.

Moj spis^[27] napreduje, ali sporo. Zaista nije bilo moguće da takve teorijske stvari brzo završim pod ovim uslovima. No biće mnogo popularniji, a metod mnogo skriveniji nego u prvom delu.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁶ Karl Marx, *Slučaj »Trent«* — ⁷ kritičke primedbe o — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 117 — ⁹ »slučajeva« pod jedan opšti princip

120

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. decembra 1861.

Dragi Frederick,

Najlepše hvala za Tvoje pismo.

Na ime compensation¹ za ranije usluge Dronke mi je prvom poštom poslao 5 £, a juče je došao i lično ovamo pošto je imao sastanak s jednim od svojih direktora.

Pokušaće da diskontuje menice. Odmah sam mu rekao da je glavni uslov da ne budu puštene u opticaj pre dospeća.

Onaj džukac Koller preduzeo je nov manevar. Nije dao stvar na postupak kod County Court-a², već ju je uputio na Sheriff Court³, povisivši istovremeno tužbu na 20 £, naime da sam ja bio dužan da snosim sve troškove oko izdavanja *Vogta*. Ovo kao reply⁴ na moj protivzahtev.

Moj advokat Sydney Herbert smatrao je za potrebno da istom sudu preda formalnu *protivtužbu*. Sva teškoća je u tome što moj agreement⁵ s Petschom nije načinjen *napismeno*.

Mojoj ženi je bolje.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ naknade — ² grofovskog suda — ³ mirovni sud — ⁴ odgovor — ⁵ sporazum

121

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 19. decembra 1861.

Dragi Engels,

Ti znaš kako je ono bilo s D[ronkeom]¹. Nisam mu pisao radi menice, već zato da ga podsetim na njegov dug. Morao sam, naravno, da ga tom prilikom obavestim o krizi u kakvoj sam se nalazio i koju je on, kao i svako drugi, morao da smatra i smatrao je za prirodnu posledicu američke afere. Na ovo saopštenje došao je k meni i tako je došlo do aranžmana, 1. na koji ja ne bih ni pomišljao da u Tvom pismu^[243] nije *izričito* stajalo da bi Ti akceptirao menice ako bih ja mogao da ih preko Fr[eiligratha] »ili nekog drugog«² diskontujem. Toliko da skinem sa sebe privid indiskrecije.

Sa Fr[eiligrathom], kao što sam to unapred znao, *nema ništa*. On je imao samo krojača, a i ovoga je izgubio još za vreme afere sa »*Tribune*«-om, kada su dva njegova nameštenika na njegovu preporuku dobila odeće za 70 £ i pobjegli ne plativši ih. Osim toga, moji relations sa Fr[eiligrathom] toliko su se *changed*² da je čak i menice na »*Tribune*« samo nerado diskontovao kod Bischoffsheima. Ali, bez obzira na *volju*, on i ne **može**, utoliko pre što latentni krah njegove banke court par les rues de Londres³.

Pišući Tebi, istovremeno obaveštavam *Dronkea* da sam u transactions⁴ s njim ušao usled nesporazuma, i zato ga molim da ih smatra kao non avenues⁵. Ujedno sam mu pisao da bi mi bilo prijatno kad bi on mogao da diskontuje menice *na mene*, without any intervention of other persons⁶. Morao sam mu to napisati, jer ne vidim nikakvog izlaza, a stvarno lebdim u najvećoj opasnosti.

Njegova adresa, na koju treba napisati *Private*, glasi: 49, Oldhall Street, Liverpool. Po onome što mi je Dronke rekao (no ja mislim da je još u Njukaslu, a ne u Liverpulu), on bi pokušao da uredi stvar isključivo sa svojim bankarom.

Na žalost, nisam mogao a da svoju ženu ne upoznam sa sadržinom Tvog pisma ukoliko se ono odnosi na meničnu transakciju. A takve vesti izazivaju kod nje svagda neku vrstu paroksizma⁷.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 119 — ² odnosi ... izmenili — ³ u Londonu opšte poznata stvar — ⁴ ugovore — ⁵ nepostojećim — ⁶ bez bilo kakvog uplitanja drugih osoba — ⁷ napada

Što se tiče rata sa Amerikom, moguće je da će Pamu poći za rukom da ga izazove, no to neće ići lako. On mora imati neki *pretext*⁸, a meni se čini da mu ga Lincoln neće pružiti. Jedan deo kabineta, Milner Gibson, Gladston, plus ou moins⁹ Lewis, neće dati da ih vuku za nos kao John Russell.

Ako posmatramo stvar po sebi, prema engleskom pomorskom pravu koje kod njih važi, Amerikanci nisu pogrešili ni materijalno ni formalno. As to the question of material right¹⁰, čak i engleski crown-lawyers¹¹ doneli su odluku u tome smislu. Pošto je Pam tražio *pretext*, oni su se pozvali na *error in forma*¹¹, dakle, technicality, a legal quibble¹². Ali i to je pogrešno. Prema engleskom pomorskom pravu treba razlikovati dve stvari. Da li a neutral ship *belligerent goods and persons carries*¹³, ili je *contraband of war*¹⁴, pa bilo da je reč o ljudima ili o stvarima. U poslednjem slučaju brod sa cargo¹⁵ i ljudima to be seized and brought into a port for adjudication¹⁶. U prvom slučaju — ako je *van sumnje* da goods¹⁷ nisu prešle u sopstvenost neutralca (kod ljudi je to po sebi nemoguće), the belligerent goods¹⁸ ili ljudi mogu on the high sea¹⁹ da budu zaplenjeni, odnosno zarobljeni, dok sâm brod itd. ostaje slobodan. Tu jurisprudenciju — ne uzimajući u obzir autoritete — Engleska je vazda primenjivala, u što sam se uverio pregledavši Cobbetov Registar o celom tom natezanju sa neutralcima od 1793. naovamo.

S druge strane, pošto su engleski crownlawyers ograničili pitanje na *error in forma*, pa prema tome Jenkijima priznali *pravo* da svaki engleski brod koji prevozi belligerents zaplene i odvuku u luku for adjudication, Jenkiji mogu vrlo lako da izjave — a to će po mome mišljenju i učiniti — da su sa ovom koncesijom zadovoljni, da ubuduće neće povrediti *formu* prilikom konfiskovanja i da će for the nonce²⁰ predati Masona i Slidella.

Ako Pam bezuslovno hoće rat, on ga, naravno, može izazvati. Po mome mišljenju, nije to njegova namera. Postupe li Amerikanci na način kako ja to pretpostavljam, Pam će glupom Johnu Bullu pružiti još jedan dokaz da je on »the truly English minister«²⁴⁵. Tada će moći da čini šta hoće. On će tu priliku iskoristiti da

1. natera Jenkije da priznaju Parisku deklaraciju²⁴⁶ o pravima neutralaca itd.;

2. pod tim izgovorom pozove engleski parlament i sugeriše mu — što se dosad nije usudio — da sankcioniše napuštanje old English

⁸ izgovor — ⁹ više ili manje — ¹⁰ Što se tiče pitanja materijalnog prava — ¹¹ formalnu grešku — ¹² tehničko pitanje, pravnu smicalicu — ¹³ neki neutralni brod prevozi robu i lica *zaraćenih strana* — ¹⁴ ratna *kontrabanda* — ¹⁵ tovarom — ¹⁶ treba da bude zaplenjen i odveden u neku luku na suđenje — ¹⁷ robe — ¹⁸ robe koje pripadaju ratujućoj strani — ¹⁹ na pučini — ²⁰ ovog puta

maritime law²¹ koje je Clarendon potpisao po njegovom (Pamovom) nalogu, iza leđa Krune i bez prethodnog znanja parlamenta.

Pam je star, a Rusi od Katarine II pokušavaju da proguraju Parisku deklaraciju. Nedostaju im dve stvari: *sankcija engleskog parlamenta i pristup Sjedinjenih Država*. Tom prilikom biće postignuto i jedno i drugo. Čini se da je ratna halabuka samo pozorišna kulisa da bi se stupidnom Johnu Bullu definitivno napuštanje njegovog sopstvenog maritime law u korist Rusije prikazalo kao pobjeda koju je »truly English minister«²² svojom pluck²³ izvojevao nad Jenkijima.

Sporadni razlozi za rat bili bi: da se odvрати pažnja od Poljske (pošto su čak i takvi subjekti kao Cunningham iz Brajtona na javnim mitinzima zahtevali⁽²⁴⁷⁾ stoppage of further payment of the Dutch-Russian loan²⁴) i odvratanje pažnje od Danske, gde je Rusija trenutno zauzeta time da heir presumptive²⁵, Glücksburga, koga je ona sama odredila, odgurne u stranu.

Mogućno je, of course²⁶, da Jenki ne popuste, i u tom slučaju će Pam usled svojih dosadanjih priprema i razmetanja biti prinuđen da zagazi u rat. Međutim, smeo bih se kladiti 100 prema 1 da do toga neće doći.

Salut.

Tvoj
K. M.

²¹ starog engleskog pomorskog prava — ²² »pravi engleski ministar« — ²³ odvažnošću — ²⁴ obustave dalje isplate holandsko-ruskog zajma — ²⁵ svoga pretendenta — ²⁶ naravno

122

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 27. decembra 1861.

Dragi Engels,

Kad su počele stizati »opomene« iz spoljnog sveta, pisao sam — pošto nisam hteo da Ti večito sedim za vratom — osim materi i rodbini, takođe i Siebelu. A taj mladić je, kao što vidim iz njegovog pisma, pisao Tebi. Smatraj stvar kao non avenue¹.

Vrlo mi je neprijatno što si zbog mene bio prinuđen da Dronkeu potpišeš priznаницu. On je ranije bio obećao da će stvar urediti na manje neugodan način i na duže terms².

Ne znam kako ću čitav izaći iz ove krize. U svakom slučaju, pišaću landlordu³ — pošto drukčije prosto nije moguće — da mu *sad* ne mogu platiti, da ću mu izdati menicu itd.

A sad još i taj proces. Pošto se spor vrti oko partnership⁴-a, moj lawyer⁵ smatra za potrebno — ako ne želim da budem osuđen na plaćanje 20 £ — da stvar prenesem od Sheriff's court⁶-a na neki superior court⁷. Imam poziv na Sheriff's court za 3. januar. Greška je u tome što sa Petschom nisam sklopio *pismeni ugovor*. Sidney, moj advokat mišljenja je da bi na višem sudu bio prilično siguran.

Ona tričava »Presse« štampa jedva polovinu mojih članaka. To su magarci. Pitam se kako li će plaćati, treba li da članke pišem na »špekulaciju« ili kako.

Zasad Ti želim srećnu Novu godinu! Ako bude kao stara, onda, što se mene tiče, neka je đavo nosi.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ bespredmetnu — ² rokove — ³ kućevlasniku — ⁴ ortakluka — ⁵ advokat —
⁶ mirovni sud — ⁷ viši sud

1862

123

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 25. februara 1862.

Dragi Engels,

Moje dugo ćutanje ne dolazi »iznutra«, već kao posledica mizernih prilika, s kojima nisam hteo da Ti dosadujem i da Te gnjavim.

Poznato Ti je da sam za Novu godinu mogao da podmirim samo deo dugova, koji se više nisu mogli odlagati (npr. landlordu¹, kome ću do kraja idućeg meseca dugovati kiriju za celu godinu). Najveći deo novca otišao je na dugove za koje sam izdao menice.

Bečka »*Presse*« nije krava muzara, kakva je trebalo da bude, što se u sadašnjim mizernim nemačkim prilikama moglo i očekivati. Trebalo bi da primam 1 £ po članku. No pošto ti tipovi od 4 članka štampaju možda samo jedan, a često *nijedan*, onda ispadne đavolski malo, pored gubljenja vremena i ljutnje što moram pisati na rizik, da li će ili neće dotični članak dobiti imprimaturu neke milostive redakcije.

U procesu sa Kollerom² morao sam popustiti, uglavnom zato što je solicatoru³, da bi stvar predao superior courtu⁴, bio potreban predujam od 30 £, a ja mu, razume se, to nisam mogao platiti. Morao sam da platim solicatoru 5 £ za njega i za counsela⁵ koga je konsultovao. Sa Kollerom sam se morao poravnati tako da mu platim 18 £ u ratama po 2 £ mesečno. Prve dve funte platio sam mu krajem januara, sledeću ratu treba da platim krajem februara, ali još ne znam odakle.

Za poslednja dva meseca »*Presse*« je štampala tako malo mojih članaka da moje potraživanje kod njih jedva da je vredno pomena.

Da stvar bude još pleasanter⁶, Dženica je već gotovo dva meseca na lekarskoj nezi. Dete je naočigled slabilo. Sad je već toliko velika da oseća pritisak i svu bedu naših prilika i to je, mislim, glavni razlog njenih fizičkih tegoba. (A-propos! Allen je juče prepisao za nju *vino*,

¹ kućevlasniku — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 114, 120 i 122 — ³ advokatu — ⁴ višem sudu — ⁵ savetnika — ⁶ ugodnija

pa bi mi bilo drago kad bi mi poslao nekoliko boca.) Ona je, npr., potajno otišla Mrs. Youngu — da vidi ne bi li se mogla angažovati za pozorište.

Take all in all⁷ zaista nije worth while⁸ živeti pod tako bednim prilikama.

Što se tiče Urquhartovih listova⁹, nisam dosad uspeo da ih prikupim. Piši mi, počev od kog broja, pa će Collet preduzeti što je potrebno. U prilogu izjava ovog poslednjeg protiv Bakunjina^[248], koga nisam video. On stanuje kod Hercena.

Jesi li proverio da li je Lassalle-ov opus^[174] stvarno poslat Augustu Philipsu?

Salut.

Tvoj
K. M.

⁷ Sve u svemu — ⁸ vredno muke — ⁹ »The Free Press«

124

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. februara 1862.

Dragi Mohr,

Šaljem Ti danas sanduk, carriage paid¹, koji sadrži:

8 boca bordoa,

4 boce rajnskog vina iz 1846,

2 boce šerija.

Porto vino, koje bi bilo dobro za ovaj slučaj, nemam. Nadam se da će Jenny prijati. Jadno dete! Uostalom, mislim da stvar nije opasna. Ona se naglo razvila i uz dobru negu i kretanje povratice snagu.

One dve funte za Kollera nabaviću Ti sutra ili u ponedjeljak.

Ove godine trošim više nego što iznose moji prihodi. Kriza nas mnogo aficira²,^[249] nemamo nikakvih porudžbina i od sledeće nedelje radićemo samo pola radnog vremena. Povrh toga, za 4 nedelje treba da nabavim £ 50 za Dronkea, a u toku sledeće nedelje da platim godišnju kiriju za svoj stan; iseliću se; ona prokleta Sara ukrala mi je jutros novac iz džepa od kaputa. Zato ne adresiraj *ništa više* na Thorncliffe Grove. Sad živim gotovo sasvim kod Mary³ da bih što manje trošio. Na žalost, ne mogu bez lodging-a⁴, inače bih se sasvim preselio k njoj. Još nemam drugi stan i moram da pronađem nešto. Piši mi uskoro kako si. Šta je sa »Tribune«-om?

Hoćeš li jedan vojnički članak o Americi za »Presse«?

Brojevi »Free Press«-e koji mi nedostaju su oktobar-februar 1861/62.

Srdačno pozdravi ženu i devojke.

Tvoj

F. E.

¹ podvoz plaćen — ² pogada — ³ Mary Burns — ⁴ stana

125

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 3. marta 1862.

Dragi Engels,

Poslaću danas svoju ženu u jedan loan office¹ da vidi može li se šta učiniti jer sam primio vanredno grubo pismo od svog landlorda², i ako mi on pošalje brokera³ u kuću, onda će i bog i vrag dići tužbu protiv mene.

Vino još nije stiglo.

Bilo bi mi drago kad bi mi *ove nedelje* (do petka ujutro) mogao poslati na *engleskom* članak o američkom ratu. Piši *sasvim slobodno*. »Tribune« će to štampati kao a letter of a foreign officer⁴. Notabene: »Tribune« mrzi McClellana, koji je u savezu s demokratskom strankom, i *dok* je on bio commander in chief of all the armies⁵, sprečavao je *direktnom intervencijom* svaku akciju ne samo na Potomaku (gde je to, možda, bilo opravdano) već i na *svim* bojištima, a naročito na Zapadu. (On je, takođe, duša vrlo infamne intrige^[250] protiv Frémonta.) Taj Mac je, nadalje, zbog esprit de corps⁶ i mržnje prema civilians⁷ štitio sve izdajnike u vojsci, npr. pukovnika Maynarda i generala Stone-a. Ovaj poslednji bio je uhapšen dan-dva posle smenjivanja McClellana sa dužnosti glavnokomandujućeg svih armija. Isto tako je i onaj bestidni vašingtonski »representative«⁸ »New York Herald«-a, uhapšen kao spy⁹, i to protiv volje McClellana i pošto je dan ranije ceo McC[lellanov] staff¹⁰ častio šampanjskim doručkom.

Svakako se sećaš da sam Ti još od početka govorio da se očekivanja od trgovine sa Kinom neće ispuniti. Poslednji izveštaj Trade of Board^[251] to potvrđuje:

	1860.	1861.
Kina	2 872 045	3 114 154
Hongkong	2 445 991	1 733 967
Ukupno	5 318 036	4 848 121

Dakle, ukupan izvoz se smanjio. Uvećao se direktno, a smanjio preko Hongkonga. U međuvremenu su Rusi opet prigrabili jedno

¹ kreditni zavod — ² kućevlasnika — ³ sudskog izvršitelja — ⁴ pismo jednog stranog oficira — ⁵ glavnokomandujući svih armija — ⁶ drugarske solidarnosti — ⁷ civilašima — ⁸ »predstavnik« — ⁹ špijun — ¹⁰ štab

vrlo lepo ostrvo preko puta Koreje¹¹. Dodaj k tome njihova nova »occupations«¹² na Javi¹³ i vlast nad Northern Pacific¹⁴ im je obezbeđena. Do koje je mere *sva* engleska štampa *rusificirana* zahvaljujući Pamovom uticaju, dokazuje njeno duboko ćutanje o ruskom napredovanju u ovom području, a isto tako i njeno pasivno držanje u odnosu na Poljsku.

A-propos! Budi tako dobar pa mi *najzad* javi šta se desilo sa onim Lassalle-om^[174] koji je bio određen za mog rođaka Philipisa, jer bez tog obaveštenja ne mogu pisati rođaku.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 127 — ¹² »osvajanja« — ¹³ čitaj: u Japanu — ¹⁴ severnim Tihim okeanom

126

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. marta 1862.

Dragi Mohr,

U prilogu Post Office Order¹ na £ 2, Camden Town.

Knjiga^[174] je odavno otišla, naime 9. oktobra, u jednom paketu adresovanom na našeg zastupnika E. Schrödera u Amsterdamu, koji je bio spakovan uz balu br. 118 za firmu B. ter Haar i sin u istom gradu. Schr[öderu] sam tad priložio još nekoliko reči i zamolio ga da uredi stvar. Sve je bilo tačno adresirano na Tvog rodaka² i prema tome, neka se samo obrati Schröderu, ukoliko je još nije primio.

Članak ćeš dobiti. Razmetljivci na Jugu dobijaju sada famozne batine. Što mi je naročito milo to je prijem na koji su topovnjače na reci Tenesi, sve do Florensa, Alabame (ovde počinju školjkaste močvare koje prekidaju plovnost) svuda naišle. Dakle, i u Zapadnom Tenesiju, u ravnici, odlučna većina je za Uniju^[252]. Petnaest hiljada zarobljenika, među njima najbolji general konfederalista, Johnston, koji je svojom brzom koncentracijom ka centru rešio sudbinu Bul Rana^[253] — to nije šala.

Večeras ću videti Lupusa. Ako mi nešto može pozajmiti do 1. jula, onda ću Ti poslati. Ja sam do tada au sec³. Ako u Americi dode do mira, ili do kakvog drugog rešenja, može mi se desiti da celokupni moji prihodi od 1. jula 1861 - 62. spadnu na £ 100, što znači da bih se uvalio u dug. Imamo mnogo robe i ništa ne možemo prodati^[249], pa ako nam ostane na vratu dok se situacija u Americi ne sredi, onda se lako može dogoditi da izgubimo celu zaradu koja je do kraja decembra ostvarena. No ja mislim da će se ta gužva još produžiti, ne vidim kako bi mogli zaključiti mir.

Koje je to rusko ostrvo kod Koreje? I kakve su to okupacije na Javi? (Query Japan?) Je n'en sais rien⁴. Šta je sa brojevima »Free Press«-e?

Uostalom, prema Tvojim podacima, trgovina sa Kinom znatno je porasla. Pre deset godina, koliko se sećam, kretala se naizmenice između 1 i 3 miliona.

Kako je Dženici? Srdačno je pozdravi, a takođe i svoju ženu i Lauru.

Tvoj

F. E.

¹ poštanska uputnica -- ² August Philips -- ³ na suvu -- ⁴ (Možda Japan?)
Ništa o tome ne znam (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125)

127

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 6. marta 1862.

Dragi Frederick,

Najlepša hvala za Post Office Ordre¹ i za vino. Onaj džukac Koller, koji ima jednu moju I. O. U.², juče me već opomenuo.

U prilogu Ti šaljem poslednja tri broja »Free Press«-e. Colleta još nisam video. On će sigurno moći nabaviti i ostale brojeve.

U mome pismu Tebi³ umesto Japan ispala je Java. Same facts uzeo sam iz raznih brojeva »Tribune«, koja je donela zvanične ruske izveštaje i izveštaje američkih konzula, a koje je engleska štampa sasvim prećutala. Te brojeve sam poslao **Urquhartu**, i još mi ih nije vratio. Ja sam ih pre toga iskoristio za jedan članak za »Presse« o napredovanju Rusa u Aziji⁽²⁵⁴⁾. Ti ga magarci, međutim, nisu štampali. Ti znaš kako slabo pamtim imena. Zato Ti trenutno imena ne mogu navesti. Prvo ostrvo⁴ leži tačno u sredini između jugozapadnog kraja Japana i korejskog kopna. Ima veliku luku, koja je, prema američkom izveštaju, podesna da postane Sevastopolj broj 2. Što se tiče ostalih ostrva koja neposredno ulaze u sastav japanskog ostrvlja, među njima, ako se ne varam, nalazi se i ostrvo Jeso⁵. No gledaču da opet dobijem ta dokumenta.

Trgovina sa Kinom je, doduše, porasla u poređenju sa stanjem do 1852, ali nipošto u onoj srazmeri u kojoj su porasla sva ostala tržišta posle kalifornijsko-austrijskih otkrića⁽²⁵⁵⁾. Osim toga je Hongkong kao engleski posed i u ranijim reports odvajan od Kine, tako da je izvoz pod rubrikom »Kina« uvek (počev od četrdesetih godina) bio manji od ukupnog izvoza. Najzad je porast, koji je posle 1859. bio postignut, 1861. ponovo smanjen na raniji obim.

Izveštaj Board of Trade⁽²⁵¹⁾ za 1861. pokazuje, već i usled američke krize, veliku promenu u redu koji razna tržišta zauzimaju u engleskom izvozu. *Indija* je na čelu sa 17 923 767 f. st. (uključujući Singapur i Cejlon. *Indija* sama — 16 412 090).

Drugo tržište je Nemačka, koja je inače četvrta po redu. Godine 1860: 13 491 523 f. st.; 1861: 12 937 273 f. st. (ne uključujući ono što ide preko Holandije i, u manjoj meri, preko Belgije). Da nema

¹ poštansku uputnicu — ² priznanicu — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125 — ⁴ Cušima — ⁵ japansko ime: Yezo (Hokaido)

tog ekonomskog značaja Nemačke za Englesku, kako bismo se inače mogli diplomatski suprotstaviti grubom Johnu Bullu!

Francuska je ove godine peto tržište: Godine 1860: 5 249 980 f. st.; 1861: 8 896 282 f. st. Ovdje je, međutim, uključena i Švajcarska. Engleska je, naprotiv, sada *prvo* tržište za Francusku.

Od ukupnog izvoza od 125 115 133 f. st. (1861) otpada 42 260 970 na engleske »possessions« i »colonies«⁶. Ako se tome doda ono što Engleska osim toga izvozi u Aziju, Afriku i Ameriku, preostaje svega 23 do 24 odsto za njen izvoz u evropske zemlje. Bude li Rusija nastupala u Aziji jurišnim korakom poslednjih deset godina, dok sve svoje efforts⁷ naposljetku ne koncentriše na Indiju, onda je došao kraj svetskom tržištu Johna Bulla, a taj će kraj još ubrzati politika zaštitnih carina Sjedinjenih Država, koju one sada sigurno neće tako skoro napustiti, već i iz revenge⁸ prema Johnu. — Osim toga, John Bull sa zaprepašćenjem otkriva da njegove glavne kolonije u Severnoj Americi i Australiji u istoj meri postaju protekcionistima u kojoj on postaje freetrader⁹. Johna će još vraški skupo stajati samodopadljiva, brutalna glupavost kojom se divi Pamovoj »spirited policy«¹⁰ u Aziji i Americi.

Ne izgleda mi mnogo probable¹¹ da bi Southerners¹² do jula 1862. mogli zaključiti mir. Kad Northerners¹³ obezbede sebi 1. border states¹²³⁶¹ — a o njima je, u stvari, od samog početka i bila reč — 2. Misisipi do Nju Orleansa i Teksasa, počće svakako drugi period rata u kome se Northerners vojnički neće naročito naprezati, već će stavljanjem pod karantenu gulfstates¹²²²¹ ove naposljetku naterati na dobrovoljno re-annexation¹⁴.

Držanje Bulla u toku ovog rata je svakako nešto najbesramnije što se ikad videlo.

*Mexican Blue Book*¹²⁵⁷¹ što se tiče brutalnosti Engleza nadmašuje sve što poznaje istorija. Menjšikov izgleda kao gentleman u poređenju sa *Sir C. Lennox Wyke-om*. Ta hulja ne samo da je krajnje zèle¹⁵ u sprovođenju Pamovih tajnih instrukcija već nastoji da se na prostački način sveti i za to što ga je meksički ministar inostranih poslova (sada odstupio) Señor Zamacona, bivši novinar, stalno prevazilazio u izmeni diplomatskih depeša. Što se tiče stila toga tipa, evo nekoliko uzoraka iz njegovih depeša upućenih Zamaconi. »The arbitrary act of stopping all payments for the space of two years in depriving the parties interested of their money for that space of time, which is a dead loss of so much value to them.« »A starving man may justify, in his own eyes, the fact of stealing a loaf on the ground that imperious necessity impelled him there to; but such an argument cannot, in a moral point of view, ju-

⁶ »posede« i »kolonije« — ⁷ napore — ⁸ osvete — ⁹ slobodni trgovac — ¹⁰ »smeloj politici« — ¹¹ verovatno — ¹² Južnjaci — ¹³ Severnjaci — ¹⁴ ponovno pripojenje — ¹⁵ revnostan

stify his violation of the law, which remains as positive, *apart from all sentimentality*, as if the crime had not had an excuse. *If he was actually starving*, he should have first asked the baker to assuage his hunger, but *doing so* (starving?) *of his own free will*, without permission, is acting exactly as the Mexican government has done towards its creditors on the present occasion.« »With regard to the light in which you view the question, as expressed in your above named note, you will excuse me for stating that *it cannot be treated of partially, without* also taking into consideration the opinions of those who directly suffer from the practical operation of such ideas as emanating from yourself.« »I had a full right to complain of having first of all heard of this extraordinary measure by seeing it in printed bills placarded through the public streets.« »I have a duty to perform both to my own God and to that to which I am accredited, which impels me etc.« »I suspend all official relations with the Government of this Republic until that of Her Majesty shall adopt such measures as they shall deem necessary.«¹⁶ Zamacona mu piše da su za troubles¹⁷ u Meksiku za poslednjih 25 godina uglavnom krive intrige foreign diplomats¹⁸. Wyke mu odgovara da »the population of Mexico is so degraded as to make them dangerous, not only to themselves, but to everybody comming into contact with them¹⁹».

Zamacona mu piše da njegov predlozi znače kraj nezavisnosti

¹⁶ »Samovoljni akt obustavljanja svih plaćanja u trajanju od dve godine⁽²⁵⁸⁾ koji zainteresovane strane lišava njihovog novca za taj vremenski period, što je za njih apsolutan gubitak odgovarajuće vrednosti.« »Čovek koji umire od gladi i koji ukrade hleb, može u sopstvenim očima opravdati tu krađu argumentom da ga je na to naterala preka nužda; no takav argument ipak ne može moralno opravdati povredu zakona, koja, apstrahujući sve sentimentalnosti, ostaje povredom, kao da za zločin nije ni bilo izvinjavajućih okolnosti. Ako je doista umirao od gladi, onda je najpre trebalo da zamoli pekara da mu utoli glad, a ako to čini (da umire od gladi?) po svojoj slobodnoj volji, bez odobrenja, on postupa tačno onako kao što je u konkretnom slučaju postupila meksička vlada prema svojim veroovnicima.« »Što se tiče gledišta koje je došlo do izražaja u ranije navedenoj noti, a sa koga vi posmatrate ovo pitanje, izvinite me ako tvrdim da se ono ne može posmatrati jednostrano ne uzimajući u obzir mišljenje i onih koji neposredno trpe od praktične primene takvih ideja kakve proističu od vas.« »Imao sam puno pravo da izrazim svoje nezadovoljstvo što sam o tim vanrednim merama prvi put saznao preko plakata koji su bili izlepljeni po ulicama.« »Imam da ispunim jednu dužnost kako prema sopstvenom bogu, tako i prema onome kod kojega sam akreditovan, koji me primorava . . . itd.« »Prekidam sve zvanične odnose sa vladom ove republike, dok ona (vlada) Njenog veličanstva ne preduzme sve mere koje ona bude smatrala neophodnim« — ¹⁷ nezgode — ¹⁸ stranih diplomata — ¹⁹ »stanovništvo Meksika se toliko izrodilo da ono postaje opasnost ne samo za sebe već za svakog ko s njim dode u dodir«

Republike i da se kose s dostojanstvom svake nezavisne države. Wyke odgovara: »Excuse me for adding that such a proposition as I have made to you does not necessarily become undignified and impracticable simply because you, an interested person (tj. kao ministar inostrarih poslova Mexika), are pleased to say so.«²⁰ No satis superque²¹.

Prema jednom Schilyjevom pismu Rheinländeru, stanje u Parizu je vrlo ozbiljno i Badinguet^[83] se bez rata neće moći održati ni godinu dana. Kakav maler za nj što mora da vlada Parižanima a ne Berlincima, koji mu se dive.

Salut.

Tvoj
K. M.

P. S. Kako da prevedem na nemački »gigs«^{22?}

2. Šta su to feeders on circular frames^{23?}

3. Možeš li mi, npr., u vašoj fabrici opisati sve vrste radnika (bez izuzetaka, except the warehouse²⁴) koji su u njoj uposljeni i u kojoj srazmeri jedni prema drugima? Za moju knjigu^[27] mi je, naime, potreban primer da pokažem da u mehaničkim radionicama ne postoji *podela rada*, koja sačinjava osnovu manufakture i koju je opisao A. Smith. Ovu postavku je već i Ure razvio. U pitanju je bilo kakav primer.

Moram pisati onima u »Presse« da moramo zaključiti novi arrangement. Nije mi važno što najbolje članke *ne* štampaju (mada *uvek* pišem tako da se mogu štampati). Ali u materijalnom pogledu to ne ide da mi od 4 do 5 članaka štampaju samo jedan i plaćaju jedan. To me srozava kudikamo ispod penny-a-linera²⁵.

²⁰ »Izvinite ako dodam da predlog koji sam Vam učinio ne mora nužno da bude nedostojan i neizvodljiv samo zato što ste ga Vi, zainteresovano lice, izvoleli prikazati takvim« — ²¹ dosta i predosta — ²² mašine za raščesljavanje — ²³ dovodnici na kružnim razbojima — ²⁴ osim stovarišta — ²⁵ piskarala za penny po retku

128

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 8. marta 1862].

Dragi Mohr,

U prilogu Ti šaljem obećano. Drugi članak sledeće nedelje^[259]. Lupusa još nisam video, večeras idem k njemu. Brojevi »Free Press«-e, i Tvoje pismo su stigli.

Poznajesh li nekog pruskog izbeglicu po imenu Sippel, matematičar? Čujem da je domaći učitelj u jednoj porodici Montgomery u Hampsteadu; pre amnestije prilikom jednog putovanja sa tom porodicom uhapšen u Pruskoj i posle nekoliko meseci pušten, sada konkuriše za mesto profesora matematike na univerzitetu u Belfastu. Ovde neko želi saznati nešto поблиže o tom čoveku, čini se da je reč o nekakvom business¹.

Ubuduće šalji telegrame na adresu: 7 South Gate St. Mary's Manchester.

Žurim.

Tvoj
F. E.

¹ poslu

129

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 15. marta 1862.

Dragi Engels,

Pošto Tvoj članak¹ nije objavljen, danas nisam mogao da pišem u Njujork. Moji odnosi sa »*Tribune*«-om sad nisu takvi da bi ona ako joj (ukoliko objavi članak) umesto nastavka pošaljem something else² to i štampala. Ja sam, štaviše, siguran da je situacija takva da se ona opet sprema da otkáže i meni i svim ostalim evropskim dopisnicima. Njen format se smanjio. Od tri članka objavljuje, možda, jedan ili nijedan. To su obični simptomi te procedure.

Pošalji mi, dakle, za utorak nastavak ili bolje, *kraj*, pošto za njih samo konjekturalni deo, koji se tiče budućnosti, može biti od nekog naročitog značaja.

Sa svojom knjigom^[27] ne napredujem kako bi trebalo, pošto me kućne brige često nedeljama ometaju u poslu, tj. sasvim mi onemogućavaju da radim. Dženica još ni izdaleka nije onakva kakva bi trebalo da bude.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 125 – ² nešto drugo

130

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. aprila 1862.

Dragi Frederick,

Moja žena je ispravno ocenila da ne treba da piše Dana-u. Šta su s tim hteli, vidi se sad najbolje po tome što mi čak ni »Tribune« više ne šalju.

U prilogu Ti šaljem pismo od Friedländera^[260], koje je stiglo u subotu. Kakve ideje u tih Nemaca! Ja treba da mu pošaljem članak o otvaranju izložbe, što bi me zajedno sa season ticket¹, koja je za to potrebna, i odelom koje bih morao da kupim i svakojakim sporednim izdacima stajalo najmanje 10 gvineja, a u zamenu za to imao bih u izgledu da plasiram 4 do 6 članaka, u svemu oko 8 £ (summa summarum) ili, u najboljem slučaju, 12 £. A pošto se u te gospode uvek mora pretpostavljati minimum, ispalo bi da bih za 4 članka čak morao iz sopstvenog džepa nadodati! Odgovorio sam mu da ne smem da izlazim i da mu stoga ne mogu u četvrtak poslati traženu inauguralnu propoved, ali da ću zgodnom prilikom napisati nekoliko članaka o izložbi i ubaciti ih među ostale. A što se, pak, tih »ostalnih« članaka tiče, najzad su izišli s farbom, jedan članak nedeljno (po 1 £), pa čak je i to formulisano u nešto hipotetičnim klauzulama. Ja to, naravno, moram prihvatiti i već sam prihvatio, jer bolje išta nego ništa. Ono što ih sada najviše interesuje to je Amerika, i bilo bi mi drago kad bi mi poslao članak o toku rata (mislim na bitku kod Korinta^[261]), i to još ove nedelje, i uopšte da mi sad svaki put pišeš kad dođe do nekih važnijih vojničkih obrta. Već i zato da bismo u Germaniju proturili pravilna shvatanja o toj važnoj stvari. (Tvoje ranije članke već sam za njih obradio i oni su štampani².)

U svojoj novoj nauci Vico kaže da je Nemačka jedina zemlja u Evropi u kojoj se još govori »herojskim jezikom«. Da je ikada imao to zadovoljstvo da upozna bečku »Presse« ili berlinski »National-Zeitung«, stari Napolitanac bi odustao od te predrasude.

Po povratku u London^[262] zatekao sam pismo od svog landlorda³, kojim mi za danas (28. aprila) najavljuje svoju posetu da bi uterao preostalih 20 £. Međutim, ne može dobiti ni prebijene pare. Za vreme moje četvoredeljne odsutnosti, spisak dugova immediate necessities⁴ se, naravno, povećao. Osim toga, postoje još dve stavke koje

¹ sezonskom kartom — ² Karl Marx/Friedrich Engels, *Gradanski rat u Americi* — ³ kućevlasnika — ⁴ neposredno životno važnih stvari

treba platiti van ovoga, a preče su od landlorda. To je, prvo, 7 £ za učitelja klavira, pošto mu je moja žena u sadašnjim *circumstances*⁵ morala otkazati, pa ga, dakle, mora i isplatiti. Drugo, moramo za 10 £ iskupiti stvari iz založne banke, kuda su otišle ne samo stvari dece već i posluge, sve do njihove obuče. Zbog landlorda dosad sam (*excepto*⁶ pred Borkheimom) bio još *incognito*, tako da će mu moja žena reći da se još nisam vratio i pokušaće da stvar odloži *na neodređeno vreme*. Jer, reč je o shifting⁷.

Dosad mi je Borkheim predujmio 20 £; obećava da će mi ostatak dati početkom ove nedelje.

Moja žena je videla na ulici Dronkea sa madame i izdankom; oni nju nisu primetili.

U pogledu *Arijadne* adhuc sub iudice lis est⁸. Ovdje je, naime, reč o juridičkom sporu. U Diodoru ona figurira kao zvezda. Kao sazvezđe je nisam našao. Ali ima takva *mala planeta* kod *Mädlera*, br. 43, tabla II, poslednja sveska, 5. izdanje (koje imam), Berlin, 1861^[263]. To žensko čeljade se, dakle, u svakom slučaju, nalazi na nebu. Sad je vrlo škakljivo pravno pitanje jesi li dobio Ti ili Lupus. Tvoja opšta tvrdnja da sve ličnosti koje su Grci preselili među zvezde i dalje žive u astronomskim tabelama, takođe je prilično sumnjiva.

Šta je to bilo osim *Estimates*⁹ engleske vojske što si još tražio? Čim opet budem »mobilan«, postaraću se za to.

Kinkel je otišao kao pokisao. Ne odgovara. Umesto toga, nekoliko reči od njegovog pajaša, onog lopuže Bete, kojim mu ovaj potvrđuje da mu je Gottfried poslao potrebne biografske podatke (što je ova ista lopuža od pamtiveka redovno svake druge godine koristio), fotografiju itd. tek posle navaljivanja od pola godine i na traženje Keila, izdavača »Gartenlaube«^[264]. Vic je, međutim, u tome što su Keil i Beta (odnosno pismo ovog poslednjeg ima Juch a poznato je i Eichhoffu) *posle* afere MacDonaldu^[269] odbili da izađu s tom stvari, i da je Gottfried morao da uloži mnogo truda da bi najzad izdejstvovao da stvar »krene«. Međutim, ja ću pisati Eichhoffu neka zasad ostavi to na miru, pošto bi inače oslabio Gottfriedov poraz. Juch je, naime, prevelika kukavica da bi izišao s Betinim pismom. Inače bi on to već iz vlastite inicijative učinio u jednoj glosi na izjavu ovog poslednjeg.

Salut.

Tvoj

K. M.

Dženica još ni izdaleka nije kako bi trebalo da bude. Mala¹⁰ je bila ozbiljno bolesna. Sad je dobro.

Priložene ekscerpte uz Urquharta moraš pročitati.

⁵ prilikama — ⁶ izuzev — ⁷ odlaganju — ⁸ spor još visi pred sudijom (Horacije, 2. knjiga *Poslanica*, stih 79) — ⁹ budžeta — ¹⁰ Eleonor Marx

131

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. maja 1862.

Dragi Mohr,

Prošle nedelje sam imao mnogo neprilika u kontoru, a pomalo sam se i slabo osećao i zato nisam stigao da Ti pišem. Blagorodno pismo Friedländera^[260] vraćam u prilogu. Ti ljudi imaju čudne predstave o Londonu!

Što se tiče »Tribune«, naišao sam u »Manchester Examiner«-u i »Times«-u u rubrici literary gossip¹ na belešku da se Dana povlači iz »Tribune« »on account of differences of opinion with Mr. Horace Greely«². Izgleda, dakle, da je svemu kriv taj stari magarac^[265] sa face angelic³. Ja ih, međutim, ne bih samo tako pustio, već bih, u najmanju ruku, pisao D[anau] i tražio od njega dalja objašnjenja, šta ovo sve treba da znači i ko sad umesto njega vodi poslove »Tribune«, da bi znao koga da se držiš. Ako oni hoće da prekinu, onda pusti neka Ti bar to kažu; te indirektne nagoveštaje ja ne bih tako mirno i bez daljega primio. Ako posle predeš nekom drugom njujorškom listu, oni uvek mogu da kažu da si Ti napustio njih. A osim toga, oni moraju navesti neki razlog.

Borkheim mi piše da Ti je isplatio ostatak novca, pa se nadam da si se spasao hapsa.

Ad vocem⁴ Arijadne sigurno je da sam ja u pravu⁵. Stara sazvežđa sva još postoje na savremenim mapama. Diodorove tvrdnje nisu autoritet. On nije bio astronom. Osim toga, trebalo bi videti šta doslovce kaže. Ja sam se kladio na sazvežđe. Kasnije sam se i sâm setio da se ona pojavljuje među asteroidima, koji su otkriveni u najnovije vreme, ali to, naravno, sa ovim uopšte nema nikakve veze.

Ono što mi je, osim Estimates of the Wardeparment⁶ (za 1862) potrebno, to je paper⁷ predložen parlamentu o novoj organizaciji (kakva sada postoji, od 1861) indijske urođeničke vojske (tj. broj pukova sa njihovim sadašnjim i ranijim nazivima, da li zadržavaju stare oznake ili su nanovo numerisani).^[266]

Možeš li mi nabaviti »Free Press« od aprila? Od maja ću nastojati da ih nabavim ovde.

¹ literarno ogovaranje — ² zbog razilaženja u mišljenju sa gospođinom Horace Grelejem — ³ sa licem anđela — ⁴ što se tiče — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 130 — ⁶ budžeta ministarstva rata — ⁷ dokument

O Americi:

1. Bitka kod Korinta.^[261] Spada u red velikih, dobro vođenih modernih bitaka, u kojima su snage prilično izjednačene. Ejlaud, Vagram, Licen, Baucen (ovde Francuzi, doduše, mnogo jači, ali bez konjice i usled toga nemoćni da gone protivnika), Borodino, Madenta, Solferino. Bitka izgara, kako kaže Clausewitz^[267], polako, kao vlažan barut, iscrpljuje obe strane, i na kraju *pozitivno* izvojevana preimućstva pobjedničke strane više su moralne nego materijalne prirode. U svakom slučaju je trenutno preimućstvo, koje je Beur[egard] u nedelju izvojevaio, mnogo intenzivnije i veće od onoga koje su Gr[ant] i Buell izvojevali u ponedjeljak. Ogroman ratni plen ostao je u rukama konfed[eralista], uprkos tome što su naposljetku bili poraženi, to jest prisiljeni da odustanu od svog napada i da se povuku. To je sa taktičke strane. Strategijski gledano, stvar stoji ovako:

Beauregard je koncentrisao svu vojsku koju je uspeo da prikupi da bi federalne divizije koje su nastupale po mogućnosti mogao pojedinačno napasti. Ovo mu nije pošlo za rukom; trupe Granta, Buella i Wallace-a bile su dovoljne da ga odbiju. Fed[eralisti] bi sa bitkom bili izgubili i Tenesi, a ovako su ga zadržali. Beauregard ima da zahvali samo svojim utvrđenjima u Korintu što se nije morao odmah povući dalje na jug. Da li su ta utvrđenja u stanju da ga zaštite od Halleckovog napada (koji je sada preuzeo komandu), ne možemo znati. Isto tako se ne može verovati glasinama da je dobio ogromna pojačanja iz Misisipija, Lujzijane i Alabame. Ako je to i delimično tačno, ipak su to sve sami regruti, koji će mu više smetati no koristiti. S druge strane, snage kod Pitsburg-Landinga bile su bezmalo podjednake, tako da *bez pojačanja* ni Halleck neće lako preduzeti juriš na utvrđeni logor, ili se upuštati u neki veći ofanzivni poduhvat. Mi ne znamo s kojim trupama federalisti još raspolažu u Tenesiju ili Kentakiju izuzev onih koje su angažovane kod Pitsburg-Landinga, pa je teško reći kakve su šanse jednih i drugih. U međuvremenu su unionisti prekinuli železničku prugu od Memfisa do Čatanuge (tj. za Ričmond, Čarlston, Savanau) kako zapadno tako i istočno od Korinta. Time je Beur[egard] ograničen na jednu železničku liniju (za Mobil i Nju Orleans), pa se postavlja pitanje da li će moći duže vremena snabdevati svoje trupe u K[orintu].^[268]

2. Virdžinija. Junak McClellan je in a dead fix⁸. Mislím da će ovde pokopati svoju lažnu slavu. McDowell mu je opet morao poslati jednu diviziju, ali će mu to malo pomoći. Spasti ga mogu samo *oklop-njače*, od kojih je opet jedna («Galena») otplovila za Monro. O tom predmetu vidi današnji «Morning Star», dopis iz Amerike; vrlo interesantno za Austriju. Odatle ćeš videti zašto je onomad «Monitor» ostao mirno na mestu kad su «Merrimac», «Yorktown» itd. odvucli

⁸ velikom škripcu

ona tri transportna broda. Čisteći reke sleva i zdesna, kao i bočnom i lednom vatrom, ovi brodovi bi opet mogli spasti tog magarca ili izdajnika, isto onako kao što su topovnjače kod Pitsburg-Landinga spasle Shermana (koji je imao same mlade trupe koje nikad nisu bile u vatri).

3. Planinsko područje. Fremont se još uvek nalazi u Vilingu i usled toga je planinski predeo Virdžinije, kao i istočni Tenesi još u rukama neprijatelja. Dakle, *najbolje oblasti Unije!* Koji je razlog tome, ne bih znao da kažem. Onaj puk konfed[eralista] koji je još početkom aprila mobilisan u Noksvilu, Tenesi, preći će sigurno pri prvom pucanju na drugu stranu.

Bonaparta je opet počeo da intrigira u Americi. No, on će se čuvati da dirne u to osinje gnezdo. Njegovi oklopni brodovi, kao i svi francuski trgovački brodovi, nestali bi sa Okeana još pre kraja godine (vide⁹ »Morning Star«), a onda, adieu plaisir¹⁰).

A-propos! U današnjem »Standard«-u (ili »Morning Herald«-u) video si, verovatno, da je *general Hecker* postao glavni lovac na crnce (Manhatan). *Sačuvaj ovaj broj.*

Šta kažeš na pruske izbore? Poraz vlade tako je ogroman da je ravan njenoj odlučnoj pobedi.^[269] Jer to mora lepog W[ilhelma]¹¹ naterati da preduzme krajnje mere. Sad mu šalju same demokrate! Dopisnik iz Hamburga već tako i kaže da se sa sadašnjim izbornim zakonom ne može ništa učiniti i da se ne može vladati. Poštovani Twesten je opet već sav utonuo u parlamentarni kretinizam i hoće da predloži izglasavanje nepoverenja ministrima. U svakom slučaju, teškoće rastu, plima nadolazi.

Šta je s vinom za Dženicu? Reci mi koje vrste Allen najviše preporučuje. Sad mogu poslati i nešto porto vina, koje se *vrlo* preporučuje, staro je, bez alkohola, samo ga treba najpre *dobro filtrirati*, jer je zapušać olabavio.

Srdačne pozdrave.

Tvoj
F. E.

⁹ vidi — ¹⁰ zbogom diko. — ¹¹ Wilhelm I

132

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 6. maja [1862]

Dragi Frederick,

Priloženo vrlo kuriozno pismo, koje je jeunesse hongroise à Paris¹ iako osakaćeno, objavila u »Siècle-u, »Temps«-u i »Progrès de Lyon«-u, a koje mi šalje Schily, vrati mi čim budeš Lupusa upoznao sa sadržinom^[270]. Ta ista »jeunesse« objaviće sad pamflet o pariskom trijumviratu Kossuth-Klapka-Türr sa interesantnim otkrićima.

A-propos! Podatke iz pisma možeš saopštiti Eichhoffu, 57, Ranelagh Street, Liverpool. On ovu stvar može objaviti u »Zeitung für Norddeutschland« (Hanover).

Schily mi piše da je pre kratkog vremena u bernskom »Bund«-u (možeš li to proveriti u klubu?) objavljena izjava jednog mađarskog emigranta, u kojoj se Vogt naziva »tovljenom krmačom Palais Royal-a«^[271], a Fazy, Kossuth, Klapka i Türr figuriraju kao »lupeži i kockari«.

Onaj džukac Koller vratio mi je 330 komada *Vogta*. Kad bih samo znao za kakvu priliku! Sad bi, možda, bio momenat da ih se uz 100%-tni gubitak rešim? Naime, u Ženevi i u Bernu. To bi sada došlo kao poručeno.

Brojeve »Pressé« od aprila i *maja* poslaću Ti. Ubuduće primaćeš ih redovno. One stvari, tj estimates², nabaviću Ti.

As to wine³, deci je, naravno, najmilija šarena zbirka raznoga. Mislim da Allen najviše preporučuje bordo i porto.

Pisaću Dana-u još jednom. Vrlo mi teško pada što mi ne šalju »Tribunes«-a. To je svinjarija od Greeleyja i McElratha. Iz poslednjih brojeva »Tribunes« od marta doznao sam dve stvari. Prvo, da je McClellan na 8 dana pre povlačenja Confederates⁴ o tome bio tačno obavešten. I, drugo, da je »Times«-ov Russell za vreme afere Trent^[236] iskoristio svoje njuškanje u Vašingtonu za igranje na njujorškoj berzi.

U Pruskoj će doći do coup d'état⁵, mada ne i do coup d'éclat⁶.

Sadašnji Bonapartini manevri u Meksiku^[272] (slučaj je prvobitno pokrenuo Pam) objašnjavaju se time što Juarez priznaje samo zvaničan dug Francuskoj u iznosu od 46 000 £. Međutim, Miramon i njegova banda su preko švajcarskih bankara Jecker & Co izdali na

¹ mađarska omladina u Parizu — ² budžete — ³ Što se tiče vina — ⁴ konfederalista — ⁵ državnog udara — ⁶ lomljive

52 000 000 dolara državnih obveznica (na koje je plaćeno about⁷ 4 miliona dolara). Te državne obveznice — Jecker & Co bili su samo hommes de paille⁸ — dospele su, tako reći, džabe u ruke Morny & Co. Sada oni zahtevaju od Juareza da ih on prizna. Hinc illae lacrimae.⁹

Schurz je — brigadni general kod Fremonta!!!

B[orkheim] mi je isplatio ostatak prošlog petka.

Tvoj
K. M.

⁷ oko — ⁸ štromani (davaoci imena) — ⁹ otuda suze

133

Engels Marxu

u London

Mančester, 12. maja 1862.

Dragi Mohr,

Na brzinu Ti šaljem 10 £ (O/A 40602, Manchester, 24. Jan. 1862) da bi umirio kasapina. Pošto stižem u London noćas u 5, a ujutro u 7 već odlazim, neću, na žalost, moći da Te vidim.

To što ja sumnjam u uspehe Jenkija, nije zbog vojnog položaja. On je samo rezultat mlitavosti i tuposti koja se ispoljava na celom Severu. Ima li tu negde u narodu revolucionarne energije? Dadu se tući, a onda su još i ponosni na batine koje su dobili. Gde se na celom Severu može uočiti ma i jedan jedini znak da ti ljudi išta shvataju ozbiljno. Tako nešto još nikad nisam video u Nemačkoj ni u najgorim vremenima. Jenki se, naprotiv, izgleda, već najviše raduju tome kako će prevariti svoje državne poverioce.

Au revoir¹.

Tvoj

F. E.

¹ Dovidjenja!

134

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 18. maja 1862]

Dragi Mohr,

Izvini što Ti nisam pisao. Još nikad nisam bio u takvoj gužvi kao ove nedelje. Austrijanci, Amerikanci, Francuzi, a danas mi Borkheim šalje još i svog kompanjona na vrat — dakle, lepi izgledi! Već ne znam gde mi je glava. I sa svom tom bandom valja piti i biti ljubazan. Đavo da nosi tu izložbu^[226].

Žurim.

Tvoj
F. E.

135

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 19. maja 1862.

Dragi Engels,

U četvrtak je prošlo 8 dana kako si mi pisao da ćeš mi za Dženicu i kompaniju poslati vina. Pokazao sam deci pismo. Pošto vino nije stiglo, nastalo je razočarenje. Stalo mi je u ovom trenutku do toga zato što ih to zabavlja, a naša kuća je inače vrlo pusta.

Ničeg fatalnijeg od more koja nas sad sve pritiska.

O exhibition^[226] i o njenim posetiocima, na sreću, niti sam šta čuo ni video i nadam se da će se ovo »netaknuto stanje« produžiti, pošto sad uopšte nisam u situaciji da primam people¹.

Čim uhvatiš malo vremena, napiši mi ukratko šta misliš o ratnim operacijama u United State, a posebno o McClellanovim podvizima. Salut.

Tvoj

K. M.

¹ ljude

136

Engels Marxu

u London

Mančester, 23. maja 1862.

Dragi Mohr,

Vino je zadocnilo iz istih razloga iz kojih i pismo. U takvim slučajevima moram sve sam da svršim, pa dok kupim korpu itd., pojave se mnoge smetnje. I ovog puta sam morao odustati od porta; to je vino, naime, u mom stanu, a nikoga nisam imao da mi ga donese u Warehouse¹. Korpu ću danas otpremiti. Crno vino i Hochheimer iz 1846. specijalno za Dženicu. One tri boce sa crvenim pečatom bez etikete su Rüdeshheimer 1857 (ono isto koje smo ovde pili) i za bolesnike prejako, dok zdravima prija.

Strohn je bio ovde (kao što vidiš cela ne finit pas² sa posetama). On je bio u Berlinu uoči raspuštanja^[269] i često bivao i sa rajnskim poslanicima u kafanama. Oni su celu tu situaciju shvatili krajnje ozbiljno, verovali u svoju svemoć i opet upali u parlamentarni kretnizam skoro kao 1848. Crveni Becker³, čija je kosa u međuvremenu veoma izbledela, hodao je povazan u evening dressu⁴, u crnom od glave do pete, i u fraku. Trbuh mu je veći no ikada.

Rudolf Schramm, late of⁵ Štrigau-a^[273], takođe se muvao tamo i žalio se svakome ko je hteo da ga sluša kako ga publika nigde nije htela birati, što mu nikako nije išlo u glavu. Jedne večeri Schr[amm] je lupetao kolosalne gluposti o Engleskoj, našto mu je Str[ohn] rekao: Slušajte, gospodine Schramme, da sam ja proveo toliko vremena u Engleskoj kao vi, ja bih se stideo da brbljam takve gluposti; izgleda da ste Vi tamo sve vreme prospavali. Našto je, inače drski, Schr[amm] odgovorio: Znate, u Engleskoj sam svojoj ženi za volju morao ići u društvo u koje nisam spadao, a ljude koje bih rado bio sreo, nisam mogao da vidim iz tog istog razloga!!!

McClellan nastavlja na već poznati način. Konfederalisti mu stalno izmiču, jer nikada ne udari po njima, što opravdava time što su oni a good deal⁶ jači od njega. Zato stalno i beže. Još nijedan rat se nije tako vodio, a zato će mu biti i izrečena zahvalnost. Pri svemu tome, te nesrećne male odstupne borbe i neprestano uzmicanje ipak su dovoljni da uveliko demorališu konfederaliste, i oni će to osetiti kada dode do odlučne bitke.

¹ skladište — ² nije gotovo — ³ Hermann Heinrich Becker — ⁴ večernjem odelu — ⁵ kasnije iz — ⁶ mnogo

Zauzimanje Nju Orleansa je majstorsko delo flote.^[274] Izvanredno, naime taj prolaz pored utvrđenja. Posle je *sve* bilo jednostavno. Moralni efekat na konfederaliste bio je očigledno ogroman, a verovatno se već i materijalni osetio. Beauregard sad više *nema* šta da brani u Korintu; taj položaj je imao smisla samo dokle je pokrivao Misisipi i Lujzijanu, posebno Nju Orleans. B[eauregard] je strategijski doveden u položaj da mu posle *jedne* izgubljene bitke neće preostati drugo nego da svoju armiju raspusti u gerilske jedinice, jer ako iza leđa njegove vojske nema velikog grada u kome se koncentrišu železničke linije i ressource, on *neće moći* držati mase na okupu.

Ako konfederalna armija u Virdžiniji bude potučena, onda će se posle prethodnih demoralisućih događaja uskoro sama od sebe raspustiti u gerilske jedinice. Ona, doduše, ima bolje šanse zato što na liniji njenog povlačenja mnoge reke teku poprečke od planina ka moru, kao i zato što ima za protivnika onog magarca McCl[ellana], ali priroda stvari ipak će je naterati ili da primi odlučnu bitku, ili da se *bez* bitke raspadne u bande. Isto tako kao što su se Rusi kod Smolenska i Borodina morali tući, i *protiv* volje generala koji su pravilno ocenili situaciju.

Ako Beur[egard] ili virdžinijska armija pobedi u jednoj bici, pa ma to bila i velika bitka, to će im malo pomoći. Konfederalisti nisu u stanju da iz toga izvuku i najmanju korist. Oni ne mogu napredovati 20 engleskih milja a da ne zaglibe i moraju, dakle, čekati na ponovljeni napad. Njima nedostaje sve. Uostalom, ovaj slučaj smatram za sasvim nemoguć bez direktne izdaje.

Sudbina konfederalnih armija zavisi sada, dakle, od jedne jedine bitke. Preostaje još da se ispitaju šanse gerilskog ratovanja. Međutim, baš u ovom ratu je veoma čudnovato kako je malo stanovništvo u njemu uzimalo učešća ili, bolje reći, kako ga uopšte nije uzimalo. Godine 1813. Kolomb, Licov, Černišev i dvadesetak drugih partizana i kozačkih vođa neprestano su prekidali i presecali francuske komunikacije; u Rusiji je 1812. stanovništvo potpuno iščezlo sa francuske marš-linije; 1814. francuski seljaci su se naoružali i ubijali savezničke patrola i zaostale vojnike, a ovde se ne dešava ama baš ništa. Ovde se ljudi pokorno predaju *sudbini velike bitke* i teše se time da *victrix causa diis etc.*^[275] Hvalisanje s ratom do istrage svelo se na ništa. I na takvom tlu da se razvije gerila? Ja, doduše, očekujem da će white trash⁷ Juga posle konačnog raspada armija pokušati tako nešto, ali odveć sam uveren u buržoasku prirodu sopstvenika plantaža da bih i za trenutak mogao posumnjati da ih to neće smesta pretvoriti u vatrene pristalice Unije. Neka samo pokušaju sa brigandage⁸ i sopstvenici plantaža će Jenkije svuda dočekati raširenih ruku. Bonfires⁹ na obalama Misisipija isključivo je delo dva kentakijevca, koji su,

⁷ beli ološ – ⁸ hajdukovanjem – ⁹ požari

navodno, došli u Luisvil — ali zaceo ne Misisipijem. Požar u Nju Orleansu bilo je lako organizovati, a ponoviće se i u drugim gradovima; a i inače biće dosta toga što će se popaliti, ali to će neizbežno do kraja zaoštriti split¹⁰ između sopstvenika plantaža i trgovaca, sa jedne, i white trash-a, s druge strane, a onda je secesiji^[218] odzvonilo.

Fanatizam kojim trgovci Nju Orleansa pristaju uz Konfederaciju objašnjava se naprosto time što su morali da za gotov novac kupe masu obveznica konfederalnog zajma. Poznato mi je ovde više takvih primera. To ne sme da se zaboravi. Dobar prinudni zajam je odlično sredstvo da se buržuji vežu za revoluciju i da im se njihov klasni interes zamrači njihovim ličnim interesom.

Najsrdčajnije pozdrave Tvojoj ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

Lupus je opet mnogo patio od gihta. Za 5 nedelja odlazi u Nemačku.

Verovatno si pročitao onu stvar sa Bernardom, da su čoveka strpali u ludnicu¹¹. Ima li nešto uistinu ili je posredi foul play¹²?

¹⁰ rascep — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 137 — ¹² podvala

137

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 27. maja 1862.

Dragi Frederick,
Deca i whole family¹ najsrdačnije Ti zahvaljuju za spirituoznu korpu.

U priloženom Eichhoffovom pismu prepoznačeš ljupki način polemisanja koji pop Kinkel toliko voli. Šta bi bio Gottfried² bez svog Bettseichera³!

Dr Klein iz Kelna je dobio na pruskoj lutriji 35 000 talira, što Ti zacelo još nisam javio. Sada će se verovatno oženiti gospodom Daniels, ako je ostao pri svojim ranijim predstavama.

Bernard, uvek vrlo ekscentričan, a osim toga poslednjih nedelja preterao radom, stvarno je počeo da »halucinira«. Nepošteno u toj stvari je samo to što su smesta ulučili priliku da ga strpaju u ludnicu, a to je bilo sasvim nepotrebno, pošto je porodica kojoj je u Dorkingu davao časove bila spremna da ga neguje i preuzme odgovornost. Ditto Allsop. Ali prisustvo ovog poslednjeg, koji je dao novac za Orsinijev atentat^[276], i njegovo nejednokratno sastajanje s Bernardom, već je odavno uznemiravalo bonapartističku policiju, po čijem je nalogu engleska policija već odavno motrila na Bernarda.

Prošle subote primio sam od moje plinske kompanije kratak poziv da do *iduće subote* platim 1 £ i 10 šilinga, u protivnom (ovo je poslednja opomena) će me »isključiti«. Pošto sam sada sans sou⁴, moram se zbog tog dreka obratiti Tebi.

Iza naduvavanja »Merrimaca« očigledno se krije kukavičluk konfederalnih dripaca^[277]. Džukci su još uvek mogli da rizikuju nešto. Prekrasna je stvar kako »Times«^[278] (koji se najvatrenije zalagao za sve Coercionbills^[279] protiv Irske) kuka da će »sloboda« biti izgubljena ako Sever bude tiranisao Jug, »Economist« je takođe dobar. U svom poslednjem broju izjavljuje da mu je finansijska sreća Jenkija — što nije došlo do depresijacije papirnog novca — nepojmljiva (iako je stvar jasna kao dan).^[280] On je dosad iz nedelje u nedelju tešio svoje čitaoce tom depresijacijom. Iako priznaje da se ne razume u ono što mu je posao i da je svoje čitaoce u tom pogledu doveo u zabludu, sada ih teši mračnim razmišljanjem o »ratnim operacijama«, u koje se zvanično ništa ne razume.

¹ cela porodica — ² Gottfried Kinkel — ³ Heinrich Beta — ⁴ bez sua

Ono što je Jenkijima vanredno olakšalo papirne operacije (osnovno što se pretpostavlja je poverenje u svoju stvar, a s tim i u svoju vladu) bezuslovno je bila okolnost što je zapad usled secesije ostao gotovo sasvim bez papirnog novca, dakle, bez circulating medium⁵ uopšte. Sve banke čija su glavna securities bila u obveznicama slave states⁶ bankrotirale su. Osim toga, nestalo je za millions currency⁷, koji je na zapadu bio u opticaju u vidu banknota emitovanih od Southern banks⁸. Zatim su Jenkiji, delom usled Morrillove tarife¹²⁸¹¹, delom usled samog rata, koji je uglavnom učinio kraj svakom uvozu luksuznih predmeta, za sve vreme imali prema Evropi povoljan trgovinski bilans, dakle, i povoljan menični kurs. Nepovoljan menični kurs mogao je teško aficirati patriotsko poverenje filistara u papirni novac.

Uostalom, smešna je ta briga Johna Bulla za kamate koje će Uncle Sam morati da plati za svoje državne dugove! Kao da to nije sitnica prema državnom dugu Bulla, a osim toga Sjedinjene Države su sada svakako bogatije nego što su bili Bulli 1815. sa milijardom duga.

Zar Pam nije lepo udesio Bonapartu u Meksiku?^[272]

Ja sam sad — već iz desperation⁹ — ljudski zapeo i pišem namrtvo, mislim onu stvar o ekonomiji^[27]. U »Presse« izlazi po jedan članak nedeljno. Toliko im i šaljem posle pisma gospodina F[r]iedl[ä]ndera].

Salut.

Tvoj
K. M.

Pozdravi Mrs. Bortman and sister¹⁰.

⁵ opticajnog sredstva — ⁶ pokriva . . . robovlasničkih država — ⁷ na milione prometnog sredstva — ⁸ Južne banke — ⁹ oćajanje — ¹⁰ gospodu Bortman i sestru

138

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. maja 1862.

Dragi Mohr,

U prilogu Post Office Order¹ na 2 £. Plativo u Kentish Town-u, što je, ako se ne varam, Tebi najbliže.

Siebel je dobio kćerkicu.

Anneke je sa Buellovom armijom i od danas piše za »Augsburger«². Pomalo brinem za Halleckove trupe; stvar se odugovlači, a izgleda da niotkuda ne dobija pojačanje, mada Spence-ove laži³ u »Times«-u sigurno ne znače ništa.^[282] Willich kao pukovnik (the eternal colonel!⁴) komanduje 32. pukom iz Indijane.

Za onu stvar sa jadnikom Kleinom⁵ vrlo mi je drago. Eichhoffovo pismo ću vratiti čim ga pročitam Lupusu, ali sad ne mogu otići k njemu jer uveče ne smem da izlazim zbog krajnika koji mi je već nekoliko dana otečen.

Izgleda da je nešto gerilskog rata ipak otpočelo, ali to sigurno nije većih razmera, i dođe li samo do jedne pobede, rezerve koje nailaze, uz pomoć nešto konjice brzo će učiniti tome kraj. U slučaju poraza to bi, dabome, bilo fatalno.

Tvcj
F. E.

¹ poštansku uputnicu — ² augsburške »Allgemeine Zeitung« — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 139 — ⁴ večiti pukovnik — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 137

139

Engels Marxu

u London

Mančester, 4. juna 1862.

Dragi Mohr,

Nadam se da si primio dve £ koje sam Ti prošlog petka poslao uputnicom na Kentish Town Post Office¹.

Dakle, najzad saznajemo iz Annekeovog pisma da je Halleck 26. aprila raspolagao s nešto više od 100 000 ljudi i 300 topova, uključujući Popeove i Mitchelove snage, i da je čekao da Curtis i Sigel stignu sa daljim pojačanjima. Čini se da je stanje trupa do 29. aprila bilo, uopšte uzev, snošljivo, jer A[nneke] ne pominje ništa o bolestima. Stoga smatram da su priče o bolestima⁽²⁸²⁾ prosta izmišljotina. Mora se, uostalom, priznati da Stanton i Halleck umeju da u štampi i javnosti stvore nepoverenje. To bar nije teško da u svakoj armiji bude po neki dopisnik, kome će general reći šta treba da piše da bi javnost ipak bila donekle obaveštena. — Dakle, do velike bitke će ipak doći čim stignu Sigel i Curtis. Spence-ovi proračuni da je potrebno 120 000 ljudi⁽²⁸³⁾ da bi se Border States⁽²⁸⁶⁾ držale u pokornosti smešni su; u Kentakiju izgleda da nema gotovo nijednog vojnika (osim možda u logorima za obuku regruta kod Luisvila, iz kojih će se verovatno formirati Sigelov korpus), a u Nešvilu su, prema Annekeu, bili samo rekonvalescenti itd.; inače, u Border States² osim Halleckove armije, te armije McClellana, postoji još samo Fremont (koji, kako izgleda, još uopšte nema vojske), Banks (koji mora da je vrlo slab) i McDowell, no svi se oni ubrajaju u *aktivnu* vojsku. Nasuprot tome, Spence se vara u pogledu druge strane, 1. Armije federalista u ovom trenutku sigurno ne broje ukupno 500 000 ljudi, 2. oni imaju sigurno više od 90 000 ljudi raštrkanih po obali. Ja računam otprilike ovako:

na obali	100 000 ljudi
Bank & Fremont	30 000 "
Sigel & Curtis	30 000 "
McClellan	80 000 "
kod Vašingtona	30 000 "
McDowell	30 000 "
Halleck	100 000 "

¹ poštansku službu — ² granične države

dakle, na bojištu ukupno 400 000 ljudi, čemu još treba dodati oko 60 000 regruta, rekonvalescenata i manjih detašmana koji su, valjda, raspoređeni u Misuriju, na obalama donjeg Ohaja i Tenesija, a delom u gradovima severoistoka, summa summarum 460 000 ljudi. U ovome me potkrepljuje i mobilizacija daljih 50 000 ljudi, za kojom će u najskorije vreme svakako doći druga mobilizacija isto toliko ljudi; čini se da vojsku hoće da održe u normalnoj jačini od 500 000 ljudi.

To je bila Stantonova najveća greška i pure renommage³ kada je obustavio regrutovanje. U materijalnom pogledu to je nanelo veliku štetu i dovelo do gubitka u vremenu kod Korinta i Ričmonda; a u moralnom ovo sadašnje opozivanje šteti još mnogo više — osim što će sad biti kudikamo teže dobiti regrute. Inače, ljudi ima dovoljno. Usled doseljavanja severne države treba da imaju najmanje za 3 do 4% više stanovnika u dobi od 20 do 35 godina od ma koje druge zemlje.

Monsieur Anneke je, inače, u svojim pismima ono isto staro zakeralo i onaj isti stari pametnjaković koji vojsku ne ocenjuje prema okolnostima i prema protivniku, već je upoređuje sa starim, izvežbanim evropskim vojskama, pa čak i te ne uzima takve kakve jesu, već kakve bi *trebalo da budu*. Ta budala bi trebalo da se seti konfuzije koju je, verovatno, sâm često doživljavao na pruskim manevrima.

Komedija u Berlinu počinje da biva vesela. Vlada uverava Skupštinu u svoj liberalizam, a Skupština uverava kralja u svoj rojalizam. Embrassez-vous et que cela finisse!^[284] Inače je, bez sumnje, napredak što ti ljudi tako lepo i tako brzo ulaze u parlamentarne intrige. Do konflikta će, međutim, ipak doći. U vezi s tim vrlo je zgodno što iz cele one izbornog-hesenske istorije^[285] nije bilo ništa, dok Kurfürst⁴ nije lično insultirao lepog Wilhelma⁵, a onda tek od svega nije bilo ništa.

Kako je Dženica?

Srdačno pozdravi ženu i decu. Vraćam Eichhoffovo pismo.

Tvoj
F. E.

³ čisto hvalisanje — ⁴ Ludwig III — ⁵ uvredio . . . Wilhelm I

140

Marx Engelsu

u Mančester

[London, oko 6. juna 1862]

Dragi Engels,

Izvini što Ti tek sada potvrđujem da sam primio 2 £. Ovih 8 dana toliko su me bothered¹ da nisam imao vremena. Landlord² i pola tuceta druge nemani stalno su me progonili.

Pismu prilažem 2 copies³ Lassalle-a^[286] (jedan za Tebe, jedan za Lupusa). Piši mi svoje mišljenje o tome.

Primio pismo od Steffena, poslaću Ti ga ovih dana, čim mu odgovorim. On je u Bostonu. Izgleda da je vrlo neraspoložen. Weydemeyer je lieutenant colonel⁴.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ uznemiravali — ² kućevlasnik — ³ primerka — ⁴ potpukovnik

141

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. juna 1862.

Dragi Engels,

Veoma mi je neprijatno što Ti opet moram dosadivati sa svojom misère, ali que faire¹? Žena mi svakog dana govori kako bi bilo bolje da je s decom u grobu, i ja joj to zaista ne mogu uzeti za zlo, jer su ponižavanja, muke i strahovanja koja u ovoj situaciji moramo podnositi zaista neopisivi. Onih 50 £ je, kao što znaš, otišlo za dugove, koji time ni upola nisu podmireni, a dve £ za plin. Onaj bedni novac iz Beča stiže tek krajem jula i biće ga đavolski malo, pošto te džukele sad ne štampaju čak ni jedan članak nedeljno. A sada još i novi izdaci od početka maja naovamo. Neću ni da govorim o toj, za London zbilja opasnoj situaciji kad si sedam nedelja bez prebijene pare — a to se kod nas hronično ponavlja. Uostalom, toliko češ znati iz sopstvenog iskustva da stalno ima tekućih izdataka koji se moraju platiti u gotovu. To smo postigli tako što smo ponovo založili stvari koje smo krajem aprila iskupili. Ali ima već više nedelja kako je taj izvor toliko iscrpen da je moja žena pre nedelju dana preduzela »uzaludan« pokušaj da proda nekoliko mojih knjiga. Ove jadne dece žao mi je utoliko više što se sve ovo zbiva u Exhibition season², kad se njihovi poznanici zabavljaju, dok ona samo strahuju da im ko ne dođe u kuću i svu tu bedu ne prozre.

Inače sam zapeo iz sve snage i, začudo, moja glava, i pored sve te misère oko mene, radi bolje nego što je godinama radila. Ja ću ovaj tom proširiti, jer one nemačke džukele cene vrednost knjige prema njenoj kubaturi⁽²⁷⁾. Ujedno sam najzad raščistio i sa onom vraškom zemljišnom rentom (no nju u ovom tomu neću čak ni dodirnuti). Već sam poodavno imao misgivings³ u apsolutnu tačnost R[icardo]ve teorije i najzad sam došao na to u čemu je stvar⁴. Osim toga, otkako se nismo videli otkrio sam nekoliko lepih i iznenađujuće novih stvari, koje ulaze već u ovaj tom.

Darwin, koga sam ponovo pregledao, zabavlja me kad kaže da »Malthusovu« teoriju primenjuje i na bilje i životinje, kao da kod gospodina Malthusa vic nije baš u tome što se ona ne primenjuje na biljke i životinje, već samo na ljude — s geometrijskom progresijom — na-

¹ šta da se radi — ² vreme izložbe — ³ sumnje — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150

suprot biljkama i životinjama. Značajno je kako Darwin među životinjama i biljkama otkriva svoje englesko društvo s njegovom podelom rada, konkurencijom, otvaranjem novih tržišta, »pronalascima« i Malthusovom »borbom za opstanak«. To je Hobbesov bellum omnium contra omnes⁵ i podseća na Hegela u *Fenomenologiji*, gde građansko društvo figurira kao »duhovno životinjsko carstvo«, dok kod Darwina životinjsko carstvo figurira kao građansko društvo.

Buckle je grdno namagarčio Rugea time što je umro. Ruge je u svojoj fantaziji video još jednu biblioteku koju je B[uckle] trebalo da napiše, a Ruge da »preradi« na nemački. Poor⁶ Ruge! I poor Buckle, koga neki »prijatelj« još i danas kleveta^[287] u »Times«-u jednim testimonium pietatis⁷.

Jeste li Ti i Lupus primili ona dva primerka *Julian Schmidt* koje sam vam poslao?^[288]

A-propos! Ako mi možeš spremi sasvim kratak obrazac italijanskog knjigovodstva (sa objašnjenjem), a da se Ti lično s tim ne opteretiš, onda, molim, pošalji mi to. To bi bilo od koristi za rasvetljavanje Quesnayeve *Tableau Économique*^[288].

Niko me ne posećuje, i to mi je drago, jer ovi ljudi odavde mogu da me — — —. Banda!

Salut.

Tvoj
K. M.

Lassalle mi je pisao. Možda će u julu doći ovamo. Krajem jeseni pristupiće izradi svoje *Ökonomie*, ali to će ga stajati »mnogo vremena«. Čudiće se on.

⁵ rat svih protiv svih — ⁶ jadni — ⁷ svedočanstvom bogobojažljivosti

142

Engels Marxu
u London

[Mančester, oko 3. jula 1862]

Dragi Mohr,

Pošto je počela nova poslovna godina a onih 50 £ treba da vratim Borkheimu tek za 15 dana, možemo ponoviti nedavnu coup de main¹. Šaljem Ti, dakle, u prilogu I Q 86 445. Deset funti, Manchester, 31. januar 1861, novčanica Bank of England. Drugu polovinu sutra.

Grozničavo špekulisanje na tržištu pamuka i svakodnevno skakanje cena koje iz toga sledi čine da sam toliko zauzet da ne znam gde mi je glava. Čim ugrabim malo vremena, pisaću Ti. Kako je Dženici?

Tvoj
F. E.

¹ operaciju

143

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. jula [1862]

Dragi Engels,

Najlepša hvala za 10 £, čija je prva polovina prispela danas.

Čujem da je gospodin Gumpert bio ovde; nije me posetio. Well! I shall try to do without him¹.

U prilogu Ti šaljem 1 »Press«-u i dva vrlo mudra Lassalle-ova⁽²⁸⁹⁾ »govora«.

Priloženo Lassalle-ovo pismo doneo je austrijski »Hauptmann a. D.« Schweigert, dobar i prostodušan čovek. Vic je u tome što je Rüstow — koga, povrh toga, podupiru dva brata Rüstowa — hteo ili hoće da iskoristi Nationalverein⁽²²⁾, Turnverein itd. da bi, bar u manjim nemačkim državama, imao na raspolaganju *gradansku miliciju, kojom bi gospodin Rüstow komandovao* i koju bi u odlučnom času suprotstavio vojsci. Plan je dozlabora glupav. A, međutim, novac za to treba da dâ London! Ne verujem da Lassalle deli te delusions². Njemu je stalo samo do toga da se pred Schweigertima itd. pravi važan.

Nadam se da ćeš svakako doći u London in the course of the season³. Dženica više nije bolesna, ali je nežnija nego što bi prema svojoj konstituciji trebalo da bude. U dogledno vreme moraćemo joj po svaku cenu omogućiti da ode na more.

Je li Lupus već u Nemačkoj?

Kako stoji stvar sa »associates« of the British Association⁴? Važe li stare karte? Moja je kod Lupusa.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Dobro, pokušaću da prodem i bez njega — ² iluzije — ³ u toku sezone — ⁴ »članovima« Britanskog udruženja

144

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 11. jula [1862]

Dragi Engels,

Lassalle je već dva dana ovde i ostaće nekoliko nedelja. Moraćeš sad doći na nekoliko dana ovamo, pošto je ionako već veoma »offended»¹ što mu Ti i Wolff nikad niste potvrdili prijem njegovih spisa. Ti si i inače hteo doći na nekoliko dana na exhibition².

Pišem Ti ovako malo jer radim na knjizi³ kao konj.

Salut.

Tvoj
K. M.

.

¹ uvređen — ² izložbu — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 141

145

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 21. jula [1862]

Dragi Engels,

Bio kod Freiligratha, bilo je *all right*¹.

Itzig — čija bi Te sujeta mnogo zabavljala — odlazi sledeće nedelje. Ako je moguće, dođi u petak. Reinhardt, koji je postao commerçant², takođe nas je juče posetio.

Salut.

Tvoj
K. M.

Šta kažeš za McClellana?

¹ sve u redu — ² trgovac

146

Engels Marxu

u London

Mančester, 30. jula 1862.

Dragi Mohr,

Vrlo mi je žao što u petak nisam mogao doći, pored ostalog i zato što sam se sa Ermenom nešto porečkao, stoga nisam mogao tražiti od njega uslugu, niti sam mogao izostatati a da mu ništa ne kažem. Inače bih svakako došao, pa čak i uz rizik da u subotu nešto važno propustim.

U Americi stvari idu naopako, a glavni krivac je after all¹ Stanton, što je posle osvajanja Tenesija, iz puke razmetljivosti, obustavio regrutaciju, dakle, armiju osudio na neprekidno slabljenje, upravo u času kad su joj pojačanja, radi preduzimanja brze i odlučne ofanzive, bila najpotrebnija. Stalnim pritanjem regruta, ako rat i nije dosad bio odlučan, bar je uspeh bio nesumnjiv. Kad se stalno pobeđivalo, i regruti su brže pristizali. — Taj korak bio je utoliko gluplji što je Jug upravo u to vreme pozvao pod oružje sve muškarce od 18 do 35 godina, dakle, stavio sve na jednu kartu. Baš ovi, u međuvremenu mobilisani, su ti koji sada konfederalistima svuda daju nadmoć i obezbeđuju im inicijativu. Oni su zadržali Hallecka, isterali Curtisa iz Arkanzasa, potukli McClellana, i u dolini Šenandoa, pod Jacksonom, dali signal za gerilske akcije, koje sad već prodiru do Ohaja. Gluplje od Stantonona nije se moglo postupiti.^[390]

Dalje. Kad je Stanton video da McClellana ne može potisnuti s položaja komandanta potomačke armije, učinio je tu glupost što je, da ga oslabi, dao posebne komande Fremontu, Banksu i McDowellu i tako radi smenjivanja McClellana rasparčao snage. Posledica toga je ne samo to što je McClellan bio potučen već da se u javnosti sad govori kako za poraz nije kriv McClellan, već Stanton. Tako i treba govoriti Stantonu.

Sve to ne bi značilo ništa, moglo bi čak i da koristi, kad bi rat, najzad, bio revolucionarno vođen. Ali toga nema. Porazi ne podstiču te Jenkije, oni ih omlitavljaju. Ako je već dotle došlo da se regrutima, samo da se dobiju, obećava da će biti pozvani samo na 9 meseci, onda to ne znači ništa drugo do: mi smo gotovi i samo još hoćemo da imamo prividnu vojsku kao demonstrativno sredstvo za vreme mirovnih pregovora. Tih 300 000 dobrovoljaca bili su probni kamen, i pošto Sever

¹ na kraju krajeva

odbija da ih dâ, on time dokazuje da mu au fond² do svega toga nije stalo. Uz to, taj kukavičluk u vladi i u Kongresu. Strahuju od konskripcije, od odlučnih finansijskih mera, boje se da udare na ropstvo, boje se svega što je preko potrebno, puštaju neka sve ide kako ide, i ako neka prividna mera najzad i prođe kroz Kongres, uvaženi Lincoln je još toliko stegne klauzulama da ništa od nje ne ostane. Ta mlitavost, to skljojavanje, kao probodeni svinjski mehur, usled ozbiljnosti poraza, koji su jednu armiju, najjaču i najbolju, uništili i stvarno oslobodili put za Vašington, to totalno odsustvo svake elastičnosti u celom narodu — sve mi to dokazuje that it is all up³. Ono malo massmeetings⁴ itd. ne znače ništa, to se ne može uporediti čak ni sa uzbuđenjem prilikom predsedničkih izbora.

Uz to još i potpuno pomanjkanje talenata. Jedan general gluplji od drugog. Nema nijednog koji bi bio sposoban i za najmanju inicijativu ili samostalnu odluku. Inicijativa je već tri meseca opet potpuno u rukama protivnika. A onda jedna finansijska mera luđa od druge. Svuda bespomoćnost i kukavičluk, osim kod običnog vojnika. Ista stvar i sa političarima — isto su tako apsurdni i smeteni. A narod je bespomoćniji nego što bi bio da je 3000 godina čamio pod austrijskim skiptrom.

Jug, naprotiv, shvata situaciju krajnje ozbiljno — it's no use shutting one's eyes to the fact⁵. Što ne dobijamo pamuk, već je dokaz za to. Gerilci u graničnim državama drugi su dokaz. Ali da posle takve blokade jedan zemljoradnički narod može da izdrži takav rat i da posle teških poraza i gubitaka u izvorima za snabdevanje, u ljudstvu i u prostoru sada opet stoji tu kao pobednik i da može da preti ofanzivom duboko u Sever, to je, po mome mišljenju, ono što odlučuje. Pri tom se tuku izvanredno, i ono što je, izuzev u planinskim predelima, još preostalo od Union-feeling⁶, to će se sad, prilikom drugog zaposedanja Kentakija i Tenesija sigurno izgubiti.

Ako zauzmu Misuri, to će odbiti i territories^[291], a onda Sever može da se pakuje.

Kao što rekoh, ako Sever odmah ne istupi revolucionarno, dobiće strašne batine — i pravo je da ih dobije — a tako će, izgleda, i biti. Kako je Dženici?

Pozdravi svoju ženu i decu.

Srdačno Tvoj

F. E.

² u osnovi — ³ da je sve svršeno — ⁴ masovnih mitinga — ⁵ i nema smisla zatvarati oči pred tom činjenicom — ⁶ simpatija za Uniju

147

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 30. jula [1862]

Dragi Engels,

Iz priloženih papira donekle vidiš koliko me bothered¹. Landlorda² sam dosad uspevao da utišam, ima da dobije 25 £. Prodavac klavira, koji prima otplatu za klavir, trebalo je da još krajem juna primi 6 £, a taj klipani je vrlo grub. Opomena za porez od 6 £ je već tu. Školarinu od 10 £ sam, srećom, platio, pošto činim sve da deci uštedim direktna ponižavanja. Mesaru sam otplatio 6 £ (i to je bio ceo moj prihod za jedan kvartal od »Presse«!), no taj me lopov opet progoni, a da i ne govorim o pekaru, teagroceru, greengroceru³ i kako li se to davolje pleme sve ne zove.

Jevrejski Nigger Lassalle, koji, srećom, odlazi krajem ove nedelje, opet je uspeo da izgubi 5000 talira u jednoj pogrešnoj špekulaciji. Taj subjekt bi radije bacio novac na dubre nego da ga pozajmi »prijatelju«, sve i kad bi mu se zagarantovao kapital i kamata. Pri tom polazi od shvatanja da mora da živi kao jevrejski baron ili baronizirani (verovatno kroz groficu⁴) Jevrejini. Zamisli, taj subjekt, kome je stvar sa Amerikom itd. poznata, dakle, zna u kakvoj se krizi nalazim, bio je toliko drzak da me upita da li pristajem da jednu od svojih kćeri dam Hatzfeldtovici za »družbenicu«, i da li da meni samom pribavi Gerstenbergovu (!) protekciju. On mi je oduzeo mnogo vremena i, mislila je ta stoka, pošto sad ionako »nisam zaposlen«, već se samo bavim »teorijskim radom«, mogu isto tako i s njim da utučem vreme! Da bi pred njim donekle sačuvala dehors⁵, moja žena je bila prinudena da sve što je pokretljivo odnese u založnu banku!

Da se ne nalazim u tako gadnoj situaciji i da me nije ljutilo što se taj parvenu⁶ toliko udara po kesi, kraljevski bih se zabavljao. Od prošle godine kad sam ga video sasvim je pošasavio. Boravak u Cirihi (sa Rüstowom, Herweghom itd.) i posle toga putovanje u Italiju, a onda njegov *Herr Julijan Schmidt*^[286] itd. potpuno su mu zavrteli pamet. Sad nema sumnje u to da je on ne samo najveći naučnik, najdublji mislilac, najgenijalniji istraživač itd. već i Don Juan i revolucionarni kardinal Richelieu. A onda to neprestano torokanje glasom koji prelazi u falset, ti neestetki demonstrativni pokreti, taj mentorski ton!

¹ jure — ² kućevlasnika — ³ bakalinu, piljaru — ⁴ Sophie von Hatzfeldt — ⁵ spoljnu formu — ⁶ skorojević

Kao veliku tajnu saopštio je meni i ženi da je Garibaldiju savetovao neka ne uzme Rim za cilj svog napada, već neka ide u Napulj, tamo se proglasi za diktatora (ne vredajući Vittoria Emanuela) i pozove narodnu vojsku na pohod — protiv Austrije. Prema Lassalle-u, Garibaldi treba samo da udari dlanom o dlan pa da 300 000 ljudi nikne iz zemlje, a pijemontska armija bi mu se, naravno, priključila. A onda — prema planu za koji kaže da se s njim složio i gospodin Rüstow — jedan detaširani korpus trebalo bi da pođe ili, bolje reći, da se iskrca na jadranskoj obali (u Dalmaciji), da digne ustanak u Mađarskoj, dok bi glavina pod Garibaldijem, bez obzira na Quadrilaterals^[292] kod Padove, pošla u Beč, gde bi se stanovništvo odmah pobunilo. Za šest nedelja je sve gotovo. Kao poluga akcije: Lassalle-ov politički uticaj ili njegovo pero u Berlinu. A Rüstow na čelu jednog korpusa nemačkih dobrovoljaca, koji se priključuju Garibaldiju, dok bi Bonaparta bio paralizovan ovim lasalovskim coup d'état⁷.

Bio je sada i kod Mazzinija, pa »i ovaj« je odobravao i »divio se« njegovom planu.

On se tim ljudima predstavio kao »reprezentant nemačke revolucionarne radničke klase« i pretpostavljao je za njih (doslovce!) da znaju da je on (Itzig) svojom »brošuram o italijanskom ratu sprečio prusku intervenciju« i in fact⁸ »usmeravao tok istorije za poslednje tri godine«. L[assalle] je bio veoma ljut na mene i na moju ženu što smo ismejvali njegove planove, što smo ga peckali kao »prosvećenog bonapartistu« itd. On je vikao, besneo, skakao i najzad se čvrsto uverio da sam ja odveć »apstraktan« da bi se razumeo u politiku.

As to America⁹, to je, kaže, sasvim neinteresantno. Jenkiji nemaju nikakvih »ideja«. »Individualna sloboda« samo je »negativna ideja«, etc. i slično staro ustajalo spekulativno smeće.

Kao što rekoh, pod drugim okolnostima (i da me nije ometao u radu) taj bih me subjekt kraljevski zabavljao.

A onda ta neumerenost u jelu i ta pohotljivost tog »idealiste«.

Sad mi je potpuno jasno — a to dokazuje i njegova kosa i oblik lobanje — da on svoje poreklo vodi od crnaca koji su se pridružili Jevrejima kad ih je Mojsije vodio iz Egipta (ako mu se majka ili baba po ocu nisu ukrstile s nekim crncem). A takav spoj jevrejstva i germanstva sa crnačkom osnovnom supstancom mora dati naročit proizvod. Nametljivost tog subjekta takođe je crnačka.

Uostalom, ako je pohod od Padove na Beč izmislio gospodin Rüstow, onda mi se čini da i njemu nedostaje jedna daska u glavi. Salut.

Tvoj
K. M.

⁷ sjajnim potezom — ⁸ stvarno — ⁹ Što se Amerike tiče

Jedno od velikih otkrića našeg Niggera — koje ipak saopštava meni, kao »najprisnijem prijatelju« — to je da su Pelazgi semitskog porekla. Glavni dokaz: U knjizi Makabejaca⁽²⁹³⁾ stoji da su Jevreji, pozivajući se na plemensko srodstvo, slali glasnike u Grčku tražeći pomoć. Nadalje, da je u Perudi nađen etrurski natpis koji su dvorski savetnik u Berlinu Stücker i neki Italijan istovremeno odgonetnuli i nezavisno jedan od drugoga etrurske znake protumačili kao jevrejska slova.

Da mu više ne bismo dolazili sa »Blue Books«⁽⁷⁶⁾, kupio ih je za 20 £ (po Bucherovom uputstvu).

Tvrđi da je Buchera pridobio za socijalizam. A Bucher je veoma fini iako zadrž čovečuljak i nipošto ne mogu da verujem da je odobrio Lassalle-ovu »spoljnu politiku«. Bucher je »Setzerweib« u *Julijanu Schmidtu*⁽²⁸⁸⁾.

Da si došao bar na nekoliko dana, imao bi godinu dana čemu da se smeješ. Zato sam toliko želeo da dođeš. Takva prilika se ne pruža svakog dana.

148

Engels Marxu

u London

[Mančester, 31. jula 1862]

Dragi Mohr,

Shvatićeš da mi je posle krupnih plaćanja od prošlog meseca nemogućno da Ti sad pribavim £ 25. Sva veća plaćanja za sopstveni račun (landlady¹ i kvartalni obračun) odgodio sam do avgusta, osim toga sam Borkheimu, zbog menice, morao dati order koji isto tako moram u avgustu platiti. Videću šta se do sutra može učiniti. A i Lupusu još dugujem onih £ 10, i on će ih tražiti čim se vrati, što može da bude svakog dana. Saber to i dodaj plaćanja iz prošlog meseca i videćeš da je u novoj poslovnoj godini već nastala prilična rupa. Međutim, videću večeras koliko još treba da platim i koliko Ti, prema tome, još mogu poslati.

Kad bih samo znao kako je ispao bilans i kako stojim! Ali Charles² odlazi prekosutra za Varšavu, gde imamo neko sumnjivo potraživanje, i tako je ceo taj posao opet zapeo.

Tvoj
F. E.

¹ kućevlasnica — ² Charles Roesgen

149

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. avgusta 1862.

Dragi Mohr,

Priloženih 10 £ je sve što Ti danas mogu poslati. Stvari stoje ovako: Prošlog meseca imao sam da platim: $\frac{1}{4}$ godine za izdržavanje konja 15 £, landlady¹ 25 £ (stari Hill stavio mi je to još u juli mesec jer sam juče platio), Borkheimu 50 £, Tebi 10 £, ukupno 100 £. Ovog meseca treba još da se plati: Lupusu 10 £, Borkheimu za order 15 £, knjižaru oko 10 £ (ostatak iz 1861), zatim, za sitne izdatke: krojaču, obučaru, za košulje i sl., cigare oko 25 £ i gornjih 10 £, ukupno 70 £ ili za dva meseca 170 £ *bez current expenses*². Sad vidiš kako stojim. Pored toga sam gotovo siguran da sam u prošloj poslovnoj godini prekoračio svoj dohodak i da ću u ovoj imati veoma slab prihod. Nadam se da će Ti poći za rukom da te ljude još za neko vreme umiriš; ja to sa svojim poveriocima ne mogu, jer ovi ljudi ovde imaju običaj da dođu u kontor i traže naplatu računa, usled čega je čovek moralno prinuđen da posle 2 - 3 callings³ plati.

Ukoliko Lupusu do kraja septembra ne bi bilo potrebno onih 10 £ koje mu još dugujem, ili ukoliko bi se zadovoljio otplatom u rata-ma, poslaću Ti ih, naravno.

One pripovesti sa Lassalle-om su vanredno zabavne. Njegov strategijski plan je najlepši za koji sam ikad čuo. Da ga je Rüstow odobrio, sasvim je moguće, taj subjekt je isto toliko sujetan kao i Itzig, i na najboljem je putu da postane isto tako lud kao i ovaj. Uporedi njegovo piskaranje o kampanji 1860. u drugom tomu *Demokratische Studien*^[294].

Autor⁴ *Die europäische Pentarchie* pustio je u promet svoj novi spis: *Europa's Cabinette und Allianzen*. Prusi su u njemu kupili sjajnog magarca. Tako nešto glupavo i konfuzno još nisam video. Sasvim osobit je tamo gde teoretiše o međunarodnom pravu; on postavlja 3 - 4 razne teorije, koje se međusobno pobijaju. Hrišćanstvo kuje u zvezde, a u laskanju svemu što je rusko toliko je prekardašio da čovek mora grohotom da se smeje kad pomisli na novac koji su Rusi na nj potrošili. Nemačkoj služi na čast što oni ne mogu da kupe nijednog iole boljeg čoveka da piše u prilog Rusiji⁵, a ako li jednom nekoga

¹ kućevlasnica — ² tekućih izdataka — ³ opomene — ⁴ Goldmann — ⁵ u rukopisu: Nemačkoj

i ukebaju kao, na primer, B. Bauera, taj odmah postaje glup kao noć. Glavni plan: rusko-francuski savez, Pruska na čelu male Nemačke^[22], Austrija, koja svoju prestonicu premešta u Budimpeštu, treba da dobije dunavske kneževine i sve zemlje severno od Balkana — sve to razvučeno na 300 stranica monotonog praznoslavlja. Ako Te ta stvar interesuje, poslaću Ti je.

Tvoj
F. E.

o/D 13 134	Mančester	27. jan. 1862	— £ 5
o/D 24 296	Mančester	27. jan. 1862	— £ 5
			<hr/>
			£ 10

150

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. avgusta 1862.

Dragi Frederick,

Najlepša hvala za 10 £.

Veoma mi je neprijatno što zbog mene moraš natezati s novcem, ali que faire¹? Ko može odoleti takvoj krizi kao što je američka?^[249] Uz to još moj posebni maler da imam posla s takvim dronjavim listom kao što je bečka »Presse«. Otherwise², oni bi mogli bar to some extent³ da mi nadoknade »Tribune«. Šta misliš, je li sad došlo vreme da se obratim, na primer, »Evening Post«-u (the Abolitionist Paper⁴ u Nju-jorku) radi dopisništva?

Pravo je čudo što se još i ovoliko mogu baviti teorijskim radom. Sad ipak nameravam da odmah u ovaj tom^[27] unesem kao umetnutu glavu teoriju rente, tj. kao »ilustraciju« ranije postavljene načela. Ja ću Ti u nekoliko reči izložiti tu stvar koja je u izvodenju opsežna i zamršena priča, **da bi mi Ti saopštio svoje mišljenje.**

Poznato Ti je da ja u kapitlu razlikujem 2 dela: (*postojani*) kapital (sirovine, matièeres instrumentales⁵, mašine itd.), čija se vrednost samo *nanovo* javlja u vrednosti proizvoda i, drugo (*promenljivi*) kapital, tj. kapital uložen u radnu najamninu, koji sadrži manje opredmećenog rada nego što radnik za nj uzvraća. Na primer: ako je dnevna najamnina — 10 radnih časova i radnik radi 12 časova, onda on naknaduje promenljivi kapital +¹/₅ istoga (2 časa). Ovaj poslednji višak nazivam *višak vrednosti* (surplus value).

Uzmi da je data *stopa viška vrednosti* (dakle, dužina radnog dana i suvišak viška rada preko potrebnog rada koji radnik za reprodukciju Salärs works⁶), npr. 50 procenata. U tom slučaju bi radnik u radnom danu od 12 časova radio za sebe, npr., 8 časova, a 4 časa (⁸/₂) za employera⁷. I to uzmi tako u svim trades⁸, tako da eventualne razlike u average working time⁹ budu samo kompenzacija za veću ili manju teškoću rada itd.

Pod tim uslovima, *pri ravnomernoj* eksploataciji radnika u različnim trades, različiti kapitali u različitim oblastima proizvodnje

¹ šta da se radi — ² s druge strane — ³ do izvesnog stepena — ⁴ list pokreta protiv ropstva — ⁵ pomoćni materijal — ⁶ najamnina radi — ⁷ preduzetnika — ⁸ industrijskim granama — ⁹ u prosečnom radnom vremenu

pri *jednakoj veličini* davaće veoma različite amounts of surplus value¹⁰, pa, prema tome, i *veoma različite profitne stope*, since profit is nothing but the proportion of the surplus value to the total capital advanced¹¹. To će zavisiti od *organskog sastava* kapitala, tj. od njegove podele u postojani i promenljivi kapital.

Uzmi, kao gore, da je višak rada = 50 procenata. Ako je, dakle, npr. 1 £ = 1 radni dan (svejedno da li pod tim zamišljaš dan koji traje nedelju dana itd.), radni dan = 12 časova, potrebni rad (koji reprodukuje najamninu) = 8 časova, onda bi najamnina 30 radnika (ili radnih dana) bila = 20 £, a vrednost njihovog rada = 30 £, promenljivi kapital za jednog radnika (dnevno ili nedeljno) = $\frac{2}{3}$ £, a vrednost koju on stvara 21 £. The amount of surplus value, koji kapital od 100 £ proizvodi in different trades¹² biće veoma različit prema srazmeri u kojoj je kapital od 100 podeljen u postojani i promenljivi kapital. Nazovi postojani kapital (capital constant) C, a promenljivi V. Kad bi, npr., u cotton Industry¹³ sastav bio C 80, V 20, onda bi vrednost proizvoda bila = 110 (pri 50 procentnom višku vrednosti ili surplus labour¹⁴). Masa viška vrednosti = 10, a profitna stopa = 10 procenata jer je profit = srazmeri od 10 (višak vrednosti) prema 100 (ukupnoj vrednosti od the capital expended¹⁵). Pretpostavi da je u krupnom krojačkom preduzeću sastav: C 50, V 50, tako da je proizvod = 125, višak vrednosti (pri stopi od 50 procenata kao gore) = 25, a profitna stopa = 25 procenata. Uzmi neku drugu industriju, gde je odnos C 70, V 30, tako da je proizvod = 115, profitna stopa = 15 procenata. Naposletku, neku industriju u kojoj je sastav = C 90, V 10, tako da je proizvod = 105 a profitna stopa = 5 procenata.

Tu mi, pri *jednakoj eksploataciji rada*, imamo za kapital jednake veličine in different trades veoma different amounts of surplus value, and hence very different rates of profit¹⁶.

Ako uzmemo gornja 4 kapitala zajedno, imaćemo:

Vrednost proizvoda

1. C 80 V 20 110	profitna stopa = 10%	Stopa viška vrednosti u svim slučajevima = 50%
2. C 50 V 50 125	profitna stopa = 25%	
3. C 70 V 30 115	profitna stopa = 15%	
4. C 90 V 10 105	profitna stopa = 5%	

Kapital 400 Profit = 55

¹⁰ mase viška vrednosti — ¹¹ pošto profit nije ništa drugo nego odnos viška vrednosti prema predujmljenom ukupnom kapitalu — ¹² Iznos viška vrednosti... u različitim industrijskim granama — ¹³ pamučnoj industriji — ¹⁴ višak rada — ¹⁵ pozajmljenog kapitala — ¹⁶ u različitim industrijskim granama... različite mase viška vrednosti, i otuda veoma različite profitne stope

To na 100 čini profitnu stopu od $13\frac{3}{4}\%$.

Posmatrajući *celokupni kapital* (400 *klase*, profitna stopa bila bi = $13\frac{3}{4}$ procenata. A kapitalisti su braća. Konkurencija (transfer of capital or withdrawal of capital from one trade to the other¹⁷) dovodi do toga da kapitali *jednake* veličine u *different* trades, despite their different organic composition, yield the *same average* rate of profit¹⁸. Drugim rečima: *prosečni* profit, koji ostvaruje capital of 100 £, for instance, in a certain trade¹⁹, ne ostvaruje to kao taj posebno promenjeni kapital, dakle, ni u srazmeri u kojoj on sam proizvodi višak vrednosti, već kao *aliquotni*²⁰ *deo* celokupnog kapitala kapitalističke klase. On je *share*²¹, čija se dividenda plaća proporcionalno njenoj veličini iz ukupne sume viška vrednosti (ili neplaćenog rada) koji proizvodi celokupni promenljivi (u najamnine predujmljeni) kapital klase.

Ali, da bi u navedenoj ilustraciji 1, 2, 3 i 4 ostvarili isti *average profit*²², moraju oni, svaka rubrika, svoje robe prodavati po $113\frac{3}{4}$ £; 1 i 4 prodaju je *iznad* njene vrednosti, 2 i 3 *ispod* njene vrednosti.

Ovako regulisana *cena* = the expences of capital + the average profit (for instance 10%)²³, jeste ono što Smith naziva *natural price*, *costprice*²⁴ itd. To je *average price*²⁵ na koju konkurencija između different trades (putem transfer of capital ili withdrawal of capital²⁶) reducira cene u different trades. Konkurencija, dakle, *ne* reducira robe na njihovu *vrednost*, nego na *cene koštanja*, koje već prema organskom sastavu kapitala stoje *iznad*, *ispod* ili su = *njihovim vrednostima*.

Ricardo brka *vrednosti* i *cene koštanja*. On, dakle, misli da bi se, ako bi postojala *apsolutna renta* (tj. renta *nezavisna* od različite plodnosti vrste zemlje), agricultural produce²⁷ itd., zato što se prodaju *iznad* cene koštanja (the advanced capital + the average profit²⁸) stalno prodavali *iznad* *vrednosti*. To bi oborilo osnovni zakon. On, dakle, poriče apsolutnu rentu i pretpostavlja samo diferencijalnu rentu.

Ali njegovo identifikovanje *values* of commodities i *costprices* of commodities²⁹ je iz osnova pogrešno, a A. Smith je to po tradiciji usvojio.

Činjenica je ovakva:

¹⁷ prenošenje kapitala ili povlačenje kapitala iz jedne grane u drugu — ¹⁸ u različitim industrijskim granama, uprkos njihovom različitom organskom sastavu, donose istu profitnu stopu — ¹⁹ kapital od 100 £, npr. u jednoj određenoj industrijskoj grani — ²⁰ odgovarajući — ²¹ akcija — ²² prosečni profit — ²³ kapital + prosečni profit (npr. 10%) — ²⁴ prirodna cena, cena koštanja — ²⁵ prosečna cena — ²⁶ prenošenjem kapitala ili povlačenjem kapitala — ²⁷ poljoprivredni proizvod — ²⁸ (predujmljeni kapital + prosečni profit) — ²⁹ vrednosti roba i cena koštanja roba

Uzmi da je *average composition* svega *not agricultural capital*³⁰ C 80, V 20, onda je proizvod (pri 50 procentnoj stopi viška vrednosti) = 110, a profitna stopa = 10%.

Uzmi, dalje, da je prosečni sastav *agricultural capital*³¹ = C 60, V 40 (ovaj broj je statistički prilično tačan za Englesku: stočarske rente itd. indiferentne su u ovom pitanju, pošto se ne određuju same sobom, već zavise od *cornrent*³²). Onda je proizvod, pri istom stepenu eksploatacije rada kao gore = 120, a profitna stopa = 20 procenata. Stoga, ako farmer prodaje *agricultural produce* po *njegovoj vrednosti*, on ga prodaje po 120, a ne po 110, tj. po *njegovoj ceni koštanja*. Ali *zemljišna svojina* sprečava da farmer = kao brother capitalists³³ ujednači *vrednost* proizvoda sa *cenom koštanja*. Konkurencija kapitala tu prestaje da dejstvuje. Umeša se zemljovlasnik i pokupi *razliku između vrednosti i cene koštanja*. Niski odnos postojanog kapitala prema promenljivom uopšte je izraz niskog (ili relativno niskog) razvitka proizvodne snage rada u ovoj ili onoj sferi proizvodnje. Ako je, dakle, *average composition* poljoprivrednog kapitala, npr., C 60, V 40, dok je nepoljoprivrednog kapitala C 80, V 20, onda to dokazuje da poljoprivreda još nije dostigla isti stepen razvitka koji je postigla industrija. (Što je lako objašnjivo, jer je, bez obzira na sve ostalo, pretpostavka industrije starija nauka, mehanika, a pretpostavka poljoprivrede sasvim nove nauke, hemija, geologija, fiziologija.) Ako srazmera u poljoprivredi bude = C 80, V 20 (u navedenoj pretpostavci), onda *apsolutna renta* opada. Ostaje samo *diferencijalna renta*, ali koju takođe tako razvijam da se Ric[ardova] pretpostavka stalnog deterioration of agriculture pokazuje kao most ridiculous and arbitrary³⁴.

U navedenoj definiciji *costprice* za razliku od *value*³⁵ treba još napomenuti, da osim razlike između postojanog i promenljivog kapitala, koja proizlazi iz *neposrednog proizvodnog procesa kapitala*, pridolazi još i razlika između *stalnog* i *optičajnog kapitala*, koja potiče iz *prometnog procesa* kapitala. Međutim, formula bi bila odviše zamršena kad bih i ovo hteo da unesem gore.

Ovde imaš — roughly³⁶, jer stvar je prilično komplikovana — kritiku R[icard]ove teorije. Priznaćeš bar toliko da, s obzirom na *organic composition of capital*³⁷, otpada masa dosadašnjih prividnih protivrečnosti i problema.

A-propos! Za izvesne svrhe, o kojima ću Ti pisati sledeći put, bilo bi mi **veoma drago** kad bi mi poslao podrobnu vojnu kritiku (političku preuzimam ja) Lassalle-Rüstowljevih gluposti o oslobođenju.³⁸

Tvoj

K. M.

³⁰ *prosečni sastav* . . . *nepoljoprivrednog kapitala* — ³¹ *poljoprivrednog kapitala* — ³² *žitne rente* — ³³ *kapitalistička braća* — ³⁴ *pogoršanja poljoprivrede . . . krajnje smešna i pogrešna* — ³⁵ *vrednosti* — ³⁶ *u grubim crtama* — ³⁷ *organski sastav kapitala* — ³⁸ *Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 147*

Pozdrav damama.

Imandt se najavio. Itzig odlazi u ponedjeljak.

Videćeš da, po mome shvatanju, »apsolutne rente« *zemljišna svojina* indeed (under certain historical circumstances)³⁹ *poskupljuje* cene sirovih proizvoda. Ovo je, u komunističkom smislu, veoma upotrebljivo.

Pod pretpostavkom da je navedeno shvatanje pravilno, nipošto *nije potrebno* da se *apsolutna renta* plaća pod svima okolnostima ili od *svake vrste zemlje* (čak i kad se uzme da postoji pretpostavljeni composition of agricultural capital). Ona se ne plaća tamo gde *zemljišna svojina* — faktično ili pravno — *ne postoji*. U tom slučaju agriculture ne pruža peculiar resistance to the application of capital⁴⁰. On se onda kreće u ovom elementu isto onako nesmetano kao i u onom drugom. Poljoprivredni proizvod prodaje se onda, kao što je to uvek s jednom masom industrijskih proizvoda, *ispod* svoje vrednosti po *ceni koštanja*. Faktično *zemljišna svojina* može da otpadne i tamo gde su kapitalista i zemljovlasnik jedno lice itd.

Ali je ovde suviše ulaziti u ove pojedinosti.

Čista *diferencijalna renta* — koja ne potiče iz toga što se kapital ulaže on land instead of any other field of employment⁴¹ — teorijski nema teškoća. To nije ništa drugo do surplus profit, koji postoji i u svakoj industrijskoj oblasti za svaki kapital koji radi pod conditions⁴² boljim od average⁴³. Ona se samo fiksira u poljoprivredi, jer se zasniva na tako solidnoj i (relativno) čvrstoj osnovici kao što su different degrees of natural fertility⁴⁴ različitih vrsta zemlje.

³⁹ u stvari (pod izvesnim istorijskim okolnostima) — ⁴⁰ nikakav poseban otpor primeni kapitala — ⁴¹ u zemlju umesto u neko drugo polje delatnosti — ⁴² uslovima — ⁴³ prosečnih — ⁴⁴ različiti stepeni prirodne plodnosti

151

Marx Engelsu

u Mančester

London, 7. avgusta [1862]

Dragi Engels,

Landlord¹ je bio u ponedjeljak kod mene i rekao mi, ako mu ne platim u najkraćem roku, da će me, pošto me je tako dugo strpljivo čekao, predati landagentu². Time bi bio broker³ tu. Isto tako sam — čudnim sticajem okolnosti istoga dana — dobio i opomenu za plaćanje poreza i pisma od épiciers⁴, koji su većinom u poznanstvu sa landlordom, u kojima mi preti tužbom i obustavom provisions⁵.

Lassalle je otputovao u ponedjeljak uveče. Video sam se s njim još posle svih tih events⁶. Po mom dejected⁷ izgledu, video je da je kriza, koja mu je već odavno poznata, dovela do neke katastrofe. Pitao me je. Kad sam mu saopštio, rekao je da mi do 1. januara 1863. može dati 15 £. Isto tako, na njega se mogu trasirati menice na koji bilo iznos, ako bi mu Ti ili neko drugi obećao plaćanje iznosa koji prelazi tih 15 £. Više ne bi mogao u svojim ograničenim prilikama. (To verujem, jer je ovde samo na cigare i za cabs⁸ trošio *dnevno* 1 £ i 2 šilinga.)

Možeš li Ti na ovaj način, koristeći Borkheima kao escompteur⁹, učiniti nešto da se odgodi kriza? Od onih 10 £ platio sam 6 trgovcu klavira, koji je neka brutalna džukela i koji bi me bez daljega predao county courtu¹⁰. Za 2 £ sam izvadio stvari iz založne banke, a ostatak sam stavio ženi na raspolaganje.

Kad ne bih imao te family difficulties¹¹, uveravam Te da bih mnogo više voleo da se preselim u neki model lodginghouse¹², nego da stalno vršim pritisak na Tvoj džep.

K tome dolazi još jedna okolnost. Dr Allen mi kaže da je za Dženicu neophodno da najmanje 14 dana provede na moru, a isto i za najmlađu, koja je prošle godine imala neku vrstu žutice i opet nije all right.

Itzig mi još reče da će po svom povratku, u septembru, možda osnovati jedan list. Rekao sam mu da sam uz *dobru nagradu* spreman da kao engleski dopisnik radim za njih, no s tim da ne preuzmem nikakvu drugu responsibility¹³ ili političko partnership¹⁴, jer se po-

¹ kućevlasnik — ² upravniku kuće — ³ izvršitelj — ⁴ bakalina — ⁵ snabdevanja — ⁶ događaja — ⁷ potištenom — ⁸ kola — ⁹ onaj koji eskontira menicu — ¹⁰ sudu grofovije — ¹¹ porodične teškoće — ¹² kuće pod zakup — ¹³ odgovornost — ¹⁴ partnerstvo

litički ni u čemu nismo složili izuzev u nekim dalekim krajnjim ciljevima.

Tvoja shvatanja¹⁵ o American civil war¹⁶ ne delim sasvim. Ja ne mislim that all is up¹⁷. The Northerners¹⁸ su od samog početka bili pod dominacijom predstavnika border slaves states¹⁹, koji su i McClellana, tog starog partisan of²⁰ Breckinridge, gurnuli na čelo. Nasuprot tome, Jug je od početka radio jednodušno. Sever je sam pretvorio ropstvo u vojnu force²¹ Juga, umesto da ga je okrenuo protiv njega. Jug je prepustio robovima productive labour²² i tako je nesmetano celu svoju ubojnu snagu mogao da baci na bojište. On je imao jedinstvenu vojnu komandu, a Sever nije. Da Sever nije imao nikakav strategijski plan, vidi se već i po svim manevrima kentakiske armije posle zauzeća Tenesija. Po mome mišljenju, sve će to take another turn²³. Sever će, naposljetku, ozbiljno voditi rat i pribeci će revolucionarnim sredstvima i odbaciti dominaciju border slaves statesmen²⁴. Jedan jedini niggerregiment²⁵ će snažno delovati na živce Južnjaka.

Teškoća da se dobije tih 300 000 ljudi, izgleda mi da je čisto političke prirode. Severozapad i Nova Engleska^[295] nateraće vladu da napusti svoj dosadašnji diplomatski način ratovanja, i oni sad izrađuju terms on which the 300 000 man shall come forth²⁶. Ako Lincoln ne popusti (no on će to učiniti), doći će do revolucije.

Što se tiče nedostatka vojničkih talenata, dosadašnji izbor generala isključivo prema diplomatskim i partijskim intrigama teško da je bio takav da bi talente doveo u prvi plan. General Pope, međutim, izgleda mi da je energičan čovek.

Što se tiče finansijskih mera, one su nezgrapne, kao što i moraju biti u zemlji gde in fact (za celokupnu državu) dosad nije bilo poreza, pa ipak još ni izdaleka tako budalaste, kao mere Pitta i kompanije^[296]. Sadašnje depreciation²⁷ novca mislim da ne treba pripisivati ekonomskim, već čisto političkim razlozima, distrust²⁸. To će se, dakle, drugom prilikom izmeniti.

Sve u svemu, meni izgleda da se ovakvi ratovi moraju voditi revolucionarno, a da su Jenkiji dosad pokušavali da ga vode konstitucionalno.^[290]

Salut.

Tvoj

K. M.

Imandt je ovde. Opet prekid, veoma neugodan u ovom trenutku. Mislim da će moj spis^[27] imati oko 30 tabaka.

¹⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 146 — ¹⁶ američkom građanskom ratu — ¹⁷ da je sve svršeno — ¹⁸ Severnjaci — ¹⁹ pograničnih robovlasničkih država — ²⁰ pristalicu — ²¹ snagu — ²² proizvodni rad — ²³ uzeti drugi obrt — ²⁴ državnika iz pograničnih robovlasničkih država — ²⁵ crnački puk — ²⁶ uslove pod kojima će tih 300 000 da se pojave — ²⁷ obezvređenje — ²⁸ nepoverenju

152

Engels Marxu

u London

Mančester, 8. avgusta 1862.

Dragi Mohr,

Kad sam Ti navodio svoje izdatke, to nipošto nije bilo s namerom da Te obeshrabrim da i dalje »vršiš pritisak na moj džep«, kako Ti to nazivaš. Naprotiv, ja mislim da ćemo i ubuduće jedan drugoga pomagati kad god to bude moguće, pri čemu je sasvim svejedno ko je od nas dvojice trenutno onaj ko »vrši pritisak«, a ko onaj na »koga se vrši pritisak«, jer uloge se mogu opet izmeniti. Jedini motiv celog tog izlaganja bio je taj da Ti kažem kako mi trenutno nije moguće nabaviti više od 10 £.

Ti si, valjda, onih 15 £ od Lassalle-a odmah uzeo u gotovu, ili kako da se razume ono »do januara«¹? Da neće, možda, tek u januaru da plati? Što se tiče menice, ja je mogu izdati na L[assalle]-a na tri, po mogućnosti na 4 meseca, eventualno na 40 do 45 £ ili na oko 260 do 400 talira, samo ako je Borkheim voljan da je realizuje. A mogao bih Ti poslati još 10 £ u gotovu ako Borkheima ostavim da čeka do septembra na novac što mu dugujem za vino. To bi bilo od mene, 45 na menicu, 15 od Lassalle-a, ukupno 70 funti. No time bih onda za dogledno vreme bio sasvim iscrpen, ali to ne mari ništa ako bi se Ti s tim mogao izvući iz škripca i Dženica mogla otići na seaside². Pošto Borkh[eim] stalno ima plaćanja na Kontinentu — a zna da ja po svaku cenu *moram* platiti menicu ako neću da upropastim svoju poziciju ovde, možeš mirne duše otići k njemu i pitati ga da li mu konvenira da nam posreduje u tome. Možeš mu reći da sam u ovom, za pamuk lošem vremenu obavezan da od firme uzimam što je moguće manje novaca i da bih stoga radije prihvatio ovaj modus. U tome Ti možeš s njim govoriti s mnogo manje ustezanja nego ja. Idi, dakle, smesta k njemu i uredi stvar, da bih ja mogao odmah vući menicu na gospodina barona³.

Lupus je doputovao u ponedeljak bolestan od gripa i mučen reumatizmom, što ga je u Londonu na jedan dan bacilo u krevet, jedini dan koji je proveo u Londonu. Čim mu je bilo nešto bolje, došao je ovamo. To je razlog zašto Te nije posetio. Sad mu je bolje, ali in monetibus⁴ i on stoji sasvim loše, pa je stoga odmah došao k meni radi onih 10 £.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 151 — ² more — ³ Ferdinand Lassalle — ⁴ u odnosu na novac

Ti, uostalom, jednostavno moraš učiniti opet jedan finansijski coup⁵, jer inače ja nikako ne vidim kako da nadoknadimo gubitak »Tribune«. Ostali njujorški listovi takođe nisu u stanju da Ti makar i delimično nadoknade »Tr[ibune]»; pa ipak bi jednom zgodnom prilikom vredelo pokušati, možda bi pri tom moglo nešto da ispadne. Sa 30 tabaka knjiga^[27] bi, u najboljem slučaju, mogla doneti oko 70 £. No kako stoji stvar s Brockhausom? Jesi li se sa L[assalle]-om šta o tome dogovorio? I koliko će to još potrajati? — Sa »All[gemeine] Mil[itär]-Zeitung« sam opet uspostavio vezu i videću kako će se stvar dalje razvijati, no tamo je 1 članak svakih 6 nedelja maksimum. Možeš li mi preko svog mussuresa⁶, ili inače, pribaviti saradništvo o militarima⁷ u nekom engleskom listu u Londonu? No, sve je to sporedno i ako ne pronađemo veštinu da pravimo zlato, teško da će nešto drugo preostati nego da na ovaj ili onaj način nešto istisneš od svojih rodaka. Réfléchis-là-dessus⁸.

O Lassalle-ovim ratnim planovima i o Tvojjoj teoriji rente⁹, pri čemu mi postojanje »apsolutne« rente još nikako nije jasno — jer nju bi tek trebalo da dokažeš — pisaću Ti ovih dana. Imam gadne hemoroide i ne mogu duže da sedim.

Pozdravi family.

Tvoj
F. E.

⁵ potez — ⁶ pomoćnika — ⁷ vojnim pitanjima — ⁸ razmisli o tome — ⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. avgusta 1862.

Dragi Engels,

Onih 15 £ Itzig će platiti tek 1. januara.

Bio sam, dakle, kod Borkheima. Ti treba da vučeš 400 talira na L[assalle]-a. (B[orkheimu] nisam, naravno, ništa govorio o L[assalle]-u u vezi sa onih 15 £ koje ovaj treba da plati.) Na tri meseca. A onda treba stvar *obnoviti*, jer sam Borkheimu rekao da je menica plativa tek 1. januara. (Pošto je to Lassalle-ov rok.)

Glavno je, dakle, da Ti Borkheimu pošalješ menicu.

Što se tiče *teorije rente*¹, moram, naravno, najpre sačekati Tvoje pismo. Ali radi uprošćenja »debate«, kako bi rekao Heinrich Bürgers, sledeće:

I. Jedino što imam *teorijski* da dokažem jeste *mogućnost* apsolutne rente, a da ne povredim zakon vrednosti. To je tačka oko koje se kreće *teorijski* spor od fiziokrata do danas. Ric[ardo] poriče tu mogućnost; ja tvrdim da ona postoji. U isto vreme ja tvrdim da se njegovo poricanje zasniva na teorijski pogrešnoj i od A. Smitha preuzetoj dogmi — na pretpostavljenom identitetu između *costprices*² i *values of commodities*³. Zatim, da Ric[ardo], gde stvar ilustruje *primerima*, uvek pretpostavlja stanje kad ili ne postoji kapitalistička proizvodnja ili (stvarno ili legalno) *nema zemljišne svojine*. A reč je baš o tome da se zakon ispita kad te stvari postoje.

II. Što se tiče *egzistencije* apsolutne zemljišne rente, to bi bilo pitanje koje se ima rešiti *statistički* u svakoj zemlji. Ali važnost teorijskog rešenja proizlazi iz toga što ima 35 godina kako statističari i praktičari uopšte utvrđuju postojanje apsolutne rente, a (rikardovski) teoretičari pokušavaju da je uklone veoma nasilnim i teorijski slabim apstrakcijama. Dosad sam uvek nalazio da u svim ovakvim quarrels⁴ teoretičari nikad nisu bili u pravu.

III. Ja dokazujem da, i kad se pretpostavi egzistencija apsolutne zemljišne rente, iz toga nipošto ne proizlazi da najlošije obrađena zemlja ili najlošiji radnik plaća rentu under all circumstances⁵, nego da je vrlo moguće da ovi moraju svoje proizvode prodavati po tržišnoj vrednosti, ili *ispod* njihove *individualne* vrednosti. Ric[ardo], da bi

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 152 — ² *cena koštanja* — ³ *vrednosti roba* — ⁴ sporovima — ⁵ pod svim okolnostima

dokazao suprotno, uvek pretpostavlja — što je teorijski pogrešno — da tržišnu vrednost određuje under all conditions of the market⁶ roba koja se proizvodi pod *najnepovoljnijim* uslovima. Na ovo si Ti već u »*Deutsch-Französische Jahrbücher*« dao pravilan odgovor.

Ovoliko naknadno o renti.

Što se tiče Brockhausa⁷, Lassalle je obećao da će učiniti sve što je moguće, i ja mu verujem, pošto je svečano izjavio da on *svoj* magnum opus⁸ o političkoj ekonomiji može objaviti ili uzeti u rad — a za njega su to, u stvari, identični izrazi — tek pošto moj rad bude objavljen.

Salut.

Tvoj
K. M.

Borkheim naknadno primećuje:

Ti treba da vučeš menicu na Lassalle-a u iznosu od 400 talira na tri meseca i da je 14 dana pre dospeća obnoviš do 1. januara 1863. Borkheim će se pobrinuti za to da L[assalle] u prvom roku dobije novac u slučaju da Ti to delimično ne bi mogao.

U vezi sa »*Evening Post*«⁹ bilo bi mi drago kad bi mi Ti sastavio to pismo, pošto govorni engleski pišem veoma slabo.

⁶ pod svim uslovima tržišta — ⁷ Vidi ovaj tom, str. 251 — ⁸ veliko delo —
⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 150

154

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 12. avgusta 1862]

U prilogu menica na barona Gescheita¹. *Ti ga moraš* pismom izvestiti: o datumu, dospeću itd.: kao i to da će o dospeću dobiti novac i da će menica biti prolongirana do 1. januara, te da ću mu tada izmiriti razliku od 15 £.

Tvoj
F. E.

[Primedba Marxova]

potp. 12. avgusta 1862 (tri meseca od danas)

12. avgusta 1862.

¹ Ferdinanda Lassalle-a

155

Engels Marxu

u London

[Mančester, 13. avgusta 1862]

Dragi Mohr,

Na gornje pismo^[297] ne mogu da odgovorim pošto ne znam šta si Ti B[orkheim]-u u pojedinostima rekao, pa sam se, dakle, plašio da ne budemo protivrečni. Ja, naravno, nisam mogao misliti ništa drugo nego da se L[assalle] već vratio u Berlin. Idi odmah B[orkheim]u i nastoj da menica bude vraćena, pa je onda Ti pošalji L[assalle]-u za akcept. Bez toga se, naravno, ne može ništa učiniti. Ne mogu da shvatim kako je moglo doći do tog nesporazuma.

Tvoj hemoroidarius

F. E.

156

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. avgusta 1862.

Dragi Frederick,

Samo nekoliko reči, pošto danas imam da obavim mašu poslova.

Ceo nesporazum je u tome što ga uopšte nije bilo.

Borkheimu sam bio rekao, još pre nego što sam Tebi pisao, da *me* znam da li je L[assalle] u Berlinu, pa da, prema tome, nije sigurno da će menica biti smesta akceptirana. B[orkheim] je i pored toga obećao da će je diskontovati čim dobije Tvoj potpis. Kasnije se pokajao. — Rešio je da ne diskontuje sâm, kao što je prvobitno nameravao, but to have the bill discounted by one of his friends connected with Berlin¹.

Za to mu je, naravno, bio potreban L[assalle]-ov akcept. Kao što sam juče saznao od Buchera, Lassalle se sada nalazi u Vildbadu, gde je Lassalle senior, tako reći, na samrti. Odmah sam pisao baronu Itzigu².

Tvoj

K. M.

¹ već da menicu diskontuje jedan njegov poslovni prijatelj koji je u vezi sa Berlinom — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 85

157

Marx Engelsu

u Mančester

London, 20. avgusta [1862]

Dragi Engels,

Sa menicom imam svakojakih peripetija.

Borkheim, koji je veoma dobronameran, ali voli i da se razmeće, najpre obeća da će menicu (*iz svog džepa*) diskontovati, a post festum se u nevreme pokoleba. Pri tom je *znao* da se L[assalle]ov akcept može dobiti tek posle izvesnog vremena. A onda, a da mi o tome ni reč ne kaže, šalje menicu preko Brucknera (Braće) u Berlin, da bi je Bruckneri tamo diskontovali. Mogućno je — on se pravi kao da je zaboravio na polaznu tačku — da se u međuvremenu uplašio.

Drugo: Baron Gescheit¹, s kojim sam ovu transakciju pretposlednje večeri prodiskutovao, pošto je izjavio da »je na sve spreman«, piše mi *danas* iz Vildbalda^[298], kuda sam mu poslao obavest:

»Da bih mogao akceptirati, potreban mi je revers lično od Engelsa, kojim se obavezuje da *će mi 8 dana pre dospeća* staviti na raspolaganje novac za pokriće. To, razume se, ne zato (!) što bih sumnjao u to da Ti pišeš po njegovom nalogu, već naprosto zato što, ako treba da akceptiram menicu kojoj ja sâm ne mogu udovoljiti, moram posedovati pismenu obavezu onoga koji treba i može da pruži pokriće, u najmanju ruku, radi isključenja bilo kakvih nepredviđenih okolnosti, i za slučaj smrti.«

Na ovo sam baronu, koji je sad u *Cirihu* (otputovao iz Vildbalda) i koji odatle kroz nekoliko dana »možda« putuje u Italiju — napisao veoma ironično pismo² i saopštio mu da ću Te odmah zamoliti da mi pošalješ taj revers, što i činim.

Borkheim mi je juče pročitao pismo koje Ti je uputio. Bilo bi mi drago kad bi mu privatno pisao neka nastoji da mi pribavi novac, jer sam, s jedne strane (što stvarno i jest), u *velikoj* nevolji a, s druge strane, L[assalle]ov povratak sa njegovih putešestvija će se otegnuti.

(Itzigu sam, uostalom, pisao da po primitku Tvog reversa napiše pismo braći »Meyer« u Berlin u čijem je posedu menica, da će je po svom povratku akceptirati, ukoliko ne bi ostao dovoljno dugo u jednom mestu kuda bi mu se menica mogla poslati na akcept.)

Dear boy³, možeš reći što hoćeš, ali je zaista mučno što Ti moje misères pričinjavaju toliko bother⁴! Kad bih samo mogao naći neki

¹ Ferdinand Lassalle — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 85 —

³ Dragi mladiću — ⁴ neprilika

business⁵! Siva je, dragi prijatelju, svaka teorija, i samo je business^[299] zelen. Ja sam, na žalost, prekasno došao do toga saznanja.

Sa ovih 20 £, koje mi je Borkheim predujmio, platio sam, pre svega, porez, zatim obučara, koji je hteo da me tuži itd. Sa 5 £ poslao sam svoju family juče u Ramsgare, pošto Dženica nije smela duže ostati ovde. Ne mogu dovoljno da Ti zahvalim što si to omogućio. To je najbolje i najdarovitije dete na svetu. Ali ovde je ona dvostruko patila. Prvo, iz fizičkih razloga. A zatim, uzbuđivale su je građanske trouble⁶. Koliko mi je danas bilo drago što žena i deca nisu ovde i nisu doživeli Itzigovo pismo!

Ne bi li mogao na nekoliko dana doći ovamo? Ja sam u svojoj kritici^[27] toliko toga starog oborio da bih o nekim tačkama ipak hteo da se prethodno konsultujem s Tobom. Pisati o svemu tome dosadno je i meni i Tebi.

Jedna tačka koju Ti kao praktičar moraš znati jeste ova. Uzmi da mašinerija s kojom se otpočinje poslovanje = 12 000 £, da se ona istroši on an average⁷ za 12 godina. Ako se onda svake godine dodaje robi vrednost od 1000 £, posle 12 godina vrednost mašine je isplaćena. Tako A. Smith i svi njegovi sledbenici. Ali in fact⁸, ovo je samo average calculation⁹. Sa mašinom koja treba da radi 12 godina je isto tako kao, otprilike, s konjem koji bi trebalo da živi, odnosno da bude sposoban za rad 10 godina. Mada posle 10 godina konj treba da bude zamenjen drugim, u stvarnosti bi bilo pogrešno tvrditi da konj svake godine odumire za $\frac{1}{10}$. Gospodin Nasmyth, u jednom pismu fabričkim inspektorima^[300], naprotiv, primećuje da mašinerija (bar neke mašine) u drugoj godini better runs than in the first¹⁰. At all events¹¹, u toku tih 12 godina nemoguće je svake godine nadoknađivati $\frac{1}{12}$ mašinerije u naturi? A šta sad biva s tim fondom koji godišnje naknađuje $\frac{1}{12}$ mašinerije? Nije li to, u stvari, akumulacioni fond za proširenje reprodukcije, ne uzimajući u obzir conversion of revenue into capital¹²? Ne objašnjava li postojanje tog fonda *delimično* onu *veliku razliku* u stopi kojom kapital akumulira u nacijama gde je proizvodnja razvijena, gde, prema tome, ima mnogo capital fixe nasuprot nacijama gde to nije tako?

Uprkos hemoroidima na ovo bi mi mogao ukratko odgovoriti.

Što se tiče Rüstow-Lassalle-ovog plana¹³, Tvoja kritika mi je važna radi Buchera.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁵ posao — ⁶ brige — ⁷ u proseku — ⁸ u stvari — ⁹ prosečna kalkulacija — ¹⁰ bolje radi nego u prvoj — ¹¹ u svakom slučaju — ¹² pretvaranje dohotka u kapital — ¹³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 147 i 149

158

Engels Marxu

u London

[Mančester, 21. avgusta 1862]

Dragi Mohr,

U prilogu cedulja za L[assalle]-a¹. Ne sekiraj se toliko zbog tih gluposti. Jednostavno traži da Ti vrate menicu, pa je onda pošalji Lassalle-u na akcept. Ili neka mu se pošalje direktno iz Berlina. Kod Borkheima, kao što znaš, ne mogu uraditi više od Tebe, pre manje. Da se razmeće, to znam.

Veoma žurim.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 157

159

Engels Marxu

u London

[Mančester, početak septembra, 1862]

Dragi Mohr,

Sasvim me je zaokupila špekulacija pamukom, koja je dobila ogromne razmere — ko ima smelosti zarađuje mnogo novaca, ali E[rmen] i E[ngels], na žalost, nemaju smelosti — imam pri tom davolski mnogo posla; čim mi bude ikako moguće, pisaću Ti.

Tvoj
F. E.

160

Engels Marxu

u London

Mančester, 9. septembra 1862.

Dragi Mohr,

Ne možeš ni zamisliti kako sam u poslednje vreme morao zapeti. Ovaj prokleti pamuk popeo se na petorostruku prosečnu vrednost, i ne bi verovao koliki je to posao sve mušterije redovno obavestavati o sukcesivnom povišenju cena.

Nadam se da je lasalijada sa onom nesrećnom menicom¹ u redu i da si dobio novac. Najzad sam dogurao dotle da u petak mogu na 14 dana⁽³⁰¹⁾ otputovati u Nemačku. U Londonu se, na žalost, ne mogu zadržati jer mi je vreme odveć kratko, a tu glupu izložbu⁽²²⁶⁾ sam i po čuvenju toliko zamrzio da mi je, zbilja, drago što je neću videti. Ali mi napiši nekoliko reči kako se svršila stvar s menicom i kako je Dženica — pre no što odem.

U ovoj pamučnoj jurnjavi⁽²⁴⁹⁾ teorija o renti² mi je, zaista, bila preapstraktna, razmisliću o tome tek kad budem imao više mira. Isto tako, i o rabaćenju mašina³, mada sam čvrsto uveren da si u ovom pitanju na pogrešnom putu. Vreme rabaćenja nije za sve mašine isto. Ali o tome više kad se vratim.

Pojedinci su ovde zaradili silne pare za vreme ovog penjanja cena. Mi nećemo čariti ništa, delom zato što je valjani Gottfried⁴ ipak kukavica, a delom što prelac u ovom periodu uopšte ne zarađuje. Komisiona firme su strpale sve u svoj džep.

Ona istorija sa Bul Ranom br. II⁽³⁰²⁾ je famozan potez Jacksona — «kamene stene» [Stonewall Jackson], koji je najbolji čovek u Americi. Da ga je glavnina konfederalne vojske potpomogla jednim frontalnim napadom i da je sve išlo kako treba (pa makar i upola), Monsieur Pope bi, verovatno, bio izgubljen. A ovako nije stvar dovela ni do čega, osim što su konfederalisti postigli veliko moralno preimućstvo — respektovanje njihove preduzimljivosti i samog Jacksona — i osvojili nekoliko kvadratnih milja zemlje, ali su zato ubrzali objedinjavanje i koncentraciju *celokupne vojske Unije* pred Vašingtonom. Sledećim steamerom⁵ stići će nam, svakako, dalje vesti o novim bojevima, u kojima bi federalisti mogli biti pobednici samo kad njihovi generali

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 157 — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 153 — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 157 — ⁴ Gottfried Ermen — ⁵ parobrodom

ne bi bili tako strahovito glupi. Ali šta se može sa takvim pasjim narodom? Onaj Pope je najgori od svih, on samo zna da se razmeće, da opoziva, da laže i da krije neuspehe. Pravi generalštabni mudroseronja. McClellan sad opet izgleda kao sasvim razuman čovek. Uz to naredba da svi budući generalmajori moraju položiti ispit pruskog zastavnika⁽³⁰³⁾. To je zbilja jedno, a oni na Jugu, koji bar znaju šta hoće, izgledaju mi kao heroji u poređenju sa mlitavom privredom Severa. Ili Ti još uvek misliš da će gospoda na Severu ugušiti »bunu«?

Adieu!

Tvoj
F. E.

161

Marx Engelsu

u Mančester

London, 10. septembra [1862]

Dragi Engels,

Moja family se vratila iz Ramsgejta; Dženica se dobro oporavila.

Lassalle-ovo pismo, kome je priložio pismo za Braću Meyer u Berlinu, kod kojih se nalazi menica i kojima javlja o akceptu, stiglo je tek juče. U međuvremenu je Borkheim već otputovao na odmor. Dosad mi je u ratama isplatio 40 £, poslednjih 15 od ovih 40 pre 13 dana, kad sam ja *otputovao*^[304]. Hteo sam, naime, svome ujaku¹ sestiti za vrat. Ali i ovaj je bio na putu po Kontinentu. Odatle sam (*passant par Cologne*² etc.) pošao u Trijer k svojoj staroj, ali bez uspeha, što sam odmah naslutio čim nisam mogao uhvatiti svog monsieur l'oncle³. Sedamnaestog ovog meseca imam da platim jednu menicu od 6 £ (six pounds) svome mesaru, a B[orkheim] se dotad još neće vratiti, pošto namerava da about 4 weeks⁴ provede na putu po Švajcarskoj itd.

Što se tiče Jenkija, i dalje čvrsto ostajem pri tome da će Sever naposletku pobediti⁵. Građanski rat može, dabome, da prođe kroz svakojake epizode, možda i primirja, a može i da se otegne. Jug bi zaključio ili bi mogao zaključiti mir jedino pod uslovom da dobije border slaves states⁶. U tom slučaju pripala bi mu i Kalifornija, a za njom bi došao Severozapad, tako da bi cela federacija, izuzev možda New England States^[295], opet sačinjavala jednu državu, ali ovog puta pod acknowledged supremacy of the slaveholders⁷. To bi bila rekonstrukcija Sjedinjenih Država na osnovici koju zahteva Jug. A to je nemogućno, i do toga neće doći.

Sever, sa svoje strane, može zaključiti mir jedino onda ako bi se Confederacy ograničila na stare robovlasničke države, zatvorene između Misisipija i Atlantika. U ovom slučaju bi Confederacy uskoro došao kraj. Primirja itd., na osnovi jednog status quo-a, mogla bi, u najboljem slučaju dovesti samo do predaha u vođenju rata.

Način kako Sever vodi rat takav je kakav se i mogao očekivati od jedne *buržoaské* republike u kojoj je obmana tako dugo suvereno vladala. Jug, oligarhija, podesniji je za to, naročito takva oligarhija u kojoj celokupan proizvodni rad pada na Crnce, a 4 miliona »white

¹ Lion Philipsu — ² prošavši kroz Keln — ³ gospodina ujaka — ⁴ oko 4 sedmice — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br 160 — ⁶ pogranične robovlasničke države — ⁷ priznatom supremacijom robovlasničkih država

trash« su filibustiers⁸ po profesiji. Uprkos svemu tome, smeo bih se kladiti glavom da će ti momci izvući kraći kraj uprkos »Stonewall Jackson«. Mogućno je, naravno, da pre toga na samom Severu dode do neke vrste revolucije.

Willich je brigadni general, a po Kappovom pričanju u Kelnu sada se i Steffen⁹ sprema u rat.

Čini mi se da Ti na stvari gledaš a little too much¹⁰ sa vojničkog aspekta.

Što se tiče ekonomije, ne želim da Te na Tvom putovanju time »opteretim«. ¹¹

Salut.

Tvoj
K. M.

No mogao bi mi pisati gde i kad ćeš na proputovanju stići u London. Bude li mi ikako moguće, došao bih da Te vidim.

Postoji mogućnost (mada još ima svakojakih prepreka) da se početkom sledeće godine uposlim u jednom engleskom železničkom birou.

What about¹² s Garibaldijem?

⁸ »belog ološa«... avanturisti — ⁹ očito se misli na Wilhelma Steffena — ¹⁰ malo previše — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 160 — ¹² Šta je

162

Engels Marxu

u London

Mančester, 16. okt. 1862.

Dragi Mohr,

Cele prošle i ove nedelje svakog dana sam se spremao da Ti pišem, ali ti prokleti poslovi sa pamukom su me sprečili. Ces messieurs¹ su, dabome, za vreme moje odsutnosti ostavili sve što god je moglo da čeka na moj povratak, tako da sam imao pune ruke posla.

Lupus Ti poručuje da je stvari primio u redu². Slučaj je veoma zabavan. Ti jadni lažljivi Prusi, uvek se blamiraju čim daju od sebe nešto napisмено!

Novčanicu od 10 £, koju sam Ti poslao na dan svog odlaska, nadam se da si primio? Opet sam se predugo zadržao u Barmenu i u Engelskirhenu, pošto sam 14 dana skitao po Mozelu, Rajni i Ti-ringiji. Išao sam direktno preko Brisela i Luksemburga za Trijer, odande peške do Kohema itd. U Kelnu uopšte nisam bio.

Naimenovanje Bismarcka buržuji su primili s gromkim smehom.^[305] Uopšte su ta gospoda bila vanredno sigurna i pomalo drska. Oni su dobrog Wilhelma³ najzad uhvatili na jednom novčanom pitanju i znaju da im on, na kraju krajeva, mora popustiti, ali oni zamišljaju tok stvari veoma idilično i misle da će im on sâm doći, samo ako ga ostave da se neko vreme koprcu. Grdno će se iznenaditi. Na proleće će stvar svakako dozreti do krize. U kojoj meri takvo novčano pitanje oduševljava čifte, to je da čovek umre od smeha. Schulze-Delitzsch i kompanija postaju zbilja duhoviti i samo Virchow ostaje »ozbiljan«. Ali ne! nije on sam, pored njega se i Heinrich Bürgers u Vajmaru ponaša s doličnim dostojanstvom, boreći se za ustav iz »vo vremena ono«^[303]. Moram reći da mi Schulze-Delitzsch, taj čovečuljak-štedionica, koji je uvek bio sitna malograđanska duša i hteo to i da bude, izgleda vredan poštovanja kad ga uporedim sa džukcima kao što su Bürgers i »veliki« Miquel, koji u Vajmaru spasavaju domovinu pomoću pruskog vrha.^[307]

Sa Kinkelom sam sad takođe načisto. To je verna karikatura nekog tapetara iz Koblenca, jednog na svoj način jedinstvenog uzor-Rajnlandanina sa svim predrasudama i sa svojom ograničenošću te rase, koja proklinje Prusku, mrzi Francuze, simpatizira sa Austrijom, pri tom je katolik i demokratu u isti mah, ali ume dobro da pešači:

¹ Ova gospoda — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 90 — ³ Wilhelm I

išao je sa mnom preko Kohemskog brda; kad bi Kinkel video tog momka, koji mu od glave do pete potpuno liči, pao bi na tur od zaprepašćenja.

Šta misliš Ti o Americi? Finansijski crash⁴, do koga mora doći zbog tih glupih mera s papirnim novcem, izgleda da je na pomolu⁵. Sad će se Sever, valjda, vojnički opet malo pridići.

Šta radi Dženica?

Mnogo pozdrava Tvojim ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

⁴ krah — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 163

163

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 29. oktobra 1862.

Dragi Engels,

Nije u redu što Ti za vreme svojih holidays¹ nikad nemaš vremena da ma i jedan dan budeš u Londonu.

Dženica je posle boravka na moru mnogo bolje, mada još uvek nije kako bi trebalo da bude. Za godinu dana ona je u težini izgubila umesto da dobije.

Lassalle, koji je veoma ljut na me, javlja mi da mu pokriće treba poslati lično na njegovu berlinsku adresu, 13 Bellevuestraße, pošto on nema svog bankara. Ovog meseca imaće parnicu zbog jednog od svojih slavni govora.^[308]

Schily je bio ovde 8 dana, ima izgled veoma jadnog i bolesnog čoveka. Njegov prijatelj Imandt, naprotiv, koji je takođe bio ovde pre moga puta u Holandiju i u Trijer², strašno se raskrupnjao. Na svoja stara leđa formalno je još jedna naslagao.

Što se tiče Amerike, mislim da je kampanja u Merilendu^[309] bila od odlučujućeg značaja utoliko što pokazuje da čak i u tom delu border states^[256], koji je najviše naklonjen Jugu, ima malo pristalica Konfederacije. A cela borba vodi se za border states. Ko njih drži, drži u rukama celu Uniju. Činjenica da je Lincoln objavio prospektivne³ zakone o emancipaciji^[310] u trenutku kada su konfederalisti nastupali u Kentakiju ujedno dokazuje da je prestao svaki obzir prema loyal slave holders u border states⁴. Iseljavanje robovlasnika iz Misurija, Kentakija, Tenesija, zajedno sa njihovim black chattel⁵ na jug, uzelo je već ogromne razmere, i ako borba još neko vreme potraje, što je sigurno, Jug će tamo izgubiti svaki oslonac. On je započeo borbu za teritorije^[291]. Sam rat bio je sredstvo da se njegova moć u border states uništi, a one su i inače svakog dana labavile svoje veze s Jugom, pošto breeding of slaves i internal slave trade⁶ više nemaju tržišta. Na Jugu, po mome mišljenju, može biti reči još samo o defanzivi. A jedina mogućnost za njegov uspeh bila je u ofanzivi. Bude li potvrđena vest da Hooker preuzima aktivnu komandu nad potomačkom armijom, da će McClellan biti »povučen« na »teorijski« položaj gla-

¹ ferija — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99 — ³ u budućnosti važeće — ⁴ lojalnim robovlasnicima u pograničnim državama — ⁵ crnim govedima — ⁶ odgajivanje robova i unutrašnja trgovina robljem

vnokomandujućeg, a Halleck da preuzima glavnu komandu na zapadu, onda bi rat u Virdžiniji mogao dobiti energičniji karakter. Osim toga, najpovoljnije godišnje doba za Confederates je sada gone⁷.

U moralnom pogledu neuspeh kampanje u Merilendu ima, u svakom slučaju, ogroman značaj.

Što se tiče finansija, Sjedinjene Države znaju još iz vremena rata za nezavisnost, a mi znamo iz austrijskog iskustva⁽³¹¹⁾, dokle se može ići s obezvređenim papirnim novcem. Činjenica je da Jenkiji nisu nikad izvezli više žita u Englesku od ove godine, da je ovogodišnja žetva opet iznad average⁸ i da trgovinski bilans nije bio nikad povoljniji po njih kao poslednje dve godine. Čim novi poreski sistem (doduše, veoma apsurdan i sasvim po Pittovom⁽²⁹⁸⁾ uzoru) stupi na snagu, nastupiće najzad reflux⁹ papirnog novca, koji je dosad stalno samo emitovan. Time će proširenje papirnog opticaja sadašnjeg razmera biti nepotrebno i tako dalje depreciation checked¹⁰. Pa čak je i postojeća depresijacija manje opasna no što je bila ona pod sličnim uslovima u Francuskoj ili čak u Engleskoj, i to zato što Jenkiji nikad nisu zabranili postojanje *dveju cena*, cene u zlatu i cene u papirnom novcu. Sve zlo iz cele te stvari svešće se na državni dug, koji se nikad ne isplaćuje u punom ekvivalentu, i na premiju for jobbing and speculation¹¹⁽³¹²⁾.

Ako se Englezi hvale da njihova depresijacija nikad nije premašila 11 1/2% (prema drugim izvorima, ona se during some time¹² penjala i na više nego dvostruko), onda su izvoleli zaboraviti da su ne samo nastavili da plaćaju stare poreze već su svake godine uz stare plaćali i nove, da je, dakle, od samog početka bio obezbeđen reflux papirnog novca, dok su Jenkiji, u stvari, godinu i po dana vodili rat *bez poreza* (izuzev uvozne carine koja je veoma opala) na taj način što su prosto ponavljali emitovanje papirnog novca. Pri takvom procesu, koji će sad doći do svoje prekretnice, depresijacija je zaista srazmerno još neznatna.

Bes kojim Južnjaci primaju Lincolnove zakone, ukazuje na njihov značaj. Svi Lincolnovi zakoni imaju izgled uskogrudno klauzuliranih uslova koje advokat postavlja advokatu protivne strane⁽³¹³⁾. To, međutim, ne umanjuje njihovu istorijsku sadržinu i ja se zaista zabavljam kada nasuprot tome posmatram draperiju kojom Frenchman¹³ obavija i najbeznačajniju stvar.

Ja vidim, naravno, kao i drugi, ono što odbija u formi pokreta kod Jenkija; no ja to objašnjavam prirodom »buržoaske« demokratije. Pa ipak su tamošnji događaji od svetskog značaja i nema ničeg odvratnijeg u celoj istoriji od držanja Engleza prema njima.

Pozdrav Lupusu. Salut.

10 £ uredno primio.

Tvoj
K. M.

⁷ prošlo — ⁸ proseka — ⁹ povratni tok — ¹⁰ obezvređenje sprečeno — ¹¹ za trgovinu novcem i špekulaciju — ¹² za izvesno vreme — ¹³ Francuz

164

Marx Engelsu

u Mančester^[314]

[London] 4. novembra 1862.

Dragi Engels,

Upravo dolazim od Freiligratha. On će poslati onih 400 talira L[assalle]-u. Ti treba da mu pošalješ 60 £, pa će Ti onda javiti kurs itd.

Što se tiče obnavljanja, teškoće nema. Ti možeš vući na 45 £ ili na any sum less than 60¹ i pošalji menicu meni da je Las[salle] endosira. Čim to bude učinjeno, ona se može ovde diskontovati. Možeš je ispostaviti na *tri meseca*. Ali za obnavljanje je potrebno da je L[assalle] endosira; prema tome, za ovu isplatu ne može stići. Posle mog pisma, L[assalle] i sâm očekuje ovo obnavljanje. Piši mi odmah šta da se uradi.

Tvoj

K. M.

¹ ma koji iznos manji od 60

165

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. novembra 1862.

Dragi Mohr,

Onih 60 £ šaljem sutra Freiligrathu. Šta treba preduzeti za obnavljanje menice, to mogu da Ti kažem tek kad budem znao da li je *sigurno* da se može diskontovati kad je L[assalle] akceptira i ko će diskontovati? S jedne strane, bilo bi beskorisno da L[assalle]-a i suviše gnjavimo menicama koje Ti neposredno ne donose novac, a s druge strane, ne bi ni meni mnogo pomoglo kad bi mi Borkheim (za koga važe ti isti considerations¹) slao novac u malim driblets². A onda, tu su i troškovi.

Quant à l'Amérique³, i ja, dabome, mislim da su konfederalisti u Merilendu pretrpeli neočekivan moralni udarac od velikog značaja.^[309] Takođe sam uveren da će *definitivno* posredovanje Border-states^[256] odlučiti ishod rata. No ja nisam nipošto siguran da će stvar proteći u tako klasičnoj formi kao što se čini da Ti misliš. Uprkos svoj dreci koju su nadali Jenkiji, još nema nikakvih znakova da oni na sve to gledaju kao na pitanje svog zbilja nacionalnog opstanka. Naprotiv, te izborne pobeđe demokrata pre dokazuju da je u porastu stranka koja je sita rata.^[315] Kad bi postojao ijedan dokaz, ijedan znak da mase na Severu počinju da nastupaju, kao u Francuskoj 1792. i 1793, onda bi sve to bilo veoma lepo. Ali jedina revolucija koja može da se očekuje, izgleda da će pre biti demokratska kontrarevolucija i truli mir, koji će i pogranične države podeliti. Da time stvar još ni izdaleka neće biti svršena — slažem se. Ali za izvesno vreme biće. Moram priznati da se ne mogu oduševiti za jedan narod koji u tako važnom pitanju stalno dobija batine od 1/4 svoga stanovništva i posle 18 meseci rata nije postigao ništa osim što je otkrio da su svi njegovi generali magarci, a civilni službenici lopovi i izdajnici. Stvari ipak moraju drukčije ići, čak i u jednoj buržoaskoj republici, ako neće da joj se kola baš sasvim ne zaglibe u blato. Ono što kažeš o infamnosti kako se Englezi odnose prema toj stvari, to je u celosti i moje mišljenje.⁴

Distress⁵ ovde počinje da malo-pomalo bude akutna. Gumpert mi kaže da svi ozbiljniji slučajevi oboljenja u njegovoj bolnici dobijaju

¹ obziri — ² obrocima — ³ Što se tiče Amerike — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 163 — ⁵ Beda

tifusni karakter i da su slučajevi tuberkuloze kod kojih je zaraza usledila poslednjih 8 do 9 meseci u znatnom porastu. Mislim da će do sledećeg meseca i radnicima dojaditi stav pasivog kukanja koji sada zauzimaju. Srdačne pozdrave.

Tvoj
F. E.

Neki nemački trgovac iz Kopenhagena, bivši demokrat iz 48-e, posetio je Freiligr[atha] i ovaj ga je povodom nekog razgovora u vezi sa Šlezvig-Holštajnom uputio na Blinda. Rekao sam mu da je Blind smutljivac.

166

Marx Engelsu

u Mančester

London, 9. novembra [1862]

U žurbi.

Dragi Engels,
Eccariusu je od šarlaha umrlo troje dece jedno za drugim. Pri tom najveća beda. Sakupi neku sitnicu među poznanicima i pošalji mu na 22, Denmark Street, opposite¹ St. Giles Church.
Salut.

Tvoj
K. M.

¹ preko puta

167

Marx Engelsu

u Mančester

[London, 14. novembra 1862]

Dragi Engels,

Pošto si upravo poslao novac Ecc[ariusu] i, osim toga, za L[assalle]-ovu menicu platio veliku sumu, sad si, naravno, veoma »tanak«. Pa ipak Te moram zamoliti da mi *do ponedjeljka* nešto malo pošalješ; moram kupiti ugalj i »životne namirnice« pošto mi je epicier¹ još pre tri nedelje otkazao kredit, a dok tome džukcu ne platim dug, moram *kod njega* kupovati za gotov novac da me ne bi tužio.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ bakalin

168

Engels Marxu

u London

Mančester, 15. novembra 1862.

Dragi Mohr,

Imaš pravo, veoma sam »tanak« i vrlo zauzet »uštedama« kao pruska vlada. U nadi da ću domaćim životom u Hajd Rodu moći da pokrijem taj gubitak, šaljem Ti u prilogu novčanicu od 5 £ O/L 28076, Mančester, 28. jan. 1862. U isto vreme sam preko Chaplin and Horna otpremio na Tvoju adresu korpu vina koja sadrži desetak boca bordoa, dve boce starog rajnskog vina iz 1846. za Dženicu, a ostatak je rajnsko vino iz 1857. Ukupno 24 boce.

S nestrpljenjem očekujem dolazak steamera¹ koji će doneti vesti o izborima u Njujorku^[315]. Ako demokrati pobeđu u državi Njujork, onda više ne znam šta da mislim o Jenkijima. Da jedan narod koji je stavljen pred tako veliku istorijsku dilemu, pri čemu je ujedno reč o njegovom opstanku, posle 18-mesečne borbe u svojoj masi može da postane reakcionaran i da glasa za popuštanje, to je više nego što mogu da shvatim. Ma koliko da je, s jedne strane, dobro što se buržoaska republika tako temeljito kompromituje i u Americi, tako da se ubuduće ona nikad više neće moći propovedati on its own merits², nego samo kao sredstvo i prelazni oblik ka socijalnoj revoluciji, ipak čoveka ljuti što jedna tričava oligarhija, sa jedva polovinom broja stanovništva, može da bude jednako jaka kao i nezgrapna, velika, bespomoćna demokratija. Uostalom, ako demokrati pobeđu, to će dobrom McClellanu i zapadnjacima^[316] biti voda na mlin, a onda će svemu tome uskoro doći kraj. Ta gospoda su u stanju da zaključe mir ako se Jug vrati u Uniju on condition³ da predsednik bude uvek Southerner⁴ i da Kongres bude sastavljen uvek od jednakog broja Southerners i Northerners⁵. Oni su čak u stanju da Jeff[erson] Davisa odmah proglase za predsednika Sjedinjenih Država, pa čak da se odreknu i svih Border States, ako se drukčije ne može doći do mira. A onda, zbogom, Ameriko.

Lincolnova emancipacija^[310] nije dosad imala nikakvo dejstvo osim što je Severozapad iz bojazni da bude preplavljen crncima glasao za demokrate.

A sad da od najkрупnijih stvari pređem na najsitnije: šta kažeš

¹ parobroda — ² zbog nje same — ³ pod uslovom — ⁴ Južnjak — ⁵ Severnjaka

za dobrog Wilhelma⁶? Čovek je najzad našao samog sebe; pokajao se za svoje liberalne grehe i rekao hromoj Jelisaveti: mater, peccavi⁷. Za nagradu ga je gospod naoružao snagom da udari po skrofuloznom ološu liberala, a za to, kaže Wilhelm, »za to mi je potrebna vojska«. Taj subjekt je toliko rabijatan da mu čak ni Bismarck nije više dovoljno reakcionaran. Da si ti, Schappere, glup, to znamo, a to znaš i ti sâm, ali da si *tako glup* itd. itd. Stvar se razvija briljantno, i lepše nije moglo ni da bude nego da liberalna buržoazija, 14 godina posle 1848, zbog tričavih 6 miliona talira, što je, otprilike, 850 000 £ sterlinga, bude gurnuta u krajnje revolucionarnu dilemu. Samo da taj stari magarac opet ne popusti. On je, doduše, vrlo dobro započeo, ali kod tih Prusa čovek se ni u šta ne može pouzdati, čak ni u njihovu glupost. Ako ovo potraje, rusvaj je neminovan, a kad dođe do gustog, Wilhelm će se čuditi kad bude čuo reč »vojske«; naime, obični vojnici će se zahvaliti na tome da se tuku za trogodišnji rok službe prema ranijem dvogodišnjem.^[317]

Srdačan pozdrav Tvojim ženi i devojka⁸.

Tvoj
F. E.

A-propos!

Pošalji mi, molim Te, 4 poslednja broja »Free Press«-e, ovde je nikad ne mogu dobiti ako ne odem po nju istoga dana, što uvek zaboravim.

⁶ Wilhelm I -- 7 majko, zgresio sam

169

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 17. novembra [1862]

Dragi Engels,

Najlepša hvala za 5 £.

Čini mi se da Ti suviše posmatraš samo jednu stranu američkog spora. Ja sam u American coffeehouse¹ pregledao masu južnih papers² i video iz toga da je Konfederacija u velikom škripcu. Engleske novine su prećutale bitku kod »Korinta«⁽³¹⁸⁾. Južni listovi je opisuju kao najveći maler koji ih je zadesio otkad su se digli na oružje. Država Džordžija je konfederalni »zakon o regrutovanju« proglasila nevažećim. Virdžinija je na usta Floyda the thief³ osporila »Jefferson Davisovim kreaturama« (doslovno) pravo da u njihovoj državi dalje vrše regrutaciju. Oldham, predstavnik Teksasa, na kongresu u Richmondu protestovao je protiv prebacivanja »najboljih trupa« s jugozapada na istok, tj. u Virdžiniju. Iz svih tih disputes⁴ dve stvari proizlaze kao neosporne:

da je confederate government⁵ prezategnula luk u svojim nasilnim naprezanjima da popuni redove svoje vojske;

da states ističu svoja »states rights«⁶ prema ligi kao što ih je ova uzela za pretext⁷ protiv Unije⁽³¹⁹⁾.

Pobede demokrata na Severu⁽³¹⁵⁾ ja posmatram kao reakciju koja je tom konzervativnom i blackleg⁸ elementu bila olakšana usled rđavog vođenja rata i financial blunders⁹ federalne vlade. Uostalom, to je takva reakcija do kakve dolazi u svakom revolucionarnom pokretu, i koja je, npr., u vreme Konventa bila toliko jaka da se smatralo kontrarevolucionarnim kada se htelo pitanje kraljeve smrti podvrći suffrage universel¹⁰ a za vreme Direktorijuma bila je toliko jaka da je gospodin Bonaparta I morao da bombarduje Pariz⁽³²⁰⁾.

S druge strane, izbori koji će se vršiti pre 4. decembra 1864. nemaju nikakvog uticaja na sastav Kongresa; dakle, služe samo kao žaoka za republikansku vladu, kojoj visi mač nad glavom. I svakako će republikanski predstavnički dom bolje iskoristiti rok koji mu još preostaje, već iz mržnje prema protivničkoj strani.

¹ američkoj kafani — ² novina — ³ kradljivca — ⁴ prepirki — ⁵ konfederalna vlada — ⁶ »državna prava« — ⁷ izgovor — ⁸ lupeškom — ⁹ finansijskih grešaka — ¹⁰ opštenarodnom glasanju

As to McClellan¹¹, u njegovoj armiji se nalaze Hooker i drugi republikanci, koji su uvek spremni da ga na zapovest vlade uhapse.

Tome treba dodati i francuski pokušaj intervencije koji će izazvati reakciju na reakciju¹².

Dakle, ja ne gledam na stvari tako crno. Ono što bi me u mojim shvatanjima pre moglo da pogodi to je glupavo držanje radnika u Lankaširu. Such a thing has never been heard of in the world¹². Tim više što se fabrikantska bagra čak i ne pretvara »da doprinosi žrtve«, već ostaloj Engleskoj prepušta tu čast da izdržava njihovu vojsku za njih; tj. na ostalu Englesku prebacuju troškove izdržavanja svoga promerljivog kapitala.

Engleska se u ovo poslednje vreme blamirala više od any other country¹³; radnici svojom hrišćanskom ropskom prirodom, a buržuji i aristokrati svojim oduševljenjem za ropstvo in its most direct form¹⁴. No obe te manifestacije se uzajamno dopunjuju.

As to our¹⁵ »lepog Wilhelma«, taj subjekt je in fact¹⁶ zabavan. Bismarckov kabinet, uostalom, nije apsolutno ništa drugo do ostvarenje pustih želja *malonemačkih* naprednjaka¹⁴. Oni su se oduševljavali za »naprednjaka« Louis-a Bonapartu. Sad vide šta u Pruskoj znači »bonapartistički« kabinet. Pa Bismarck je u izvesnoj meri naimenovan od Bonaparte (i Rusije).

»Press«-e ću Ti skupiti.

Salut (i damama).

Tvoj
K. M.

¹¹ Što se tiče McClellana — ¹² Tako nešto svet još nije video. — ¹³ ma koje druge zemlje — ¹⁴ u njegovoj najneposrednijoj formi — ¹⁵ Što se tiče našeg — ¹⁶ zaista

170

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. novembra 1862.

Dragi Engels,

Najlepše zahvaljujući, potvrđujem Ti na brzinu prijem prve polovine novčanice od deset funti.

Kad bi samo Meksikanci (*les derniers des hommes*¹) još jednom tukli *crapauds*², ali te džukele sad čak i u Parizu — ti, navodno, radikalni buržuji — govore o »*l'honneur du drapeau*«³!

Ako Spence ne savlada *Northerners*⁴, ništa neće pomoći; čak ni McClellanova *bad generalship*⁵.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ poslednji među ljudima — ² žabare (Francuze) — ³ »časti barjaka« — ⁴ Severnjake — ⁵ rdava strategija

171

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. decembra 1862.

Dragi Engels,

Otkako sam došao od Tebe⁽³²²⁾, imao sam a most eventful time of it¹.

U ponedjeljak Manihejci⁽³²³⁾, koji, međutim, nisu svi došli kako je bilo dogovoreno. Podelio sam između njih 15 £. Najgorem sam dao menicu na 12 £ na 6 nedelja (zapravo na 7 nedelja pošto sam menicu datirao s krajem godine), prepustivši se slučaju.

U sredu žena otputovala za Pariz. Sinoć se vratila. Bilo bi sve all right da Abarbanela neposredno pre njenog dolaska nije udarila kap, tako da je bespomoćno ležao u krevetu, mada mu je glava u redu. Serija nezgoda koje su je zadesile bile su uopšte tragikomične. Prvo, velika oluja na moru. Njen brod se spasio, drugi nedaleko od njenog (plovio je via Bulonje) potonuo. Abarbanel stanuje u okolini Pariza. Moja žena je pošla k njemu železnicom. Desila se nezgoda s lokomotivom, tako da je putovanje bilo prekinuto za dva časa. Posle toga se prevrnuo omnibus kojim je putovala. A juče u Londonu kola kojima se vraćala sudarila se s nekim drugim kolima. Ona je sišla i došla per pedes² u pratnji dva mladića koji su joj nosili kofer. Inače je u Parizu, gde se sreła sa Massolom itd., uspela u jednoj stvari. Čim moj spis⁽²⁷⁾ izide, biće publikovan i na *francuskom*.

A sad dolazi najveći maler. Marianne (Lenchenina³ sestra), koju je Allen već pre godinu dana lećio od bolesti srca, počela se na sam dan odlaska moje žene loše osećati. U utorak uveče, dva časa pre dolaska moje žene, bila je mrtva. Za ovih 7 dana negovao sam je zajedno sa Lenchen. Allen had misgiving from the first day⁴. U *subotu* u 2 časa je pogreb i tad ću morati platiti pogrebnom preduzeću 7 i po £ odjednom. To, dakle, mora da se nabavi. Ovo je lep božićni spektakl za jadnu decu.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ vrlo uzbudljive dane — ² peške — ³ Helene Demuth — ⁴ je od prvog dana slutio zlo

172

Engels Marxu

u London

Mančester, 26. decembra 1862.

Dragi Mohr,

Lupus mi je juče dao Tvoje pismo i šaljem Ti u prilogu 5 £, Bank of England, O/I 85335, Mančester, 28. jan. 1862, i M. 97. 5 £ — novčanica Boston Banke, plativa kod Mastermana u Londonu. Na žalost, stari Hill nije imao 10 £ u banknotama Bank of England, ali i ova druga je cash¹.

Događaji u Tvojim kući, kao i oni koje je Tvoja žena doživela na putu, zaista su čudnovati i, što je još važnije, predstavljaju *savim izuzetan mater*. No zato je vrlo dobro što postoji izgled za francusko izdanje. How is this to be managed?² Jesi li dobio vesti od Brockhousa?³

Bojim se da će čestiti Burnside dobiti batina na Rappahannocku. Reklo bi se da on to i želi kad ne može da se odluči da stavi na kocku više od 40 000 ljudi odjednom. Inače se čudim da se konfederalisti tamo tuku, umesto da se polako povlače do Ričmonda i da tamo prime bitku. Mogućno je da će do tog još doći.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

¹ gotov novac — ² kako da se to izvede? — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 152 i 153

173

Engels Marxu

u London

252 Hyde Road, Mančester,
30. decembra 1862.

Dragi Mohr,

U petak sam Ti poslao preporučenim pismom 10 funti, 5 f. st. u novčanici Bank of England i 5 £ u Countrynote Boston banke, plativoj kod bankarâ Masterman & Co u Londonu. Pošto odonda nemam od Tebe vesti, pomalo sam uznemiren.

Burnsideov poraz^[324] se grdno preuveličava. Jasno je da to mora da utiče na moral vojske, ali ni izdaleka u onolikoj meri kao kad bi bila poražena na otvorenom polju. Taktičke pripreme bile su, izgleda, veoma loše. Očigledno je da je trebalo da se bočni napad levog krila potpuno razvije pre no što će otpočeti Sumnerov frontalni napad. A to su sasvim zabrljali. Sumner je, čini se, bio u gadnom položaju još pre nego što je Franklin uopšte mogao da izvede ozbiljniji udarac. A onda izgleda da Burnside nije mogao da donese odluku o upotrebi svoje rezerve. Uspeši levog krila trebalo je da ga navedu na to da onamo pošalje bar jedan deo rezervi, pošto je tamo moralo doći do odluke; umesto toga on je upotrebljava na frontu, a i tu prekasno, naime 1. kao *smenu*, a ne kao pojačanje poraženim Sumnerovim trupama i 2. kad se već počelo smrkavati, tako da je pala noć pre no što je polovina mogla da deluje. Ovo, naravno, na osnovu slabih podataka koje pružaju američki listovi i bez poznavanja terena. Meni se, uostalom, čini da je Burnside mogao vrlo lako da otera te lupeže da ih je zaobišao, tim pre što je, izgleda, raspolagao sa 150 000 ljudi prema 100 000. Ali verovanje da se Vašington može štititi samo toliko dugo koliko se neprijatelju pruža frontalni otpor, očigledno ga je sprečavalo u tome. Uostalom, dati konfederalistima mesec dana vremena da se utvrde u svojim položajima, a onda ih frontalno napasti, takvu glupost treba kritikovati samo batinama.

Mary i Lizzy¹ pozdravljaju.

Tvoj
F. E.

¹ Mary i Lizzy Burns

1863

174

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. januara 1863.

Dragi Frederick,
Srećna Nova godina!

Ove nedelje sam imao toliko trčkanja, a povrh toga još i sickness¹, tako da nisam stigao da Ti potvrdim primitak novčanog pisma².

Od Brockhousa još nema odgovora³. Uostalom, čuo sam da »šef kuće«, kako je Bangya imao običaj da kaže, nije u Lajpcigu.

U Parizu se moja žena preko Abarbanela upoznala s nekim Recluzom⁴, koji u neku ruku ima position u ekonomskoj literaturi. Razume i nemački. Taj R[ecluze], sa Massolom (on posreduje u tom poslu), koji ne zna nemački, hoće sa još nekolicinom drugih da se primi toga posla. U Briselu imaju nekog knjižara. U Parizu još uvek vlada partijski duh i sloga u parti socialiste⁵. Čak i ljudi kao što su Carnot i Goudchaux izjavljuju da u sledećoj akciji treba istaći Blanquija.

Burnside je, čini se, učinio velike taktičke greške u bici kod Frederiksburga. On je, očigledno, bio neodlučan pri raspoređivanju tako velike ubojne snage. Ali najveća glupost je 1. čekati 26 dana, i tu je bezuslovno posredi direktna izdaja u ratnoj administraciji u Vašingtonu. Čak je i njujorški dopisnik »Times«-a⁶ priznao da je sredstva koja su mu bila obećana za odmah, Burnside dobio tek posle nekoliko nedelja; 2. što je onda i pored toga izvršio taj napad, govori o moralnoj slabosti toga čoveka. Čestita »Tribune« počela je da ga sumnjiči i pretila smenjivanjem. Taj list sa svojim entuzijazmom i svojim neznanjem nanosi veliku štetu.

Demokrati i meklelanovci su, naravno, vikali svi u jedan glas da bi taj maler naduvali. »Glasine« da je McClellan, »Times«-ov »Monk«, pozvan u Vašington, pripisuje se gospodinu Reuteru.

¹ bolest — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 172 — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 152, 153 i 172 — ⁴ verovatno Elie Reclus — ⁵ socijalističkoj partiji — ⁶ verovatno: Charles Mackay

U »političkom« pogledu taj poraz je koristan. Ne bi bilo dobro da ih je pre 1. januara 1863. poslužila sreća. Tako šta je moglo imati za posledicu opozivanje »Proklamacije«⁽³¹⁰⁾.

»Times« i kompanija se silno jedu zbog radničkih mitinga u Manchesteru, Šefildu i Londonu⁽³²⁵⁾. Vrlo je dobro što Jenkijima na taj način otvaraju oči. Uostalom, već je Opdyke (Mayor Njujorka i Political Economist) na jednom mitingu u Njujorku rekao: »We know that the English working classes are with us, and that the governing classes of England are against us.«⁷

Veoma žalim što se u Nemačkoj ne priređuju slične demonstracije. To ne staje ništa, a »internacionalno« donosi veliku korist. Nemačka bi na to imala pravo tim pre što u ovome ratu pruža Jenkijima više nego što je to činila Francuska u 18. veku. Stara je nemačka glupost — onome što se zaista čini ne pribaviti važnost na svetskoj areni i ne istaći to.

Od Itziga primio pismo zajedno s brošuroum⁽³²⁶⁾. Sadržina pisma: da mu vratim Roschera⁽³²⁷⁾. *Sadržina brošure*: Nastavak predavanja o pruskom ustavu⁽³²⁸⁾. *Suštima*: Lassalle je najveći političar svih vremena, a posebno svog vremena. Lassalle je taj, and no mistike⁸, koji je otkrio, i to čisto na osnovu teorije bez pretpostavki, odnosno bez pretpostavki čiste teorije, da stvarni ustav jedne zemlje nije onaj pisani, već onaj koji postoji u realnim »odnosima snaga« itd. Čak i »N[eue] Pr[eußische] Z[eitung]« i Bismarck i Roon priznaju »njegovu« teoriju, što on potkrepljuje citatima. Njegovi slušaoci mogu se, dakle, osloniti na to da, isto onako kao što je otkrio pravilnu teoriju, on ima u rukama i pravilno rešenje za sadašnji »trenutak«. A to rešenje je: »Pošto vlada uprkos odlukama Skupštine i dalje nastavlja s vojnim izdacima itd., i pošto je, prema tome, postojanje ustavne vlade laž itd., to Skupština prekida zasedanje dok vlada ne izjavi da će te izdatke obustaviti.« Ovo je snaga »izricanja činjenica«. Da bi joj uštedeo posao, on je odmah formulisao i dekret koji Skupština treba da prihvati.

Stari Heiman⁹ se srećno preselio u Avramovo krilo.

Pozdrav and compliments of the season to the ladies¹⁰.

Tvoj

K. M.

Vidim da su cene pamuku pale. No to je, po mome mišljenju, samo privremeno.

⁷ »Mi znamo da je engleska radnička klasa sa nama, a da je vladajuća klasa Engleske protiv nas« — ⁸ i to bez ikakve sumnje — ⁹ Hermann Lassalle — ¹⁰ i najbolje želje damama za Novu godinu (Mary i Lizzy Burns)

175

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. januara 1862.¹

Dragi Mohr,

Mary² je mrtva. Sinoć je rano legla, a kada je Lizzy³ oko ponoći htela da legne, već je bila mrtva. Sasvim iznenada, srce ili kaplja. Ja sam to saznao tek jutros, u ponedjeljak uveče bilo joj je još sasvim dobro. Ne mogu Ti reći kako mi je pri duši. Jadna devojkica, volela me je iz svega srca.

Tvoj
F. E.

¹ omaška, treba 1863 — ² Mary Burns — ³ Lizzy Burns

176

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 8. januara 1863.

Dragi Engels,

† Vest o Marynoj smrti me je toliko iznenadila toliko i potresla. Ona je bila veoma dobroćudna, duhovita i bila Ti je veoma odana.

Đavo bi ga znao šta je to, ali u našim krugovima sada sve samé nesreće. I ja više apsolutno ne znam gde mi je glava. Moji pokušaji da u Francuskoj i Nemačkoj nabavim nešto novca, propali su, a moglo se, naravno, i predvideti da ću sa 15 £ samo nekoliko nedelja moći da zadržim lavinu. Pored toga što nam više niko ne daje na kredit, osim mesara i pekara, a i to prestaje ove nedelje, goni me škola, kućevlasnik i sva ostala bagra. Nekoliko njih koji su dobili nekoliko funti na ime otplate, mudro su strpali pare u džep da bi se još žešće bacili na mene. Zatim, deca nemaju ni odeće ni obuće da bi mogla da izađu. Ukratko, svi se vragovi nādali, kao što sam to jasno predviđao kad sam išao u Mančester i kad sam kao poslednji coup de désespoir¹ poslao svoju ženu u Pariz². Ako ne uspem da preko nekog loan society or life assurance³ (a za ovo nema izgleda; s prvim društvom sam sve pokušao, ali uzalud. Oni zahtevaju jemce i traže da im se predlože potvrde o renti i o porezu, što ja nisam u stanju) dobijem neku veću sumu, moje domaćinstvo se neće održati ni dve nedelje.

S moje strane je užasno egoistično što Ti u ovom trenutku govorim o tim horreurs⁴. Ali sredstvo je homeopatično. Jedna nesreća razgoni drugu. A, au bout du compte⁵, šta da radim? U celom Londonu nema ni jednog jedinog čoveka s kim bih mogao bar otvoreno govoriti, a u sopstvenoj kući igram ulogu ćutljivog stoika, da bih održao protivtežu eksplozijama s druge strane. A raditi pod takvim circumstances⁶ sasvim je nemoguće. † Zar nije umesto Mary mogla moja mati... , koja je ionako već sva iznēmogla i izživela svoje? Vidiš li na kakve čudne ideje dolazi «civilizovani» pod pritiskom izvesnih okolnosti.]

Salut.

Tvoj

K. M.

¹ očajnički pokušaj — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 171 — ³ kreditnog društva ili zaključivanjem osiguranja na život — ⁴ strahotama — ⁵ na kraju krajeva — ⁶ okolnostima

Kako ćeš sada urediti svoje domaćinstvo? Ovo je vanredno težak udarac za Tebe pošto si kod Mary imao dom, gde si bio slobodan i kuda si se mogao skloniti od ljudi kad god si to zaželeo.

177

Engels Marxu

u London

Mančester, 13. januara 1863.

Dragi Marx,

Razumećeš da mi je zbog moje sopstvene nesreće i Tvog hladnog odnosa prema njoj bilo apsolutno nemoguće da Ti ranije odgovorim.

Svi moji prijatelji, uključujući i poznate mi filistre, pokazali su u ovom slučaju, koji me je zaista morao duboko kosnuti, više saučešća i prijateljstva nego što sam mogao očekivati. Ti si taj trenutak smatrao prikladnim da manifestuješ superiornost svoga hladnog načina mišljenja¹. Soit!²

Ti znaš kako je s mojim finansijama. Takođe znaš da činim sve da Te izvučem iz nezgode. Ali veću sumu o kojoj govoriš sada ne mogu nabaviti, što, takođe, treba da znaš. Postoje tri puta.

1. Loan society.³ Koliko bi ti moja garantija mogla biti od koristi, trebalo bi tek ispitati, no kako nisam householder⁴, svakako ne mnogo.

2. Osiguranje života. John Watts je manager⁵ European Life & Guarantee Society i adresa toga društva svakako se nalazi u adresaru. Ne vidim z. što Ti ne bi mogao osigurati svoj život na 400 £, a na policu on će Ti sigurno pozajmiti 200 £, to mu je posao. Ako to nije sasvim ruinous⁶, onda je sigurno najbolji put. Najbolje je da odmah ideš, obavestiš se o terms⁷ i to mi onda javiš.

3. Ako nema drugog izlaza, onda bih mogao u februaru — nikako ranije — smoći oko 25 £, a takođe sam spreman da potpišem menicu na 60 £, no ova sasvim sigurno mora biti plativa tek posle 30. juna 1863, dakle, sa sigurnim prolongiranjem do tog roka. O tome treba da imam potrebne garantije. Ono što bi Ti još nedostajalo morao bi da iscediš od svoga holandskog ujaka⁸.

Drugog puta ne vidim.

Saopšti mi šta ćeš uraditi, a ja ću učiniti što je do mene.

Tvoj

F. E.

¹ Na ovome mestu u konceptu pisma precrtano je sledeće: «da ga uzmeš k srcu. Uživaj u svojoj nadmoći, ona Ti se ne osporava». — ² Pa neka bude! —

³ kreditno društvo — ⁴ kućevlasnik — ⁵ direktor — ⁶ ruinirajuće (zbog kamate) — ⁷ uslovima — ⁸ Lion Philips

Marx Engesu

u Mančester

[London] 24. januara 1863.

Dragi Frederick,

Smatrao sam za dobro da prođe izvesno vreme pre nego što Ti odgovorim. Tvoj položaj, s jedne, a moj, s druge strane, učinili su da je bilo teško da se situacija shvati »hladno«.

Bilo je neumesno od mene što sam Ti napisao ono pismo¹, i ja sam se pokajao čim je otišlo. Do ovoga, međutim, nipošto nije došlo iz bezosećajnosti. Moja žena i deca će posvedočiti da sam po prispeću Tvog pisma² (koje je stiglo rano ujutru) bio tako potresen kao da mi je umro neko od mojih najbližih. No kada sam Ti uveče pisao, bilo je to pod utiskom vrlo dešperatnih okolnosti. Bio mi je u kući broker³, koga je poslao landlord⁴, mesar mi je protestovao menicu, u kući nisam imao ni uglja ni životnih namirnica, a Dženica mi je ležala bolesna. U takvim circumstances⁵ ja se generally⁶ spasavam samo cinizmom. Što me je naročito razbesnelo bila je okolnost što je moja žena mislila da Ti nisam dovoljno verno prikazao pravo stanje stvari.

A i s te strane mi je Tvoje pismo bilo prijatno jer joj je jasno pokazalo da »non possumus«⁷. Ona vrlo dobro zna da nisam čekao na Tvoj savet da se obratim svome ujaku; da se u Londonu nisam mogao obratiti na Wattsa, koji živi i radi u Mančesteru; da posle toga kako je Lassalle protestovao menicu, više ne mogu vući menicu u Londonu i, najzad, da od 25 £ u februaru ne možemo živeti u januaru, a još manje da time možemo otkloniti predstojeću krizu. Pošto je Tebi bilo nemoguće da pomogneš, iako sam Ti saopštio da smo u položaju mančesterskih radnika, morala je da »non possumus« uvidi, a to sam i *želeo*, jer dosadašnjem stanju, tom pečenju na tihoj vatri — koje rastače glavu i srce, a osim toga se gubi najdragocenije vreme i podržava za me i decu jednako štetan false appearances⁸ — mora da dođe kraj. Ove tri nedelje koje smo otada proživeli, doveli su moju ženu do toga da najzad prihvati predlog koji sam odavno učinio i koji je pored svih svojih neprijatnosti ne samo jedini izlaz već je mnogo bolji od života za poslednje tri godine, a naročito za poslednju godinu dana, a uz to ponovo uspostavlja naše selfesteem⁹.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 176 — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 175 — ³ izvršitelj — ⁴ kućevlasnik — ⁵ okolnostima — ⁶ uopšte — ⁷ »ne možemo« — ⁸ lažni izgled — ⁹ samopoštovanje

Pisaću svim poveriocima (izuzev landlordu) da ću, ukoliko me ne ostave na miru, objaviti stečaj putem failing of a bill in the court of bankruptcy¹⁰. To se, naravno, ne odnosi na landlorda, koji ima pravo na nameštaj, koji može da zadrži. Moje dve starije kćeri¹¹ dobiće preko porodice Cunningham nameštenje kao governesses¹². Lenchen¹³ će preći u drugu službu, a ja sa ženom i Tusicom poći ću u onu istu City Model Lodging House¹⁴ u kojoj je svojevremeno stanovao crveni Wolff¹⁵ s porodicom.

Pre nego što sam doneo tu odluku, pisao sam, naravno, raznim svojim poznanicima u Nemačku, naravno, bez uspeha. U svakom slučaju, ovo je bolje nego ma kakvo produžavanje sadašnjeg stanja, koje ionako ne može da se održi. Imao sam dosta muke dok sam uz sva moguća ponižavanja, pomoću lažnih obećanja, uspeo da se na miran način rešim landlorda i mesara zajedno s brokerom i menicom. Decu u novom kvartalu nisam mogao poslati u školu jer stari račun nije plaćen a, osim toga, nisu bile u prezentabilnom stanju.

No s navedenim planom mislim da ću bez ikakve intervencije trećih moći bar da budem na miru.

Na kraju nešto što sa ovim nije u vezi. Za glavu u mojoj knjizi o mašineriji u velikoj sam teškoći. Nikad mi nije bilo jasno kako su selfactors¹⁶ izmenile način pređenja, ili, bolje reći, pošto se parna snaga već pre toga primenjivala, kako prelac stupa u dejstvo sa svojom pokretačkom snagom pored parne snage?⁽³²⁹⁾

Bilo bi mi drago kad bi mi to objasnio.

A-propos! Moja žena se bez moga znanja obratila Lupusu za jednu f. st. za immediate necessities¹⁷. Poslao joj je dve. Stvar mi je neprijatna, ali factum est factum¹⁸.

Tvoj
K. M.

Abarbanel je mrtav. Sazanov je takođe umro u Ženevi.

¹⁰ neplaćanja menice pred stečajnim sudom — ¹¹ Jenny i Laura Marx — ¹² guvernante — ¹³ Helene Demuth — ¹⁴ kuću za iznajmljivanje — ¹⁵ Ferdinand Wolff — ¹⁶ automatske mašine — ¹⁷ neodložne potrebe — ¹⁸ činjenica je činjenica

179

Engels Marxu

u London

Mančester, 26. januara 1863.

Dragi Mohr,

Hvala Ti na iskrenosti. I sâm poimaš kakav je utisak na mene ostavilo Tvoje pretposlednje pismo¹. Ne može čovek živeti toliko godina s jednom ženom a da ga njena smrt teško ne pogodi. Osećao sam da sam s njome² pokopao poslednji delić svoje mladosti. Kad sam primio Tvoje pismo, ona još nije bila sahranjena. Veruj mi, nedelju dana to mi se pismo vrmalo po glavi i nisam mogao da ga zaboravim. Never mind³, Tvojim poslednjim pismom sve je popravljeno, i ja sam srećan da sa Mary nisam istovremeno izgubio i svog najstarijeg i najboljeg prijatelja.

A sad o Tvojim stvarima. Odmah danas sam pošao do Watsa, za koga sam mislio da je još u Londonu — on, uostalom, ima jedan office i u Londonu, Pall Mall No 2. Od njega nema ništa. Njegovo društvo više ne daje pozajmice. Dao mi je drugu adresu. Čovek pristaje, ali traži, prema prilikama, *dve ili čak i više sureties*⁴ za kamate, premiju i vraćanje zajma. A to mu, na žalost, ne možemo pružiti, jer koga bismo mogli naći? Svakako Gumperta, ali teško da bi ga primili. Za ovo bi, u svakom slučaju, bio potreban i neko treći, pošto smo nas dvojica bez statusa državljanstva i, najzad, expenses⁵ bi unapred bili odbijeni od loana⁶, tako da bi malo šta preostalo.

Stoga sam pomišljao na to da prodam jedan deo prede koji je kupljen za špekulaciju, i umesto da novac vratim Ermenu (kome pripada), da ga pošaljem Tebi. To bi, svakako, bilo izvodljivo, pošto bi stvar tek u julu došla na tapet, a do onda se mnogo toga može izmeniti. Ali no chance⁷. Tržište je danas toliko nesigurno da bih umesto sa zaradom morao da je prodam s gubitkom, a ove nedelje verovatno ne bih uopšte ni uspeo da je prodam.

Da uzmem novac od firme, ne mogu. E[rmene] bi mi mogao refizirati⁸, a verovatno bi to i učinio, a tome se ne mogu izložiti. Da pozajmim ovde od nekoga, nekog lihvara, značilo bi E[rmene]-u pružiti odličan povod da raskine ugovor sa mnom. Pa ipak ne mogu mirno gledati kako ćeš Ti ostvariti svoju nameru o kojoj mi pišeš. Stoga sam se obratio starom Hillu i njegovim menicama, uzeo jednu na

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 176 — ² Mary Burns — ³ ništa ne mari — ⁴ garancija — ⁵ troškovi — ⁶ zajma — ⁷ nema prilike — ⁸ uskratiti

100 £ koja glasi na John Rapp & Co, dospeće 28. februar, endosirao je na Tebe i prilažem je ovom pismu. Mislim da se to pre jula neće pokazati, a onda opet imamo mali predah. Ovo je za mene veoma opasan korak, jer ću sad sigurno zapasti u deficit, no mora se rizikovati. Uveravam Te da se to ne bih bio usudio da mi Charles⁹, koji je u najgrubljim crtama sastavio neku vrstu bilansa za proteklih 6 meseci, danas posle podne nije rekao da za nekih 30 do 50 £ stojim bolje nego što sam mogao očekivati. Za poslednjih 6 meseci zaradio sam oko 330 do 350 £.

No, već i sam moraš shvatiti da sam posle izvanrednih napora koje sam posle 30. juna 1862. morao da činim, sada zaista do kraja iscrpen i da do 30. juna, osim, možda, nekih sitnica, ne smeš više računati s moje strane ni na kakve rimese¹⁰. Kako će stvar izgledati posle 30. juna, to nek đavo zna, jer sada se *ništa* ne zarađuje, pošto tržište više ne raste.

Menica je isto što i cash¹¹. Freiligrath će Ti je sa zadovoljstvom diskontovati. Ima malo hartija od vrednosti u prometu koje su bolje od ove. Ali, molim Te, budi tako dobar pa mi odmah potvrdi primitak, jer sad se mnogo krade na pošti, a pošto Ti nisi u commerce-u¹², svak se može izdavati za dra K. M.

Tvoj
F. E.

⁹ Charles Roesgen — ¹⁰ novčane pošiljke — ¹¹ gotov novac — ¹² trgovini

180

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. januara 1863.

Dragi Frederick,

Sticajem niza čudnih slučajnosti bilo mi je juče sasvim nemoguće da Ti potvrdim primitak pisma i menice.

Potpuno sam svestan koliko je bilo *rizično* za Tebe da mi na taj način pružiš tako veliku i neočekivanu pomoć. Ne mogu Ti dovoljno zahvaliti, iako *meni*, pred mojim unutrašnjim forumom, nije potreban nikakav *nov* dokaz Tvog prijateljstva da bih se uverio da je ono požrtvovano. Da si, uostalom, video radost moje dece, bila bi to za Tebe lepa nagrada.

A sad Ti mogu otvoreno reći i to da, uprkos svim nevoljama kroz koje sam poslednjih nedelja prošao, ništa me ni približno nije toliko morilo koliko bojazan da je u našem prijateljstvu nastala pukotina. Više puta sam govorio svojoj ženi da sve te nedaće ne znače ništa u poređenju s tim što sam usled tih privatnih tričarija i njene ekscentrične uzbuđenosti bio u stanju da Ti u takvom jednom trenutku još dosađujem svojim privatnim potrebama umesto da Te tešim. Consequently¹ je kućni mir bio veoma poremećen i sirota žena je morala da izguta za ovo, za šta je, u stvari, utoliko bila nedužna što su žene navikle da zahtevaju nemoguće. Ona, razume se, nije imala nikakvog pojma o tome šta sam napisao, ali da je malo razmislila, mogla je proceniti da je iz toga moralo tako nešto izići. Žene su komična bića, čak i one s mnogo razuma. Izjutra je moja žena plakala zbog Mary², Tvog gubitka, tako da je potpuno zaboravila na sopstvenu nevolju, koja je toga istog dana dosegla vrhunac, a uveče je bila mišljenja da na svetu niko osim nas ne može da pati ko nema broker³-a u kući a ima dece.

U svom poslednjem pismu⁴ pitao sam Te o selfactor⁵-u. Pitanje je, naime, ovo: u čemu se sastojao posao takozvanog prelca *pre* pronalaska selfactora. Selfactor mi je jasan, ali mi nije jasno stanje pre njega.

Uneću neke stvari u glavu o mašinama. Ima tu nekoliko zanimljivih pitanja koja sam u prvoj obradi ignorisao. Da bih to raščistio, još jednom sam pročitao svoje sveske (izvode) o tehnologiji^[300], a takođe odlazim i na praktični kurs za radnike (samo eksperimentalni),

¹ usled toga — ² Mary Burns — ³ izvršitelja — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 178 — ⁵ automatskoj mašini za predenje

koji drži profesor Willis (u Jermynstreet, Institut za geologiju, gde je i Huxley držao svoja predavanja). Sa mehanikom mi je kao i sa jezicima. Matematičke zakone shvatam, ali najprostija tehnička realnost, za koju je potreban opažaj, meni je teža nego najveći zaplet.

Ti znaš, ili ne znaš, jer stvar po sebi nije interesantna, da se vodi velika prepirka oko toga čime se *mašina* razlikuje od *alata*. Engleski (matematički) mehaničari, na svoj grubi način, nazivaju tool a simple machine⁶, a machine a complicated tool⁷. Engleski tehnolozi, međutim, koji imaju malo više obzira prema ekonomiji, razlikuju to dvoje po tome (a po njima to čine mnogi, većina engleskih ekonomista) što u jednom slučaju motive power⁸ dolazi do čoveka, a u drugom je to natural force⁹. Nemački magarci, koji su u takvim sitnicama veliki, zaključili su iz toga da je, npr., *plug* mašina, a da najkomplicovanija Jenny^[331] itd. ukoliko se pokreće rukom, to nije. Ako li, pak, gledamo mašinu u njenom *elementarnom* obliku, onda nema nikakve sumnje da industrijska revolucija ne dolazi od *pokretačke snage*, već od onog dela mašine koju Englez naziva *working machine*¹⁰, dakle, ne dolazi otud što ćemo nogu koja pokreće kolovrat zameniti vodom ili parom, već od pretvaranja neposrednog procesa predenja i od potiskivanja onog dela ljudskog rada koji nije bio samo exertion of power¹¹ (kao pri teranju točka nogom), već se odnosi na preradu, na neposredno dejstvovanje na materiju koju treba preraditi. S druge strane je isto tako pitanje u tome da, čim nije reč o *istorijskom* razvitku mašinerije, već o mašineriji na osnovici sadašnjeg načina proizvodnje, isto tako nema sumnje da je *mašina radilica* ta (npr. kod šivaće mašine) koja je jedino odlučujuća, jer, čim je taj proces postao mehanizovan, svakome je danas jasno da se ona, već prema svojoj dimenziji, može pokretati rukom, vodenom ili parnom snagom.

Čisti matematičari su prema tim pitanjima ravnodušni, ali ta pitanja postaju veoma važna kad je u pitanju to da se dokaže veza između ljudskih društvenih odnosa i razvitka tih materijalnih načina proizvodnje.

Čitajući ponovo tehnološko-istorijske ekscerpte, došao sam do zaključka da su, ne uzimajući u obzir pronalazak baruta, kompasa i štamparstva — tih nužnih preduslova za buržoaski razvitak — od 16. do sredine 18. veka, dakle, za period u kome je iz zanata izrastala manufaktura sve do prave krupne industrije, postojale dve materijalne baze na kojima se unutar manufakture pripremala mašinska industrija, a to su *časovnik* i *mlin* (najpre žitni mlin, i to vodenica), i jedno i drugo nasledeno iz starog veka. (Vodenica je u doba Julija Cezara prenet iz Male Azije u Rim.) Časovnik je prvi automat primenjen u praktične svrhe; čitava teorija o *proizvodnji ravnomernog kretanja* razvijala se

⁶ alat prostom mašinom — ⁷ mašinu složenim alatom — ⁸ pokretačka snaga
— ⁹ prirodna snaga — ¹⁰ mašina radilica — ¹¹ primena snage

na bazi časovnika. Po prirodi stvari, on sam se zasnivao na kombinaciji poluometničkog zanata i direktne teorije. Cardanus je, npr., pisao (i dao praktična uputstva) o gradnji časovnika. Nemački književnici 16. veka nazivaju časovničarski zanat »naučničkim (necehovskim) zanatom«, i na razvitku časovnika moglo bi se pokazati koliko se odnos između nauke i prakse na bazi zanata razlikuje, na primer, od tog odnosa u krupnoj industriji. Isto tako je van svake sumnje da je u 18. veku časovnik dao prvu ideju da se automati (i to pokretani oprugama) primene u proizvodnji. *Vaucansonovi* opiti u tome pravcu delovali su neobično snažno na fantaziju engleskih pronalazača, što se istorijski može dokazati.

S druge strane, kod *mlina* su postojale od samog početka, čim je pronadena vodenica, suštinske razlike u organizmu mašine. Mehanička pogonska snaga. Primo¹² motor na koji mašina čeka. Transmisioni mehanizam. Najzad, mašina radilica, koja zahvata materijal i svi ti delovi u vidu samostalnog postojanja jedan prema drugom. Nauka o *frikciji*, a s tim i istraživanja o matematičkim oblicima točkova, zupčanika itd., sve je to vršeno na mlinu; isto tako je najpre ovde nastala nauka o merenju stepena pokretačke snage, o najboljem načinu njene primene itd. Gotovo svi veliki matematičari od sredine 17. veka naovamo, ukoliko se bave pitanjima praktične mehanike i pokušavaju da je teoretiziraju, polaze od proste vodenice za žito. Otuda se, u stvari, i naziv »Mühle« i »mill«, koji je nastao u periodu manufakture, primenjuje na sve mehanizme koji se upotrebljavaju u praktične svrhe.

Ali kod mlina, jednako kao i kod presmašine, parnog čekića, pluga itd., sama radnja, udaranje, gnječenje, mlevenje, usitnjavanje itd. vrši se od samog početka *bez* ljudskog rada, mada moving force¹³ može biti ljudska ili životinjska. Stoga je ta vrsta mašinerije, u najmanju ruku, u svojim počecima, veoma stara i kod nje je, zapravo, mehanička pogonska snaga ranije primenjivana. Stoga je to gotovo jedina mašinerija koja se pojavljuje u periodu manufakture. *Industrijska revolucija* počinje čim se mehanizam primenjuje tamo gde je za krajnji rezultat *odvajkada* bio potreban ljudski rad, dakle, ne tamo gde materijal koji se obrađuje nikad nije, kao kod ovih alata, imao veze s ljudskom rukom, tj. tamo gde čovek po prirodi stvari od samog početka ne deluje kao prosta *sila*. Ako neko s nemačkim magarcima primenu životinjske snage (dakle, isto tako *dobrovoljnog pokreta* kao i ljudskog) objavi za mašineriju, onda je, u svakom slučaju, primena takve lokomotive mnogo starija od najprostijeg ručnog alata.

Itzig mi šalje — što je bilo neminovno — svoj odbrambeni govor pred sudom (osuden je na 4 meseca)^[332]. Macte puer virtute!¹⁴ Najpre je taj hvalisav brošuru koja sadrži njegov govor o »radničkom

¹² Prvo — ¹³ pokretačka snaga — ¹⁴ Slava dečaće, Tebi i tvojoj vrlini (Vergilije: Aenies, L. IX)

staležu« — Ti je imaš — dao opet preštamati u Švajcarskoj pod pompeznim naslovom: *Arbeitsprogramm*.

Ti znaš da to nije ništa drugo do rdava vulgarizacija *Manifesta*¹⁵ i drugih stvari koje smo mi tako često propovedali da su, u neku ruku, već postala opšta mesta. (Taj mladić, npr., radničku klasu naziva »staležom«.)

Well. U svom govoru pred berlinskim sudom on ima obraza da kaže:

»Ja nadalje tvrdim da ova brošura nije samo naučno delo kao mnoga druga koja samo rezimiraju već poznate rezultate, već da je to čak u mnogom pogledu naučno *ostvarenje*, razvijanje novih naučnih misli . . . U raznim i teškim oblastima nauke objavio sam opsežne radove, nisam žalio truda i bdenja da proširim granice same nauke i možda mogu da kažem kao Horacije: *militavi non sine gloria*¹⁶. Ali ja vam *sam* izjavljujem: Nikada, ni u svojim najopsežnijim delima, nisam napisao ni *jednog* retka koji bi po svojoj zamisli bio naučniji od ovog proizvoda, od njegove prve do poslednje stranice . . . Bacite, dakle, pogled na sadržinu te brošure. Ta sadržina nije ništa drugo no *filozofija istorije* sažeta na 44 stranice . . . To je razvijanje objektivnog umnog misaonog procesa na kome se više od jednog tisućleća zasniva evropska istorija, to je razvitak unutrašnje duše itd.«

Nije li ovo vrhunac bestidnosti? On, očigledno, misli da je on taj koji treba da nasledi naš inventarijum. A pri tom tako groteskno smešan!

Salut.

Tvoj
K. M.

Neka ti Lupus da današnji broj »*Star*«-a i potraži u njemu pismo o »*Times*«-u i Delaneu koja su preštampana iz »*Morning Herald*«-a.

¹⁵ Karl Marx/Friedrich Engels, *Manifest Komunističke partije* — ¹⁶ nisam se borio bez slave (Horacije: *Ode*, 3. knjiga)

181

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. februara 1863.

Dragi Frederick,

Prilažem Ti razne materijale od Urquharta. Ta gospoda se u poslednje vreme naročito ističu svojom glupošću. Tako, npr., njihova »filozofija« o pokretu u United States.^[333]

Već bih Ti ranije pisao, ali pre, otprilike, 12 dana bilo mi je strictly¹ zabranjeno *svako* čitanje, pisanje i pušenje. Imao sam nešto kao zapaljenje očiju spojeno s veoma gadnim afekcijama živaca u glavi. Sad je stvar toliko u redu da se u ovom trenutku prvi put usuđujem da pišem. U međuvremenu sam se bavio svakojakim psihološkim sanjarijama, kako se neko može osećati kad je slep ili kad mu se pomuti um.

Šta kažeš na događaje u Poljskoj^[334]? Jedno je sigurno: era of revolution² je sad opet fairly opened in Europe³. A opšte stanje stvari je dobro. Ali naivne delusions⁴ i onaj gotovo detinjasti entuzijizam kojim smo pre februara 1848. pozdravili revolucionarnu eru, nepovratno su iščezli. Starih drugova, kao Weerth itd., nema više, drugi su otpali ili propali, a novi priraštaj se, bar zasad, još ne vidi. Uz to, sad znamo kakvu ulogu igra glupost u revolucijama i kako je lupeži eksploatišu. Uostalom »pruski« privrženici nacionalne »Italije« i »Mađarske« već su u škripcu. »Prusi« se neće odreći svog rusofilstva. Nadajmo se da će ovog puta lava poteći od istoka prema zapadu, a ne obratno, tako da će nam biti uštedena »čast« francuske inicijative. Avantura u Meksiku^[335] inače je veoma klasičan završetak farse lower Empire-a.^[336]

»Hercenovi« vojnici^[337] izgleda da rade svoj posao na tradicionalan način. No iz toga se ne može izvući zaključak ni o masama u Rusiji, a ni o glavnini ruske vojske. Znamo šta su činili francuski »inteligentni bajoneti«^[338], pa čak i naše rajnske protuve 1848. u Berlinu. Ipak treba da pratiš »Kolokol«, jer Hercen i kompanija imaju sad prilike da pokažu svoje revolucionarno poštenje — bar ukoliko je spojivo sa slovenskim predilections⁵.

Urquhartovci će poljski ustanak verovatno proglasiti delom petrogradske vlade, kao »diversion« protiv Urquhartove intended invasion of the Caucasus⁶.

¹ strogo — ² era revolucije — ³ u priličnoj meri otvorena u Evropi — ⁴ iluzije — ⁵ naročitim naklonostima — ⁶ nameravane invazije Kavkaza

U Sjedinjenim Državama stvari idu đavolski sporo. Nadam se da će se J. Hooker izvući!^[339]

Pre svega mi piši šta sad radiš u Mančesteru. To će Ti se mesto činiti strahovito pusto. Znam po sebi, kako se još uvek užasnem kad slučajno dodirnem kraj oko Soho Squara.^[340]

Salut.

Tvoj
K. M.

182

Marx Engelsu

u Mančester

London, 17. februara [1863]

Dragi Frederick,

Tvoje ćutanje me zaista uznemiruje. Nadam se da nisi bolestan. Drugo, nadam se da Te nisam opet nečim naljutio malgré moi¹. Ako sam u pismu² u kome sam Ti potvrdio primitak 100 £ govorio o mašineriji itd., učinio sam to, u stvari, zato da Te razonodim i da Ti odvratim pažnju od Tvog bola.

Događaji u Poljskoj i pruska intervencija su doista takva kombinacija^[341] koja nas primorava da progovorimo. Ne lično, delom zato da ne bismo ispali kao konkurenti studiozusu Blindu^[342], a delom zato da sebi ne zatvorimo put za Nemačku. Ali za to je dobar ovdašnji Arbeiterverein³. U *njegovo* ime treba izdati manifest, i to immediately⁴. Ti treba da napišeš *vojnički* deo, tj. vojnopolitički interes Nemačke na uspostavljanju Poljske. Ja ću napisati diplomatski.

Dakle, old boy⁵, odgovori, i ako Ti je nešto na duši speak out like a man⁶ i budi siguran da nema čoveka koji tako od srca učestvuje u Tvome dobru i zlu kao

Tvoj
Mohr

¹ protiv svoje volje — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 180 —
³ Nemačko udruženje radnika u Londonu — ⁴ smesta — ⁵ stari druže — ⁶ kaži to otvoreno kao čovek

183

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. februara 1863.

Dragi Mohi,

Izvini za moje dugo ćutanje. Bio sam u veoma teškom stanju iz koga sam se najzad morao izvući. Pokušao sam sa slovenskim jezicima, ali samoća mi je bila nepodnošljiva. Morao sam se na silu razonoditi. To je pomoglo i sad sam opet onaj stari.

Poljaci su sjajni momci. Ako se još održe do 15. marta, otpočće u celoj Rusiji^[343]. U početku sam se đavolski plašio da stvar ne pode rđavo. No sad su šanse za pobedu gotovo već veće od šansi za poraz. Ne sme se zaboraviti da poljska mlada emigracija raspolaže sopstvenom vojnom literaturom, u kojoj su sva pitanja obrađena s obzirom na specijalne poljske prilike, te da u toj literaturi ideja o gerilskom ratu u Poljskoj ima veliku ulogu i da se podrobno raspravlja^[344]. Karakteristično je i to da su jedina dva dosad pomenuta vođa varšavski Jevrejin Frankowski i pruski poručnik Langiewicz. Gospoda Rusi u svojoj bespomoćnosti mora da strašno teško podnose gerilski rat.

Jesi li primetio da se Bakunjin i Mierostawski uzajamno nazivaju lažovima i da se svadaju oko rusko-poljske granice? Poručio sam »Kokolok« i nadam se da ću u njemu naći nešto pobliže o ovome^[345]. Uostalom, moraću dobro da zagrejem stolicu dok ponovo ne uđem u stvar.

Podlo, kao i uvek, drže se Prusi. Monsieur Bismarck zna da mu je glava u pitanju ako se Poljska i Rusija budu revolucionisale. S pruskom intervencijom se, uostalom, ne žuri. Dok ona ne bude potrebna, Rusi je neće dozvoliti, a kad bude potrebna, Prusi će se čuvati da dođu.

Ako se u Poljskoj stvar rđavo svrši, onda nam, verovatno, predstoji nekoliko godina akutne reakcije, jer onda bi православный царь¹ opet postao glava jedne svete alijanse, koja bi Monsieur Bonapartu u očima glupavih crapauds² opet prikazala kao velikog nacionalnog liberala. Kako je, uostalom, smešno što sad sva engleska buržoazija napada Boustrapu^[346] otkako je Kinglake o njemu i njegovoj družini objavio^[110] mali deo glasina o kojima je nešto naučio i upola ih svario, što nama deset godina nisu hteli da veruju! Napisi koji razgolićuju pariski dvor opet nailaze na dobar prijem, i gospodin Tom Taylor pravi se važan u »Guardian«-u sa stvarima o Solmsovoj, Bonaparti,

¹ pravoslavni car — ² žabara (Francuza)

Wyseu, sa onom pričom o Jeckeru itd., što mi već odavno znamo, i to mnogo tačnije. Jedno je interesantno: Jecker je već za štrasburšku ili bulonjsku zaveru nabavio novac, ali za koju, to T[aylor] ne zna. Otuda, dakle, ta veza.

U zemlji Jenkija stvari stoje traljavo. Sad su, doduše, po uobičajenoj ironiji svetske istorije, nasuprot filistru, demokrati postali war party³, i vojni bankrotirani poeta Ch. Mackay se još jednom pošteno obrukao. Iz njujorških privatnih izvora saznajem, takođe, da Sever nastavlja sa naoružavanjem u dosad neviđenim razmerama. No, s druge strane, svaki dan se množe znaci moralnog slabljenja, i nesposobnost za pobedu je svaki dan sve veća. Gde je ta stranka čija bi pobeda i avènement⁴ značili isto što i nastavljanje rata à outrance⁵ i svim sredstvima? *Narod* je prevaren, u tome je sva nesreća, a sreća je to da je mir fizička nemogućnost, inače bi ga već odavno zaključili, samo da ponovo mogu da žive za almighty dollar⁶.

Neki konfederalni major, koji je u Lee-ovom štabu učestvovao u borbama kod Ričmonda, rekao mi je ovih dana da su ustanici, prema dokumentima koje mu je sam Lee pokazao, na kraju tih borbi imali ne manje od 40 000 stragglers⁷! S velikim respektom je govorio o zapadnim pukovima federalista, a inače je — mazgov.⁸

³ stranka rata — ⁴ preuzimanje vlasti — ⁵ do istrage — ⁶ svemogućći dolar —
⁷ vojnika koji su zaostali iza jedinica — ⁸ kraj pisma nedostaje

184

Engels Marxu

u London

Mančester, 19. februara 1863.

Dragi Mohr,

U pogledu Poljske sasvim sam Tvoga mišljenja. Ideja o jednoj brošuri već mi se 14 dana vrmala po glavi. Međutim, ono što Ti predlažeš¹ je bolje, pošto će tad ujedno ući i diplomatski deo i ima tu prednost što ćemo je uraditi zajednički.

Koliko tabaka treba da iznosi cela brošura i koliko misliš da otpadne na mene? Od toga manje-više zavisi plan. Ko će je štampati? I kad će Tvoj deo biti spreman za štampu?

O mašineriji² ovih dana.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 182 — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 180

185

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 20. februara 1863.

Dear Frederick,

Mislim da će biti najbolje da u poljskoj stvari učinimo sledeće:

Proklamacija za radnike, tj. u ime Udruženja¹⁾, sme da iznosi najviše 1 tabak, vojnički i politički deo together¹⁾. Dakle, napiši najpre to. Ja ću se ravnati po tome. *Štampaće Udruženje*²⁾.

No bilo bi dobro kad bismo u brošuri stvar opširnije obradili, i onda odredi Ti broj tabaka prema samoj materiji. Diplomatski deo, za koji sam uvek ready³⁾, ionako je samo dodatok. Što se tiče izdavača, pisaču u Hannover immediately⁴⁾ čim mi javiš koliko će biti tabaka.

A-propos! Pošlji mi punomoćje za Buchera u stvari Dunckera odnosno *Po und Rhein*⁵⁾.

Tvoj
K. M.

¹⁾ zajedno — ²⁾ Karl Marx, *Proglas Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu o Poljskoj* — ³⁾ spreman — ⁴⁾ smesta — ⁵⁾ Friedrich Engels, *Po i Rajna*

186

Engels Marxu

u London

[Mənčester, oko 21. februara 1863]

Dragi Mohr,

Poslaću ti onu stvar za manifest¹ — sasvim kratko — ali u njoj će verovatno ipak biti ponešto što delimično zadire u Tvoju struku — to moraš Ti urediti.

Ad vocem² brošure, mislim da stvar ovako podelim: 1. Vojni položaj Rusije prema Zapadu i Jugu *pre*, 2. to isto *posle* tri podele Poljske^[347], 3. to isto *posle* 1814, 4. položaj Rusije i Nemačke *posle* uspostavljanja Poljske. (Tu treba nešto reći i o pruskoj Poljskoj, o jezičnim granicama i o statističkim odnosima mešovitog stanovništva.) Sve zajedno najviše 3 - 4 tabaka; naslov: Nemačka i Poljska. Vojno-politička razmatranja povodom poljskog ustanka 1863.^[348] A Ti bi morao da za to vreme pročitaš svoje zabeleške i da ih pripremiš tako da ih možeš odmah, čim primiš manifest, ubaciti na odgovarajućim mestima, odnosno priključiti ih kao dodatak, pozivajući se na njih gde je potrebno. Ako na ovo imaš još nekih primedbi, piši mi što pre da bih to mogao uzeti u obzir.

Tvoj
F. E.

¹ Karl Marx, *Proglas Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu o Poljskoj* — ² Što se tiče

187

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 21. februara 1863.

Dragi Engels,

U vreme kad je moja kriza dostigla vrhunac pisao sam Dronkeu. About a month after¹ primio sam od njega pismo da je bio na putu. Juče me je iznenadio ovde, a danas je, posle još jednog sastanka sa mnom, otputovao.

Izjavio je (na svoju *inicijativu*) kako mi želi pomoći da podignem veći zajam, kako bih mogao godinu dana raditi u miru. Zatim je govorio o Tebi. Rekao sam mu (no pri tom nisam smatrao za potrebno da mu kažem detalje) da si učinio veoma mnogo i da si za više meseci to come² potpuno iscrpen. A on će na to: nije reč o mesecima, već o godinu-dve. On će lično govoriti s Tobom.

Koliko je sve ovo ozbiljno a koliko hvalisanje, moći ćeš Ti sâm najbolje oceniti.

A-propos! Jetra mi je veoma otekla, a osim toga me probada pri kašljanju i na pritisak se ne osećam najbolje. Upitaj Gumperta za neki *domaći lek*. Ako idem Allenu, on će mi prepisati čitavu kuru, za šta, pored mnogih drugih razloga, sada nemam vremena.

Ono čega se u poljskoj stvari^[334] najviše plašim, to je da ona svinja Bonaparta ne nađe neki izgovor da dođe na Rajnu, pa da se tako opet izvuče iz svoga vrlo nezavidnog položaja.

Pošalji mi (pošto o tome imaš više materijala pri ruci) nekoliko beležaka (tačnih) o držanju Friedricha Wilhelma Pravednog³ anno 1813. posle Nap[oleon]ovog kraha u Rusiji. Ovog puta je reč o tome da se napadne pusta kuća Hohenzollerna.

Ja sam Dronkea ostavio *u neizvesnosti o tome* da li se drugi tom već nalazi u štampi ili ne.^[27]

Salut.

Tvoj
K. M.

Upravo saznajem iz drugog izdanja »Times«-a da je pruski drugi dom najzad učinio nešto dobro.^[349] Imaćemo uskoro revoluciju.

¹ otprilike mesec dana posle toga — ² unapred — ³ Friedrich Wilhelm III

188

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. marta 1863.

Dragi Frederick,

Znaš da usled oboljenja očiju nekoliko nedelja gotovo uopšte nisam mogao da čitam i pišem. Otud neophodnost da propušteno vreme nadoknadim intenzivnim radom. Hinc¹ moje čutanje.

Dronke mi je poslao 50 £.

Iz priloženog pisma dra Kugelmanna, koje molim da mi vratiš, videćeš koliko su konfuzni ti nemački »partijski drugovi«. Moj ekonomski rad² nije »savremen«, pa ipak, pošto ovaj tom bude objavljen, u interesu stvari treba da taj posao i dalje radim radi teorijskog umirenja nekoliko lepih duša. Od čega ja u međuvremenu treba da živim baveći se »nesavremenim radovima«, to se ta gospoda nisu, naravno, nijednog trenutka zapitala.

Istorija sa Langiewiczom neprijatna⁽³⁵⁰⁾. No nadam se da ta stvar, čak ni provizorno, još nije završena. Zasada sam odlagao rad o Poljskoj⁽³⁴⁸⁾ dok se events³ nešto više ne razviju.

Politička poenta do koje sam došao je ova: da Vincke i Bismarck uistinu *pravilno* zastupaju pruski državni princip; da »država« Pruska (tvorevina koja se bitno razlikuje od Nemačke) ne može da opstane bez dosadašnje Rusije, niti uporedo uz jednu samostalnu Poljsku. Cela pruska istorija vodi do te konkluzije, koju su gospoda Hohenzollerni (zajedno s Friedrichom II) odavno izveli. Ta vladalačka svest je mnogo jača od ograničenog podaničkog razuma pruskih liberala. Pošto je, dakle, postojanje Poljske za Nemačku nužno, a pored države Pruske nemoguće, to je potrebno da se država Pruska zbrise. Ili, poljsko pitanje je samo još jedna prilika da se dokaže da je nemoguće ostvarivati nemačke interese dokle god postoji pruska hoencolernovska država. Dole s ruskom hegemonijom nad Nemačkom znači isto što i do đavola s plemenom starog sodomca!⁽³⁵¹⁾

Ono što u najnovijoj američkoj istoriji smatram veoma značajnim, to je da će opet početi izdavati *kaperbriefe*⁴. Ovo quoad⁵ Engleske znači novi obrt i može pod favourable circumstances⁶ dovesti do rata s Engleskom, tako da će samodovoljnom Bullu osim cottona⁷ ispred

¹ Otud — ² Prilog kritici političke ekonomije — ³ događaji — ⁴ dozvole kojim admiralitet odobrava opremanje gusarskih brodova — ⁵ u pogledu — ⁶ povoljnim uslovima — ⁷ pamuka

nosa biti withdrawn⁸ i corn⁹. Na početku civil war¹⁰ Seward je na svoju ruku dopustio sebi drskost da zaključke Pariskog kongresa od 1856. *privremeno smatra* kao punovažne i za Ameriku. (To se otkrilo prilikom štampanja depeša o aferi »Trent«^[352]. Vašingtonski kongres i Lincoln, besni zbog outfitting of Southern pirates¹¹ u Liverpulu itd., učinili su sada tome kraj. Ovo je izazvalo veliko zaprepašćenje na ovdašnjoj berzi, ali verni novinarski psi slušaju, naravno, naređenje i ne pominju tu stvar u štampi.

Verovatno si sa zadovoljstvom primetio kako onaj stari džukac Pam doslovce ponavlja^[353] svoju igru iz 1830 - 31 (uporedio sam govore), a ditto i »Times«-u naređuje da to čini. Ovog puta stvar je so far good¹²: Louis Bonaparte dospeće u škripac (što je kod nesrećnog Louis Philippe 1831. za celu Evropu bilo štetno) i u very ugly dilemma with his own army¹³. Meksiko^[355] i metanisanje pred carem u »Moniteur«-u (na šta je Boustrapu^[346] naterao Pam) mogli bi mu slomiti vrat. U strahu srca svoga objavljuje depeše koje dokazuju da se njegova dobra volja razbila jedino o Pama. (Nesrećni Louis Philippe, iako je case¹⁴ isti, dozvolio je bezobraznom Pamu da se povrh svega u parlamentu još i hvališe: »If it were not for the *perfidy of the French* and the intervention of Prussia, Poland would still exist.«¹⁵) On se nada da će s tim delovati na public opinion¹⁶ u Engleskoj, kao da za ovo nije dovoljno i Pamovo sop¹⁷ da Bonaparta hoće na Rajnu! I kao da $\frac{3}{4}$ tog public opinion ne fabrikuje sam Pam! Onaj bedni Plon-Plon nije imao smelosti da kaže da Pam radi za Rusiju, već ta nevaljala Rusija nastoji da izazove razdor između Francuske i Engleske! U tome prepoznajem svog homme du Bas Empire¹⁸, mizeriju koja se nikad ne usuđuje da izvrši svoje coups d'état au delà des frontières¹⁹ bez najviše dozvole Evrope. Da je taj bednik imao smelosti da kaže istinu o Pamu (da mu je s tim samo i zapretio), mogao je mirne duše da odšeta na Rajnu. Ali sada je sebi vezao noge i ruke i isto se tako predao u ruke Pamu kao i pokojni Louis Philipp. Neka mu je nazdravlje.

One stvari u Stelibrizhu i Aštonu su veoma ohrabrujuće^[354]. Najzad su podvaljci i debeli trbusi lišili proletarijat svoga »poštovanja«! John Potter²⁰ se danas u »Times«-u veoma obrukao. S obzirom na nepopularnost koju sad uživa u velikim razmerama, taj list pounces upon that ass²¹ da bi kupio za groš popularnosti.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁸ oduzeto — ⁹ žito — ¹⁰ građanskog rata — ¹¹ opremanje gusara južnih država — ¹² tako dobra — ¹³ gadnu dilemu sa sopstvenom vojskom — ¹⁴ slučaj — ¹⁵ »Da nije bilo francuskog verolomstva i pruske intervencije. Poljska bi još uvek postojala.« — ¹⁶ javno mnjenje — ¹⁷ umirujuće sredstvo — ¹⁸ čoveka Drugog carstva — ¹⁹ državne udare s one strane granica — ²⁰ misli se na Edmunda Pottera — ²¹ se obara na tog magarca

189

Engels Marxu

u London

Mančester, 8. aprila 1863.

Dragi Mohr,

Već 6 dana se spremam da Ti pišem i uvek me je nešto sprečavalo u tome. Naročito čestiti Eichhoff. Taj grešnik dozvolio je da ga u Liverpulu toliko namagarče odbegli pruski poručnici i komercijalne varalice, da je ostao s dugom od oko 100 £ over and above¹ kapital što ga je proćerdao njegov partner, a ne on. Dolazi, kako kaže, sigurno ovamo, ostaće izvesno vreme ovde, primiće svako zaposlenje koje mu se pruži, veoma je tajanstven u pogledu svoje ovdašnje delatnosti itd. No, ubrzo se pokazalo da se, umesto da traži zaposlenje, bavi svakojakim misterioznim agenturnim poslovima, i sad mi je jasno da on ovde, za račun malog Dronkea, koji je duboko zagazio u tu branšu, pravi blockaderunning business to the Confederate States². Otud ta misterioznost koja pri neiskustvu našeg prijatelja (koje zaista prelazi svaku granicu) svakog časa izbija na površinu. Enfin³, on ima malo posla i gotovo mi svako posledodne sedi za vratom. Pošto mi ne govori istinu, ne mogu se, naravno, za nj ni zauzeti, izuzev u direktnim slučajevima kad me pita za savet.

Bojim se da će stvari u Poljskoj^[334] poći naopako. Čini se da se u Kraljevini već oseća Langiewiczzev poraz, i ako litvanski pokret, koji je najvažniji zato što 1. prelazi granice kongresne Poljske^[335] i 2. što u njemu seljaci učestvuju u većoj meri i što je dalje prema Kurlandiji, to više dobija direktno agrarni karakter — ako se on ne bude povoljno razvijao i ne oživi pokret u Kraljevini, onda ne verujem da ima velikih šansi na uspeh. Langiewiczzevo držanje mi je veoma dubiozno. *Koja* je stranka prva prekršila ugovor o savezu koji je bio neophodan za uspeh ustanka, teško da će se moći utvrditi. Bilo bi, međutim, interesantno doznati koliko su tačne glasine koje, s jedne strane, Mieroslawskog, a, s druge, Kościelskog povezuju s Plon-Plon-om. Branicki je, ako se ne varam, već odavno plonplonist.

Izgleda da čestiti Kugelmann ima zaista krajnje plemenite namere u vezi s Tobom. Da genijalni ljudi treba i da jedu, piju i da negde stanuju; te da za to čak treba i da plate — to je odveć prozaična misao za te čestite Nemce, a da bi uopšte na tako šta mogli i pomisliti, to bi gotovo bilo nešto kao uvreda. Hteo bih da znam ko je bio taj pamet-

¹ osim toga — ² kontrabandne poslove za države Konfederacije — ³ najzad

njaković koji mu je u poverenju saopštio da ću dezavuisati svoju knjigu⁴. Moraćeš čoveku objasniti stvar. Što se tiče novog izdanja (koje bi prema njihovim premisama bilo anything but⁵ *savremeno*), to sadašnji trenutak, kad je sva revolucionarna energija gotovo potpuno isparila iz engleskog proletarijata i engleski proleter se potpuno pomirio s vladavinom buržoazije, nije nipošto podesan.

Pročitao sam nove stvari Lyella i Huxleya, i jedna i druga veoma interesantne i vrlo dobre. Lyell nešto više frazira, ali ima i nekoliko dobrih viceva, npr., pošto je uzalud citirao sve prirodoslovce da bi konstatovao neku kvalitativnu razliku između čoveka i majmuna, na kraju citira kenterberškog nadbiskupa⁶, koji tvrdi da se čovek razlikuje od životinje po tome što ima religiju. Uostalom, ovde se sad poprilično napada stara vera, i to sa svih strana. Uskoro će biti potrebno da se u odbranu religije izradi nekakav sistem racionalizma. U »Edinb[ur]gh Review« Owen preko nekog drugog odgovara Huxleyu; u odgovoru se u suštini popušta u svim bitnim tačkama, a spor se vodi samo oko izraza.^[356]

Mali Dronke je, izgleda, smatrao nekim grdnom herojstvom što je bio spreman da na moj akcept digne kod svog bankara 250 £ i da čak snosi troškove i kamate koji iznose oko 15 £. Učinilo mu se krajnje mesquin⁷ s moje strane što se ja, nasuprot takvom herojstvu, nisam hteo obavezati da taj iznos u roku od godinu dana pribavim — Ti najbolje znaš zašto na ovo nisam mogao pristati. Uveravam te, da nisi Ti bio u pitanju, ja bih tome malom lumpaciusu⁸ dao nogom u tur. Od besa sam se napio i pripit napisao Ti ljutito pismo o tome, koje mora da sadrži svašta, jer se uopšte ne sećam šta sam napisao^[357]. No, da bi mogao videti u čemu je stvar, ja Ti je, evo, opet pominjem. Vale.

Tvoj
F. E.

⁴ Položaj radničke klase u Engleskoj — ⁵ sve drugo nego — ⁶ John Bird Sumnera — ⁷ sitničavo — ⁸ mangupu

190

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 9. aprila 1863.

Dragi Frederick,

Tusica je bila oduševljena Tvojim pismom i njegovom sadržinom i ne može je niko odvratiti od toga da Ti »lično« odgovori.

Za Mieroslawskijev plonplonizam¹ čuo sam već pre više godina sa svim detaljima od J. Ph. Beckera i Schilyja. Uostalom, to sam još i ranije video iz njegove knjige^[358], koja je objavljena za vreme prošlog rata između Rusije i Turske. Blagородni je, između ostalog, predlagao da se Nemačka podeli na dve državice. Što se, naprotiv, Kościelskoga tiče, ta stvar je za mene nova. O smešnoj sujeti i o neverovatnoj lakovernosti M[ieroslawsk]-og, kad je u pitanju njegova sujeta, poslao mi je Becker još 1860. iz Italije vanredno šaljiv izveštaj.

Itzig je opet objavio dve brošure o svom procesu^[359], ali mi ih, srećom, nije poslao. Za to mi je prekuže poslao svoj Offenes Antwortschreiben Centralnom radničkom komitetu za lajpciški radnički (čitaj *zanatski*) kongres^[360]. Ponaša se sasvim kao budući radnički diktator, razmećući se velevažno frazama koje je od nas pozajmio. Pitanje najamnine i kapitala on rešava »k'o od šale« (verbotenus²). Naime, radnici treba da agituju za *opšte pravo glasa* i onda pošalju u parlament ljude kao što je on, »naoružane oštrim mačem nauke«. Onda će osnovati radničke fabrike, za šta će država predujmiti kapital, i te ustanove obuhvatiće by and by³ celu zemlju. Ovo je svakako iznenadujuće novo! Citiraću ti jednu rečenicu:

»To što se danas u nemačkom radničkom pokretu već diskutuje pitanje da li *asocijaciju treba shvatiti u njegovom* (Schulze-Delitzschvom) ili *u mom smislu* — to je velikim delom *njegova* zasluga. To upravo i jeste njegova *prava* zasluga, i ta zasluga ne može se preceniti . . . Toplina kojom *ovu zaslugu priznajem*, ne sme da nas spreči . . . ird.«
Ca ira.⁴

U isto vreme kad je Palmerston bio u Glazgovu, svoj dolazak onamo nagovestio je još jedan veliki čovek, studiozus *Karl Blind*. Pre svog dolaska poslao je glazgovskom listu »*North British Mail*« belešku pod naslovom: *M. Karl Blind* a ispod nje je redakcija stavila kobnu reč: »*Communicated*«.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 209 — ² doslovce — ³ postepeno — ⁴ Tako je to.

Taj značajni *kominike*, koji je — kao i sve novinske beleške koje o njemu kolaju — napisao *on sám*, a onaj magarac Mc. Adam uvrstio u list, počinje sledećom *jedinstvenom* introdukcijom:

»At the present moment when a patriot exile is about to visit Glasgow, for the purpose of bringing under public notice the merits of the Polish question, it is fitting that a few remarks should be made upon his political career, and more especially so from *the unfortunate fact* that he is *comparatively* unknown in Scotland. German by birth and German by exile, Mr. Karl Blind's efforts have not *come so prominently and so persistently before Europe* as to have gained for him *universal admiration* from the liberating party, or *universal execration* from the oppressing party. He has hitherto stood in that middle way, where *he has the honour of being both beloved and hated*; but in these *two contending ranks* which have rendered to him their tribute *after its kind the whole of Europe is not ranged*, Mr. Karl Blind having the *satisfaction of knowing* there is a *third section of his friends* who are simply indiferent. He therefore comes before the Scottish public with perhaps less prejudice against him than has been *the case with most of the distinguished exiles who preceded him.*«⁵

Potom kratka biografska beleška o great unknown⁶ u kojoj se Škotskoj i »the third section« of mankind⁷ daje pouka da je taj »Mr. Karl Blind« native of Baden and was originally, *like Kossuth and Mazzini, trained to the law*⁸. Da je »Badish revolution . . . the result of his propagandism«⁹ da su ga »Governments of Baden and the Palatinate«¹⁰ u junu poslale u Pariz »in the capacity of diplomatic envoy«¹¹ itd., i deluje »in that spirit of cooperation which so distinguishes the more celebrated exiles!«¹²

⁵ »U sadašnjem trenutku kada se jedan rodoljubivi emigrant sprema da poseti Glazgov da bi ovde upoznao javnost s glavnim tačkama poljskog problema, bilo bi, možda, umesno da se u kratkim crtama opiše njegova politička karijera, napose s obzirom na *nesrećnu okolnost* što je on u Škotskoj *relativno* nepoznat. Kao Nemca po rođenju i Nemca po progonstvu, naporu gospodina Karla Blinda nisu se tako *upadljivo i uporno nametali Evropi*, da bi mu doneli *opšte divljenje* slobodarske stranke ili *opšte anatemitisanje* porobljivačke stranke. On je dosad stajao na onoj srednjoj liniji *gde je imao čast da bude isto toliko voljen koliko i omrznut*, ali u ova dva *medusobno zavadena tabora* koji su mu, *svak na svoj način* odavali počast, *nije svrstana cela Evropa*, pošto g. Karl Blind ima to *zadovoljenje da zna da postoji i treća grupa njegovih prijatelja*, koji su, naprosto, ravnodušni. Stoga on izlazi pred škotsku javnost, možda, s manje predrasuda prema sebi nego što je to slučaj sa većinom *istaknutih emigranata* koji su *pre njega* bili ovde.« — ⁶ velikoj nepoznatoj ličnosti — ⁷ »trećoj grupi« čovečanstva — ⁸ rođen u Badenu i da je *kao i Kossuth i Mazzini najpre studirao pravo* — ⁹ badenska revolucija . . . *rezultat njegove propagande* — ¹⁰ »vlade Badena i Falačke« — ¹¹ »u svojstvu diplomatskog poslanika« — ¹² »u onom duhu saradnje koji toliko odlikuje uglednije emigrante!«

Zar to nije divno?

Moja žena već dve nedelje leži bolesna i skoro potpuno gluva, davo ga znao zbog čega. Dženica opet ima neki difterični napad. Ako mi za njih dve možeš poslati nešto vina (za Dženicu Allen traži porto), bilo bi mi veoma drago.

Ovde u Londonu neki pop sada drži deističke propovedi (za razliku od ateista koji drže propovedi u Johnstreet-u) za građane, u kojima se na volterovski način podsmeva Bibliji. (Moja žena i deca išli su dva puta da ga slušaju i hvale ga kao humoristu.)

Prisustvovao sam mitingu koji je održao Bright na čelu tredjunio-na¹³⁶¹. On je činio utisak nezavisnog i kad god je rekao »In the United States no kings no bishops«¹³ došlo je do burst of applause¹⁴. Radnici su *odlično* govorili, bez ikakvog traga građanske retorike i ne krijući ni najmanje svoju suprotnost prema kapitalistima (na koje se, uostalom, oborio i čiča Bright).

Kada će se engleski radnici osloboditi svoje prividne buržoaske zaraze, teško je reći. Uostalom, što se tiče osnovnih postavki u Tvojim knjizi¹⁵, njih je razvitak od [18]44. naovamo do u detalje potvrdio. Ja sam, naime, knjigu ponovo uporedio sa svojim beleškama o kasnijem periodu. Samo sitne nemačke cifre, koje svetsku istoriju mere aršinom i datim »interesantnim novinskim izveštajem«, mogu uobraziti da u tako krupnim procesima 20 godina znače više od jednog dana, iako potom mogu opet doći dani u kojima je sažeto 20 godina.

Čitajući ponovo Tvoj spis, s tugom sam se podsetio na to da starimo. Kako sveže, strasno, smelo, dalekovidno i bez učenih i naučnih sumnji još je napisana ta stvar! A sama iluzija da će surra ili prekosutra rezultat i istorijski izbiti na videlo, daje svemu tome toplinu i životnu radost — od čega ono docnije »sivo na sivom« vraški neprijatno odu-dara.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹³ u Sjedinjenim Državama nema kralja nema biskupa — ¹⁴ gromoglasnog aplauza — ¹⁵ *Položaj radničke klase u Engleskoj*

191

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. aprila 1863.

Dragi Engels,

Pre 8 dana poslao mi je Lassalle priloženi (list³⁸²) E. Meyenov) sa *crveno podvučenim* mestima. Stigao je, dakle, *jedan* dan posle mog pisma Tebi, u kome sam Ti dao kratak izvod iz poslednje Itzigove brošure. On bi sad očigledno želeo da ja stupim na poprište za nj. Que faire?¹

Tvoj
K. M.

¹ Šta da radim?

192

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. aprila 1863.

Dragi Mohr,

Šta da se počne s Lassalle-om, teško je reći. Après tout¹ ja mislim da bi velikom Itzigu trebalo da bude ispod časti da na takvo sitničavo Meyenovo otrcavanje odgovara teškom artiljerijom demantujuće izjave. Pusti ga neka sam kusa što je udrobio; ako je sposoban, šta će mu Tvoje testimonia², i čemu da se Ti kompromituješ pošto si mu jednom rekao da on ne može ići s nama, ili mi ne možemo s njim³. Već i to je velika glupost što se meša u one Schulze-Delitzscheve poduhvate sa zanatlijama^[363] i što pokušava da upravo tu stvori sebi partiju na osnovi naših ranijih radova. Činjenica da baš S[chulze]-D[elitzsch] i ostala banda nastoje da *zanatlije* u ovim građanskim vremenima uzdignu na visinu građanskog shvatanja, može nam biti samo dobrodošla, jer inače bismo tu stvar morali raščišćavati za vreme revolucije, a u Nemačkoj, gde sistem malih država ionako sve stvari komplikuje, mogli bi nam ovo sitničarstvo suprotstaviti kao nešto novo, praktično. Sad je s tim svršeno, sad svoje protivnike imamo tamo gde želimo, a zanatlija je postao samosvestan i time se svrstao u sitnoburžoasku demokratiju. Ali njih smatrati predstavnicima proletarijata, to prepustamo Itzigu.

Vic sa studiozusom Blindom⁴ mnogo je nasmejao i Lupusa i mene. Lupus je opet imao težak napad gihta, što je bilo otežano njegovim svojeglavim metodom da stalno izlazi napola izlečen i daje časove, pa da šalje po lekara tek kad je za sve već prekasno i svi lekovi potrošeni. A tada više ne pomaže nikakvo obećavanje: »eto idem«.

U poslednje vreme čitao sam istoriju Rusije natraške, tj. najpre sam uzeo podelu Poljske i Katarinu. a sada Petra I. Moram da kažem: oduševljavati se za Poljake iz 1772. može samo vo. U velikom delu Evrope plemstvo je ipak palo časno, ponegde čak i sa esprit, ma koliko da je njegova opšta maksima bila da je suština materijalizma u tome što se pojedje, popije, povali, dobije na kocki ili se primi kao nagrada za kojekakve lopovluke. No ipak nijedno plemstvo nije postupilo tako glupo kao poljska šljahta, koja je usvojila metod da se prodaje Rusima. Inače je veoma zabavno posmatrati tu opštu kupovnost gentils-hommes⁵

¹ Posle svega — ² svedočanstvo — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 73 — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 190 — ⁵ plemića

širom Evrope. Zatim me je veoma zainteresovala istorija Monsieur Patkula. Taj subjekt je stvarno tvorac cele ruske diplomatije i svi njeni trikovi u nuće⁶ postoje već i kod njega. Ako nisi mogao nabaviti njegove izveštaje ruskoj vladi koji su 1795. objavljeni u Berlinu, pokušaćemo da preko oglasa u »Buchhändler-Börsenblatt«-u nabavimo jedan primerak. Kako malo su, uostalom, tome dodali njegovi naslednici! Uvek isti obrti, uvek isti postupak prema svakoj zemlji. Za ovo je, uostalom, potrebna objektivnost Livonaca, koji apsolutno nemaju nacionalnog, već, u najboljem slučaju, lokalni i privatni interes. Za takve stvari Rus nikada ne bi bio sposoban.

Zgodna je, takođe, i istorija državnog udara Katarine II protiv Petra III. Na ovome je Boustrapa^[346] najviše naučio i ruska niskost služila mu je do u tančine za uzor. Smešno je kako se sav taj drek do u detalje ponavlja.

Porto vina trenutno nemam, a dobrog on the spur of the moment⁷ ne može se ni dobiti. No gledaću da nešto nabavim, a sad idem u podrum da uzmem nešto rajnskog vina i bordoa (ono prvo za zdrave, drugo za bolesne). Stoga završavam ovo pismo i prilažem još nekoliko poštanskih maraka za Tusicu.

Tvoj
F. E.

Više je maraka u duplikatu. Takve ovde upotrebljavaju za razmenu. Italijanske, švajcarske, norveške i neke nemačke mogu slati u većim količinama.

⁶ klici — ⁷ na brzinu

193

Engels Marxu

u London

Mančester, 20. maja 1863.

Moro viejo, Moro viejo,
El de la vellida barba.¹

Šta je to s Tobom da se o Tebi i Tvojoi sudbini, kao i o Tvojim rebus gestis² ništa više ne čuje? Jesi li bolestan ili si uronio u dubine ekonomije? Ili si, pak, Tusicu postavio za svoga sekretara za korespondenciju? Or how?³

Šta kažeš na one junake u Berlinu koji su došli do zaključka da je pitanje sme li njihov predsednik pozvati ministra na red kad ministar kaže da ga cela Skupština može uzduž i popreko itd.^[364] Još nikad se nijedan parlament nije s većim strpljenjem i tako u nevreme držao načela da je građanska opozicija u svojoj borbi s apsolutizmom i junkerskom kamarilom dužna da prima šamare. Ovo su tačno opet naši stari prijatelji iz 1848. Međutim, ovog puta su vremena ipak drukčija.

Lasalovske pripovesti i skandal koji izazivaju u Nemačkoj ipak počinju da bivaju neugodni^[365]. Krajnje je vreme da dovršiš svoju knjigu^[27], ako ni za šta drugo, a ono da dobijemo popularizatore druge vrste. Inače je sasvim dobro što se na taj način opet dobija tlo za anti-buržoaske stvari, samo je fatalno što taj Itzig pri tome stvara sebi poziciju. Međutim, to nismo mogli nikada sprečiti, kao ni to da Karl Blind pred publikom zauzima herojske dvobojske poze prema groshercogu od Badena.⁴

Uostalom, koliko je vremena potrebno dok nova naučna otkrića, i na sasvim nepolitičkom području, prokrče sebi put — o tome pročitaj *Antiquity of Man* od Lyella. Schmerling iz Litvi je još 1843. otkrio fosilnu ljudsku lobanju u Engisu i pokazao je Lyellu, a objavio i debelu knjigu o tome. Pa i pored toga, sve doskora niko nije smatrao za vredno da tu stvar bar ozbiljno ispita. Isto tako je Barthès⁵ iz Abvila alate od kremana nađene u dolini Some još 1842. pravilno opisao i ocenio njihovu geološku starost ali tek krajem pedesetih godina stvar je prodrla. Takvi bednici su zaštitnici nauke.

Lupus je opet imao teške napade gihta, ali se opet oporavio.

¹ Stari Mohr, Stari Mohr, onaj s belom bradom — ² delima — ³ Ili šta inače? — ⁴ Fridrichu I. — ⁵ Mora značiti: Boucher de Crèvecœur de Perthes

Inače se marljivo bavim srpskim, čitam sabrane pesme Vuka Stef. Karadžića. Lakši mi je no ma koji drugi slovenski jezik.

Prilažem opet nekoliko stamps⁶. Ovaj artikal se sad naveliko krade kod mene u office-u.

Tvoj
F. E.

⁶ poštanskih maraka

Stamper 20 Mai 63.

Mora nija, Mora nija,
El de la bella herba,

Kor ist mit dir lot, das man von dir
d'binnen Hülffland k' rebus gottis nicht
nass vernimmt? bist du krank oder in des
Fiebers der Artznenen festgefassen? Ist es
die Leisten zu einem Correspondenzpuncten
nennend? or hora?

Was soll die zu dem Glauben in Berlin, die
zu dem Geist gelohnen sind, das ist freylich,
ob es freylich dem Minister zu Holz nicht
schief, und der Minister ist, die ganze Bewegung
dinner ist dem Reich sehr. Sie ist eine solche
sonst ist mit großer Geduld, dem, was sagt,
den ich festhalten, das die bündliche Opposition
in dem Reich mit, als die und d'parlamentar,
wile magst sie geschickter zu erklären.
Das ist genau wieder eines alten Freundes
von 48, das ist nicht anders als die Justiz und
angestrichen.

Die schillernde Opposition d'her Land, das
sie in die Hülffland bringen, fügen das an sie,
angewandte zu werden. Es ist die erste Zeit, das die
dies die frey am, und vom auf, und, dem
wie viele d'bestehen anders der d'bestehen, sie
dünken ist das ganz gut, das die die die die die
in Berlin die antirepublicanischen d'bestehen
sind, und ist das ist, das die die die die die

194

Marx Engelsu

u Mančester

[London] British Museum,
29. maja 1863

Dragi Frederick,

Biće Ti at once¹ jasno zašto sam tako dugo ćutao ako zamisliš jednu veoma natečenu jetru sa all its »appurtenances«². Od pre about³ 12 nedelja više sam pretrpeo od te gluposti no ikada ranije. I ne bi verovao koliko to utiče na moral čoveka: tupost u glavi i osećaj paralize u udovima. A naročito se ne možeš ni na šta odlučiti, između ostalog, ni da pišeš pisma. Od pre dve nedelje stvar je opet postala snošljiva. Ovo stanje mi je utoliko onemogućilo svako pisanje da i pored toga što sam u nekoliko mahova pokušavao, *nisam uspeo da svršim* onu stvar⁽³⁴⁸⁾ o Poljskoj, što mi je sad veoma drago, budući da bi mi to samo onemogućilo putovanje u Prusku, a ne bi donelo nikakve direktne koristi.

Naravno, za to vreme nisam sedeo skrštenih ruku, ali raditi nisam mogao. Bavio sam se time da delom popunim praznine (diplomatske, istorijske) u poznavanju rusko-prusko-poljske istorije, delom da pročitam i ekscerpiram literaturu koja se odnosi na deo političke ekonomije⁽³⁶⁶⁾ koji sam obradio. Ovo u British Museumu. A sad, kad sam opet relativno sposoban za rad, hoću da svalim sa sebe taj teret i da političku ekonomiju *prepišem načisto* za štampu (i konačno je doteram). Kad bi mi bilo moguće da se sad povučem u samoću, onda bi to išlo vrlo brzo. At all events⁴ ja ću je lično odneti u Nemačku.

Dženica nije sasvim kao što bi trebalo. Od pre about 14 dana ima neprijatan kašalj.

Što se tiče Itziga, Freiligrath mi je u poverenju rekao (i pokazao mi je Itzigovo pismo) da je zatražio od Fr[eiligratha] da napiše *pesmu* za »novi« pokret, u stvari, da opeva Itziga. Ali se prevario u Fr[eiligrathu]. U pismu, između ostalog, kaže: »Stotine listova svakodnevno prenose moje ime do najudaljenijih kutaka Nemačke.« »*Moji proleter!*« itd. Pošto ga Fr[eiligrath] nije opevao, našao je drugog poetu. Evo jedne probe:

¹ odmah ² svim onim što ide uz to — ³ nekih — ⁴ u svakom slučaju

«Herbei, du deutsches Proletariat!
 Herbei, lass ferner Dich nicht fruchtlos mahnen!
 Hier steht ein Mann, bereit den Weg zu bahnen
 Zu Deinem Wohlsein, Rüste Dich zur Tat!
 Er sitzt nicht im hohen Parlamente,
 Stolziet nicht mit seinem Worttalente;
 Einfach, verständlich spricht er für uns Alle,
 Der Mann des Volkes; *Ferdinand Lassalle!*

Nicht, dass Ihr *Andern* ihre Säckel füllt,
 Soll Euer Schweiß hinab zur Erde rinnen,
 Nicht, dass an Reichtum täglich *sie* gewinnen,
 Indes *Ihr* darbt und Euch in Lumpen hüllt.
 Der Arbeit Früchte sollt Ihr *selbst* genießen,
 Des Feldbaus Segen soll für *Euch* erspiessen,
 O, dass an jedes Ohr es weithin schalle
 Dies Manneswort von *Ferdinand Lassalle*.⁵

Macte puer!⁶ Veži ti to mačku o rep!
 Najsrdačnije pozdrave Lupusu. A Ti sed nemoj da vraćaš milo za
 drago, već se javi što pre.
 Salut.

Tvoj
 K. M.

⁵ «Ovamo, ti nemački proletarijatu! — Ovamo, ne oglušuj se o ovaj zov — Ovde je čovek gotov da utre put — K Tvom dobru. Spremaj se za delo — On ne sedi u visokom parlamentu — Ne kočoperi se besedničkim darom — Govori prosto, opšte razumljivo — Čovek naroda, *Ferdinand Lassalle* — Ne da *drugima* punitе kесе — Ne da vam znoj do zemlje curi — Ne da se oni svakodnevno bogate — Dok se *vi* kinjite i uvijate u rite — Nego da plodovi rada pripadnu vama — Da zemlja za vas blagoslovom rodi — O, neka dopre do svakog uha — Ta muška reč *Ferdinanda Lassalle-a*» — ⁶ Slava, dečaće!

· 195

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. juna 1863.

Dragi Engels,
Sledećeg ponedeljka (15. juna) dospeva mi menica (butcher¹) na
6 £. Ako mi do tog roka možeš poslati novac, mogao bih Ti ga kasnije
vratiti, čim transakcija sa Dronkeom bude završena.
Salut.

Tvoj
K. M.

Šta kažeš za Francusku, a? A za Poljsku? A o našim »hrabrim
zemljacima« u Berlinu?

¹ mesar

196

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. juna 1863.

Dragi Mohr,

U prilogu Ti šaljem novčanicu od 5 £ na Bank of England R/X 46271, Mančester 31. jan. 1862. i novčanicu od 5 £ na Bank of England S/R 92394, 14. okt. 1862. London, kojima ćeš, nadam se, moći umiriti kasapina. Pošto ne mogu ovo pismo lično predati na poštu, molim Te da mi odmah potvrdiš prijem.

Tvoje dugo ćutanje me je veoma uznemirilo, čuo sam da Ti nije bilo dobro, ali sad je, nadajmo se, prošlo. Kako je sa Dženicinim kašljem?

Stvari u Poljskoj izgleda da u poslednje vreme više ne idu tako dobro. Pokret u Litvaniji i u Malorusiji je očigledno slab, a reklo bi se da ni ustanici u Poljskoj ne napreduju. Vođi svi padaju ili bivaju uhvaćeni i streljani, što, čini se, dokazuje da se moraju jako eksponirati kako bi svoje ljude pokrenuli napred. Kvalitativno ustanici nisu više ono što su bili marta i aprila — najbolji ljudi su stradali. Međutim, sa tim Poljacima čovek nikad nije načisto i stvar još može poći dobro, iako su šanse slabije. Ako se održe, mogli bi još da upadnu u opšti evropski pokret, koji će ih spasti; ako, pak, pođe naopako, onda je svršeno s Poljskom za 10 godina. Ustanak kao što je ovaj iscrpljuje za borbu sposobno stanovništvo za dugi niz godina.

Jedan evropski pokret izgleda mi vrlo verovatan, jer je sad građanin opet sasvim prestao da se boji komunista i, u slučaju potrebe, opet bi pošao zajedno s njima. To dokazuju francuski izbori, kao i događaji u Pruskoj posle prošlih izbora^[367]. No da bi takav pokret počeo u Francuskoj, u to ne verujem. Izbori u Parizu ispali su ipak *odveć* buržoaski, a gde su radnici istakli svoje posebne kandidate, tamo su propali, pa čak nisu imali ni snage da buržoaziju nateraju da bar glasa za radikale. A, osim toga, Bonaparti je poznat metod kako se veliki gradovi drže na uzdi.

Oni u Pruskoj bi nastavili s brbljanjem da im se nije isprečio čestiti Bismarck. Bez obzira na to kako se stvari tamo razvijale, sa mirnim ustavnim razvitkom je svršeno, i filistar treba da bude spreman na rusvaj. A to je već mnogo. Ma koliko da prezirem hrabrost naših starih prijatelja, demokrata, ipak mi se čini da se tamo gomila najviše eksploziva, a pošto je malo verovatno da se Hohenzollerni u foreign

policy¹ neće upetljati u najveće gluposti, moglo bi se lako desiti da polovina trupa bude poslata na poljsku granicu, polovina na Rajnu, Berlin ostane bez vojske i dođe do udara. Bilo bi loše i za Nemačku i za Evropu ako bi Berlin dospao na čelo pokreta.

Čemu se ponajviše čudim jeste to da u Velikoj Rusiji ne dolazi do seljačkog ustanka. Poljski ustanak kao da tu deluje direktno nepovoljno.

U Americi se događaju lepe stvari. Fighting Joe² se grdno obrukao sa svojim hvalisanjem^[368], Rosecrans spava i jedino Grant operiše dobro. Njegov pokret prema Viksburgu od jugozapada prema severoistoku, odsecanje armije koja je dolazila u pomoć, njeno odbacivanje, a onda brzo pokret na Viksburg, pa čak i snažni, uzaludni juriši, sve je to vrlo dobro. Da je moguće brzo prikupiti dovoljno trupa za smenu, u to ne verujem. S druge strane, mi smo već toliko puta videli američke generale kako odjednom dve nedelje operišu dobro, a potom opet čine najveće gluposti, tako da se o njihovim budućim manevrima ništa ne može reći.

Lassalle-ova pesma (genitivus objectivus) bila mi je poznata odranije iz jedne brošure što mi je poslao Siebel, dakle, verovatno je imaš i Ti. Vanredno zabavno. Taj subjekt sad naprosto radi za Bismarcka, i jednog dana može mu se dogoditi, kad monsieur B[ismarck]u bude dojadio, da se nađe u zatvoru i upozna s pruskim zemaljskim pravom, koje on, izgleda, uvek brka sa Code-om^[369]. Uostalom, lepo je što *on* posle svog istupanja in Vogtibus^[23] sada stoji pod egidom ne samo »Augsb[urger]« već i »Kreuzzeitung«-a.

Sad čitam Kinglake-a^[370], koji me sve više učvršćuje u uverenju da svaki Englez negde u svom mozgu ima ukucanu dasku gde sve prestaje.

Tvoj
F. E.

¹ spoljnoj politici — ² Borbeni Džo (general Hooker)

197

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. juna 1863.

British Museum

Dragi Engels,

Potvrđujem primitak 10 £ uz najlepšu zahvalnost. Pošto nisam bio siguran da li ćeš mi moći poslati novac *do ponedjeljnika*, a, s druge strane, u kući vlada veliki strah od menica, pisao sam u isti mah i Dronkeu.

Ima već 4 nedelje kako Dženica opet kašljuca. Poslao sam je danas dru Allenu.

Ni ja nisam još sasvim kako treba, ali najgore je prošlo. In the meantime¹ sam gutao *sumpor*, čemu se Vogt morao mnogo radovati.^[371]

Itzig mi je poslao (a možda i Tebi) svoj govor pred sudom o *indirektnim porezima*. Neke stvari su dobre, ali kao celina govor je, pre svega, nepodnošljivo nametljiv, brbljiv i *napisan* sa smešnom pretenzijom na učenost i važnost. Osim toga, to je *essentiellement*² — ipak samo krparija jednog *daka* koji hoće da se na brzu ruku proglasi za »veleučenog« čoveka i samostalnog istraživača. Stoga govor vrvi od istorijskih i teorijskih blunders³. Dovoljan je jedan primer (ukoliko tu stvar nisi sam pročitao). Da bi imponovao sudu i publici, on hoće da dá neku vrstu retrospektivne istorije polemike protiv indirektnih poreza, pa citira uzduž i popreko počev od Boisguilleberta i Vaubana sve do Bodinusa itd. A tu se sad vidi pravi dak. On ispušta *fiziokrate*, ne znajući, očigledno, da je sve što su A. Smith i ostali rekli o toj temi prepisano od ovih, da su fiziokrati uopšte imali glavnu reč o ovom »pitanju«. Isto tako, potpuno je dački smatrati »indirektnne poreze« za »buržoaskne poreze«, što su oni bili u srednjem veku, ali to nisu danas (bar ne tamo gde je buržoazija razvijena), o čemu može još štošta da nauči kod R. Gladstone i Co. u Liverpuļu^[372]. Taj magarac, čini se, da ne zna da polemika protiv »indirektnih« poreza predstavlja parolu engleskih i američkih prijatelja Schulze-Delitzscha i kompanije, dakle ni u kom slučaju nije parola *protiv* njih naime protiv *freetradera*^[373]. Sasvim *dački primenjuje* i jednu Ricardovu postavku na prusku zemljarinu. (Naime, iz osnova pogrešno.) Dirljivo je kad saopštava

¹ u međuvremenu — ² u suštini — ³ besmislica

sudu »svoja« otkrića, koja je posisao iz najdublje »nauke i istine« i koja su plod teških »probdevenih noći«, naime,

da je u srednjem veku vladao »zemljoposed«,
u novom veku »kapital«, a sad

»princip radničkog staleža«, »rad« ili »etički princip rada«; istog dana kad je on ovo svoje otkriće saopštio zanatlijama, i viši vladin savetnik Engel učinio je to (ne poznavajući Lassalle-a) pred jednom finijom publikom u pevačkoj akademiji^[374]. On i Engel čestitali su jedan drugome »pismeno« na »istovremenim« naučnim rezultatima.

»Radnički stalež« i »etički princip« svakako su tekovina Itziga i višeg vladinog savetnika.

Od početka godine do danas nisam se mogao rešiti da mu pišem.

Da kritikujem tu burgiju, to bi bilo gubljenje vremena; osim toga, on svaku reč prisvaja kao »otkriće«. Gurnuti mu pod nos njegove plagijate, bilo bi smešno, jer ne želim da ono što je naše uzmem od njega u obliku u kakvom ih je on preradio. Priznati ta hvalisanja i *netaktičnosti*, takođe se ne može. On bi to odmah iskoristio.

Ne preostaje, dakle, ništa drugo nego čekati dok najzad ne izbije njegov gnev. A onda imam vrlo dobar pretekst, što on (kao i viši vladin savetnik Engel) stalno naglašava da to nije »komunizam«. Tada ću mu, dakle, odgovoriti da bi me ta njegova ponavljana uveravanja, da sam hteo da se osvrnem na njih, naterala da

- 1) pokažem publici kako i odakle nas je prepisao;
- 2) u čemu i gde se mi od njega razlikujemo.

Da ne bih, dakle, učinio ništa na uštrb »komunizmu« i da njega ne bih uvredio, ja sam ga potpuno ignorisao.

Uostalom, on iz čiste sujete pravi svu tu galamu. Godine 1859. on je potpuno pripadao pruskoj liberalnoj buržoaskoj partiji. Sad mu je, možda, zgodnije da pod auspices of government⁴ udara po »buržujima« nego po »Rusima«. Grđiti Austrijance i oduševljavati se za Italijane, bilo je oduvek isto tako specifično berlinski kao i držati jezik za zube pred Rusima, kako to i ovaj hrabri mladić čini.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁴ zaštitom vlade

198

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. juna 1863.

Dragi Engels,

»Mali«¹ mi danas piše iz Liverpula da novčano pitanje treba *sada* likvidirati, tj. konačno rešiti, pošto on to mora *lično* svršiti, a zbog posla mogao bi svakog dana biti pozvan na put. Možeš mi verovati da mi je veoma neprijatno što zbog mene moraš preuzeti any obligation whatever² prema Malom, mais que faire?³

Bio sam i biću do kraja meseca u British Museum-u, jer moram, već i zbog svoje jetre, po mogućnosti izbegavati neizbežne kućne trzavice, do kojih dolazi usled pressure from without.⁴ Čim mir bude uspostavljen, daću se na to da prepisem načisto tu prokletu knjigu^[27], i poći ću u Nemačku da s njome torbarim. Tek kad ovo bude gotovo, nastupiće trenutak da u Parizu i Londonu ispitamo mogućnost bilo prevodenja na francuski bilo engleske obrade. Jer, već i Itzig nas ovog puta tera na to da našu sveću ne stavimo baš sasvim pod lonac.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Dronke — ² ma kakve obaveze — ³ ali šta da radim? — ⁴ pritiska spolja

199

Engels Marxu

u London

Mančester, 24. juna 1863.

Dragi Mohr,

Ne razumem šta taj mali busybody¹ hoće. Zašto ne piše meni da hoće da se stvar uredi *sada*? *Meni* je pisao: *ako mu ne odgovorim*, da će na me trasirati kao što je ugovoreno. Pošto za me ono što je ugovoreno i važi kao ugovoreno, nisam uopšte smatrao za potrebno da mu 14 dana pre roka dam još jedno pismeno obećanje da ću učiniti ono na šta sam se ranije i usmeno i pismeno obavezao. Na *Tvoje* pismo, u kome iznosi sasvim druge motive, napisao sam mu ono što je trebalo. Moj akcept glasiće na 250 £. Gledaj da Ti pošalje *celu sumu*, pošto se obavezao da će troškove i kamate sam snositi.

Kinglake-a pročitao. Nečeg površnijeg (i pored toga što je materijal delimično vrlo dobar, iako ima praznina), glupljeg, neznalačkijeg od opisa bitke kod Alme još nisam video. Samo la part des Français² prikazan dobro i pravilno, bar u celini. Inače, za upućenoga ima veoma mnogo toga komičnog.^[375]

U Poljskoj stvari stoje rđavo. Veliki efekt poljske vlade, masovni ustanak u junu, očigledno je propao usled nedostatka oružja, i sada je postepeno opadanje neizbežno, ako ne nastupe neki spoljni zapleti.^[376]

Tvoja politika prema Itzigu je sasvim pravilna. Čemu popustljivost prema čoveku koji će u odsudnom času ili zbog prilika biti prinuđen da ide s nama, ili će, pak, postati naš otvoreni neprijatelj. Još dozvoliti da Te taj ludak godinama intelektualno eksploatiše i da u znak zahvalnosti za to budeš obavezan da odgovaraš za sve njegove gluposti, to bi bilo previše.

Zovu me.

Tvoj
F. E.

¹ razmetljivko (Dronke) — ² udeo Francuza

200

Marx Engelsu

u Mančester

London, 6. jula 1863.

Dragi Engels,

D'abord¹ najlepša hvala za 250 £. Dronke mi je pre otprilike 4 meseca poslao 50 £ i danas 200.

Dženica, na žalost, još uvek nije kao što bi trebalo. Kašalj još nije sasvim prošao, a ona je i suviše »olakšala«. Poslaću je zajedno sa ostalima u banju čim završi školsku godinu. Mada imam mnogo poverenja u Allena, bilo bi mi ipak drago kad bi *Gumpert*, koji će svoj odmor, verovatno, provesti na Kontinentu, prilikom proputovanja došao do nas da vidi šta je u stvari, i da mi kaže svoje mišljenje. Moram Ti otvoreno reći da sam u velikoj brizi zbog tog deteta. Gubljenje u težini u tim godinama veoma mi je sumnjivo.

U poljskoj aferi Palmerston plays his old tricks². Note koje su upućene Rusima, poslane su pre toga iz Petrograda u London. *Hennesyja* je Pam *otkupio* od Urquharta pošto je tom irskom nitkovu pribavio unosno mesto (sinekuru) kod jedne francusko-engleske željezničke kompanije u Francuskoj. *Kupovnost* ovdašnjih politicians³ zaista nadmašuje sve što se u tom pogledu dešava na Kontinentu. Ni kod nas ni u Francuskoj nema se nikakve predstave o toj apsolutnoj bestidnosti. Što se tiče »count *Zamoyski*«, ja sam urkartistima više puta govorio da je taj tip 1830 - 31. izdao Poljsku, uputivši ceo jedan netaknuti korpus ne *protiv* Rusa, nego *preko* austrijske granice. Zbog svojih stalnih ličnih mahinacija sa Pamom, najzad je i njima postao sumnjiv.^[377]

Ekspediciju Juga protiv Severa^[378] je, po mome mišljenju, nametnula Lee-u dreka koju su nadali papers⁴ Ričmonda i njihovi supporters⁵. Smatram da je to coup de désespoir⁶. Ovaj rat će se, uostalom, prilično otegnuti, i to je sa stanovišta *evropskih* interesa veoma poželjno.

Itzig mi je poslao novu brošuru^[379] — svoj govor u Frankfurtu na Majni. Pošto sad ex officio⁷ radim 10 časova dnevno na ekonomiji, ne može se od mene zahtevati da ono malo svojih slobodnih časova utučem čitajući te đačke zadatke. Dakle, zasad sam to stavio ad acta⁸. U slobodnom vremenu bavim se diferencijalnim i integralnim ra-

¹ Pre svega — ² koristi svoje stare trikove — ³ političara — ⁴ listovi — ⁵ pristalice — ⁶ očajnički korak — ⁷ po zvaničnoj dužnosti — ⁸ u akta

čunom. A-propos! Imam u izobilju spisa o tome, i poslaću Ti jedan ako hoćeš da se pozabaviš tom strukom. Rekao bih skoro da je to za Tvoje vojne studije nužno. A pri tom je to mnogo lakši deo matematike (što se tiče čisto tehničke strane) nego, npr., viši delovi algebre. Osim poznavanja običnih algebarskih i trigonometrijskih stvari nisu potrebna nikakva druga predznanja, izuzev opšteg poznavanja preseka kupe.

Prilažem Ti brošuru *Duc du Roussillon*-a, koga ćeš se, možda, još setiti pod imenom »Pi«. Napiši mi manje-više motivisanu ocenu, jer me taj čovek svakog dana pismeno poziva da mu saopštim svoj »sud«.

Priloženu *Tableau Économique*⁽³⁸⁰⁾, koji stavljam na mesto Quesnayevog *tableau-a*⁽²⁸⁸⁾, pregledaj, ako Ti je na ovoj vrućini mogućno, pažljivo i napiši mi svoje eventualne primedbe. Tablica obuhvata celokupni proces reprodukcije.

Ti znaš da *A. Smith* »natural« ili »necessary price«⁹ sastavlja iz *salair*¹⁰-a, profita (kamate), rente, da je, dakle, potpuno svodi na *revenue*¹¹. Ta besmislica je prešla na Ricarda, iako on rentu, kao sporednu, isključuje iz nabiranja. Gotovo svi ekonomisti prihvatili su to od Smitha, a oni koji to pobijaju upadaju u druge gluposti.

Sam Smith oseća da je glupo svoditi celokupni društveni proizvod samo na *revenue* (koji se svake godine može utrošiti), dok za svaku granu proizvodnje uzetu zasebno cenu svodi na *kapital* (sirovine, mašineriju itd.) i na *revenue* (najamnina, profit, renta). Po ovome bi društvo trebalo da počne svake godine de novo¹², bez kapitala.

Što se moje tablice tiče, koja se u vidu *rezimea* pojavljuje u jednoj od poslednjih glava moga spisa, radi boljeg razumevanja, treba znati ovo:

1. Sve brojke označavaju milione.
2. Pod *životnim sredstvima* treba razumeti sve što godišnje ulazi u *fond potrošnje* (ili, izuzev akumulacije, koja u tabeli nije uključena, sve što bi moglo ući u fond potrošnje).

U klasi I (životna sredstva) *ceo proizvod* (700) sastoji se iz *životnih sredstava*, koja, dakle, po prirodi stvari ne ulaze u *postojani kapital* (sirovine i mašinerija, zgrade itd.). Isto tako, u klasi II *celokupni proizvod* se sastoji iz roba koje čine *postojani kapital*, tj. kao sirovine i mašinerija ponovo ulaze u proces reprodukcije.

3. Tamo gde se linije *penju* označeno je *tačnicama*, a gde silaze *pravom crtom*.

4. *Postojani kapital* je onaj deo kapitala koji se sastoji iz sirovina i mašinerije. *Promenljivi kapital* je onaj koji se razmenjuje za rad.

5. U poljoprivredi, na primer, itd. jedan deo jednog te istog proizvoda (npr. pšenice) predstavlja životno sredstvo, dok drugi deo (npr. pšenica) u svom naturalnom obliku (npr. kao *seme*) u vidu si-

⁹ »prirodnu« ili »nužnu cenu« — ¹⁰ najamnina — ¹¹ dohodak — ¹² iznova

rovine opet ulazi u reprodukciju. To, međutim, ništa ne menja na stvari. Pošto se takve grane proizvodnje prema jednom svojstvu pojavljuju u klasi I, a prema drugom u klasi II.

6. Cela stvar je, dakle, u ovome:

Kategorija I. Životna sredstva. Materijal za rad i mašinerija (tj. onaj njihov deo koji kao *dechet*¹³ ulazi u godišnji proizvod; neutrošeni deo mašinerije itd. uopšte se ne pojavljuje u tabeli) = na primer 400 £. Promenljivi kapital koji se razmenjuje za rad = 100, reprodukuje se sa 300, s tim što 100 naknađuje najamninu u proizvodu, dok 200 predstavlja višak vrednosti (*neplaćeni višak rada*). Proizvod = 700, od čega 400 predstavlja vrednost postojanog kapitala, koji je u celosti prešao u proizvod, dakle, mora biti nadoknađen.

U tom odnosu između promenljivog kapitala i viška vrednosti pretpostavljeno je da radnik $\frac{1}{3}$ radnog dana radi za sebe a $\frac{2}{3}$ za svoje natural superiors¹⁴.

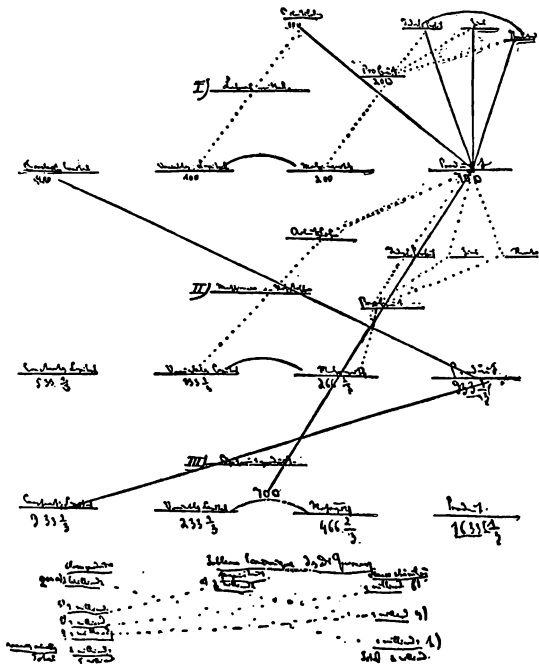
100 (promerljivi kapital) će, dakle, biti isplaćeno u gotovom u vidu najamnina, kako to pokazuje tačkicama označena linija, sa tih 100 (označeno silaznom linijom) radnik kupuje proizvod te klase, tj. životna sredstva za 100. Na taj način novac se vraća klasi kapitalista I.

A višak vrednosti od 200, u svom opštem obliku = profitu, deli se na *industrijski profit* (uključujući *trgovački*), zatim na *kamate* koje industrijski kapitalista plaća u novcu i na rentu, koju, takođe, plaća u novcu. Taj novac isplaćen za industrijski profit, kamate, rentu, otiče nazad (naznačeno silaznim linijama) kupovanjem proizvoda klase I. Sav novac koji je industrijski kapitalista u klasi I izdao, vraća mu se, dakle, dok 300 od proizvoda 700 utroše radnici, entrepreneurs, monied men i landlords¹⁵. U klasi I preostaje, dakle, *višak* proizvoda (u životnim sredstvima) od 400 i manjak u postojanom kapitalu od 400.

Kategorija II. Mašinerija i sirovina.

Pošto se *celokupan proizvod ove kategorije*, ne samo onaj deo proizvoda koji nadoknađuje postojani kapital već i onaj koji predstavlja ekvivalent najamnine i višak vrednosti, sastoji iz *sirovina* i *mašinerije* dohodak ove kategorije ne može se realizovati u sopstvenom proizvodu, već samo u proizvodu kategorije I. No, ostavljajući akumulaciju po strani, kao što je ovde učinjeno, kategorija I može od kategorije II kupiti samo onoliko koliko joj je potrebno za nadoknadu njenog postojanog kapitala, dok kategorija II može utrošiti na proizvod kategorije I samo onaj deo svoga proizvoda koji se sastoji iz najamnine i viška vrednosti (*revenue*). Radnici iz kategorije II troše, dakle, svoj novac = $133\frac{1}{3}$ u proizvodu kategorije II. To isto se događa s viškom vrednosti kategorije II, koji se kao pod I cepa na in-

¹³ *rabaćenje* — ¹⁴ prirodne pretpostavljene — ¹⁵ preduzetnici, novčari i zemljoposjednici

Prilog uz Marxovo pismo Engelsu
od 6. jula 1863.

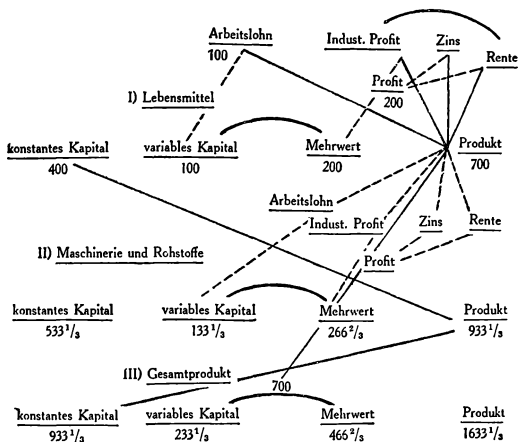
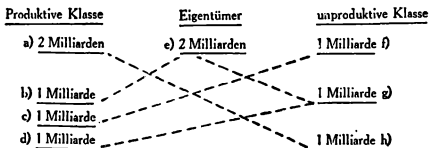

Tableau Économique des Dr. Quesnay

insgesamt 2 Milliarden.

Jährliche Vorschüsse 2 Milliarden
Insgesamt 5 Milliarden

dustrijski profit, kamate i rentu. Industrijskom kapitalisti iz kategorije I pritiče, dakle, 400 u novcu iz kategorije II; za ovo ona daje poslednjoj svoj ostatak proizvoda = 400.

Sa ovih 400 novca kupuje klasa I ono što joj je potrebno za naknadu svoga postojanog kapitala = 400 od kategorije II, kojoj na taj način ponovo pritiče onaj novac koji je utrošila na najamnine i potrošnju (samih industrijskih kapitalista, monied men i landlords¹⁶). Od njenog ukupnog proizvoda preostaje, dakle, kategoriji II 533 $\frac{1}{3}$, čime ona nadoknađuje sopstveni utrošeni postojani kapital.

Kretanje, delom u okviru kategorije I, delom između kategorije I i II ujedno pokazuje na koji način se industrijskim kapitalistima obeju kategorija vraća novac, kojim ponovo plaćaju najamnine, kamate i zemljišnu rentu.

Kategorija III predstavlja celokupnu reprodukciju.

Celokupan proizvod kategorije II pojavljuje se ovde kao postojani kapital celog društva, a celokupni proizvod kategorije I kao onaj deo proizvoda koji nadoknađuje promenljivi kapital (fond najamnina) i dohotke klasa koje između sebe dele višak vrednosti.

Ispod toga sam stavio Quesnayevu tablicu, koju ću u sledećem pismu^[381] objasniti in some words¹⁷.

Salut.

Tvoj
K. M.

A-propos, Edgar Bauer je dobio mesto u — pruskom Odelenju štampe.

¹⁶ novčara i zemljoposjednika — ¹⁷ u nekoliko reči

201

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 15. avgusta 1863.

Dragi Frederick,

Neka me đavo odnese — kao što bi rekao Crveni¹ — ako već 8 dana svakog jutra ne ustajem s čvrstom odlukom da Ti pišem. No čim bih ušao u svoju radnu sobu, umirivao bih svoju savest time da ću još samo 6 redaka dodati onome što sam dan ranije napisao. I skrenuvši jednom s pravog puta, pokaza se prokletstvo zla dela, što neprekidno mora da rađa zlo.

Moja porodica je prošlog petka otputovala za Hastings. Otišli su tako kasno zato što je Lenchen² iz porodičnih razloga morala na 15 dana u Nemačku.

Prilažem Ti nekoliko fotografija (mene su deca naterala da se slikam), a Dženicu i Laurinu sliku šaljem uskoro.

Moj posao (rukopis za štampu)^[27] u izvesnom smislu dobro napreduje. U poslednjoj obradi stvari dobijaju, kako se meni čini, snošljivo popularni oblik, izuzev nekoliko neizbežnih N — R i R — N. S druge strane, iako pišem po ceo dan, ne odmičem tako brzo kao što bi to želela moja odavna na probu strpljivosti stavljena, nestrpljivost. U svakom slučaju, ovo će biti 100 posto razumljivije nego br. 1.³ Uostalom, kada sad pogledam na ovu petljaniju i vidim kako sam sve morao da preturim, pa i *istorijski* deo⁴ da napišem na temelju delimično još sasvim nepoznatog materijala, onda mi zaista smešan izgleda Itzig, koji »svoju« ekonomiju već izrađuje. Međutim, u svim svojim stvarima koje je dosad objavio on se pokazao kao gimnazijalac koji razmetljivo i brbljivo trubi u svet — kao svoje najnovije otkriće — postavke koje smo mi pre 20 godina deset puta bolje kao sitnu monetu delili našim partisans⁵. Taj isti Itzig i inače skuplja naše partijske ekskremente, koje smo mi pre 20 godina lučili, za svoju fabriku manure⁶ kojim treba nadubriti svetsku istoriju. Tako je, npr. u »Nordstern«-u dao odštampati pristupnicu »Herwegh«-a (koji je zaista dokazao svoju platonsku ljubav za »princip rada«). Taj »Nordstern« uređuje, naime, ona danguba Bruhn, koga je Lassalle kupio od Blinda. I tako je Itzig »Mosesa Heßa« naimenovao za »svog« namesnika u Rajnskoj provinciji« itd. I još se uvek, izgleda, nije oslobodio fiksidadeje da Frei-

¹ Ferdinand Wolff — ² Helene Demuth — ³ Prilog kritici političke ekonomije

— ⁴ Teorije o višku vrednosti — ⁵ pristicalicama — ⁶ dubreta

ligrath treba da ga opeva. A ovome je baš mnogo stalo do njega! Naime, preko svog lajpciškog »namesnika« on je ponovo uputio F[reiligrathu] hitan apel da se uključi u rad, ukazujući na dobar primer G. Herwegha. Samo da zna kako se F[reiligrath] zajedno sa mnom smejaio tom naj-novijem atentatu!

»O Itzig, o Itzig, was hast Du Gedenkt,

Dass Du Dich an den Herwegh und den Moses H[eß] gehenkt!⁷

Ovdašnji filistri su veoma besni na »*Times*« što ih je tako fino natociljao sa Confederate Loan⁸. Te dobričine su mogle znati da »*Times*«, što im je već i Cobbett otkrio, nije ništa drugo do »commercial concern«, koga je mnogo briga za to kako će ispasti bilans, samo ako neki bilans^[382] ispadne in its own favour⁹. Ta gospoda iz »*Times*«-a, kao *J. Spence* — »that man«¹⁰ — kao što kaže *Richmond Enquirer* — »whom we have paid in solid gold«¹¹ — dobili su loan scrips¹² delom *zabadava*, delom sa 50% discount¹³ na nominalni iznos. Bio je to, dakle, lep posao doterati ih reklamom do 105.

Čini mi se da je za Sjedinjene Države vrlo važno da se pre svega domognu preostalih ports¹⁴, Čarlstonu, Mobile-a itd. radi sukoba sa Boustrapom^[346], do koga može svakog dana doći. Taj carski Lazarillo de Tormes sad više ne karikira samo svog strica¹⁵ već i samoga sebe. Jer »Suffrage«¹⁶ u Meksiku je lepa karikatura ne samo izbornog zakona kojim je samog sebe učinio Francuzom nego kojim je Francuskoj prisajedinio i Nicu i Savoju^[383]. Za me nema nikakve sumnje da će on na Meksiku slomiti vrat, ako ga još pre toga ne obese.

Poljska stvar^[344] je sasvim upropašćena, i to od tog istog Boustrape, kao i zbog uticaja koji je Czartoryskijeva partija zadobila zahvaljujući njegovim intrigama. Pukovnik *Lapiński*, koji se ovih dana vratio sa svog lutanja u društvu s Bakunjinom^[384], a koje je Palmerston tako lepo dokrajčio na švedskoj obali, mnogo se žali da su komiteti u Varsavi, Londonu i Parizu sasvim pod bonapartističko-čartoriskijevskim uticajem.

U našoj otadžbini izgleda žalosno. Bez batina spolja s tim džukcima se ne može ništa započeti.

A-propos! Posle Tvoje knjige o Engleskoj¹⁷ sad je najzad objavljen drugi Children's Employment Commission Report¹⁸. Izveštaj pokazuje da su se sve one gnusobe kojima su u nekim granama industrije factory acts¹⁹ učinili kraj, sad s novom snagom bacile na slobodan teren! Ovo bi bio odličan materijal za pogovor Tvojim knjizi, čim izveštaji budu u celosti objavljeni.

⁷ »O Itzig, o Itzig, šta si to mislio, / da si se sa Herweghom i Mosesom Hessom povezao!« — ⁸ zajmom Konfederacije — ⁹ u njegovu korist — ¹⁰ »taj čovek« — ¹¹ »koga smo plaćali suvim zlatom« — ¹² obveznice zajma — ¹³ popuste — ¹⁴ luka — ¹⁵ Napoleona I — ¹⁶ »pravo glasa« — ¹⁷ *Položaj radničke klase u Engleskoj* — ¹⁸ Izveštaj komisije za ispitivanje o radu dece — ¹⁹ zakoni o fabrikama

Čestitam Gumpertu. On se, za svaki slučaj, pobrinuo da njegov brak ne ostane bez dece.

U Borchardta je, čini se, put jača no što to dolikuje njegovom sveštenučkom pozivu. I izazvaće ljubomoru kod svih ostalih jevrejskih žena.

Da li se Lupus vratio? Ako jeste, najbolje ga pozdravi. Ništa toliko ne želim nego da si dan-dva ovde pa da porazgovaramo i po koju popijemo zajedno. Već se odavno nismo videli.

Salut.

Tvoj
K. M.

»Pi«-u sam odgovorio.

A-propos! Između ostalih kuriozитета koje sam u Muzeju pronašao i ovo:

»*Verum inventum, hoc est, munera Germaniae, ab ipsa primitus reperta, non ex vino, ut calumniator (neki Englez naime) [quidam] sceptice invehit, sed vi animi et corporis et reliquo orbi communicata etc., auctore Michaelo Maiero, Francofurti, 1619.*«²⁰

Munera²¹ i pronalasci Germanije ovi su: »Titula Rimskog Cara, barut, štamparstvo, popravljjanje religije, lekovi Theophrasta Paracelsusa, tajne Rosenkreuzera^[385] — Inventum politicum, bellicum, litteraricum, theologicum, medicum, chymicum²².«

²⁰ »Istinski pronalazak, ili dostignuća Nemačke, prvi otkrio, ne u napičkom stanju, kako to tvrdi neki sumnjičavi klevetnik, već snagom duha i tela, i ostalom svetu objavio, itd., autor Michael Maier — Frankfurt, 1619.« — ²¹ dostignuća — ²² otkrića politička, vojna, literarna, teološka, medicinska, hemijska.

202

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. septembra 1863.

Dragi Frederick,

Moja porodica se vratila pre nekih 10 dana. Dženica se vrlo lepo oporavila i prestala je da kašlje. Sad kod kuće prima morske kupelje, tj. kupelji sa morskom soli. Od pre neka dva meseca počeo sam i ja da se kod kuće kupam svakog jutra i da se prelivam hladnom vodom od glave do pete, i od tada sam mnogo bolje.

Najinteresantniji čovek s kojim sam se ovde upoznao je pukovnik *Lapiński*. To je bezuslovno najduhovitiji Poljak — a uz to i *homme d'action*¹ — koga sam do danas sreo. Njegove simpatije su sasvim na strani Nemačke, mada je po manirima i po jeziku i Francuz. On ne priznaje borbu nacija, već samo borbu rasa. Mrzi sve orijentalce, u koje s istim zadovoljstvom ubraja Ruse, Turke, Grke, Jermene itd. Ovde je bio jedno vreme sa *Urquhartom*, ali ga smatra ne samo šarlatanom već čak sumnja, neopravdano, i u njegovu čestitost.

»Čerkeski« kneževi koje su *Urquhart* i *Lapiński* pokazivali u Engleskoj bili su — dve sluge. *Lapiński* tvrdi da *Urquharta* vuče za nos *Zamoyski*, a ovaj je puko oruđe *Palmerstonovo*, dakle, ovim zaobilaznim putem oruđe — ruskog poslanstva. Iako po rođenju katolik, njemu (*Lap[ínskom]*) je *Urquhartov* odnos prema katoličkim biskupima u Engleskoj veoma sumnjiv. Čim treba »stupiti u akciju« — npr. naoružati jedan poljski korpus radi upada u Čerkesku, što i *Lap[ínski]* smatra kao najbolju diverziju — *Urquhart*, pod uticajem *Zamoyskog*, odustaje od toga. On uopšte voli samo da »priča«. To je »veliki lažov« i on (*Lap[ínski]*) naročito mu zamera što je njega (*Lap[ínskog]*) bez prethodnog pitanja učinio svojim saučesnikom u laži. U Čerkeskoj niko živ ne zna *Urquharta*, koji se, ne znajući jezik, zadržao tamo svega 24 časa. Kao primer *U[rquhart]ove* fantazije on je naveo kako se ovaj pred njim pravio važnim da je on (*Urquhart*) ubio *čartizam* u Engleskoj!

U Varšavi je opet bilo čišćenja nacionalne vlade⁽³⁸⁶⁾. Zahvaljujući *Bonaparta-Palmerstonovim* intrigama, u nju su se bile prokrijumčarile *Czartoryskijeve* pristalice. Trojica su ubijena *kamom*, i to je *pro nunc*² ostale zaplašilo. (Na čelu te *Czartoryskijeve* stranke stajao je *Majewski*³.) Moć nacionalne vlade vidi se otuda što je veliki knez *Konstantin* od

¹ čovek akcije — ² *zasad* — ³ u rukopisu: *Melinski*

nje primio *pasoš* za putovanje u inostranstvo. Łapiński kaže da su Hercen i Bakunjin veoma *chaffallen*⁴, jer ako Rusa malo zagrebeš, pojavice se Tatarin, pa je tako bilo i ovog puta.

Bakunjin je postao *grdosija*, a huge mass of flesh and fat⁵, koja jedva može da hoda. Osim toga, zacopan je u svoju sedamnaestogodišnju Poljakinju, koja se u Sibiru udala za njega zbog njegovog mučeništva, i ljubomoran je na nju. Trenutno se nalazi u Švedskoj, gde s Fincima pravi «revoluciju».

Seljake — kaže Ł[apiński] — tu «arhireakcionarnu bagru» trebalo je u Poljskoj de prime *abord*⁶ ostaviti po strani. No sada su zreli i odazvali bi se na poziv vlade na *levée en masse*⁷.

Bez Austrije pokret bi već odavno propao, i ako Austrija ozbiljno zatvori svoje granice, ustanak će propasti za tri nedelje. Ali Austrija šuruje s Poljacima. Franz Joseph je pošao u Frankfurt¹⁸⁶⁷ samo iz očajanja, jer zna da mu pretili rusko-srpsko-rumunsko-italijansko-francusko-mađarsko-pruska bomba; a iz istog razloga je i papa⁸ izdao svoju poslednju poslanicu u korist Poljaka.

Ł[apiński] mi je rekao da ne može biti nikakve sumnje u to da su se s Rusima sporazumeli i Stein, Türr, Klapka i Kossuth, a ne samo Bangya.

Svrha njegovog sadašnjeg bavljenja u Londonu jeste da stvori jednu nemačku legiju, pa makar samo od 200 ljudi, i da se pod crveno-crveno-zlatnom zastavom suprotstavi Rusima u Poljskoj, delom da bi «ozlojedio» Parižane, delom da vidi da li je uopšte još moguće da se Nemci u Nemačkoj opet urazume.

Što mu nedostaje, to je novac. Ovde se čine pokušaji da se sva nemačka udruženja iskoriste za tu svrhu. Ti ćeš najbolje znati da li se u tom pogledu može nešto učiniti u Mančesteru. Sama stvar bi bila odlična.

Pozdravi Lupusa i reci mu da sam njegovo pismo poslao Eccariusu. Salut.

Tvoj
K. M.

⁴ potišteni — ⁵ golema masa mesa i sala — ⁶ u prvo vreme — ⁷ opšti ustanak — ⁸ Pije IX

203

Engels Marxu
u London

Mančester, 24. novembra 1863.

Dragi Mohr,

Pošto mi se Tvoja žena više nije javila, nadam se da Ti se stanje u međuvremenu poboljšalo i da si se rešio čireva. Samo i dalje pij vino i jedi meso, to je glavno. Poslednjih dana mnogo su me ometali u večernjim časovima u kontoru, gde jedino mogu da pomišljam na privatnu korespondenciju. Inače bih Ti ranije pisao.

Stanje u Nemačkoj postaje kritično. Stvar s Danskom^[388] u jednu ruku dolazi u ne vreme, no s druge strane, ona može samo ubrzati krizu. Smešno je kako engleska štampa odjednom nalazi da je šlezvig-holštajnsko pitanje jasno kao dan, pošto je pre toga godinama tvrdila da je toliko zapleteno da »no fellow can understand that«¹, kao što kaže Dundreary. Za nas su, uostalom, priznanja engleske štampe dovoljna. Ali kakav majstorski potez od strane Rusa je taj protokol iz 1852! Sve dok sam o tome čitao samo u onoj glupoj »Free Press«, nikad nisam mogao dokučiti šta je u stvari; ti magarci zaista imaju talenta da sve zamrse i da u tom prevaziđu čak i Dundrearyja. Neiskazana je infamija što su Pruska i Austrija potpisale taj protokol i za ovo im se treba krvavo osvetiti.

Veoma komično je i to što se naposletku celo pitanje prestolonasledstva sad vrti oko toga da li Augustenburgovac može da bude naslednik s obzirom na svoje morganatsko poreklo.

Bismarckova drskost u Pruskoj izgleda da ipak nešto splašnja. Dezavuisanje zloupotreba prilikom izbora za landrat, povlačenje uredbe o štampi su ozbiljni znaci^[389]. J'espère qu'ils ne reculent que pour mieux sauter.² Lassalle igra ulogu i u debati o štampi. Wagener je bio toliko netaktičan (prema svom prečutnom savezniku Lassalle-u) da se pozove na njegov sud o liberalnoj štampi da bi opravdao uredbu o štampi^[390]. Grohotan smeh i neslane šale od Virchowa i Gneista bili su mu odgovor. Lassalle je svoju kampanju temeljito upropastio, što ga, naravno, neće omesti da počne iznova. A magarac je lepo mogao da nauči iz *Manifesta*³ kakav stav treba zauzeti prema buržoaziji u takvim vremenima.

Srdačan pozdrav Tvojoi ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

¹ »niko živ to ne može razumeti« — ² Nadam se da su se povukli da bi bolje skočili — ³ *Manifest Komunističke partije*

204

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 2. decembra 1863.

Dragi Frederick,

Pre dva časa je stigla depeša da je moja mati umrla. Sudbina je htela nekoga iz porodice. I sâm sam jednom nogom stajao u grobu. U datim okolnostima ja sam, u svakom slučaju, potrebniji od Stare.

Radi regulisanja nasledstva moraću u Trijer. Bilo je vrlo neizvesno šta će na ovo reći Allen, pošto sam tek od pre tri dana počeo da izlazim na po pola sata rekonvalescentske šetnje.

Medutim, snabdevši me dvema ogromnim bocama medicine, Allen čak smatra da je vrlo dobro što idem. Rana se još nije sasvim očistila, ali ću naći na putu dovoljno samaričanki da mi stave flaster.

Moram Te zamoliti da mi *obratnom poštom* pošalješ toliko novca da bih mogao *odmah* otputovati za Trijer.

Salut.

Tvoj

K. M.

205

Engels Marxu

u London

Mančester, 3. decembra 1863.

Dragi Mohr,

U prilogu dve banknote U/O 16055 & 56, ukupno £ 10, sa datumom Mančester, 13. januara 1863, za put u Trijer. Nadam se da Ti šlezvig-holštajnsko oduševljenje naših zemljaka neće odviše zagorčati boravak. Ja sam celo to pitanje prostudirao i došao do zaključka:

1. da je šlezvig-holštajnska teorija glupost;
2. da Augustenburgovac ipak ima u Holštajnu prava;
3. da je u Šlezvigu teško reći ko ima pravo nasledstva — no muška loza, ako uopšte ima pravo, onda samo kao *vazal Danske*;
4. da Londonski protokol¹ u Danskoj bezuslovno važi, a u Šlezvigu i Holštajnu nipošto ne važi, jer staleži nisu pitani;
5. da se pravo Nemačke na Šlezvig ograničava samo na *jug*, koji je po nacionalnosti i po slobodnoj volji nemački, da se prema tome Šlezvig mora podeliti;
6. da je u ovom trenutku jedina šansa Nemačke da oslobodi ta vojvodstva u tome *da povedemo rat protiv Rusije u korist Poljske*. Onda je Louis Napoleon naš pokorni sluga, Švedska nam odmah pada u naručje, a Engleska, hoc est P^{am}², je paralizovana; zatim nekažnjeno možemo uzeti od Danske šta hoćemo.

Them is my sentiments.³ Imam volju da ga iznesem u jednoj brošuri ako u Nemačkoj nađeš izdavača za to⁽³⁹¹⁾. Razume se da bih brošuru potpisao. Qu'en dis-tu²⁴

Lupusu je bolje, ali još uvek teško hoda.

Srdačne pozdrave porodici. Silno sam se obradovao kad sam opet ugledao Tvoje škrabanje.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 203 — ² tj. Palmerston — ³ to je moje mišljenje — ⁴ Šta misliš o tome?

206

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. decembra 1863.

Dragi Frederick,

Najlepša hvala za 10 £. Ditto — naknadno — i za porto. Ono je na mene delovalo veoma blagotvorno. Osim vina morao sam dnevno (do ovog časa) popiti i po 1^{1/2} kvart najjačeg londonskog piva. Bila bi to dobra tema za jednu novelu. Spređa čovek koji his inner man¹ čaščava portom, bordoom, pivom i obilnim količinama mesa. Spređa klopalo, ali pozadi, na grbači, outer man², prokleti karbunkul. Kad bi đavo s čovekom zaključio pakt da će ga pod tim uslovima stalno dobro hraniti i pojjiti, onda nek đavo nosi đavola. Glava me, uostalom, još boli, a kolena klecaju, no mislim da će put svemu tome učiniti kraj. Tusica je na račun tog spoljnog čoveka kazala: »But it is your own flesh«³. Inače ne mogu dovoljno da nahvalim dra Allena. Uostalom, u vezi s operacijom je rekao da German philosophers⁴ uvek ostaju isti.

U pogledu »morem opkoljene zemlje«^[392] potpuno se slažem s Tobom. Celo pitanje prava nasledstva ima, naravno, samo diplomatski značaj. As to Danemark⁵, ja je utoliko ne smatram vezanom Londonskim ugovorom^[398], što su ruski ratni brodovi danski parlament pri glasanju intimidirali⁶. Prilažem Ti Urquhartovu glupost, glupost R. Schramma^[393] i najzad jedan *danski* pamflet koji je, bar u dvema tačkama, interesantan, 1. u pogledu onih od kojih je šlezvig-holštajnski pokret prvobitno potekao i 2. u pogledu položaja seljaka u Holštajnu.

U današnjem »Times«-u videćeš u rubrici »Šlezvig-Holštajn« oglas dra Thudichuma, koji je karakterističan za način na koji Nemci prave istoriju.

Ja ću Ti u Nemačkoj sigurno naći izdavača. Stoga počni odmah s pisanjem.

Napisaću Ti nekoliko reči čim stignem u Trijer. Moraću i u Holandiju, jer je moj ujak⁷, moj monster⁸ poverilac^[394].

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ svog unutrašnjeg čoveka — ² spoljni čovek — ³ Pa to je Tvoje sopstveno meso! — ⁴ nemački filozofi — ⁵ Što se tiče Danske — ⁶ zastrašivali — ⁷ Lion Philips — ⁸ najveći

Samo ne bi trebalo iritirati Dance. Oni treba da uvide da Skandinavci i Nemci imaju *isti* interes protiv Rusa, te da za njih nema ničeg korisnijeg od izdvajanja nemačkog elementa.

207

Marx Engelsu
u Mančester

Zalt-Bomel, 22. decembra 1863.

Dragi Engels,

Vidiš po adresi da sam opet u Holandiji, kuda sam juče srećno prispeo. U Trijeru, gde je zaostavština moje majke u vrednosnim papirima i efektima zapečaćena, skidanje pečata još nije moglo da se izvrši, jer još nisu pristigla holandska punomoćja, koja moraju proći dugački put raznih instancija. Ostavio sam u trijerskom sudu punomoćje za mog šuraka Conradija i uputio se u ovdašnji glavni štab, prvo, zato što moj ujak¹ ima u svojim rukama najvažniji deo imetka, a drugo, što je izvršilac testamenta. U svakom slučaju, potrajaće još 5 - 6 nedelja dok dođem do svog novca. No pošto moja žena 10. januara 1864. mora da isplati jedan račun mesaru (tj. *menicu*) od 10 £, bilo bi mi drago kad bi se Ti za to pobrinuo.

Karbunkul je stigla sudbina svega prolaznog, ali moja leđa su sad naknadno još puna furunkula, i noćas, npr., nisam mogao od tih gadova oči da sklopim, a što bi mi posle putovanja od Frankfurta na Majni do ovamo i te kako bilo potrebno. Muž² jedne moje kuzine³ je jedini lekar i gradski fizik u mestu, tako da nisam bez Eskulapove pomoći.

U celoj Rajnskoj provinciji, od Trijera do Frankfurta na Majni i odatle preko Gisena i Kelna sve do holandske granice čuo sam samo kako psuju Pruse. Malo, vrlo malo šlezvig-holštajnzima. U najviše slučajeva to se smatra »pruskom smicalicom«.

U Frankfurtu (gde je trebalo da posetim dve stare tetke⁴) bio sam svega jedan dan, pa se stoga nisam mogao videti ni sa jednim izdavačem. Ali sam razgovarao s jednim znancem, koji će mi pisati *ovamo* (pošto je po mom nalogu stupio u vezu s jednim izdavačem).

Ako pišeš brošuru⁵, bilo bi dobro da ubaciš još neke događaje, ne zaboravljajući sistematske blamaže pruske vlade, naprednjaka i onih redovnih, od 1815. naovamo nepopravljivih šlezvig-holštajnskih galamdžija.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Lion Philips — ² dr A. von Anrooy — ³ Henriette von Anrooy, rod. Philips — ⁴ Esther Hosel i Babette Blum — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 205

Napiši mi nekoliko redaka. Adresa, Charles Marx, na adresu Mr. Lion Philips. Zalt-Bommel, Holland.

»Tu n'est pas un Yankee, s'écria le fanatique... Depuis que tu es ici, je t'observe. Dans la figure du Saxon il y a du taureau et du loup; dans la tienne il y a du singe et du chien. Tu as peur de la liberté, tu parles de ce que tu ne sais pas, et tu fais des phrases. Tu es un Français!⁶ (195, 196, *Paris en Amérique. Edouard Laboulaye*). (Paris, 1863)

⁶ »Ti nisi Jenki, viknu fanatik... Otkad si ovde ja te posmatram. U liku Saksonca ima nešto od bika i od vuka; u tvome ima nešto od majmuna i od psa. Ti se bojiš slobode, govoriš o onome što ne znaš, ti samo fraziraš. Ti si Francuz!«

208

Marx Engelsu
u Mančester

Zalt Bomel, 27. decembra 1863.

Dear Frederick,

Prošle srede pisao sam Ti o furunkulozi koja je ponovno izbila i o »gorko« provedenoj noći. Sledećeg dana je dr van Anroy otkrio da se pored furunkula napravio novi prokleti karbunkul približno ispod mesta gde je bio stari. Od tog vremena — bez obzira na neugodan moralni utisak tog otkrića — pretrpeo sam do ovoga časa mnoge odvratne bolove, naročito noću. Moj ujak¹, sjajan stari boy², stavlja mi sâm meleme i kataplazme, a moja ljubazna, duhovita kuzina³, sa opasnim crnim očima, pazi me i neguje da ne može bolje. Pa ipak bih voleo da sam u takvim uslovima mogao da otputujem home⁴, ali o tome zasad ne može biti govora, iz fizičkih razloga. Lekar me je obradovao ugodnom perspektivom da ću morati da se petljam s tom odvratnom boleštinom do daleko u januar. Kazaće mi kad će moje stanje dozvoliti da krenem za London. Međutim, taj drugi Frankenstein na mojoj grbači nije ni približno tako opasan kao što je bio onaj prvi u Londonu. To možeš videti i po tome što sam u stanju da pišem.

Već ima dva i po meseca otkako sam sasvim prestao da pušim i nije verovatno da ću tako brzo opet propušiti.

Ako neko želi da mu se politika ogadi do povraćanja, neka je uzima dnevno u vidu telegrafskih pilula kako je donose mali holandski listovi.

Međutim, predstoji nam veliki spektakl i smešno je za Nemačku da će početi pokretom za »legitimnog« vojvodu^[395], s bučnim zahtevom za 36-tim ocem domovine.

Oni kreteni u parlamentu koji su se okupili u Frankfurtu na Majni, odbacili su bez diskusije jednu rezoluciju koju je predložio neki Nemač iz Poznania i u kojoj se u veoma sažetom i razumnom obliku postavljalo the true question⁵ između Nemačke i Rusije^[396].

Moje najsrdačnije čestitke povodom Nove godine. Isporuči ih i Lupusu.

Tvoj
K. M.

P. S. A-propos! Moja kuzina ima album, kao i sve »dametjes«.

¹ Lion Philips — ² momak — ³ Antoinette Philips — ⁴ kući — ⁵ pravo pitanje

i obećao sam da ću joj pomoći u skupljanju fotografija, između ostalog i Tvoje. Ako, dakle, imaš još koju fotografiju, budi dobar i priloži je pismu, koje ćeš mi nadam se, najzad napisati ovamo.

P. S. Baš sam hteo da stavim ovo pismo u kuvertu kad je ušao lekar⁶ i bez mnogo okolišenja izvršio nada mnom još jednu operaciju. Stvar je bila gotova in no time i now things will go on swimmingly⁷.

⁶ A. von Anrooy — ⁷ u tili čas i sad će sve ići kao po loju

1864

209

Engels Marxu

u Zalt Bommel

Mančester, 3. januara 1864.

Dragi Mohr,

Mnogobrojne božićne terevenke s general unfitnes for business¹ kao posledicom učinile su da sam bio sasvim nesposoban da Ti ranije odgovorim. No, sad je sve srećno prošlo.

Tvojoj ženi ću poslati ono što si tražio². Inače mi je veoma drago što je Tvoj drugi karbunkul operisan i što je time poslednja kriza prebrođena. Mora da si grdno omršavio usled te gnjavaže.

Šlezvig-holštajnska stvar se opet temeljito pokvarila. Ako na proleće dođe do rata, kao što mislim da hoće, imaćemo protiv sebe Dansku, Švedsku, Francusku i Italiju, a možda i Englesku. U Mađarskoj i u Poljskoj je plonplonizam^[397] u punom cvetanju, kao što je Kossuth već započeo. Pri tome vidim samo dva izlaza: 1. Ili revolucija u Berlinu čim trupe odu, a u Beču odgovarajući pokret sa dovoljnim ustupcima Mađarskoj, a možda i Poljskoj. To bi bilo najpovoljnije, i u tom slučaju ne bi se trebalo ničeg bojati. No to je u sadašnjoj konfuziji i najneverovatnije. Ili, pak, 2. uspostavljanje Svete alijanse, za šta bi deoba Poljske, kao i uvek, služila kao veza (Rusija je više zainteresovana u Poljskoj nego u Danskoj, a pored toga šansa da pri zaključivanju mira može imati Austriju i Prusku u rukama, dakle, da može postaviti sopstvene uslove). — Tada bi Rusi zamenili Pruse u Berlinu i preuzeli ulogu policije i mi bismo nadrljali, a Bonaparta bi trijumfovao.

Prividni rat u Šlezvigu pod Wrangelom ne može dugo da potraje^[398]. Prvo, danska utvrđenja su takva da bi već prvi okršaji bili odveć krvavi, a zatim je Boustrapi^[346] odveć potreban popularan rat da ne bi iskorištio tu priliku. Šta bi on mogao više želeti nego restauraciju Svete alijanse i rat za Rajnu i u isti mah za Poljsku, a pri tom da ima Englesku, Italiju i sve male evropske države na svojoj strani.

¹ opštom nesposobnošću za rad — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 207

A-propos! Naš čestiti Faucher, koji u Skupštini istupa kao besni Šlezvig-Holštajn-Sonderburg-Augustenburgovac, istovremeno piše u »Manchester Guardian«-u antinemačke članke da bi se engleskim džukcima iz »Times«-a uvukao u zadnjicu. Ne bi li trebalo nešto preduzeti da se toj gnjidi zdere obrazina?

Kad bi samo oni džukci u pruskoj skupštini sad imali smelosti, mogli bi za 6 nedelja izvesti svoju stvar načisto. Odgovor lepog Wilhelma^[399] dokazuje koliko se vlada nasukala. Niko ne daje na zajam, čak ni valjani von der Heydt a da do novca ne mogu doći par force³, to znaju.

Upravo dolazi Lupus po mene i srdačno Te pozdravlja.
Skoro ozdravljenje i srećnu Novu godinu.

Tvoj
F. E.

³ silom

210

Marx Engelsu

u Mančester

Zalt-Bomel, 20. januara 1864.

Dragi Frederick,

Kao što vidiš, još uvek sam tu, »i kazaću Vam još nešto«: ja sam, u stvari, opet incapable to move about¹. Ovo je hrišćansko-perfidna bolest. Kad sam primio Tvoje pismo, čestitao sam sebi na isceljenju starih rana, ali još iste večeri izbio mi je veliki furunkul na levoj strani prsiju, ispod vrata i, kao antipod ovoga, drugi na leđima. Mada je to bilo dosadno, ono me bar nije ometalo u hodanju, kao što sam i stvarno, u pratnji ujaka² i kuzine³, otišao u šetnju preko Rajne (Waal). Ali nekoliko dana posle toga opet se pojavio jedan karbunkul na desnoj butini, u neposrednoj blizini mesta za koje je Goethe rekao: A ako nema zadnjice, kako će blagorodni da sedi⁴⁰⁰. Ovo je najbolniji i najneprijatniji čir što sam dosad imao, i ja se nadam da će taj najzad završiti red. Zasad ne mogu ni hodati, ni stajati, ni sedeti, pa čak i ležati mi je vraški teško. Vidiš li, mon cher⁴ kako me mudrost prirode iskušava. Ne bi li bilo pametnije kad bi nekog čestitog hrišćanina, ljude kova Silvia Pellicoa, stavljala na takve probe strpljivosti? Treba, naime, da znaš da mi je osim karbunkula ispod zadnjice izbio još jedan novi furunkul na leđima, dok mi onaj na prsima još nije sasvim zarastao, tako da sam kao pravi Lazar (alias Lassalle) poražen sa svih strana odjednom.

A-propos Lazara, pada mi na um Rénanov *Leben Jesus*, koji je u mnogom pogledu običan roman, pun panteističko-mističnog zanosu. Međutim, knjiga je u nekom pogledu bolja od svojih nemačkih prethodnica, i pošto nije debela, treba da je pročitaš. Ona je, naravno, rezultat nemačkih radova. Čudnovato. Ovdje u Holandiji je nemački kritično-teološki pravac u tolikoj meri à l'ordre du jour⁵, da ga popovi otvoreno priznaju sa propovedaonica.

Što se tiče šlezvig-holštajnske istorije, nadam se da će ona dovesti do kolizija i u samoj Nemačkoj. U kojoj meri Rusija poznaje svoje ljude, Austriju i Prusku, vidi se po cool impudence⁶ kojom je »Petersburger Journal« sada štampao Varšavski protokol⁴⁰¹.

Mali nemački kneževi uzimaju veoma ozbiljno previd šlezvig-

¹ nesposoban za kretanje — ² Lion Philipsa — ³ Antoinette Philips — ⁴ dragi moj — ⁵ na dnevnom redu — ⁶ hladnoj bestidnosti

-holštajnskog pokreta. Oni zaista misle da ih Germanija još nema dovoljno i da stoga jedva čeka da ustoliči i trideset i petoga⁷.

Pišem Ti samo ovih nekoliko redaka, a i to uz veliki napor, jer mi je teško sedeti. Ali očekujem da ćeš mi odmah odgovoriti; raspoložim se kad ugledam Tvoj rukopis.

Ne zaboravi da priložiš svoju fotografiju. Obećao sam je svojoj kuzini i kako da veruje u naše orest-piladovsko prijateljstvo kad ne mogu čak ni da Te commovere⁸ da pošalješ jednu fotografiju? Adresa kao i ranije, care of⁹ Mr. L. Philips. Pozdrav Tebi i Lupusu.

Tvoj
K. M.

⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 208 — ⁸ nateram — ⁹ per adrese

211

Marx Engelsu

u Mančester

London, 25. februara 1864.

Dear Frederick,

Ovo nekoliko redaka samo da Ti javim da sam se vratio^[394]. Čim vreme dozvoli, doći ću na *dva dana* u Mančester da Te opet vidim i da Te ujedno izvestim o svojim poslovima.

Ja sam potpuno izlečen i samo mi još na nekoliko mesta (naročito na gornjem delu butine) a little¹ smeta poslednji proces zaraščivanja. Nisam omršavio, već sam se udebljao uprkos bolesti. Istina, pušenje je sasvim prestalo.

Posebno iznenađenje bila je za mene neočekivana pojava Piepera. On je ovde da namesti svoju sestru kao governess². Bio je 4 godine učitelj u Bremenu. Poslednju godinu dana »jeo je hleb Nationalvereina«^[22], čak je bio i u Italiji o trošku Augustenburgovca. Isto je tako dosadan i zevzekast kao i ranije.

Srdačan pozdrav Tebi i Lupusu.

Tvoj
K. M.

¹ pomalo — ² guvernantu

212

Marx Engelsu

u Mančester

[London] Petak [11. marta] 1864.

Dragi Frederick,

Sutra u 10 polazim odavde sa Euston stanice i biću oko 5 časova popodne u Mančesteru.^[402]

Da duže čekam na lepo vreme, would be foolish¹.

Ono što me je osim toga during the two last weeks² zadržavalo — bilo je some new and unexpected furuncles breaking through different parts of the body³.

Yours
Mohr

¹ bila bi ludost — ² za poslednje dve nedelje — ³ nekoliko novih neočekivanih čireva koji su izbili na raznim delovima tela

213

Marx Engelsu

u Mančester

19. aprila 1864.

1, Modena Villas, Maitland Park, Haverstock
Hill, N. W. London

Dear Frederick,

Sve do pre nekih 8 dana trajala je furunkuloza, što me je veoma »ozlovoljilo«, i tek ima nekoliko dana kako sam se opet mogao prihvatiti svog posla.

Privilegija 1. aprila da bude all fools'day¹ protegnuta je ovog meseca, bar što se Londona tiče, na ceo mesec. Garibaldi i Palmerston for ever!² na zidinama Londona. Garibaldi kod Pama, *Clanricarde*-a i uz počasnu pratnju engleskih policemena³ u Kristalnoj palati! U Engleskoj nema mouchard⁴-a! Braća Bandiera imali bi o tome štošta da kažu^[403]. Garibaldi and »Karl Blind«! Kakav talenat u kočoperenju razvija ova potonja vodenoglava vaška! »Mister Karl Blind« — javlja »Athenäum« — »has joined the Shakespeare committee^[404]!« A on ne razume ni jednu jedinu S[hakespeare]ovu reč. Morao sam da pružim jak otpor i verovatno sam izgubio svaki respekt u očima Webera. Radničko udruženje^[3] je, naime, htelo (podbadano od W[eber]a) da sastavim adresu Gar[ibaldiju] i da zatim s deputacijom podem k njemu I refused flatly.⁵

Kad ćeš doći? Porodica Te očekuje.

Sutra počinje konferencija^[405] na kojoj će Teutonima pasti mrena s očiju. Collet mi je za četvrtak najavio svoj dolazak i ujedno mi poslao čitavu lot⁶ materijala o šlezvig-holštajn-lauenburškoj stvari. Moraću, dakle, sutra ceo dan da ozbiljno studiram tu gnjavažu, da bih tom čoveku, koji celu genealogiju itd. zna napamet, mogao da odgovorim. Verovatno si zapazio kako onaj bedni Disraeli hoće da Pamu uštedi trud, te da na predstojećoj konferenciji odgovara na pitanja Osborne-a i Kinglake-a o Šlezvig-Holštajnu. Disraeli je juče nagovestio da će postaviti »previous question«⁷. Već 2.-3 godine on u svim ozbiljnim aferama (kao npr. u avganistanskoj^[192]) staroga Pama izvlači iz blata.

¹ dan svih budala — ² zanavek — ³ policajaca — ⁴ doušnika — ⁵ Ja sam prosto odbio — ⁶ hrpu — ⁷ »prethodno pitanje«

Koliko je bedan taj Garibaldi (mislim donkeyhaft⁸) — koga je, uostalom, John Bull svojim embrace⁹ napola killed¹⁰ — možeš razabrati i iz sledećeg, što of course¹¹, inače nije priznato:

Na tajnom kongresu revolucionara u Briselu (septembar 1863) — s Garibaldijem kao nominalnim šefom — donet je zaključak da G[aribaldi] dođe u London, ali inkognito, dakle, da iznenadi grad. Zatim je trebalo da in the strongest possible way come out¹² u korist Poljske. Umesto toga on se bratimi s Pamom! Radije bih bio vaška u ovčijoj vuni nego takva hrabra glupost — kaže Shakespeare u »Troilu i Kresidi.«

Najlepše pozdrave Lupusu i Lizzy.¹³

Tvoj
K. M.

Dženica kašlje još uvek, ali mi mnogo bolje izgleda. Nova kuća¹⁴ je in fact¹⁴ veoma reanimirala.

⁸ budalast — ⁹ zagrljajem — ¹⁰ udavio — ¹¹ naravno — ¹² na najoštrij način istupi — ¹³ Lizzy Burns — ¹⁴ stvarno

214

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. aprila 1864.

Dragi Mohr,

Nadam se da si se najzad rešio furunkuloze. U međuvremenu Lupus strahovito pati od reumatične glavobolje, što je počelo dok si Ti još bio ovde¹ i odonda nije popustilo, već, naprotiv, bivalo sve gore, tako da već nedeljama nije čestito spavao. Sad je već opet više puta morao ostati u krevetu, a ona svinja Borchardt ne preduzima ništa protiv toga, nego ga leči kolhikumom protiv ono malo gihta što Lupus ima u nožnom palcu (što mu, međutim, *sada* uopšte ne smeta, dok ga glavobolja i nesаница zbilja upropašćavaju), pa mu čak ne daje s vremena na vreme ni nešto opijuma. Nekoliko puta sam ozbiljno razgovarao s Lupusom o tome, ali Ti znaš koliko malo to pomaže. On se smatra obaveznim prema B[orchardt], i tu se ništa ne može. Jedino što je taj quack² učinio, bilo je da mu je pjestio 10 unci krvi! — prekjuče. Večeras opet idem Lupusu da vidim kako mu je. Pre 3 nedelje imao sam i ja žestok napad reumatizma u mišićima za disanje, ali ga je Gumpert za 24 časa izlečio.

Garibaldijada se dostojno završila. Način na koji je izbačen, pošto su swells³ 8 dana zijali u njega, zbilja je jedinstven i može da se desi samo u Engleskoj. Za svakog drugog čoveka, osim Garibaldija, to bi bila propast, a i za nj će to uvek biti enormna blamaža što je engleskoj aristokratiji poslužio kao nine days wonder⁴, da bi ga zatim izbacili napolje. Postupali su s njim kao sa čistim romantičarom. Kako je samo taj čovek mogao pristati na to i kako je mogao biti toliko glup da u tim dundrearys⁵ vidi engleski narod. Međutim, kome sad nije jasan potpuno buržujski karakter toga gospodina, tome se ne može ništa objasniti. Jer respekt pred engleskom štampom, to je gotovo još gore nego respekt pred peelerima⁶. A onda exit⁷, exit prevazilazi sve.^[407]

A i naš prijatelj Bismarck je neki lumen. O njemu se čak može reći: n'est pas Soulouque qui veut⁸. Najpre je podržavao Bonaparto u opomenama štampi^[389], a sad šalje valjanog kaplara Wilhelma u Šlezvig da bi pridobio ljude da glasaju za aneksiju Pruskoj!^[408] Taj magarac kao da uobražava da Savoje i Nice leže na drumu i da treba samo da

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 212 — ² šarlatan — ³ fićfirici — ⁴ devetodnevno čudo — ⁵ kicošima — ⁶ policajcima — ⁷ odlazak — ⁸ nije svako Soulouque koji to hoće da bude

ih digne. Uostalom »Dagbladet« kaže sasvim tačno da je u pruskoj reakcionarnoj štampi posle zauzimanja Dipela⁽⁴⁰⁹⁾ zavladao takvo oduševljenje i da su se ti tipovi toliko poneli da se sa sigurnošću može računati na veoma bliski i veoma duboki pad te bande.

Pruska vojska me je u tom jurišu donekle iznenadila. Napad je izvršen sa 4 brigade (24 bataljona) protiv 4 danske brigade (16 bataljona), dakle, nipošto nesrazmerna nadmoć za takav juriš. Istina, Danci su bili prilično slomljeni artiljerijskom vatrom, ali bili su to i Rusi u Sevastopolju, pa čak i više. No to što su Prusi za 20 minuta zauzeli prvih 6 rovova, a zatim za 2 časa — notabene bez zapovesti, jer se valjani princ⁹ hteo sa tim zadovoljiti — zauzeli čitavo poluostrvo zajedno s mostobranom, te Dancima, kojih je bilo oko 13 000, naneli gubitak od 5 000 ljudi, to je više no što se od tih momaka smelo očekivati. Ti češ se, uostalom, setiti da sam uvek govorio da je prusko vatreno oružje — puška i top — najbolje na svetu, i to se ovde pokazalo. Ali će za to i konferencija⁽⁴⁰⁵⁾ uskoro pokazati kakve marionete imaju za diplomate. Između Rusije, Boustrape⁽³⁴⁶⁾ i Palmerstona, pa uz pomoć »velike« Bismarckove politike, nadmenost će svakako ubrzo početi da splašnjava. A kako stoji s novcem? Onih 22 miliona iz državne kase i 6 miliona zajma od železnice već je sigurno straćeno, a šta onda?

Uskoro ću jednog petka uveče da se dokotrljam do Tebe, no, prethodno ću Ti, naravno, pisati.

Piši mi opet što pre i pozdravi family.

Tvoj
F. E.

⁹ Friedrich Karl od Pruske

215

Engels Marxu

u London

[Mančester], Nedelja, 1. maja 1864.
6,50 posle podne

Dragi Mohr,

Upravo dolazim od Lupusa, gde su bili i Borchardt i Gumpert. Oni se ne slažu u dijagnozi, ali to je zasad sporedno, jer je reč o tome da mu se najpre pomogne da ojača, i u tom pravcu je G[umpert] odmah energičnije intervenisao. Još juče sam B[orchardta] pitao radi porra, ali je on bio mišljenja, pošto L[upus]u nije sasvim bistro u glavi, da je bolje da to ostavimo, a jutros je još predlagao — špansku bubu! Danas Lupus dobija na svaka dva časa po kriglu šampanjca, a noćas će dobiti u beeftea¹, koju uzima u međuvremenu, i brandy. Onaj džukac Borchardt mu je još u sredu pustio 10 unci krvi!! Uostalom, stanje je vrlo rđavo, jer ma koja dijagnoza bila tačna, i jedna i druga su podjednako loše. B[orchardtova] dijagnoza je meningitis, zapaljenje unutrašnje moždane opne, sa tendencijom eksudata. G[umpert] jutros još nije mogao da postavi dijagnozu, ali, osim na ovo, misli i na uremiju (prodiranje mokraće u krv kao posledica degeneracije bubrega) ili na anemiju s lokalnom afekcijom nervnog sistema. Pošto je posle konsultovanja morao da obavi još jednu posetu, nisam mogao da s njim podrobnije razgovaram; čim saznam njegovo mišljenje, pišaću Ti.

Voleo bih da sutra dodeš na nekoliko dana ovamo⁽⁴¹⁰⁾. Predviđam da ću ove nedelje imati veoma mnogo posla, a uvek je dobro da jedan od nas nekoliko puta dnevno govori s lekarima, i da se pobrine za sve što je potrebno. A pored toga, bilo bi mi inače veoma drago. Ako dolaziš, depeširaj sa stanice odakle polaziš na adresu 7 Southgate St. Marys, to staje svega 1 šiling.

Bio sam primoran da juče kažem B[orchardtu], da bih ga time naterao na konsultaciju, da G[umpert] uživa Tvoje poverenje u istoj meri kao i moje i da mi Ti nikad ne bi oprostio u slučaju da Lupus umre zato što G[umperta] nisam konsultovao. Bilo mu je veoma neprijatno, ali mi nećemo, valjda, dopustiti da Lupus umre za ljubav sujete toga nevaljalca.

Tvoj
F. E.¹ govedu supu

216

Engels Marxu

u London

Mančester, 2. maja 1864.

Dragi Mohr

Izgledi za Lupusa su svakim danom sve gori. Stanje besvesnosti je sve više hronično. On još sasvim dobro raspoznaje ljude koji mu dolaze, ali onda iznenada počinje da govori rambling¹ i jedino mu dodu svetliji momenti kad uzme dosta stimulativnih sredstava. Ali i ti momenti postaju sve mutniji i kraći. Gumpert ima vrlo malo nade, njegova dijagnoza glasi: razmekšanje mozga kao posledica hiperemije mozga prouzrokovane, stalnom glavoboljom i nesanicom koja otuda dolazi. O Borchartovom meningitisu nema više ni govora, i on je usvojio G[umpertovu] dijagnozu, i uopšte čini sve što G[umpert] predlaže, jedino u pogledu uzroka glavobolja čini se da ima veoma nejasnu predstavu.

Svakim danom, koji Lupus provede u tom bunovnom stanju — osim ako ako ga sredstva za nadraživanje ne privedu k svesti — stanje se, naravno, pogoršava, i ako sledeća 3 do 4 dana ne donesu poboljšanje, jadnik će propasti bilo usled iscrpenosti ili apopleksije, ili, ako se izvuče, biće *idiot*. Ova alternativa — smrt ili blesavost — više je nego strašna. Gumpert, naravno, govori veoma obazrivo o svom kolegi, no ja pouzdano znam da se Lupus mogao spasti da se glavobolja pravilno lečila, a naročito da se nešto preduzelo u pogledu *nesanice*. Ali tek prošlog četvrtka, posle pet nedelja nespavanja, dao mu je B[orchardt] nešto opijuma. A onda i to puštanje krvi u sredu. Stalno ga je lečio protiv gihta, davao mu samo kolhikum i sl. Zabrinuo se, izgleda, tek kad je nastupilo stanje besvesnosti.

Sutra u 9 je opet konzilijum, i ja ću prisustvovati i videću kako mu je. B[orchardt] će se danas pobrinuti za nekog bolničara. Jadnik, da se samo izvuče!

Tvoj
F. E.

¹ nepovezano

217

Engels Marxu

u London

[Mančester, 2. maja 1864]
Ponedjeljak uveče, 8,30

Dragi Marx,

Stvar sa Lupusom ide brzo. On ima halucinacije, naprestano skače iz kreveta itd. Nedostaje nam čovek koji bi bio pored njega i čuvao ga da se ne povredi. Ovde ima samo jedan profesionalni bolničar, a i taj je zauzet. Borchardt bi, doduše, mogao dobiti jednog iz obližnje bolnice za duševne bolesti, ali dokle god ne iščezne i poslednja nada za ozdravljenje, neće, naravno, takve ljude, da se ne bi kasnije o tome pričalo i Lupusu time naškodilo. On misli da bi, možda, Ti imao nekog pouzdanog čoveka koji ne mora da bude *profesionalni bolničar*, i bolje da nije, već da je samo pouzdan, da radi što mu se kaže i da ne zaspi — ako imaš nekog takvog mogao bi ga odmah sutra poslati ovamo, jer mi smo obezbeđeni samo do sutra, a *periculum in mora*¹. S'il s'en trouve², pošalji ga **odmah** Borchardtu, Rusholme Road, Mančester.

Ako ga nemaš, Borch[ardt] Te moli da mu odmah ujutro depeširaš (staje 1 šiling), da bi on i Gum[per]t mogli ovde da traže.

U tom smislu sam Ti ovog časa depeširao, ali ovo pismo je potrebno radi boljeg razumevanja depeše.

Tvoj
F. E.

¹ opasno je odlagati — ² Ako se takav nađe

218

Marx Engelsu

u Mančester

23. maj 1864.

1, Modena Villas, Maitland Park
Haverstock Hill, London, N. W.

Dragi gospodine,

Ovim Vas molim i ovlašćujem da kao moj zastupnik preduzmete sve potrebne korake za ispunjenje testamenta našeg zajedničkog prijatelja Wilhelma Wolffa.

Karl Marx, dr phil.

Fr. Engels, Esq.

6. Thorncliffe Grove, Oxford Street,
Manchester

219

Marx Engelsu

u Mančester

[London] Četvrtak, 26. maja 1864.

Dragi Frederick,

Na moje veoma »prijatno« iznenađenje, otkrio sam jutros (već prošlu noć nisam mogao da spavam) opet dva »krasna« furunkula na prsima. Konsultuj Gumperta šta da radim. Gvožđe sad ne bih želeo uzimati, pošto mi već ionako udara krv u glavu. Allenu takođe ne bih hteo da idem, jer se ničega toliko ne plašim nego da opet otpočnem s formalnim lečenjem, što bi me sad ometalo u radu, a ja ipak moram da najzad završim. Uprkos tome što su mi ljudi rekli o mome zdravom izgledu, ja sam se stalno osećao something wrong¹, a i velika odlučnost koju moram upotrebiti da bih obradio teze temate, takođe pripada tom osećanju neadekvatnosti. You excuse this spinozistic term². Jesu li knjige of our poor³ Lupusa poslane u London?^[411] Uznemiren sam što ne stižu jer je trebalo da ih Tvoji warehousemen⁴ — kako sam ja razumeo — otpreme još (prošlog) četvrtka.

What do you say of Grant's operations?⁵ »Times«, of course⁶, hvali samo Lee-ovu odstupanjem prikrivenu strategiju^[412]. »It«, rekla je jutros Tussy, »considers this very, canny, I dare say.«⁷ Želim samo da Butler uspe. Bilo bi divno kad bi on prvi ušao u Richmond. Bilo bi rđavo kad bi Grant morao da se povuče, but I think that fellow knows what he is about⁸. Prvi pohod na Kentaki, Viksburg kao i batine koje je Bragg dobio u Tenesiju svakako su njegova zasluga.^[413]

U prilogu pisame od Jonesa, koga na osnovu toga možeš pozvati for another day⁹.^[414]

Pozdravlja Te the whole family¹⁰.Tvoj
K. M.

¹ nešto loše — ² Izvini za ovaj spinozistički izraz — ³ našeg jadnog — ⁴ magacioneri — ⁵ Šta veliš na Grantove operacije? — ⁶ razume se — ⁷ »Mislim da on to smatra za veoma lukavo.« — ⁸ ali ja mislim da taj momak zna šta hoće — ⁹ za drugi dan — ¹⁰ cela porodica

220

Engels Marxu

u London

[Mančester] 30. maja 1864.

Dragi Mohr,

Knjige još nisu otišle, a ni vino. Poslaćemo ih zajedno. Ni od Borchardta ni od advokata nemam nikakvih vesti, prekosutra ću otići do ovog poslednjeg i predaću mu punomoćje.¹

U pogledu furunkula Gumpert kaže da ne treba ništa da preduzimaš ukoliko su to *samo poslednji izdanci*. Govorio sam s njim o Dženici; veli da njeno stanje izgleda da je hlorotično, da su u takvom stanju iznenadni astmatični napadi česti i potiču od smetnji u krvotoku, da se tu može nešto preduzeti jedino protiv stanja uopšte i da ne bi imao ništa da doda načinu lečenja koje primenjuje Allen; činilo se da stvar uopšte ne uzima ozbiljno.

Kampanja u Virdžiniji opet ima karakter nerešenosti, tačnije rečeno, teškoće da na ovom terenu uopšte dođe do odluke. Za vesti per Scotie² ne dam ništa, one znače samo to da je osmodnevna kiša spasla Lee-a od toga da neprestano vodi bitke à la Solferino.^[415] A to je za njega mnogo. Još dve takve bitke i njegova armija, koja je svake večeri morala da odstupa na nov položaj, svakako bila u vrlo lošem stanju, teško da bi bila kadra da se odupre negde *pre* Ričmonda. Grant je takođe imao koristi od zastoja, ali ne u istoj srazmeri. Pojačanja koja mu sad pristizu neće biti od velike koristi. Pa ipak se ne bih začudio ako bi se Lee uskoro povukao do Ričmonda. Tu će onda doći do odlučne bitke.^[413]

Bismarck izgleda da ima ogromnu sreću, po svemu sudeći moglo bi doći do nekog augustenburškog mira^[416]. Ja to još nikako ne mogu da povežem, ali današnji članak u »M[orning] Post«-u, koji mnogo miriše na poraz, potvrđuje mi to. (U njemu, između ostalog, stoji da Šlezvig treba da bude podeljen, a reka *Ejder* treba da bude nova granica između danskog i nemačkog Šlezviga!) Mada sve to izgleda verovatno, ne mogu zamisliti da će Rusi tako bez daljega odustati od svih svojih uspeha od 1851/52,^[417] utoliko pre što nigde za njih ne vidim ekvivalenta.

U Tvom Francoeur-u udubio sam se u aritmetiku, od koje si se Ti, čini se, podalje držao, sudeći po strašnim štamparskim greškama u brojkama koje su ostale neispravljene. Neke stvari su vrlo elegantne,

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 218 — ² preko Škotske

ali je zato *praktična* strana aritmetike obrađena užasno slabo i plitko; u svakoj nemačkoj školi može se naći bolji udžbenik. A i sumnjam u to, da li je praktično, pa makar i elementarno, izlagati stvari kao što su koreni, potencije, nizovi, logaritmi itd. *jedino* brojkama (bez ikakve algebarske pomoći i in fact³ ne pretpostavljajući ni elementarno poznavanje algebre). Ma koliko da je radi ilustracije dobro uzimati primere s brojkama, ipak mi se čini da je to ograničavanje samo na brojke manje očigledno nego prosto algebarsko izlaganje sa $a + b$, baš zbog toga što je opšti izraz u algebarskoj formi jednostavniji i očigledniji, a bez opšteg izraza ne može se ni ovde ništa postići. Doduše, to je baš onaj deo koji je matematičarima par excellence ispod časti.

Danske listove poslaću Ti sutra. U više gradova Jitlanda pruski oficiri su se, vele, opirali pre no što su izvršili zapovest o konfiskaciji, uopšte se nigde ne žale na njih, samo na generale i njihova naređenja. Englesku grde u »D[ag]bl[adet«]-u gotovo više nego u Nemačkoj.

Inače, ničeg novog osim što je veoma hladno. Srdačno pozdravi svoju ženu i devojke. I hope Tussy is content with the cotton.⁴

Tvoj
F. E.

³ u stvari — ⁴ Nadam se da je Tussy zadovoljna koncem.

221

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 3. juna 1864.

Dragi Frederick,
Prilažem

1. burgiju koju mi je danas sa krstopletom poslao iz Brisela margarac Kertbény;^[418]

2. isečak iz »Rhein[ische] Zeitung«-a sa nekrologom o Lupusu — napisao ga Elsner, sada jedan od urednika »Breslauer Zeitung«-a, odakle ga je »Rheinische« preštampano;

3. još jedan isečak iz »Rhein[ische] Zeit[ung]«-a, gde Ti skrećem pažnju na članak *Der feudale Sozialismus*^[419].

4. Pismo nekog Klingsa iz Solingena na nekog Molla ovde. Da bi to pismo razumeo, sledeće: Moll (a pored njega još jedan njegov drug¹) je radnik iz Solingena, koji je (s pomenutim drugom) pobegao od kazne od 4 meseca zatvora (posledica Lassalle-ovog istupanja prošle godine). Klings, takođe radnik, opunomoćenik je barona Itziga za Solingen^[420].

Oba begunca iz Solingena došli su ovamo da me posete; izrazili su svoje oduševljenje za Itziga i rekli mi da su se radnici upregli u njegova kola kada je poslednji put bio u Solingenu. Pretpostavljali su, kao nešto samo po sebi razumljivo, da između nas dvojice i Itziga postoji najintimnije razumevanje (Itzig je u Elberfeldu prilikom svog poslednjeg boravka održao govor o Lupusu^[421]). Rekoše mi da je Klings bivši član Saveza^[47], a to isto su i svi *radnički vode* Itzigovog pokreta u *Rajnskoj provinciji*, i da su svi oni bili i ostaju naše odlučne pristalice. Upoznao me je i s Klingsovim pismom, i ja sam ga upitao hoće li da mi ga ostavi da ga pošaljem Tebi. Pristao je. Ne treba ga, dakle, vraćati. Ja tim ljudima nisam, naravno, rekao svu istinu o našem odnosu ili, tačnije, o nepostojanju odnosa sa Itzigom, nego sam ostavio da treća lica učine neke sasvim daleke aluzije.

Ljudi su sad ovde na ulici. Iz Solingena primaju 50 talira, a ovdasnje radničko udruženje^[3] daje im 2 £; mi ćemo ovde još nešto sakupiti, i bilo bi dobro kad bi se i u Mančesteru prikupilo nekoliko funti. Momke treba poslati u Ameriku, jer kao fabrički radnici (solingenski nožari itd.) za londonsko *zanatstvo* sasvim su neupotrebljivi.

»Ma šta je to« — više puta sam se upitao dok sam čitao Itzigov *Lohnarbeit und Kapital*. Osnovne misli učinile su mi se, naime, doslovce

¹ Julius Melchoir

poznate (iako na Itzigov način ulepšane), a ipak to nije bilo direktno iz *Manifesta*² itd. Pre nekoliko dana slučajno sam pregledao svoju seriju članaka o najamnom radu i kapitalu u »Neue Rheinische Zeitung« (1849) — u stvari, samo odštampana predavanja koja sam 1847. održao u Briselskom radničkom udruženju. Tu sam našao neposredni izvor moga Itziga, pa ću, iz osobitog prijateljstva prema njemu, celu tu stvarčicu iz »N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung« objaviti u svojoj knjizi kao *Dodatak, dabome on false pretences*³, ne aludirajući na Itziga. To mu se neće dopasti.^[422]

Knjige su stigle⁴, a isto tako i vino. Najlepša hvala. Tussy mi je naložila »to give you her love and to tell you that your cotton has somewhat improved«. ⁵

Borkheim je — pod pokroviteljstvom *Oppenheima*, »Jevrejina Süßa« iz Egipta — zaradio nekih 2000 £. Prema njegovim sopstvenim rečima, on je u zemlji piramida u neku ruku igrao ulogu Oppenheimovog uveseljivača, i ovaj ga je odmah hteo zadržati tamo. Ali Evropejci umiru tamo kao muve, pa se B[orkheim] radije zadovoljio time da od Abul Haima, kako Arapi zovu Oppenheima, s vremena na vreme dobije po koji poslić. Krajem leta ide opet u Carigrad u tu svrhu.

Devojke i madame šalju Ti najlepše pozdrave.

My compliments to Lizzy.⁶

Salut.

Tvoj

K. M.

A-propos!

Prijatelj Freiligrath ne sme, naravno, nigde da izostane gde treba ubirati lovorike. Vidi Elsnerov nekrolog. Seti se Harney-ovog posmrtnog slova o Schrammu⁷. A sad je u Njujorku izišao jedan veoma skupi *Record of the Revolution*, koji je izdalo jedno udruženje u Njujorku i gde su registered⁸ svi events⁹, dokumenti itd. o sadašnjem građanskom ratu od početka do danas. Well! Taj zbornik je besplatno poslan dvadesetorici — tridesetorici ljudi (uračunavši i razne evropske biblioteke), između ostalog i Quen of England¹⁰, J. St. Millu, Cobdenu, Brightu i — Freiligrathu. On mi je to saopštio rekavši da su ga Jenkiji »silno obradovali i ukazali mu čast«, dao mi je da pročitam propratno pismo sa priloženim odštampanim spiskom tih srećnika. Da mi je samo znati šta je ta dobičina učinio za Jenkije ili šta može ili hoće da učini? Medutim, loi générale¹¹: Freiligrath mora da prima honneurs¹² u ime nemačke nacije zato što se taj vrli građanin drži tako hrabro neutralno i što »inače nije zbilja ništa naučio«. ^[423]

² *Manifest Komunističke partije* — ³ *pod nekim izgovorom* — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 219 — ⁵ »da Te najsrdačnije pozdravim i da Ti kažem da je Tvoj konac sad nešto bolji« — ⁶ Moji pozdravi Lizzy (Burns) — ⁷ Vidi u 36. tomu ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 126 — ⁸ navedeni — ⁹ događaji — ¹⁰ engleskoj kraljici (Victoria) — ¹¹ opšti je zakon — ¹² počasti

222

Engels Marxu

u London

Mančester, 3. juna 1864.

Dragi Mohr,

Potvrđujući učtivo svoj poslednji dopis, mogu Ti danas saopštiti da je Lupusov testament prekjuče prošao kroz court of probate⁽⁴²⁴⁾ i da je odnosni dokument u mene. Podneo sam ga, takođe, i banci i registrovao ga, pa ću u ponedeljak ili u utorak podići novac u banci (to mogu sâm, bez Borchardta) i doznačiti ga Tebi. To iznosi oko 230 £. Nastojaću da sutra ili u ponedeljak nađem B[orchardta] i da učinim sve što je moguće da stvar bude što pre uređena. Iznos od 12 £¹, koliko će otprilike iznositi porez na nasledstvo, zadržaću i još nešto iznad toga za podmirenje honorara lawyer²-u itd. Pomenuti mi reče da mesec dana posle odluke suda (dakle počev od 1. jula) treba triput uzastopce uvrstiti u »Gazette«, »Times« i u local papers³ poziv nepoznatim poveriocima sa određenim rokom, da bismo se obezbedili od eventualnih naknadnih reklamacija. To će, dakle, dovesti do izvesnog odlaganja definitivnog uređenja stvari. Otprilike septembra stići će poziv za uplatu poreza (dotad se, dakle, na njih mogu spasti kamate) i tada ćemo se morati obračunati s Woodom i uplatiti novac, a potom se cela stvar može definitivno likvidirati.

Pronašao sam čoveka kod koga se Lupus fotografisao i našao kod njega originalni negativ; dao sam da se izrade 24 kopije, pa Ti u prilogu šaljem 4, od kojih po jednu možeš dati Pfänderu i Eccariusu, a ako Ti treba još možeš ih dobiti. Tom prilikom sam se i ja fotografisao i prilažem Ti rezultat; ovde kažu da je slika vrlo dobra.

»Free Press« primio sa zahvalnošću. Šta će sad poor⁴ Collet pošto mu je Othellos occupation gone⁵? To jadno, pametno dete koje je upućeno u sve tajne visoke diplomatije.

Mnogo pozdrava. Šta rade furunkuli?

Tvoj
F. E.

¹ u rukopisu: £ 120 — ² advokatu — ³ lokalne listove — ⁴ jadni — ⁵ otelevsko zanimanje propalo

223

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 7. juna 1864.

Dragi Frederick,

Tvoju fotografiju, isto tako i Lupusovu primio. Od ove poslednje mi je potrebno još at least 4 copies¹. Tvoja fotografija vrlo dobra. Deca kažu da tu izgledaš kao «anjenehmer Jejenstand»². Pošto namera-vani novi snimak još nije ostvaren, Dženica Ti je juče poslala dagero-tipiju. «Dagblad[et]» sam dobio i thanks³.

Priloženo pismo od Liebknechta, koje sam juče dobio, intere-sovaće Te u mnogom pogledu. Treba da ga priključiš arhivi kao i ostala pisma te vrste koja Ti šaljem. L[iebknechtu] sam odmah od-govorio i uglavnom ga pohvalio za njegovo držanje, samo sam mu malo natrijao nos zbog glupavog uslova — naša saradnja — koji je postavio za eventualno izdavanje Lassalle-ovog lista, od čega je sad srećom digao ruke. Objasnio sam mu da mi, doduše, smatramo po-litički oportunistim da L[assalle]a zasad ne ometamo u akciji, ali da se ni u kom slučaju ne možemo identifikovati s njim... Da ću mu [Liebknechtu] u toku ove nedelje poslati nešto novaca. Čini se da je grešnik u vrlo teškim prilikama. On se dobro držao i njegov stalni boravak u Berlinu je veoma važan za nas.

Borkheim mi je pokazao pismo velikog Orgesa, koji je sada u Beču. O[rges] piše da je «razmekšanje mozga» u a[ugsburškom] »A[llge-meine] Z[eitung]«-u »pobedilo«, da je u listu preovladao »partikula-rizam« a ne »nemački duh«, da je jedan od četiri vlasnika a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a njega (»velikog Orgesa«) »tako reći, lično insultirao«, da su mu već odavno ruke bile vezane, da je najzad istupio iz lista itd. Serves O[rges] right.⁴ Taj gospodin se prostački ponašao prema nama u aferi Vogt.⁵

Borkheim mi je dostavio veoma tačne, na licu mesta proverene pismene detalje o napredovanju Sueckog kanala. Poslaću o tome be-lešku Daud Paši.⁶⁽⁴²⁵⁾

Što se tiče Danske, pozicija Rusa je veoma teška. Oni su pomoću velikih obećanja Prusku naterali u rat a kao protivuslugu za stalnu prusku pomoć u poljskoj stvari⁽³⁴¹⁾ stavili su im u izgled Šlezvig-

¹ najmanje 4 kopije — ² »prijatan predmet« — ³ hvala — ⁴ Tako mu i treba — ⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 415 — ⁶ Davidu Urquhart-u

-Holštajn. Lepi Wilhelm⁷, koji sad misli da je William the Conqueror⁸, ne da se, naravno, tako lako otpraviti kao njegov genijalni prethodnik⁹. Palmerstonu je kraljica¹⁰ vezala ruke. Bonaparta, koga su Rusi zajedno sa svojim Pamom hteli podmetnuti Nemcima kao krivca, has reasons of his own¹¹ da izigrava gluvonemog. Ne uzimajući u obzir postojanje eventualnog tajnog ugovora s Pruskom, Rusima je sad iznad svega stalo do »nemačkih simpatija«. Stoga je pod such circumstances¹² moguće da će na isti način »žrtvovati« Šlezvig-Holštajn, kao što je Katarina II proglasila teškom svojom žrtvom kad je u ugovoru o trećoj deobi Poljske sadašnju kraljevinu Poljsku prepuстила Prusima, naravno uz rezervu da tu žrtvu u pogodnom času povрати^[426]. Ogroman korak koji su Rusi sad učinili na Kavkazu^[427] i koji Evropa posmatra sa idiotskom ravnodušnošću, gotovo ih sili, a i olakšava im, da na drugoj strani zažmure na jedno oko. Te dve stvari, ugušivanje poljskog ustanka i zauzimanje Kavkaza, smatram za dva najvažnija događaja u Evropi od 1815. naovamo. Pam i Bonaparta mogu sada reći da nisu uzalud vladali, a ako je šlezvig-holštajnski rat služio samo za to da se Nemačkoj i Francuskoj baci prašina u oči kako ne bi videle te krupne događaje, onda je on, što se tiče Rusa, u celosti ispunio svoju svrhu, ma kakav bio ishod londonske konferencije^[405]. Ti vidiš iz L[iebkecht]-ovog pisma da su pruski liberalni listovi prevelike kukavice da bi samo i konstatovali kako Pruska ne prestanto predaje poljske begunce Rusima. Bism[arck] im je sa šlezvig-holštajnskom aferom zapužio usta.

Američke novosti mi izgledaju veoma povoljne, a naročito zabavan mi je bio današnji uvodnik »Times«-a, gde dokazuje da Grant trpi poraz za porazom i da je moguće da će kao posledica tih poraza biti kažnjen — zauzimanjem Ričmonda.

Salut.

Tvoj
Mohr.

⁷ Wilhelm I — ⁸ Wiljem Osvajač — ⁹ Friedrich Wilhelm IV — ¹⁰ Victoria
— ¹¹ ima svoje razloge — ¹² takvim prilikama

224

Engels Marxu

u London

Mančester, 9. juna 1864.

Dragi Mohr,

Depešu primio i u prilogu Ti šaljem druge dve polovine banknota od po 5 funti. Dagerotipiju¹ sam malo očistio i sad nalazim da je vrlo dobra; pokazaću je večeras Gumpertu i njegovoj ženi.

To što je Liebknecht u Berlinu, svakako je za nas od najveće važnosti, da bismo mogli iznenaditi Itziga, a i zato da bismo u datom momentu mogli radnicima preko naših ljudi objasniti naš stav prema njemu. Mi ga moramo na svaki način zadržati tamo i pružiti mu izvesnu podršku. Ako mu sad pošalješ novac, to će ga veoma osokoliti, i ako misliš da je opet nešto potrebno, piši mi pa da Ti pošaljem 5 funti za njega.

A-propos nekrologa o Lupusu. Mi moramo napisati neku vrstu biografije; mislim da bi se mogla štampati u Nemačkoj u vidu brošure, sa celom raspravom u parlamentu kao prilogom⁽⁴²⁸⁾. Nemoj da se stvar zavuče.

Kako stoji sa Sueckim kanalom prema Borkheimovim izveštajima? Zar je već stvarno postignuto nešto po čemu bi se moglo zaključiti da će uskoro biti završen?

Veoma sam radoznao šta će biti u Virdžiniji. Čini se da su snage još uvek prilično podjednake i neka neznatna slučajnost, mogućnost da neki Grantov korpus bude odvojeno potučen, može Lee-u ponovo doneti nadmoć. Sad se bitka pred Ričmondom može voditi pod sasvim drugim uslovima; jer Butler je sigurno slabiji od Beauregarda, inače se ne bi dao porisnuti u defanzivu. Pa iako su njih dvojica podjednako jaki, Lee će, kad se sjedini sa Beauregardom u Ričmond, ipak biti jači od Granta kad se ovaj sjedini sa Butlerom; jer Lee može iz svog utvrđenog logora nastupati sa svim snagama s obe strane Džems Rivera, dok Grant mora detaširati² (na južnu obalu reke). No ja se nadam da će Grant to ipak izvesti; svakako je izvesno da je Lee posle prve bitke kod Vildernesa pokazivao malo volje da se upušta u odlučujuće bitke na otvorenom polju, već je svoje glavne snage držao uvek u utvrđenim položajima i rizikovao samo kratke ofanzivne udar-

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 223 — ² odvojiti (deo trupa)

ce^[430]. Metodični tok Grantovih operacija takođe mi se sviđa. Na takvom terenu i prema takvom protivniku to je jedino ispravan metod.

Za radnike iz Solingena³ ovde se neće moći ništa sakupiti, no ja ću Ti, razume se, nešto poslati za njih. Obavesti me kada to bude aktuelno, koliko ste sakupili i koliko staje put.

Naš stari Hill je najzad pre tri dana predao svoju blagajnu, ali se, još nikako ne može rastati od kontora, što je i razumljivo; on se svakog dana još pojavljuje, tačno kao i ranije. Tek danas je bar pre podne izostao, ali posle ručka već nije mogao da izdrži.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 221

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. juna 1864.

Dear Frederick,

Thanks for¹ »Dagblad[et]«.

Pre no što započnem pismo — da ne bih zaboravio — jedno pitanje: da li je sledeća lista reči, koji sam pronašao kod nekog belgijskog etimologa, of any value²?⁽⁴³¹⁾

U *sanskritu* *wer* (couvrir, protéger, respecter, honorer, aimer, chérir) — *pridev*: *wertas* (excellent, respectable), *gotski*: *wairths*, *anglo-saksonski*: *weorth*, *engleski*: *worth*, *litavski*: *werthas*, *alemanski*: *Werth*.

U *sanskritu*: *wertis*, *latinski*: *virtus*, *gotski*: *wairthi*, *germanski*: *Werth*.

Sanskrit: *wal* (couvrir, fortifier), *valor*, *value* (???)

Strohn je ovde. Stigao juče. Sutra se vraća u Bradford. Čini mi se da se vrlo dobro oporavio. A i vedriji je.

Za onu dvojicu radnika iz Solingena³ uspeo sam da uz pomoć još nekih drugih toliko prikupim da nedostaju još samo dve £ da bi momci mogli jedrenjakom otputovati za Njujork i da ne bi tamo stigli bez ijedne pare u džepu. A daću im i nekoliko redaka za dra Jacobija, i tom će se prilikom pokazati čime se taj skromni mali bavi.

Od Liebknechta primio priloženo pismo s člankom o Lupusu iz »Grenzbote«⁽⁴³²⁾. L[iebknecht] sad, verovatno, ima u rukama moje drugo pismo sa »realnom pažnjom« (kako gospodin Parkul naziva to u svojim tajnim depešama).⁽⁴³³⁾

Izgleda da Rusi traže Šlezvig-Holštajn za sebe pod oldenburškom firmom i da Pruse hoće za ovo da »obeštete«. Ova transaction would be too clever⁴.

Neki holandski orientalist, profesor Dozy iz Lajdena, objavio je knjigu⁽⁴³⁴⁾, da bi dokazao da su »Avram, Isak i Jakov proizvodi fantazije; da su Izraeliti bili idolopoklonici; da su u ,kovičegu zaveta' vukli sa sobom ,kamen'; da se Simonovo pleme (koje je pod Saulom prognano) odselilo u *Meku* i tamo sagradilo idolopoklonički hram i klanjalo se kamenju; da je Ezra posle oslobođenja iz vavilonskog ropstva izmislio legendu počev od stvaranja sveta do Osije i da je zatim napisao zakone i dogme radi pripremanja reforme, monoteizma, itd.«

¹ Hvala za — ² od bilo kakve vrednosti — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo pismo br. 221 — ⁴ transakcija bi bila odveć lukava

1809. 21. Jan. a. V. gel. Tarnen, (Siprod. 1. 1. 1809. 1809.)

1813. Profano

1834 - 1838 4 1/2 J. in Uebung d. Rechnen u. Math.

1843 - 1846 in Uebung d. Rechnen u. Math.

1846 in Uebung d. Rechnen u. Math.

1846 - 48^f in Uebung d. Rechnen u. Math.

1848. April - 2. Mai in Uebung d. Rechnen u. Math.

1848. 2. Mai - 10. Mai 1849 in Uebung d. Rechnen u. Math.

1848. 2. Mai - 10. Mai 1849 in Uebung d. Rechnen u. Math.

26. Mai 1849. Rechnen u. Math.

1849. Rechnen u. Math.

1. Juni 1849. Rechnen u. Math.

10. Sept. 1850. Rechnen u. Math.

1. Juni 1851. Rechnen u. Math.

1. Juni 1851. Rechnen u. Math.

12. Jan. 1861. Rechnen u. Math.

1. Juni 1862. Rechnen u. Math.

1. Juni 1862. Rechnen u. Math.

To mi pišu iz Holandije, kao i to da je knjiga uzvitala veliku prašinu među tamošnjim teolozima, naročito zbog toga što je Dozy najučeniji orijentalist u Holandiji, a uz to — i profesor u Hajdenu! U svakom slučaju, van Nemačke je u toku značajan pokret protiv religije. (Renan, Colenso, Dozy etc.)

Deca Te mnogo pozdravljaju, a žena Te, osim toga, podseća na svoj lančić.

Salut.

Tvoj

K. M.

(Pošalji mi svoju private address za slučaj da se ukaže potreba da Ti pre subote uveče još nešto javim.)

Pošalji mi adresu Ernesta Jonesa.

226

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 1. jula 1864.

Dear Frederick,

Jesi li primio pismo koje sam Ti poslao pre about 2 weeks¹ sa priložima od Liebknechta² itd.?

Od Elsnera još nema odgovora.^[435]

Od pre about 10 dana opet mediciniram, a povrh toga danas imam i neku vrstu influence. Stoga not able to-day for better writing³.

Thanks for⁴ »Dagblad[et]«.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ neke 2 nedelje — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 223. — ³ nisam sposoban da danas više pišem — ⁴ Hvala za

227

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. jula 1864.

Dear Frederick,

Trećeg juna si mi pisao da ćeš narednog dana s Borchartom urediti pitanje novca. Tri su razloga zbog kojih bih želeo da se ta stvar svrši:

1. Zbog Borcharta.

2. Ne znam kakvoj fami treba da zahvalim da sam proglašen »naslednikom« (možda iz Nemačke, iz *Trijera*). Računi koje mi šalju iz *ancient times*¹ (uključujući i onaj od »Neue Rheinische Z[eitung]«) basnoslovni su.

3. Da sam za ovih poslednjih deset dana imao novaca, mogao sam zaraditi mnogo para na ovdašnjoj berzi. Sad je opet došlo vreme kad se u Londonu sa wit i very little money² mogu zaraditi pare.

Iz tih razloga želeo bih da se ta stvar likvidira, of course³, po odbitku onih iznosa koje od moga dela treba platiti za porez i ostale odbitke za lawyera⁴ itd.

Yoy will much oblige me by settling these things before July 15⁵. Izvini što Te usred Tvog velikog posla gnjavim, but there are very serious interests at stake⁶.

Najlepše Ti se zahvaljujem što si likvidirao onu stvar s *Freilig[rathom]*⁷. Da li je slika koju Ti je poslao ona faustovski mračna, koju Dženica ima u svome albumu?

Moja žena, koja je na nekoj licitaciji kupovala stvari što joj još nedostaju, kupila je za Tebe jedan fix carving knife and fork⁸, koje će Ti danas poslati. Rekao sam joj da to nedostaje u Tvom domaćinstvu.

Pozdrav od Emperor of China et Co.⁹

Tvoj
K. M.

¹ starih vremena — ² razumom i sa vrlo malo novaca — ³ naravno — ⁴ advokata — ⁵ Biću ti veoma zahvalan ako mi te stvari urediš pre 15. jula — ⁶ ali u pitanju su veoma ozbiljni razlozi — ⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 106. — ⁸ veliki nož i veliku viljušku — ⁹ kineskog cara (nadimak za Marxovu ćerku Jenny)

Još uvek sam pun influence u nosu i u ustima itd., tako da nemam osećaj ni mirisa ni ukusa.

U vreme dok sam bio sasvim nesposoban za rad, pročitao sam: *Carpenter*, »*Physiology*«, *Lord*, ditto, *Kölliker*, »*Gewebelehre*«, *Spurzbeim*, »*Anatomie des Hirn und Nervensystem*«, *Schwann i Schleiden* o ćeliji. U *Popular Physiology* od *Lord*a ima dobra kritika o frenologiji, premda je autor religiozan. Jedno mesto podseća na Hegelovu *Phenomenologie*, naime ovo:

»They attempt to break up the mind into a number of supposed original faculties, such as no metaphysician will, for a moment, admit; and the brain into an equal number of organs, which the anatomist in vain asks to be shown, and then proceed to attach one of the former unadmitted suppositions as a mode of action to one of the latter undemonstrated existences.«^{10[436]}

Ti znaš da 1. kod mene sve dolazi kasno i 2. da svagda idem Tvojim stopama. Tako je verovatno da ću se u slobodnim časovima mnogo baviti anatomijom i fiziologijom, a osim toga da ću odlaziti i na predavanja (gde će se demonstrirati ad oculos¹¹ i vršiti seciranja).

¹⁰ »Oni nastoje da duh rastave na niz pretpostavljenih prvobitnih svojstava, što nijedan metafizičar ni za trenutak neće priznati; a mozak, takode, u isto toliki niz organa, za koje bi ih anatom uzalud pozivao da mu pokažu, da bi zatim prešli na to da jednu od napred pomenutih nedopustivih pretpostavki prikažu kao vid dejstvovanja jednog od upravo pomenutih nedokazanih organa.« — ¹¹ očigledno

228

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. jula 1864.

Dragi Mohr,

Kad sam Ti 3. juna pisao da ću 4. urediti pitanje novca¹, moglo se odnositi samo na novac u *banci*, što sam odmah i učinio. Da si odmah želeo veću sumu, to nisam pretpostavljao, a i dogovoreno je bilo da ćeš pisati ako budeš želeo više novaca. Stoga sam novac ostavio kod filistra Steinthala, koji ipak plaća 5% kamate.

Ali da bih pitanje *zaostavštine* mogao urediti od 3. do 4. juna, to je više nego što bih Ti ja ili neko drugi mogao obećati. Mislim da sam Ti i pisao da to može da potraje prilično dugo, jer zavisi od svakojakih zakonskih formalnosti (*Advertising*² poziva Lupusovim nepoznatim poveriocima, plaćanje poreza na nasleđe itd.), što se ne može tako brzo obaviti. Međutim, s moje strane neće biti ništa propušteno da stvar bude što pre okončana.

Ali to nema nikakve veze s tim da dobiješ približan iznos nasledstva čim to zaželiš. Imaćeš da primiš najmanje 600 £, a po svoj prilici i više, i mi ćemo Ti moći poslati još oko 350£; gledaću da taj novac dobiješ *još ove nedelje*. A požuriću i Borchardta da zaključí svoj račun, jer i to je razlog što još mnoge stvari nisu uređene.

Da si mi ranije napisao bar 2 retka, mogao sam Ti odmah, tj. za nekoliko dana pribaviti tih 350 £. Danas ništa ne mogu učiniti. Ceo dan sam dirindžio u kontoru, pregovarao s advokatom i G. Ermenom (*deed of partnership*³ još nije gotov, a dok to ne bude završeno, G. E[rmen] neće da mi prizna pravo⁴) da istupam kao *Associé*⁴), a povrh toga, bio je i Dronke ovdje. Sad je skoro 7 sati, a ja još nisam ručao, a nisam još ni gotov. Po tome vidiš kako mi je.

Mnogo pozdrava.

Tvoj

F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 227. — ² javnog — ³ dokument o ortakluku — ⁴ kompanjon

229

Marx Engelsu

u Mančester

25. jula 1864.
46 Hardres Street,
Ramsgate

Dragi Frederick,

Vidiš po adresi da sam već nekoliko dana u Ramsgejtu. Na moje nimalo prijatno iznenađenje pokazalo se da je furunkul bio, zapravo, veoma opaki karbunkul, osim toga, toliko bestidan da se razvije iznad samog penisa. Tako sam bio prinuđen da about¹ 10 dana provedem uglavnom u postelji — i to na ovoj vrućini! Rana ovde brzo zarašćuje, no ja sam izgubio svaku veru usled neočekivanog obnavljanja bolesti u tako opakoj formi.

Jenny i Tussy su sa mnom. Laura dolazi prekosutra i za nekih 8-10 dana odlazimo za Holandiju, a moja žena će tada na more.

A-propos! *Ne zaboravi da joj pošalješ njen lančić*, jer joj je na moru potreban za sat. Ona kaže da za to treba samo da uzmeš neku kutijicu i da je predaš na poštu, prema tome odašiljanje Ti nipošto ne može zadati mnogo posla.

Nadam se da si sa Ermenom sada prečistio i da Te advokati više ne gnjave.

Što se tiče Šlezvig-Holštajna, još nisam potpuno siguran da ta afera neće završiti personalnom unijom tih vojvodstava s Danskom. Rivalstvo između Pruske i Austrije, te između njih dveju zajedno i Nemačkog Saveza, spor između Augustenburga i Oldenburga², koga forsira Rusija, čine takvo rešenje, čak i u ovom trenutku, u najmanju ruku, još uvek bar mogućnim. Pam je, uostalom, još 1851. en passant³ i kao pis aller⁴ predložio vojvodu von Oldenburg kao kandidata za Šlezvig-Holštajn.

Pisaću Lauiri da Ti šalje »Free Press«.

Ovde dominira filistar koji se zabavlja, a još više njegova bolja polovina i njegov ženski offspring⁵. Gotovo je žalosno videti kako stari Oceanus, taj praiskonski div, mora dopustiti da mu ovi kepeci igraju po nosu i da im on mora služiti za rasonodu.

Best compliments⁶ od Jenny i Tussy. Kupanje u moru obadvema odlično prija. Adio.

Mohr.

¹ otprilike — ² Peter Nicolaus Friedrich, veliki vojvoda od Oldenburga — ³ uzgred — ⁴ najmanje zlo — ⁵ podmladak — ⁶ Najlepše pozdrave

230

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 31. avgusta 1864.

Dear Frederick,

Danas je ravno tri nedelje kako sam se vratio iz Ramsgejta. Od puta u Holandiju neće biti ništa, jer je jedna služavka u kući moga ujaka¹ iznenada obolela od boginja.

Moja je žena prošle nedelje imala jak napad kolerine, koji je u jednom trenutku izgledao da će postati opasan. Ona je juče (samo) otputovala za Brajton.

Ovde imam više pisama od Liebknechta, ali Ti ih ne šaljem pošto ne znam da li si u Mančesteru. Priložena Colletova mudrolija zabaviće Te, a ako Te nema, ne mari. C[ollet]ova naivnost je velika: Pošto sam mu (da bih rečenice konstruisao na austrijski način) napisao veliki članak o Russian claims², koji *nije* štampao, ja treba da se interesujem za njegov glupavi listić⁽⁴³⁸⁾. Priloženo pismo od Elsnera je odgovor mojoj ženi, koja je od njega tražila biografske podatke o Lupusu.³

Od pre nekoliko dana opet sam se prihvatio posla. Dotad sam se stalno osećao rđavo i bio incapable⁴. Ako još nisi otputovao, javi nam to odmah. Nadamo se da ćemo Te svakako videti na proputovanju. Deca Te srdačno pozdravljaju. Jenny ne može da dočeka da Ti pokaže svoju Green House⁵.

Sa Šlezvig-Holštajnom nisam načisto i potrebno je još činjenica da bi se videlo šta je. Renesansu Svete alijanse tačno si predvideo⁶, Bonaparta je izgleda, at least⁷, veoma sklon da bude »četvrti u savezu«⁽⁴³⁹⁾. Sve nevaljalstvo toga subjekta pokazalo se od izbijanja poljske revolucije do danas u svom najčistijem, najnepatvorenijem vidu.

Imao sam u rukama knjigu *Correlation of Physical Forces* od Grove-a. To je bezuslovno najfilozofskiji od svih engleskih (pa i nemačkih!) prirodoslovaca. Naš prijatelj Schleiden ima urođenu sklonost za fadaise⁸, iako je, usled jednog nesporazuma, otkrio ćeliju.

¹ Lion Philips — ² ruskim zahtevima — ³ Vidi u ovom tomu, Prilozi, pismo br. 5. — ⁴ nesposoban za rad — ⁵ staklenu bašticu — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 209. — ⁷ u najmanju ruku — ⁸ neukusnosti

Priložena Pieperova karta^[440] greškom je dospela u Liebknechtove ruke i on ju je poslao opet meni.

Pozdrav.

Tvoj
K. M.

Budi dobar pa mi pošalji mančestersku adresu Ernesta Jonesa.
Don't forget!⁹

⁹ Nemoj zaboraviti!

231

Engels Marxu

u London

Mančester, 2. septembra 1864.

Dragi Mohr,

Posle Tvog poslednjeg pisma¹ mislio sam da se nalaziš usred holandskih močvara i otud moje uporno ćutanje. Tvoju adresu u Holandiji nisam mogao da pronađem. Lančić i sat poslao sam 6. avgusta Tvojjoj ženi poštom u preporučenoj kutijici i nadam se da je stigla u redu.

Sledećeg četvrtka, 8, ili u subotu, 10, mislim iz Hala otputovati za Hamburg, da bih поближе razgledao our new property² u Šlezvig-Holštajnu, i, ne bude li teškoća oko pasoša, iz Libeka ću otići za Kopenhagen. Pre kraja septembra neću se vratiti i, ako bude ikako moguće, ostaću na povratku jedan dan u Londonu.

Pitanje mog partnershipa³ je najzad uređeno, ugovori potpisani, te ću tako s te strane, nadam se, imati mira za pet godina.

Mi smo napustili našu kuću u Tennant Street-u i pre dve nedelje preselili se za nekih 500 metara dalje u nešto veću kuću sa dve sobe za sedenje u prizemlju; povećali smo naš stan za otprilike onoliko za koliko i Ti Tvojim poslednjim preseljenjem. Adresa je 86 Mornington Street, Stockport Road, Mančester. Pisma na moje ime kao i uvek.

Jonesova adresa: 52 Cross Street, Mančester.

Danci misle ili se, bolje reći, još uvek boje da bi se mogla uspostaviti personalna unija, i pošto su urednici Bille od »Dagblad[et]«-a i Ploug od »Fädrel[andet]«-a obojica poslanici i zacelo imaju dobre izvore, a sadašnji ministri su dobri Rusi, uveren sam da će u tom pravcu doći do krupnih intriga od strane Rusije. Međutim, monsieur Bismarck ima sigurno drukčije planove, te da bi se domogao pozitivnih preimućstava, tj. da mediatizuje Šlezvig-Holštajn, njemu je Augustenburgovac, mislim, prilično potreban. Toliko je pouzdano da pruska tradicionalna politika s deobom Nemačke na liniji Majne još nikad nije bila tako drsko propovedana, al liberalna bagra izgleda da se s tim potpuno pomirila. Ako je tako — a to ću ja u Nemačkoj već videti — onda će nam nemačka buržoazija za sledeću set-to⁴ dati kolosalne adute u ruke. Ja sam, uostalom, uveren da je Elsner u pravu i da su, u najmanju ruku, stare provincije^[441] toliko opijene pobedom da je to

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 229. — ² naš novi posed — ³ ortak-luka — ⁴ borbu

nepodnošljivo. — A ja ću se i čuvati da idem onamo. Pa čak i na Rajni će biti prilično gadno.

Da monsieur Bonaparta ima žarku želju da pristupi Svetoj alijansi⁽⁴³⁹⁾ to sam čestitom Gottfriedu⁵, na njegovo veliko zaprepašćenje, rekao prvog dana kad se za stvar saznalo. Taj će ipak rđavo svršiti. To večito mozganje nad »poslom« čini čoveka, starijim što vidim i na Gottfriedu, koji u trgovini ima otprilike isti duhovni smer koji B[onaparta] ima u politici, a i sličan tok misli. S godinama dolazi želja da se čovek povuče, pa ako to ne ide, onda trpi zdravlje. N'est pas Palmerston⁽⁴⁴²⁾ qui veut.⁶ Sa našim cher B[onaparte] izgleda da stvar ide prilično on the decline⁷. Utoliko bolje. Kad taj jednom bude počeo da malaksava, brzo će mu doći kraj.

Najsrdajnije pozdrave devojkama. Pa zašto mi nisi napisao bar dva-tri retka da ne ideš u Holandiju i da Ti je žena bila bolesna?

Tvoj
F. E.

⁵ Gottfried Ermen — ⁶ Nije Palmerston svaki onaj ko bi želeo to da bude — ⁷ nizbrdo

232

Marx Englesu

u Mančester

[London] 2. septembra 1864.

Dragi Frederick,

Juče popodne primio sam pismo od Freiligratha, koje Ti u prepisu niže saopštavam, i iz koga ćeš videti da je Lassalle smrtno ranjen u jednom duelu u Ženevi. Još iste večeri otišao sam Freiligr[athu]. Međutim, on nije primio nikakvih novijih depeša. Uzgred mi je saopštio — entre nous¹ — da je njegova banka u krizi, koja je pojačana ženevskom aferom i Frazyjevom ulogom u njoj.⁽⁴⁴³⁾

Salut.

Tvoj

K. M.

»Dragi Marx. Upravo sam primio pismo od Klapke iz Ženeve sa žalosnom vešću da je Lassalle smrtno ranjen u dvoboju koji je imao 30. avgusta u Ženevi s jednim vlaškim pseudo-knezom². Evo pojedinosti iz Kl[apkinog] pisma:

Lassalle je imao ovde ljubavni roman, ali potpuno častan, jer je devojku³, kćerku bavarskog poslanika von Dönnigesa, hteo da ženi. Otac se opirao ženidbi, a devojka je varala jadnog Lassalle-a; jedan njen raniji verenik, upravo pomenuti pseudo-princ, doputovao je iz Berlina, došlo je do objašnjavanja, do neugodne prepiske i do izazova. Lassalle-ovi sekundanti bili su pukovnik Rüstow i moj zemljak general grof Bethlen. Lassalle se, kako to i dolikuje čoveku njegove reputacije i njegovog političkog položaja, držao i hrabro i dostojanstveno. Dobio je metak u trbuh i sad leži u hotelu »Victoria« između života i smrti. Njegova je nesreća što se metak zaglavio duboko u telu pa lako može doći do zapaljenja rane. Posetio sam ga odmah po dolasku, našao sam ga gde diktira svoj testament ali inače, bio je sabran i mirno je očekivao smrt. Beskrajno mi ga je žao; često ljude upoznajemo tek u njihovim poslednjim trenucima. Nadajmo se da će uprkos rdavim predskazivanjima lekara srećno prebroditi krizu.»

Toliko, Klapka.«

¹ među nama rečeno — ² von Racowitza — ³ Helene von Dönniges

233

Engels Marxu

u London

Mančester, 86 Mornington Street,
Stockport Road, 4. septembra 1864.

Dragi Mohr,

Tvoja depeša^[444] je juče stigla još pre nego što sam otvorio Tvoje pismo, pošto sam odmah bio zauzet svakojakim poslovima. Možeš zamisliti kako me je ta vest iznenadila. Kakav bio da bio i lično i literarno i naučno, Lassalle je politički sigurno bio jedan od najznačajnijih ljudi u Nemačkoj. Za nas je on u sadašnjosti bio veoma nesiguran prijatelj, u budućnosti prilično siguran neprijatelj, pa ipak je čoveku teško kad vidi kako Nemačka upropašćava sve svoje iole sposobne ljude iz ekstremne partije. Kakvog li likovanja sada među fabrikantima i onim naprednjačkim skotovima! L[assalle] je ipak bio jedini čovek u Nemačkoj koga su se bojali.

No, kakav je to čudan način da se izgubi glava: ozbiljno se zaljubiti u kćerku¹ nekakvog bavarskog poslanika — taj would-be Don Juan² — hteti je ženiti, doći u sukob s napuštenim rivalom³, koji je povrh toga nekakav vlaški varalica, i dati se od njega ustreliti. To je moglo da se desi samo L[assalle]-u, koji je bio neobična, samo njemu svojstvena mešavina frivolnosti i sentimentalnosti, jevrejstva i viteštva. Kako se samo može politički čovek kao on tući s nekakvim vlaškim pustolovom!

Kako je, uostalom, vest brzo putovala, možeš videti po tome što je njegova smrt već u četvrtak uveče bila objavljena u »Kölnische-Zeitung«-u, koji je juče po podne, 4 časa posle Tvog telegrama, stigao ovamo.

Šta misliš o događajima u Americi? Lee majstorski iskorišćava svoj utvrđeni logor Ričmond; nikakvo čudo, ta ovo je već treća kampanja koja se vrti oko njega^[413]. S relativno malim snagama on vezuje Grantove mase i najveći deo svog ljudstva koristi u ofanzivnim akcijama u Zapadnoj Virdžiniji i za ugrožavanje Vašingtona i Pensilvanije. Odličan primer za Pruse, koji iz njega mogu naučiti do u detalje kako treba voditi rat oslanjajući se o utvrđeni logor Koblenc, no koji su, naravno, odveć nadmeni da bi nešto učili od tih improvizovanih generala. Grant — pre 6 godina zbog pijanstva iz vojske otpušteni poručnik, a kasnije piću odani inženjer u Sen Luju — dobro uočava cilj i u velikoj meri prezire život svog topovskog mesa, a izgleda da i kao

¹ Helene von Dönniges — ² nazovi Don Žuan — ³ von Racowitz

mali strateg (tj. za pokrete od danas do sutra) ima mnogo pomoćnih izvora, no ja uzalud tragram za bilo kakvim znakom po kome bi se moglo zaključiti da on ima dovoljan pregled nad kampanjom kao celinom. Reklo bi se da je kampanja protiv Ričmonda na putu da se završi neuspjehom; nestrpljivost kojom G[rant] čas tu, čas tamo napada, ne ukopavajući se nigde, rdav je znak. Sa inženjerijom Jenkiji, izgleda, uopšte slabo stoje, za to je osim teorijskog znanja potrebna i tradicionalna praksa, koju nije tako lako improvizovati. — Hoće li Sherman izići nakraj sa Atlantom, to je pitanje, no mislim da su njegove šanse bolje^[445]. Gerilske i konjičke čarke iza njegovih leđa teško da će mu naneti mnogo štete. Pad Atlante bio bi težak udarac za Jug, Rome bi pao zajedno s njome, a tamo su njihove livnice topova itd., a povrh toga bi izgubili i željezničku vezu između Atlante i Južne Karoline. — Farragut uvek isti. Taj čovek zna šta radi. No, da li će Mobil da padne, veoma je neizvesno. Grad je veoma dobro utvrđen i moć se osvojiti, koliko ja znam, samo s kopna, pošto brodovi koji duboko gaze ne mogu mu se dovoljno približiti. No kakva glubost to rasecpkavnje ofanzivnih snaga na obali, gde se istovremeno napadaju Čarleston i Mobil umesto jedan po jedan, ali svaki put sa svim snagama.

Na trućanje o miru, koje je sada toliko rašireno, ne polažem mnogo. Pa čak ni na tobožnje neposredne pregovore koje vodi Lincoln. Sve to smatram izbornim manevrom. Kako dosada stvari stoje, ponovni izbor Lincolna izgleda mi prilično siguran.^[446]

Moja majka je u Ostendeu, u subotu se vraća kući: kad sam primio tu vest, izmenio sam svoj plan putovanja⁴, te u četvrtak uveče putujem za Ostende. Bojim se da ću tek noćnim vozom stići u London, koji stiže tamo pre 6 časova ujutro. Ako mi bude moguće, otputovaću u 4,15 tako da ću u 9,15 biti na Euston stanici, pa ću ili produžiti u Dover (s'il y a moyen⁵) ili prenoćiti u hotelu na stanici London Bridge. U ovom potonjem slučaju pisaću Ti prethodno, da bi se po mogućstvu mogli sastati^[447]. Piši mi u međuvremenu šta misliš o Americi.

Najlepše pozdrave devojkama.

Tvoj
F. E.

⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 231. — ⁵ ako bude moguće

234

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. septembra 1864.

Dear Frederick,

L[assalle]-ova nesreća nije mi ovih dana nikako izlazila iz glave. Ipak je to bio jedan iz *vieille souche*¹ i neprijatelj naših neprijatelja. A onda, do toga je došlo tako iznenada da je teško poverovati da je čovek koji je bio toliko bučan, stirring, pushing² odjednom mrtav i da je zanavek umukao. Što se tiče okolnosti koje su izazvale njegovu smrt, sasvim si u pravu. To je jedna od mnogih netaktičnosti koje je za svog života počinio. No, with all that³, žao mi je što je poslednjih godina naš odnos bio pomućen, svakako njegovom krivicom. S druge strane veoma mi je drago što sam se odupro sugestijama koje su dolazile s raznih strana i nisam ga nijednom napao za vreme njegove »godine slavlja«. [448]

Davo ga znao, četa je sve manja, a novi ne dolaze. Uostalom, ja sam uveren da nikada ne bi došlo do te katastrofe da L[assalle] nije u Švajcarskoj bio u sredini *military adventurers*⁴ i *révolutionnaires en gants jaunes*⁵. Međutim, nešto ga je fatalno stalno privlačilo u taj Koblenz [449] evropske revolucije.

»Kćerka bavarskog poslanika«⁶ nije niko drugi no kćerka Berlinca Dönnigesa. Na univerzitetu ortak Rutenberga i kompanije u demagogiji [450], prvobitno pripadao *jeunes gents*⁷ ili, bolje reći, pošto to nisu bili džentlmeni, *jeunes gens*⁸ oko kepeca Rankea, koji su na njegovu inicijativu izdavali one stare grozne anale nemačkih careva [451] itd. Ono što je Ranke, taj skakutavi alraun, smatrao duhom — to površno pabirčenje anegdota i svođenje svih velikih događaja na sitnice i tričarije — to je tim *young men from the country*⁹ bill strogo zabranjeno. Oni su se morali držati »objektivnog«, a duh prepustiti svome učitelju. Naš prijatelj Dönniges važio je unekoliko kao buntovnik pošto je Rankeu osporavao monopol na duh, bar faktički, a na razne načine *ad oculos*¹⁰ pokazao da je kao i Ranke rođeni »Kammerdiener«¹¹ »istorije«. [452]

Radoznao sam šta će sad biti sa organizacijom [365] koju je L[as-

¹ stare garde — ² žustar, prodoran — ³ pored svega toga — ⁴ vojnih avan-
turista — ⁵ i revolucionara u glaze-rukavicama — ⁶ Helene von Dönniges — ⁷ mla-
doj gospodi — ⁸ mladim ljudima — ⁹ mladim ljudima sa sela — ¹⁰ očigledno —
¹¹ »dvorski sluga«

salle] sakupio. Herwegh, taj platonski prijatelj »rada« a praktički prijatelj »muza«, nije pravi čovek. Uopšte je sve što je tamo bilo od nižih voda rubbish¹². Liebknecht mi piše da Schulze-Del[itzsch]ovo udruženje u Berlinu broji svega još 40 members¹³[453]. Kakave su uopšte tamo prilike, o tome najbolje govori to što je naš Wilhelm Liebknecht a consequential political personage¹⁴. Ako bi L[assalle]-ova smrt ljude kao Schulze itd. navela na drskosti protiv pokojnika, onda bi bilo samo za poželeti da se L[assalle]-ove zvanične pristalice tako ponašaju da mi možemo da stupimo na poprište, in necessary¹⁵. Moram se raspitati ko je nasledio njegova pisma. Staviću smesta injunccion¹⁶, da nijedna moja i Tvoja reč ne bude štampana, jer memoarski strvinari, Ludmilla¹⁷ itd. već kruže sasvim nisko oko te ostavštine. U Pruskoj se, u slučaju potrebe, ovo može postići i sudskim putem.

Što se tiče Amerike, smatram, entre nous¹⁸, sadašnji trenutak veoma kritičnim. Ako li Grant pretrpi veliki poraz ili ako Sherman izvojuje veliku pobjedu, onda je all right¹⁹. Opasan je hroničan niz manjih checks²⁰, baš sada u vreme izbora. Potpuno se slažem s Tobom da je do sada ponovni izbor Lincolna prilično siguran, još *uvek 100 prema 1*. Ali taj izborni period je u ovoj uzor-zemlji demokratije pun slučajnosti, koje mogu sasvim neočekivano demantovati um događaja (izraz koji Magnus Urquhartus smatra isto toliko ludim kao i »the justice of a locomotive«²¹). Čini se da je Jugu veoma potrebno primirje da bi se spasio potpunog iscrpljenja. On je taj cry²² najpre uputio ne samo preko svojih severnih organa već i direktno preko ričmondskih organa, iako ga sada, kad je naišao na odziv u Njujorku, »Rich[mond] Examiner« s prezrenjem pripisuje Jenkijima. Veoma je karakteristično što je Mr. Davis rešio da sa crnim vojnicima postupa kao sa »ratnim zarobljenicima« — ovo je poslednja zvanična zapovest njegovog ministra rata.²³

Lincoln ima moćna sredstva da bi obezbedio svoj izbor. (Njegovi mirovni predlozi naravno su mere humbug²⁴.) Izbor nekog protivkandidata doveo bi, verovatno, do prave *revolucije*. No, i pored svega toga, ne može se poreći da će za sledećih osam nedelja, kad će pasti odluka, mnogo zavisiti od ratne sreće. Ovo je, nesumnjivo, najkritičniji momenat od početka rata. Ako se to prebrodi, onda old Lincoln može i dalje da brblja do mile volje. Uostalom, stari ne može »praviti« generale. Ministre bi mogao već lakše da bira. No, Confederate papers²⁵ isto tako napadaju svoje ministre kao i Jenkiji vašingtonske. Ako Lincoln ovog puta prođe — što je vrlo verovatno — onda na mnogo radikalnijoj platformi i pod sasvim changed circumstances²⁶. Shodno svome

¹² manje vrednosti — ¹³ članova — ¹⁴ značajna politička ličnost — ¹⁵ ako bude potrebno — ¹⁶ sudsku zabranu — ¹⁷ Ludmilla Assig — ¹⁸ među nama rečeno — ¹⁹ sve u redu — ²⁰ neuspeha — ²¹ »pravедnost lokomotive« — ²² poziv — ²³ James Alexander Seddon — ²⁴ puki manevar — ²⁵ novine Konfederacije — ²⁶ promenjenim okolnostima

jurističkom maniru, stari će tada zaključiti da se radikalnija sredstva mogu pomiriti s njegovom savešću.

Nadam se da ću Te sutra videti. Pozdrav Mad[ame] Liz[zy]²⁷.

U prilogu fotografija Laure. Fotografiju Jenny očekujem svakog časa, ali, na žalost, još nije stigla. Salut old boy²⁸.

Tvoj
K. M.

Drugi deo
Marxova i Engelsova pisma trećim licima
januar 1860 — septembar 1864

1860

1

Karl Marx B. Szemereu

u Pariz

London, 12. januara 1860.

Dragi gospodine,

Zahvaljujem što ste se založili za moju stvar^[464]. Ovo moje pismo je zakasnilo zato što sam oko Vašeg dela stupio u pregovore sa izdavačem, koji je, pošto je iz dana u dan odlagao odgovor, najzad odustao.^[455]

Bentley nije čovek za Vas. Pokušajte jednom sa Johnom Marray-om. Kada pišete ovim ljudima, nikad nemojte zaboraviti da se potpišete kao bivši ministar. To nešto znači tim lakejima.

Iskreno Vaš

A. W.¹

Da li biste bili tako ljubazni da me u sledećem pismu obavestite o tome šta se događa stvarno u Mađarskoj?

Prevod sa Engleskog

¹ A. Williams, Marxov pseudonim

2

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 30. januara 1860.

Dragi Lassalle,

Veoma sam se obradovao Tvome pismu. Mislio sam, naime, kao što sam i pisao Engelsu¹ — da se nisi javljao zato što si ljut zbog mog poslednjeg pisma.¹⁴

Imam samo nekoliko minuta vremena, pošto danas moram da napišem jedan uvodnik za »N[ew-Y[ork] Tribune«. Dakle, sasvim kratko.

1. Brošuru o *Procesu komunistima*² šaljem Ti sledećom poštom. Ti si je, koliko znam, već dobio od mene.

2. Vogt je svoju *teleringovsku* škrabotinu^[20] tj. njeno prvo izdanje brižno držao daleko odavde. Nisu je dobili ni Freiligrath (koga sam upravo posetio), ni Kinkel, ni »Hermann«, niti *bilo koji od ovdašnjih knjižara*. Ta imperijalna hulja, of course³, želi da je korak ispred mene.

Sve što znam, znam iz lista »National-Zeitung«^[456]. Same *štiberovske laži!* Pisao sam svom *advokatu*⁴ u Berlinu da tuži »N[atational]-Z[ei]tung« *ubog klevete*. Šta Ti misliš o takvom postupku? Piši mi o tome u *sledećem pismu*.

Iz Tvog pisma vidim da Vogt sam priznaje da ga je *indirektno* kupio Bonaparta, jer ja poznajem manoeuvres⁵ Tvojih revolucionarnih Madara.^[157] U Londonu sam ih raskrinkao u jednom *engleskom* listu i uredio da se gospodinu Kossuthu pošalje pet primeraka.^[458] Držao je zavezanu gubicu. U Njujorku et. *mađarske izbeglice* su se izjasnile *protiv njega*.

Tvoje izvođenje dokaza ad vocem⁶ Vogtom nije mi jasno.^[459] Napisaću *jednu brošuru* čim dobijem u ruke to smeće. Ali, istovremeno ću u predgovoru izjaviti da me je baš briga za sud *Tvoje nemačke publike*.

Liebknecht je častan čovek. Augsburški »A[llgemeine] Z[ei]tung« je — u mojim očima — isto što i »N[atational]-Z[ei]tung« i »Volks-Zeitung«.^[158]

Iz izvoda, koje videh u »N[atational]-Zeitung«-u, sledi da je Vogt neka vrsta Chenu, ili de la Hodde.^[129]

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 2. — ² Karl Marx: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ³ naravno — ⁴ Eduardu Fischelu — ⁵ mahinacije — ⁶ u vezi sa

3. Moj nacionalno-ekonomski spis — ako je izašla II sveska, sadrži tek kraj odeljka I, knjige I, a ima 6 knjiga. Ti, dakle, ne možeš čekati na *njegovo završavanje*^[460]. Međutim, koristilo bi ti da sačekaš sledeću svesku, koja sadrži *kvintesenciju*. Što ona još nije u Berlinu, posledica je *gadnih okolnosti*.

Salut.

K. M.

3

Karl Marx Bertalanu Szemereu

u Pariz

31. januara 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi gospodine,

Po Vašem ćutanju zaključujem da Vas je moja poslednje pismo uvredilo, ali, usudujem se da kažem, da za to nije bilo pravog razloga. Nećete porćći da ste me svojim pismom, pretposlednjim, lično oslobodili obećanja koje sam Vam dao⁽⁴⁶¹⁾. S druge strane, uvek možete pisati u Berlin da se kod G. Dunckera, izdavaća, uverite da je od mene tražio da više ne odlažem slanje rukopisa⁽²⁷⁾ koji očekuje. Najzad, moj predlog u odnosu na g. Cavannagha imao je, razume se, za cilj da učini uslugu *Vama*, ne *meni*, i ja sam ga podneo samo kao *pis-aller*¹.

U međuvremenu sam se, preko jednog svog prijatelja, pobinuo da u listu »*Weser-Zeitung*« izade beleška o Vašoj brošuri (ili, bolje reći, o tome da će biti uskoro objavljena). Čim mi Vaša brošura dospe u ruke, sa radošću ću ponuditi veliki članak o njoj listu »*New-York Tribune*«. Kossuth je pokušao da privuče pažnju javnosti u Engleskoj još jednim pismom MacAdamu u Glazgov. Ovog puta njegov pokušaj se završio potpunim neuspehom.

Potrebno mi je jedno obaveštenje koje mi možete dati, i mislim da imam pravo da ga od Vas zatražim.

Profesor Vogt (oruđe u rukama Jamesa Fazyja u Ženevi, koji je, kao i Vogt, prismo povezan sa Klapkom i Kossuthom) objavio je brošuru o svom sporu sa augsburškim listom »*Allgemeine Zeitung*«⁽¹³⁾. Ova brošura sadrži najbesmislenije klevete o meni, tako da ne mogu da ne *odgovorim* na tu sramnu paskvilu iako mi je žao vremena koje ću utrošiti na ovako bednu temu. Pa neka. On sada tvrdi da je novac za svoju propagandu dobio od revolucionarnih Mađara, i neodređeno nagoveštava da je novac stigao *pravo* iz Mađarske. To nije nimalo verovatno, jer iz tog izvora ni Kossuth nije mogao ništa da dobije. Možete li da me bar donekle tačno, obavestite o Klapkinom materijalnom stanju pre izbivanja italijanskog rata?⁽⁴⁶²⁾ Pošto ću u brošuri² koju nameravam da pišem biti primoran da odgovorim o Kossuth-u i komp. nešto opširnije, učinićete mi uslugu ako mi pošaljete nove činjenice

¹ u nedostatku boljeg — ² *Gospodin Vogt*

koje ste otkrili o njegovim nedavnim transakcijama. Da li je on od ta tri miliona potrošio nešto na isplatu ili naoružanje mađarskog korpusa? (Hoću da kažem, pored novca koji je dat vojnim i civilnim velikodostojnicima.)

Dolaze teška vremena i nadam se da nikakav nesporazum neće sprečiti našu zajedničku akciju.

Iskreno Vaš

A. W.³

Prevod s engleskog

³ A. W. Williams, Marxov pseudonim

4

Karl Marx J. Lelewelu

u Brisel
(koncept)

3. februara 1860.
9, Grafton Terrace,
Maitland Park, Haverstock Hill,
London

Dragi Lelewel,

Od 1848. godine, kada mi je jedan Poljak¹ doneo u Keln pismo s Vašom preporukom, nisam imao zadovoljstvo da sa Vama uspostavim kontakt. Ovo pismo Vam pišem naročitim povodom.

Neki Vogt, profesor u Ženevi, objavio je pamflet^[13] pun najžešćih kleveta o mojoj ličnosti i mom političkom životu. S jedne strane, prikazuje me kao ništavnog čoveka a, s druge, pripisuje mi najgnusnije pobude. On izvrće celu moju prošlost. Kako sam imao sreću da budem u prisnim odnosima s Vama za vreme mog boravka u Briselu — nikad neću zaboraviti zagrljaj kojim ste me javno udostojili na dan proslave godišnjice poljske revolucije, 22. februara 1848^[463] — molim Vas da mi napišete privatno pismo u kome ćete potvrditi svoje prijateljstvo prema meni i, takođe, posvedočiti da je karakter odnosa koje sam održavao u Briselu sa poljskom emigracijom bio častan.^[464]

Sa bratskim pozdravom

Vaš

Karl Marx

Gospođa Marx, koja se nada da je se sećate, prepisala je ovo pismo, pošto je moj rukopis nečitak.

Prevod s francuskog

¹ verovatno Kościelski

5

Marx Franzu Dunckeru

u Berlinu

London, 6. februara 1860.

Veoma poštovani gospodine!

Najlepše Vas molim da odšampate priloženu *pismenu* izjavu,¹ koju sam *istovremeno* poslao u Berlin listovima »*National-Zeitung*« i »*Publicist*« (čiju orijentaciju ne poznajem, ali koji se, navodno, ovde mnogo čita) a isto tako i »*Kölnische Zeitung*«-u, »*Frankfurter Journal*«-u, hamburškom listu »*Reform*« i a[ugsburškom] »*Allgemeine* Z[eitung]«.

Biću Vam zahvalan ako Lasalle-u saopštite sledeće:

Vreme mi ne dozvoljava da mu danas odgovorim.

Moj članak o Kossuthu², koji sam poslao Szemereu u Pariz, *on the express condition*³ da mi ga odmah vrati, već se mesecima zadržava. Ja ću mu sada ozbiljno zapretiti — alegorijski, of course⁴.

Lasalle će mi učiniti veliku uslugu ako Vogtovu knjigu^[13] poštom pošalje direktno Engelsu na njegovu privatnu adresu: 6, Thorncliffe Grove, Oxford-Road, Mančester, kuda ću i ja otputovati.^[44] Najzad, veoma bih želeo da se primerci berlinskih novina, koje će doneti izjavu, pošalju na istu adresu.

S poštovanjem najodanije

Vaš

K. Marx

¹ Karl Marx: *Otvoreno pismo berlinskog Vogta i ostvari »National-Zeitung«*

— ² Karl Marx: *Kossuth i Louis Napoleon* — ³ pod izričitim uslovom — ⁴ razume se

6

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London

8. februara 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Freiligrath,

Kao stari partijski drug i stari lični prijatelj smatram svojom dužnošću da Te obavestim o koracima koje sam preduzeo u vezi sa berlinskim procesom, koracima o kojima će, dakle, iako ne neposredno, i javnost morati da budu obavještena.

Setićeš se, ili ćeš ponovo videti u štampanom engleskom cirkularu¹, koji Ti je poslat, da se *Blind*, osim na Holingerovu, pozivao i na pismenu izjavu nekog slovoslagača *Wiehea* u a[ugsburškim] »A[llgemeine] Z[ei]tung]«^[465] itd. kao na dokaz da sam ja rekao »suštu izmišljotinu« da je »čisto podmetanje« moja tvrdnja da je on, *Blind*, autor letka *Upozorenje*, da ga je za njega štampao *Hollinger*, da je letak uopšte izašao iz *Hollingerove* sлагаčnice.^[466] Dostavljam Ti u *doslovnom prepisu Wieheovu* izjavu, datu pod zakletvom pred magistratom u Bow Streetu. Dobio sam *službeno* overen duplikat te izjave, jedan primerak je već na putu za Berlin za dosje državnog tužioca.

Smatram da je ovde suvišno da ovom dokumentu dodam ma i **jednu reč komentara.**

Tvoj

K. Marx

»One of the first days of November last — I do not recollect the exact date — in the evening between 9 and 10 o'clock I was taken out of bed by Mr. F. Mollinger, in whose house (3, Litchfield Street, Soho) I was then living, and by whom I was employed as compositor. He presented to me a paper to the effect, that I had been continuously employed by him during the preceding 11 months, and that during all that time a certain German flysheet, 'Zur Warnung' (A Warning) had not been composed and printed in Mr. Hollinger's Office, 3, Litchfield Street, Soho. In my perplexed state, — and not aware of the importance of the transaction I complied with his wish, and copied and signed the document. He promised me money, but I never received anything. During that transaction Mr. Charles Blind, as my wife

¹ Karl Marx: *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«*

told me at the time, was waiting in Mr. Hollinger's room. A few days later Mrs. Hollinger (Mr. F. Hollinger's wife) called me down from dinner and led me into her husband's room, where I found Mr. Charles Blind alone. He presented me the same paper which Mr. Hollinger had presented me before, and entreated me to write and sign a second copy, as he wanted two, the one for himself, the other for publication in the Press. He added that he would show himself grateful to me. I copied and signed again the paper.

I herewith declare the truth of the above statements and that:

1. During the eleven months, mentioned in the document, I was for six weeks *not* employed by Mr. Hollinger, but by a Mr. Ermani.

2. I did *not* work in Mr. Hollinger's Office just at the time, when the flysheet ‚Zur Warnung‘ (A Warning) was published.

3. I heard at the time from Mr. Voegele, who then worked for Mr. Hollinger, that he, Voegele, had together with Mr. Hollinger himself composed the flysheet in question, and that the manuscript was in Mr. Blind's handwriting.

4. The types of the pamphlet were still standing, when I returned into Mr. Hollinger's service. I myself broke them into columns for the reprint of the flysheet (or pamphlet) ‚Zur Warnung‘ (A Warning) in the German paper ‚Das Volk‘, published at London by Mr. Fidelio Hollinger, 3, Litchfield Street, Soho. The flysheet appeared in N. 7, d. d. 18 June 1859 od ‚Das Volk‘.

5. I saw Mr. Hollinger give to Mr. William Liebknecht, of 14, Church Street, Soho, London, the proofsheets of the pamphlet ‚Zur Warnung‘, on which proofsheets Mr. Charles Blind *with his own hand* had corrected 4 or 5 mistakes. Mr. Hollinger hesitated at first giving the proofsheets to Mr. Liebknecht, and when Mr. Liebknecht had withdrawn, he, F. Hollinger, expressed to me and my fellowworkman Voegele his regret for having given the proofsheets out of his hands.

Johann Friedrich Wiehe.

Declared and signed by the said
Johann Friedrich Wiehe
at the Police Court Bow Street,
London, this 8th day of February,
1860, before me Th. Henry.
Magistrate of the said Court.²

Police Court
Englisches Wappen
Bow Street

² *Jednog od prvih dana prošlog novembra — više se ne sećam tačno datuma — uveče između 9 i 10 sati, digao me iz moga kreveta gospodin F. Hollinger, u čijoj sam kući tada stanovao i kod koga sam bio zaposlen kao slugač. On mi je dao

Zasad te molim da ovu kopiju afdavita ne pokazuješ *nikom*. Neće ti izmaći posledice koje on povlači kod *krivičnog suda* ovdje u Engleskoj.

u ruke izjavu u kojoj se govorilo da sam ja u poslednjih 11 meseci *neprekidno* bio kod njega zaposlen i da za celo to vreme u šatmpariji gospodina Hollingera Ličfild strit 3, Soho *nije* bio složen ni štampan neki nemački pamflet *Upozorenje*. U svom smušenom stanju i ne poznavajući važnost onoga što radim, ispunio sam njegovu želju, te prepisao i potpisao taj dokument. Gospodin *Hollinger* obećao mi je *novaca*, ali nisam ništa dobio. *Za vreme te transakcije gospodin Karl Blind*, kako mi je kasnije saopštila moja žena, čekao je u sobi gospodina Hollingera. Nekoliko dana kasnije pozvala me je gospoda Hollinger u vreme kad sam jeo, i odvela me u sobu svog muža, gde sam našao samog gospodina Blinda. *On mi je pokazao isti dokument*, koji mi je pre pokazao gospodin Hollinger i *molio me sa hitno* (entreated me) *napišem i potpišem drugu kopiju, jer su mu potrebne dve izjave, jedna za njega, a druga za objavljivanje u štampi. Zatim je dodao da će mi se odužiti*. Ja sam izjavu prepisao i ponovo potpisao.

Ovim izjavljujem da su gornji navodi tačni i dalje:

1. da za vreme 11 meseci pomenutih u dokumentu šest nedelja *nisam* bio zaposlen kod gospodina Hollingera, nego kod nekog *Ermania*;
2. u šatmpariji gospodina Hollingera *nisam* radio upravo u vreme kad je objavljen pamflet *Upozorenje*;
3. tada sam čuo od gospodina Vögelea, koji je tada radio za gospodina Hollingera, da je on, Vögele, zajedno sa samim gospodinom Hollingerom slagao dotični pamflet i da je manuskript bio pisan Blindovim rukopisom;
4. slog pamfleta stajao je još kad sam ponovo počeo da radim kod gospodina Hollingera. *Ja sam ga sam prelomio*, radi preštampavanja pamfleta *Upozorenje* u nemačkom listu «Das Volk», koji je štampan kod gospodina Hollingera, 3. Litchfield Street, Soho. Pamflet je objavljen u broju lista «Volk» 18. juna 1859;
5. video sam kako je gospodin Hollinger dao gospodinu Wilhelmu Liebknechtu, koji stanuje 14 Church Street, Soho, korekturni otisak pamfleta *Upozorenje*, na kome je gospodin *Karl Blind* svojom vlastitom rukom ispravio 4 ili 5 *štamarskih grešaka*. Gospodin Hollinger se kolebao da li je korekturni otisak trebalo da dâ gospodinu Liebknechtu i čim se gospodin *Liebknecht* udaljio, Hollinger je meni i mom saradniku Vögeleu izrazio svoje žaljenje što je korekturni otisak dao iz ruke.

Johann Friedrich Wiehe.

Izjavio i potpisao imenovani Friedrich Wiehe u policijskom sudu u Bow Street, 8. dana u februaru 1860. preda mnom, *J. Henryjem*, sudijom pomenutog suda.*

7

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

London, 13. februara 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Hoverstock Hill

Veoma poštovani gospodine,

Prošle nedelje sam pisao jednom prijatelju¹ u Berlin i zamolio ga da me uputi kod nekog advokata, jer moram da *tužim zbog klevete* berlinski list »*National-Zeitung*«. Danas sam primio odgovor u kome Vas moj prijatelj, gospodine pravni savetniče, označava kao najuglednijeg advokata u Berlinu.

Zbog toga sam slobodan da Vas zamolim da me u *tužbi za klevetu*, koju dole bliže objašnjavam, zastupate kao advokat.

Ukoliko privremena *akontacija* od 15 talira, koju prilažem, ne bi bila dovoljna, molim Vas da mi *telegrafišete*. Odmah ću Vam poslati onoliko koliko tražite.

U prilogu Vam šaljem punomoć i nadam se da je taj dokument dovoljan. Usrdno Vas molim da *odmah* donesete tužbu, kako ne bi zastarela, i da mi *depešom* izvolite javiti da ćete preduzeti potrebne korake.

Istovremeno sam ovde u Londonu započeo action for libel² protiv lista »*Daily Telegraph*«, jer je pogrđni članak preštampano iz lista »*National Zeitung*« na engleskom.

Sa punim poštovanjem

Vaš potpuno odani

Dr. Karl Marx
(verte)⁴

Članci u »*National-Zeitung*«-u, na koje sam ukazao u prethodnom pismu, štampani su u br. 37 (d.d. *nedelja*, 22. januara 1860) i br. 41 (d. d. 25. januara 1860) i oba su uvodnici. Kasnije ću imati prilike da Vam okarakterišem animus⁵ tih članaka. Međutim, *tačke* na osnovu kojih želim da podignem tužbu radi klevete, one koje mi pravno izgledaju najbitnije, su sledeće:

1. U br. 41 (*članak* pod naslovom *Kako se prave radikalni leci*) kaže se u trećem stupcu pri kraju:

¹ Eduardu Fischelu — ² tužbu protiv klevete — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 12. i 14. — ⁴ okreni — ⁵ duh

»Blind je dva puta u ‚Allgemeine Zeitung-u‘ naprosto izjavio da on nije autor« (letka »Upozorenje«); »on to ne kaže da bi opravdao Vogta, sa kojim se ne slaže, nego zbog Marxa-Liebknechta-Biscampa . . . on (Blind) »očigledno nije član uže Marxove partije. Nama se čini da njoj nije bilo naročito teško da ga proglasi *glavnim krivcem*, pa ako bi optužbe protiv Vogta trebalo da dobiju veći značaj, onda bi se morale svesti na jednu određenu ličnost, koja je morala da pristane da se tome izloži. Marxovoj partiji bilo je lako da autorstvo letka prišije Blindu zbog toga što se ovaj u razgovoru sa Marxom i u članku u ‚Free Press‘ izjasnio u sličnom smislu; uz korišćenje Blindovih izjava i rečeničkih obrta mogao je da se **sklepa** letak, pa da izgleda kao njegov« (naime Blindov) »fabrikat.«

Ja sam ovde, dakle, direktno optužen da sam u ime drugog čoveka **sačinio** letak. Nadalje: pošto »National-Zeitung« u istom članku (isti stubac, malo iznad) sam priča svojim čitaocima da sam ja [ugsburškom] »A[llgemeine] Z[ei]tung«-u poslao »svedočenje slagača Vogele-a«, u kome ovaj izjavljuje: »da poznaje Blindov rukopis iz ranijih tekstova i da je prvi deo letka sam složio u Hollingerovoj štampariji, a Hollinger lično drugi deo«⁽⁴⁶⁷⁾, to »National-Zeitung« u gore citiranom pasusu, dakle, ne samo što insunira da sam ja sačinio jedan letak, kome sam lažno dao izgled Blindovog »fabrikata«, nego insunira direktno da sam jedan **lažan** dokument *svesno* poslao augs[urškom] listu »Allgemeine Zeitung«. I da bi krunisao svoj animus calumniandi⁶, on nastavlja:

»Hollinger na to izjavljuje 2. novembra: zlonamerna je izmišljotina da je letak štampan u njegovoj štampariji, ili da je Blind autor, a njegov slagač Wiehe, koji kod njega radi 11 meseci, potvrđuje tačno Hollingerove izjave. Marx, uvek spreman da odgovori, čini to u listu ‚Allgemeine Zeitung‘ 15. novembra:

»Hollingerova izjava je prosto smešna. Hollinger je znao da je formalno povredio engleski zakon kad je letak izdao ne označavajući mesto štampanja. Osim toga, Marx se više puta poziva na to da mu je Blind pre pojavljivanja letka usmeno saopštio njegovu sadržinu i pisao isto to što je kasnije stajalo u letku; Blind je, dakle, zbog usklađenosti sadržine i forme *de prime abord*⁷ važio kao autor.« »National-Zeitung« ovde namerno, da bi uvod u sledeći pasus načinio uvredljivim po mene, izostavlja deo moje izjave⁸ u prilog augsburškog »A[llgemeine] Z[ei]tung«-a od 21. novembra 1859, koji je za pravnike, a posebno za engleske pravnike, najvažniji. Prilažem isečak augsburškog »A[llgemeine] Z[ei]tung«-a i namerno sam, za Vaše potrebe, podvukao mesta u mojoj izjavi koja je »National-Zeitung« izostavio.

Sada bi, na osnovu svih pravnih uzusa, bio zadatak »National-Zeitung«-a da dokaže da je njegova uvredljiva optužba protiv mene

⁶ svoju klevetničku nameru — ⁷ od samog početka — ⁸ »Izjava« od 15. novembra 1859.

istinita. Ali ja ću Vam poslati *sudske* dokaze da je ona *lažna*. Vi ćete čak videti da sam, po engleskom pravu, sada u stanju da gospodina Blinda, ako *hoću*, zbog »conspiracy«⁹ pošaljem na robiju.

2. U br. 37 »Nat[ional]-Zeit[ung]«-a u uvodniku sa naslovom *Karl Vogt i »Allgemeine Zeitung*«, stubac 2, doslovno se kaže: »Vogt izveštava na str. 136. i dalje:

»Pod imenom *družine palikuća*^[51] ili *bürstenheimovci*^[468] bio je u izbeglištvu od 1849. nadalje poznat izvestan broj ljudi koji su se, u početku raštrkani po Švajcarskoj, Francuskoj, i Engleskoj, postepeno sakupljali u Londonu i tamo kao svog uglednog vođu poštovali gospodina Marxa.«

Poslaću Vam dokaze da su ovde kao jedno pomenuta dva potpuno različita *ženevska* društva, koja *nikada* nisu bila niti jesu u bilo kakvoj vezi sa mnom. Ali ja to smatram za potpuno sporednu stvar. *Suštinski* pasus, na koji želim da se zasnue *druga* tačka moje tužbe za klevetu, jeste onaj koji zatim sledi i u kome doslovno stoji:

»Jedan od glavnih poslova »družine palikuća« (kojom sam, navodno, ga komandovao) »bio je da *kompromituje* ljude u *otadžbini*, kako bi oni morali novcem da plate bandi da sačuva tajnu i ne kompromituje ih. Ne jedno pismo, nego stotinu njih je slato u Nemačku s pretnjom da će svako onaj ko je učestvovao u ovom ili onom činu *revolucije* biti potkazan ako do određenog vremena utvrđena suma ne dospe na naznačenu adresu.«

Sada će »National-Zeitung« biti obavezan da tu bezmernu uvredu koju mi nanosi dokaže pred sudom; ne tražim da podnese stotine pisama, pa ni jedno jedino čitavo pismo, čikam ga da nade jedan jedini redak, jedan redak koji sadrži takvu podlu ucenu novcem za koju može da dokaže čak ni to da sam ga ja pisao, nego da ga je pisala bilo koja osoba koja se ikad našla sa mnom u vezi.

Gornji pasus se nastavlja ovako:

»Na osnovu principa »ko nije bezuslovno za nas, taj je protiv nas«, svako onaj koji se odupirao *toj delatnosti*« (naime, prethodno opisanim pretećim pismima koja su tražila novac) kompromitovan je ne samo među izbeglicama nego i uz pomoć štampe! »Proleter i« (za čijeg šefa me predstavljaju) »punili su *stupce reakcionarne štampe* u Nemačkoj *potkazivanjima* onih demokrata koji se nisu njima klanjali, *postali su saveznici tajne policije* u Francuskoj i Nemačkoj.«

Za »Nat[ional]-Zeit[ung]« »biće, naravno, lako da od *napunjenih stubaca* reakcionarne štampe »pokaže jedan jedini redak koji je potekao od mene ili od mojih prijatelja i koji sadrži »potkazivanja« protiv bilo kojeg »demokrate«.

Potpuno je tačno — i to je *jedini fact* — da je Ferdinand Freiligrath jednu satiričnu pesmu^[469] protiv zajma *revoluciji* i *revolucionarnog putovanja* u *Sjedinjene Države* gospodina Kinkela^[229] najpre dao da se

⁹ zavera

štampa u jednom časopisu¹⁰ koji izdaje moj prijatelj Weydemeyer u Njujorku, a zatim da se preštampa u »Morgenblatt«-u. To sigurno nije bilo »potkazivanje«. Činjenica je da je tzv. demokratska emigracija (nemačka) punila nemačku štampu najšavijim intrigama protiv mene. U jednoj prilici kada sam našao da je vredno truda da odgovorim, list kome sam poslao ispravku nije hteo da je primi.^[470]

Jedini nemački list u kome sam od svog izgnanstva pisao bio je »Neue Od[er]-Zeitung«. Saradnja je trajala otprilike od početka januara do jula 1855. Nikada za to vreme nijednim jedinim retkom nisam pomenuo emigraciju.

Što se tiče Liebknechtove saradnje sa augsb[urškim] »Allg[emeine] Zeitung«, koja takođe nije sadržala nijednog retka o emigraciji, a inače mu samo služi na čast (mislim na sadržinu), ta saradnja se mene apsolutno ne tiče. O tome ću Vam pobliže pisati.¹¹

Moje savezništvo sa tajnom policijom u Nemačkoj i Francuskoj je, naravno, pikantna novost i za mene samog.

3. U ranije citiranom br. 41 *Kako se prave radikalni leci* »National-Zeitung« meša »Partiju proletarijata«, čijim šefom me označava, meša, dakle, mene sa »zaverom najsravnije vrste, sa masovnim pravljenjem lažnog papirnog novca etc.«, koja je, navodno, 1852. kovana u Švajcarskoj, isto tako sa sličnim »manevrima« godine 1859, koji su »posle sklapanja mira u Vilafranki« navodno prouzrokovali interpelacije nemačkih država kod švajcarske savezne vlade.

Da apsolutno nikakve veze nisam imao s tim stvarima, pošto sam od septembra 1850. napustio svaku agitaciju uopšte, pa sam još dok je trajao kelnski Communistenprocés raspustio društvo komunista,^[47] kome sam pripadao, a od tog vremena ne pripadam niti nekom tajnom, niti pak javnom društvu — to ću kasnije opširnije objasniti. Klevetnička namera »Nat[ional] Zeit[ung]-a u ovoj tački proizlazi iz toga što je na osnovu kelnskog Communistenprocésa moralo da se zna da sam ja lično, preko advokata u Kelnu onog subjekta, koji je 1852. navodno delao u Švajcarskoj, prijavio kao policijskog agenta i da je čak i Stieber bio prinuđen da prizna da je taj čovek od 1850. bio u neprijateljstvu sa mnom. Ja ću Vam podneti dokaze da ta osoba (Cherval, pravo ime: Grämer) nikada nije bila sa mnom u vezi, čak ni pre 1850.

4. Poslednja tačka tužbe zbog klevete trebalo bi da se zasnjuje na sledećem pasusu, br. 41 članka *Kako se prave radikalni leci*, stubac 2, gde se kaže:

»Odakle je dolazio novac za darežljivo deljeni list« (naime »Volk«, koji se izdavao u Londonu), »to znaju bogovi; da Marx i Biscamp nemaju para napretek, to znaju ljudi.«

Ta rečenica, napisana u duhu dvaju uvodnika o mojim vezama sa tajnom policijom, reacionarima i družinom palikuća, koja je pomoću

¹⁰ »Die Revolution« — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13.

chantage-a¹² i pretnje revolucijom ucenjivala ljude da dođe do novaca, treba da nagovesti da sam ja na nečastan ili podmukao način pribavljao novac za »Volk«. Bila bi sad dužnost lista »*National-Zeitung*« da tu klevetu dokaže. A ja ću Vam, o novčanim iznosima koje sam pribavio za »Volk« i uopšte o mojim — za gospodina Zabela — problematičnim finansijskim prilikama ukoliko to bude potrebno, dati takve podatke da ćete moći dokazati *suprotno* od uvredljivih insinucija iznetih u »Nat[ional]-Zeit[ung]«-u.

Istovremeno Vas molim da mi u odgovoru saopštite koje tačke još želite da razjasnim.

13. februara
9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Heverstock Hill,
London¹³

P. S. Pošto i inače kasnim sa slanjem ovog pisma, poslaću *puno-moć* za njim, sutra, ako ikako bude moguće još večeras, u posebnom omotu.

¹² ucenjivanja — ¹³ datum i adresa ponovljeni rukopisom Jenny Marx

8

Engels Franzu Dunckeru

u Berlin

6, Thorncliffe Grove,
Oxford Road
Mančester, 20. febr. 1860.

Poštovani gospodine,

Primio Vaše cenjene redove od 13, a na žalost tek sam danas u mogućnosti da Vam pošaljem rukopis, što i činim.^[471] Verujem da neće premašiti 3 štamparska tabaka.

Vašu uzdražnost u principu ne razumem sasvim, osim ako se uopšte ograđujete pre nego što vidite rukopis. Ne mogu da poverujem da želite da primite moralnu, logičku i estetsku odgovornost za sve što kod Vas izlazi, od Marxa do Jacobusa Venedeya i od Lasalle-a sve do Palleskea, ali da svoje izdavačko preduzeće želite da vežete za »Volks-Zeitung«, koji ne mogu da ocenim, jer ne dolazi u Mančester. Ako se, međutim, u principu ograđujete od Lasall-ove brošure o Italiji^[472], koja se, doduše, ne podudara sa mojim shvatanjima o tom pitanju, iako cenim vaše obzire, ipak znam da je Lasalle sigurno poslednji koji bi želeo da se o tome povede računa. Ja zbog toga smesta pišem L[asalle]-u, za koga sam ubeden da bi smatrao uvredom da se o njemu pomisli da bi on pozeleo da omete štampanje jedne publikacije zbog toga što se shvatanja u njoj razlikuju od njegovih shvatanja o tom predmetu.

U slučaju da Vam se ili obim ili sadržina brošure [učine]¹ nepodobnim za Vaše izdavačko preduzeće, molim Vas da mi je u roku od 24 časa po prijemu vratite.

Gospodinu vajaru B. Afingeru
Linienstraße 173, Berlin.

Za pismo za Borkh[eim]a sam se pobrinuo.
S poštovanjem

Vaš odani

Friedrich Engels

¹ nečitka reč

9

Engels Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

6, Thorncl. Grove, Oxf. Road,
Mančester, 20. februara 1860.

Dragi Lassalle,

Najlepša hvala za Vogtove škrabotine^[13]. Kasnije više o tome.

Kao što Vam je Duncker, možda, već rekao, ponudio sam mu neku vrstu nastavka *Po und Rhein*¹, što je prihvatio zadržavajući pravo na »principijelne ograde«.² Iako je za mene prilično novo da za gledišta zastupana u jednom napisu treba da odgovara izdavač, a ne autor, ipak sam se, mada uzalud, potrudio da pronadem na šta je mogao misliti. D[uncker], valjda, neće tražiti da njegovo izdavačko preduzeće bude samo amplifikacija njegovog »Volks-Zeitung«-a, koji, uostalom, ovdje ne mogu da dobijem. Najzad mi je palo na pamet da je D[uncker] možda načuo da o italijanskom pitanju mislim drugačije nego Vi, pa se ograđuje iz preteranih obzira prema Vašoj brošuri^[472]. Ubeden sam, ukoliko bi to i bio slučaj, da je dovoljno da Vas samo upozorim pa da Vi u tom pogledu umirite D[uncker]-a. Znam da biste kao objektivni čovek smatrali uvredom ako bi neko za Vas pomislio da ste sposobni da makar izdaleka zaželite uklanjanje jednog napisa zato što se suprotstavlja vašem gledištu. Ja sam, u stvari, dugo razmišljao pre nego što sam odlučio da Vam pomenem tu stvar, plašeći se da se ne naljutite na mene, što sam takvu mogućnost i pretpostavio, pa makar i za drugog. Ali pošto D[uncker]-ovu uzdržljivost ne umem drugačije da objasnim, ništa mi drugo ne preostaje.

Svršiti sa Vogtom je prosto šala. To staro, sada podgrevano zamešateljstvo okončano još pre 8 godina^[473] (što mali ženevski čifta u svom zabačenom kutu ne zna), raščistićemo tako da od njega ne ostane ništa sem smrada koji pripada Vogtu zato što ga je on i usmrdeo. Uostalom, izjave Blinda, Biscampa, a pogotovu Lupusa^[474] već su toliko kompromitovale momka da za nas, ako se tako nastavi, ništa neće preostati da učinimo. Uz to još Schaibleova izjava^[66] o nastanku letka »Upozorenje«, koja svodi na nulu ceo augsburški proces^[475] i koja će na kraju prisiliti Vogta da, ukoliko želi da izvede negativni dokaz, to učini u Londonu! Mi smo, naravno, tom prilikom opet morali da prekopamo sve naše arhive, u njima imamo biografiju cele demokratske bande i svakog od njih možemo da učutkamo. Ta nez-

¹ Savoja, Nica i Rajna — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 8.

nalica Vogt sa svojim Tehovljevim pismom^[41] (koje je, uz to, još i ukrao) i sitnim ženevskim provincijskim ogovaranjem, uobražava da smo i mi isto tako neznalice, isto tako podmukli i kukavice kao što je on. Taj će se čuditi.

Najprijateljskije

Vaš
Engels

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester, 21. februara 1860.

Veoma poštovani gospodine pravni savetniče,

Nisam Vam odmah, posle mog prvog pisma, poslao punomoć, jer sam Vas u tom pismu naknadno zamolio da mi telegrafišete.¹ Čekao sam nekoliko dana i smatrao da je najbolje da sačekam termin (naime, jučerašnji dan, 20. feb.) kada je Vaš pismeni odgovor iz Berlina mogao da stigne u London.

Pošto on nije stigao, a, s druge strane, niste telegrafski odbili moju molbu da mi budete advokat, smatram da ste prihvatili moj nalog. Da se više ne bi gubilo vreme, u ovom preporučenom pismu Vam šaljem:

1. Punomoć;
2. 7² priloga, kao i prevode, gde je original na engleskom.

Ti prilozi su:

1. Afidavit A. Vögelea;
2. Afidavit J. F. Wiehea;³
3. Moj engleski cirkular protiv Blinda.⁴
4. i 5. Dva pisma a[ugsburškog] A[llgemeine] Z[eitung]« upućena meni o tom pitanju.
6. Izjavu dra Schaiblea u Londonskom listu »Daily Telegraph« od 15. feb. 1860, str. 5, stubac 5, odeljak sa naslovom: *The Vogt-Pamphlet*.

7. Jedno pismo K. Blinda Liebknechtu d. d. 8. sept. 1859.

Sutra, kada već, možda, budem imao pismo od Vas, biću slobodan da Vam pošaljem komentar uz te dokumente. Vi, međutim, već na prvi pogled vidite da je za podlo podmetanje u br. 41 lista »Nat[ional]-Zeit[ung]« gde sam prikazan kao anonimni fabrikant tekstova, koji bi trebalo da cirkulišu pod imenom drugih ljudi — na sudski i neopoziv način dokazano da je sramna kleveta.

U odnosu na Afidavite (izjave pred sudom pod zakletvom) primjećujem još samo ovo:

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ² u rukopisu: 6 — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ⁴ Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«

Videćete da je u afidavitu *prilog II* reč »*upon oath*« (pod zakletvom) izbrisao magistrat. On nam je, naime, objasnio da izjava pred njim važi kao da je pod zakletvom, da se *lažna izjava felonija*⁵, dakle, *kažnjava sa transportation*⁶, da se, međutim, po engleskom pravu prava zakletva može položiti samo u prisustvu inkulpirane⁷ ličnosti.

Ostavljajući sve ostalo za sutra, ostajem

s najvećim poštovanjem
Vaš potpuno odani
dr K. Marx

Ja sam ovde na *neodređeno* vreme i zbog toga Vas molim da sva pisma adresirate na moj stan:

9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, London.

U *punomoći* sam ostavio mesto da se unesu imena urednika lista »National-Zeitung«.

⁵ ovde: *krivokletstvo* — ⁶ *deportacija* — ⁷ *okrivljene*

11

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London

23. februara 1860¹, Mančester
6, Thorncliffe Grove, Oxford Road

Dragi Freiligrath,

Šaljem Ti još jedno, i to poslednje pismo o Vogtovom slučaju. Prijem moje prve dve pošiljke² nisi čak ni acknowledged³, što bi svakom filistru učinio. Nemoguće mi je zamisliti da uobražavaš kako od Tebe želim da iskamčim pismo u javne svrhe. Ti znaš da imam najmanje 200 Tvojih pisama u kojima ima dovoljno materijala da se, u slučaju nužde, konstatuje Tvoj odnos prema meni i partiji.

Pišem Ti ovo pismo, jer se Ti kao poeta i čovek pretrpan poslovima, izgleda zavaravaš u pogledu domašaja procesa koje vodim u Berlinu i Londonu.^[476] Oni su odlučujući za *istorijsku vindikaciju*⁴ partije i za njenu poziciju kasnije u Nemačkoj; berlinski proces utoliko više, što se, istovremeno s njim, raspravlja i proces Eichhoff-Stieber^[31], koji se vrti oko kelnskog procesa protiv komunista.^[2]

Grievances⁵ koje bi Ti, možda, mogao da imaš protiv mene, jesu:

1. Zloupotrebio sam Tvoje ime (kao što si rekao Faucheru).
2. »Scena«, koju sam napravio u Tvojim kancelariji.

ad 1. Ja lično *nikad* nisam pomenuo Tvoje ime, osim što sam u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«-u rekao da ti je Blind ispričao otprilike isto što i meni.⁶ *A to je činjenica*. Od samog početka sam shvatio koliko je važno da se ukaže na *pravo poreklo* pamfleta^[477] i imao sam pravo da citiram jednog svedoka o Blindovoj izjavi.

Što se tiče *Liebknechtovog* pisma redakciji a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a u kome se poziva na Tebe i mene (u odnosu na Blinda)^[478], on će, po potrebi, pod zakletvom potvrditi da se to dogodilo *bez mog znanja*, kao što je *bez mog znanja* i *za vreme mog odsustva iz Mančestera* poslao augsburškom listu »A[llgemeine] Zeit[ung]« letak *Upozorenje*. Kada se a[ugsburški] »A[llgemeine] Z[eitung]«, posle Vogtove tužbe obratio njemu, još je sumnjao da li ću ga dezavuisati, što sam i mogao da učinim, a začudio se kada sam smesta izjavio da ću učiniti za njega sve što mogu.

¹ u originalu: 1850. — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 6. —

³ potvrdio — ⁴ opravdanje — ⁵ pritužbe — ⁶ »Izjava« od 15. novembra 1859.

U pismu koje sam Ti uputio^[479] ja sam ga uzeo u zaštitu od onoga što si mi ti pisao jednostavno zbog toga što mi se učinilo nevelikodušnim s Tvoje strane da kao poznat čovek, čovek sa društvenim položajem, u tako grubom obliku pišeš bezimеноm članu partije, koji stanuje na mansardi, a sa kojim si dotle srdačno saobraćao.

Što se tiče razdražljivog tona mog pisma, za to ima nekoliko razloga.

Prvo, duboko sam se uvredio za to što je izgledalo da Blindu više veruješ nego meni.

Drugo, iz jednog pisma, koje si mi napisao u vezi sa listom »*Morning Advertiser*« (Svečani članak o Šileru) veoma razdraženim tonom, mogao sam zaključiti da si me smatrao sposobnim ne samo za takvu infamiju da u Blindov članak^[480] prokrijumčarim uvredu protiv Tebe nego da je posle pred Tobom opet denunciram kao Blindovu škrabotinu. Uopšte ne znam čime bih mogao da zaslužim takvu sramnu sumnju.

Treće, Ti si moje privatno pismo pokazao Blindu.

Najzad, imao sam, valjda, prava da očekujem, pogotovu *posle članka* u časopisu »*Gartenlaube*«⁷, da ćeš u svojoj izjavi za a[ugsburški] »A[llgemeine] Z[ei]tung« bilo kako nagovestiti da nije reč o ličnom raskidu sa mnom i javnom napuštanju partije. To što se čak i Tvoja druga izjava pojavila zajedno sa Blindovom, te je Tvojim imenom pokrivala njegovu laž i falsifikat, nikako nije moglo da me obraduje.^[481] Ja ti, uostalom, dajem *svoju časnu reč* da su mi sve Libknechtove izjave u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[ei]tung«-u *pre* objavljivanja bile *potpuno nepoznate*.^[482]

ad 2. Baš onog dana kada sam došao u Tvoju kancelariju, stigla su mi dva broja »Nat[ional]-Zeitung«-a (*prvi* je sadržavao sramne izvode i komentare koji su kasnije izašli u »*Telegraph*«-u). U mojoj kući je zavladala prava uzbuna i moja jedna supruga bila je zaista potresena. Istovremeno sam iz Nemačke dobio pismo, u kome mi je saopšteno da se osim Tvojih izjava objavljenih u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[ei]tung«-u u sramnom Vogtovom spisu^[13] nalazi i jedno Tvoje pismo^[483], iz koga izbija Tvoja prisnost s Vogtom i to da je Tvoje ime jedino ime od značaja pomoću koga Vogt stiče politički kapital i koje toj infamiji daje pred publikom neki privid istine. Postavi se u moj položaj i zapitaj ne bi li i Tebi za trenutak pao mrak na oči.

Još jednom ponavljam: ovo pismo ne pišem Ti ni zbog kakvog *privatnog interesa*. U londonskom procesu mogu i bez Tvoje dozvole postići da Te pozovu kao svedoka. Za berlinski proces posedujem pisma od Tebe, koje u nuždi mogu da stavim ad acta. Takođe, u celoj stvari nisam sam. Sa svih strana — iz Belgije, Švajcarske, Francuske

⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 88.

i Engleske — Vogtov sramni napad doveo mi je neočekivane saveznike, čak i ljude koji pripadaju potpuno drugačijim pravicima.

Ali, prvo, za obe strane i za samu stvar bilo bi bolje da se deštuje en entente⁸.

Drugo, bez okolišenja Ti kažem, mogu se odlučiti da zbog irrelevantnih nesporazuma, izgubim jednog od ono malo ljudi koje sam voleo kao *prijatelje* u pravom smislu te reči.

Ako sam pogrešio u odnosu na Tebe, svakog trenutka sam spreman da priznam svoju grešku. Nihil humani a me alienum puto^[484].

Najzad, veoma dobro shvatam da Ti, s obzirom na Tvoj današnji položaj, svaka afera poput ove, mora biti mrska.

I Ti sâm uvidećeš da je *nemoguće* da Te potpuno ostavimo van igre.

U prvom redu zato što Vogt Tvojim imenom pravi sebi politički kapital i pretvara se, kao da je siguran u Tvoju saglasnost, kad baca blato na čitavu partiju, koja je ponosna na to što joj pripadaš.

Uz sve to, Ti si *jedini član* ranijeg kelnskog centralnog rukovodstva⁹, koji je od kraja 1849. do proleća 1851. boravio u Kelnu, a otada do danas u Londonu.

Ako smo nas dvojica svesni toga da smo, svaki na svoj način, zapostavljajući sve privatne interese i iz najčistijih motiva, godinama mahali iznad čitinskih glava zastavom za »*classe la plus laborieuse et la plus misérable*«,^[485] smatrao bih da pred istorijom činimo greh sitničavosti ako bismo se razišli zbog tričarija — svi nesporazumi se mogu rešiti.

U najiskrenijem prijateljstvu

Tvoj

Karl Marx

⁸ u uzajamnoj saglasnosti — ⁹ Saveza komunista

12

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

23. februara 1860.

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester

Dragi Lassalle,

U ovom trenutku, kada moram da vodim dva procesa, jedan u Berlinu, a drugi u Londonu¹, zatim, s druge strane, kada moram da radim da bih zaradivao, mogu Ti napisati samo nekoliko redova.

Pošto sam pročitao knjigu, zaista sam se začudio što kažeš da si otkrio mnoge istine u Vogtovom romanu^[13]; isto tako iznenađen sam timidnim² savetima koje si mi dao.

Ono jedino što tu nije *potpuno lažno*, Tehovljevo pismo, ili, bolje rečeno, njegova sadržina^[41], već sam pre 7 godina u jednom pamfletu, objavljenom u Njujorku pod naslovom *Vitez plemenite svesti*, tako raskrinkao da su svi lajavci, koji su tada još bili na okupu, zavezali gubicu i nisu se usudili nijednom rečju da odgovore.

Ono što želim od Tebe i što bi mi bilo najvažnije jeste da saznaš ko je dopisnik lista »Daily Telegraph« u Berlinu, i gde ta stoka stanuje, ulicu i broj kuće. Ja mislim da je to Jevrejin koji se zove Meier^[50]. S obzirom na Tvoj položaj u Berlinu, neće Ti biti teško da ovo saznaš. Molim Te da mi to odmah javiš.

Prilažem Ti brošuru o procesu komunistima.³

Tvoj

K. M.

P. S. Što se tiče moje *sumnjičavosti* (Ti me primoravaš da govorim kao državnik Blind, vide a[ugsburški] »A[llgemeine] Z[eitung]«^[466]), Ti se u svakom slučaju na nju ne možeš požaliti. Ja Ti, npr., u prilogu pisma šaljem cedulju iz Baltimora (United States). Tu cedulju dobio sam privatno.^[487] Zvanične optužbe protiv Tebe (među njima izjava jedne radničke deputacije iz Diseldorfa⁴) nalaze se među aktima Sazeza, čiji ja vlasnik nisam i kojima ne mogu da raspolazem.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 11. — ² bojažljivim — ³ Karl Marx: *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 14.

13

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

24. februara 1860.

6, Thorncliffe Grove Oxford Road,
Mančester

Veoma poštovani gospodine,

Čudim se što ni juče nisam primio potvrdu o prijemu preporučenog pisma od 13. febr. koje sam Vam uputio u Berlin¹.

Juče sam Vam odavde — iz Mančestera — poslao drugo preporučeno pismo², punomoć, kao i sedam priloga a slobodan sam da Vam i danas u vezi sa pomenutim numerisanim priložima, učinim još nekoliko sporednih napomena, koje, po mome mišljenju, valja upotrebiti u tužbi za klevetu protiv berlinskog »National-Zeitung«-a. Prilazem, takođe, i jedno pismo od 19. nov. 1852.⁴⁸⁸¹ i primerak *Otkrića*, koje sam objavio 1853.³

I. a) Anonimni letak »Upozorenje«.

U br. 41 berlinskog »National-Zeitung«-a, uvodnik *Kako se prave radikalni leci*, str. 1, stubac 3, doslovno se kaže:

»Marxovoj partiji bilo je lako da autorstvo letka svali na Blinda, baš zato što se ovaj u *razgovoru sa Marxom* i u »Free Press« izjasnio u sličnom smislu; korišćenjem Blindovih izjava i rečeničkim obrtom, mogao je da se *iskuje* letak, pa da izgleda kao **njegov**. (sc.⁴ Blindov) *Fabrikat*.«

Celi animus⁵ tog stupca je u tome da se ja prikažem kao *tvorac* navedenog letka i istovremeno da mi se pripíše infamija kako sam nastojao da izgleda kao da ga je *fabrikovao Blind*.

Pre nego što predem na dokaze sadržane u priložima koje sam Vam juče poslao, nalazim za potrebno da Vam ukratko ispričam istoriju te raspre.

Augsburški »Allgemeine Zeitung« objavio je za vreme svog sudskog spora sa Vogtom, pored ostalih akata, i sledeće moje pismo:

»19. oktobra 1859.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 10. — ³ *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ⁴ naime — ⁵ smisao

Gospodine,

Dok sam još imao nešto da kažem u nemačkoj štampi, napao sam ‚Allgem[eine] Zeitung‘ i ‚Allgem[eine] Zeitung‘ je napadao mene; to me, naravno, nipošto ne sprečava da koliko god mogu budem od pomoći ‚Allgem[eine] Zeitung‘-u u jednom slučaju, u kome, po mom ubedenju, ispunjava *prvu* dužnost štampe, a to je da otkriva obmane. *Priloženi dokument* predstavljao bi, ovde u Londonu, *sudski dokument*. Ne znam da li je tako u Augsburgu. Pribavio sam navedeni dokument, jer se Blind odupirao da potvrdi da stoji iza izjave, koje je dao preda mnom i drugima, a ja sam ih dalje preneo Liebknechtu, i koje mu ne dozvoljavaju da se ogradi od denuncijacije sadržane u anonimnom pamfletu. Vaš potpuno odani dr K. Marx.⁶

Akt priložen ovom pismu upućenom »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u, koje je zajedno s njim objavljeno, glasi ovako:

»Ovim izjavljujem, u prisustvu dra Karla Marxa i Wilhelma Liebknechta, da je letak pod naslovom *Upozorenje*, objavljen u br. 7 ‚Volk‘-a, anonimno i bez navođenja mesta štampanja,

1. složen i štampan u štampariji Fidelija Hollingera, 3, Litchfield Street, Soho, na taj način što sam ja složio jedan deo teksta, a F. Hollinger drugi; 2. da je bio napisan rukom Karla Blinda, čiji mi je rukopis poznat iz priloga za ‚Hermann‘ i letaka koje je anonimno pisao navodeći kao mesto štampanja ‚Frankfurt ø. M.‘ a stvarno su bili složeni i štampani kod F. Hollingera, 3, Litchfield Street, Soho; 3. da mi je sam Fidelio Hollinger označio Karla Blinda kao autora letka *Upozorenje* uperenog protiv prof. Vogta. *August Vögele*, slugač. Tačnost gornjeg potpisa potvrđuju *W. Liebknecht, dr K. Marx*. London, 17. sept. 1859. «⁽¹⁸⁹⁾ (Vidi Vogtov spis: *Moj proces protiv »Allg[emeine] Zeitung«*, Dokumenti, p. 30, 31.)

Kao odgovor na to objavljeno je u br. 313 »Allgem[eine] Zeitung« i u »Kölnische Zeitung« sledeće pismo Karla Blinda, zajedno sa priloženim svedočanstvima Hollingera i Wiehea:

»London, Townshend Road, St. John's Wood, 3. nov. 1859. Da bih opovrgao tvrdnje da sam, tobože, ja autor letka *Upozorenje*, objavljujem sledeći dokument. To samo kao odbranu, ne kao pravdanje Karla Vogta, čije postupke ja i moji prijatelji iz republikanske partije bezuslovno moramo da osudimo, posle svega što nam je postalo poznato za poslednjih pola godine. Mogu, doduše, potvrditi tačnost saopštenja koje je dao gospodin Julius Fröbel, da je Vogt ovde zaista nudio novac, kako bi ovdashnje Nemce naveo da u poznatom smislu utiču na otadžbinsku štampu. *Karl Blind*.«

a) »Ovim izjavljujem da je izjava slugača Vögelea, objavljena u br. 300 ‚Allg[emeine] Z[eitung]‘-a, prema kojoj je pomenuti letak *Upozorenje* štampan u mojoj štampariji, a gospodin Karl Blind njegov

⁶ Pismo uredniku lista »Allgemeine Zeitung«

autor — *zlonamerna izmišljotina. Fidelio Hollinger*. 3, Litchfield Street, Soho, 2. nov. 1859.«

b) »Dole potpisani, koji već 11 meseci stanuje i radi u Litchfeald Street, br. 3, svedoči o tačnosti izjave gospodina Hollingera. London, 2. nov. 1859. *Ĵ. F. Wiehe*, slovoslogač.« (Uporedi *Vogtovu* knjigu *Dokumenti*, str. 37. i 38.)

Na to sam odgovorio u br. 325. »Allg[emeine] Zeit[ung]«-a⁷ i odgovarajući isečak iz a[ugsburškog] »A[llgemeine] Z[eitung]«-a priklučio sam svom prvom pismu iz Londona.⁸

Karl Blind je poslao novi odgovor »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u pa je u prilogu broja od 11. decembra redakcija izjavila:

»Gospodin Karl Blind u suštini kaže: *Novono se pozivajući na dokumente koje su potpisali vlasnik štamparije gospodin Hollinger i slovoslogač Wiehe*, poslednji put izjavljujem da podmetanje, koje se sada javlja još semo kao insinucija da sam ja, navodno, autor pomenutog letka, predstavlja suštu laž. U novijim podacima o meni nalaze se najgrublja izopačavanja. Još jedanput: ovo samo kao odbranu od Marxa-Biscampa-Liebknechta, a ne za opravdavanje Vogta, protiv koga sam se već ranije izjasnio.«

Uz tu izjavu primetila je redakcija »Allgem[eine] Zeit[ung]«:

»Pošto je dalje rasvetljavanje ovih događaja i njihovo povlačenje po listovima odavno prestalo da interesuje širu publiku, to pozivamo gospodu koje se to tiče da odustanu od eventualnih novih odgovora.« (cf. *Vogtova* knjiga, dokumenti, p. 41, 42.)⁽⁴⁹⁰⁾

Time se stvar privremeno okončala. Čim su mi dospeli u ruke članak iz »*National-Zeitung*«-a sa izvodom Vogtovog pamfleta i komentar o tome, objavio sam najpre engleski cirkular⁹ (*Prilog III*), upućen uredniku londonske »*Free Press*«. Želeo sam time da K. Blinda nateram da me tuži za injuriju¹⁰ i da mi tako pruži priliku, prvo, da u Londonu podnesem sudske dokaze o štampanju i autorstvu pamfleta *Upozorenje*, drugo, da stvarnog autora prisilim da svoj nepobitni dokaz protiv Vogta podnese jednom engleskom sudu.

Sledeća posledica tog cirkulara (*Prilog III*) koji sam, čim je odštampan, smesta poslao Karlu Blindu, bila je *izjava* K. Blinda, koja je izašla u »*Allgem[eine] Zeitung*«-u od 13. februara, u prilogu uz br. 44. U toj izjavi sa naslovom *Protiv Karla Vogta*, Blind ponavlja da on nije »autor« letka *Upozorenje*, ali prisiljen mojim cirkularom izlazi sa argumentima da je Vogt, navodno, agent bonapartističke propagande u Londonu. To je bila neposredna posledica prvog koraka, koji sam učinio objavivši cirkular (*Prilog III*).

Za to vreme sam pribavio dva afidavita¹¹ slovoslogača Vögelea i Wiehea (*Prilozi I i II*). Ti afidaviti dokazuju: *Prvo*, da sam govorio

⁷ »Izjava« od 15. novembra 1859. — ⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ⁹ *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«-a* — ¹⁰ tužba za klevetu — ¹¹ izjave pod zakletvom

istinu kada sam tvrdio da je letak *Upozorenje* štampan u Hollingerovoj slagačnici i napisan Blindovom rukom. *Drugo*, da su Hollingerove i Wieheove izjave koje je Blind podneo u br. 313. »*Allg[emeine] Zeit[ung]*«-a, kao i u »*Köln[ische] Zeit[ung]*«-u, a na koje se ponovo pozvao u prilogu »*Allg[emeine] Zeit[ung]*«-a od 11. decembra, bile lažne. Treće, da su se Blind i Hollinger (vidi prilog II, affidavit slovoslagača Wiehea) upustili u jednu conspiracy (zaveru), kako bi protiv mene dobili lažne izjave i kako bi pred javnim mnjenjem udarili na moju čast, kao da sam lažov i klevetnik. Takva conspiracy u engleskom pravu predstavlja *kriminal*. Samo me je obzirnost prema Blindovoj porodici sprečila da Hollingera i Blinda ne gonim krivično.

Prepise afidavita (Prilozi I i II) dvojice slagača, Vögelea i Wiehea, poslao sam i nekolicini izbeglica koje se viđaju sa Blindom, i oni su mu ih pokazali. *Neposredna posledica* toga bila je *izjava dra Schaible-a* u listu »*Daily Telegraph*« od 15. febr. 1860, u kojoj Schaible kaže da je autor letka *Upozorenje* i prima na sebe odgovornost za optužbe protiv Vogta sadržane u letku. (Vidi Prilog VI.) Ako Vogt želi da dokaže svoju nevinost, mora ponovo da počne proces — u Londonu. Schaible-ova izjava da je *autor* letka *Upozorenje*, međutim, ništa ne menja činjenicu da je letak štampan u Hollingerovoj slagačnici, da je Blind naložio da se štampa, da je bio napisan Blindovom rukom, da su Hollingerova i Wieheova izjava, koje je pribavio, bile lažne, najzad, da su Hollinger i Blind pomoću lažnih izjava hteli da izvuku vrat iz omče i pokušali mene da kompromituju.

Nije potrebno da Vam dalje razjašnjavam dva afidavita Vöselea i Wiehea (Prilozi I i II) i izjavu dr Schaible-a u »*Daily Telegraph*«-u od 15. februara (Prilog VI), koji će u vašim rukama postati čvrsti dokazi o kleveti u »*National-Zeitung*«-u, koju sam naveo sub I a) ovog pisma.

b) Moj odnos prema »*Allgemeine Zeitung*«-u.

Dva pisma koja mi je redakcija »*Allgem[eine] Zeitung*«-a uputila d. d. 16. oktobra 1859 (Prilozi IV i V), i moj odgovor d. d. 19. oktob. 1859, koji sam citirao sub I a), predstavlja *celokupnu* moju *korrespondenciju* sa »*All[gemeine] Zeitung*«-om. Ona se prosto ograničila na to da »*Allgem[eine] Zeitung*«-u stavim na raspolaganje jedan pisani dokument, koji je osvetljavao *poreklo* letka, pa je Vogt tužio »*Allgem[eine] Zeitung*« zato što je štampao taj dokumenat.

Devetog maja 1859, prilikom javnog mitinga koji je održao David Urquhart, K. Blind mi je izneo sve optužbe protiv Vogta, kasnije ponovljene u letku *Upozorenje koji se pojavio tek sledećeg juna*. On me je uveravao o tome da ima dokaze. Nisam tome pridavao veliki značaj. Vogtov pamflet *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas*, zatim Vogtov odnos prema Fazyju, »*tiraninu Ženeve*« i Fazyjev odnos prema Bonaparti već su me bili ubedili da je Vogt bonapartistički agent. Da li sa rdavom ili dobrom namerom, da li plaćen ili neplaćen, bilo mi je potpuno svjedno. Dva ili tri dana posle susreta s Blindom, Liebknecht

je došao u moju kuću sa gospodinom Biscampom, sa kojim nikad nisam bio ni u kakvoj ličnoj ili političkoj vezi. Viscamp me je pozvao da ja i moji prijatelji literarnim i novčanim prilozima potpomognemo »Das Volk«, koji je on osnovao. Odbio sam to, navodeći da sam zaista veoma zauzet, i da bih, osim toga, morao bolje da upoznam »Das Volk«, čiji je prvi broj tek izašao^[491], pre nego što bih pozvao prijatelje da u njemu saraduju. Pri tome sam naglasio da sam do sada iz principa odbio *svaku* saradnju u nemačkim novinama koje izlaze u Londonu. Tom prilikom ispričao sam Liebknechtu, u Biscampovom prisustvu, ono što mi je Blind rekao na Urquhartovom mitingu. Pri tom sam još pomenuo sklonost južnih Nemaca da preteruju kako bi se napravili važni. Gospodin Biscamp je kasnije, u br. 2 »Volk«-a od 14. maja, na ličnu odgovornost i dodajući lične pojedinosti objavio članak pod naslovom *Carski regent kao izdajica Carstva*^[492], citiran u *Vogtovom* спису: *Mein Process etc.* među dokumentima p. 17, 18, 19.

Kasnije, otprilike *sredinom juna*, u vreme kada sam bio odsutan iz Londona, nalazio sam se u Mančesteru, Liebknecht je od Hollingera u njegovoj slagačnici dobio korektorski otisak letka *Upozorenje*, u kome je odmah prepoznao Blindova kaživanja meni, i čiji je rukopis, kako je saznao od slagača Vögelea, Blind bio predao Hollingeru na štampanje. Liebknecht je korektorski otisak poslao »*Allg[emeine] Zeit[ung]*«-u, koji ga je štampao i tako navukao na sebe Vogtovu tužbu za klevetu. Liebknecht je imao utoliko više prava da preduzme taj korak (o kome nisam ništa znao, jer nisam bio u Londonu), jer je znao da je Blinda, koji ovde Vogta optužuje, sâm Vogt zvao da saraduje na nameravanoj propagandnoj brošuri. Bila je to dobra stvar da se tako tiražni listovi, kao što je »*Allgem[eine] Zeit[ung]*« koriste i za *Upozorenje* na čoveka koji je prihvatio da za sve članke u nemačkoj štampi, povoljne za Bonapartu, isplaćuje premije (vidi o tome Vogtovo priznanje u njegovoj knjizi, pismo dru Loeningu, p. 36).

Čim je Vogt podneo tužbu za klevetu protiv *a[ugsburškog]* lista »*Allgemeine] Z[eitung]*« – zbog preštampavanja letka *Upozorenje*, redakcija lista je pisala Liebknechtu i zamolila ga da hitno pošalje dokaze. Liebknecht se obratio meni. Uputio sam ga Blindu i, pošto je to zahtevao, otrpao ga tamo kao što vidite iz Blindovog pisma (Prilog VII). Blinda nismo zatekli, nalazio se u banji St. Leonard. Liebknecht mu je napisao dva pisma. Nedeljama nije bilo odgovora na njih, po svoj prilici sve dok Blind nije poverovao da se augsburški proces bliži kraju. (Tu računicu je pokvarilo odlaganje procesa koje je »*Allg[emeine] Zeit[ung]*« u međuvremenu postigao.) Onda je, najзад, Blind odgovorio Liebknechtu pismom od 8. septembra (Prilog VII), u kome hladno i bezobrazno kaže da on »u pomenutoj stvari, kao što je već ranije primećeno, *uopšte nema udela*« a da će *kasnije jednom prilikom usmeno* da se vrati »na primedbe koje je dao u privatnom razgovoru . . .« Liebknecht je s tim pismom došao meni.

Video sam da se Blindu može odrešiti jezik samo nasilnim sred-

stvima. Setio sam se da sam u londonskoj »Free Press«, od 27. maja, pročitao jedan nepotpisan članak (*The Grandduke Constantine to be King of Hungary*¹²), koji je u glavnim crtama ponavljao sadržaj letka *Upozorenje* i Blindova kazivanja meni. Stil i sadržina članka nisu ostavili ni trunku sumnje da ga je Blind pisao. Da bih o tome našao dokaze, pošao sam sa Liebknechtom do gospodina Collet-a, odgovornog izdavača »Free Press«. Posle izvesnog okolišenja on nam je rekao da je Blind doista autor ovog članka. Kratko vreme posle toga dobio sam pismenu izjavu slugača Vögelea, koja govori o tome da je letak štampan u Hollingerovoj štampariji i da je tekst napisan Blindovim rukopisom.

Liebknecht je Blindu napisao još jedno duže pismo, u kome mu je, pozivajući se, pored ostalog, na članak u »Free Press«, saopštio da sada imamo u rukama dokaze o tome u kakvoj je vezi s letkom *Upozorenje*, i ponovo od njega zahtevao da pruži objašnjenja kojima rasplaze. K. Blind nije odgovorio, naprotiv, ni za trenutak nije prekinuo svoje ćutanje ni *pre*, ni za vreme sudskog pretresa u Augsburgu. Bilo je, sada sasvim jasno da se K. Blind definitivno odlučio za sistem poricanja i diplomatskog ignorisanja. *U tim okolnostima* izjavio sam Liebknechtu da sam spreman da pošaljem Vögeleovu izjavu, koja se nalazila kod mene ukoliko »Allg[emeine] Zeit[ung]« to pismeno od mene traži. To sam zaista i učinio u svom odgovoru od 19. oktobra na dva pisma »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u od 16. oktobra¹⁴⁹³.

Na taj korak naveli su me ovi motivi:

Prvo: Bio sam dužan da Liebknechtu, koji je od mene prvi put saznao za Blindove izjave o Vogtu, omogućim da dokaže da nije proizvoljno počeo da širi optužbe protiv trećih lica.

Drugo: »Allg[emeine] Zeitung« bio je, po mome mišljenju, u pravu da preštampa pamflet *Upozorenje*, jer je znao da dolazi od strane koju je gospodin Vogt sam pozvao da sa njim saraduje u njegovoj propagandnoj aktivnosti. Okolnost što »Allg[emeine] Zeit[ung]« pripada jednoj, meni neprijateljskoj partiji, i što se prema meni lično uvek odnosio neprijateljski, čak je nekoliko puta objavljivao najšavivije izmišljotine o meni, mogla je da promeni moje mišljenje isto tako malo kao i činjenica da se slučajno nalazim *izvan domašaja* augsburškog suda, tako da »Allgem[eine] Zeit[ung]«, dakle, ne može *prinudno* da me pozove kao svedoka.

Treće: Vogt je u »Handels-Courier« iz Biela, br. 150, od 2. juna, u prilogu (cf. p. 31 dokumenata Vogtove knjige) objavio protiv mene paskvilu,¹³ očigledno pretpostavljajući da sam ja autor članka koji je Biscamp objavio protiv njega 14. maja u »Volk«-u. Isto tako, u svojoj tužbi protiv »Allg[emeine] Zeit[ung]«-a polazi od pretpostavke da sam

¹² Veliki vojvoda Konstantin kao budući kralj Mađarske — ¹³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 9.

ja autor letka *Upozorenje*. Blind je, očigledno, bio odlučio da ovekoveči Vogtu tako dobrodošnu *quiproquo*.¹⁴

Četvrto, za mene glavno: Hteo sam da međusobno suprotstavim Vogta i njegove tužitelje, i to tako da nijedna strana ne može više da vlada, pa će morati da padne odluka. Za to je bilo neophodno da pravog autora i onoga koji je objavio letak *Upozorenje* silom izvučem iz skrovišta. Da sam pravilno rezonovao, dokazuje izjava dra Schaible-a (Prilog VI) i Blindovo ranije citirano pismo u »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u, od 13. februara, prilog uz br. 44.

Moja korespondencija sa »Allg[emeine] Zeit[ung]«-om svodi se na dva pisma (Prilozi IV i V) dra Orgesa upućena meni i na moj ranije (sub I a) citirani odgovor od 19. oktobra. To je gospodinu Vogtu (i »National-Zeitung«-u) bilo dovoljno da me proglasi saradnikom »Allg[emeine] Zeit[ung]«-a i da tako sebe pred nemačkom javnošću prikaže kao nevinu žrtvu zavere između reakcionara i krajnje levice.

Liebknecht je dopisnik »Allg[emeine] Zeit[ung]«-a od 1855, baš kao što je i gospodin Vogt ranije bio dopisnik tog lista. Liebknecht će, ako bude potrebno, reći istinu **pod zakletvom**, naime, da preko njega *nikad* nisam prokrijumčario u »Allg[emeine] Zeit[ung]«-a ma i jedan redak. Njegov odnos sa »Allg[emeine] Zeit[ung]«-om niti me se ticao, niti me se uopšte tiče. Uostalom, on za taj list piše *isključivo* o engleskoj politici, i ista gledišta koja zastupa u »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u zastupao je i zastupa u radikalnim nemačko-američkim novinama. Nema nijednog retka u njegovim dopisima koji bi odudarao od *njegovog* gledišta, prema tome, zašto on ne bi mogao bilo gde da ga zastupa. Liebknecht o engleskoj *spoljnoj* politici ima, otprilike, isto antipalmerstonovsko gledište kao Bucher u berlinskom »National-Zeitung«-u, U engleskoj *unutrašnjoj* politici uvek je zastupao gledišta najnaprednije engleske partije. On u »Allg[emeine] Zeit[ung]«-u *nikada* nije napisao ni retka o londonskim izbegličkim ogovaranjima.

Toliko o mojim navodnim vezama sa »Allgem[eine] Zeitung«-om.

II. U br. 41 »National-Zeitung«-a, uvodnik *Kako se prave radikalni leci*, str. 1, stubac 2, red 45. odozgo i nadalje, doslovno se kaže:

»Maja prošle godine u Londonu je pomenuti Biscamp osnovao novine »Das Volk«... *Odakle je dolazio novac za darežljivo deljeni list — znaju bogovi; da Marx i Biscamp nemaju svišnog novca — to znaju ljudi.*»

U vezi sa celim člankom br. 41, a isto tako i sa uvodnikom u br. 37 »National-Zeitung«-a, u kome sam predstavljen kao »saveznik tajnih policija u Francuskoj i Nemačkoj«, i pogotovu sa pasusom koji sam citirao sub III: navedeni pasus upravo cilja na to da sam novac za »Das Volk« ja nabavio i to na *nečastan* način.

U vezi s tim napominjem:

¹⁴ zamenu

Vogt u svom pamfletu, prikazancm u »*National-Zeitung*«-u na [p.] 41. »dokumenata«, koja predstavljaju početak njegove knjige, citira sledeću uredničku belešku iz br. 6 »*Das Volk*«-a d. d. 11. juna:

»Sa zadovoljstvom možemo da saopštimo svojim čitaocima da su se K. Marx, Fr. Engels, Ferd. Freiligrath, W. Wolff, H. Heise etc. . . odlučili da »*Volk*« pruže podršku¹⁹⁴⁾.

Dakle, do sredine juna nisam pružao »*Volk*«-u nikakvu *finansijsku podršku* i njegove dotadašnje finansijske prilike aspolutno me se ne tiču. Međutim, uzgred mogu da primetim ovoliko: Biscamp, koji je tada živeo u Londonu dajući časove, uvek je »*Das Volk*« *besplatno* uređivao. Isto tako, svi saradnici su, od pojave do propasti lista, davali listu *besplatno* svoje priloge. Jedini proizvodni troškovi, dakle, koje je valjalo pokriti, bili su troškovi štampanja i ekspedicije. Oni su, međutim, uvek bili znatno veći od prihoda lista. Pre nego što sam počeo saradivati u listu, te razlike su se pokrivala javnim akcijama sakupljanja priloga među Nemcima u Londonu. Kasnije sam nabavio 20 - 25 £ (133 do 166 talira), koje su *isključivo* davali lekari opšte prakse dr Borchardt, dr Gumpert i dr. Heckscher, Wilhelm Wolff, nastavnik, Friedrich Engels, trgovac (svi sa stanom u Mančesteru), i ja lično. Jedan deo te gospode nipošto nije saglasan sa mojim, Engelsovim i W[ilhelm] Wolffovim političkim pogledima; ali, smatrali su za veoma moderno da se suprotstave bonapartističkim ujdurmama (a to je bila glavna svrha »*Volk*«-a).

Na kraju je »*Das Volk*« ostavio za sobom dug od, mislim, 8 £ (93 talira), za koji je Biscamp odgovoran i za koji Hollinger ima u rukama jednu njegovu menicu.

To je cela *finansijska istorija* »*Volk*«-a.

Što se tiče gospodina Biscampa, on je sam, u *prilogu uz br. 46* »*Allg[emeine] Zeit[ung]«-a*, od 15. februara 1860, izjavio: »

»Moje političke veze sa gospodinom Marxom *ograničavaju* se na nekoliko novinskih priloga, koje je liferovao za nedeljni list »*Volk*« čiji sam osnivač.«

O izvorima mojih prihoda hteo bih samo da primetim da sam od 1851. stalni saradnik vodećeg anglo-američkog lista »*New-York [Daily] Tribune*«, za koji ne šaljem samo dopise, nego i uvodnike. Taj list ima 200 000 pretplatnika i u skladu s tim izvršava svoje obaveze prema saradnicima. Uz to, ja sam već više godina saradnik edicije *Cyclopaedia Americana*, koju izdaje gospodin Dana, jedan od urednika »*New-York Tribune*«-a. Očekujem, pre no što počnu potresi pismo gospodina Dana-a iz Njujorka¹⁵, koje je u vezi sa tim odnosima. Ukoliko to pismo, međutim, ne bi blagovremeno stiglo, dovoljno je da se pozovete na gospodina *Ferdinanda Freiligratha*, direktora *General Bank of Switzerland*, 2, Royal Exchange Buildings, London, koji

¹⁵ Vidi u 18. tomu, ovog izdanja.

je već mnogo godina tako ljubazan da naplaćuje moje menice od doznaka iz Amerike.

Vogt i sa njim povezani »*National-Zeitung*« besramno mi prigovaraju što sam navodno podržavao jedan list koji *ništa nije plaćao*, a taj isti Vogt na 226. stranici svoje knjige, prikazane u »*National-Zeitung*«-u otvoreno kaže da će novac za svoje svrhe »on« i »nadalje« uzimati odakle bude mogao da ga dobije.«

III. U br. 37. »*National-Zeitung*«-a, uvodnik pod naslovom *Karl Vogt* i »*Allgemeine Zeitung*«, str. 1, stubac 2, redak 22. odozgo pa nadalje — a ja taj pasus smatram najjačim adutom svoje tužbe za klevetu — »*National-Zeitung*« doslovno piše:

»Vogt izveštava, str. 136. i dalje: Pod imenom družine palikuća ili bürstenheimovaca bio je u izbeglištvu, od 1849. nadalje, poznat izvestan broj ljudi, koji su se, u početku raštrkani u Švajcarskoj, Francuskoj i Engleskoj, postepeno sakupljali u Londonu i tamo kao svog priznatog vođu poštovali *gospodina Marxa*. . . *Jedan od glavnih poslova družine palikuća bio je da kompromituje ljude u otadžbini, banda je zahtevala novac, da bi sačuvala njihovu tajnu. Ne jedno, nego stotinu pisama bilo je poslato u Nemačku, s pretnjom da će se učešće u ovom ili onom činu revolucije denuncirati ako od određenog vremena određena suma ne stigne na naznačenu adresu. . .* 'Proleter' (za mene je rečeno da sam njihov šef) *punili su stupce reakcionarne štampe u Nemačkoj svojim potkazivanjima upućenim protiv onih demokrata koji im se nisu klanjali. Postali su saveznici tajne policije u Nemačkoj i Francuskoj.*«

U odnosu na ovaj podli tekst, koji je »*National-Zeitung*« bez oklevanja preuzeo od gospodina Vogta i dao ga u ruke 9000 svojih pretplatnika, primećujem sledeće:

Prvo: Kao što sam Vam napomenuo već u svom prvom pismu, biće sad zadatak »*National-Zeitung*«-a da od **stotine** ucenjivačkih pisama pokaže sudu *jedno jedino pismo*, ili *jedan jedini red* koji sam napisao ja ili bilo koji čovek koji je uopšte u vezi sa mnom.

Drugo: Već sam rekao u svom prvom pismu, a sada ponavljam, da *nikad* nisam pisao ni za jedne nemačke novine od jula 1849, osim za »*Neue Oder-Zeitung*« u Breslavi (1854), u vreme kada su ga uređivali dr Elsner i dr Stein. Kao što brojevi lista pokazuju i kao što će gospoda Elsner i Stein sigurno biti voljni da posvedoče, nikad nisam smatrao potrebnim da emigraciju spomenem ma i jednom rečju.

Zadatak »*National-Zeitung*«-a biće da pribavi *jedan jedini stubac* od tolikih *stubaca* »reakcionarne štampe« koje smo ja ili moji prijatelji navodno napisali »klevetama«. *Istina* je, naprotiv, to se može i dokazati, da je veliki deo nemačke emigracije u Londonu sistematski i godinama punio nemačke novine svih boja ogovaranjima uperenim protiv mene. Ja *nikad* nisam iskoristio svoje veze sa »*New-York Tribune*«-om, sa čartističkim listovima i sa »*Free Press*«-om, da bih uzvratio uvredu.

Što se tiče »veze sa tajnom policijom u Francuskoj i Nemačkoj«

u Parizu je Hörfel, taj osvedočeni agent francuske policije, dugo vremena glavni agent Kinkelovog Emigrantskog udruženja. On je bio povezan s Beckmannom, koji je u isto vreme bio pruski policijski agent i dopisnik lista »*Kölnische Zeitung*«. S druge strane, Engländer, takođe osvedočeni agent francuske policije, duže vremena bio je pariski dopisnik Rugeove klike. Na taj način je »demokratska emigracija« u Londonu, naravno, ne znajući to, potpuno uspostavila »vezu sa tajnom policijom u Francuskoj i Nemačkoj«.

Najzad, Vogt, a sa njim i »*National-Zeitung*«, govore »o izvesnom broju ljudi koji su pod imenom *družina palikuća ili bürstenheimovaca* među izbeglicama bili poznati od 1849, koji su se, u početku raštrkani u Švajcarskoj, Francuskoj i Engleskoj, postepeno sakupljali u Londonu i tamo kao priznatog vođu poštovali *gospodina Marxa*«.

Ja taj pasus smatram nevažnim ali radi razjašnjenja i raskrinkavanja klevetničke namere Vogta i »*National-Zeitung*«-a, ipak želim da primetim sledeće:

Družina palikuća bilo je naziv za društvo mladih nemačkih izbeglica, koji su se godire 1849/50. našli u Ženevi i u »Café de l'Europe« smestili svoj glavni stan. To nije bilo ni političko, ni socijalističko društvo, nego u pravom smislu reči »*društvo vesele braće*«, koje je ludorijama pokušavalo da savlada mamurluk izgnanstva. Pripadali su mu: *Eduard Rosenblum*, stud. med.; *Max Cohnheim*, trgovački pomoćnik; *Korn*, hemičar i apotekar; *Becker*¹⁷, inženjer, i *L. S. Borkehim*, student i tobđžija. Ja nijednog od te gospode nikad nisam video, osim gospodina Beckera na jednom demokratskom kongresu u Kelnu 1848.^[495] Sredinom 1850, članovi tog društva, izuzev Korna, proterani su iz Ženeve. Društvo se raštrkalo na sve strane sveta.

Dobrotom gospodina Borkheima, koji danas rukovodi velikim trgovačkim preduzećem u Cityu (44, Mark Lane), dobio sam ove podatke o društvu o kome *ranije nisam imao pojma*. Gospodina Borkheima upoznao sam *pre otprilike 14 dana*, kada sam mu se pismeno obratio za obaveštenje.^[496]

Toliko o družini palikuća.

A sad, o *bürstenheimovcima*, to je bilo pogrdno ime koje je izvesni *Abt*, sada sekretar biskupa u Frajburgu, dao *Društvu za radničko prosvetivanje u Ženevi*. *Abta* je, naime, u jedan opšti izbeglički savez, u kome su se pored bivših članova frankfurtskog parlamenta nalazili i članovi (izbeglice) društva za radničko prosvetivanje, proglasio nečasnim. Da bi se osvetio, napisao je pamflet^[497], u kome je društvo za obrazovanje radnika nazvao »*Bürstenheimer*«, jer je jedan četkar, po imenu Sauernheimer, tada bio predsednik društva.^[498] To radničko društvo za prosvetivanje u Ženevi nije bilo ni u kakvoj vezi sa mnom niti sa londonskim komunističkim društvom^[497] kome sam pripadao.

¹⁷ *Max Joseph Becker*

Leta 1851. dva člana tog društva, advokat Schily, danas u Parizu, i P. Imandt, danas profesor Seminara u Dendiju, izgnale su švajcarske vlasti te su otišli u London, gde su pristupili radničkom društvu⁽³⁾, koje su tada vodili Willich i Schapper, ali su ga posle nekoliko meseci opet napustili. Ja sam se s njima ophodio kao sa zemljacima i starim ličnim prijateljima. Jedini čovek u Ženevi sa kojim sam posle svog izgnanstva (1849) iz Pruske održavao neku vezu bio je Dronke, danas trgovac u Liverpulu. Nazivi *družina palikuća* i *bürstenheimerovci*, kao i ta dva dispartatna društva, na koja se odnose, spadaju, dakle, *isključivo* u ženevska zbivanja. Ni sa jednim od tih društava *nikada* nisam imao nikakve veze. U Londonu se prvi put saznalo za njih iz uvodnika »National-Zeitung«-a kada ga je »Daily-Telegraph«, londonski dnevni list, prešampao u izvodima.

Vogt, dakle, svesno laže kada me dovodi u vezu sa »družinom palikuća« i »bürstenheimerovcima«, a »National-Zeitung« širi tu laž.

IV. »National-Zeitung« br. 41, uvodnik *Kako se prave radikalni leci*, str. 1, stubac 1, red 49. odozgo kaže:

Vogt u početku govori o »Partiji proletera« **»pod Marxom«**, čime me, dakle, identifikuje sa »Partijom proletera« i *sve* što govori o toj partiji odnosi se na *mene lično*.

A u istom tom članku, stubac 2, red 19. sqq. odozgo kaže se:

»Tako je 1852. masovnim *pravljenjem lažnog novca* započela *naj-sramnija zavera* protiv švajcarskih radničkih udruženja (poblize neka se vidi kod Vogta), zavera koja bi švajcarskim vlastima pričinila najveće neprilike da nije blagovremeno otkrivena.«

I dalje, dole u istom stupcu, 33. red odozgo: »Partija 'proletera' posebno mrzi Švajcarsku« etc.

Na osnovu procesa komunistima u Kelnu oktobra 1852. »National-Zeitung« je morao da zna (baš kao što je to i Vogt znao iz svojih *Otkrića o komunističkom procesu* da mi Cherval, koji je, navodno, pravio smutnje u Švajcarskoj 1852, nikada nije bio blizak (gospodin Karl Schapper, London, 5, Percy Street, Bedford Square, sa kojim je Cherval bio u vezi *pre* procesa u Kelnu, spreman je da to potvrdi), da sam ja *za vreme* kelnskog procesa komunistima preko advokata prijavio Chervala kao Stieberovog saveznika; da je prema Stieberovim izjavama, koje su mu iznuđene, Cherval pripadao jednom *meni neprijateljskom* udruženju, kada je pod Stieberovim rukovodstvom 1851. pravio Complot Franco-Allemand u Parizu^[499]. »National-Zeitung« je znao iz Vogtove knjige, koja mu je poslužila kao osnov za dva uvodnika, da sam, i *posle* kelnskog procesa, u spisu *Enthüllungen über den Komunisten-Prozess zu Köln*, poslatom u Švajcarsku na štampanje, Chervala raskrinkao kao moucharda.¹⁸ Kada je za vreme kelnskog procesa Cherval, navodno, kidnuo iz pariskog zatvora, a u stvari kao mouchard

¹⁸ policijskog špijuna

došao u London, najpre je obručke primljen i Willich-Schapperovo radničko udruženje, ali je zatim isključen na osnovu interpelacije o njegovom ponašanju za vreme procesa, koju su po mom nalogu advokati u Kelnu (naročito Schneider II), uputili Stieberu.

Vogt i s njim afilirani¹⁹ »*National-Zeitung*« namerno me klevetaju i na najpodliji način me čine odgovornim za nedela te individue u Švajcarskoj, individue koju sam ja raskrinkao, proganjao i koja im je neprijatelj. Vogt govori o *Marxovim sledbenicima* u Ženevi, sa kojima se Cherval družio. Ni sada, kao ni 1852, ja ne održavam veze ni sa jednim jedinim čovekom u Švajcarskoj.

Ponavljam ono što sam Vam ranije pisao²⁰: Petnaestog septembra 1850, sa svojim prijateljima sam se odvojio od jednog dela londonskog centralnog rukovodstva tadašnjeg nemačkog komunističkog udruženja (nazvanog »Savez komunista«), od dela koji se s Willichom na čelu upuštao u revolucionarne i konspirativne (uostalom, prilično detinjaste i bezopasne) ujdurme »demokratske emigracije«. Mi smo centralno rukovodstvo premestili u Keln i nismo više vodili *nikakvu* prepisku ni sa kim na Kontinentu, osim s Kelnom. Ta prepiska nije sadržala ništa zabranjeno, kao što je dokazao kelnski proces. S proleća 1851, čim su pojedini članovi udruženja u Kelnu uhapšeni, prekinuli smo (*londonski* deo udruženja) i tu *poslednju vezu sa Kontinentom*. Ja sam se dopisivao samo sa jednim uhapšenim prijateljem (gospodinom *Bermbachom*, ranije deputatom zemaljske skupštine u Frankfurtu), koga, uostalom, nisam lično poznavao, da bih mu pomagao da se brani. Moji prijatelji u Londonu su se jedanput nedeljno okupljali kako bi osujetili najpodlije Stieberove policijske manevre koji su se iz dana u dan ponavljali. Sredinom novembra (1852), *posle* kelnskog procesa, izjavio sam uz saglasnost svojih prijatelja da je »Savez komunista« *raspušten* i od tog vremena nisam pripadao nikakvom ni *tajnom*, ni *javnom* društvu. Ferdinand Freiligrath, koji je bio član komunističkog udruženja, i od jeseni 1848. do proleća 1851. nalazio se u Kelnu, a od proleća 1851. do danas živi u Londonu, može da potvrdi ovo što sam rekao. Uostalom, dovoljan je dokaz i priloženo pismo od 19. nov. 1852, snabdeveno poštanskim žigovima iz Londona i Mančestera, koje je moj prijatelj F. Engels ponovo našao među svojim starim papirima.

Priložena brošura²¹, koju citiraju Vogt i »*National-Zeitung*«, štampana je u Bostonu (u Americi), pošto je originalno izdanje u tiražu od 2000 primeraka, štampano u Bazelu kod Schabelitza, konfiskovano na badenskoj granici. Videće se iz nje, a kasnije i iz parnice Stieber-Eichhoff^[31], koja se vodi u Berlinu, da komunističko Udruženje, kome sam pripadao do sredine 1852, uopšte nije davalo povoda za krivičnu

¹⁹ povezan — ²⁰ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ²¹ *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*

optužbu, a da smo, s druge strane, ja i moji londonski prijatelji svojim ograničenim sredstvima tako energično kidali sve mreže policijskih intriga da je *osudujuća presuda* optuženih u Kelnu — kako to u svojim priznanjima u »New-Yorker Criminal-Zeitung«-u od 22. aprila 1853.^[500] kaže bivši Stieberov agent, izvesni *Hirsch*, koji sada sedi u zatvoru u Hamburgu — imala na kraju da se postigne na taj način što bi Hirsch pod imenom Haupt otputovao u Keln i tamo se pod tuđim imenom lažno zakleo. Taj coup²² bio je već počeo da se izvodi kada je, kaže Hirsch, gospodin von Hinckeldey pisao:

»Da se državni tužilac nada da će se pogodnim izborom porotnika i bez *izuzetnih mera* postići željena presuda i da zbog toga on (Hinckeldey) traži da se ne preuzimaju dalji koraci.«

Razume se samo po sebi da je pravna vrednost priložene brošure u tome što osvetljava moju borbu protiv Stieberta-Hinckeldeya i tadašnjeg pruskog policijskog sistema. Udruženja u njoj pomenuta već mnogo godina pripadaju istoriji.

V. Najzad, da bih Vam razjasnio koliko mi znači tužba za klevetu protiv »National-Zeitung«-a, želim još sasvim kratko da vam pomenem *londonske posledice* uvodnika »National-Zeitung«-a.

U »Daily Telegraph«-u (londonskom listu) od 6. februara 1860. izašao je članak od dva i po stupca pod naslovom: *The Journalistic Auxiliaries of Austria* (»Novinarski saučesnici Austrije«).

Taj članak, prikazan kao dopis iz *Frankfurta na Majni*, a stvarno pisan u *Berlinu*, predstavlja, jednim delom, samo parafrazu, drugim delom, doslovni prevod oba uvodnika »National-Zeit[ung]«-a br. 37 i u br. 41 na koje se pozivam u tužbi. Sledećih dana poslaću Vam ovaj broj »Daily Telegraph«-a. U tom članku »Telegraph«-a ja sam sa svojim prijateljima, baš kao i u »National-Zeitung«-u prikazan kao »saveznik tajne policije«; drugo, ceo pasus sub IV o družini palikuć²³, ucenjivačkim pismima u kojima se traži novac, mojoj vezi sa Chervalovim falsifikovanjem novca u Švajcarskoj itd., koji sam podvukao, doslovno je preveden iz »National-Zeitung«-a.

Čim je članak objavljen, odmah sam pisao uredniku »Daily Telegraph«-a²³ i pod pretnjom tužbe za klevetu (*action for libel*) zahtevao da mi pruži *amende honorable*²⁴. On je odgovorio: da je moje pismo poslao svom dopisniku u Nemačkoj i da će sačekati njegov odgovor. Taj odgovor se pojavio u »Daily Telegraph«-u od 13. februara 1860. i u doslovnom prevodu (original ćete dobiti kroz nekoliko dana) glasi:

»Frankfurt na Majni, febr. 8. Ne treba mi mnogo prostora da opozovem primedbe koje vam je dr Marx uputio kao odgovor na jedan od mojih dopisa. Da je učeni gospodin svoje primedbe uputio samom dru Vogtu, ili nekom od *stotinu nemačkih urednika* koji su

²² pokušaj — ²³ Pismo uredniku lista »Daily Telegraph« — ²⁴ zadovoljenje za uvredu časti

citirali knjigu dra Vogta, onda bi njegovo ponašanje bilo u skladu sa okolnostima. Ali ovako, dr Marx ostavlja neopovrgnutim mnoge optužbe podignute protiv njega u njegovoj otadžbini i radije iskaljuje svoj bes na jedinom engleskom listu koji je na svojim stupcima samo preuzeo podatke, štampane prešampavane u *gotovo svakom značajnijem nemačkom gradu*. Izgleda da je učeni gospodin potpuno smetnuo s uma da uopšte nema pravo da se žali na to što je u *jednom engleskom listu objavljen jedan deo neprijatne informacije o njemu, sve dok ne smatra za shodno da pozove na odgovornost one koji su obelodanili tu informaciju i one koji je šire u njegovoj otadžbini*. Završavam ove redove izjavom da sam spreman da priznam neistinitost podataka u pomenutom dopisu čim dr Marx ubedi svet da su doista netačni. Ako ima odgovarajuće dokaze, postići željeni cilj biće najlakša stvar na svetu. Na raspolaganju mu stoji *najmanje 50 nemačkih gradova*, u kojima može da tuži sudu urednike i privede ih zasluženoj kazni. *Ako ne krene tim putem*, nije dužnost ovog dopisnika da opovrgava što sam *nije tvrdio*, nego samo *preneo iz neopovrgnutih poštovanja dostojnih izvora*.«

Ja samo en passant²⁵ upozoravam na preterivanja kojima berlinski dopisnik »Daily Telegraph«-a (mislim da je to Jevrej in po imenu Meier⁽⁵⁰¹¹⁾) pokušava da sakrije svoje plagiranje iz »National-Zeitung«-a. Prvo, pominje najmanje stotinu urednika, zatim, više hiljada (naime, toliko urednika koliko u Nemačkoj ima značajnih gradova), najzad, *najmanje 50 urednika koje bi trebalo da tužim*. Pod *izvorom dostojnim poštovanja* on, uostalom, podrazumeva svoj jedini izvor, berlinski »National-Zeitung«.

Isto tako samo uz put pominjem da sam u pismu upućenom 6. februara izdavaču »Daily Telegraph«-a, a on ga je, kako mi je sam pisao, poslao svom dopisniku u Nemačku, nagovestio da ću *protiv berlinskog »National-Zeitung«-a podići tužbu za klevetu*.

Smatram da je tu jedino doista važno to što je »Daily Telegraph«, sakrivajući se iza svog dopisnika, *odbijao da mi pruži bilo kakvo zadovoljenje pre nego što sam tužio sudu bilo koji nemački list*. On se poziva na »poštovanja dostojni« autoritet lista »National-Zeitung«, koji jedini i donosi njegove podatke ovako *povezane*.

Shvatite kakav je skandal u Londonu prouzrokovao članak »Telegraph«-a. Za taj skandal imam da zahvalim »National-Zeitung«-u. Već i u interesu svoje porodice moram »Telegraph«-a da tužim za klevetu (action for libel), pri čemu akontacije koje se ovde polažu pre presude iznose najmanje 200 £. Do koje beskrajne podlosti je Vogt u stanju da se spusti, videćete iz njegove pokvarenjačke insinucije da se moje navodne veze sa »Neue Pr[eußische] Zeit[ung]«-om objašnjavaju time što je bivši pruski ministar von Westphalen brat moje supruge.

Očekujem od Vas da me (ukoliko mi već niste pisali) obavestite da li ste od mene dobili sledeća pisma:

²⁵ uzgred

1. Pismo iz Londona od 13. febr., kao i akontaciju od 15 talira.
2. Pismo iz Mančestera od 21. febr., kao i punomoć i 7 *priloga*.
3. Ovo pismo iz Mančestera od 24. febr. kome prilažem brošuru *Otkrića o Komunističkom procesu u Kelnu* i pismo F. Engelsu, upućeno 19. nov. 1852, snabdeveno poštanskim žigovima iz Londona i Mančestera.

Sa punim poštovanjem

Vaš duboko odani
Dr Karl Marx

14

Marx Wilhelmu Liebkechtu

u London

(Koncept)

27. februara 1860.

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester

Dragi Liebkecht,

Upoznaj Schappera sa Vogtovom knjigom.^[13] Idi njemu. On će Ti reći šta sam mu pisao.

Posle pisma mog advokata iz Berlina¹, koje sam juče primio, stvar stoji dobro. U informaciji koju sam mu poslao izneo sam i ono što se na Tebe odnosi. Razradi do tančina deo Vogtove knjige koji se tiče Tebe, tako da to svakog časa mogu da dobijem. Ali drži se *tvrd*o činjenica.

Nadalje, potrebno je da odluku od 5. febr. 1860. kojom je Društvo za obrazovanje radnika osudilo Vogta a meni dalo za pravo^[57] predsednik društva² *immédiatement*³ potpiše i overi u magistratu (i. e. potpis). Razgovaraj o tome sa Weberom⁴, ako je potrebno.

Najlepši pozdrav Tvojoj ženi i Tebi.

Tvoj
K. M.

¹ Pravni savetnik Weber — ² Georg Müller — ³ neodložno — ⁴ Josef Valentin Weber

Marx Karlu Schapperu

u London

(Koncept)^[502]6, Thorncliffe Grove, Oxford Road,
Mančester, 27. februara 1860.

Dragi Schapper,

Pisao sam Liebknechtu da te upozna sa Vogtovom knjigom^[13] kako bi se sam uverio koliko je važan berlinski proces protiv »Nat[ional] Zeit[ung]«-a (onaj protiv »Telegraph«-a je sekundaran) za istorijsku vindikaciju¹ naše partije i za njen docniji položaj u Nemačkoj. Juče sam primio pismo od mog advokata² iz Berlina, iz koga se može videti da će gospodin Zabel iz »Nat[ional]-Zeit[ung]«-a, svoje zalaganje za Vogta, po svoj prilici, platiti zatvorom. Moj advokat smatra bitnim da Ti što pre daš pred jednim londonskim magistratom (onaj u Bow Streetu je naš čovek, Liebknechta već zna pa može da ide s Tobom) sledeći ili sličan afdavit³:

»I declare herewith, that, in the year etc., Cherval (alias Crämer etc.) was introduced by myself into the London Branch of the German friendly society called ‚Der Bund‘⁴ (the Union) (a society, by the by, which has ceased to exist long time since); that in etc. 1848 the said passed through Cologne where he had a short interview with me, which I did not even mention to Dr. Karl Marx. Cherval being an individual utterly unknown to Dr. K. M.; that in 1851/52 during his stay at Paris, Cherval belonged to, and corresponden with that branch of the German friendly society called ‚Der Bund‘ which at the time was directed by myself and Mr. Willich, now living at Cincinnati, U. St.; that, during the autumn of 1852, after his return from Paris to London, Cherval entered the public German Workingmen’s Society, called, ‚Der Arbeiterbildungsverein‘, of which he had formerly been a member and which, at the time, was directed by myself and the above said Mr. Willich; that consequent upon the revelations publicly made at Cologne against Cherval during the trial of Dr. Becker⁵ and others, and upon other information derived from other sources, the said Cherval was publicly expelled from the German Work-

¹ opravdanje — ² pravni savetnik Weber — ³ izjava pod zakletvom — ⁴ Savez komunista — ⁵ Hermann Becker

men Club above named, and, soon after, disappeared from London.«⁶[503]

Engels Te najlepše pozdravlja; u toku proleća će, uostalom, i sam jednom doći u London. Molim Te da ne gubiš vreme.

Salut.

Tvoj
K. M.

U afidavitu se govori o »friendly society«, tako nešto jednom engleskom magistratu ne zvuči nimalo sumnjivo, jer se sve što god se hoće može nazvati friendly society.

⁶ Ovim izjavljujem da sam godine itd. uveo Chervalu (zapravo Crämera itd.) u londonski ogranak Nemačkog društva za uzajamno pomaganje zvanog »Der Bund« (društva koje je, uzgred rečeno, već odavno prestalo da postoji); da je na dan itd. 1848. godine taj čovek prošao kroz Keln, gde se na kratko sastao sa mnom, što nisam čak ni pomenuo dru Karlu Marxu, pošto je Cherval osoba potpuno nepoznata dru K. M.; da je 1851/1852. godine za vreme svog boravka u Parizu Cherval pripadao ogranku Nemačkog društva za uzajamno pomaganje zvanom »Der Bund« i da je s njim održavao prepisku, a tim ogrankom smo u to vreme rukovodili ja i g. Willich, koji sada živi u Sinsinatiju, SAD; da je, u toku jeseni 1852, posle svog povratka iz Pariza u London, Cherval stupio u javno Nemačko društvo za obrazovanje radnika, zvano »Der Arbeiterbildungsverein«, čiji je ranije bio član i kojim smo, u to vreme, rukovodili ja i pomenuti g. Willich; da je zbog činjenica obelodanjenih u Kelnu na suđenju dru Beckeru i ostalima kao i na osnovu obaveštenja iz drugih izvora, pomenuti Cherval javno isključen iz navedenog Nemačkog radničkog društva i ubrzo zatim nestao iz Londona.

16

Karl Marx — Muzembiniju

u London

(Koncept)^[504]

27. februara 1860.

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester

Priloženo uz pismo mojoj ženi;
Muzembiniju upućeno pod gor-
njim datumom sledeće:¹

Dragi, moj Muzembini,

Pretpostavljam da Vam je g. Faucher već rekao da sam upravo pokrenuo dva spora zbog klevete, jedan se vodi u Berlinu protiv »National-Zeitung«-a, drugi u Londonu protiv »Daily Telegraph«-a; oba su u vezi sa Vogtom^[13], tim bonapartističkim agentom i njegovim pamfletom protiv mene.

S obzirom na ovo, za mene je veoma značajno da budem tačno obavešten o odnosima generala Klapke sa Generalnom švajcarskom bankom i Otomanskom bankom, o uzajamnim odnosima dve banke, o odnosima Otomanske banke sa Musurusom i o Musurusovim odnosima s Rusijom. Mnogo ćete me obavezati ako mi pružite potrebna obaveštenja i ako mi ih uputite na sadašnju mančestersku adresu.

Sa najlepšim pozdravima gospođi Muzembini

Iskreno Vaš

K. Marx

Prevod s engleskog

¹ Beleška ispod datuma, napisana na nemačkom.

17

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London

29. februara 1860.

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road.
Manchester

Dragi Freiligrath,

Tvoje pismo mi je veoma drago, jer ja sa veoma malo ljudi sklapam prijateljstvo, ali ga posle održavam. Moji prijatelji od 1844. još su mi i sada bliski. Ali onaj zvanični deo Tvog pisma zasniva se na velikim nesporazumima. Zbog toga, radi razjašnjenja, sledeće:

1. *Proces Eichhoff-Stieber*^[31].

»Materijal« koji sam predao Juchu (pri čemu sam mu još izjavio da on i Eichhoff iz dva razloga ne zaslužuju moju pomoć: *prvo*, zbog načina na koji su u »Harrmann«-u pominjali kelnski proces; *drugo*, jer sam ubeđen da je Eichhoff samo instrument bivšeg policijskog savetnika Dunckera, koji pokušava da se osveti Stieberu, baš kao ranije u Parizu Vidocq Gisquet-u; a i to da ću, ipak učiniti sve što mogu da bi Stieber bio oboren i kažnjen, pa makar samo zbog toga da osvetim smrt svog prijatelja, dr Danielsa), taj »materijal« se sastoji u sledećem:

Juchu sam dao primerak *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, nota bene, moj štampan spis izdat najpre u Švajcarskoj, zatim u Bostonu, spis koji Vogt citira kao poznatu knjigu, dakle, nipošto »nešto tajno«.

Rekao sam Juchu da knjiga sadrži sve što ja znam.

Nadalje sam ga upozorio na to da bi Lewald (Eichhoffov branilac) kao svedoka morao da saslušaju Hirscha, koji živi u Hamburgu. To se i dogodilo. Hirsch je sada pod zakletvom priznao da je »knjiga zapisnika« bila *pruski fabrikat*, kao i sve ostalo što bi se *pravno* moglo progoniti.

Dakle, ono što taj proces *otkriva* posredstvom mog »materijala«, *oslobada* bivše članove Saveza već i samog privida pravne *culpe*¹ i *otkriva pruski policijski sistem*, koji je, pošto se učvrstio posredstvom »kelnskog procesa« i infamnog kukavičluka porotnika, dospelo do takve vlasti u Pruskoj, da je najzad postao nepodnošljiv samoj buržoaziji pa čak i Auerswaldovom ministarstvu. Voilà tout².

Uostalom, iznenađen sam što si mogao i pomisliti da je policiji

¹ krivice — ² To je sve.

bilo šta servirano na tanjiru. Podsećam Te na pisma iz Kelna (1849 - 1850) u kojima mi se direktno prebacivalo što sam dozvolio da se agitacija Saveza uspava (a to sam tada učinio iz valjanih razloga, svakako ne zato da bih sebe zaštitio).

2. *Moja parnica protiv »National-Zeitung«-a.*

Primećujem d'abord³ da otkako je »Bund«^[47] na *moj predlog* raspušten novembra 1852, *nikada* više nisam pripadao i ne pripadam nijednom *tajnom* ili *javnom* udruženju; da je, dakle, *partija* u tom potpuno efemernom smislu za mene prestala da postoji pre 8 godina. Predavanja o političkoj ekonomiji, koja sam posle pojave mog napis⁴ (u jesen 1859) držao nekim izabranim radnicima, među kojima i nekim *bivšim* članovima Saveza, nisu imala ništa zajedničko sa nekim tajnim društvom, čak ni toliko koliko, na primer, predavanja gospodina Gerstenberga u Schillerovom komitetu.

Setičeš se da su mi rukovodioci njujorškog, prilično ramificiranog⁵ komunističkog udruženja^[505] (među kojima Albr[echt] Komp, menadžer General Banke, 44, Exchange Place, Njujork) uputili pismo, koje je prošlo kroz Tvoje ruke, u kome se na neki način predlagala reorganizacija starog Saveza. Prošla je čitava godina pre nego što sam odgovorio, a odgovorio sam da od 1852. *ni sa jednom* organizacijom više nemam veze i da sam čvrsto ubeden da radničkoj klasi više koriste moji teorijski radovi nego što bi koristilo da se upuštam u udruživanje, čije je vreme na Kontinentu prošlo. U londonskom »Neue Zeit«-u gospodin Scherzer mi je zbog te neaktivnosti s ogorčenjem prebacivao ne pominjući, doduše, moje ime ali ipak dovoljno jasno da se zna o kome je reč.

Kada je Levy (prvi put) došao iz Diseldorfa (tada je i Tebe frekventirao⁶), nudio mi je na tanjiru čak i jednu pobunu fabričkih radnika Izerlonu, Solingenu itd. Ja sam se oštro izjasnio protiv takve nekorisne i opasne *ludosti*. Izjavio sam, dalje, da ne pripadam više nikakvom Savezu; da nipošto *ne* mogu da se u to upustim već i zbog opasnosti koja u Nemačkoj pretila ljudima sa takvim vezama. Levy se vratio u D[iseldorf], i kao što sam ubrzo čuo, vrlo je pohvalno govorio o Tebi, dok je denuncirao moju »doktrinarnu« ravnodušnost.^[506]

Dakle, o »*partiji*«, u smislu Tvog pisma, *ništa* ne znam od 1852. Ako si Ti *poeta*, onda sam ja *kritičar* i zaista mi je dosta iskustava stečenih 1849 - 1852. »Savez«, kao Société des saisons^[507] u Parizu, kao i stotinu drugih društava, bio je samo epizoda u istoriji partije, koja se svuda prirodno stvara na tlu modernog društva.

U Berlinu (u odnosu na tu staru i zastarelu priču o Savezu) treba da dokažem dve stvari:

prvo, da od 1852. ne postoji nikakvo društvo čiji bih ja bio član; *zatim*, da je gospodin Vogt *kućkin sin* i *klevetnik*, ako se na komu-

³ unapred — ⁴ Prilog kritici političke ekonomije — ⁵ razgranatog — ⁶ često po-
sećivao

nističko društvo koje je postojalo do 1852. baca takvim teleringovskim blatom.

Za tu drugu tačku *Ti* si zaista svedok, a *Tvoje pismo Rugeu* (leto 1852) dokazuje da si takve napade smatrao uperenim protiv sebe u celom tom periodu, o kome je upravo ovde reč.

Izjave⁷ u »*Morning Advertiser*«-u, »*Spectator*«-u, »*Examiner*«-u, »*Leader*«-u, »*People's Paper*«-u i *Ti* si potpisao. *Jedan* prepis nalazi se i u *kelnskim sudskim spisima*.

Osim toga, nisi ni najmanje negodovao kada sam tu stvar ponovo pomenuo u mojim *Otkrićima* (p. 47⁸) (izdanje *Boston*).

Osim toga, *Tvoje* ime, ime blagajnika, izašlo je u našem štampanom proglasu o skupljanju novčanih priloga za osuđene.¹⁰

Međutim, nije potrebno da se sve to osvežava.

Neophodno je, međutim, da moj berlinski advokat⁹ dobije ovo *moje pismo Engelsu*, koje, zahvaljujući tome što nije *envelopirano* i što nosi *oba poštanska žiga*, Londona i Mančestera, predstavlja *sudski dokument*.

»28, Dean Street, Soho, London, 19. novembra 1852.

Dragi Engels,

Savez¹⁰ je prošle srede¹¹ na moj predlog *raspušten* i dalje postojanje Saveza na Kontinentu proplašeno je *neprikladnim za ovo vreme*. Na Kontinentu je, uostalom, od hapšenja Bürgers-Rösera, on, u stvari, prestao da postoji. U prilogu, *izjava za engleske listove etc.* Osim toga, napraviću još jednu opširnu litografisanu prepisku« (umesto toga sam napisao brošuru kod Schabelitz¹²) o *policijskim svinjarijama etc.*, a za Ameriku, poziv za prikupljanje novca za zatvorenike i njihove porodice. Freiligrath blagajnik. Potpisali svi naših ljudi. (Nekoliko poslednjih redova irelevantno.) *Tvoj K. M.*¹³

Iz jednog takvog dokumenta, naravno, *nijedno ime* ne mogu da odstranim. *Tvoje* ime mi je potrebno samo zbog toga što je reč o *konstatovanju jedne činjenice*, naime, o *raspuštanju Saveza*, i to samo utoliko što se slučajno nalazi u jednom *mom* pismu iz 1852. Ne vidim šta te tu može kompromitovati.

Jedno *Tvoje* pismo iz 1851. želeo bih da upotrebim za brošuru koja će se pojaviti *posle* procesa.¹⁴ U njemu apsolutno nema **ničeg** što je pravno kompromitujuće. Ali pošto će to trajati još mnogo nedelja, o tome ćemo se usmeno dogovoriti.

Iz navedenog proizlazi:

»Sastanci, odluke i dejstva partije« posle 1852. pripadaju *carstvu*

⁷ Karl Marx/Friedrich Engels: *Izjava redakcijama engleskih listova* — ⁸ Vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 362. — ⁹ pravni savetnik Weber — ¹⁰ Savez komunista — ¹¹ 17. novembra 1852. — ¹² *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ¹³ Vidi u 35. tomu ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 88. — ¹⁴ *Gospodin Vogt*

snova, što si Ti, uostalom, i bez mog uveravanja mogao da znaš, a činilo mi se da na osnovu mnogobrojnih pisama koje si mi uputio da to i znaš.

Jedina akcija koju sam sa nekim *istomišljenicima* s one strane okeana nastavio posle 1852, sve dok je bila potrebna, naime, do kraja 1853, bio je »system of mockery and contempt«¹⁵, kako je to nazvao gospodin Ludwig Simon 1851. u »Tribune«-u^[509], protiv *demokratske emigrantske prevarancije i revolucinarenja*. Tvoja pesma protiv Kinke-la^[469] kao i Tvoja razmena pisama sa mnom u ono vreme, dokazuju da si bio potpuno d'accord¹⁶ sa mnom.

To, uostalom, sa procesima nema nikakve veze.

Tellinging, **Bangya**, Fleury itd. *nikad* nisu pripadali Savezu. Sigurno je da bujice izbacuju mulj na površinu, da revolucionarno vreme ne miriše na ružino ulje, da tu i tamo čak i kojekakvo smeće poleti na čoveka. Aut, aut.¹⁷ Uostalom, ako pomislimo na ogromne napore celog tog sveta zvaničnika da nas upropasti, ne mareći već kršeći Code pénal¹⁸; ako pomislimo da pogani jezik »demokratije gluposti«, koja našoj partiji nije mogla nikada da oprostí što je imala više razuma i karaktera od nje, ako poznajemo istoriju svih ostalih partija tog vremena; ako se, na kraju, upitamo šta se to *stvarno* može izneti protiv cele partije (ne samo *podlosti nekog Vogta ili Telinginga koje se pred sudom mogu opovrgnuti*) zaključićemo da se ona u ovom, 19. veku, odlikuje čistotom.

Da li se u građanskom ophođenju ili u trade-u¹⁹ može izbeći prljavština? Ona je ovde na svom prirodnom tlu. Primer sir R. Cardena, vide²⁰ Parliamentary Blue Book o mitu za izbore.^[510]

Primer za to je gospodin **Klapka**, o čijoj sam ličnosti sada tačno obavešten. Kl[apka] ni za paru nije bolji, možda je i gori od **Bangye**, koga, uostalom, on i Kossuth, uprkos njegovim čerkeskim podvizima i uprkos *mojim* javnim raskrinkavanjima²¹, sve do sada protežiraju u Carigradu samo zato što ih je suviše *dobro* pročitao. Bangya je kao ličnost pristojniji od Kl[apke]. On je izdržavao metresu; a Klapka je godinama dozvoljavao da ga metresa izdržava itd. Tellingingovoj prljavštini može da drži ravnotežu Betina čistota, a čak i Reiffova raspuštenost može da nađe ekvivalent u Paulinoj čednosti, ona bar nije bila član partije i nije se ni izdavala za takvu.

Poštena podlost ili podlo poštenje morala koji plaća (a i to, kao što svaka trgovinska kriza pokazuje, samo pod veoma dvosmislenim uslovima), po meni ne vredi ni paru više od nedostojne podlosti, od koje nisu mogle da se odbrane ni prve hrišćanske zajednice, ni jakobinski klub, niti naš pokojni Savez. Samo, čovek se navikne da u gra-

¹⁵ »sistem poruge i prezira« — ¹⁶ saglasan — ¹⁷ Ili-ili — ¹⁸ Krivičnim zakonom — ¹⁹ poslovnom životu — ²⁰ vidi — ²¹ Izdajnik u čerkeskoj oblasti, Jedna čudna stranica poglavlje istorije, Još jedno neobično poglavlje moderne istorije

đanskom ophođenju izgubi smisao za dostojnu podlost ili za podlo dostojanstvo.

3. Poseban slučaj Vogt-Blind

Posle Vögeleo-vog^[61] i Wieheo-vog²² afdavita²³ (za lažne afdavita sledi, kao što je poznato, progonstvo), posle iznudenih Blindovih izjava u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«-u^[474] stvar je uglavnom okončana. Tvoje svedočenje o toj tački sada je postalo suvišno. U Blindovoj stvari smeta mi samo *embarras de richesses*²⁴. Zbog tog slučaja sam se obratio Ernestu Jonesu, sa kojim dve godine nisam opštio zbog njegovih šašavih, sada javno napuštenih pozicija prema Brightu, Gilpinu itd.^[511] Obratio sam se njemu, prvo, zato što je iz vlastitih pobuda, kao i mnogi drugi — a među njima i meni potpuno nepoznate ličnosti — odmah posle pojave »Telegraph«-a od 5. februara izrazio svoju najdublju ozlojeđenost zbog Vogtove podlosti^[512], koji je besramno tvrdio kako je Savez komunista osnovan i kako je od 1849. do 1852. delovao tako da bi pod pretnjom denuncijacije iznudavao novac od kompromitovanih u Nemačkoj i koji je iz mog »tazbinskog srodstva« sa von Westphalenom²⁵ izveo da sam »povezan« sa listom »N[eu]e Pr[eußische] Z[eitung]« (ta demonstracija mi je bila draga zbog moje žene, jer se od dama ne može zahtevati da postanu politički debelokošci, i jer upravo one, kad nastanu velike nevolje, imaju običaj da odmeravaju ozbiljnost i neozbiljnost prijateljstva), drugo, jer o Blindovom pravno veoma teškom slučaju nisam hteo da konsultujem prave engleske pravnike, ne iz obzira prema njemu, nego prema njegovoj ženi i deci. Iz istog obzira engleski cirkular²⁶ nisam poslao listu »Morning Advertiser«, ni bilo kom drugom engleskom dnevnom listu, osim »Telegraph«-u.

Jones mi je rekao ovo:

»Na osnovu Wieheovog afdavita možeš odmah poći u magistrat, a i ja s Tobom, da protiv Blinda zatražiš warrant²⁷ za hapšenje zbog conspiracy²⁸. Ali razmisli o tome da je action krivična i da nećeš moći da je povučeš ako je jednom pokreneš.«

Na to sam pitao Jonesa (koji sve to može da Ti potvrdi, on stanuje 5, Cambridge Place, Kensington, W.) da li je moguće da on upozori Blinda i da ga tako navede da izjavi sve ono što zna o Vogtu, kao i da prizna da su njegova svedočanstva u a[ugsburškom] A[llgemeine] Z[eitung]«-u bila lažna.

Jones je odgovorio:

»U conspiracy cases, pošto su krivične prirode, svaki pokušaj advokata da compound or bring about a compromise²⁹ bio bi sam po sebi kažnjiv.«

Jones će nastupiti kao moj council³⁰ u slučaju »Telegraph«-a.

²² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 6. — ²³ izjava pod zakletvom — ²⁴ neodlučnost velikih mogućnosti izbora — ²⁵ Ferdinand von Westphalen — ²⁶ Karl Marx: Proce protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« — ²⁷ naređenje — ²⁸ zavere — ²⁹ dođe do nagodbe ili dovede do kompromisa — ³⁰ savetnik

Posle Jonesove izjave našao sam se u najmućnijoj nedoumici, pošto sam, s jedne strane, dužan svojoj porodici da »Telegraph« prisilim na revokaciju³¹, s druge strane, nisam hteo da učinim nijedan korak koji bi Blindovu porodici pravno oštetio. Našao sam izlaz u tome da Louis-u Blanc-u, Blindovom prijatelju, pošaljem prepis afidavita, uz jedno pismo, u kome, pored ostalog, doslovno piše:

»Not for Mr. Blind who has richly deserved it, but for his family, I should regret being forced to lodge a criminal action against him.«³²

Taj poslednji korak doveo je do Schaibleove izjave (poor dear!³³), baš kao što je moj cirkular, koji sam poslao Blindu čim je štampan, istoga dana doveo do njegove izjave protiv Vogta u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«. Blind je u svojoj badenskoj nadrilukavosti zaboravio da mu se suprotstavlja neko ko postaje bezobziran, čim je u pitanju njegova sopstvena čast ili čast njegove partije.

Stvar sada stoji ovako: proces protiv »Daily Telegraph«-a prekinut je, ali će ga moj solicitor³⁴ odugovlačiti sve dok se ne donese presuda u procesu protiv »National-Zeitung«. Da mi je Schaible otvoreno saopštio šta zna protiv Vogta (Schaible je, naravno, Blindov tame elephant³⁵), onda bi, posle njegove izjave u »Telegraph«-u od 15. februara, za mene bilo na svaki način suvišno da u Londonu afidavite prilažem ad acta. U Berlinu, gde nema sudskih posledica po Blinda, to je, naravno, nemoguće. Da li je Schaible stvarno pisao letak ili nije, ništa ne menja u činjenicama utvrđenim na osnovu afidavita da su Blindova svedočanstva³⁶ objavljena u a[ugsburškom] »A[llgemeine] Z[eitung]«-u lažna da su nabavljena pomoću conspiracy, da je letak složen u Hollingerovoj štampariji, da je bio napisan Blindovim rukopisom i da ga je Blind predao Hollingeru na štampanje.

Ove stvari su svakako ogavne, ali ne i ogavnije od cele evropske istorije od 1851. naovamo sa svim onim diplomatskim, vojnim i literarnim razvitkom na kredit.

»Uprkos svemu tome i tome svemu«^[513] čifra nada mnom biće za nas uvek bolja izborna parola nego pod čiftom.

Otvoreno sam izneo svoje gledište, koje, nadam se, u suštini deliš sa mnom. Uz to, pokušao sam da odstranim nesporazum da pod »partijom« podrazumevam jedan još pre 8 godina umrli savez, ili jednu pre 12 godina raspuštenu novinsku redakciju.³⁷ Pod partijom podrazumevam partiju u širokom istorijskom smislu.

Sa najiskrenijim prijateljstvom

Tvoj

K. Marx

³¹ opozivanje, demanti — ³² »Ne zbog gospodina Blinda, koji je to zaista zaslužio, nego zbog njegove porodice bilo bi mi žao ako budem prinuđen da protiv njega pokrenem krivični postupak.« — ³³ ubogi đavo! — ³⁴ zastupnik — ³⁵ pitomi slon — ³⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13. — ³⁷ »Neue Rheinische Zeitung«

Č. S. Upravo mi stiže pismo od moje žene na osnovu koga bi mi bilo veoma drago ako u subotu (*prekosutra*, ne u petak, jer još računam i na članak od utorka) 16 £ naplatiš za mene od »*Tribune*«-a. Generalni opunomoćenik³⁸ će ti kao i obično ukazati dužno poštovanje.

³⁸ Helene Demuth

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

3. marta 1860.

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester

Dragi Lassalle,

Odmah Ti odgovaram, ali kratko (nadam se ipak jasno), jer sam preko glave zauzet oko dva procesa.

1. *ad vocem*: *Moj proces protiv »National-Zeitung«-a.*

O uspehu procesa Ti ne možeš da sudiš, jer ne znaš, s jedne strane, kakve dokaze imam u ruci; s druge strane, ne znaš da su Vogtove tvrdnje *potpuno* izmišljene. Ali bezuslovno si morao da budeš za *atak*. Drugi proces je protiv »*Daily Telegraph*«-a, zbog toga što je amplifikovao i reprodukovao članak iz »*N[ational]-Z[eitung]*«-a. »*Telegraph*« je *najpodliji* dnevni list u Londonu, što nije bez značaja, ali sigurno nije *mali* list. Posebno ga subvenira *Palmerston*. To je razlog što je prihvatio da se širokogrudno baca blatom na mene. Spis *Vitez plemenite svesti* šaljem u prilogu.

2. »Superbe gestus«¹ postoji samo u Tvojoj mašti^[514]. Ukoliko je tačno da tres faciunt collegium², izgleda izvesno da se u Tvoja *dva* pisma oseća neka pometenost zbog Vogtovog podlog napisa^[13], pokazao sam ga Engelsu, Wolffu i svojoj ženi i to je njihovo jednodušno mišljenje.

Poslao sam Ti spis³, koji nije štampan, niti liči na Vogtove podlosti, da bih Ti *ad oculos*⁴ pokazao, verujući, pri tom da bi i ti na sličan način uskipeo zbog jedne takve gadosti.

Vogt je protiv mene izneo korekcionalne facts.⁵ U Tvojim pismima nisam našao da negoduješ protiv tog poštenjakovića, kome bi još pred publikom trebalo da dam amende honorable.⁶ Da je Vogt znao za Tvoje odnose sa mnom i da je posedovao Wißov spis, on bi ga kao autentični dokument objavio uz priču o »družini palikuća«. ^[51] Lakomisleno je to što tvrdiš da sam Blindove optužbe protiv Vogta već ranije javno pominjao (osim u jednom pismu Tebi^[515]). Da je V[ogt] *bonapartistički agent*, postalo mi je potpuno jasno na osnovu njegove knjige.^[516] Kada se Willich 1853 (Techow je samo pisao^[41]) ono što mu je Willich 1850. sufirao) u *U[nited] States* na mene bacao sličnim blatom, Weydemeyer, dr Jacobi i Cluß su spontano sve to

¹ »ponosni gest« — ² trojica čine društvo — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 12. — ⁴ očigledno — ⁵ *kažnjiva nedela* — ⁶ izvinjenje zbog uvrede časti

javno nazvali podlim klevetama^[517] još pre nego što sam za te klevete mogao da saznam. U Nemačkoj protiv ovog Vogtovog bezobzirnog napada nijedan od mojih tamošnjih prijatelja nije digao glas protesta; umesto toga stižu mi pisma sa očinskim prekorima.

Bilo je, dakle, sasvim svrsishodno da Te ovim spisom itd. uvedem u svoju situaciju, ili, bolje rečeno, u pravo, nešto strastvenije i manje doktrinarno shvatanje te situacije.

Nisam ti poslao prepis pisma dra Wißa, nego original (to jest, prepis koji su mi poslali iz Amerike). Dronke ništa ne zna o tom tekstu o *kondui-cedulji* nema ni govora.^[518] Ja sam Te, pišući privatno primaocu⁸ Wißovog pisma, nazvao jednim od najsposobnijih ljudi naše partije i mojim i Engelsonim intimnim prijateljem. To moje pismo ili bar sadržinu pisma, izgleda da je primalac, čije ime, *pre nego što ga prethodno ne upitam*, neću reći, saopštio Wißu. Hinc lacrimae⁹ Wißove. Ja niti jesam niti sam ikad bio u vezi sa Wißom. On je u svoje vreme ponudio listu »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« dopis, koji sam ja, i ne odgovorivši, bacio u koš. U Njujorku je (u Wietlingovoj »Republik der Arbeiter«) objavio *protiv mene* pola tuceta besmislenih članaka.

Reč »oficijelne«¹⁰ optužbe upotrebio sam samo kao krajnost suprotnu Wißovom »poverljivom« pismu. Sada je to i meni samom — pisao sam na brzinu — krajnje komično.

Ko su bili ljudi iz Diseldorfa¹¹, ne bih mogao da kažem a da ne prekršim diskreciju. Biće, međutim, dovoljno da primetim da nisam s njima stupio u kontakt. Što se tiče *nezahvalnosti* radnika, nezahvalnost prema Tebi prava je tričarija u poređenju sa onim što sam doživeo na sopstvenoj koži: *Levy*, međutim, nije ličnost niti predstavlja ličnosti. *Becker*¹², *Bermbach*, *Erhardt*, *Uhlendorff* (ovo poslednje ime mi je nepoznato) *nikada* mi nisu napisali ni redak *protiv* Tebe ili o Tebi.^[519]

Ja se nisam povezao sa Beckerom. Centralno rukovodstvo saveza bilo je premešteno u Keln. Tamo je valjalo doneti neopozivu odluku. (Taj Savez, kao i sve što je s tim u vezi, već *davno* pripada *prošlosti*. Njegova arhiva nalazi se u Americi sa izuzetkom dva ili tri dokumenta.) Tamo su primili Beckera. Na taj način je on sa mnom stupio u liaison¹³.

Ako sad pomenute facts uporediš sa svojim tumačenjem, načičeš objašnjenje o mom specifičnom talentu za »nepoverljivost«.

Što se tiče moje nepoverljivosti, za 18 godina otkako javno radim, ja znam (a ti ćeš me *zadužiti* ako mi navedeš *druge* slučajeve) samo za *dva* slučaja povodom kojih bi me mogli optužiti za izvestan *privid* tog duhovnog zastranjivanja.

a) U »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«-u primio sam iz Pariza jednu opasku protiv Bakunjinu, koja je poticala iz dva izvora nezavisna

⁸ Adolf Cluðu — ⁹ Otuda suze. — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 12. — ¹¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 14. — ¹² *Hermann Becker* — ¹³ *vezu*

jedan od drugog. Jedan od tih izvora bio je neki Poljak koga sam poznavao. Drugi je bio *pariska litografisana prepiska*, preko koje je, dakle, prijava dospela u ruke *svim* novinskim redakcijama, nezavisno od toga šta sam ja štampao. *Javno* iznošenje optužbe bilo je u interesu naše stvari i u interesu samog Bakunjinina. Bakunjinov odgovor u »N[eue] Oder-Zeitung«-u smesta sam preštampao. Kościelski, koga mi je kao predstavnika družine poslao u Keln, pošto je pregledao *pisma iz Pariza*, do te mere je bio ubeden da sam kao urednik morao da štampam prijavu (štampao sam je kao dopis, bez komentara), da je *odmah* pisao Bakunjinu kako ne može više da dela kao predstavnik družine. K[ościelski] je postao jedan od najboljih i najkorisnijih prijatelja »N[eue] Rh[heinische] Z[eitung]«-a. Bakunjinu sam u »N[eue] Rh[heinische] Z[eitung]«-u, dao javno izvinjenje zbog uvrede časti, lično sam se s njim pomirio u Berlinu (avgusta 1848) i kasnije sam u »Tribune«-u (1851) koplja lomio za njega^[520].

b) U *Otkrićima o komunističkom procesu* nepravedno su prikazani neki ljudi, pre svega **Scapper**, O. Dietz, a u manjoj meri *Willich*, ali

sam Schapper (i Dietz u jednom pismu Schapperu) priznao je da sam što se tiče njih principijelno bio u pravu;

da su se upleli u betise¹⁴, i da bi bilo gotovo nemoguće da ih oslobode sumnje;

da je *Willich* tada *lud* i sposoban za *svaki* korak protiv mene; i da je kriv za dosta *podle* postupke protiv mene i mojih prijatelja.

Najzad:

Rečenica »Na moju *nepoverljivost* bar Ti ne možeš da se žališ«,¹⁵

bila je *pravedan* odgovor na tvoju rečenicu (citiram je na pamet)

»Vogtova brošura Ti neće naškoditi kod onih koji Te poznaju, etc.«
Na to umirujuće jemstvo sam retorkvirao.¹⁶

Što se tiče »mnogih istina«¹⁷, moraću kasnije u Londonu ponovo da pogledam Tvoje pismo.

Nadam se sada, da su sve tačke iscrpene.

Tvoj
K. M.

Još jedno. Savetovao si mi da sa »tužbom« čekam sve dok sam ne pročitam Vogtovu knjigu. Zar izvodi u »N[ational] Z[eitung]«-u nisu bili dovoljni? Zar je iko ko je »integer vitae scelerisque purus«¹⁸ tu još mogao da čeka?

Adolf Stahr, zar *taj* da ne poznaje dopisnika »Telegraph«-a? Bar je on povodom smrti gospođe Kinkel napisao stvari koje su mirisale na Fanny Lewald.^[521]

¹⁴ gluposti — ¹⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 12. — ¹⁶ uzvratilo — ¹⁷ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 12. — ¹⁸ »besprekoran životom i čist od krivice« (Horacije, I, 22, 1)

19

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

3. marta 1860.
6, Thorncliffe Grove,
Oxford Road, Mančester

Veoma poštovani gospodine,

Primio sam Vaše pismo od 22. februara i, pre svega, najljepše se zahvaljujem što ste prihvatili da me zastupate.

Potpuno se saglašavam sa putem i načinom koji ste izabrali da vodite tu stvar. Ukoliko tačka optužnice koju sam spomenuo iz formalnih razloga i ne bi imala pravnog uspeha, ipak je zbog javnosti izuzetno važno da se iznese.

Dozvoljavam sebi još nekoliko marginalija, kao komentar za ove priloge i kao završne primedbe uz svoje informacije, pri čemu prethodno primećujem da nemam kopiju pisma koje sam Vam poslao 13. februara¹, te numeracija odgovora tačkama optužbe u mom poslednjem pismu od 24. februara.²

ad. IV ad vocem³ Chervalom

Iz pamfleta *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* koji sam Vam poslao verovatno ste videli da je gospodin *Karl Schapper* bio jedan od dvojice rukovodilaca onog dela Saveza komunista⁴⁷¹ koji je 1850. sa mnom bio u neprijateljstvu, a koje sam optuživao [da nanose štetu] tadašnjem tajnom udruženju svojim pogrešnim shvatanjem o tome šta valja činiti, jer je, po mom ubeđenju, udruženje trebalo da propagira ideje, ali da se apsolutno uzdrži od svake konspirativne delatnosti, tako da sam gospodina Schappera i drugove, kazivanjem advokata pred sudskim većem u Kelnu, a i kasnije u pomenutom pamfletu, koji je objavljen u Švajcarskoj i Americi, javno optužio da su Stieberu i njegovim agentima dali *povod* za njihove policijske maneuvre i time prouzrokovali sudsko proganjanje mojih prijatelja u Kelnu.

Ma kako da je moralo biti teško sujetnom gospodinu Schapperu da svoje greške prizna pred sudom, ipak sam znao da je on častan čovek (bio je korektor »*Neue Rheinische Zeitung*«-a 1848/49), pa sam o toj tački u jednom pismu odavde⁴ tražio njegov afdavit⁵ pred londonskim

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13. — ³ u vezi sa — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 15. — ⁵ njegovu izjavu pod zakletvom

magistratom. On je odmah odgovorio, kao što sam i očekivao. (Vidi *prilog a*) *prevod: prilog f. 1*)

Gospodin Schapper se, kao i ja, već mnogo godina kloni *svake* agitacije.

Schapperov afidavit otklanja i poslednje nejasnoće o mom odnosu prema bednom Chervalu, u što, uostalom, »*National-Zeitung*« nije mogao da sumnja da je ma i *površno* pregledao *javne i u najznačajnijim pruskim novinama odštampane* rasprave o kelnskom procesu komunistima (oktobar i novembar 1852). A to je list morao da učini pre nego što je tako uvredljivu otužbu svalio na mene. Bila je to njegova dužnost utoliko više što taj proces više puta pominje u svojim uvodnicima. Schapperov afidavit *dokazuje* da Cherval *nikada* nije bio povezan sa mnom, nego sa mojim tadašnjim protivnicima. U vezi sa Charvalom mogu još da dodam sledeće:

Iz jednog starog pisma koje sam *ja* pisao Friedrichu Engelsu u Mančester (28. oktobra 1852) i koje je on sačuvao, ističem sledeće mesto:

»Da je Cherval policijski špijun, dokazuje:

Prvo: njegovo čudno bekstvo iz pariskog zatvora odmah posle presude;

Drugo: što je neometano boravio u Londonu, iako je običan zločinac;

Treće: gospodin von Rémusat (ja sam Schneidera II ovlastio da ga u slučaju potrebe pomena) mi je dao na znanje da mu se Cherval ponudio da bude agent princa Orleanskog; da je on potom pisao u Pariz i dobio (meni u kopijama prikazana) dokumenta!, iz kojih proizlazi da je Cherval najpre bio pruski policijski agent, a sada bona-partistički.⁶

Sadržaj citiranog pasusa *potvrđuje* gospodin *advokat Schneider II* iz Kelna, ukoliko Vi nadete za potrebno da ga pozovete u Berlin kao svedoka. Monsieur de Rémusat, koji je pomenut u izvodu pisma Engelsu, bio je, ako se ne varam, ministar pod Louis-om-Philippe-om, u svakom slučaju jedan od najistaknutijih poslanika u vreme Louis-a-Philippe-a i jedan od najznačajnijih pisaca takozvane doktrinarne partije onog perioda.

ad II (*ad vocem* novca za novine »Volk«.)

Šaljem Vam *prilog b* (*prevod prilog f, 2*) svoju izjavu pod zakletvom o *poreklu* novca koji sam stavio na raspolaganje listu »Volk«.^[522]

Budući da izvesno vreme moram da se zadržim u *Mančesteru*, jer moj pravni zastupnik u tužbi za klevetu protiv londonskog »Daily Telegraph«-a živi u Mančesteru, morao sam da dam afidavit pred mančesterskim *Justice of the Peace* (mirovnim sudijom). Zbog toga, na osnovu *engleskog* zakona, ne nosi pečat.

⁶ Vidi u 35. tomu, ovog izdanja, Prvi deo, pismo br. 79.

ad I nemam šta da dodam.

ad III primećujem:

Što se tiče »veze« sa »tajnom policijom«, mogao bih da tražim da se pozove kao *svedok* moj šurak, pruski *bivši ministar von Westphalen*. Moja žena, njegova sestra, međutim, želi da izbegne taj *porodični skandal ako se ikako može*. Odluku o tome u *potpunosti* moram prepuštiti Vašem nahođenju.

Prilog b) (Prevod: prilog f, 3) sadrži izjavu pod zakletvom g. Müllera, predsednika javnog nemačkog »Udruženja za obrazovanje radnika« u Londonu⁷. To je jedino radničko udruženje (osim pomenutog tajnog udruženja, Saveza komunista, raspuštenog na moj predlog novembra 1852) kome sam pripadao i to od svog dolaska u London (septembra ili avgusta 1849) pa do sredine septembra 1850. kada sam iz njega istupio⁷, objavivši to u raznim nemačkim listovima (među kojima i u tadašnjem »Londoner Deutsche Zeitung«-u. To je jedino nemačko radničko udruženje sa kojim sam za vreme svog boravka u Londonu uopšte bio u bilo kakvoj vezi. Na svojoj proslavi osnivanja (6. februara 1860) Udruženje je (reprodukcija članaka iz »National-Zeitung«-a upravo je toga dana izašla u londonskom dnevniku »Daily Telegraph«), prihvatilo jednoglasno odluku protiv Vogta, a meni u prilog, iako sam se od njega udaljio pre 10 godina.

Tu odluku je predsednik Udruženja overio u londonskom sudu, što možete da vidite iz priloga.

ad V. Prilažem članak »Daily Telegraph«-a koji parafrazira »National-Zeitung« (sub prilog d); isto tako, odgovor (berlinskog) dopisnika »Daily Telegraph«-a na moju ispravku (sub prilog e), koji sam preveo u svom pismu od 24. februara.⁸

Sada smatram da je *potpuno suvišno* da se ime mog prijatelja *Ferdinanda Freiligratha* uopšte pomene u toku procesa, **jedan jedini izuzetak** jeste pismo F. Engelsu d. d. 19. novembra 1852⁹, koje sam priložio svome pismu od 24. februara. To pismo smatram *bitnim* za sudsko utvrđivanje činjenica.

Ovom pismu, osim naknadnih informacija, koje su na kraju, prikličujem sledeće priloge:

Prilog a) Schapperov affidavit; b) moj affidavit; c) affidavit g. Müllera; d) »Daily Telegraph« od 6. februara, p. 5, stubac 1, članak pod naslovom *The Journalistic Auxiliaries of Austria* (austrijska najmljena piskarala); e) »Daily Telegraph« od 13. februara, p. 2, stubac 6, pod naslovom »Germany« (From our own correspondent)¹⁰, Frankfurt on the Maine, Febr. 8; f) prevod 3 affidavit; g) »Vitez plemenite svesti«, štampani spis, Njujork, decembra 1853; h) Pismo člana privremene

⁷ Karl Marx/Friedrich Engels: *Izjava povodom istupanja iz nemačkog Udruženja za obrazovanje radnika u Londonu* — ⁸ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13. — ⁹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13. i 17. — ¹⁰ »Nemačka« (od našeg dopisnika)

vlade, *Flocona*, Pariz, 1. marta 1848.¹¹; *Lelewelevo pismo*, Brisel, 10. febr. 1860¹²; k) 1. pismo L. Jottranda, Brisel, 19. maja 1849.¹³ i drugo njegovo pismo, Brisel, 25. febr. 1848; l) 1 primerak *Dva politička procesa pred februarском porotom u Kelnu*, Keln, 1849^[523], m) pismo Ernesta Jonesa. London, 11. feb. 1860¹⁴ n) pismo Sheffield Foreign Affairs Commitee^[25] Sheffield¹⁵; o) pisma Davida Urquharta. Glazgov. Dec. 9. 1854; p) prevodi priloga m), n) i o).

Jedini pismeni dokument, koji sada još treba da Vam pošaljem jeste pismo urednika »*New-York Daily Tribune*«-a¹⁶ — koje očekujem svakog časa — o mojim odnosima od sredine 1851. sve do ovog trenutka s tim novinama koje u *anglo-američkoj štampi* predstavljaju vodeći list.

Sa savršenim poštovanjem

Vaš duboko odani

dr Karl Marx

Naknadna informacija

Samo se po sebi razume da u procesu protiv »*National-Zeitung*«-a odabiram samo tačke Vogtove paskvile, koje je »*National-Zeitung*« preuzeo u svoje uvodnike, bilo kroz jednostavno preštampavanje, bilo kroz marginalije; koje bi takođe mogle doprineti sudskom kažnjavanju »*National-Zeitung*«-a. Sve drugo zadržaću za moj literarni odgovor Vogtu, koji može da se pojavi tek posle završetka procesa.

Ova naknadna informacija ima sledeću svrhu:

1. Da eventualnu *repliku protivničkom advokatu* dopuni s nekoliko primedaba o onim pasusima »*National-Zeitung*«-a, koji su za tužbeni zahtev *potpuno irelevantni*.

2. Pošto sam ja sam sin advokata (pokojnog pravnog savetnika Heinricha Marxa iz Trijera, koji je dugo bio battonier¹⁷ tamošnjeg barreaus¹⁸, a odlikovao se istovremeno poštenjem i pravničkim talentom), poznato mi je koliko je važno za savesnog pravnog zastupnika da bude sasvim načisto s karakterom svog klijenta. Vi ćete sami oceniti da li se *ponešto* navedeno ad 2) korisno može upotrebiti za vreme pretresa.

ad 1) Kaže se u »*National-Zeitung*«-u u pasusu koji sam ja podvukao u pismu od 24. februara sub III¹⁹ (br. 37 »*National-Zeitung*«, stubac 2, red 65, odozgo sqq):

»*Za dalju karakterizaciju Vogt, između ostalog, navodi dugačko pismo bivšeg potporučnika Techowa od 26. avgusta 1850. u kome*« itd.

¹¹ Vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 547. — ¹² isto, str. 549. — ¹³ isto, str. 547/548. — ¹⁴ isto str. 549 — ¹⁵ isto, str. 549. — ¹⁶ isto, str. 550/551. — ¹⁷ pred-sednik — ¹⁸ advokature — ¹⁹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13.

A od tog pisma u listu nema nijednog retka, te bi čitalac, koji čita samo »Nat[ional] Zeit[ung]«, a ne i celu Vogtovu paskvilu¹³, lako bio u iskušenju da poveruje u ono što »Nat[ional] Zeit[ung]« sa Vogtom i na osnovu Vogta neposredno pre toga tvrdi, naime u »kompromitovanje ljudi u otadžbini, koji se ucenjuju pretnjama o denuncijaciji«, o »vezama sa tajnom policijom u Francuskoj i Nemačkoj« i slično.

Techow, u stvari, kaže samo to da je sa mnom, Engelsom i Schrammom²⁰ (sada već pokojnim, a tada — 1850 — direktor časopisa »Revue« koji smo Engels i ja izdavali u Hamburgu²¹) pio i da je šale koje smo s njim zbijali, pošto nam se predstavio kao veoma ozbiljan i važan predstavnik jednog tajnog udruženja u Švajcarskoj²², čime je želeo da nam imponuje, shvatio kao najozbiljniju stvar. To se odnosi na teorijski deo njegovog pisma, u kome uz najčudnije nesporazume i najkomičnija iskrivljavanja opisuje svoj razgovor s nama (koji nikad nije tako voden). Više od 15 godina objavljujem svoje poglede na nemačkom, francuskom i engleskom jeziku, i niko od mene ne može očekivati da se ozbiljno upustim u izlaganje svojih teorija jednom bivšem potporučniku, koji je u celom svom životu proveo sa mnom samo nekoliko časova, i to u jednoj vinari. Tadašnja *dvoličnost* i *mauvaise foi*²² gospodina Techowa jasno proizilaze iz toga što je on, još ranije iz Švajcarske, kod mene i Engelsa opanjkavao Willicha (vidi prilog g: »Vitez plemenite svesti« p 3/4²³), a kasnije, u svom neobjavljenom pismu, bez oklevanja kolportirao Willichove izmišljotine i klevete protiv mene (Willich se tada najbudalastije ponašao uobražavajući što šta o važnosti svoje ličnosti i o klopama koje su mu postavljali njegovi izmišljeni rivali), iako je, naravno, posle nekoliko dana boravka u Londonu, gde je isključivo opštio sa našim *tadašnjim* neprijateljima, morao da uvidi da je imao i gran²⁴ razuma kako nema nikakvo pravo da ocenjuje ni jednu ni drugu stranu.

Ovde sam govorio, tako reći, samo o teorijskom delu Techowljevog pisma (onakvog kako ga je štampao Vogt; ja, naravno, ne znam da li je autentično, p. 142 sqq).

Sada dolazim do agrvirajućeg²⁵ dela pisma, gde se govori o dvoboju mog pokojnog prijatelja Conrada Schramma sa Willichem. Da je »National-Zeitung« odštampao to pismo, ja bih objavio jedno Schrammovo pismo u kome mi je on, mnogo vremena *posle* dvoboja, prebacivao kako sam pod Willichovim uticajem, jer sam, mada uzalud, savetovao Schrammu da ne ide na dvoboj.

Ovde je dovoljno da Vas uputim na *prilog g*, p. 5 - 9²⁶. (Kad je to objavljeno decembra 1853. u Njujorku, obojica, Willich i C. Schramm, nalazili su se u Americi.)

²⁰ Conrad Schramm — ²¹ »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue« — ²² nepoštenje — ²³ Vidi u 12. tomu, ovog izdanja, str. 403. — ²⁴ zericu — ²⁵ najtežeg — ²⁶ Vidi u 12. tomu, ovog izdanja, str. 409 - 412.

U odnosu na brošuru (prilog g) biće potrebno da se kaže nešto o njenom nastanku.

Decembra 1852, nekoliko nedelja posle završetka komunističkog procesa u Kelnu, poslao sam rukopis svojih *Otkrića* o tom procesu u Bazel — knjižaru Schabelitzu. Posle višemesečnog odugovlačenja oko štampanja S[chabelitz] je prilikom ekspedicije napravio takve gluposti da je celo izdanje konfiskovano na badenskoj granici. Zbog toga sam poslao rukopis u *Sjedinjene Države*, u Severnu Ameriku, gde se pojavio u Bostonu marta 1853, najpre u nastavcima u »Neue-England-Zeitung«-u, a zatim odštampan kao poseban pamflet.

U isto vreme kad su se *Otkrića* pojavila u Americi, pojavio se i gospodin Willich sa Kinkelom, obojica zbog jednog *revolucionarnog zajma*^[229], pošto je po Kinkelovim pogledima, objavljivanim tada u američkim nemačkim listovima, bilo »isto tako lako praviti revoluciju kao i železnice«, samo ako imate »potreban novac«.^[525] To su bile takve budalaštine da sam im se, razumljivo, suprotstavio. Pošto su *Otkrića* objavljena u Americi, Willich je sačekao još najmanje 4 meseca, a zatim objavio *odgovor* u njujorškom »*Criminal-Zeitung*«-u.^[517]

Odgovor je sadržao iste klevete i budalaštine kao i Techowljevo pismo (Techow je 1850. zaista pisao samo u Švajcarsku ono što mu je Willich tada u Londonu šapnuo na uvo i što je Willich 1853. u Njujorku dao da se štampa). Morao sam na to da odgovorim utoliko pre što sam tada na osnovu svojih članaka u »*New-York Tribune*« u *angloameričkoj štampi*, zauzimao javni i priznati položaj. Odlučio sam, međutim, da stvar raščistim doduše, objektivno, ali ipak u šaljivom tonu, pa sam to i učinio u *Vitezu plemenite svesti*. Techow je, naravno, mogao da *uzvrati*, isto tako i Willich, ali smatrali su pametnijim da čute i punih 7 godina, sve dosada, svoje ćutanje *ne prekinu*.

Kako je perfidan i neukusan »*National-Zeitung*« (koji pokušava da se sveti za kritiku koju mu je 1848/49, uputio »*Neue Rheinische Zeitung*«^[526]) kada publici prodaje kao *autentičnu istinu* odavno *opovrgnuta* ogovaranja.

Uostalom, pošto je Vogtova knjiga prispela u London, ja sam je uz propratno pismo poslao *gospodinu Techowu u Australiju*, i biću, valjda, kroz 4 meseca u stanju da pokažem publici njegov odgovor.^[527]

Sledeća priča o publikovanju Techowljevog pisma, *karakteristična* je, uostalom, za Vogta.

Advokat Schily iz Pariza pisao mi je, naime, o tome u jednom pismu d. d. Pariz, 6. februara 1860:

»To pismo« (naime Techowljevo) »išlo je od ruke do ruke dok najzad nije dospelo u moje ruke gde je ostalo reponirano²⁷ sve dok ga usled mog proterivanja iz Švajcarske (leta 1851), preko Ranickela (jednog radnika, sa kojim je Willich bio u vezi) nije dobio Vogt. Ja, naime, nisam mogao da sredim svoje hartije, jer sam bez prethodne

²⁷ zadržano

odluke o progonstvu, ili bilo kakvog obaveštenja o tome šta me čeka, uhvaćen na ulici u Ženevi, interniran i preko različitih zatvora sproveden u Bazel, a odatle poslat dalje. Moje papire sredili su prijatelji; u tome je naročito bio revnostaan Ranickel, tako da je mogao da prisvoji to pismo. Ja sam mu kasnije iz Londona pisao tražeći to pismo, ali ga nisam dobio. Kao Willichov posebno poverljiv čovek (ranije je i stanovao s njim u Bezansonu), on je verovatno imao drugačije projekte ili instrukcije . . . Ranickel, navodno, sada ima briljantni *Etablissement* kao knjigovezac, a uz to clientèle *Gouvernement-a*²⁸ iz Ženeve (na čijem je čelu Fazy, Vogtov patron). Pored svog obožavanja Willicha, Ranickel je bio Vogtov *dostavljač*.«

Ovim *časnim* putem gospodin Vogt je dobio to Techowljevo pismo.

Molim Vas da ne pomenete *Schilyevo ime* ukoliko bi se uopšte povela reč o toj tački, pošto Vogt kao bonapartistički agent ima dovoljno moći da Schilya izгна iz Francuske.

Toj tački još imam da dodam da je, čim je Willich (1853) objavio u *«Criminal-Zeitung»*-u svoje budalaštine, sada reprodukovane u Techowljevom pismu, u istom njujorškom listu pre nego što sam u Engleskoj o tome mogao išta da saznam, izašao je za njega poražavajući odgovor Josepha Weydemeyera (ranije pruskog artiljerijskog potporučnika, kasnije saurednika *«Neue Deutsche Zeitung»*-a u Frankfurtu, sada Deputy-Surveyor²⁹ u državi Ajova^[528], koji je za vreme londonskog rascepa i za vreme komunističkog procesa u Kelnu boravio u Frankfurtu na Majni i bio član Saveza komunista. Tu izjavu je, takođe, potpisao dr A. Jacobi, sada lekar opšte prakse u Njujorku, koji se inače nalazio među optuženima u Kelnu, ali je oslobođen optužbe.^[517]

U odnosu na pasus, u br. 37 *«National Zeitung»*-a, stubac II, red 31 sqq. odozgo:

«Oni (naime ja sa drugovima) »nastavili su među izbeglicama delo lista *«Rheinische Zeitung»*. Koji je *savetovao 1849. da se izbegne svaki pokret*, kao što je takođe stalno napadao *sve članove parlamenta etc.*».

primećujem:

Sasvim je tačno da *«Neue Rh[einische] Z[ei]tung»* nikad nije pokušavao da kao *«National-Zeitung»*, od revolucije napravi kravu muzaru da sam, naprotiv, list održavao samo uz velike novčane žrtve, izlažući se velikoj ličnoj opasnosti, sve dok ga nije ukinula pruska vlada. Smešna optužba, pogotovu kad potiče od *«National-Zeitung»*-a, da je *«Neue Rh[einische] Z[ei]tung»* »1849. savetovao da se izbegne svaki pokret«, najbolje se može opovrgnuti sadržinom lista. Uostalom, ukazujem na prilog 1) (*Dva politička procesa etc.*), gde se vidi put i način *kako* sam istupao za vreme revolucije.

Takođe je istina da se *«Neue Rhein[ische] Zeit[ung]»* prema go-

²⁸ klijentelu u vladajućim krugovima — ²⁹ pomoćnik geometra

spodinu Vogtu i ostalim frazerima iz frankfurtske *Nacionalne skupštine*, uvek odnosio ironično i onako kako su zasluživali. Vogt je, uostalom, kako je sam priznao u svom pamfletu, još 1846. bio *naturalizovani švajcarski građanin*, dakle podanik jedne strane države i sa Nemačkom nije imao nikakva posla. *Netačno* je da je »*Neue Rhein[ische] Zeit[ung]*« »napadao« »sve« članove parlamenta. Bio je u prijateljstvu sa mnogim članovima krajnje levice. Koliko su se čak i sam Vogt i kompanija sve do pred samu propast lista trudili oko njegove naklonosti, vidi se iz toga što je, kada su osnovali *Martovsko udruženje*⁵²⁹, i razaslali širom Nemačke jedan *čirkular*, u kome su »dobri« listovi preporučeni za pretplatu jednom zvezdom, a »bolji« listovi dvema zvezdama, »*Neue Rhein[ische] Zeit[ung]*« bio je počastvovan »dvema zvezdama«. Čim mi je ta hartijetina pala u ruke, odmah sam u jednom kratkom uvodniku »*Neue Rhein[ische] Zeit[ung]*«-a (čini mi se u jednom martovskom broju 1849)³⁰, protestovao protiv te netražene protekcije koja dolazi od strane ljudi čiji sam lični karakter i političku inteligenciju jednako malo cenio⁵³⁰.

ad 2) 1842. bio sam (sa 24 godine) *glavni* urednik starog lista »*Rheinische Zeitung*«, koji je najpre bio pod jednostrukom, zatim pod dvostrukom cenzurom i najzad ga je *nasilno* (s proleća 1843) ugušila pruska vlada. Jedan od ljudi sa kojima sam tada saradivao bio je gospodin *Camphausen*, posle martovske revolucije predsednik vlade u Pruskoj. Stari »*Rhein[ische] Zeit[ung]*« je doista slomio moć cenzure u Pruskoj. (Primećujem: *konfidencijalno*³¹, ne za javnu upotrebu: *Posle ugušivanja »Rhein[ische] Zeit[ung]*«-a, pruska vlada mi je činila ponude preko tajnog nadzornog savetnika Essera, prijatelja moga oca. Esser se, naime, sa mnom nalazio u banji Krojcnah, gde sam se venčao sa svojom sadašnjom ženom. *Posle tog saopštenja* napustio sam Prusku i otišao u Pariz.)

U Parizu sam izdavao »*Deutsch-Französische Jahrbücher*« sa Friederichom Engelsom, Georgom Herweghom, Heinrichom Heineom i Arnoldom Rugeom. (Kasnije sam prekinuo sa Herweghom i Rugeom.) Krajem 1844, na nasrojanje pruskog poslanstva u Parizu (posredstvom Guizot-a), proteran sam iz Francuske a odatle sam prešao u Belgiju.⁵³¹ Kakav sam položaj zauzimao *među fancuskim radikalima* za vreme boravka u Parizu, najbolje se vidi iz Floconovog pisma od 1. marta 1848 (prilog h), u kome me je u ime privremene vlade pozvao natrag u Francusku i poništio Guizot-ovu naredbu o proterivanju. (U *poverenju*: Leta 1844. u Parizu, posle bankrotstva knjižare (Juliusa Fröbela) »*Deutsch-Französ[ische] Jahrbücher*«-a, dobio sam jedno pismo (sa 1000 talira) od dra Claessena u ime Camphausena i ostalih akcionara »*Rhein[ische] Zeitung*«-a, u kome su moje zasluge hiperbolisane i koje zbog toga *ne* prilazem.)

U Briselu sam živio od početka 1845. do početka marta 1848,

³⁰ »Martovsko udruženje« — ³¹ poverljivo

kada sam ponovo proteran, pa sam se na osnovu Floconovog pisma vratio u Francusku. U Briselu sam, osim besplatnih priloga za različite radikalne pariske i briselske novine, napisao *Kritiku kritičke kritike*³² zajedno sa Fr[iedrichom] Engelsom (filosofski spis, izdat 1845. u Frankfurtu na Majni kod Ruttena), *Misère de la Philosophie*³³ (ekonomski spis izdat 1847. kod Voglera u Briselu i Franka u Parizu), *Discours sur le libre échange* (Brisel, 1848)³⁴, dvotomno delo o najnovijoj nemačkoj filozofiji i socijalizmu³⁵ (nije izašlo, vidi moj predgovor za *Prilog kritici političke ekonomije*, F. Duncker, Berlin, 1859³⁶) i mnoge letke.^[532] Za svo vreme mog boravka u Briselu držao sam besplatna predavanja o »političkoj ekonomiji« u nemačkom Udruženju za radničko prosvetivanje u Briselu. Štampanje spisa, u kome su ona bila sakupljena, prekinuto je februarskom revolucijom.^[422] Moj položaj među radikalima (veoma različitih boja) u Briselu označen je time što sam »komitetu legalnog *societe internationale*^[463] ja predstavljao Nemce, dok je *Lelewel* (osamdesetogodišnji starac), veteran poljske revolucije 1830/31, učeni istraživač istorije predstavljao Poljake, *Imbert* (kasnije guverner pariskih Tiljerija) Francuze, *Jottrand*, briselski advokat, bivši član *Ustavotvorne skupštine* i šef belgijskih radikala, Belgijanac; on je istovremeno i predavao. Iz dva pisma *Jottrand*-a (sada starog gospodina) upućena meni (*prilog k, 1 i k, 2*), a isto tako iz *Lelewel*-ovog pisma (*prilog i*) možete da vidite kako su se ta gospoda odnosila prema meni za vreme mog boravka u Briselu. *Jottrand*ovo pismo (*prilog k, 2*) napisano je posle razdora koji sam s njim imao na jednom mitingu 22. febr. 1848.^[533] Posle čega sam mu podneo ostavku na članstvo u *societe internationale*.^[534] Drugo pismo mi je napisao kada sam u Kelnu osnovao list »*Neue Rhein ische Zeitung*«.

U Parizu sam se zadržao od marta do kraja maja 1848.^[535] (*Poverljivo*: *Flocon* je meni i Engelsu, za osnivanje »*N[eue] Rh[einische] Z[eitung]*«, ponudio novac. Odbili smo to, jer kao *Nemci* nismo hteli da primimo pomoć čak ni od *prijateljske francuske vlade*.)

Od maja 1848. do kraja maja 1849. izdavao sam list »*Neue Rh[einische] Zeit[ung]*« u Kelnu. Iz priloga *1*) videćete da sam izabran za jednog od tri rukovodioca rajnsko-vestfalske demokratije.^[536] (*Poverljivo*: Prilikom mog povratka u Keln, moj prijatelj *Camphausen* pozvao me je da dođem k njemu u Berlin. Nisam se obazirao na tu insinuciju.³⁷)

U Parizu sam ponovo od juna 1848. do avgusta 1849. Proteran sam za vreme Bonapartinog predsednikovanja.

Od kraja 1849.^[537] sve do sada, 1860, u Londonu. Izdavao 1850. u Hamburgu »*Revue der Neuen Rh[einischen] Zeitung*«, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (u Njujorku, 1852) *Diplomatic Revelations*

³² Sveta porodica ili kritika kritičke kritike. Protiv Bruna Bauera i kampanje — ³³ Beda filozofije — ³⁴ Govor o slobodnoj trgovini (Brisel, 1848) — ³⁵ Nemačka ideologija — ³⁶ Vidi u 20. tomu, ovog izdanja. — ³⁷ ovde: nagovaranje

of the 18th Century³⁸ (London, 1856), *Prilog kritici političke ekonomije*, 1-a sveska, Duncker, Berlin, 1859. itd. Saradnik lista »New-York Tribune« od 1851. sve do sada. Dok sam bio član nemačkog Udruženja za obrazovanje radnika³⁹, držao sam besplatna predavanja. Iz priloga o) (on je poverljiv) videćete kako sam se našao sa Davidom Urquhartom. Od tada do danas saradivao sam u njegovom listu »Free Press«. Podržavam ga u spoljnoj politici (suprotstavljanje Rusiji i bonapartizmu), ali ne u unutrašnjoj, gde sam na strani čartističke partije (koja je njemu neprijateljska). Za njihove novine (naročito za »People's Paper«) radio sam besplatno punih 6 godina (vidi prilog m.)

Moji članci napisani 1853. u »New-York Tribune«-u protiv Palmerstona³⁹ više puta su štampani u Engleskoj i Škotskoj u obliku pamfleta u 15 000 do 20 000 primeraka.

Iz priloga m, koji je 1856. u ime Sheffield-kluba napisao sekretar jednog od urkvartovskih klubova, koji se bavi diplomatijom, videćete kako se urkvartovci, uprkos razlikama u unutrašnjoj politici, odnose prema meni.

Pismo iz priloga m potiče od Ernesta Jonesa, advokata (barrister-at-law) u Londonu, priznatog šefa čartističke partije, poznatog pesnika.

Prevodi priloga o, n, m, nalaze se u prilogu p.

U vezi sa ogovaranjem koja su širili protiv mene određeni nemački krugovi u Londonu karakteristično je pismo mog prijatelja Steffena⁴⁰ (ranije pruskog potporučnika i nastavnika divizijske škole, sada u Bostonu) odštampano u prilogu g Vitez plemenite svesti, str. 14.

Nikada nisam gnjavio nemačku javnost svojom biografijom, uprkos napadima koji neprekidno traju punih 10 godina. Međutim, neophodno je da je prikažem mom pravnom savetniku, koji me zastupa u ovakvom procesu.

U vezi sa italijanskim ratom moram još da primetim da se moje gledište o tome potpuno podudara sa onim koje moj prijatelj Fr[iedrich] Engels iznosi u svom poznatom pamfletu *Po i Rajna* — a koji je izašao 1859. kod Fr. Dunckera u Berlinu. Rukopis pamfleta Engels mi je uputio pre nego što ga je poslao u Berlin.

Mi smo za slobodnu i samostalnu Italiju, baš kao i za Mađarsku i Poljsku, kako smo se izjasnili 1848. u »Neue Rh[einische] Zeitung«-u, odlučnije od svih nemačkih listova. Ali mi nismo hteli da Bonaparta (u potajnoj saglasnosti sa Rusijom) italijansku slobodu ili bilo koje drugo nacionalno pitanje iskoristi kao izgovor da bi smrvio Nemačku.

³⁸ Otkrića o diplomatskoj istoriji 18. veka — ³⁹ Lord Palmerston — ⁴⁰ Vidi u 12. tomu, ovog izdanja, str. 418 - 419.

20

Karl Marx Charlesu Dobsonu Colletu

u London^[538]

7. marta 1860.

Radnička biblioteka

6, Thorncliffe Grove
Oxford Road, Mančester

Dragi gospodine,

Pošto sam nekoliko dana bio odsutan, nisam mogao da Vam odmah odgovorim na pismo.

Vi ste zaboravili da mi pošaljete račun za štampariju,^[63] što sam bio slobodan da Vas zamolim u pismu od 6. februara (ako se ne varam). Molim Vas, dostavite ga gospođi Marx.

Što se tiče Schaible-ove izjave^[66] (*iznudene* mojoj intervencijom protiv Blinda), biće dovoljno da primetim:

1. Da li je Blind »književni« autor letka — pitanje je koje nisam dužan da raspravljam. On *jeste* autor u *pravnom* smislu reči.

Schaible-ova izjava (koju mu, kaže on u »*Telegraph*«-u¹, »okolnosti« nisu dozvoljavale da objavi puna tri meseca, a ja sam ga *za tren oka* naterao da je da, šaljući *Louis-u Blanc-u* kopiju dva *Affidavita*² data pred policijskim sudom u Bow-Streetu) svedoči uveliko *protiv* Vogta. Ona ne dokazuje ništa što bi išlo u prilog Blindu. Ona ga ne opravdava ni u kom pogledu. Blind je rukopis *napisao* (ako ga i nije *sastavio*); on ga je *štampano* u Hollingerovoj štampariji; on je *platio* Hollingeru račun za štampanje; on je *dao dve lažne* izjave augsburškom listu³; on i Hollinger su se *tajno zaverili* protiv mene i u tom cilju naveli (poznato Vam je sa kakvim uspehom) slovoslagača Wiehea da im pruži *lažan* iskaz. Ovo nije sve. Blind, kao što Vam je poznato iz pisma koje je u septembru uputio Liebknechtu, hladnokrvno i drsko tvrdi da nema *apsolutno nikakve* veze s tom aferom. Najzad, na sve ove uzastopne korake koje sada preduzimaju on i Schaible *prinudilo* ga je to što bih mogao da pokrenem krivični postupak zbog »zavere« protiv mene.

2. Dr Schaible je možda, prihvatio da Blind na njega svali svu krivicu. Koliko znam, on je, maltene Blindov predmet za domaću upotrebu.

3. Glavni politički cilj kome sam težio postignut je Schaible-ovom izjavom. Ona poništava, obezvređuje sudski proces u Augs-

¹ »Daily Telegraph« — ² pismeni iskaz pod zakletvom — ³ »Allgemeine Zeitung«

burgu^[539] — to ruglo od procesa; pošto tamo nije bilo ni svedoka, ni tužioca, ni (istinskog) optuženog, u suštini ni suda — pošto se Vogt, u svojoj mudrosti, *nije* obratio *onom* bavarskom sudu koji je, prema bavarskom zakonodavstvu, nadležan da odlučuje o ovom predmetu. Što se tiče samog Vogta, dovoljno je reći da je u *Ženevi*, gradu gde živi, jedan švajcarski list (*«Die Neue Schweizer Zeitung»*, u broju od 12. novembra 1859. godine) objavio da je sa negodovanjem odbacio Vogtov pokušaj^[540] da ga podmiti *francuskim* novcem. Taj list je u uvodniku začikavao Vogta da pokrene sudski postupak protiv njega, kao što sam ga i ja u potpisanoj izjavi, objavljenoj^[541] u augsburškom *«Allgemeine Zeitung»*-u i *hamburškom «Die Rerfom»* pozvao da tuži *«Das Volk»* u Londonu. Vogt, iako Stönderath⁴ za *Ženevu* pa, prema tome, zvanično lice, nije odgovorio na ove izazove, dok je u isto vreme pridobio naklonost glupih nemačkih liberala svojom augsburškom komedijom ili, tačnije, *farsom*.

Bićete tako dobri da *smatrate ovo pismo poverljivim*, pošto advokati, koji su u moje ime podigli tužbe za klevetu u Berlinu i Londonu, misle da nije podesno, osim u slučaju krajnje nužde, da prekidam ćutanje sve dok se ne okonča sudski postupak.

Vaš odani
K. Marx

Prevod s engleskog

⁴ član Saveta kantona

21

Marx Bertalanu Szemereu

u Pariz^[542]
(**Prepis**)

13. marta 1860.
6, Thorncliffe Grove,
Oxford Road, Mančester

Dragi gospodine,

Još nisam dobio Vašu knjigu^[154]. Inače bih objavio recenziju o njoj u »N[ew] Y[ork] T[ribune]«.

Poslao sam Vam članak protiv Kossutha^[543] pod *izričitim uslovom* da mi ga vratite. Tom članku ne pridajem baš *nikakvu* važnost, ali mi je potreban za posebne svrhe.

Podigao sam dve tužbe za klevetu, u Berlinu i Londonu, protiv listova^[544] koji su imali drskosti da preštampaju odlomke iz Vogtove paskvile^[13]. Tokom deset godina pridržavao sam se strogog ćutanja uprkos najbezobzirnijim klevetama, ali *sada* znam da je *nastao* trenutak kad ih treba javno opovrgnuti. Moj prijatelj, iz čije Vam kuće pišem ove redove, može Vam, možda, biti od koristi (on je trgovac). Pošaljite mi (g. Friedrichu Engelsu, na adresu gg. Ermen i Engels, Mančester) *cenovnik* vaših vina. Međutim, nemojte se koristiti ljudima poput Stoffregena kao svojim zastupnicima.

Iskreno Vaš
*Williams*¹

Kroz nekoliko dana vratiću se u London.

¹Prevod s engleskog

¹ Marxov pseudonim

22

Marx Lucienu Jottrand-u

u Brisel

13. marta 1860.
6, Thorncliffe Grove,
Oxford Road, Mančester

Dragi gospodine,

Izvinite što nisam ranije potvrdio prijem pisma koje ste mi ljubazno uputili iz Brisela. Zahvaljujem Vam na tom pismu, iako ću se uzdržati da ga iskoristim *ma na koji način*. Ako budem smatrao za umesno da iznesem pred javnost neke zvanične dokumente u vezi sa mojim prošlim životom, kao što je *briselska epizoda* — ukoliko se tiče mojih odnosa sa belgijskim radikalima — najbolje bi ih okarakterisala dva Vaša pisma (od 25. februara i 19. maja 1848^[545]) koje sam sada našao među svojim hartijama.

Pošto Vi pripadate američkoj školi republikanaca (sa čijim se mišljenjem slažem samo u pogledu nekih *političkih* pitanja), možda će Vas zanimati da saznate da sam već oko devet godina jedan od glavnih dopisnika »*New-York [Daily] Tribune*«, vodećeg angloameričkog lista. Koristio sam se ovom vezom da g. Spilthornu, prilikom njegovog prolaska kroz London, dam pisma sa preporukama za *Sjedinjene Države*. Ako Vi, ma kojom prilikom, zaželite da objavite nešto u listu »*Tribune*« — o prilikama u vašoj zemlji — možete računati na moju spremnost da Vam budem na usluzi.

Nedavni bestidni napadi protiv mene (povodom kojih sam podigao *dve tužbe za klevetu*, jednu u Berlinu, drugu u Londonu), potiču svi iz bonapartističkog tabora. Gospodin Louis Bonaparte, preko svog ličnog sekretara G. Mocquard-a, javno je zahvalio »*New-York Times*«-u što je učinio sve što je u njegovoj moći (a ovo »sve« je bilo veoma ništavno) da ublaži moje kritike na račun Manjeg carstva^[546] u »*New-York Tribune*«-i (od 1852).

Imam čast
da budem Vaš odani sluga

K. Marx

Ovde sam u Mančesteru samo nekoliko dana. Moja adresa je:
9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, London.

Ako čitate nemačke knjige, biće mi zadovoljstvo da Vam pošaljem primerak prvog dela moje knjige *Kritika političke ekonomije*, koja se upravo štampa u Berlinu.

Prevod sa engleskog

Engels Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

Mančester, 15. marta¹ 1860.

Dragi Lassalle,

Najlepše Vam se zahvaljujem što ste se kod Dunckera trudili oko moje brošure². Pristao bih i na to da se moje ime pomene, da u međuvremenu jedan drugi izdavač³ nije prihvatio (kad ovo pismo stigne stvar će već biti gotova) i da mi nije stalo do toga da »autoru *Po und Rhein* najpre stvorim poziciju u vojnoj literaturi pre nego što kao civil zvanično (to jest na naslovnoj strani) stupi pred poručnike. Vaša uverenost da ćete nas sasvim sigurno ubediti i da, zbog toga, smatrate da je u našem interesu da se *pod svojim imenima* ne kompromitujemo našim dosadašnjim shvatanjem italijanske istorije, svakako ima samo *subjektivnu* vrednost, kao što i mi Vas možemo uveriti, da smo isto tako sigurni da ćemo Vas ubediti, utoliko pre što naše shvatanje počiva na pomnom proučavanju diplomatskog materijala, koji je u Londonu obilan bar za pojedine tačke, u Berlinu se (ukoliko uopšte i postoji) sigurno *ne* može koristiti.

Marx je prekuče dobio Vaše pismo i odgovoriće kasnije, ovde u prilogu dobijate ranije zaboravljeni spis *Vitez plemenite svesti*.

A-propos. Pre nekoliko dana dobio sam jedno pismo od Nothjunga. Taj nesrećnik je izlaskom iz zatvora lišen svog zavičajnog prava u Milhajmu »zbog dugogodišnje odsutnosti« (!!!) i zabranjeno mu je da se približi Kelnu na manje od pet milja. On je u Breslavi postao fotograf i tamo je teškom mukom dobio pravo da se nastani. Sada treba da plati ulaznu taksu, domaćinsku taksu i još x drugog, što samo ima u pruskim rečnicima. Posle dugog hapsa, koji ga je uz to lišio zavičajnosti (u kojoj zemlji se takve stvari događaju!), taj momak, kao što možete zamisliti, nije u stanju da to uradi, a po veselim zakonima, koji su tamo na snazi, ne može da egzistira dok te koještarije ne sredi. Zar ne bi bilo moguće da se nešto učini za njega? Pre 1848. takve su pojave u Rajnskoj provinciji bile nepoznate. Čak su i buržuji, koji su pomogli da nam se oktroiraju takvi sramni zakoni, obavezni da pomognu takvom nesrećniku. Lišen zavičajnosti zbog dugogodišnjeg odsustvovanja, to jest, sedenja u jednom pruskom zatvoru — to treba ispričati nekom Englezu! Njegova adresa je P. Nothjung, fotograf, Zwinger-gasse br. 7 u kupalištu. S obzirom na Vaše veze u Breslavi

¹ u rukopisu: februar — ² Savoja, Nica i Rajna — ³ D. Behrend

neće Vam biti teško da nešto učinite za njega. Uostalom, izgleda da se naš bivši krojač sasvim dobro obrazovao na robijaškom univerzitetu, jer piše sasvim pristojno.

Ja sad pišem jednu stvarčicu o novoj pruskoj vojnoj organizaciji i ponudio sam je Dunckeru.

Tout à vous.⁴

F. Engels

Da ne zaboravim: Marx je pisao crvenom Wolffu, ali mi već godinama nismo ništa o njemu čuli.^[547] U međuvremenu je Vogt ponovo obedovao kod Plon-Plona sa homme entretenu⁵ i prevarantom Klapkom.

Ponovo otvaram pismo koje sam već bio zatvorio da Vam kažem, da jedini primerak *Viteza* koji se nalazi ovde u Mančesteru, ne možemo da nađemo, mora da ga je neko digao. Marx još ima u Londonu i piše da će nam odmah poslati nekoliko primeraka, posle čega ću Vam odmah poslati jedan.

Učinili biste mi veliku uslugu ako mi poštom nefrankirano pošaljete nekoliko brojeva »Volks-Zeitung«-a i »National-Zeitung«-a u kojima se govori o vojnom ustavu, kao i jednu ili dve brošure na tu temu — sve povezano krstopletom. Inače, prođe cela večnost dok ovde dobijem te stvəri, a novine drukčije ne mogu ni da stignu do mene.

⁴ potpuno Vaš — ⁵ izdržavanim čovekom

24

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

27. marta 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland
Park, Haverstock Hill, London

Veoma poštovani gospodine,

U prilogu Vam šaljem *poslednja* dva dokumenta koji mogu da upotpune ono što je ranije poslato. *Prvi* je pismo glavnog urednika »*New-York [Daily] Tribune*«, upućeno meni¹. Priložio sam i nemački prevod.

Drugi dokument dokazuje da bedni Cherval, alias Nugent, alias Crämer, ni u *Ženevi* nije bio sa mnom u vezi, da je, naprotiv, oteran odatle posle mog napisa o komunističkom procesu u Kelnu. Pismo je od Johanna Philippa Beckera² (Becker je emigrirao posle događaja iz 1830/31, bio 1848/49. šef dobrovoljačkih odreda u Badenu, zatim pukovnik revolucionarne armije pokrajine Baden-Falačka, danas je poslovni čovek u Parizu, on je, tako reći, veteran nemačke emigracije) upućeno trgovcu Rheinländeru u London, sa kojim je Becker u poslovnim vezama. Gospodin Rheinländer, moj poznanik, bio je tako dobar da mi ustupi to pismo.

Osim ovog pisma ja sam Vam poslao:

1. d. d. 21. feb. Punomoć sa priložima³.
2. d. d. 24. febr. Jedno pismo sa priložima⁴.
3. d. d. 3. marta. Dva paketa sa priložima.⁵

Nadam se da ćete mi sad hitno poslati, prvo, potvrdu o prispeću tih pošiljki, drugo, obaveštenje o tome kako napreduje proces.

Sa osobitim poštovanjem

Vaš potpuno odani
dr Karl Marx

¹ Vidi u 17. tomu, ovog izdanja, str. 550/551. — ² isto, str. 332 - 336. — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 10. — ⁴ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 13. — ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 19.

25

Marx Bertalanu Szemere-u

u Pariz

4. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi gospodine,

Još nisam dobio Vaš pamflet^[154].

Gospodin Engels je moj najbolji prijatelj i, prema tome, učiniće sve da Vam bude od koristi.

Stoffregena *ne* poznajem, ali sam u Mančesteru od nekih trgovaca [čuo]¹ da [je on]¹ osoba bez *takta*, nametljiv itd. Ipak, u nekim nižim slojevima lankaširskog društva on će, možda, moći da prodaje Vaša vina kao i svaki drugi.

Obavezaćete me ako mi pošaljete *povratnom poštom* adresu generala Perczela. Potrebno mi je neko razjašnjenje od njega^[518]. Kakvi su Vaši odnosi sa P[erczel]om?

Les choses marchent².

Iskreno Vaš

*A. Williams*³

Prevod s engleskog

¹ nečitko — ² Stvari se kreću. — ³ Marxov pseudonim

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

9. aprila 1860.

London (Stara adresa)

Dragi Lassalle,

Od Tvog poslednjeg pisma svašta se dogodilo. Umro je Engelsov otac i Engels je sa dozvolom pruske vlade bio 14 dana u Pruskoj. A ja sam bio pretrpan poslovima, i sad sam, pa mogu da Ti pišem samo kratko.

1. Moj advokat u Berlinu¹ obavezao me je da *ne pomenem njegovo ime*. Ako, međutim, njegovo šestonedeljno čutanje, uprkos orgomnom materijalu koji sam mu poslao i požurivanju s moje strane, potraje i dalje, moraćeš Ti da ga pritesniš, pošto 22. aprila slučaj zastareva.

2. Vogt je bio u Parizu kod Plon-Piona. Moji poznanici su ga videli i razgovarali s njim. Uprkos tome toliko je bestidan da tvrdi ili dozvoljava da se tvrdi u nemačkim listovima *da nije bio u Parizu*.

3. Humboldta *nisam* primio.^[549]

4. *Viteza plemenite svesti* šaljem Ti danas.

5. Moj stari prijatelj *J. Weydemeyer* napustio je svoje mesto Deputy-Surveyor-a² u državi Viskonsin na zahtev Američkog *Radničkog saveza* (legalnog udruženja razgranatog širom Sjedinjenih Država),^[550] koji je sedište svog izvršnog odbora premestio iz Njujorka u Čikago (Illinois). Tamo će W[eydemeyer] preuzeti redakciju jednog dnevnog lista osnovanog pomoću radničkih akcija. Čikago sve više postaje centar američkog severozapada, gde preteže nemački uticaj. W[eydemeyer] me je zamolio da pridobijam saradnike za list^[551], što sam učinio ovde, u Parizu i u Švajcarskoj. Pozivam Te da preuzmeš dopisništvo za Nemačku (javljao bi se, po mogućstvu, *dvaput* nedeljno). O plaćanju nema ni govora. Ali kao partijski rad *veoma* je važno. W[eydemeyer] je jedan od naših *najboljih* ljudi. Ako pristaneš na tu stvar, kao što se nadam, počni odmah i šalji pisma na adresu:

»J. Weydemeyer, care of³ Chicago, Arbeiterverein, Box 1345, Chicago (Illinois) United States.«

6. Prelistavajući »Neue Rhein[ische] Zeit[ung]« (zbog Vogta) s radošću sam našao da smo u jednom kratkom uvodniku lomili koplja za gospođicu Ludmillu Assing protiv lista »Vossische«.

7. Da li bi mogao da mi pošalješ kratku skicu o svemu što posle

¹ pravni savetnik Weber ² pomoćnik geometra — ³ na adresu

reakcije čini i radi plemeniti Zabel sa »*National-Zeitung*«-om. Skica bi mogla da se objavi u mojoj brošuri⁴ kao pismo sa Tvojim potpisom. Ti se pri tom pojavljuješ u društvu *izbeglica veoma dostojnih poštovanja*, koje u tom spisu pišu o drugim ličnostima. Neki od njih anonimno, drugi pod svojim imenom. Ne pripadaju svi našoj partijskoj frakciji.

Tvoj
K. M.

⁴ *Gospodin Vogt*

27

Marx Georgu Lommelu

u Ženevi^[552]

(Koncept)

London, 9. aprila 1860.

G. Lommelu (Ženeva)

Građanine,

Siebel, koga sam pre nekoliko dana sreo ovde kod Freiligratha, pošto se vratio iz Švajcarske, pričao mi je da je jedno pismo namenjeno Vama, koje sam 26. februara poslao iz Mančestera redakciji »Neue Schweizer Zeitung«, palo u Brašove ruke. Bilo mi je, naime, rečeno da ste Vi urednik »Neue Schweizer Zeitung«-a, koji nikad nisam video i u tom uverenju sam Vam pisao, Vaše ime, koje pamtim iz revolucionarnih anala, ostalo mi je u najboljoj uspomeni; gospodinu Brašu nikad ne bi pisao.

Od Vas sam želeo da dobijem obaveštenje o Vogtovoj delatnosti. Od emigranata koji u raznim zemljama pripadaju različitim strujama revolucionarne partije, dobio sam materijale o delatnosti V[ogt]a i drugih bon[apartističkih] agenata. Ali ja želim da poslu pristupim kritički, strogo se držeći istine. Zbog toga bi jedan Vaš prilog, s obzirom na Vaše dobro poznavanje švajcarskih prilika, za mene bio od najveće vrednosti.¹

Vaš napis *Hinter der Coulissen*, od koga mi je Siebel dao 1 kopiju, veoma me je zainteresovao i smatram da je važno da izađe i njegov drugi deo. Za njega bih, možda, mogao da Vam nađem *ovde* nekog knjižara koji plaća. Što se tiče 1. dela, mislim da bih mogao da prodam 300 primeraka po ceni od 1 franka, delimično neposrednom prodajom u različitim londonskim udruženjima, delimično preko knjižara. Samo bi primerci *najpre* morali da stignu *ovamo*. Ako Vam to odgovara, pošaljite napise knjižari »Petsch etc. London«.

Najzad, imam još jedan predlog. Moj prijatelj J. Weydemeyer (raniji saradnik lista »Neue Deutsche Zeitung« u Frankfurtu) napustio je svoje mesto Deputy-Surveyora² u državi Viskonsin na zahtev Američkog radničkog saveza^[550] (koji je svoj izvršni odbor premestio iz Njujorka u Čikago) da bi u Čikagu preuzeo redakciju dnevnog lista

¹ Ovdje sledi rečenica koju je Marx izbrisao: Ukoliko bi to došlo u sukob sa Vašom sopstvenom namerom da o Vogtu napišete brošuru, to bi se lako moglo izbeći. — ² pomoćnik geometra

»Die Stimme des Volks«, koji je osnovalo radničko i gimnastičko društvo. On me je zamolio da mu u Evropi pridobijem saradnike³, što sam već učinio ovde, u Parizu i u Berlinu. Dozvoljavam sebi da Vas pozovem da prihvatite dopisništvo za *Švajcarsku*, u prvo vreme s *jednim dopisom* nedeljno. Honorar za pismo — 2 dolara (10 frs.) — mali je, kao što se od jednog takvog lista, pogotovu u početku, mora očekivati; no popraviće se napredovanjem lista. Zasad u državi Illinois postoji samo jedan dnevni list, »Staatszeitung«. Ali Čikago svakim danom sve više postaje centar celog severozapada Amerike, gde je nemačko stanovništvo veoma jako. Za *uredno* plaćanje garantujem ja. Ako prihvatite moj predlog, počnite odmah *ove nedelje*, i, molim Vas, javite mi to. Adresa je:

J. Weydemeyer, care of³ Chicago Arbeiterverein, Box 1345, Chicago (Illinois). *United States*.

Da se vratim na Vogta. Verovatno ste videli iz jedne moje izjave⁴ (početkom februara) u različitim nemačkim novinama, da ću na njegovu paskvilu¹³) odgovoriti posle završetka parnice za klevetu, koju vodim protiv berlinskog »National-Zeitung«-a zbog preštampavanja Vogtovog sramnog spisa.

Na p. 180 - 181 (vidi mesto) Vogt govori o »zaveri« koju je osujetio na radničkoj svečanosti u Lozani? Da li mi možete dati razjašnjenje o toj razmetljivosti. Mesto doslovno glasi kao što sledi:⁵³) U čemu je stvar.

Najzad, dozvoljavam sebi da primetim, Vaše prikazivanje Vogtove delatnosti, koje biste u obliku pisma mogli da mi uputite radi objavljivanja u mom spisu i pri čemu biste se našli u poštovanja dostojnom društvu drugih izbeglica (spis bi se, pojavio tek posle procesa u Berlinu⁵), predstavljalo bi njegov poseban deo s naznakom da potiče od Vas i ja bih Vam, razume se, za Vaš deo poslao honorar po tabaku koji će knjižar meni isplatiti. Ja to pominjem samo zbog toga što sasvim dobro poznajem uslove u kojima žive izbeglice, pošto i sam, sa kratkim prekidom, u njima živim 17 godina, i što bi bilo veoma nepravedno da neko od nas naplati posao drugoga. Za mojim spisom⁶, zbog procesa u Berlinu i zbog toga što je Vogtov glavni napad itd. upravljen protiv mene, biće velika potražnja i ja ću naći nekog dobrog knjižara u Nemačkoj. Pitanje je sada ne bi li u interesu zajedničke stvari bilo poželjno da se sve snage udruže za napad. Vi ćete o tome, naravno, prosuditi po svom nahodenju i ni u kom slučaju nećete krivo tumačiti moj otvoreni postupak⁷.

³ na adresu — ⁴ *Otvoreno pismo o stvari Vogta i berlinskog »National-Zeitung«*

— ⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 7. i 13. — ⁶ *Gospodin Vogt* —

⁷ Taj pasus stoji na mestu rečenice koju je Marx izbrisao: Ja sam u listu Augs[burger] Zeit[ung] video da takode nameravate da izdate jedan pamflet protiv Vogta. Možda bi bilo korisnije za stvar.

Pozdrav i stisak ruke.

Vaš potpuno odani
K. M.

Ako mi pišete, pišite na adresu: A. Williams⁸, Esq., 9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, London.

⁸ Marxov pseudonim

28

Marx Johannu Philippu Beckeru

u Pariz

9. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland
Park, Haverstock Hill,
London N. W.

Prijatelju Becker,

Pre svega Vam se najsrdačnije zahvaljujem za pismo, na Vašim usmenim saopštenjima S[iebelu] i na *poslatoj korespondenciji*. Napad sieur¹ Vogta trebalo bi da primim kao radostan događaj, ako ni za što drugo, a ono stoga što je učinio prisnijima moje odnose sa veteranima naše revolucije koji su u emigraciji. Ja, uostalom, ne delim čitfinsko čuđenje o posledicama vašeg života. Do sada sam uvek smatrao da su sve stvarno sposobne prirode — pominjem samo starog Levasseura, Cobbet-a, Roberta Owena, Lelewela, generala Mellinet-a — koje su jednom krenule revolucinarnim putem, uvek, čak i iz poraza, crpele nove snage i postojale sve odlučnije što su duže plivale vodama istorije.

Sledeći uzrok mog pisanja — osim želje da Vam i lično izrazim svoju zahvalnost — jeste nalog koji mi je dao moj stari prijatelj J. Weydemeyer da u Evropi pridobijem saradnike za »Stimme des Volks«. ^[551] To je, naime, list koji je u Čikagu osnovao Američki radnički savez^[550], čiji je izvršni odbor premešten iz Njujorka u Čikago. To je dnevni list i može da dobije utoliko veći značaj što Čikago sve više postaje metropola severozapada. Prilažem Vam zaglavlje programa.

Uslovi su sledeći: Imali biste da pišete *jedanput* nedeljno. Honorar 2 dolara po pismu. To je u četvrt godine about² 5 £, ili 125 frs. Honorar je mali, što je prirodno za jedan radnički list. S druge strane, karakter mog prijatelja Weydemeyera garantuje za tačnost plaćanja, što inače nemačko-američki listovi na čine uvek. Ukoliko prihvatite ponudu, mogli biste već *sledeće* nedelje da počnete, ali prethodno mi to javite.

Paket sa veoma važnom korespondencijom dobio sam poštom dan pre nego što je S[iebel] stigao ovamo, u London. Daću da se poveže i uvek će Vam biti na raspolaganju. U njemu se nalazi dokument o jednoj koloni koja rebelira protiv Willicha, što je neobično karakteristično za Don Quixote-a.

Bilo bi mi veoma drago — a za moju brošuru³ veoma važno, ako biste mi Vi, koji tako dobro poznajete Fazya, *ukratko skicirali*

¹ gospodina — ² otprilike — ³ *Gospodin Vogt*

ono šta je činio posle *državnog udara*, i ukratko opisali njegovu ličnost. Vogta posmatram samo kao F[azy]jevog famulusa, koga sam jedanput video u Parizu (1843) i koga sam kao bivšeg saradnika »National«-a (gde su i najbolji bili *loši*) odmah pravilno shvatio.

Lommelov mali napis^[77] je zanimljiv i sadrži više korisnih otkrića o 1847/48. Samo ne mogu da se saglasim sa njegovim diminutivnim predstavama o povodu za revoluciju. Ali možda mu baš ograničenost pogleda pomaže da teren, koji mu je lično poznat, prikaže živo i shvati pravilno.

Vaše dve male pesme o Leibnizu i »Svesvejedno« izvanredno su mi se svidеле, i bilo bi dobro ako biste ih (ukoliko pristanete na moj predlog) priložili svom prvom dopisu Weydemeyeru. W[eydemeyer]ova adresa je: J. Weydemeyer, care of⁶ Chicago Arbeiterverein, Box 1345, Chicago. Ill. United Staates. (Ill. je, naime, Illinois.)

Pozdrav i stisak ruke.

Vaš potpuno odani

K. Marx

⁶ na adresu

Engels Emilu Engelsu

u Engelskirhen

Mančester, 11. aprila 1860.

Dragi Emil,

Šta misliš, koji su *sledeći* predlozi G. Ermena?

1. Želi da majku isplati u ratama i da posao sam vodi dalje:

2. Da ja kao trgovački pomoćnik, pod uslovima predviđenim ugovorom, ostanem kod njega još četiri godine!

Taj čovek misli da bismo mu tako jevtino prepustili nasledstvo firme E[rmens] & E[ngels] i da bih takvu degradaciju s njegove strane prihvatio još i sa zahvalnošću.

Pregovori su bili sasvim prijateljski. Ja sam njegove predloge direktno odbio, na šta mi je predočio mogućnost da posle 4 godine *možda* postanem associe, ali za to sam tražio garantije, pre nego što bih stvar uzeo u razmatranje; rekao sam mu da je deoba u naturi i konkurencija ono što bismo svi mi želeli — ako do deobe dođe; to ga je veoma iznenadilo i dalje stvar nije otišla. Mislio je da je nama u Barmenu sada hitno potreban novac (u vezi sa čim sam mu otvorio oči) i hteo je da iskoristi priliku. Ukratko, bio je veoma razočaran našim razgovorima i još će razmisliti o svemu. Ostalo usmeno.

Charles¹ je posle svega ovoga sigurniji nego ikada, i već misli na to kako nas dvojica možemo G[ottfrieda]² da prisilimo na sve, možda čak i na povlačenje u privatni život.

Tvoj

F. Engels

¹ Charles Roesgen — ² Gottfried Ermen

30

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

13. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland
Park, Haverstock Hill, London

Mnogo poštovani gospodine,

Prekjuče je bilo 14 dana kako sam Vam poslao poslednja dokumenta sa zahtevom da mi potvrdite prijem dosad poslatih pisama i priloga, kao i da mi izvolite napisati nekoliko reči o toku procesa.¹ To što ostajem bez vesti uznemiruje me utoliko više što prema vašem pismu d. d. februara 22. tužba zastareva 22. aprila i što sam posle tog pisma očekivao da će nova obaveštenja od Vas ubrzo stići.

Sa osobitim poštovanjem

Vaš potpuno odani
dr Karl Marx

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 24.

31

Engels Gottfriedu Ermenu

u Mančester

(Koncept)

Mančester, 19. aprila 1860.

Gospodine,

Duboko žalim što ste se uvredili zbog toga što sam za vreme ručka odneo kući knjigu računa. Pošto su i ranije druga lica, povezana sa našom kancelarijom, odnosila knjige kući, nisam očekivao da će Vam to pričiniti neprijatnost. O mojoj navodnoj nameri da iz toga izvučem neku nezakonitu korist ne može biti reči. Vama je poznato da su svi računi u toj knjizi toliko zastareli da nijedna stavka ne odgovara sadašnjoj stvarnoj vrednosti. Prema tome, nisam ni mogao imati takvu nameru, i nadam se da osećanja koja sada izražavate niukoliko nisu izazvana perspektivom pregovora o prestanku postojanja firme, ili o regulisanju poslova firme ma na koji drugi način, pošto je u interesu svake strane da se takvi poslovi sprovode u mirnoj atmosferi i prijateljskom duhu.

Ostajem, gospodine,

Vaš ponizni sluga

F. Engels

G. Ermen, Esg.

Prevod s engleskog

32

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

21. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Mnogo poštovani gospodine,

Pre 11 dana poslao sam Vam jedno pismo¹ u kome sam Vam ukazao na to da na mnogobrojna moja pisma (sa dokumentima, punomoćjem itd.) koje sam Vam poslao odavde i iz Mančestera, već dva meseca niti dobijam potvrdu o prijemu, niti odgovor, iako je posle Vašeg pisma od 22. februara trebalo da očekujem neodložno obaveštenje, pošto iz tog pisma proizilazi da tužba 22. aprila (dakle, sutra) zastareva. Zbog toga sam i molio za objašnjenje.

Pošto na to pismo nisam dobio odgovor, moram da zaključim:

Ili da moja pisma, iako sva izuzev poslednjeg, preporučena, nisu stigla;

ili da je bar jedno Vaše pismo utajeno.

Ukoliko bi i ovo pismo doživelo sudbinu ostalih, istražiću u ovdašnjoj glavnoj pošti i pruskom poslanstvu, a u slučaju potrebe obavestiti javnost preko londonskog »Times«-a.

Sa osobitim poštovanjem

Vaš potpuno odani
dr K. Marx

¹ Očigledno pismo od 13. aprila 1860, vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 24.

33

Marx Georgu Rheinländeru

u London

London, 24. aprila 1860.

Dragi Rheinländer,

Veoma ćete me obavezati ako gospodina Stechera pozovete da Vam tačno (najtačnije što je moguće) saopšti *kada* je Cherval prvi put došao u Ženevu, *koliko dugo* je tu ostao i *kada* je nestao sa scene.

Hajde, najzad, da se opet jednom vidimo. Imam mnogo da Vam pričam.

Vaš

K. Marx^[554]

34

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

24. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Najlepša Ti hvala za Humboldta^[549] i Fichtea. Potonje još nisam čitao^[555] i bilo je od Tebe vrlo clever¹ da ga pošalješ u bitku. Kad je stiglo Tvoje pismo, dao sam da mi Engels pošalje i Tvoje i pismo pravnog savetnika Webera iz Berlina. Iz zadnjeg sam video da se stvar sa poninjanjem imena odnosi *samo* još na javne oglase u novinama²; da sam u tome, dakle, učinio quid pro quo.³

Danas mi piše Weber i iz njegovog pisma proizlazi sledeće. On je u početku pošao putem pokretanja krivične tužbe. Pod datumom 18. dobio je sledeći odgovor:

»Vraćeno gospodinu dr Carlu Marxu, na ruke gospodina pravnog savetnika Webera, sa izjašnjenjem da ne postoji *javni interes* koji bi mi dao povoda da pokrenem postupak. (Čl. XVI uvodnog zakona uz zakon o krivičnom postupku od 14. aprila 1851.)

Berlin, 18. aprila etc. Lippe.«

Weber je protiv te odluke uložio žalbu glavnom javnom tužiocu⁴. Istovremeno, a da bi izbegao zastarevanje i da bi držao u ruci drugu mogućnost, podigao je tužbu za klevetu u građanskoj parnici.

Ja sam, naravno, za svoju brošuru⁵ preduzeo istraživanja u Parizu i Švajcarskoj; čak sam poslao i jednog izaslanika⁶ u Ženevu. Sad imam u rukama *dokaze* da je Vogt francuski agent. Njemu se ovog časa u Ženevi ne piše dobro i zbog toga se već raspituje za pravo građanstva u nekom drugom kantonu.

A-propos. Jedan moj poznanik⁷ (iz Berlina) uporno tvrdi da je neki Mayer ili Meier, član firme Abraham M. & Co. (ili sinovi) sa stanom u Berlinu, Viktoriastraße, dopisnik »Daily Telegraph«-a^[50]. Zar ne možeš da zatražiš od svojih dama da to ispituju?

Docnije ću Ti odgovoriti na pismo.

Ovi redovi Te, po svojoj prilici, više neće zateći u Berlinu.

Tvoj
K. M.

¹ pametno — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 26. — ³ postao žrtva nesporazuma — ⁴ Schwarcku — ⁵ *Gospodin Vogt* — ⁶ Carla Siebela — ⁷ *Julius Faucher*

35

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

24. aprila 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland
Park, Haverstock Hill, London

Mного poštovani gospodine,

Imam čast da Vam priložim 15 talira akontacije i da Vam istovremeno javim da sam sa svim onim što ste preduzeli u potpunosti saglasan.

Sa osobitim poštovanjem

Vaš potpuno odani
dr Karl Marx

P. S. Zahvaljujući istraživanjima, koja sam dao da se obave u Parizu, u Švajcarskoj, a naročito u Ženevi, sada imam u rukama *dokaze* (koje ću *posle* procesa objaviti kao posebnu brošuru) da je prof. Karl Vogt običan francuski agent. Uostalom, mislim, aneksija Nice i Savoje biće da je i onim najkratkovidijim otvorila oči u pogledu opasnosti koja Nemačkoj preti od »pokreta za italijansko oslobođenje« i da su u pravu bili oni, koji su *blagovremeno na to upozoravali*.

36

Engels Emilu Engelsu

u Barmen

Mančester, 23. aprila 1860.

Telegram

Delimično se slažem sa pismom od subote — biću tamo u petak uveče sa punomoćjem. — Putujem u četvrtak ujutro. — Nadam se da ću tamo sresti Blanka.

Prevod s engleskog

37

Marx Eduardu Fischelu

u Berlin

(Prepis)

[London], 8. maja 1860.

E. Fischelu

Mnogo poštovani gospodine,

Najlepše Vam zahvaljujem na Vašem pismu i Vašem trudu. Ovih dana malom Faucheru¹ šaljem pismo.

Što se tiče novinskog poduhvata, nemam ništa protiv da se u to upustim.^[556] Samo bih pre toga morao nešto pobliže da saznam o instituciji, njenoj tendenciji itd. O osnovnim spoljnopolitičkim pitanjima (a to bi, valjda, bilo ono glavno što se očekuje odavde, iz Engleske) smatram da isto mislimo. U unutrašnjoj politici, biće, nasuprot tome, da postoje krupne razlike. Glavno je, naravno, da se zna koji položaj list želi da zauzme u Pruskoj. Ako se odlučno uzdrži od partijske jednostranosti, onda ovog trenutka, kada je Nemačka u opasnosti, po mome mišljenju, i ljudi različitih partijskih pogleda mogu *zajednički* da deluju protiv spoljnog neprijatelja a da jedni drugima ne čine nikakve ustupke.

Vaš potpuno odani

K. Marx

Istovremeno pisano (8. maja): Engelsu, Borkheimu, Eccariusu, Petschu i Weydemeyeru.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 34.

38

Marx Carlu Siebelu

u Mančester

[London], 15. maja [1860]

Dragi Siebel,

Prilažem obaveštenje iz Berlina, prema kome je moja krivična prijava odbačena¹. Građanska parnica nikada neće imati uspeha. Molim te saopšti nekoliko redova o činjeničnom stanju listu »*M[ittel]rhe[ni]sche Z[ei]tung*«. Vrati mi pismo čim ga pokažeš Gumpertu i Lupusu.

Još se nisam povezao ni sa jednim knjižarem zbog pamfleta² i još se kolebam da li da se obratim nekome u Lajpcigu ili Hamburgu?

Engels je sinoć sain et sauf³ otputovao odavde.

»Sfingu«^[87] nisam dobio od Tebe; ništa za to. Ne smatram da je Boustrapa^[346] sfinga, a još manje da je gospodin Karl Grün Edip.

Salut.

Tvoj

K. M.

A-propos

Ako belešku u toku mog procesa pošalješ berlinskom listu »*Mittelrheinische Zeitung*«, mogao bi da ukomponuješ i nekoliko reči o procesu Eichhoff-Stieber^[31] koji je okončan 10. maja. Eichhoff je, naime, zbog »klevetanja« Stieberta osuđen na 18 meseci. Glavna tačka ove klevete bila je optužba Stieberta (u londonskom »Hermann«-u) za krivokletstvo, krađu etc. koje je izvršio u vezi sa kelnskim komunističkim procesom (1852)^[2]. Evo bitnih tačaka koje će okarakterisati postupak pruskog suda.

1. Eichhoffove optužbe (sa izuzetkom mog pamfleta⁴ koji, naravno, nije smeo da navede) bile su zasnovane na izveštajima štampanim u »*Kölnische Zeitung*«-u, za vreme suđenja u Kelnu, čiju verodostojnost nije osporio ni Stieber, ni bilo ko drugi. Sud je te izveštaje nazvao *nedopustivim* dokaznim sredstvima. Koliko god puta je to bilo u interesu Stieberta, sud je dozvolio da se izveštaji u listu »*Vossische Zeitung*« (za koje se, verovatno, pobrinuo Stieber) uzmu kao *verodostojni*, **pošto** je sinjor Stieber izjavio da oni to jesu. Kad god je to bilo *protiv* Eichhoffovog interesa, sud je mršavi rezime koji sudski papir daje u zapisniku uzeo kao jedini *verodostojni* izvor.

2. Policijski savetnik Goldheim i policijski potporučnik Greif,

¹ Vidi u 17. tomu, ovog izdanja, str. 501. — ² Karl Marx: *Gospodin Vogt*
— ³ zdrav i čio — ⁴ *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu.*

Stieberovi glavni sukrievci i njegova subalternna oruđa u procesu komunistima 1852, oslobođeni su svakog cross-examination⁵, jer sud nije tu gospodu hteo da stavi pred alternativu (to je predsednik suda otvoreno rekao) »da se ili lažno zakunu, ili da svedoče protiv sebe«. S druge strane, njihove izjave primaju se kao dokazi za oslobođenje Stieberta.

3. Stieber i Greif su 1851. preko pruskog policijskog agenta Reutersa udesili da se izvrši provala kod Oswalda Dietza i da se ukradu dokumenti koji su za vreme procesa u Kelnu bili priloženi kao Stieberovi dokazi (iako, u stvari, sa optužbom nisu imali nikakve veze). Za tu krađu je, između ostalog, Eichhoff okrivio Stieberta. A sada pazi! Kraljevski državni tužilac Drenkmann postavio je sledeću, novu novcatu teoriju o krađi: »Može da se ostavi po strani«, rekao je, »da li su dokumenti nabavljeni krađom ili nisu: za donošenje presude *optuženom*, to je irelevantno. Pa i da su zaista pribavljeni krađom, policijski službenik, koji ih je tako pribavio, ipak ne bi mogao da se optuži za krađu u smislu zakona, u najgorem slučaju to bi bila nemoralna radnja. Za krađu, u smislu zakona, neophodan je dolus malus:⁶ takav dolus, međutim, ne može da se pretpostavi za policijske službenike, koje bi na krađu naveli državni interesi a ne privatna korist«. Jedan pruski policijski službenik, dakle, u »najgorem slučaju«, čini nemoralno delo, ne zločin u jurističkom smislu, ako u Londonu provali u neku kuću radi »krađe«. To je suspensija common law-a⁷, koju bi Englezima oktroisala pruska država.

4. Hirsch je, sedeći u hamburškom zatvoru, pod zakletvom izjavio da su knjigu zapisnika, fabrikovali on i Fleury, pod Greifovim nadzorom⁸. Zašto Hirsch nije doveden u Berlin i na sudskom pretresu saslušan kao svedok?

⁵ unakrsnog saslušavanja — ⁶ zla namera — ⁷ običajnog prava — ⁸ u rukopisu je Marxova omaška, umesto »nadzor« — »Aufsicht« — što je očigledno hteo da piše, napisao je »izgled« — »Aussicht«. Ta omaška ispravljena je u »Dietzovom« izdanju, Marx-Engels: *Werke*, Bd. 30.

39

Marx Eduardu Fischelu

u Berlin

(Prepis)

[London], 1. juna 1860.

Fischelu.

Mnogo poštovani gospodine,

Tri nedelje sam bolovao od jetre, što mi je onemogućilo da bilo šta pišem i radim i još se nisam potpuno oporavio. Zbog toga sam toliko zaostao u svojim poslovima da sam sledećih nedelja puno zauzet; stoga, dakle, za novi list¹ *nikako* ne mogu da šaljem dopise. Da li mi možete poslati 1 ili 2 broja lista da ga pogledam? Isto tako obavestite me o principal managers² novog preduzeća? Crno-crveno-zlatno je couleur³ koja se sada u odnosu na inostranstvo može upotrebiti sa određenim efektom.^[557]

Kao ženevskog dopisnika lista preporučujem Vam gospodina Georga Lommela, 85, rue du Nord, Café Court, Genève. Ženeva je sada jedno od glavnih sedišta bonapartističkih intriga, a Lommel je dobro obavešten čovek. Ubeden sam da bi pod veoma umerenim uslovima prihvatio dopisništvo.

Ad vocem⁴ Abela: Najlepše se zahvaljujem za to otkriće^[558]. Ko je Abel? Veoma biste me obavezali sa nekoliko pojedinosti o tome, i to što je moguće pre.

Sigurno sam Vam već saopštio da je glavni javni tužilac odbio da prihvati moju tužbu za klevetu zvaničnim putem preko javnog tužioca, zato što ne postoji »javni interes«. Tako će sada uslediti privatna tužba.

Verovatno ste saznali iz novina da je jevrejski avanturista Reuter, vlasnik londonskog telegrafskog biroa, predstavljen kraljici⁵. Šta je posredi? Reuterova desna ruka — a on jedva da je pismen — jeste bečki izbeglica *Sigmund Engländer*. Taj Engländer je ranije u Parizu bio saradnik jednog litografskog lista koji je izlazio pod auspicijom⁶ tadašnjeg ministra policije; istovremeno francuski mouchard⁷. Početkom orijentalnog rata⁸ proteran je iz Pariza, jer se otkrilo da je ruski špijun. Zatim je došao u London, gde je, najзад, stupio u službu Reutera, sa kojim je već odranije bio povezan. Pošto sad Reuterov telegrafski biro vlada celokupnom evropskom štampom, a rusko poslanstvo

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 37. — ² vodećim ljudima — ³ boja — ⁴ Što se tiče — ⁵ Victoria — ⁶ zaštitom — ⁷ špijun — ⁸ krimskog rata

preko Engländera telegrafskim biroom, shvatićete zašto je Pam predstavio Reutera kraljici. Koliko znam, pristupanje Risuje austrijsko-pruskoj telegrafskoj vezi povezano je sa tim predstavljanjem. Ja sam Collet-u saopštio činjenice. Možda ćete Vi sa svoje strane moći da ih upotrebite.

Vaš potpuno odani

K. Marx

O Engelsovim pamfletima⁹. Osim *jednog* primerka, još ništa nije stiglo ni Engelsu, ni meni. Osim toga, izgleda da gospodin knjižar¹⁰ nije dao ni najobičniji knjižarski oglas u novinama.

⁹ *Savoja, Nica i Rajna* — ¹⁰ G. Behrend

40

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London, oko 2. juna 1860]¹

Dragi Lassalle,

Oprilike tri nedelje bolujem od neke bolesti jetre, što me je sprečilo da radim bilo šta¹ i još nisam sasvim zdrav. Zbog toga stanja lenj sam da pišem.

Pre nego što odgovorim na Tvoje pismo, još nešto usput da pomenem. Berlinski dopisnik »Daily Telegraph«-a zove se Abel.^[558] Da li možeš da mi nabaviš nekakve podatke o tom čoveku?

Glavni javni tužilac Schwarck je i u drugoj instanci odbio moju krivičnu tužbu protiv lista »Nat[ional]-Zeit[ung]«, jer za to nije postojao »javni interes«. Sada će uskoro da se pojavi privatna tužba.

Dakle, sad o Tvom pismu.

U Berlin neću doći^[559]. U Kelnu nisam bio prisutan, i o tome šta je Stieber tamo rekao pod zakletvom znao sam iz izveštaja »Kölnische Zeitung«-a. Na te izveštaje oslanja se moja kritika u *Otkrićima*². Kao svedok u toj stvari ja, dakle, ne bih mogao da budem koristan. Ako žele da me saslušaju povodom jedne ili druge tačke, spreman sam da svoje svedočanstvo predam pruskom poslanstvu u Londonu (kao što su to, navodno, često činile druge izbeglice).

Dok se proces Eichhoff još nalazio u početnom stadiju, izdavač »Hermann«-a, Juch se u vezi s tim obratio meni. Dao sam mu *Otkrića* i savetovao da se Schneider II iz Kelna pozove kao svedok, a upozorio sam i na potrebu da se sasluša Hirsch koji živi u Hamburgu.^[560] Izgleda da je Hirschovo saslušanje udešeno veoma nespretno. Osim toga, bilo bi neophodno da se Hirsch i lično pojavi kao svedok u Berlinu. Samo bi u tom slučaju bilo moguće da se redovnim cross-examination³ javno otkrije celi sramni mehanizam, pošto je Hirsch bio upućen u sve mistere Stieber-Goldheim-Greif-Fleury.

Drugi potrebni svedok bio bi Cherval (Joseph Crämer), sada u Parizu. On je pobjegao iz Ahena zbog krivotvorenja menica i sigurno bi na traženje Pruske mogao da bude isporučen. Ali vlada će se toga čuvati. Osim toga, on je francuski mouchard⁴ i zbog toga je i pod bonapartističkom zaštitom.

Većina ostalih ljudi, čije bi svedočenje moglo da bude važno, nalazi se u Americi. Samo je jedan jedini čovek još ovde, izvesni de

¹ Hartija oštećena. — ² *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* — ³ unakrsnim saslušanjem — ⁴ špijun

L'Aspée iz Vizbadena, zaposlen kao interpret⁵ u engleskoj policiji. Učinio sam sve što je potrebno da bih [udesio sastanak]⁶ s njim i videću da li je *voljan* ili da ide u Berlin, ili da prihvati da bude saslušan u pruskom poslanstvu. Godine 1853. on je Stiebera optužio pišući »*Times*«-u. Članak nije objavljen na intervenciju Bunsena.

Navešću sada nekoliko tačaka, koje, možda, možeš da upotrebiš. *Otkrića* sam pisao odmah posle završetka kelnskog procesa. Kasnije sam vršio i dalja ispitivanja o tom slučaju, koji mi je naročito blizak. Pre svega da primetim da je to bila velika Eichhoffova ideja da Goldheima i Greifa, glavne sukrivice, navede kao svoje svedoke. Stvar stoji tako da se Stieber i kompanija sudski mogu uhvatiti, zapravo, samo ako bi vlada naredila istragu o kelnskom procesu. Ali ona će se toga čuvati.

Stieber se (vidi str. 10 mojih *Otkrića*)⁷ navodno *zakleo* u Kelnu da je »upozoren« na »arhiv zavere« kod Oswalda Dietza u Londonu kopijom »papira nađenih kod Nothjunga«, koju mu je berlinska policijska uprava poslala u London. Ova lažna izjava pod zakletstvom mora da se može lako opovrgnuti pregledom kelnskih dokumenata, među kojima moraju biti i papiri nađeni kod Nothjunga.

Stvar je bila povezana ovako: Cherval (Joseph Crämer) je bio pariski dopisnik Willich-Schapperovog saveza^[561] i u tom svojstvu dopisivao se sa Oswaldom Dietzom. Istovremeno, Cherval je bio agent pruskog poslanika u Parizu, kneza Hatzfeldta. On je poslaniku denuncirao Dietza kao sekretara londonskog rukovodstva, a samom Dietzu je pisao *pisma*, koja su imala da posluže kao kompromitujući dokazi. Stiebera i Greifa (kao što je Hirschu *sam Greif* pričao u prisustvu Fleuryja) obavestio je Hatzfeldt. Reuterov⁸ zadatak je bilo da pronađe Dietzovo mesto boravka, posle toga je Fleury, po Stieberovom nalogu, zajedno sa Reuterom izvršio krađu kod Dietza. Hirsch i to zna.

En passant, može se uzeti u obzir i sledeća okolnost, poznata gospodinu Hirschu. Fleury je napravio tačne prepise pisama i dao Hirschu da ih pročita. Među ovim pismima bilo je jedno od Stechana iz Hanovera, u kome on govori o slanju 30 talira za izbeglice. Stieber je (zajedno sa svojim prijateljem Wermuthom iz Hanovera) to tako iskrivotvorio da je ispalo *530 talira za rukovodioc*e. O toj tački bi Stechan, koji se, koliko znam, nalazi u Edinburgu, možda mogao da dà izjavu pod zakletvom. Stieber se (na osnovu »*Köl[nische] Zeit[ung]*«, vidi str. 11 *Otkrića*)⁹ dalje zaklinje da je 5. avgusta 1851. primio Dietzov arhiv poslat iz Londona za Berlin. Činjenica je da je Stieber taj »arhiv« 20. jula 1851. poneo sobom iz Londona u Pariz. To je tačka koju bi pomenuti L'Aspée mogao da potvrdi pod zakletvom, ako bi hteo.

⁵ tumač — ⁶ na ovom mestu i do kraja pasusa na više mesta papir je oštećen, tekst dopunjen prema Dietzovom izdanju, Marx/Engels, *Werke*, Bd. 30. — ⁷ Vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 342. — ⁸ Max Reuter — ⁹ Vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 343.

Gospodin Greif se u Berlinu zakleo da ne poznaje Hirscha, ili da ga zna sasvim površno. Činjenica je da se Hirsch u Albertsovom privatnom stanu (tada i sada *sekretara pruskog poslanstva* u Londonu), 39, Brewer Street, Golden Square, preko Greifa upoznao sa Fleuryjem, pošto je Greif već pre toga naredio Hirschu da mu preda izveštaj o delatnosti revolucionarne emigracije. Od tog vremena su Greif-Fleury-Hirsch (pod rukovodstvom Greifa) saradivali i, pre svega, sastavili lažnu knjigu zapisnika.

Aprila 1853. Goldheim i Stieber su ponovo došli u London da bi iskonstruisali vezu između misterioznog Kossuthovog barutnog komplota^[562] i berlinske (Ladendorfove) zavere^[663]. Hirsch ih je tada (dakle, mnogo meseci posle završetka kelnskog procesa) stalno pratio po Londonu i operisao je zajedno sa njima.

Za karakterizaciju pruskih agenata u Londonu, pošto je policija Fleuryja pred sudom priznala za svog: Taj Fleury se zove Krause, sin je obučara Krausea, koji je pre 22 - 25 godina u Drezdenu pogubljen zbog ubistva grofice Schönberg i njene sobarice. Kasnije, posle kelnskog procesa, isti taj Fleury-Krause je u Londonu osuđen zbog krivotvorenja na 3 godine hulks¹⁰. On izdržava kaznu i ponovo deluje na stari način.

Francuski komplot (complot allemand-fraçais)^[499] napravio je Cherval pod Stieberovim rukovodstvom, zajedno sa Greifom, Fleuryjem, Beckmannom, Sommerom i francuskim špijunom Lucien de la Hodde-om (pod imenom Duprez). Na Chervalov podstrek, Greif (koji se, baš kao i Stieber, zaklinje da ne poznaje francusko-pruske špijune Chervala i Gippericha) otputovao je u severnu Nemačku najviše zbog toga da bi u Hamburgu uhodio izvesnog krojača Tietza i domogao se pisama koja je Cherval pisao krojaču po policijskom nalogu. U Hamburgu je otišao u stan Tietzove verenice, da bi se kao »njegov prijatelj« eventualno domogao opasnih pisama. Taj poduhvat, međutim, nije uspeo.

Greif se preko de la Hodde-Duprez-a dopisivao i sa Maupas-om o puštanju Chervala i Gippericha na slobodu. Čim je Cherval došao u London, Greif ga je angažovao sa stalnim honorarom od 1 £ 10 sh. nedeljno. Posebno ga je Greif angažovao da u Džersiju pripremi jednu veliku političku zaveru. Kasnije je pretao Greifov kontakt sa Chervalom. Sve te tačke gospodin Hirsch može da potvrdi pod zakletvom, ako hoće. One su važne i zbog toga što se Greif opet lažno zakleo, a i zato što se odnose na vezu između Chervala i Stieberta kao i na »verodostojnost« izjava koje je Stieber u Kelnu dao o Chervalu. Baš u vreme kada se Stieber u Kelnu *zakleo* da ne zna gde se Cherval nalazi itd. (vidi p. 27 *Otkrića*¹¹), sprovodila se ta kooperacija između Chervala i Greifa, koji je delovao po Stieberovom nalogu. Ali, naravno, *sudski*

¹⁰ stari brodovi, sa kojih su skinuti jarboli, a koji su se upotrebljavali kao tamnice — ¹¹ Vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 352.

se stvar može dokazati samo Hirschovim svedočenjem (koji će na javnom sudskom zasedanju možda govoriti) i Chervalovim (do koga se ne može doći). Sekretar poslanstva Alberts, naravno, neće govoriti; isto tako neće govoriti ni de la Hodde, Beckmann, Maupas etc.

Hirsch i Freury (ovaj poslednji je u tu svrhu iznajmio litografsku presu u Stanburyjevoj štampariji, Fether Lane, Fleet Street, London) pravili su po Greifovom nalogu letke *Seoskom proletarijatu, Deci naroda* etc., koje je Greif slao pruskoj vladi kao letke Marxove partije.

Pošto je svedok Haupt za vreme komunističkog procesa u Kelnu iznenada »nestao« iz Hamburga, Hinckeldej je po kuriru naložio pruskom poslanstvu u Londonu da stvore nekog ko će preuzeti Hauptovu ulogu i zakletvom pred porotnicima potvrditi Hauptove denuncijacije. Hinckeldej je pisao da uprava policije plaća 1000 talira nagrade i da od ishoda tog procesa zavisi sudbina političke policije. Posle dogovora sa Fleuryjem, Hirsch je izjavio da je spreman da preuzme ulogu (iz »plemenitih« pobuda, kao što je kasnije rekao). Sve je bilo na najboljem putu kada se Fleury vratio iz pruskog poslanstva sa negativnim odgovorom. U novom Hinckeldeyovom pismu se kaže: »Državni tužilac se nada da će pri srećnom izboru porotnika postići osuđujuću presudu i bez *vanrednih mera* i on (Hinck[eldey]) zbog toga traži da se više ne preduzimaju vanredni naponi.« Pruski špijun u Parizu, Beckmann, kome je, takođe, već naređeno da dođe u Keln da bi potvrdio Stieberove izjave o *complot allemand-français*, iz istog razloga je dobio uputstvo da ne putuje.

Ali sada dolazi najneobičnija priča, koju gospodin Hirsch veoma dobro zna, a koja je podjednako karakteristična za Stiebera i Goldheima:

Fleury je saznao za svoju nameru da originalne rukopise navodnih potpisnika zapisnika (W. Liebknecht, Rings i Ulmer) dam da se sudski overe u Londonu. On je znao da jedan izbeglica po imenu Becker stanuje u istoj kući u kojoj i Willich. Zbog toga je napisao sledeće pismo u ime Beckera:

»*Visokoj kraljevskoj policijskoj upravi u Berlinu*

London, d. d.

U nameri da se potpisi osoba koje su potpisale zapisnike Saveza prikažu kao krivotvoreni, Marx i njegovi ovdašnji prijatelji nameravaju da zvanično overe rukopise, koje bi tada pred porotnim sudom prikazali kao doista prave potpise.

Svako ko poznaje engleske zakone zna da se oni u ovom smislu mogu okretati i prevrtati kako ko hoće i da onaj koji garantuje verodostojnost, u stvari, ne daje nikakvo jemstvo.

Onaj koji ovo saopštava ne ustručava se da u interesu istine, potpiše svoje ime. Becker, 4, Lichtfield Street.«

Stieber je izjavio u Kelnu pred porotnicima da je on knjigu za-

pisnika imao u rukama 14 dana ranije (pre nego što ih je podneo) i da je razmišljao da li da ih upotrebi; on je, dalje, izjavio da ih je dobio od kurira Greifa. Gospodin Goldheimer je, međutim, pisao pruskom poslanstvu u Londonu:

»Knjiga zapisnika je podneta tako kasno samo zato da bi se izbegli eventualni uverljivi prigovori o njenoj verodostojnosti.«

Pismo potpisano sa »Becker« bilo je upućeno Upravi policije u Berlinu. Da je, dakle, zaista poticalo od Beckera, trebalo je da stigne u Berlin. Umesto toga, pismo je na kraju stiglo policijskom službeniku Goldheimu, Frankfurter Hof u Kelnu, sa propratnom beleškom uprave policije u Berlinu: »Gospodin Stieber u Kelnu daće tačno obaveštenje o svrsi.« Stieber je, dakle, znao u koju je svrhu pismo krivotvoreno. A Fleury je posebno o tome pisao Goldheimu.

Između Fleuryja, Goldheima, Stiebera i Uprave pruske policije postojala je, dakle, prećutna saglasnost o krivotvorenju.

(Stieber nije upotrebio to pismo, jer je već ranije morao da digno ruke od knjige zapisnika, pošto je nezavisno od overenih potpisa koje sam ja poslao, Schneider II pronašao u Kelnu po jedan Liebknechtov i Ringov potpis, i iz jednog mog davnašnjeg pisma shavatio da je Hirsch bio falsifikator. Stieber je dokučio da su Schneider, a posle njega i drugi advokati u Greffeu¹², uporedili potpise Liebknechta etc. To se dogodilo na sledećoj sednici kada je istupio sa pronalaskom o H. Liebknechtu (vidi p. 38 - 40, *Otkrića*¹³):

Stieber je znao da je zapisnik krivotvoren. Zašto bi se inače bojao pravih overenih potpisa?

Goldheim je stigao u London 29. oktobra. Stieber ga je poslao da na licu mesta pregovara sa Fleuryjem i Greifom, kako bi nekim trikom knjiga zapisnika mogla da bude spasena. Morao je da se vrati bez rezultata, pošto je Fleuryju saopštio da se Stieber odlučio da u slučaju nužde raskrinka njega, Fleuryja, kako ne bi kompromitovao šefove policije.

Fleury se sada poslužio poslednjim sredstvom. Doneo je Hirschu rukopis, na osnovu koga je Hirsch trebalo da kopira izjavu i snabde je imenom Liebknecht i da se pred Lord Mayorom¹⁴ zakune na njenu verodostojnost, lažno tvrdeći da je on, Hirsch, Liebknecht. Kada je Fleury odneo Hirschu pomenuti rukopis, kako bi ga prekopirao, rekao je da rukopis¹⁵ pripada onom ko je napisao knjigu zapisnika i da je Goldheim to (rukopis) doneo iz Kelna.

(Proizilazi iz toga da knjiga zapisnika koja je podneta u Kelnu, nije ista ona koju su napisali Hirsch i Fleury. Sam Stieber je dao da se knjiga kopira. Razlikovala se od one koju su pripremili Fleury i Hirsch uglavnom po tome, ako ostavimo po strani neke nebitne izmene,

¹² sudskoj kancelariji — ¹³ Vidi u 11. tomu, ovog izdanja, str. 361. —

¹⁴ gradonačelnikom — ¹⁵ U rukopisu: knjiga zapisnika.

što zapisnici koje je poslao Fleury nisu imali potpise, dok su oni koje je Stieber predao bili snabdeveni *potpisima*.)

Hirsch je izjavu napisao podražavajući što je bolje mogao originalni rukopis. (Još ju je imao u posedu kada je napustio London.) U izjavi se govorilo da dolepotpisani, naime, Liebknecht, tvrdi da je overavanje njegovog potpisa, koje su izvršili Marx i kompanija, lažno, a da je ovaj njegov potpis jedino verodostojan. Na putu ka Lord Mayoru Hirsch je izjavio da neće da se zakune pred Lord Mayorom. Na to je Fleury rekao da će on da se zakune. Pre toga je još navratio u *pruski konzulat* (gde su ga, naravno, dobro poznavali) i tamo overio svoj rukopis (kao Liebknechtov). Onda je zajedno sa Hirschom otišao Lord Mayoru da položi zakletvu. Lord Mayor je, međutim, zahtevao jemstva, koje Fleury nije mogao da pruži, tako da je davanje zakletve izostalo. (Dan kasnije — ali trop tard¹⁶ Fleury je dobio neko advokatsko jemstvo.)

Čitavu tu prljavštinu objasnio je Hirsch pod zakletvom pred policijskim magistratom Jardine-om u Bow Streetu. To je poslato i predsedniku Apelacionog veća Göbelu i istovremeno, u dva prepisa, Schneideru II i advokatu Esseru.

Da li Hirsch lično može da se dovede iz Hamburga u Berlin da bi svedočio na javnom pretresu i suočio se sa Stieberom-Goldheimom-Greifom, to ne znam. Cherval, sada deklarisan «civilizator» i «liberator»¹⁷, nikako se ne može dobiti pod sadašnjim režimom.

U sopstvenom iskazu kao svedok, naravno, ne bih mogao da dokažem čak ni na koji način sam ušao u trag ovoj ili onoj činjenici a da ne počinim kojekakve indiskrecije. Uz to, takav iskaz ne bi bio dokaz.

Proces bi bio sasvim jednostavan ako bi vlada bila de bonne foi¹⁸. Ovako ga je veoma teško voditi.

Sad prelazim na Fischela¹⁹.

Sa Davidom Urquhartom i njegovim pristalicama (ne kažem njegovom partijom, zato što Urquhart u odnosu na svoje *pravo* područje, Foreign Policy²⁰, osim u sektu koja ga smatra prorokom za sve i svja, ima pristalica u *svim* engleskim partijama, od torijevaca sve do čartista), ja sam u savezništvu od 1853, kada se pojavio moj prvi pamflet protiv Palmerstona²¹. Otada sam stalno ili dobijao od njih informacije, ili im davao besplatne priloge za «*Free Press*» (na primer, *Revelations of the diplomatic history of the 18th century*, isto tako o *Progress of Russia in Central Asia*²² etc.) i stavljao im na raspolaganje svoje veze sa ruskim agentima — Banguyaom etc. Fischel je sad priznati, tako reći, *zvanični* agent urkvartista u Berlinu, i o njegovoj tamošnjoj delatnosti poznat mi je po čuvenju samo «Portfolio». Tako sam došao u vezu sa Fischelom (koga sam u Londonu slučajno sreo u redakciji

¹⁶ i suviše kasno — ¹⁷ oslobodilac — ¹⁸ poštena — ¹⁹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 30, 31, 32, i 33. i Drugi deo, pismo br. 37. i 39. — ²⁰ spoljnu politiku — ²¹ Lord Palmerston — ²² Friedrich Engels: *Prodiranje Rusije u centralnu Aziju*

nekih novina, pa sam Te preko njega tom prilikom pozdravio). On je izvršio različite moje i Engelsove naloge u Berlinu. Nikada nismo izmjenjali ni reč o unutrašnjoj politici ni usmeno, ni pismeno, kao što o tome nikad nisam razgovarao ni sa Urquhartom, otkada sam mu izjavio jednom zauvek da sam revolucionar, a on meni, isto tako otvoreno, da sve revolucionare smatra ili agentima ili marionetama kabineta u Petrogradu.

Fischel se u svojim pismima uvek držao veoma diskretno ostajući na području spoljne politike, gde se slažemo sa urkvartistima.

Verovatno si čitao Urquhartove napise, zbog toga bi bilo suviše (ovo dugačko pismo me je zbog mog sadašnjeg stanja i inače veoma zamorilo) da se ovde upustim u analizu te veoma komplikovane pojave. On je, doduše, subjektivno-reakcionaran (romantičan) (doduše, sigurno ne u smislu jedne stvarno reakcionarne partije, nego, tako reći, metafizički); to nikako ne može da spreči pokret koji on vodi u spoljnoj politici da bude objektivno-revolucionaran.

Što su njegove nemačke pristalice, kao Bucher, Fischel etc. (*«Moskowitzum»*, koji je napisao ovaj poslednji, nisam pročitao, ali veoma dobro znam šta tamo piše) uslovile i njegove »anglosaksonske« bubuce, koje, uostalom, nisu lišene neke zapetljane kritike, potpuno je irelevantno za mene; toliko irelevantno kao što bi tebi u jednom ratu protiv Rusije bilo svejedno da li, npr. čovek pored tebe puca na Ruse iz crno-crveno-zlatnih motiva ili iz revolucionarnih. Urquhart je moć, od koje se Rusija boji. On je jedini zvanični čovek u Engleskoj koji ima smelosti i poštenja da napravi front protiv public opinion²³. On se među njima jedini ne može potkupiti (ni novcem, ni ambicijom). Najzad, ja sam među njegovim pristalicama našao samo poštene ljude, što je izuzetno, pa zbog toga, sve dok se ne dokaže suprotno, moram i Fischela da smatram takvim.

Što se tiče F[ischel]ovog odnosa prema vojvodi od Gothe²⁴, imam veoma dobre razloge da ne verujem da je to plaćenički odnos. Pošto ovaj Gotha pripada engleskoj dinastiji, koju Urquhart koristi protiv Palmerstona i, uopšte, protiv ministarske uzurpacije (*«zašto se nikada ne puca na vladine savetnike»* pita Humboldt sluteći tu uzurpaciju vlasti), mora da mu je bilo veoma pogodno da pomoću tog imena u Nemačkoj oponira Palmerstonu i Rusiji. Fischelova brošura *Despoten und Revolutionäre* zbog toga je na engleski prevedena kao *The Duke of Coburg's Pamphlet* i izgledala je Palmerstonu ipak dovoljno važna da bi svojeručno (anonimno) odgovorio^[564] u jednom pamfletu, koji ga je veoma kompromitovao. Palmerston je, naime, dotad nesrećne Coburgovce okrivljavao za svoj rusizam, a brošura ga je prisilila da napusti taj false pretext²⁵.

Sasvim je moguće i verovatno da Fischelov antipalmerstonizam u Berlinu ima malo značaja. Nasuprot tome važno je za Englesku (a

²³ javnog mnjenja — ²⁴ Ernst II — ²⁵ izgovor

time, par ricochet²⁶, i za Nemačku) da se taj stav urkvartista vešto iskoristi, uveliča i upotrebi kao *nemačko* gledište u engleskoj polemici o Palmerstonovoj politici.

Zbog toga je i Fischel jedan vojnik u ratu, koji zajedno sa urkvartistima vodimo protiv Rusije, Palmerstona i Bonaparte, i u kome učestvuju ličnosti *svih* partija i staleža u svim glavnim gradovima Evrope sve do Carigrada. Sa Bucherom, naprotiv, nisam nikad izmenio ni slova, jer bi to bilo beskorisno. Da umesto u Londonu živi u Berlinu, verovatno bih drukčije sudio.

Ukoliko u Nemačkoj nastane *revolucionarna* epoha, onda, naravno, *diplomacija* prestaje, uostalom, to je takva diplomatija u kojoj se ni sa jedne strane ništa ne žrtvuje, niti se bilo šta licemerno prikriva. Čak i tada će nam ta engleska veza biti korisna.

Razume se, uostalom, samo po sebi, da u spoljnoj politici takve fraze kao što su »reakcionar« i »revolucionar« ničemu ne služe. U Nemačkoj sada uopšte ne postoji nikakva *revolucionarna* partija, a najodvratnija forma reakcije je za mene kraljevska pruska dvorska demokratija, kako je, na primer, izražava »National-Zeitung« i u određenoj meri (oduševljenje za hulju Vinckea, za regenta²⁷ etc.) i »Volks-Zeitung«.

U svakom slučaju, urkvartisti imaju prednost, jer su u spoljnoj politici obavешteni, jer se ignorantni članovi među njima inspirišu od obavешtenih i zato što slede zajednički veliki cilj, borbu protiv Rusije, i što na život i smrt vode borbu protiv glavnih oslonaca ruske diplomatije, Downing Street at London.¹⁵⁶⁵ Oni mogu uobraziti da će ta borba dovesti do uspostavljanja »anglosaksonskih« odnosa. Mi, revolucionari, treba da ih upotrebimo, dokle god su potrebni. To nije prepreka da ih direktno udarimo po glavi, kada nešto sputavaju u unutrašnjoj politici. Meni urkvartisti nikad nisu uzeli za zlo što sam u čartističkom listu Ernesta Jonesa »People's Paper«-u, koji su smrtno mrzeli, pisao sve dok je postojao. A Jones se smejao Urquhartovim bubicama, ismejavao ih je u svom listu, ali ipak je javno, u tom istom listu, priznavao njegovu izvanrednu vrednost u Foreign Policy.

Najzad je urkvartistički romantizam, uprkos svojoj fanatičnoj mržnji protiv francuske revolucije i svemu »uopštenom«, još uvek veoma liberalan. Sloboda individue, samo na veoma zamršen način, njegova je poslednja reč. Da bi do toga došlo, on, doduše, »individuu« odeva u kojekakve starinske nošnje.

Salut.

Tvoj
K. M.

²⁶ okolnim putevima — ²⁷ Wilhelm, princ pruski

41

Karl Marx Bertalanu Szemereu

u Pariz

[London], 2. juna 1860.

Dragi gospodine,

Moje dugo ćutanje treba pripisati dvema okolnostima. Po povratku iz Mančestera bio sam pretrpan poslovima. Zatim sam se razboleo. Još uvek se lečim i gotovo sam nesposoban za pisanje.

Što se tiče Vaših poslova sa g. Engelsom, odlaganje je prouzrokovano time što je on po drugi put morao iznenada da otputuje u Nemačku. Pri povratku u Mančester prošao je kroz London⁽⁸⁸⁾ i rekao mi da će odmah isplatiti taj mali račun. On je veoma žalostan što nije mogao da Vam bude od veće koristi, i uopšte nije mislio da Vas izloži troškovima skopčanim sa slanjem vina natrag¹.

Pročitao sam Vašu knjigu⁽¹⁻¹⁵⁾ sa velikim zadovoljstvom i biće mi od koristi. Slažem se uglavnom sa Vašim stavovima o uslovima neophodnim za uspostavljanje Mađarske, ali ne saglašavam se s pravdanjem Bonaparte i Palmerstona. Ovaj drugi je godine 1848. i 1849. izdao Mađarsku kao i Italiju. Pre toga je na isti način postupio u odnosu na Poljsku; posle toga se isto tako ponašao prema Čerkeziji. On je još uvek ono što je bio počev od 1829. godine — ruski agent povezan s petrogradskim kabinetom sponama koje nije u stanju da raskine. Rusija, naravno, želi uništenje Austrijske carevine, ali ona ne želi da se od sastavnih delova te carevine obrazuju nezavisne i samostalke države. Istinska obnova Mađarske još bi više ometala rusku istočnu diplomatiju nego kolebljiva, neodlučna i zaplašena Austrija. U Vašem sopstvenom interesu i u interesu Vaše zemlje voleo bih da niste preštampli memorandum Palmerstonu⁽⁵⁶⁶⁾, da niste govorili o pravim interesima Rusije i da ste izbegavali čak i nagoveštaj da se raspārča Turska. Ovako ste upravo otuđili od sebe onaj deo engleskih političara koji je bio spreman da Vam prizna ono što je pravo i koji je bio najmanje pod uticajem Kossuth-ovih udvorica. (Kossuth je u poslednje vreme iznosio — preko svojih agenata — i čak uspeo da ovo gledište nametne nekim nedeljnim listovima, da Vi intrigirate protiv njega zato što je on republikanac, bar u principu, dok Vi pripadate »ustavnoj i aristokratskoj stranci«.)

Oprostite mi zbog slobode koju sam sebi dozvolio da Vam ukážem na stavove u kojima se ne mogu s Vama složiti. Nadam se da će

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 52.

mi to što se interesujem za Vaše pisanje i Vaš rad poslužiti kao dovoljno opravdanje. Kad ćete ponovo doći u London?

Iskreno Vaš

*A. Williams*²

A-propo... Perczel mi je odgovorio pismom³ u kome priznaje istinitost donekle preteranih komplimenata kojim sam ga obasuo, ali istovremeno veoma učtivo odbija da mi dâ tražena objašnjenja. Njegovo pismo kao da je napisano u prilično melanholičnom, melodramatičnom raspoloženju i stanju potištenosti. Mogu Vam još javiti kao kuriozitet da je jedan profesor držao prošle zime na Moskovskom univerzitetu⁴ predavanja o prvom delu *Kritike političke ekonomije*, koju sam objavio.^[567]

Prevod s engleskog

² Marxov pseudonim — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 25.
— ⁴ Ivan Kondratjevič Babst

42

Marx Johannu Philippu Beckeru

u Pariz

[London], 23. juna 1860.¹

Dragi Becker,

Da li biste bili tako dobri da priloženo pismo dostavite Lommelov? Šaljem mu ga preko Vas jer u Ženevi imam samo Lommelovu adresu koja mi se više ne čini sigurnom. L[ommel], u svojim poslednjim pismima ne pominje ni pisma koja sam mu poslao, niti odgovara na pitanje zbog čega već nedeljama ne stiže očekivani paket.

Najlepše pozdravite Schilyja s moje strane. Molim Vas da pismo koje je Ranickel njemu napisao dostavite što je moguće pre.^[568]

Tek sam od pre nekoliko dana opet sposoban za rad i još uvek pomalo rekonvalescent.

Izdavači »Deutsche Zeitung«-a, koji početkom jula treba da izađe u Berlinu, obratili su mi se preko treće ličnosti², tražeći moju saradnju³. Još se o tome nisam definitivno izjasnio. Tražio sam više pojedinosti o saradnicima i tendenciji ovog lista. Ali mi na osnovu do sada objavljenih novinskih oglasa izgleda à la »Nationalverein«^[22] i, kao što mi piše jedan primatelj iz Berlina⁴, bilo bi moguće da se spolja snažno utiče na njegovu orijentaciju. Napišite mi da li biste Vi i Schily zajednički preuzeli dopisništvo za taj list, koji izgleda da ima *fonds*⁵, ukoliko bi Vam bio upućen poziv u tom smislu direktno iz Berlina ili preko Londona! Molim Vas da mi hitno odgovorite, jer bih Berlinu nešto nagovestio u tom smislu, samo ako bi prihvatanje u Parizu bilo unapred osigurano.

Aboutovom pamfletu^[93] pripada zasluga što su fraziranja à la Gotha^[669] ovde zvanično vindicirana⁶ kao b[onapartizam].

Sazanova ovde nisam video.

Salut.

Vaš
K. M.

Pismo Lommelov, molim Vas, ekspedujte što je moguće pre.

¹ u rukopisu: 23. januara 1860. — ² Eduard Fischel — ³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 37. — ⁴ verovatno Eduard Fischel — ⁵ novčana sredstva — ⁶ primljena, važe kao

43

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

2. avgusta 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland
Park,
Haverstock Hill, London

Mnogo poštovani gospodine,

Veoma mi je žao što sam usled višednevne odsutnosti iz Londona tek danas zatekao Vaše pismo.^[570] Prilažem 32 rajhstalira i, najljepše Vam se zahvaljujući za dosadašnji trud, molim da izvolite *podneti tužbu višem sudu*. Nemam nade u uspeh, ali ne smem propustiti nijednu mogućnost da ostvarim svoje *pravo*. Čini mi se da je motivacija apelacionog suda juristički potpuno neodrživa.

Molim Vas da izvolite *hitno* da mi pošaljete svoju žalbu od 21. 6. 60, ili, ako on zasad mora da ostane među aktima, da mi Vaš sekretar pojedine tačke tužbe sumarno (nabrajajući dokaze uz pojedine tačke) prepíše i pošalje.

Sa osobitim poštovanjem

Vaš potpuno odani

dr Karl Marx

44

Engels Jenny Marx

u London^[571]

Mančester, 15. avgusta 1860.

Draga gospođo Marx,

Članak ću napisati¹ tant bien que mal², ako ikako bude moguće. Danas mi Siebel tovari na vrat nekog mladog čovaka iz Barmena, tako da ništa ne mogu da uradim, ali sutra mislim da ću stići. Neodgovorno je, uostalom, što mi Mohr čak i ne odgovara na moja pitanja u vezi sa Siebelom, već deset dana sastavljam pismo za njega, a mogao bi bar da mi napiše šta da kažem S[iebel]u. Takođe je besmislica što zbog izdavača još ništa nije učinjeno, posle će pregovori da traju ko zna koliko, onda sledi već poznati javašluk pri štampanju i mi ćemo piano ma sano³ dospeti u godinu 1861. i niko neće biti kriv osim samog gospodina Mohra i njegove temeljnosti, jer niti sam nešto preduzimao kod izdavača, niti Siebelu daje mogućnost da nešto on učini. U meduvremenu počinje igra u celoj Evropi i javnost gubi sve interesovanje za to šta je zapravo bila Družina palikuća^[51], kako je nastao letak *Upozorenje*^[46] i šta je laž u Techowljevom pismu^[41], a šta nije. Uvek pravimo najfamoznije stvari, ali se redovno potrudimo da to ne učinimo u pravo vreme, i tako uvek sve padne u vodu.

Odgovoriti smesta Vogtu na tri tabaka bilo bi after all⁴ od mnogo veće vrednosti nego sve što se posle dogodilo. Insistirajte koliko god možete da se nešto postigne sa izdavačem, *ali smesta*, i da brošura⁵ najzad bude gotova. Inače ćemo upropastiti sve šanse i na kraju *uopšte* nećemo moći da nađemo izdavača.

A sada nešto komično, ali to je velika tajna i ne sme izvan bi: 9 Grafton Terrace. Zamislite, onaj smešni Siebel došao je u Barmen, zaljubio se preko ušiju u jednu malogradansku devojku⁶, verio se s njom i namerava uskoro da se oženi i da se domaćinski nastani u B[armen]u. Kakav greenhorn⁷. Stidi se preda mnom i ne zna da ja to znam; on je to napisao ovamo nekom drugom kao veliku tajnu. To će biti veseo brak, ako se priča opet ne pokvari.

Srdačno pozdravite Mohra i young ladies⁸.

Vaš

F. Engels

¹ Austrijski bolesnik — ² dobro ili loše — ³ lagano ali sigurno — ⁴ najzad — ⁵ Gospodin Vogt — ⁶ Reinilde von Hurter — ⁷ žutokljunac — ⁸ mlade dame

45

Marx pravnom savetniku Weberu

u Berlin

London, 20. avgusta 1860.

Mnogo poštovani gospodine,

Otprilike pre 14 dana zamolio sam Vas da mi u prepisu saopštite svoje *tačke tužbe* na kojima zasniva odluka apelacionog suda¹. Moram da obnovim tu molbu, pošto mi bez takvog prepisa određene tačke spisa apelacionog suda ostaju nerazumljive.

Sa osobitim poštovanjem.

Vaš potpuno odani

dr K. Marx^[572]

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 43.

46

Marx Bertalanu Szemereu

u Pariz

London, 21. augusta 1860.

Dragi gospodine,

Bio sam najprijatnije iznenađen kad sam primio nekoliko redaka koje ste mi tako prijateljski uputili.

Moje ćutanje je lako objasniti. Dugo vremena po dolasku Vašeg poslednjeg pisma patio sam od veoma teške i iscrpljujuće bolesti jetre, bolesti koja gotovo lišava čoveka mogućnosti da piše. Kasnije mi je neki poznanik rekao da ste boravili u Londonu, i nisam bio siguran da li će Vas pismo adresovano na Pariz tamo zateći.

Kako ste tačno primetili, svedoci smo krupnih događaja, ali, po mome mišljenju, rat između *legitimne kontrarevolucije*, sa sedištem u Varšavi, i *nelegitimne kontrarevolucije*, sa sedištem u Tiljerijama bio bi nešto najopasnije što može da zadesi Evropu. Međutim, moramo primiti situaciju takvu kakva je i iskoristiti je što bolje. Ako je Garibaldi, čije sam stvarne namere prozreo iz privatnih pisama, sa čijom sam sadržinom upoznat, trenutno prinuđen da spusti svoju zastavu, nadam se da će idućeg proleća biti prilike da se jednom zauvek odvoje nacionalni problemi od stvari francuske kontrarevolucije.

Imam jednu molbu. Kossuth se u poslednje vreme uporno stara da povрати izgubljeni uticaj u Sjedinjenim Američkim Državama. Nameravam da osujetim njegove manevre i zbog toga bih Vam bio veoma obavezan ako biste me obavestili *što je moguće brže i što je moguće podrobnije* o poslednjim avanturama tog vojnog heroja. On je nedavno bio (ili se još nalazi) u Parizu; šta je radio tamo? Bio je u Torinu; čime se bavio? Možda biste i Vi mogli dodati neke komične pojedinosti o tome kako se prvi put pojavio za vreme rata 1859. godine.

Zbog događaja koji predstoje, od najveće je važnosti da se, s jedne strane, uzajamno razumevanje između Nemačke stranke slobode i Mađara potpuno učvrsti — ja ću uskoro imati prilike da Nemačkoj o tome govorim (ne usmeno, nego u štampi) i da, s druge strane, Kossuth, taj tobožnji predstavnik mađarske nacije, bude dezavuisan i kod jednih i kod drugih.

Ovde, u Londonu, još uvek stanujem, i stanovaću i dalje, u mojoj staroj kući, Grafton Terrace 9, Maitland Park, Haverstock Hill. Ako ponovo posetite London, nadam se da nećete opet zaboraviti moju

adresu. Gospođa Marx je bila veoma razočarana što je propustila priliku da se lično upozna s čovekom čije su joj velike intelektualne vrednosti postale prisne preko njegovih dela.

Iskreno Vaš

*A. Williams*¹

Prevod s engleskog

¹ Marxov pseudonim

47

Engels redakciji lista
»Allgemeine Militär-Zeitung«

u Darmštar

6, Thorncliffe Grove, Oxford Road
Mančester, 24. avgusta 1860.

Redakciji lista »Allg[emeine] Militär-Zeitung

u Darmštatu

Kao pretplatnik vašeg cenjenog lista, a ohrabren beleškom punom priznanja koju je list prošle godine doneo o mojoj brošuri *Po i Rajna* (Berlin, kod Dunckera), dozvoljavam sebi da vam pošaljem članak¹ koji može da bude zanimljiv za vaše čitaoce. Ako bih vam inače mogao biti od koristi za vesti, povremene dopise i dr., slao bih vam ih sa zadovoljstvom, o Whithwortovom topu etc. mogao bih, možda, uskoro da vam dam interesantne podatke. Značaj koji vojni zamah Engleske ima i za Nemačku, vama je svakako jasan; na kraju krajeva, osim Rusije, samo je Engleska naš prirodni i neophodni saveznik protiv bonapartizma.

Ako od svojih saradnika zahtevate da pripadaju vojsci, sa mnom, tu, doduše, stvari slabo stoje, ja sam u pruskoj gardijskoj artiljerijskoj brigadi kao dobrovoljac uspeo da postanem samo tobdžija, a kasnije sam u Badenu, u vojnom pohodu 1849, učestvovao na strani pobunjenika. Međutim, otkako sam stupio u vojsku stalno se bavim vojnim pitanjima.

Ako smatrate da moj članak zaslužuje da bude objavljen, molim vas da mi poštom sa krstopletom izvolite poslati jedan odštampan primerak, koji bih zatim, preveden, odmah dao u engleske listove kao izvod iz lista »Allgemeine M[ilitär]-Z[eitung]«², što vašem listu samo može koristiti, ako ne smatrate, molim da mi se rukopis vrati. Pošto moj primerak »A[llgemeine] M[ilitär] Z[eitung]« stiže preko knjižara tek mesec dana posle izlaženja, proteklo bi suviše vremena i članak bi ovde izgubio svaku aktuelnost.

¹ *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca*; vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 1. — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 51.

Dozvoljavam sebi da svojo poslednjo brošuro *Savoja, Nica i Rajna*, objavljenu u aprilu, preporučim za nepristrasnu, ali po mogućnosti što skoriju recenziju u vašem listu.

Sa poštovanjem najodanije
Friedrich Engels

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Ahen

7. septembra 1860.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Veoma sam se obradovao što sam najzad dobio od Tebe znak života, iako mnogo žalim što ne možeš poslati povoljnije vesti o svom zdravstvenom stanju. I sam stalno patim od neke bolesti jetre; to nije toliko bolno kao kostobolja (nije ni tako otmeno, bar za engleske pojmove), ali možda još više smeta intelektualnom radu.

Moj spis protiv Vogta izaći će sa zakašnjenjem ne samo zato što sam morao da se bavim hitnijim poslovima nego iz ova dva glavna razloga:

1. Hteo sam da sačekam kraj procesa protiv lista »*National-Zeitung*«, od čega sam sada odustao.

Proces je prošao kroz sledeće stadijume: državni tužilac, a zatim glavni državni tužilac odbili su tužbu, jer, navodno, ne postoji »javni interes« za postupak *ex officio*¹. Tada je došla privatna tužba. *Gradski sud* doneo je »rešenje« kojim se tužba odbija, jer su, navodno, pasusi koji vrede čast samo »citirani« (što, notabene, nije tačno). Apelacioni sud izjavio je da je motivacija *Gradskog suda* pogrešna, ali je došao do istog rezultata jer se navodni kalumnirajući² delovi ne odnose i ne mogu odnositi *na mene* (to se dokazuje »lažnim citiranjem« suda), »*National-Z[eitung]*« nije imao nameru da me uvredi itd. Stil »rešenja« dovoljno dokazuje zbnjenost tih momaka. Sada se nalazimo pred *Vrhovnim sudom*. Tako sam sada svoje poznavanje pruskog pravosuđa obogatio toliko da znam da od sudskih činovnika zavisi može li jedan privatni građanin uopšte pokrenuti javni proces. Jer sva ta rešenja su samo »nešto privremeno«, a imaju za cilj da me spreče da »*Nat[ional] Z[eitung]*« uopšte izvedem pred sud. Pravni savetnik Weber, koji izgleda ništa nije znao o mojim prijateljskim odnosima sa pruskom vladom, u svojim se pismima krsti od čuda zbog tih »neobjašnjivih« rešenja.

Ti znaš da sam proces protiv »*Nat[ional]-Z[eitung]*«-a pokrenuo pre nego što sam imao *Vogtovu* knjigu¹³). Međutim, ja sam je ispravno napao, jer je »*Nat[ional]-Z[eitung]*«, s veštinom vrednom pažnje,

¹ po službenoj dužnosti — ² klevetnički

sažeto preneo *sve*, ama baš *sve klevete* koje se pravno mogu progoniti u Vogtovom sramnom delu (ja o klevetama govorim ovde u smislu code-a³) i mestimično ih je čak zaoštrila. Nalazio sam se u situaciji da u svakoj pojedinoj tački ne mogu da zahtevam od protivnika *dokaz o istinitosti*, nego da ja sa svoje strane pružim *dokaz o netačnosti*. Jedini izuzetak. stotine pretećih pisama upućenih u Nemačku u svrhu novčane ucene. Naravno, »N[ational]-Z[ei]tung« bi bio obavezan da traži od prijatelja Vogta da mu pošalje jedno od tih ucenjivačkih pisama. — Sudovi su, dakle, videli da bi, čim bi došlo do javnog pretresa, »N[ational]-Z[ei]tung« morao da bude osuđen, a baš bi to, i još više od toga moja sudska pobeda, bilo »protiv javnog interesa«. *Apelacioni* sud će naći novi izgovor. U svakom slučaju, ovako mi Prusi daju u ruke materijal, a prijatne posledice uskoro će primetiti u londonskoj štampi.

2. Teškoća koja sada ugrožava moju stvar jesu *knjižari*. Nije zgodno da se spis pojavi u Pruskoj, jer bi pojedini pasusi, oni koji se odnose na Stiebera etc., natovarili knjižaru proces na vrat. U Hamburgu etc. do sada sam uzaludno pregovarao. Ili ti momci uopšte ne žele da se upuste u to, ili dozvoljavaju sebi da na osnovu tona i sadržaja spisa postavljaju takve uslove kakve, naravno, ja ne mogu da prihvatim. O. Meißner bi preuzeo stvar da pre toga nije izdavao »*Demokrat[ische] Studien*«, u kojima su, osim tebe i Grüna, saradivali Vogt sa celom bagrom, Bamberger, Simon etc.

Najbolje bi bilo stvar štampati ovde i preko nekog ovdašnjeg nemačkog knjižara dati da se prodaje po Kontinentu (kao što je to Vogt učinio iz Ženeve). Ali ja, za razliku od Vogta, nemam bonapartističke subvencije da ovde dam da se štampa brošura od 12 do 15 tabaka.

Tako, dakle, stoji stvar. Shvatićeš da protiv Vogta ne nastupam na onaj blagi način koji bi se nemačkim knjižarima, s obzirom na gospodina profesora, više svideo. Ja se prema njemu odnosim en canaille⁴ i kao prema komičnoj figuri, tj. onako kako to njegovo ponašanje zaslužuje.

Iz Švajcarske i Amerike takođe masovno dobijam pitanja o toj brbljotini.

Moja Te žena najlepše pozdravlja. Već nekoliko meseci izbegavam Freiligratha, jer ne želim neprijatan susret s njim; s druge strane, njegove kukavičke obzire (posledica poslovne veze sa Jamesom Fazyjem, koji je njegov šef) u odlučujućem trenutku ne mogu da prihvatim. Pogotovu smatram neprikladnim što je nastavio da se intimno ophodi s Blindom i pošto sam mu ja *sudskim* dokumentima *dokazao* da je Blind pod otežavajućim okolnostima iznudio od slugača Wiehea *lažno* svedočanstvo o letku *Upozorenje* radi objavljivanja u listu »*Allgemeine* Z[ei]tung«³. Uprkos svemu tome, mi smo pred svetom »prij-

³ zakonika — ⁴ prezrivo

telji«. Ali naši porodični odnosi su prekinuti. Moja žena je, kao što znaš, veoma energična.

Nadam se da ćeš uskoro javiti nešto povoljnije o sebi.

Salut.

Tvoj
K. M.

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Ahen

[London], 15. septembra 1860.

Dragi Lassalle,

Pišem samo kratko, da bi Te ovi redovi još zatekli.

1. Freiligrathu sam pisao (prekjuče) da bih dobio odgovor na Tvoje pitanje⁽⁵⁷³⁾. Nisam ga dobio. To se moglo očekivati, pošto je odgovaranje na takva pitanja u neskladu s njegovom službenom dužnošću.

2. Što se tiče knjige o Vogtu: Posle različitih pokušaja došao sam do zaključka da je moguće samo jedno — *štampati je u Londonu*. Uostalom, namerno je napisana tako da se ne može zapleniti. Iako se u Berlinu ne može štampati, mogla bi se u Nemačkoj prodavati iz Lajpciga, kao svaka druga knjiga; slati u Švajcarsku, Belgiju, Ameriku odavde direktno. Engels plaća jedan deo, ja drugi. Ali štampanje je skupo, pošto tabak ovde staje 4¹/₂ funte sterlinga. Jedan deo bi Ti morao da dodaš, ako možeš. Na sreću, štampanje počinje sledeće nedelje. Ako se sav novac ne sakupi, ne gubimo mnogo. Propadaju samo izdaci za ono što je dosad štampano.

3. Garibaldi deli moje mišljenje o *Bonapartinjoj misiji* baš kao i Mazzini. Imao sam u rukama Garibaldijeva pisma o tom slučaju. Prošlost je, međutim, sada irelevantna. Čim Garibaldi (i to je njegova namera, kao što je naglasio u pismu jednom mom engleskom prijatelju (Greenu)¹) oslobodi italijansko pitanje Bonapartinog uticaja, prestaće svi sporovi unutar revolucionarne partije. Sada je, međutim, važno da se mi sporazumemo o programu. Ako Ti hoćeš da napraviš brouillon², onda ćemo se Engels, Wolff i ja s Tobom sporazumeti o eventualnim modifikacijama. Približava se trenutak u kome naša »mala«, ali u izvesnom smislu ipak »moćna partija« (zato što drugi ne znaju šta žele, ili ne žele što znaju), mora da pripremi svoj ratni plan. To što baš mi (ovde u Engleskoj) nastupamo kao Nemci, čini mi se ispravnim i taktičnim i ne samo po suštini pravilnim.

4. Mislim da se varaš u pogledu našeg stava prema Rusiji. Stav koji smo zauzeli Engels i ja potpuno je samostalan i mogu da kažem da se uobličio s mnogo truda, posle višegodišnjih proučavanja ruske diplomatije. Rusiju, doduše, mrze u Nemačkoj, i mi smo već u prvom broju »N[eue] R[heinische] Z[eitung]«-a prikazali rat protiv Rusije

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 44. — ² projekat

kao revolucionarnu misiju Nemačke. Ali mrzeti i razumeti su dva potpuno različita pojma.

5. Radujem se što hvališ moju knjigu³, pošto pohvala dolazi od kompetentnog sudije. Mislim da će do Uskrsa, valjda, moći da se pojavi drugi deo^[27]. Po formi će biti nešto drukčiji, popularniji to some degree⁴. Nije to neka moja unutrašnja potreba, ali, međutim, ovaj drugi deo ima neposrednu revolucionarnu svrhu, a zatim konkretniji su i uslovi koje prikazujem.

U Rusiji je moja knjiga izazvala mnogo uzbuđenja i u Moskvi⁵ je jedan profesor držao predavanje o njoj. Čim toga, baš sam od Rusa primio mnogo prijateljskih pisama. Isto tako od Francuza koji razumeju nemački.

6. *Ad vocem*⁶ *H. Bürgersa*^[574]. To baš liči na našeg blaženog Heinricha! On je, doduše, bio nominalno jedan od urednika »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«-a, ali nije pisao u njemu, osim jednog članka, čiju sam jednu polovinu izbrisao, a drugu promenio. Zbog toga je bio toliko besan (bilo je to prvih dana našeg lista) da se pozvao na opšte pravo glasa. Ja sam ga smirivao, objašnjavajući istovremeno da u jednoj redakciji mora da vlada diktatura, a ne opšte pravo glasa. Opšte pravo glasa se, uostalom, izjasnilo protiv njega. Od tog vremena nije više pisao. Kažu da ga je zatvor veoma moderirao⁷. U tom pogledu ja dajem priznanje kazamatskom Wolffu⁸. Doduše, njegova priroda je dijametralno suprotna Bürgersovoj.

Više od Bürgersa ennuiralo⁹ me je to što se advokat Miquel u Getingenu, veoma talentovani i energični član naše partije, priključio Bennisenu.

7. U Berlinu je dr Eichhoff objavio *Polizei Silhoutten*. Loše napisano. Ali ima tu dragocenih činjenica. Baca lepu sliku na liberalnu »partiju« i berlinske »sudove«. Odmah je zaplenjeno. Jedan primerak je srećno stigao ovamo.

8. Moram da priznam svoje kompletno nepoznavanje *pruskog sudskog postupka*. Nikad nisam uobražavao da mogu stvarno postići pravdu. Ali sam verovao da ću moći da povedem javni proces. To je sve što sam želeo.

Da li po (starom) rajnskom postupku privatna tužba zbog injurije¹⁰ takode zavisi od privremene dozvole sudskih službenika, i.e. vlade? Salut.

Tvoj
K. M.

³ Prilog kritici političke ekonomije — ⁴ do određene mere — ⁵ Ivan Kondratjevič Babst — ⁶ što se tiče — ⁷ smirio — ⁸ Wilhelm Wolff — na nemačkom i igra rečima, jer »Wolff« znači i vuk — ⁹ oneraspoložilo — ¹⁰ uvrede

50

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Ahen^[575]

London, 15. septembra 1860.

Dragi Lassalle,

Pismo¹ koje sam upravo primio šaljem Ti sa svojim pismom.

Tvoj
K. M.

¹ Ferdinanda Freiligratha

51

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London], 2. oktobra 1860.

Dragi Lassalle,

Tvoje pismo Freiligrathu odmah isporučio.

Of course¹, kad sam Ti pisao kako bi trebalo da pokušaš da »pri-baviš«² kvotum, poslužio sam se dvosmislenim izrazom. Ne uzimaj nikog ko nije u *ličnom* prijateljstvu sa mnom. Uostalom, bilo bi mi drago da iznos uskoro dobijem. Ja, uostalom, ne mislim da je taj à fonds perdu³, jer će proizvodni troškovi, valjda, ipak biti pokriveni.

Engels je u darmštatskom »Militär-Zeitung«-u napisao članak o engleskim rifles⁴, zatim ga preveo za »Volunteer Journal« u Mančesteru. Preštampan je i recenziran u celoj londonskoj štampi.

Na osnovu pisama, koja direktno dobijam iz Garibaldijevog logora, proizilazi da je situacija veoma tugaljiva. Cavour je direktno Bonapartino oruđe i vlada Vittorioem Emanuelom. Imajući protiv sebe Bonapartu i pijemontističke armije G[aribaldi] je u teškom položaju, utoliko više što čitav buržoaski i aristokratski ološ u Italiji ide s Cavourom. G[aribaldi]jeva armija je donekle oslabljena time što se jezgro njegovih trupa sastoji od napuljskog ološa i pijemontističkih trupijea⁵.

Oprostićeš mi što ovog puta ne odgovaram na Tvoje pismo, što uopšte pišem samo kratko. Osim korektorskog posla⁶ (prijatnog) i mojih uobičajenih poslova, usrećio me je užasni katar koji mi je zahvatio pola glave s leve strane.

Salut.

Tvoj
K. M.

Apelacioni sud još nije doneo odluku. Čim to bude gotovo, čim me konačno onemogućuće da povedem proces, publikovaću ovde jedan tabak (pamflet): *Prussian Justice*¹⁸⁷¹.

¹ naravno — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 49. — ³ novac izgubljen — ⁴ *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca* — ⁵ vojnika — ⁶ pamfleta *Gospodin Vogt*

52

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London], 23. oktobra 1860.

Dragi Lassalle,

Oprostićeš mi što pišem kratko. Osim svojih redovnih poslova, baš sam sada prenatrpan tabacima za korekturu¹.

Veoma ćeš me obavezati ako mi raspoloživi novac pošalješ do početka novembra, pošto sam štamparu (u Lodnonu se štampari moraju plaćati *nedeljno*) dao menicu, koja dospeva početkom novembra.

Danas sam konačno primio negativnu odluku Apelacionog suda, koja glasi: »Vaša žalba od 23. avg. c. na rešenje krivičnog senata kralj. Okružnog suda u predmetu procesa injurije dra K. Marxa protiv urednika lista ‚National-Zeitung‘ dra Zabela od 11. jula c. posle uvida u odgovarajuća akta odbija se kao neosnovana. Jer kralj. Okružni sud u dva uvodna članka ‚Nat[ional]-Zeit[ung]‘-a, o kojima je reč nije našao ni pretpostavio *ni objektivnu uvredu časti tužioca*, niti da je postojala *namera da se on uvredi, i zbog toga s pravom odbija da prihvati predloženu tužbu za klevetu*.

Ali, da li objektivno postoji uvreda časti i da li je postojala namera da se uvredi, bitne su činjenice konstatacije, koje se žalbom kod kralj. kasacionog suda mogu napasti samo ako je pretpostavka Apelacionog sudije zasnovana na pravnoj greški. A takva grešaka, međutim, u datom slučaju ne postoji. Troškovi itd.«

Kako zdravlje? Moje stanje je još veoma mučno.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ pamfleta *Gospodin Vogt*

53

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 5. novembra 1860.

Dragi Lassalle,

Uz najusrdniju zahvalnost obaveštavam Te da je u subotu stiglo 12 $\frac{1}{2}$. Međutim, *nemoj* se obraćati onim dvema ličnostima¹.

Szemereova izjava^[576] me je iznenadila ukoliko me može iznenaditi bilo šta što dolazi od mađarske emigracije. Szemere ni u kom slučaju nije zaveden privatnim motivima, ali on pati od »državničke mudrosti«!

Čim bude gotov business² sa štamptom³ i oslobodim se posla, pisaću Ti opširno.

Tvoj

K. M.

Verovatno je i valja se nadati tome da će u Sjedinjenim Državama pobediti Republican Party (čiji je organ »Tribune«).

Danas sam pisao svom advokatu *Weberu* da Ti preda dokumente koje sam pripremio za proces, za koje Te molim da ih sačuvaš^[677] kod sebe.

¹ Franz Duncker i Ludmilla Assing — ² posao — ³ pamflet *Gospodin Vogt*

54

Karl Marx Bertalanu Szemereu

u London

[London], 21. novembra [1860]

Dragi moj Szemere,

Pošto se moja žena vrlo ozbiljno razbolela (nervna groznica), bio sam sprečen da se nađem s Vama u nedelju, kao i da Vas posetim narednih dana. G. Borkheim mi je rekao da Vas je video u prošlu nedelju.

Članak u augsburškom listu, u kome se Vi pominjete, napisao je dr Biscamp, jedan od mojih prijatelja, koji stanuje u mom najbližem susedstvu.

Sa najlepšim pozdravima od moje žene i mene
iskreno Vaš
K. Marx

»*Courrier du Dimanche*« od 18. novembra objavio je pismo datirano: »Beč, 14. novembra 1860«, koje je napisano potpuno u duhu Vaše javne izjave^[576].

Prevod s engleskog

55

Karl Marx Bertalanu Szemereu

u London

[London] 22. novembra 1860.

Dragi moj Szemere,

Najlepše Vam zahvaljujem na prijateljskom pismu i Kossuth-Cobdenovom memorandumu⁽⁵⁷⁸⁾, koje sam zaboravio da pomenem u prošlom pismu.

Stanje moje supruge se još nije popravilo.

Engels, koga morate smatrati mojim *alter ego*¹ i koji je autor brošure *Po i Rajna*, koju sam Vam dao jednom prilikom, stanuje u: N. 6, *Thornclyffe Grove, Oxford Road, Mančester*.

»*Courrier du Dimanche*« dobijam s vremena na vreme od jednog prijatelja iz Pariza. Da li je taj Ganesco Vlah? U svakom slučaju, njegovo ime ne ukazuje na francusko poreklo.

Sa najlepšim pozdravima
iskreno Vaš

K. Marx

Prevod sa engleskog

¹ drugim »ja«

56

Marx Franzu Dunckeru

u Berlin

London, 24. novembra 1860.

Mnogo poštovani gospodine,

Veoma ćete me obavezati ako priloženu izjavu¹ što je moguće pre objavite u »*Volks-Zeitung*«-u i pošaljete mi primerak odgovarajućeg broja.

Primerak moje brošure *protiv Vogta* dobićete verovatno sledeće nedelje. Mom prijatelju Lassalle-u šaljem 3 primerka, 1 za njega lično, 1 za groficu Hatzfeldt i 1 za gospođicu Ludmillu Assing.

Da li biste bili tako dobri da to saopštite L[assalle]-u a i to da moja žena već nedelju dana boluje od veoma opasne nervne groznice, tako da sam po naređenju lekara, svoje troje dece morao da smestim van kuće. L[assalle] će uvideti da u tim okolnostima ne mogu da pišem pisma, ali bi me on veoma obavezao svojim pismom.

Sa osobitim poštovanjem

vaš potpuno odani

K. Marx^[579]

¹ Karl Marx: *Izjava* od 24. novembra 1860.

1861

57

Marx Carlu Siebelu

u Elberfeld

3. januara 1861.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Siebel,

Happy New Year!¹ Tebi i Tvojoj better half.²S velikom zahvalnošću mogu da Ti javim da je stigla moja biblioteka⁽¹⁵³⁾ i Tvoje pismo.Od 6 primeraka *Gospodina Vogta*, koje si naručio, budi tako dobar pa jedan pošalji »*Kölner Anzeiger*«-u, jedan »*Zeitung für Norddeutschland*«-u (Hanover), 3 književnim časopisima koje sam odabereš. Najvažnije je da Ti pročitaš spis i da ga sam prikažeš.Što se tiče »*Kölner Anzeiger*«-a, Ti možeš taj listić da iskoristiš kao protivtežu protiv »*Kölnische Zeitung*«-a.Prodaja knjige ide tako dobro da Petsch »misli« na drugo izdanje. Ako se to ostvari bilo bi veoma važno da mi ako je moguće, nabaviš *sve* prikaze i komentare koji se pojave u Nemačkoj (ja ovde dobijam Allg[emeine] Z[eitung], »N[eue] Pr[eußische] Z[eitung]« i »Volks-Zeitung«) i da me držiš au courant³.Ed. Meycn je već tako »bolno kriknuo« u listu »*Freischütz*«⁽¹⁶⁰⁾ da se do neba čulo Vivat sequens!⁴

Sledeći put bi možda mogao da nađeš malo vremena da mi pišeš opširnije.

Ja sam u poslednje vreme imao veliku nesreću. Moja žena je 5 nedelja bila bolesna i u životnoj opasnosti pa sam morao troje dece da smestim izvan kuće.

Što se tiče Schilyja, mi ćemo ga već naučiti pameti.

Salut.

Tvoj

K. Marx

¹ Srećna nova godina! — ² boljoj polovini — ³ u toku stvari — ⁴ Živeo sledeći!

58

Marx Carlu Siebelu

u Barmen

[London], 3. januara 1861.

Dragi Siebele,

Upravo vidim da sam Ti — odgovarajući na Tvoje današnje pismo — napisao pogrešnu adresu, naime: *Elberfeld, poste restante, C. Siebel, jun.* Ovim to ispravljam.

Još jedanput, najbolji pozdrav.

Engels mi upravo piše da je dr Borchardt, koji se toliko pravi važan, veoma neraspoložen što sam »tri nemačka lekara« iz Mančestera u *Gospodinu Vogtu* spomenuo kao subscribers lista »Volk«¹. Poor fellow, this fullmouthed wiseacre².

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u 17. tomu, ovog izdanja str. 380. — ² Baš je nesrećnik taj krasnorečivi prepedenjakić.

59

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

16. januara 1861.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

D'abord¹, najsrdačnija iako zakasnela čestitka za Novu godinu!

Moja žena je sad rekonvalescent. Ja sam se usled njene bolesti takođe ozbiljno razboleo i ovog časa patim od jetre. I to je lep poklon za Novu godinu. Do sada je moja bolest bila samo hronična. Sada postaje akutna.

To je razlog što sam ćutao, mada smo i moja žena i ja zabrinuti zbog Tvoje bolesti. Nadam se da ćeš u svom sledećem pismu moći da mi javiš prijatnije vesti o sebi. Ako pošalješ *sasvim podroban* izveštaj o bolesti, ja ću konsultovati jednog ovdašnjeg lekara, koga smatram pravim eskulapskim *genijem*². On, međutim, sada ne živi ovde, nego u Mančesteru.

Kraljevska pruska amnestija^[166] — koja, u stvari, ne obasipa milošću nikoga od izbeglica — veoma me je zabavila. Uostalom, Gottfried Kinkel, koji je upravo pristupio Nacionalnom udruženju^[203], ako se pravilno tumači »akt milosti«, mogao bi da se vrati. Što se tiče Buchera, Freiligratha, Borkheima, Zimmermanna iz Spandaua i drugih, oni su već duže vremena »naturalizovani Englezi«.

Faucher, raniji londonski dopisnik »Neue Pr[euische] Z[eitung]«-a, docniji saurednik (Manchester School^[580]) »Morning Star«-a, uostalom, čovek sa kojim svako ume da se *ophodi*, jer ne krije svoju berlinsku beskarakternost, štaviše, javno je ispoljava, koga uopšte niko, koga poznaje, politički ne uzima au sérieux³ — sada misli da se može igrati pruskog Cobdena. Neka mu je na zdravlje. To mu je i bilo u planu, kada je napustio London.

Jedan od mojih prijatelja, J. Ph. Becker, sada je kod Garibaldija u Kapreri. On mi piše da su macinisti gotovo sasvim sami stvorili ono što vredi u južnoitalijanskom pokretu, da Garibaldi baš nema razuma napretek i da u logoru njegovih prijatelja vlada potpuna konfuzija. Garibaldi je, uostalom, saglasan sa Mazzinijem u tome da Cavour nema poštene namere čak ni prema Viktoriu Emanuelu, da je, naprotiv, direktno oruđe Bonaparte, da su intervencija kod Gaete^[176],

¹ Pre svega — ² dr Eduard Gumpert — ³ ozbiljno

zatim naimenovanje Farina za Siciliju, Farinija za Napulj itd. sve sami dobro proračunati šahovski potezi sračunati na to da Vit[torija] Em[anuela] pridobiju za nove teritorijalne koncesije prema Francuskoj i za koncesije Murat-u u južnoj Italiji. I to će se ostvariti, kao što ćemo uskoro videti.

Kriza robovlasništva u Sjedinjenim Državama prouzrokovala je kroz nekoliko godina strahovitu krizu u Engleskoj; u Mančesteru cotton lords⁴ već počinju da drhte.

Ja retko čitam nemačke stvari. Ali nedavno mi je dospelo u ruke A. Bastian: *Der Mensch in der Geschichte* etc. Nalazim da je ta knjiga loša, bezoblična i pretenciozna. Njegova namera da psihologiju zasnuje »prirodnoučno« ostaje lepa želja. S druge strane, njegovo »psihološko« zasnivanje istorije pokazuje da taj čovek ne zna ni šta je psihologija, ni šta je istorija.

Veoma je značajan Darwinov spis i u njemu nalazim prirodnonaučni oslonac za shvatanje klasne borbe u istoriji. Sa grubim engleskim načinom izlaganja, naravno, čovek mora da se pomiri. Mada ima mnoge slabosti, ova knjiga nije samo zadala smrtonosni udarac »teleologiji« u prirodnim naukama nego je empirijski razjasnila i njen racionalni smisao.

U poslednje vreme dobijam više nemačkih novina. To su prave koještarije. A pri tom jedna samodopadljiva osrednjost, koja je stvarno nauseous⁵.

Da li mi možeš poslati drugu svesku *Polizei-Silhouetten* od Eichoffa? Ovdje se ne može dobiti.

Sada sam čitao Walesrodeov *Totenschau*. Lepe priče! Ali prikazi mlitavi, što se, međutim, može opravdati vremenom u kome je objavljeno.

Sa najlepšim željama za Tvoje zdravlje i pozdravima od moje žene

Tvoj
K. M.

Mieroslawski, koji je upravo bio u Parizu, izjavio je mom prijatelju Schilyju da stvari stoje »loše«. Pri tom je vrlo nepovoljno govorio o »Klapki«. Ali ja nisam načistio ni sa samim M[ieroslawski]m.

⁴ pamučni lordovi — ⁵ odvratna

60

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London], 28. januara 61.

Dragi Lassalle,

Pišem Ti danas sasvim površno, ne od kuće, nego iz City-ja. Kroz nekoliko dana dobićeš pismo sa odgovorima *na sva svoja pitanja*. Pre svega, zahvaljujem Ti se na pošiljki. *Jedan* primerak peticije poslao sam Freiligrathu. Br. II dobija Engels, br. III ostaje u mojim rukama. To je zaista famozan dokument i pripada istoriji savremenog doba^[172].

Ti ćeš valjda biti tako dobar da priloženu cedulju *odmah* dostaviš Eichhoffu^[581].

Pri Tvom sadašnjem zdravstvenom stanju, to što sam Ti prijatelj ne dozvoljava mi da Te podstičem na nove radove. *Otherwise*¹ bih pamflet protiv Zabela, kakav planiraš, nazvao političkim delom.

Moja žena najlepše pozdravlja Tebe i groficu². Njeno ozdravljenje dobro napreduje. Što se moga zdravlja tiče, mislim da neko vreme mogu da suspendujem sve lekove (juče sam ispraznio poslednju bottle³).

Najlepše se preporučujem gospođi grofici. Uzeću sebi slobodu da Ti u svom sledećem pismu priložim nekoliko redi za nju.

Tout à vous⁴

K. Marx

¹ inače — ² Sophie von Hatzfeldt — ³ bocu — ⁴ Potpuno Vaš

61

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London^[582]

[London], 7. februara 1861.

Dragi Freiligrathe,

Sredio sam sa Engelsom da tih 30 £ možeš dobiti kad god zaželiš, 24 časa pošto javiš o troškovima. Tailleur¹ će posle toga biti suvišan, i ja Te molim da Engelsu javiš *kada* da pošalje pare².

Ja ću morati da otputujem u Holandiju, jer inače, u kakvoj sam krizi, neću moći da prezimim. Da li bi bio tako dobar da se kod nekog koga poznaješ raspitaš kako u Holandiji stoji s *pasošima*, da li mora da se ima pasoš? »Niskost« lista »*Tribune*«³, koja je stigla zajedno s drugim nesrećama, pogađa me utoliko teže što sprečava da preduzmem sve ono što lekar smatra da je potrebno za ozdravljenje moje žene. Iako ne spadam u kategoriju »nemačkih stradalnika«, i iako sam uvek bio neprijatelj te kategorije, ipak mislim da sam pošteno preuzeo svoj deo zle sreće u azilu.

Osim od Lassalle-a, dobio sam iz Nemačke još dva predloga za pokretanje publikacija. Pretpostavljam da i ti misliš isto što i ja — da talasi još nisu dovoljno visoki da bi se čovek već sada upustio u tako nešto.

Salut.

Tvoj
K. M.

Kakav je humbug old⁴ Ruge, možeš da vidiš ako Engelsovu *Nemačku kampanju za državni ustav* u »*Revue*« uporediš sa onim što Ti je Arnold našlagao.

¹ krojač — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 94 i 96 — ³ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 91 — ⁴ stari razmetljivac

62

Engels Elizi Engels

u Barmen

Mančester, 13. februara 1861.

Draga majko,

Prilažem ugovore, 7 primeraka, osmi sam zadržao ovde, vraćam ih potpisane⁽⁴³⁷⁾. Moram Ti reći da bih se teško na to odlučio da to ne činim zbog Tebe. Teško mi je palo da budem, kao što izgleda, bez ikakvog pravog razloga ili povoda izbačen iz jedinog očevo preduzeća koje nam ostaje, koje nam *sigurno* ostaje. Mislim da sam i ja imao pravo na njega, a moja braća¹ nisu imala pravo da od mene očekuju da se tog svog prava bez ikakvog razloga odreknem u njihovu korist. Ono što sam tražio, sigurno nije bilo nepravlično, osim toga, svoj zahtev sam postavio blagovremeno, da bi se prilikom debate o njemu vodilo računa, E[mil] B[lank] mi je potpuno dao za pravo, kada je bio ovde. Ali meni posle ništa više nije saopšteno i tek kada su ostali sve završili, dolaze k meni i traže saglasnost da odustanem od svog zahteva, pozivajući se i na razloge navedene u Emilovom² pismu, koji mogu da budu veoma poslovnici, ali koje *ja* ne bih mogao na takav način da ističem nasuprot svojoj braći; i ostavljaju *mi* za utehu Emilovo obećanje, da Gottfr. Ermen, kao što je Emil *ubeden*, neće raskinuti svoj ugovor sa mnom. To ubedenje se ne slaže sa ubedenjem našeg advokata koji je Emilu više nego jedanput rekao da mi ugovor *kao ugovor* ne pruža nikakve zakonske garantije. Oni imaju preduzeće u Engelskirkenu, a ja Emilova uveravanja.

Draga majko, zbog Tebe sam sve to potpisao i još koješta drugo. Ni za šta na svetu ne bih hteo ni malčice da doprinesem tome da se veće Tvoje života zagorča porodičnim svadama o nasledstvu. Mislim da su i moje ponašanje, kada sam bio kod vas⁽⁶⁸⁾, i moja pisma dovoljno svedočila o tome da sam daleko od pomisli da bilo kom sporazumu stanem na put, da, naprotiv, rado podnosim žrtve, kako bih sve udesio po Tvojoj želji. Zato sam to bez daljega i potpisao, ni po koju cenu ne želim da se mučiš sa takvim stvarima i da se zbog toga brineš. Ja neću biti zlopamtilo niti ću braći uopšte pominjati tu stvar ako me na to apsolutno ne prisile, jer to je svršena stvar i nemam volje da se pravim važan, misleći da sam podneo žrtvu. Ali smatram za svoju dužnost da Ti otvoreno kažem koji su bili moji motivi u toj stvari i, podrazumeva se samo po sebi, da uopšte ne mislim da si Ti mogla tu stvar da učiniš

¹ Hermann, Emil i Rudolf — ² Emil Engels

povoljnijom za mene. Baš, naprotiv, znam da si za sve vreme pregovora uvek mislila i na mene i da si učinila sve što si mogla.

Sada je svršeno, i tačka. Teško da ćeš ikada čuti od mene ma i reč o tome, i podrazumeva se, ako Emil dođe ovamo, primit ću ga isto tako bratski kao uvek, ako su naši pogledi na tu stvar i bili različiti, on ipak ostaje onaj valjani dečak koji se mnogo brinuo za moje interese ovde.

Kućni kaput je ovde i prijatno mi je da ga nosim, pošto je opet mraz, ali crvene epolete su za ovdašnji ukus ipak nešto preterano. Osim toga, dolutao mi je jedan mali terijer, koji mi sada u kući pravi društvo.

Nadam se da si se izlečila od nazeba, a i prestanak briga oko nasledstva takođe će uticati na Tvoje zdravlje. Ali Zig^[583] bi, ako je moguće, ipak trebalo da budu kupljena!

Pozdravi najsrdačnije Hermanna, Rudolfa, Blankove i Boellingove.

S odanošću i ljubavlju

Tvoj sin
Friedrich

63

Marx Ferdinandu Lassalle-u
u Berlin

[London], 15. februara 1861.

Dragi Lassalle,

Nisam Ti¹, posle prvog pisma poslao i drugo, kao što sam nameravao, jer je u međuvremenu nastala *kriza*. Naime, novčana kriza. Dana mi je pisao iz Njujorka da oni (*«Tribune»*) otpuštaju sve svoje evropske dopisnike i zadržavaju samo mene, ali 1. *«Cyklopaedia»* se privremeno obustavlja; 2. moja saradnja se za 6 nedelja suspendira; 3. najzad, ubuduće da im nedeljno šaljem jedan dopis manje nego dosad².

Zbog toga i zbog novčanih izdataka, koji su me snašli oko bolesti moje žene, moram u Holandiju ujaku Philipsu, da bih svoje novčane poslove nekako doveo u red. Pošto mi je potreban novac za put, postavio sam na Tebe menicu po viđenju na 20 £ (about³ 34 talira) koja dospeva kroz 6 nedelja. Pokriće ću Ti pre roka poslati iz Holandije ili Ti ga *sam doneti u Berlin*, jer može se dogoditi da stignem tako daleko. Uostalom, ako predem holandsku granicu i stupim u Nemačku, dolazim samo kao *putnik*. (Da sam Karl Heinzen — Heineke, snažni sluga⁴) — rekao bih: *overstride*⁴.

Tvoj
K. Marx

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 60 — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma, br. 91. i 94 — ³ otprilike — ⁴ prekoračiti

64

Engels Elizi Engels

u Barmen

Mančester, 27. februara 1861.

Draga majko,

Rado bih odmah odgovorio na Tvoje drago pismo, ali bio sam toliko zauzet tekućim poslovima a i Emil¹ je bio tu, pa mi je to prosto bilo nemoguće. On je juče otišao i nadam se da će večeras stići u Engelskirhen. Dragaa majko, samo se nemoj brinuti da ću zbog tog preduzeća postati zlopamtilo prema svojoj braći², ja više i ne mislim na to. Nije mi bilo nimalo prijatno da na takav način budem izbačen iz očevoḡ preduzeća niti mi je moglo biti prijatno kad se preko nečeg, što sam ja smatrao svojim *pravom* olako prelazilo uz navođenje kojekakvih razloga koji se na to pravo nisu ni osvrtali, a od mene se očekivala saglasnost kao nešto što se razume samo po sebi. Neću reći da ovako nije dobro kako je ispało, možda je i bolje nego što bi bilo da se uzeo u obzir moj zahtev, ali niko se nije potrudio da mi to razjasni i Ti ne možeš poreći da je pod tim uslovima bilo neopravdano očekivati da bez oklevanja potpišem. Ali sada je sve završeno i veruj mi da se zbog toga ni najmanje ne ljutim ni na jednog od svoje braće. Još ćemo često biti potrebni jedan drugome, a, osim toga, Ti znaš da ja nemam običaj da izigravam dobru dušu okruženu nerazumevanjem. Emil sigurno nije našao kod mene nikakvu zlovolju, a još manje da sam ljut na njega, on to nije ni mogao, jer sam se sada potpuno pomirio s tom činjenicom i ništa više ne želim nego da preduzeće u Engelskirhenu njima četvorici pruži što više. — Dakle, zbog toga se ne sekiraj, draga majko, za mene je stvar potpuno završena, tako da je i ono nelagodno osećanje sa kojim sam, doduše, izašao iz preduzeća, raspršeno, uklonjeno i zaboravljeno. Razmišljao sam ovako: ako je sve to *meni* bilo neprijatno na jedan način, Ti mora da si za vreme pregovora imala mnogo više neprijatnih momenata i mnogo težih i, sada mi pričinja radoš što sam tome mogao da učinim kraj jednim potezom pera. Ja mogu da dobijem stotinu drugih poslova, ali majku nikada više.

Uostalom, sve ide prilično dobro, Emil je ovde bio veoma raspoložen i pisao Ti je da smo sa Gottfr.³-om, tako reći, gotovi, tako da će

¹ Emil Engels — ² Hermann, Emil i Rudolf — ³ Gottfried Ermen

i to najzad biti u redu. Budi mi živa i zdrava, pazi na sebe i pozdravi vrlo srdačno Hermanna⁴, Rudolfove⁵, Blankove i Boellingove.

S odanošću i ljubavlju

Tvoj sin
Friedrich

⁴ Hermanna Engelsa — ⁵ porodica Rudolfa Engelsa

65

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

7. marta 1861.

Zalt-Bomel, Holandija
(adr. L. Philips.)

Dragi Lassalle,

Kao što sam Ti već ranije pisao, nameravam odavde da dodem u Berlin, da bih sa Tobom lično razgovarao o eventualnim zajedničkim publicističko-političkim poslovima, a pre svega da Te ponovo vidim.

Ali moraš mi dati potpuno obaveštenje o sledećem. Ja nemam pasoš, osim jednog starog francuskog ekspulzionog pasoša¹ iz 1849.⁽⁵⁸⁵⁾ Bilo mi je ispod dostojanstva da odem u prusko poslanstvo u Londonu. Nisam hteo ni da se naturalizujem kao Englez i da putujem sa engleskim pasošem (kao što su to činili Freiligrath, Bucher, Zimmermann itd.). Pitanje je sledeće: 1845, kada me je pruska vlada proganjala u Belgiji, uzeo sam preko svog zeta² iseljenički list iz Pruske.⁽⁵⁸⁶⁾ Pod izgovorom da sam prestao da budem pruski podanik, kao što je poznato, pruska vlada me je 1849. proterala. U međuvremenu, po zakonu bi sve izbeglice koje su 10 godina van zemlje, prestale da budu pruski »podanici«. Ja se nikada nisam naturalizovao u inostranstvu. Dalje, na osnovu odluke Prethodnog parlamenta 1848 — odluke koju su kao važeću praktično prihvatile sve nemačke vlade prilikom izbora za frankfurtski parlament — sve su izbeglice, čak i ako su se, kao Vogt etc., već naturalizovale u inostranstvu, mogle postaviti zahtev za odbijanje nemačkog građanskog prava i svuda da budu birane kao članovi parlamenta. Ja sam, oslanjajući se na to, 1848. tražio da se moje prusko građansko pravo reintegrira. Tadašnje prusko ministarstvo je to odbilo, međutim, usudilo se da se ophodi prema meni kao prema strancu, tek kad je revolucija propala.

Praktična strana tog pitanja trenutno se svodi na to da li mogu neometano da dospem u Berlin? Ako bih samo uspeo da pređem granicu, ja se u Berlinu ne bojim ničega, ali u provinciji je stvar tugaljivija.

Ti znaš da ja ovde kod ujaka³ (koji upravlja imovinom moje majke, a i ranije mi je više puta davao znatnije akontacije na račun mog nasledstva) želim da sredim svoje teške novčane prilike. To je žilav čovek, ali veoma sujetan na moje spisateljstvo. Ti, dakle, u pismu koje ćeš mi napisati, treba da govoriš o uspehu (lucus a non lucendo⁽⁵⁸⁷⁾)

¹ pasoš za proterivanje — ² Wilhelm Robert Schmalhausen — ³ Lion Philips

mog poslednjeg napisa, protiv Vogta, o zajedničkim novinskim planovima itd., uopšte da pismo podesiš tako da bih gospodinu ujaku mogao da poklonim »poverenje« i da mu pokažem pismo. Uz to, ne moraš se ustezati da ponešto kažeš i o politici. Vous m'entendez, mon cher⁴.

Sa najlepšim pozdravima za Tebe i gospodu groficu⁵.

Tvoj
K. Marx

(Zalt-Bomel je kraj Nimvegena. Ne verujem da Ti je to ime poznato. Ali se ipak proćulo zbog nedavnih poplava.)

Conspiration de silence⁶ kojom je čitava nemačka štampa dočekala moj poslednji spis, kao i sve ranije, u stvari je veoma laskava za mene, ma koliko štetila prodaji. Nadam se da se Tvoje stanje popravilo.

⁴ Razumete me, dragi moj — ⁵ Sophie von Hatzfeldt — ⁶ Zavera ćutanja

66

Karl Marx Antoinetti Philips^[588]

u Zalt-Bomel

24. marta 1861.

13, Bellevuestraße, Berlin
(na adresu: dr F. Lassalle)

Draga rođako,

Ne mogu dovoljno da Ti zahvalim na Tvom milom pismu, čiji je nedostatak jedino u tome što je suviše kratko, mada si postupila prema engleskom pravilu — zbila si najbolje stvari u najmanji prostor.

Stigao sam u Berlin u prošlu nedelju (18. marta), u 7 sati izjutra. Put je protekao glatko, osim zadržavanja od šest i po časova u Oberhauzenu, užasno dosadnom mestašću. Lassalle, koji stanuje u veoma lepoj kući u jednoj od najlepših berlinskih ulica, sve je pripremio za moj dolazak i dočeka me izvanredno prijateljski. Pošto smo prve časove proveli u razgovoru i pošto su kratak odmor i laka zakuska odagnali umor od putovanja železnicom, Lassalle me je odveo u dom grofice Hatzfeldt, koja, kako sam ubrzo saznao, svaki dan ruča kod njega u 4 sata po podne i provodi večeri sa njim. Našao sam da su joj kosa »plava« i oči isto tako plave kao i ranije, ali što se tiče lica, pročitao sam reči utisnute na njemu: dvadeset i dvadeset čini pedeset sedam. U stvari, ima na njemu puno bora, »tragova stvaralaštva«, obrazi i brada odaju gojaznost kojoj, poput naslaga uglja, treba mnogo vremena da se uobličići, i tako dalje. Što se tiče njenih obrva, odmah me je zaprepastila okolnost što su se podmladile umesto da ostare, tako je umetnost daleko nadmašila prirodu. Kasnije sam zapazio da se ona savršeno razume u veštinu šminkanja i da u svojoj toaletnoj kutiji nalazi one boje kojima njena krv više ne može da ozari njen ten. Sve u svemu, ona me je podsetila na neke grčke statue, koje se još uvek mogu pohvaliti divnim poprsjem ali čije su glave svirepo »upropašćene« proticanjem vremena. Ipak, da ne budem nepravedan, ona je veoma otmena dama, ne pravi se važna, raspolaze velikom bistrinom, živošću duha, dubokom zainteresovanošću za revolucionarni pokret i aristokratskom neusiljenošću, koja je mnogo iznad krutog kreveljenja profesionalnih *femmes d'esprit*¹.

U ponedeljak mi je moj prijatelj Lassalle sastavio molbu za šefa pruske policije o vraćanju građanskih prava pruskog podanika. U

¹ Žena od duha

utorak Lassalle, čovek neobične smelosti, lično je odneo molbu gospodinu von Zedlitzu (upravniku grada, pristalici stranke junkera i kraljevom poverljivom prijatelju) i, nešto pretnjama, nešto laskanjem — pošto je Zedlitz ovo neposredno obraćanje njemu, umesto potčinjenim organima, smatrao kao počast koja se odaje njegovoj ličnosti — toliko je uspeo da danas vladin organ — »Die Preussische Zeitung« — javlja o mom povratku u »otadžbinu«. Međutim, još nisam dobio zvaničan odgovor o ponovnom primanju državljanstva.

U utorak uveče Lassalle i grofica su me odveli u jedno berlinsko pozorište, gde se izvodila berlinska komedija puna pruskog samohvalisanja². Bila je to potpuno odvratna stvar. U sredu uveče naterali su me da prisustvujem baletskoj predstavi u operском pozorištu. Imali smo svoju ložu pored — horribile dictu³ — krajeve lože. Takav balet je karakterističan za Berlin. On ne sačinjava, kao u Parizu ili Londonu, *entrejeu*⁴ ili završetak opere, nego ispunjava celo veče, podeljen je u nekoliko činova itd. Glumci ne izgovaraju nijedno slovo, već se sve nagoveštava mimikom. To je, u stvari, smrtno dosadno. Dekor je, međutim, prekrasan; prati se, na primer, plovidba od Livorna do Napulja; more, planine, morska obala, gradovi itd., sve je prikazano fotografskom vernošću.

U četvrtak je Lassalle priredio večeru u čast mog povratka, na koju je pozvao dame i gospodu. Među poznatim ličnostima bili su stari general von Pfuell, slikar »batajista« Bleibtreu, dvorski savetnik Förster (poznati pruski istoriograf, koga su ranije nazivali »dvorskim demagogom«, pošto je bio lični prijatelj pokojnog kralja⁵ i tako dalje. Dvorski savetnik Förster je održao zdravicu u čast moje malenkosti. Sedeo sam za trpezom između grofice i Fräulein⁶ Ljudmile Assing, nećake Varnhagena von Ense, koja je objavila Varnhagenovu prepisku sa Humboldtom^[589]. Ova Fräulein me je zaista obasula svojom blagonaklonošću; ona je najružnije stvorenje koje sam ikad u životu video — gadna jevrejska fizionomija, tanak dugačak nos, večno se smeška i kezi, uvek govori poetskom prozom, stalno se trudi da kaže nešto neobično, izigrava lažno oduševljenje i prska pljuvačkom svoje slušaocice kad je uhvati nastup ushićenja. Danas ću morati da posetim ovo maleno čudovište, prema kome sam se držao krajnje uzdržano i hladno, dajući joj na znanje preko prijatelja Lassalle-a da snaga privlačnosti deluje na mene u *centrifugalnom* smeru i da sam veoma sklon da pobegnem od neke osobe ako slučajno osećam veliko divljenje prema njoj.

Ovdašnje prilike ne obećavaju ništa dobro sadašnjoj vlasti. Pruske finansije stradaju od deficita a sve stare stranke su u procesu raspadanja. Sledećih meseci predstoje novi izbori za skupštinu i sasvim je verovatno da će u toku njenog preustrojavanja zemlju zahvatiti

² *Novinari* od G. Freytaga — ³ strašno je i reći — ⁴ međuigru — ⁵ Friedricha Wilhelma IV — ⁶ gospodice

veliki nemiri. Ovo bi mogao biti, po mišljenju mog prijatelja Lassalle-a, pogodan trenutak da se počne izdavati jedan list⁽¹⁷²⁾, ovde, u pruskoj prestonici, ali ja još nisam doneo čvrstu odluku u tom pogledu. Neopodno je da čekam zvanični odgovor vlasti na moju molbu i to može produžiti moj boravak i posle roka koji sam prvobitno imao u vidu.

Vidiš, drago moje dete, da sam mnogo doživeo za nekoliko dana, ali ipak budi uverena da uvek želim da se vratim u Bommel.

Sa najlepšim pozdravima Tebi, Tvom ocu i celoj porodici, veruj mi, uvek

Tvoj najiskreniji obožavalac

Charles Marx

Prevod sa engleskog

67

Marx Carlu Siebelu

u Barmen

28. marta 1861.

Ad. (Pismo za mene staviti pod koverat)
13, Bellevuestraße, Berlin. Dr F. Lassalle.

Dragi Siebel,

Tajna mog putovanja, koje Te je sigurno will have puzzled¹, sastoji se u sledećem:

Usled američke krize potpuno je obustavljen rad na »Cyclopaedia Americana«, u kojoj sam saradivao, isto tako je do kraja aprila suspendovana moja saradnja u »Tribune«-i, što je bio moj glavni ressource,² a od aprila pa ubuduće svedena je na polovinu (osim moga privremeno su ukinuli *sva* evropska dopisništva). Došla je, pride, i dvostruka nesreća: *Herr Vogt*, koji me je zajedno sa procesom⁽⁵⁹⁰⁾ etc. stajao nekih 100 £, i bolest moje žene koja je (iako 2 puta pelcovana) dobila boginje, a za vreme bolesti, dva i po meseca, morao sam da vodim dvostruko domaćinstvo, jer deca nisu mogla da ostanu u kući.

Moram, dakle, da potražim nove ressource. Još ranije su mi partijski drugovi ponudili da ovde na jesen osnujem jedne novine⁽¹⁷²⁾. Zbog toga sam došao ovamo. Poblize o tome sledeći put.

U međuvremenu sam ovde u Berlinu (gde neću još dugo ostati) zapao u neprilike. Veoma bi me obavezao ako mi pozajmiš 100 - 150 talira.

I zbog planova o izdavanju lista (20 000 talira ready³ za to) po *svaku* cenu želim da Te vidim pre nego što se vratim u Englesku. Piši mi, dakle, isto tako po *svaku* cenu, u kom lokal u Elberfeldu je najbolje da odsednem na jedan dan.

Tvoj
K. Marx

¹ začudilo — ² izvor prihoda — ³ postoji

68

Marx Carlu Siebelu

u Barmen

[Berlin], 2. aprila 1861.

Dragi Siebel,

Pismo koje sam danas dobio iz Amsterdama donosi mi prijatnu vest da ću settle¹ glavne finansijske teškoće (mere se stotinama funti), pošto je moj ujak² (koji upravlja imovinom moje majke) izjavio da se u osnovi saglašava s mojim predlozima. Tako sam se, dakle, rešio *glavne brige*, moram, međutim, u *sporednoj stvari*, u vezi sa kojom sam Ti pisao, da se pouzdam u Tebe.

Ovde se enuiram³ kao pas. Obrađuju me kao nekog *liona*⁴ i moram da se srećem s *mnogom* profesionalno »duhovitom«⁵ gospodom i damama. C'est affreux⁵. Ovde me još zadržava to (nadam se *ne više od nedelju dana*) što neću da odem pre nego što kod pruske vlade isforsiram priznanje svoje reintegracije⁶. (Ona mi ne pravi teškoće *prima facie*⁷, ali odugovlači stvar koliko najviše može.)

U Elberfeld dolazim samo na *jedan* dan. Budi ljubazan i napiši mi *odmah*, kako se najbrže iz Elberfelda može stići u Ahen, gde imam jedan sastanak.

Za drugi deo svoje ekonomije^[27] napustio sam Dunckera u korist Brockhausa. (Brockhaus to još ne zna, ali će sigurnim putem biti prinuđen da prihvati.)

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ dovesti u red — ² Lion Philips — ³ dosadujem — ⁴ salonskog lava — ⁵ To je strašno — ⁶ ponovno sticanje građanstva — ⁷ očigledne

Karl Marx Antoinetti Philips

u Zalt Bommel

Elberfeld, 13. aprila 1861.

Gospodici Nannette

Moja mila mala rođako,

Nadam se da si dobila pismo koje sam Ti poslao iz Berlina, iako si bila dovoljno svirepa da svom obožavaocu to ne potvrdiš ni jednom rečju. E pa, svirepa moja mala čarobnice, kako ćeš da opravdaš takvo ponašanje? Zar nisi znala da me je opkolilo mnoštvo Filistejaca i da armije staromodnih lepotica i mrskih uobraženih žena čini sve što može da me pretvori u magarca? Stara Kirka, kao što Ti je poznato, preobrazila je Odisejeve drugove u svinje. Ove savremene Kirke toliko su se civilizovale da su se opredelile za magareći smer. I zar Ti u takvim okolnostima nije bila dužnost da mi pritekneš u pomoć? Čuvaj se da se ne osvetim i sa *Waratje*⁽⁵⁹¹⁾ ne sklopim zaveru protiv spokojsva Tvog srca.

»Ans Vaterland, das teure schließ dich an«⁽⁵⁹²⁾ — vrlo je lepa izreka, ali u strogom poverenju, mogu Ti reći da je Nemačka tako lepa zemlja da se najbolje živi van nje. Što se mene tiče, kad bih bio potpuno slobodan i kad me, pored toga, ne bi mučilo nešto što se može nazvati »politička savest«, nikada ne bih napustio Englesku zbog Nemačke, još manje zbog Pruske, a najmanje zbog tog *affreux*² Berlina sa njegovim »Sand«³ i njegovim »Bildung«⁴ i »seinen überwitzigen Leuten«⁵.

U Berlinu je, razume se, svakome ko ima nešto duha i ko, prema tome, može da padne duhom mnogo stalo do sapatnika. Ako se ennui⁶, koja suvereno vlada u tom gradu, podeli na što više osoba, pojedinac se može tešiti verujući da će njemu pripasti samo mali deo. Zbog toga je grofica Hatzfeldt, Lassalle-ova Egeria, nastojala da produži moj boravak u metropoli te bezglave soldateske. Juče je učinila poslednji napor, i među nama se vodio ovakav dubokomislen razgovor: Ona: »Tako nam, znači, zahvaljujete za prijateljstvo koje smo ispoljili prema Vama — napustićete Berlin čim Vam to poslovi dozvole?« Ja: »Naprotiv. Produžio sam boravak u ovom gradu i preko roka, jer me je Vaša ljubaznost zadržala u ovoj Sahari.« Ona: »Onda ću postati još ljubaznija.«

¹ »Priključiti se otadžbini divnoj« — ² groznog — ³ »peskom« — ⁴ »obrazovana njem« — ⁵ »njegovim preduhovitim ljudima« — ⁶ dosada

Ja: »Tada mi ne ostaje ništa drugo nego da pobegnem. Inače se nikad neću vratiti u London, kuda me dužnost zove.«

Ona: »Baš lep kompliment: reći dami da Vas njena ljubaznost nagoni u bekstvo!«

Ja: »Vi niste Berlin. Ako hoćete da se osvedočim u iskrenost Vaše ljubaznosti, bežite sa mnom.«

Ona: »Ali, bojim se da biste me napustili na prvoj stanici.«

Ja: »Nisam sasvim siguran da ne bih ostavio devojkicu za sobom^[593] na sledećoj stanici. Poznato Vam je da je dobri bog Bahus, kad je Tezej, pobegavši sa grčkom lepoticom, i napustivši je posle na nekakvoj tamo stanici, najednom sišao sa Olimpa i lepticu u naručju odneo u obitavalište večnih uživanja. E pa, ne sumnjam da neki bog već čeka na Vas na prvoj železničkoj stanici posle Berlina, i bio bih svirepiji od ijednog smrtnika kad bih Vas lišio takvog sastanka.«

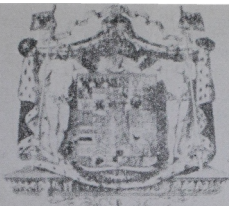
No dosta je ovih ludorija. Najozbiljnije Ti kažem, osećam se neobično srećan pri pomisli da ću uskoro opet videti Tebe i ceo bomejski porodični krug. Preporuči me svojoj »suparnici«⁷ i reci joj da je najdublja osećanja najteže izraziti rečima. Upravo tako treba da tumači moje ćutanje, ćutanje puno poštovanja, koga sam se do sada pridržavao.

A sada, mala moja čarobnice, zbogom i nemoj sasvim zaboraviti svog viteza lutalicu

Charles Marx

Prevod sa engleskog

⁷ Henriette van Anrooy

Reise-Paß,

Carl Schlegel
1864
No. 1234

Wir Wilhelm

von Gottes Gnaden König von Preußen etc.

Eruchen hiermit, unter dem Versprechen einer vollkommenen Consideration, alle Militair- und Civil-Behörden auswärtiger Staaten, Unten Kommandirten Militair- und Civil-Behörden aber befehlen Wir ausdrücklich, auf Vorzeigung dieses

Reise-Passes *Carl Schlegel*

gebürtig und *Carl Schlegel*
wohnhaft in *Frankfurt*

welchen *in seiner Eigenschaft*
von *Frankfurt* über *Frankfurt* *Frankfurt*

reisen, und durch *Frankfurt* *Frankfurt* als unverdächtig legitimirt ist, frei und ungehindert reisen, und von dort hierher zurückzukehren, auch nöthigen Falles ihm Schutz und Beistand angedeihen zu lassen.

Gegeben Berlin, den *ersten April 1864* *Carl Schlegel*

Auf Seiner Königlichen Majestät allerhöchsten Special-Befehl.

Der Minister des Innern.

Carl Schlegel
Schlegel

Signalement

No. 1. Das Alter: *27*
Höhe: *1,75*
Haar: *brünett*
Augen: *blau*
Nose: *gerade*
Mund: *gut*
Gebirg: *Frankfurt*
Beruf: *Rechtsanwalt*
Sonstige Bemerkungen: *Frankfurt*

Marxov pasoš (izdat 11. aprila 1861)

Gesandt Berlin den 11ten Sept 1861
Der Minister der auswärtigen Angelegenheiten
Für Durchlass
des Wirklichen Gef. Legations-Rat
H. H. H.

Zadnja strana Markovog pasoša
(1861)

70

Engels Upravi Schillerovog Instituta

u Mančester

(koncept)

[Mančester, oko 3. maja 1861]

Upravi Schillerovog Instituta^[594]

Imam čast da Vam u prilogu I pošaljem prepis jednog bibliotekarovog pisma, koje sam dobio pre izvesnog vremena. Kada sam sebi dozvolio da gospodinu Stösselu stavim neke primedbe na način izražavanja, odgovorio mi je, kao što sam očekivao, da je to pismo prosto kopija jednog formulara koji je propisalo literarno odeljenje direktorijuma.

Ako sada te primedbe saopštavam direktoriju, moram pre svega da istaknem da se one niukoliko ne odnose na sadržinu pisma. Sa njom, sa zahtevom da se svako strogo pridržavanje propisanog roka za vraćanje knjiga, s naplatom »globe« za prekoračenje tog roka, s poštovanjem pravila i propisa Instituta uopšte, sigurno će svako biti saglasan. Ovde je reč samo o tonu, u kome je sastavljen taj akt. Taj ton do te mere odudara od onoga što je uobičajeno u korespondenciji između obrazovanih ljudi da moram priznati kako nisam navikao da primam takva pisma, a kao što mi je gospodin Stössel rekao, nisam prvi kome ta, blago rečeno, kruta forma pada u oči.

I zaista, kada sam pročitao taj dokument, imao sam osećanje da sam se vratio u zavičaj. Učinilo mi se da u ruci ne držim pismo bibliotekara Instituta Schiller nego neku kategoričku somaciju¹ nekog nemačkog policijskog komesara, u kojoj mi se pod pretnjom teških kazni nalaže »da u roku od 24 časa« platim za ovaj ili onaj prekršaj. Uniforma kancelarijskog poslužitelja, koji mi je predao taj poziv, inače tako bezazlena, ovom prilikom je samo doprinela da taj privid još više liči na stvarnost.

U tom događaju našao sam povod da ponovo pročitam poziv koji je 12. novembra 1859. razaslat, tako reći, kao program budućeg Instituta Schiller. Taj se program sada, uz pomenuto bibliotekarevo pismo, javlja u jednom naročitom svetlu. U njemu se kaže da Institut Schiller treba da posluži tome »da se mladi Nemac... ovde odmah oseti kao kod kuće... etički i duhovno bolje sačuvan i zaštićen... i, pre svega, da se otadžbini vrati neotuden — kad se vrati.«

¹ poziv

Nema sumnje, birokratski stil takvih službenih pisama potpuno je pogodan da se primalac odmah oseti *kao kod kuće* i da poveruje da je isto tako »dobro sačuvan i *obezbeden*« kao kod kuće u dragoj, patrijarhalnoj, policijskoj državi, toj velikoj instituciji za čuvanje i zbrinjavanje sitne dece — ako nije i bolje; i dok cvetaju takva službena pisma, sigurno ne postoji ni najmanja opasnost da se bilo koji član Instituta Schiller otuđi od otadžbine. Šta više, ukoliko, izuzetno, neki član još nije imao prilike da se upozna s birokratskim formama i naređivačkim jezikom vlasti kod kuće, Institut Schiller treba, izgleda, da mu za to pruži najbolju priliku; u tom smislu, valjda, treba razumeti i obećanje sadržano u programu, da će Institut Schiller nastojati... da kod svojih članova sačuva i razvije ne samo nemački jezik i obrazovanje nego i *sposobnost da se obrate javnosti*, kada se i ako se u svojim zrelim godinama vrate u zavičaj.

Neki članovi, doduše, nisu mogli ni sanjati da »nemački duh u punom smislu te reči«, za čije negovanje Institut Schiller treba da bude tačka oslonca, podrazumeva, pored ostalog, i duh birokratizma koji, na žalost, kod kuće ima još gotovo svu političku vlast u rukama, ali protiv koga se čitava Nemačka bori i nad kojim baš sada postiže pobjedu za pobjedom. Taj naređivački ton, taj kategorički zahtev da se u roku od 24 časa izvrši zapovest, ovde, u svakom slučaju, nisu na mestu, pa ako posle toga, umesto četrnaest dana tamnovanja na vodi i hlebu, sledi strahovita pretnja o dažbini od pola krune, onda je to još i komično.

Institut Schiller ima među članovima, pored Nemaca, i Engleze, Holandane, Dance, kojima ovaj ton nipošto neće zvučati »domaće«. Dozvoljavam sebi pitanje, šta ti članovi, ako dobijaju takve dopise, treba da misle o »nemačkom duhu«?

Slučajno pripadam literarnom odeljenju jednog drugog ovdašnjeg društva^[595], koje nema bibliotekara, pa često u sličnim prilikama i sam moram da šaljem cirkulare članovima. Pri tom se služim formom, koju Vam šaljem kao prilog II^[596], ona nipošto ne pretenduje da posluži kao primer, ali možda može dokazati kako se isti cilj postiže bez vredanja obzira koje su obrazovani ljudi dužni da imaju jedni prema drugima.

Ponavljam, fortiter in re² je sigurno veoma dobro, ali čini mi se da članovi takođe imaju prava i na suaviter in modo³. Gvozdena ruka literarnog odeljenja neka se spusti na glavu svakog krivca, ali neka bude u somotskoj rukavici. I zbog toga molim direktorijum neka se najljubaznije izvoli pobrinuti da se u zvaničnoj korespondenciji literarnog odeljenja za uzor manje uzimaju forma naređenja svojstvena nemačkoj državnoj upravi kada se obraća onima kojima upravlja, a više forma razmene pisama između obrazovanih ljudi.

² snažno u suštini — ³ blago u formi

71

Marx Lionu Philipsu

u Zalt-Bommel

6. maja 1861.¹9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi ujače,

Pre svega moram da Ti izrazim svoju najusrdniju zahvalnost za veliko prijateljstvo koje si mi nanovo dokazao, i za ljubazno gostoprimstvo, na koje sam naišao u Tvojim kući. Da ne pomisliš da Ti laskam, samo uz put želim da pomenem kakvo mi je izuzetno zadovoljstvo pružilo društvo čoveka Tvoga iskustva, koji tako humano, bez predrasuda i na svoj poseban način posmatra svetski metež a pri tome je potpuno sačuvao žar i neobuzdanost mladosti.

Iz Bommela sam putovao prema prvobitnom planu. U Roterdamu sam našao Jacques-a² na pristaništu, čavrljao sam s njim nekoliko časova i zatim, još istoga dana, požurio dalje, za Amsterdam, gde sam sutradan svoje poslove brzo završio. August³ i njegova porodica — kojoj se ovog puta priključila nećakinja njegove žene iz Roterdama — bili su vedri i u dobrom zdravlju. August mi je još posebno naložio da posle povratka u Roterdam malo protresem gospodina Jacques-a, koji, plus ou moins⁴, pati od »svetskog bola« — bolesti koja se sasvim jednostavno objašnjava time što je on, za razliku od velike većine ljudi, suviše kritičan prema sebi i što u politici još nije našao sopstveno stanovište kojim bi bio zadovoljan. Na povratku iz Amsterdama, stigao sam uveče u pola 10 u Roterdam i sledećeg dana (u nedelju), već u 7 časova izjutra, ukrcao sam se u jedan steamer⁵ za London. Za kratko vreme koje sam proveo sa Jacques-om, bilo mi je, naravno, nemoguće da odgovorim na sva njegova pitanja i da makar i ovlaš razmotrim tačke koje je dodirnuo. Jacques je zbog toga odlučio da taj razgovor nastavimo u Londonu pošto se prethodno sa svojim poslodavcima dogovori o putovanju. U glavni grad sveta stigao sam u ponedeljak i celu sam porodicu zatekao zdravo i veselo. Jacques nas je iznenadio prošle srede, a otputovao je juče ujutro na veliku žalost mojih koji bi voleli da je duže ostao. Dogovorili smo se da vodimo neku vrstu političke prepiske.

¹ Prema rukopisu: 1851 — ² Jacques Philips — ³ August Philips — ⁴ manje ili više — ⁵ parobrod

Setićeš se, dragi ujače, kako smo se često šalili zbog toga što odgoj ljudi danas toliko zaostaje iza gajenja stoke. Sada sam video celu Tvoju porodicu i zbog toga moram da Te proglasim za *virtuoznog vaspitača*. Nikad u životu nisam upoznao bolju porodicu. Sva tvoja deca su samostalni karakteri, svako svojevrsno, svako ima posebne vrline, i svi se podjednako ističu humanim obrazovanjem.

Ovde u Londonu vlada velika konsternacija o toku događaja u Americi^[163]. Nasilja koja su sada počela da čine ne samo seceded states⁶ nego i neke od central ili border states⁷ — a postoji bojazan da će svih 8 border states stati na stranu secesionista, naime Virdžinija, Kentaki, Misuri, Severna Karolina, Tenesi, Arkanzas, Merilend i Delaver — ta nasilja učinila su nemogućnim *svaki kompromis*. Nema nikakve sumnje da će na početku rata kazaljka vagnuti na stranu Juga, gde beli avanturisti bez poseda predstavljaju gotovo neiscrpan fond ratoborne milicije. In the long run⁸, naravno, Sever će pobediti, jer, u krajnjem slučaju revoluciju robova mogu odigrati kao poslednju kartu. Teškoća Severa jeste question, how to get their forces to the South⁹? An unopposed march¹⁰, u ovo godišnje doba, po 15 miles per day, would by something trying;¹¹ ali Čarleston, sledeća tačka koja se može napasti, udaljen je 544 milje od Vašingtona, 681 od Filadelfije, 771 od Njujorka i 994 od Bostona, a tri poslednja grada su glavne operatione baze protiv Juga. Montgomeri, sedište Secessionist Congress^[218], od ovih mesta udaljen je respectively¹² 910, 1050, 1130 i 1350 milja. Maršovanje, dakle, izgleda quite out of the question¹³. (Upotreba železnica od strane Northern invaders¹⁴ dovela bi samo do toga da budu razorene.) Preostaje, dakle, pomorski put i pomorski rat, što bi, međutim, moglo da dovede do zapleta sa inostranim silama. Večeras će se englesko ministarstvo izjasniti o attitude¹⁵, koji misli da zauzme u tom slučaju.

Mene lično su američki događaji rather¹⁶ oštetili, jer za sada pre-kookeanski čitalac novina ima oči i uši *samo* za tamošnje priče. Ja sam, međutim, dobio povoljnu ponudu od bečke »Presse«, koju želim da prihvatim ako mi se razjasne još neke nejasne tačke¹⁷. Imao bih da im pišem iz Londona. Moja žena je još uvek odlučno protiv preseljenja u Berlin, jer ne želi da se naše kćerke introduciraju¹⁸ u hacfeldski krug, a, s druge strane, bilo bi teško držati ih daleko od njega.

Lassalle mi je danas napisao veoma prijateljsko pismo. On još nema novih vesti od šefa policije von Zedlitzza u vezi sa mojom rena-

⁶ secesionističke države — ⁷ centralnih ili graničnih država — ⁸ na kraju — ⁹ pitanje, kako da se sopstvene snage dovedu na Jug — ¹⁰ neometani marš — ¹¹ milja na dan, bio bi prilično težak — ¹² po — ¹³ uopšte ne dolazi u obzir — ¹⁴ severnih napadača — ¹⁵ stavu — ¹⁶ prilično — ¹⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99. — ¹⁸ uvedu

turalizacijom. Sukob policije i publike u Berlinu je ovog trenutka, kako mi Lassalle piše, ušao u novu fazu.

Sa najlepšim pozdravima Tebi i Tvojima od mene i cele porodice.

Tvoj verni nećak

K. Marx

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

8. maja 1861.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Post tot discrimina rerum¹. Što sam čutao za vreme putovanja kriva je grofica² — jer ovde, u Londonu, prve nedelje morao sam da izigravam Amfitriona³ mom rodaku iz Roterdama⁴. Ona mi je obećala da ću u Zalt-Bomelu zateći njen portre i jedno pismo od nje. Pošto nije bilo ni jednog ni drugog, a ja se strogo držim jus vidictae⁵, nisam pisao ni ja. Osim toga, moje vreme u Bomelu bilo je potpuno ispunjeno. S jedne strane, sa svojim ujakom⁶ imao sam da svršavam poslove a, s druge strane, morao sam da se udvaram svojoj kuzini⁷. Soy, you see, Sir, writing was out of the question⁸. Moj boravak u Trijeru bio je koristan utoliko što je moja majka uništila neke stare priznanice o dugovima. Osim toga, starica me privlači zbog svog finog duha i nepokolebljivo istrajnog karaktera.

Pre svega, o finansijama. Ovde Ti zasad prilažem 20 £. Naknadno ćeš dobiti još 10 £. S tim stoji ovako: Ujak mi je dao u gotovu 150 £ da platim menice koje dospevaju u maju. Obećao mi je da će mi kroz nekoliko nedelja poslati u London još jednu menicu. Priloženih 20 £, nešto novaca za kuću i izvesnu sumu za vraćanje sitnih pozajmica u Nemačkoj, to je sve što sam zasada iskamčio od svog rodaka⁹. Ukoliko ti, međutim, preostalih 10 £ hitno zatreba, to mi odmah javi.

U Mančester nisam mogao da idem, kao što sam želeo jer je moj rođak iz Roterdama odlučio da doputuje u London odmah za mnom. Povod je bio njegova želja da sa mnom vodi političke diskusije. U stvari, ipak, mislim da je hteo da upozna razne svoje rođake. Prekjuče sam pisao Engelsu o planovima sa listom^{10[172]} i verovatno ću kroz nekoliko dana primiti njegov odgovor. Zbog američkih prilika izgleda verovatno da ću se, na pola godine ili tako preseliti u Berlin čak i ako od pokretanja lista ne bude ništa, always supposed that I

¹ Posle toliko hirova sudbine (Vergilije: *Eneida*, prva pesma) — ² Sophie von Hatzfeldt — ³ ljubaznog domaćina — ⁴ Jacques Philips — ⁵ prava osveta — ⁶ Lion Philips — ⁷ Antoinette Philips — ⁸ Razumećete, dakle, gospodine, da o pisanju nije moglo biti ni govora. — ⁹ August Philips — ¹⁰ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99.

get my renaturalisation¹¹. London me, I can't deny it.¹², veoma pri-
vlači, iako u ovom džinovskom gnezdu živim malte ne kao pustinjak.

A-propos. Blanqui se nalazi u zatvoru u Mazasu (Pariz), gde ga
žandarmi *fizički* zlostavljaju etc. po nalogu *istražnog sudije*. Koristeći
se opštom amnestijom, on je — bez ikakvih konspirativnih planova
otputovao odavde u Pariz^[212] kao predstavnik jednog poslovnog čoveka.
Pasja štampa u Engleskoj, kao i u ostaloj Evropi, tries to burk the whole
affair¹³. Ja sam se sa Simonom Bernardom, koji zna pojedinosti o tome,
dogovorio da se sastanemo sledeće subote, tada ćemo iscrpno razgo-
varati o toj temi. Imam nameru da o toj monstruoznosti održim public
meeting¹⁴ eventualno u zajednici sa Ernestom Jonesom. Čim budem
razgovarao sa Bernardom i pobliže se obavestim, podneću izveštaj
gospodi grofici. Ali Tebe odmah molim da o toj guet-apens¹⁵ preko
nekog kanala dostaviš belešku u breslavske listove. Znaš da nemački
listovi preštampavaju jedni druge.

Da s tragedije pređem na tragikomediju: da li si pročitao u no-
vinama da su Fazyja u po belog dana u Ženevi išamarali radnici?

Kossuth se za vreme procesa ponašao jadro. Pošto je najpre u
svojim affidavitima¹⁶ itd. nastupio razmetljivo, na samom pretresu vr-
dao je, pokazao se malenim i malodušnim, koliko god je to moguće,
dezavuisao je svaku *revolucionarnu* nameru i cilj i tako se na glup
način lišio simpatija publike, koja je uvek unapred sklona melodra-
matičarima ove vrste.

Ne znam da li si pratio parlamentarne debate o case MacDo-
nald.^[209] Provocirajući nastup Palmerstona protiv Prusa, u stvari, ima
za jedini cilj da ugasi zamisao (Schleinitzovu) o englesko-pruskoj ali-
jansi. U koju svrhu — to je suviše da Tebi objašnjavam, pošto do-
voljno dobro poznaješ tu priču. Veoma čudne zaključke o mom bo-
ravku u Berlinu izvukao je Toby Meyen iz Berlina pišući za ham-
burški »Freischütz«^[597]. D'abord,¹⁷ da mi je grofica Hatzfeldt ponu-
dila 20 000 talira za pokretanje jednog lista. Secundo¹⁸, da sam uo-
brazio da sam preko Gospodina Vogta stekao pristalice u srednjoj
klasi, u čemu sam se, međutim, gorko prevario. I ultimo¹⁹, da sam
očajan napustio stvar, pošto se »nijedan literata« nije hteo »upustiti
sa mnom«. Dobro si istrabunjao, Toby!

U Rodbertusovom napisu^[598] tendencija se vrlo dobro može pre-
poznati. Inače, što je dobro u njemu, nije novo, a što je novo, nije
dobro. A Roscher je, s druge strane, pravi predstavnik profesorske
učenosti. Fausse science²⁰, kako kaže Fourier.

Ne zaboravi da skokneš kod Brockhaus; biće 10-20 tabaka,
obim nikad ne mogu unapred da proračunam.²¹

¹¹ uvek pod pretpostavkom da ću steći ponovno pravo građanstva — ¹² ne
mogu to da poreknem — ¹³ pokušava da zataška tu aferu — ¹⁴ javni miting —
¹⁵ podmuklosti — ¹⁶ izjava pod zakletvom — ¹⁷ Pre svega — ¹⁸ Na drugom mestu
¹⁹ I na kraju — ²⁰ Prividna nauka — ²¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 68

A sada, mon cher²², moram na kraju najsrdačnije da Ti se zahvalim na ljubaznom prijateljstvu, s kojim si me primio i ugostio, a pogotovu na tome kako si podnosio moje neuljudnosti. Ti znaš da mi je glava puna briga, a da, osim toga, bolujem od jetre. Glavno je ipak da smo se mnogo smejali. Simia non ridet²³, i tako smo se potvrdili kao najsavršenije Bude.

U prilogu dve male fotografije. Jedna za groficu, kojoj molim da me najlepše preporučiš, a jedna za Tebe.

Salut.

Tvoj
K. M.

²² dragi moj — ²³ Majmun se ne smeje

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London] 29. maja 1861.

Dragi Lassalle,

Pisao sam jednom prijatelju¹ u Nemačkoj, koji će Ti, nadam se, najdalje za 8 dana poslati preostalih 10 £ (67 talira). Stvar je za mene veoma neprijatna; ali moj ujak², kako to stara gospoda već čine, u celini drži obećanje, ali postavlja i raznorazne prepreke.

Sve dok evropski odnosi ne budu opet interesantni za one tamo preko Atlantika, moj dopisnički posao za Ameriku i dalje će biti suspendovan.

U Parizu su radnici veoma nesrećni zbog američke krize. Isto tako u Lionu.

Zvanična engleska štampa je, naravno, za slaveholders³. To su ti isti momci koji su svet zamarali svojim Antislavetrade Philantropismus⁴. Ali, cotton, cotton!⁵

Engels je bio ovde 3 dana^[201]. On se još neće preseliti. Ako to učini, morao bi da napusti mesto, da prekrši ugovor, da pretrpi veliku novčanu štetu; kaže da to ne želi da čini save in decisive times⁶, ali ne da bi, možda, posle 3 meseca pao u ruke pruskog pokrajinskog prava without doing good to anybody⁷. On ne smatra da su sazreli uslovi za osnivanje lista^[172]. Najlepše Ti zahvaljuje na military maps⁸.

Ja sam grofici⁹ u pismu^[599] koje si joj Ti poslao pisao pobježe i egzaktnije o Bonapartinjoj podlosti prema Blanquiu, uopšte o whole case¹⁰. Verovatno Te je o tome informisala. Najlepše je pozdravi s moje strane. Nadam se da se njeno zdravlje popravilo.

Voleo bih da čujem nešto pobježe o Tvojim transactions¹¹ sa pruskom vladom. Thanks za vatrenu revnost koju si razvio.

Da bih potisnuo svoje rdavo raspoloženje zbog svoje in every respect unsettled situation¹², čitam Tukidida. Barem ti stari uvek ostaju novi.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Carl Siebelu — ² Lion Philips — ³ robovlasnike — ⁴ filantropskim pokretom protiv trgovine robljem — ⁵ pamuk — ⁶ osim u odlučnim trenucima — ⁷ a ne koristeći nikome ništa — ⁸ na vojnom atlasu — ⁹ Sophie von Hatzfeldt — ¹⁰ celoj stvari — ¹¹ pregovorima — ¹² u svakom pogledu nesigurne situacije

74

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 11. juna 1861.

Dragi Lassalle,

Sigurno ćeš biti tako ljubazan da priloženo pismo predaš gospođi grofici¹.

Tvoju knjigu^[174], koja je ovamo stigla pre nekoliko dana (odmah sam odgovarajuće primerke poslao za Mančester) primio sam sa zahvalnošću. Ja sam je počeo otpozadi, naime od Pelazgijine priče, zatim sam prešao nasledno pravo, od početka, gde sam prodro do 215. stranice. To je u svakom pogledu značajno delo. Kritiku, ocenu i sve tome slično mogu, međutim, da dam tek pošto budem pročitao sve. Samo sasvim uzgred: Usvajanje je glavni oblik u *Indiji*. *Englesko* pravo je prešlo čitavi put u obrnutom smeru od francuskog. Apsolutna sloboda zaveštanja (prema kojoj nijedan Englez ili Jenki nije prinuđen da ostavi jedan jedini farthing svojoj porodici) datira od buržoaske revolucije 1688. i usavršila se u istoj meri u kojoj se razvila građanska »imovina« u Engleskoj. Izgleda, dakle, ipak, da apsolutna sloboda zaveštanja, kao i pravljenje testamenta uopšte, bez obzira na njegovo specifično rimsko poreklo itd., jeste delusion², koja mora i u građanskom društvu da ima jedan samostalan, od mitologije nezavisan koren.

Ja sam, na žalost, iz Nemačke dobio pismo iz koga proizlazi da će Ti tek *krajem ovog meseca* moći poslati onih 10£. *Dotle* se uzdam u Tvoju diplomatsku spretnost. Znaš da sam bio neprijatno iznenađen time što je moj gospodin ujak³ isplatio menice koje su tekle na mene, ali je, sumu o kojoj smo se bili dogovorili odložio za some months later⁴. Pa ipak, moram da se smejem zbog toga, jer je obrt bio pravi holandski.

Ako čak i ne dobijem indigenat⁵, ipak se može dogoditi da na zimu dođem u Berlin sa family, na osnovu *svog pasosa* kao »stranac«. Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Sophie von Hatzfeldt — ² obmana — ³ Lion Philips — ⁴ nekoliko meseci kasnije — ⁵ državljanstvo

Karl Marx Nannett Philips

u Zalt-Bomel

[London], 17. jula 1861.

Moja mila mala rodako,

Nadam se da nećeš pogrešno protumačiti moje dugo ćutanje. U prvo vreme nisam tačno znao kuda da uputim pisma, u Ahen ili u Bomel. Zatim sam bio preopterećen poslom, a poslednje dve ili tri nedelje bolovao sam od najodvratnijeg zapaljenja očiju, koje mi je veoma ograničavalo raspoloživo vreme za čitanje i pisanje. I tako, drago moje dete, ako i moram da priznam krivicu, postoji niz okolnosti koje ćeš Ti, kao milostiv sudija, nadam se, uzeti u obzir pri izricanju presude. U svakom slučaju, učinićeš mi veliku nepravdu ako pomisliš da je za sve ovo vreme prošao makar jedan jedini dan a da nisam mislio na svog dragog malog prijatelja.

Moja berlinska petljavina još nije konačno rešena. Setićeš se da je izgledalo da su za vreme mog boravka u pruskoj metropoli hoencolerske vlasti popustile i čak su me snabdele pasošem za godinu dana. Međutim, tek što sam otputovao, Lassalle je, na svoje ogromno čuđenje, dobio pismo od upravnika grada von Zedlitza, u kome se kaže da ja ne mogu biti »renaturalizovan« zbog moje »politische Bescholtenheit«¹. Istovremeno je pruska vlada objavila da su svi politički emigranti, koji su živeli van granica Pruske više od 10 godina, izgubili pravo građanstva, postali stranci i da, prema tome, kao i svi drugi stranci, mogu dobiti državljanstvo samo kraljevom voljom. Drugim rečima, vlada je pokazala da njena takozvana amnestija predstavlja čistu obmanu, pritivornost i zamku. Da to prizna — upravo sam pokušavao da je navedem dok sam se bavio u Berlinu: čak ni pruska štampa i pruska skupština nisu mogle tu stvar da progutaju ćutke. Zbog toga je ovaj slučaj izazvao žestoke raspre u listovima, kao i interpelaciju u *Abgeordnetenhaus*². Za sada se vlada izvukla nekim dvo-smislenim i protivrečnim izjavama, ali je sve to veoma doprinelo da se nemački narod razočara u »novu eru«, koju je inaugurisao »der schöne Wilhelm«³, kako ga Berlinci nazivaju bez poštovanja⁽⁶⁰⁰⁾. Lassalle je svojom uobičajenom upornošću pokušavao na sve moguće načine da što više postigne kod vlasti. Najpre je odjurio Zedlitzu i napravio mu *takvu scenu* da se Freiherr⁴ propisno uplašio i pozvao svog se-

1 »političke neispravnosti« — 2 skupštini — 3 »Lepi Wilhelm« — 4 baron

kretara u pomoć. Nekoliko nedelja kasnije, kad je Zedlitz uklonjen sa svog položaja, pošto su berlinske mase demonstrirale protiv njega, Lassalle je posetio tajnog savetnika Wintera, Zedlitzovog naslednika, ali je »naslednik« izjavio da su mu ruke vezane odlukom »prethodnika«. Najzad se Lassalle uhvatio za grofa Schwerina, ministra unutrašnjih dela, koji je, da bi izbegao žestoka prebacivanja mog predstavnika, obećao ovome da će ceo slučaj predati berlinskom Gradskom veću — obećanje koje on, vrlo verovatno, neće održati. Kako mi se čini, postigao sam bar jedan uspeh — primorao sam berlinsku vladu da zbaci svoju liberalnu masku. Što se, pak, tiče mog povratka u Berlin, ako budem našao za shodno da putujem pre maja 1862, oni ne bi mogli da me spreče, pošto mi je izdat pasoš. Ako povratak odložim, u Pruskoj će se možda prilike toliko promeniti da mi neće biti potrebna njihova dozvola. Zaista je smešno da jedna vlada diže toliku buku i da se toliko kompromituje iz straha od jedne privatne osobe. Svest o sopstvenoj slabosti mora da je u njih ogromna.

U isto vreme poslužila me je sreća da budem počastvovan posebnom pažnjom francuske vlade. Neka osoba u Parizu, koju ne poznajem, već je bila počela da štampa prevod moje brošure *Gospodin Vogt*, kad joj je naredjenjem g. de Persignyja zabranjeno da nastavi taj posao. Istovremeno je svim knjižarama u Parizu upućeno upozorenje da ne prodaju nemački original *Gospodina Vogta*. O ovome sam saznao čitajući dopis iz Pariza u augsburškom »Allgemeine Zeitung«-u⁵.

Od grofice Hatzfeldt primio sam pismo od 16 stranica. Ugledaj se na nju, drago moje dete. Ona je otputovala — naravno, s Lassalle-om zajedno u neku banju blizu Frankfurta na Majni. Otuda će nastaviti za Švajcarsku, a posle jednomesečnog boravka u Švajcarskoj, produžiće u Italiju. Njoj je veoma *dosadno* i smatra da je treba žaliti, jer nema drugog zanimanja sem rasonode. Zaista, težak položaj za aktivnu, preduzimljivu i prilično slavloljubivu ženu, čiji su dani flertovanja već prošli.

Uzgređ rečeno, iz Mančestera sam poslao Augustu⁶ dva toma novog Lassalle-ovog pravnog dela^[174] i voleo bih da čujem da li je pošiljka stigla. Od Jacques-a⁷ nemam nikakvih vesti.

Mislim, drago dete, da gđa Marx sa kćerima neće naći mogućnosti da Vas ove godine poseti u Bomelu, lekar smatra da će najbolje biti da se ovog leta kupa u moru kako bi se potpuno izlečila od strašne bolesti od koje je jesenas болоvala⁸. Ali, nadam se da *Ti* nećeš zaboraviti obećanje i da ćeš posetiti London, svi članovi porodice biće srećni da Te dočekaju. Što se mene tiče, ne treba ni da *Ti* kažem da mi ništa na svetu neće pričiniti veće zadovoljstvo.

⁵ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 101 — ⁶ Augustu Philipsu — ⁷ Jacquesa Philipsa — ⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 69, 70, 71 i 72.

Nadam se, mila moja mala čarobnice, da se nećeš pokazati odviše stroga, nego ćeš mi, kao dobra hrišćanka, *vrlo brzo* napisati svoje uobičajeno pismo, ne sveteći se zbog mog ćutanja koje se suviše oteglu.

Preporučim me svom ocu, mojoj prijateljici »Jettchen«⁹, doktoru¹⁰, svom bratu Fritzu i celoj porodici; ostajem uvek Tvoj najiskreniji

obožavalac

Charles Marx

Veoma sam iznenađen vešću o atentatu na njegovo prusko veličanstvo, odnosno na »Der schöne Wilhelma«¹⁰¹. Kako je mogao ma koji čovek zdrave pameti da se izloži pogibelji ne bi li ubio nedotupavnog magarca?

Prevod sa engleskog

⁹ Henrietti von Anrooy – ¹⁰ A. von Anrooy

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London], 22. jula 1861.¹

Dragi Lassalle,

Moje poduže ćutanje moraš da posmatraš pod različitim »attenuating circumstances«². D'abord³, do sada mi još nije pošlo za rukom — uprkos najtvrdim obećanjima koja su mi data — da svoje novčane prilike sredim pa da i Tebi pošaljem preostalih 10£, što me posebno muči.

Secundo:⁴ više nedelja sam (bolje mi je tek od pre nekoliko dana) patio od odvratnog zapaljenja očiju, što mi je veoma smetalo *pri pisanju i čitanju*.

Pre svega, najlepše Ti zahvaljujem na trudu oko moje renaturalizacije. Time smo bar postigli da kompromitujemo prusku vladu i da njihovu tzv. amnestiju potpuno obezvedimo. Mislim da će kuriozni atentat O. Beckera⁶⁰¹ (iz novina nije jasno da li je on Rus ili Nemač) veoma doprineti tome da »nova era«⁶⁰⁰ doživi strašan kraj.

Pročitao sam s izuzetnim zadovoljstvom 2. tom Tvog dela¹⁷⁴⁷ (kada sam hteo da počnem sa prvim, omela me je bolest očiju). Počeo sam sa br. II, jer mi je predmet bio bliži, te neće smetati da delo doživim u njegovoj celokupnosti.

Sasvim usputnu primedbu u mom prošlom pismu⁵ — krivica je do mog načina izražavanja — Ti si donekle pogrešno razumeo. D'abord, pod »slobodom zaveštanja« nisam podrazumevao slobodu da se napravi testament, nego slobodu da se napravi bez ikakvog obzira na porodicu. Sam testament je u Engleskoj veoma star i nema nikakve sumnje da su ga Anglosaksonci preuzeli iz rimskog prava. Da su Englezi već vrlo rano pravo zaveštanja⁶ a ne intestat⁷ smatrali za ono što je uobičajeno, vidi se i po tome što su već u poznom srednjem veku žena i deca, ukoliko bi pater familias umro ab intestato⁸, dobijali *samo* nužne delove, a crkva, već prema okolnostima, $\frac{1}{3}$ ili $\frac{1}{2}$. Popovi su, naime, smatrali da bi ostavilac, da je napravio testament, izvestan deo imovine prepustio crkvi za spas svoje duše. Svakako su zbog toga testamenti u srednjem veku imali religiozni smisao, te su

¹ u rukopisu: 1862 — ² »olakšavajućim okolnostima« — ³ Prvo — ⁴ *Na dru-gom mestu* — ⁵ Vidi u tovom tomu, Drugi deo, pismo br. 74. — ⁶ pravo nasledivanja bez testamenta — ⁷ pravo nasledivanja bez postojanja testamenta — ⁸ otac porodice . . . bez testamenta

pravljene u interesu umrlog, a ne nadživelih. Hteo sam, međutim, da ukažem na okolnost da su posle revolucije 1688. skinute barijere koje su prema *zakonu* o porodičnom nasleđivanju bile obavezne za testatora⁹ (ovde, naravno, nije reč o feudalnoj svojini). Da to odgovara biti slobodne konkurencije i društvu zasnovanom na njoj, to, po svoj prilici, i nije sporno; isto tako nije sporno da je rimsko pravo, manje ili više, modificirano, preuzelo moderno društvo, jer *pravna* predstava, koju o samome sebi ima subjekt u sistemu slobodne konkurencije, odgovara rimskom građaninu (pri čemu ovde neću da razmatram tačku koja je bitna, da *pravna* predstava određenih svojinskih odnosa, ma koliko da izrasta iz njih, s druge strane, niti je kongruentna, niti može da bude kongruentna).

Da preuzimanje rimskog testamenta u originalu (a ukoliko dolazi u obzir naučna uviđajnost pravnika, još i to) počiva na nespo-razumu, to si dokazao. Iz toga, međutim, nipošto ne proizlazi da je testament u svojoj *modernoj* formi — bez obzira na osnovu kakvih pogrešnih shvatanja rimskog prava sadašnji pravnici to pokušavaju da iskonstruišu — *pogrešno shvaćen* rimski testament. Inače bi moglo da se kaže da je svako dostignuće jednog starijeg perioda, koje je jedan kasniji prisvojio, *pogrešno shvaćena starina*. Da npr. 3-jedinstva, kako ih konstruišu francuski dramatičari pod Louis-om XIV, teorijski počivaju na pogrešno shvaćenoj grčkoj drami (i Aristotelu kao njenom eksponentu), to je sigurno. S druge strane, isto tako je sigurno da su oni Grke razumeli baš tako kako je to odgovaralo njihovoj sopstvenoj potrebi za umetnošću, pa su se zbog toga još dugo držali tzv. klasične drame i nakon što su im Dacier i drugi pravilno interpretirali Aristotela. Ili to da sve moderne konstitucije većim delom počivaju na *pogrešno shvaćenoj* engleskoj konstituciji, shvatajući kao bitno upravo ono što se pokazuje kao propadanje engleske konstitucije — i sada *formalno* samo per abusum¹⁰ postoji u Engleskoj — npr. tzv. odgovorni *kabinet*. Pogrešno shvaćena forma je baš ona uopštena i na određenom stepenu razvoja društva primenjiva forma za opštu usc¹¹.

Pitanje da li bi, npr., Englezi svoj testament (koji *nije* rimski uprkos tome što direktno potiče od rimskog i što je prilagođen rimskim formama) imali ili ga ne bi imali bez Rima, izgleda irelevantno. Ali šta ako pitanje postavim drugačije, na primer, ovako: Zar *legati*¹² (a sadašnji tzv. testament glavnog naslednika, u stvari, čini samo *univerzalnim legatorom*) nisu sami od sebe *moogli* da nastanu u građanskom društvu, čak i bez oslanjanja na Rim? Ili da umesto legata budu samo pismene odredbe defuncti¹³ o imovini?

Ne čini mi se da je već *dokazano* da je Rim importovao grčki testament, iako jeste, doduše, prilično verovatno.

⁹ zaveštalc nasleđa — ¹⁰ zloupotreba — ¹¹ upotrebu — ¹² zaveštanja —
¹³ umrlog

Video si da je presuda Blanquiu^[212] — jedna od najsravnijih koje su ikad donesene — potvrđena u drugoj instanci. Sada sam radoznao šta će mi pisati njegov briselski prijatelj¹⁴.

Najlepši pozdrav od moje žene.

Tvoj
K. M.

Još ću razmisliti o poslu da Brockhausom, čim budem gotov¹⁵. Do sada još nikad nisam dao iz ruke jedan rukopis na chance¹⁶.

¹⁴ Louis Watteau — ¹⁵ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pisma br. 68 i 72. — ¹⁶ dobru sreću

Marx Antoineti Philips

u Zalt-Bornel

[London], 24. septembra 1861.

Moja mila mala rođako,

Moraš mi oprostiti što Ti danas šaljem samo nekoliko redaka. Okolnosti nalažu da za nekoliko dana odložim zadovoljstvo da Ti napišem »pravo pismo«. Za sada želim jedino da saznam da li je, Tvojim ljupkim posredovanjem, August¹ najzad dobio *Lassalle-ovo delo*⁽¹⁷⁴⁾. Lassalle mi povodom toga *dosaduje novim pismom*, smatrajući, razume se, »svoje delo« nečim strahovito važnim. On navaljuje da mu *odmah* odgovorim, i tako sam prinuđen da Ti se opet obratim. Mnogo ćeš me obavezati ako me što pre obavestiš kako stoji stvar.

U vezi s tim. Knjiga je morala biti poslana Augustu iz Mančestera, a ne iz Londona, ali mene su uveravali da je ona *već upućena* iz Mančestera u Amsterdam. Naravno, nimalo me ne uzbuđuje taj »gubitak«, ako je uopšte do njega došlo, pošto Augustu »delo« neće mnogo nedostajati. No, učtivost mi nalaže da sprovedem traganje.

U svom pismu Ti ćeš me, svakako, prijateljski obavestiti o onome šta radiš, kao i o ostalom, znajući koliko me duboko interesuje sve što se tiče Tebe.

Moji topli pozdravi Tvom ocu i celoj porodici.

Ostajem uvek Tvoj najiskreniji obožavalac

K. M.

Prevod sa engleskog

¹ August Philips

78

Karl Marx Louis-u Watteau-u

u Brisel⁽⁶⁰²⁾

[London], 10. novembra 1861.

Dragi građanine,

Moj odgovor na Vaša poslednja pisma zakasnio je toliko zato što sam iz dana u dan očekivao novosti od dame koju poznajete¹. Najzad sam obavešten da je ona pre nekoliko meseci otputovala u Italiju, ali da će se uskoro vratiti u Berlin.

Ako prvo pismo za L.² nije stiglo, pretpostavljam da je to zbog pogrešne adrese. Upućeno je na *via Gibraltar* umesto na *via Southampton*. Saznavši za ovu omašku, popravio sam adresu drugog pisma. Ja sam ga frankfirao i predao preporučeno. Prilažem priznanicu engleske pošte.

Pedeset franaka koje Vam dostavljam šalje vam jedan klub nemačkih radnika³. U sledećem pismu dostaviću Vam drugi prilog. Budite ljubazni, potvrdite prijem i pošaljite mi u zamenu primerke Vaše brošure.

Bilo bi korisno da mi napišete pismo koje bih mogao poslati u Berlin i u kome bi se nalazila izvesna suma novca za . . .⁴ Vrtiću ga prema uputstvu.

Budite uvereni da se niko više od mene ne interesuje za sudbinu čoveka⁵ koga sam uvek smatrao glavom i srcem proleterske partije u Francuskoj.

Pozdrav

K. M.

Prevod sa francuskog

¹ Grofica Hatzfeldt — ² očitno se misli na Cyrilla Lacambre-a — ³ očitno se misli na Nemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu — ⁴ Rukopis oštećen — ⁵ Louis Auguste Blanquija

1862

79

Marx Josefu Valentinu Weberu
u London^[603]

[London], 15. januara 1862.

Dragi Weber,

Upravo dobijam tickets¹ od Urquhardta za jedan miting sledećeg ponedeljnika^[604].

Od 3 priložene ulaznice jedna je za Tebe. Podrazumeva se da možeš da povedeš i jednog prijatelja.

Ostale 2 karte molim Te dostavi Arbeitervereinu^[3]. (S tim kartama može da uđe odgovarajući broj ljudi.) Pošto nemam adresu Udruženja, obavezaćeš me, ako ih obavestiš da u ponedeljak, zbog mitinga, neću držati predavanje.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ ulaznice

80

Marx Johannu Philippu Beckeru
u Ženevu

London, 26. februara 62.

Dragi Becker,

Moje dugo ćutanje morate objasniti jednim jedinim razlogom — ne mogu da pomognem. Usled posledica američkog građanskog rata već punu godinu dana, potpuno sam izgubio svoj glavni izvor prihoda. Kasnije (pre nekoliko meseci) ovaj »posao« je ponovo krenuo, ali na veoma »suženoj« bazi. Što se mojih poznanika tiče, malo ih je koji raspolažu nekim sredstvima. Već je dosta vremena prošlo da sam o Vašoj stvari pisao Siebelu^[605], koji, međutim, kako čujem od Borkheima, nije dao glasa od sebe. U Mančesteru su, na nesreću, neki »revolucionarni avanturisti, koji su za jednu korisnu stvar putovali u Sjedinjene Države«, iscrpli sva raspoloživa sredstva.

Što se sad tiče subskripcije za Vaš spis^[606], učiniću sve što budem mogao, ali ne očekujem mnogo uspeha. Razna udruženja — sa izuzetkom Udruženja za obrazovanje radnika^[8] koji još nikako da se osnuje — pravi su *konstitucionalni ološ* — à la pruski Nationalverein^[22]. Momci bi pre dali novac da uguše spis kao što je Vaš. Treba da Vam je poznato da su ti Nemci, mladi i stari, sve sami prepametni, temeljni, praktični, uvidavni tipovi, koji ljude poput Vas i mene smatraju nezrelim budalama, još neizlečenim od revolucionarnih maštarija. A ološ u zemlji je isti takav kao ovaj u inostranstvu. Za vreme boravka u Berlinu itd. uverio sam se potpuno da je uzaludan svaki pokušaj da se *pisanjem* utiče na tu bagru. Samodopadljiva glupost tih momaka, koji u svojoj štampi, u tim kukavnim novinama, nalaze izvanredan životni eliksir, prevazilazi sve u šta se može poverovati. Uz to ide *ravnodušnost* nemačkog Michela — *batine* su jedino sredstvo za *resurekciju*¹, koji je, izgubivši filozofske iluzije i bacivši se na pravljenje novca, na »malu Nemačku« i »praktični konstitucionalizam«, postao veoma nalik na površnog impulsivnog klovn. Nemačka može da mi . . .² ali jedna soba starmale i preživele dece.

»Hermann« je vlasništvo bivšeg kralj. pruskog prokuratora Heintzmanna, pa zato: »s bogom, za kralja i otadžbinu«, »pomalo Malonemačke« i umerenost u slobodi. Jedan Vaš prezimenjak, neki Becker iz Lajpciga, koji piše u tom listu, dobar je, ali nije dovoljno uticajan da bi nam, npr., mogao koristiti za subskripciju. Engels se, posle više-

¹ sredstvo za ponovno oživljavanje — ² pismo oštećeno

mesečnog odsustva, tek pre nekoliko dana vratio u Mančester. On i Wolff (breslavski³) učiniće sve što je moguće. Ali i u Mančesteru se, sa izuzetkom navedenih ličnosti i 3-4 druge, tamošnja mnogoljudna Nemačka kolonija sastoji od istih drugara kao ovde i drugde.

Quoad⁴ *Vogta*, napravite s tim što želite. Podrazumeva se samo po sebi da ću se *radovati* ako taj pumflet, koji je u Nemačkoj napola ugušen ćutanjem štampe, bar u Švajcarskoj posluži nekoj korisnoj svrsi. Francuski prevod je — bez mog prethodnog znanja — pripremljen u Parizu, i već se nalazio u štampi kada je *iščezao* po najvišem imperijalnom ukazu⁵. Tamo, u stvari, ne postoji *nikakvo* francusko izdanje.

Uveravam Vas, uvaženi prijatelju, da mi ništa nije bolnije nego da bespomoćno gledam kako se bori jedan čovek, kao što ste Vi. Divim se Vašoj istrajnosti, Vašoj vatrenoj revnosti, Vašoj delatnosti. Stari — mislim Eshin — rekli su, potrebno je sticati ovozemaljska blaga da bi se moglo pomoći prijateljima kada su u nevolji! Kakva humana i duboka mudrost!

U što je moguće kraćem roku podneću Vam izveštaj o rezultatu mojih pisama različitim ličnostima u vezi sa subskripcijom.

Zasad, budite mi zdravo. Moja Vam se žena najlepše preporučuje.

Vaš
K. M.

³ Wilhelm Wolff — ⁴ Što se tiče — ⁵ Ovde: naredba. Marx u nemačkom tekstu upotrebljava baš reč »ukaz« (piše je ponemčeno »Ukase«) koju, valjda, poznaje preko ruskog.

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin **Radnička biblioteka**

28. aprila 1862.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Old Boy¹, Ti se verovatno veoma ljutiš na mene, i to opravdano, ali u isto vreme i neopravdano. Iz dana u dan odlagao sam da Ti pišem, jer sam se svakodnevno nadao da ću svoje prilike nekako regulisati pa da Ti bar vratim dug od 10 £, a osim toga i da pišem s *mirom u duši*. Umesto toga, situacija se iz dana u dan pogoršavala. »*Tribune*«, sa kojim sam se bio ponovo povezao, mada samo uz $\frac{1}{3}$ ranijih primanja, sada je konačno *ukinuo* sve svoje spoljne saradnike. Ja sam, dakle, potpuno u *vacuumu*². Ne želim da Ti pevam bilo kakvu ružbalicu; što dosad nisam *poludeo*, pravo je čudo. Spominjem te trice samo da ne bih uza nav ostali baksuzluk bio opterećen time da si me i Ti pogrešno shvatio.

Podaci o J. Ph. Beckeru u Tvom poslednjem pismu iz osnova su pogrešni. To znači, Ti ne poznaješ čoveka, osim na osnovu reklama-kazala. On je jedan od najplemenitijih nemačkih revolucionara iz 1830, čovek kome se ništa ne može prebaciti, osim entuzijazma, koji ipak vodi računa o okolnostima. Što se tiče njegovih veza sa Italijanima, *kod mene* se nalaze dokumenta koje je *deponovao* jedan Orsinijev³ intimni prijatelj, a koji u tom smislu ne ostavljaju mesta nikakvoj sumnji, bez obzira na to šta bi mogli da kažu Italijani, pa i sam Garibaldi. Što se tiče njegovog odnosa prema Türru — koga sam ja još *pre* 1859. ovde raskrinkao u »Free Press«^[607] — jasno je ovo: Becker je Türra učinio potporučnikom Badenskog vojnog pohoda^[608]. Otuda neka vrsta drugarskog odnosa. Da je Becker hteo da iskoristi tu vezu i da primi ponude, koje mu je Türr u Parizu učinio u *prisustvu* jednog od mojih ovdašnjih prijatelja⁴, onda on kao 60-godišnjak ne bi morao da vodi mučenički život, kakav u stvari, vodi. Sasvim pouzdano znam izvor odakle je B[ecker] dobijao veoma malu novčanu pomoć. To su ljudi iz našeg *najužeg* kruga. Sa jednim delom Italijana zaista je u razdoru, jer je sa svojim snažnim tevtonskim osećanjem odbio neke *dobronamerne* planove. To je da pobesniš što ljude kakav je Becker tako sramno klevetaju.

¹ Staro momče — ² praznom prostoru — ³ verovatno Simon-François Bernard — ⁴ Victora Schily-a

Moja knjiga⁽²⁷⁾ neće biti gotova još najmanje dva meseca. U toku poslednje godine, da ne bih umro od gladi, morao sam se baviti najbednijim poslovima i često mesecima nisam napisao nijedan red u prilog »stvari«. Tu je još i moja osobina da potpuno prerađujem tekst ako posle 4 nedelje ponovo uzmem u ruke ono što sam napisao, jer mi se učini da nije dovoljno dobro. Spis time, u svakom slučaju, ne gubi ništa, a nemačka publika je bar pro anno⁵ zauzeta neuporedivo važnijim aferama.

Ad vocem⁶ tvojim spisom⁽¹⁷⁴⁾, koji sam sada, naravno, pročitao, a pojedina poglavlja i više puta, pada mi u oči da, izgleda, nisi čitao *Vicoa*, »*novu nauku*«. Ne pominjem to zato što bi tu našao nešto za svoj spis nego zato što je to filozofsko shvatanje duha rimskog prava kao suprotno shvatanjima pravnih filistara. Kroz original teško da bi mogao da se probiješ, jer nije napisan na italijanskom, nego na jednom veoma zamršenom *napolitanskom* idiomu. Ali Ti zato preporučujem francuski prevod: *La Science Nouvelle* etc. traduite par l'auteur de l'essai sur la formation du dogme catholique. Paris, Charpentier, Editeur — 1844«. Da bih ti otvorio apetit, citiram ti samo sledeće rečenice:

»L'ancien droit romain a été un poème sérieux, et l'ancienne jurisprudence a été une poésie sévère dans laquelle se trouvent renfermés les premiers efforts de la métaphysique légale.« »L'ancienne jurisprudence était très poétique, puisqu'elle supposait vrais les faits qui ne l'étaient pas, et qu'elle refusait d'admettre comme vrais les faits qui en effet; qu'elle considérait les vivans comme morts, et les morts comme vivans dans leurs héritages.« »Les Latins nommèrent heri les héros; d'ou vient le mot hereditas . . . l'héritier . . . représente, vis-à-vis de l'héritage, le père de famille défunt.«⁷

Vico sadrži jezgro, prema Wolfu (Homer), Niebuhru (*Römische Königsgeschichte*), osnove uporedne nauke o jezicima (iako fantastično) i još mnogo šokova genijalnosti. Njegove prave jurističke spise nikad nisam uspeo da nađem.

U prilikama u kojima se sada nalazim (i to već godinu, dana), jedino mogu, by and by⁸, da napišem kritiku Tvoje knjige. Zato bi mi bilo drago, *ne zbog mene*, nego zbog moje žene, ako bi Ti, pre nego što Ti odgovarajuću uslugu učinim, recenzirao prvi deo ekonomije⁹ kod Brockhousa.

⁵ za ovu godinu — ⁶ U vezi sa — ⁷ »Starorimsko pravo bila je ozbiljna poema, a staro pravosuđe stroga poezija, u kojoj su skrivene prve težnje pravne metafizike.« »Staro pravosuđe bilo je u velikoj meri poetično, jer je smatralo istinitim činjenice, koje to nisu bile, i jer je odbijalo da prizna činjenice kao istinite, koje su to u stvari bile, pošto je žive posmatralo kao mrtve, a mrtve kao žive u svom nasledu.« Latini su *junake* nazivali *heri*; odakle dolazi reč *hereditas* (nasledstvo) »naslednik . . . zastupa u odnosu na nasledstvo umrlog oca porodice.« —

⁸ malo-pomalo — ⁹ *Prilog kritici političke ekonomije*

Engleska srednja klasa (i aristokratija) *nikada* se nije teže obrukala nego u velikoj borbi koja se odvija s one strane Atlantika. Naprotiv, engleska working class¹⁰, koja najviše pati zbog bellum civile¹¹, nikada se nije pokazala herojskijom i plemenitijom. Tome se utoliko više divi čovek, kao ja, koji poznaje sva sredstva pokrenuta ovde u Mančesteru, da bi se ona solicitirala¹² do demonstracije⁽⁶⁰⁹⁾. Jedini veliki list koji su još imali, »Newspaper« te hulje Reynoldsa, kupili su Southerners¹³ isto tako najznačajnije njihove lecturers¹⁴. But all in vain!¹⁵

Varnhagenova knjiga⁽⁶¹⁰⁾ me je veoma interesovala, i svestan sam toga koliko je izašla *u pravo vreme*. Naročito Te molim da Ludmilli¹⁶ preneseš moj kompliment u vezi s tim. Ali uprkos svemu tome, Varnhagen nije porastao u mojim očima. Nalazim da je plitak, dosadan, sitničav, objašnjavam njegovo gnušanje prema savetniku poslanstva Köllnu time što se uplašio od svog dvojnika.

Vrati mi priloženo pismo régicide-a¹⁷ Simona Bernarda. Misliš li da mogu da se upustim u taj posao? Ja ne mislim.

Grofici¹⁸ moji najlepši pozdravi. Uskoro ću joj posebno pisati. Nadam se da nikad neće dozvoliti da je zbune takve sitnice kao moje nepisanje, i da zna koliko sam joj privržen i koliko joj se divim.

Tvoj
K. M.

¹⁰ radnička klasa — ¹¹ građanskog rata — ¹² pokrenula — ¹³ južnjaci — ¹⁴ čitaoce — ¹⁵ Ali sve uzalud! — ¹⁶ Ludmilla Assing — ¹⁷ kraljevog ubice — ¹⁸ Sophie von Hatzfeldt

82

Engels Carlu Siebelu

u Barmen

Mančester, 4. juna 1862.

Dragi Siebel,

Ti si ipak pristojan momak, kad me i pored načina na koji obično odgovaram na Tvoja razna pisma i pošiljke, ipak obavestavaš o rođenju svoje devojčice, na kojoj Ti najsrdačnije čestitam. Nadam se da ćeš s njom doživeti mnogo radosti. Tvojoj je ženi, valjda, dobro?

Ovde je još uvek po starom, javašluk. Postepeno uočavam da me taj mirni, građanski život moralno uništava, da od njega čovek gubi svu energiju i postaje mlitav; ovih dana sam čak ponovo čitao jedan roman.

Taj tzv. *salva venia*¹, Schiller-Institut^[594] (nazvan i Jerusolim-klub) postao je načisto jevrejski institut i od jedan i po do tri tu vlada takva galama da čovek potpuno poludi od nje. Ja gotovo uopšte više i ne odlazim u plemeniti institut. Sa Jevrejima je kao uvek. Najpre su zahvalili bogu što imaju Schiller-Institut, i tek što su ušli u njega, kako se to kaže, više im nije dovoljno dobar i hoće da sagrade veliku kuću, pravi hram Mojsijev, u koji treba smestiti istoriju. To je, naravno, najkraći put do bankrotstva. I zato si Ti morao da pišeš prologe i da igraš reditelja! I to nazivaju nemačkim nacionalnim institutom! Pazi se, kroz nekoliko godina dobićeš cirkular: »U vezi sa bankrotstvom blaženopočivšeg Schiller-Instituta« itd.

»U vezi« sa tvojim pismom, ipak želim ukratko da odgovorim na sledeće. Što se tiče priče sa M[arxom], on se sigurno ne bi obratio Tebi da moja sredstva nisu već bila iscrpena, ali pošto je slučaj baš takav, ja, dakle, trenutno ništa nisam mogao da učinim. A što se tiče crvenog Beckera (čija mi je brošura^[611] bila veoma interesantna, jednim delom zbog recantation² njegovih ranijih »divljih« mišljenja, ali i zbog pruske vlade, koja je od momka na silu opet napravila lokalnu veličinu, a time i deputata), taj čovek se nas *pobliže* ništa ne tiče. On nikada nije pripadao *našoj* pravoj partiji, uvek je bio samo *demokrata*, pa ako je bio upleten u kelnske komunističke priče^[2], on se u to upleo jer je stvar video kao sredstvo za agitaciju. Za vreme procesa potpuno se odvojio od ostalih optuženih i zahtevao je da mu se da poseban položaj. Otada je, kao što sâm priznaje, postao kraljevski pruski demokrat, izjašnjava se za monarhiju itd. Mi, dakle, *politički* s tim čo-

¹ ako je dopušteno reći — ² opoziva

vekom nemamo nikakve veze, što me, naravno, ne bi sprečavalo da s njim lično budem u dobrim odnosima, sve dok sa njegovim ljudima ne bismo dospeli u direktan politički konflikt. Za sadašnje prusko Veće još uvek je sasvim dobar.

Čini mi se da sam Ti u Barmenu pominjao jednu moju dansku narodnu pesmu^[612], koju sam otkrio u Kjämpeviseru i specijalno za Tebe preveo u nemačkim rimama. Prilažem Ti je. Na žalost, nisam bio u stanju da makar napola postignem prkosno-veseli ton originala, to je nešto najživahnije što znam. Međutim, moraćeš da se zadovoljiš prevodom (uostalom, gotovo doslovnim). Ne verujem da je ta pesma već prevedena na nemački.

Sa najlepšim željama i čestitkama za Tvoju ženu.

Tvoj
F. E.

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

[London], 16. juna 62.

Dragi Lassalle,

Bucher mi je, doduše, poslao 3 knjige *Julian Schmidt*²⁸⁶, ali nijedan od spisa koje si naveo^[613]. »Gospodin Schmidt, gospodin Schmidt« (odmah sam Engelsu i Wolffu¹ poslao namenjene im primerke) utoliko mi je pre dobrodošao što me nije zatekao dobro raspoloženog. Osim toga, iako sam malo šta od Schmidta čitao, već samo listao, mome mak mi je u duši uvek bio odvratan kao primer degutantnog middle-class snobisma². S pravom daješ na znanje da se Tvoj napad indirektno tiče middle-class obrazovanog ološa. Ovog puta znači: udara se magarac, a misli se na vreću. Pošto zasad toj vreći ne mogu direktno da se »crop«³ uši, biće sve više potrebno da najglasnijim i najuobraženijim obrazovanim magarcima odsečemo glave — perom, iako je poor⁴ Meyen u »Freischütz«-u to »literarno giljotiniranje« okarakterisao i kao detinjasto, varvarsko^[597]. Od svega su me najviše razveselili »Schwabenspiegel« i »sedam« mudraca, zamalo ne rekoh »sedam Švaba« Grčke^[614]. Uzgred — pošto kod Juliana Schmidta, Juliana grabovca^[615] (što je, međutim, nepravedno, jer izgleda kao udarac na Apostatu⁵ ili bar baca some ridicule⁶ na drugoga Juliana), čovek može da se raspline — σοψός⁷, kao svojstvena karakterna maska grčke filozofije (maska, međutim, ovde u dobrom smislu) ranije me je veoma interesovala. Prvo, sedam Švaba ili mudraca kao forerunners⁸, mitološki junaci, zatim u sredini Sokrat i, najzad, σοψός kao ideal epikurejaca, stoika i skepticara. Dalje sam se zabavljao upoređujući tog σοψός i njegovu karikaturu (na some respects⁹), francuskog »sage«¹⁰ 18. veka. Zatim σοψοστής¹¹ kao nužne varijacije σοψός. Za moderno doba je karakteristično da se grčka veza karaktera i znanja, koja leži u σοψός, u narodnoj svesti održala samo u sofistima.

Zbog Juliana, ne Juliana grabovca, nego Juliana Apostate, nedavno sam imao sukob sa Engelsom, koji je, kao što sam i pri započinjanju kavge znao, u osnovi bio u pravu. Ali moje gnušanje prema hrišćanstvu je tako veliko da sam posebno sklon Apostati i nemam volje da ga identifikujem sa Friedrichom Wilhelmom IV, ili bilo ko-

¹ Wilhelmu Wolfu — ² odvratnog građanskog snobizma — ³ »podrežu« — ⁴ jadni — ⁵ Julian Apostata (otpadnik) — ⁶ nešto smešno — ⁷ mudrac — ⁸ prethodnici — ⁹ neki način — ¹⁰ »mudraca« — ¹¹ sofisti

jim drugim romantičnim reakcionarom, pa čak ni *mutatis mutandis*¹². Da li je i s Tobom tako?

Tvoja opomena zbog Rodbertusa i Roschera^[616] podseća me na to da napravim beleške i o njima dvojici. Što se tiče Rodbertusa, u svom prvom pismu Tebi¹³ nisam ga dovoljno udostojio pažnje. U njemu zaista ima mnogo dobrog. Samo, njegov pokušaj da stvori novu teoriju rente sasvim je detinjast, gotovo komičan. Po njemu, naime, u poljoprivredi se ne uračunavaju sirovine, jer — kako nas R[odbertus] uverava, nenački zemljoradnik sam sebi ne zaračunava seme, stočnu hranu etc., ne računa troškove proizvodnje, dakle, *pogrešno računa*. U Engleskoj, u kojoj farmer već više od 150 godina pravilno računa, prema tome *ne* bi trebalo da postoji zemljišna renta. Zaključak, dakle, ne bi bio, kako ga R[odbertus] izvlači, da zakupac plaća rentu, jer je stopa njegovog profita viša nego u manufakturi, nego zbog toga što je usled pogrešnog računa zadovoljan nižom stopom profita. Uostalom, baš mi taj jedan primer pokazuje kako delimična nerazvijenost nemačkih ekonomskih uslova mora da sputava razumno rezonovanje. Neosporno je da je pogrešna sadašnja verzija Ricardove osnovne teorije rente, ali sve što je izneto protiv nje ili je nesporazum, ili, u najboljem slučaju, pokazuje da se izvesni fenomeni ne slažu sa R[icardovom] teorijom *prima facie*¹⁴. Ovo poslednje uopšte ne govori protiv nje-gove teorije. Pozitivne teorije protiv Ric[arda] su, nasuprot tome, 1000 puta pogrešnije. Ma koliko da je detinjasto pozitivno rešenje gospodina Rodbertusa, u njemu ipak postoji jedna pravilna tendencija, čija bi karakterizacija ovde, međutim, bila suviše opširna.

Što se tiče Roschera, tek ću kroz nekoliko nedelja moći njegovu knjigu da uzmem u ruke i da napravim nekoliko marginalija. O tom momku napraviću kasnije *belešku*. U ovom *tekstu* nema mesta za toliko profesora-đaka. Roscher, neosporno, raspolaže mnogim znanjima iz literature, — često potpuno nekorisnim — iako ja i ovde otkrivam alumnusa¹⁵ iz Getingena, koji je sputan kad rije po literarnom blagu i, tako reći, poznaje samo »zvaničnu« literaturu; *respectable*¹⁶. Ali bez obzira na to. Šta vredi momak koji poznaje celu matematičku literaturu a uopšte ne razume matematiku? Kakav samodopadljivi, uobraženi, umereno-prepređeno-eklektički pas! Kad bi jedan takav profesor-učenik, koji po svojoj prirodi, eto, nije u stanju da se pokrene dalje od učenja i podučavanja o onome što je učio, koji nikad ne stiže dotle da samog sebe pouči, kad bi jedan takav Wagner^[617] bio bar dovoljno pošten i savestan, mogao bi da bude koristan svojim učenicima. Kad samo ne bi nalazio lažne izgovore i otvoreno rekao: Ovo je protivrečno. Jedni kažu ovako, drugi onako. Ja, po prirodi stvari, nemam o tome sopstveno mišljenje. Sad vidite, šta sami možete da zaključite! Na taj način bi učenici dobili izvestan materijal, a bili bi,

¹² sa potrebnim izmenama -- ¹³ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 72. -- ¹⁴ na *prvi pogled* -- ¹⁵ vaspitanika -- ¹⁶ dostojno poštovanja

takođe, naterani da sami rade. Ali, doduše, ja pri tom tražim nešto što je suprotno prirodi profesora-učenika. Essentiellement¹⁷ leži u njemu, da on sam ne razume *pitanja* i da njegov eklekticizam zbog toga, zapravo, samo njuška okolo po žetvi datih *odgovora*; ali ni ovo ne čini pošteno, nego always with an eye to the prejudices and the interests of his paymasters!¹⁸ Čovek koji tuca kamen respectable je u poređenju sa takvim šljamom.

*Ad vocem*¹⁹ *Tobyjem*. Ako misliš da možeš upotrebiti Tobyja Meyena, upotrebi ga. Samo, ne zaboravi da društvo jednog glupana može biti kompromitujuće ako čovek nije veoma predostrožan.

Nas je zaista malo — i u tome leži naša snaga.

Svi ćemo se veoma radovati da Te ovde vidimo. Da i ne govorim o sebi, bilo bi mi veoma drago zbog moje porodice, pošto ona gotovo i nema priliku da vidi ni »čoveka« otkako moji engleski, nemački i francuski prijatelji stanuju *izvan* Londona. Maria nisam video. Verovatno ga je prijatelj »Blind« upozorio da ne ide »jednom tako strašnom čoveku«.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁷ Bitno — ¹⁸ uvek jednim okom motreći na prednosti i interese onog koji ga plaća — ¹⁹ U vezi sa

84

Engels Ferdinandu Lassalle-u

u London

Mančester, 23. jula 1862.

Dragi Lassalle,

Već je odavno trebalo da Vam pišem i da Vam se zahvalim na mnogim pošiljkama koje ste mi uputili. Često sam to nameravao ali poslednjih 18 meseci sam bio tako zauzet sa *doux commerce*¹ da se moja privatna korespondencija u raznim pravcima drastično prekinula. Čujem da ste u Londonu i rado bih bio došao prošle subote, ali mi je bilo nemoguće da napustim Mančester. Za petak uveče imam isti plan, ali još uvek ne mogu sigurno reći da li ću biti u stanju da ga ostvarim. Ako ikako bude moguće, to će se dogoditi, i onda ću telegrafisati Marxu u petak u podne. Ali ako ne bude išlo, kako bi bilo da Vi u petak uveče ili subotu ujutru dođete na nekoliko dana ovamo i izbliza malo pogledate carstvo pamuka? Mogli bismo onda čakom da trknemo u Liverpool, to je uvek vredno truda, pogotovu što se bavite ekonomijom. Jedna soba u mom stanu stoji vam na raspolaganju. Dovde se putuje samo 5¹/₂ časova.

Dakle, razmislite o tome, pa ako ja ne budem mogao da doputujem uoči subote, Vi se hitno odlučite, krenite u 9 časova izjutra iz Londona i onda ste u 2.45 ovde. O svemu ostalom razgovaraćemo — ovde ili tamo.

U međuvremenu, mnogo srdačnih pozdrava od

Vašeg
Engelsa

¹ slatkom trgovinom

85

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

London, 13. avgusta 1862.

Dragi Lassalle,

Da bi krizu odložio bar za nekoliko nedelja, *Engels* je na Tebe preko Borkheima ispostavio menicu na 400 talira, s rokom od 3 meseca, počev od 12. avgusta¹. On Ti šalje *pokriće pre dospeća*. Onda će se menica obnoviti do 1. januara, kada će Ti Engels poslati 300 talira, a Ti ćeš, shodno svom obećanju, sam platiti 100.

Zasad ne treba ništa drugo da uradiš nego da akceptiraš menicu koju je ispostavio Engels. To je altogether² 60 £, dakle, ne pomaže mi. Ali bar je trenutna kriza izbegnuta, a u međuvremenu će se možda naći izlaz.

Stvarno sam kao na trnju i very much troubled³ i ometan u poslu. Ima nekih izgleda da opet dobijem jedan Yankee-list⁴.

Gde si Ti?

Šta radiš?

Šta radi Tvoj stari?⁽⁶¹⁸⁾

Salut od mene i family.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 154. — ² ukupno — ³ veoma^v uznemiren — ⁴ »The Evening Post« (vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 150 i 153.)

86

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Vildbad

London, 14. avgusta 1862.

Dragi Lassalle,

Juče je nekoliko mojih redaka za Tebe otišlo u Berlin. Danas saznajem da si u Vildbadu. Zbog toga ukratko ponavljam smisao onih nekoliko redaka koji Te možda neće naći.

Engels je, da bi odložio propast mojih poslova, 12. avg. ispostavio na Tebe menicu od 60 £ (400 talira) preko Borkheima. Tu menicu treba ovde da mi diskontira Borkheim. *Pokriće Ti Engels šalje pre dospeća.* (Zatim će istu menicu obnoviti do 1. januara 1863, kada će Ti opet poslati 45 £ kao pokriće, a Ti, shodno svojoj ponudi, plaćaš 15 £.) Sada je važno tvoje *akceptiranje*. Borkheim je menicu odmah poslao u Berlin i valjda će krajem ove nedelje, ili početkom sledeće da se vrati; zatim će je odmah vratiti Tebi na *akceptiranje*. Bilo bi mi drago ako bi telegrafisao na adresu S. L. Borkheim, 27, Crutched Friars, London: »I shall accept Mr. F. Engels' bill of £ 60.«¹ Naime, da Borkheim ne bi pravio daljnje troškove sa diskontom. Kod mene je više *periculum in mora*² nego što mogu da napišem.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ »Akceptovaću menicu na 60 £ g. F. Engelsa« — ² opasnije odlagati

87

Marx predsedniku Svetske izložbe
Wilhelmu Schwarzu

u London

19. avgusta 1862.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London N.W.

Vaše vis okoblagorodstvo,

Molim da mi kao *londonskom dopisniku* bečke »Presse« izvolite poslati jednu novinarsku ulaznicu za izložbu.

Iako me je još pre nekoliko meseci redakcija »Presse« pozvala da pošaljem nekoliko *opštih* izveštaja o Izložbi, usled drugih poslova, tek sada mogu da udovoljim tom zahtevu.

Vašem visokoblagorodstvu najodaniji

dr Karl Marx^[619]

88

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Cirihi

London, 20. avgusta [1862].

Dragi Lassalle,

Mislím da ćeš uprkos odlasku u visoke Alpe i Italiju nekoliko dana boraviti u Cirihi, ili bar tamo primati pisma *post restant*. Za svaku sigurnost, saopštio sam i gospodinu Rüstowu da sam Ti pisao u Cirihi »post restant«.^[620]

Uprkos svojoj »situaciji« čitavu bih stvar poništio da se menica na Tebe već ne nalazi u rukama »Braće Meyer« u Berlinu. To je, dođuše, bilo donekle protiv dogovora, jer mi je Borkheim u početku obećao da će on držati menicu do Tvog povratka u Berlin. Ali u tome nisam video ništa rđavo, jer sam Tvoje ime smatrao za *formalnost* kad je reč o prvoj menici; nisam imao pojma da ona ima bilo kakve veze sa tvojom »građanskom egzistencijom« ili da može doprineti koliziji nekakve građanske drame. Ja sam, naime, mislio da je Engelsova garantija na »jedan iznos« od 400 talira dovoljna čak i da se tiče »života i smrti«, a znam da je Eng[els] u novčaním, a specijalno u meničnim stvarima *apsolutno* »tačan i spreman«. Inače Te ne bih bio u ovaj business involvirao¹.

Pošto se sada stvar više ne može poništiti, a da sebe i Engelsa ne obrukam kod B[orkheima], prekosutra ću Ti poslati Engelsov revers². Putuje, naime, tri dana odavde do Mančestera i natrag. *Čim ga budeš dobio*, bilo bi dobro da pišeš »Braći Meyer« (to je firma u Berlinu koja ima Engelsovu povučenu menicu) da ćeš *po svom povratku* da ga akceptiraš.

Još jedanput žaleći što sam Te uvukao u tu stvar — preterana žurba je kriva što sam prevideo da su različite premise sa Tvoje i sa moje strane — ostajem

Tvoj
K. M

¹ posao uvukao — ² Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 89.

89

Engels Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

Mančester, 21. avgusta 1862.

Dragi Lassalle,

Na Vašu želju potvrđujem (što se inače podrazumeva samo po sebi) da ću Vam 8 dana pre nego što dospe rok moje meniče koja je na 400 talira izdata na Vas — do 13. novembra 1862. pribaviti pokriće u Berlinu, a ako mi saopštite kod koga bankara da uplatim sumu, narediću da se tamo uplati do 5. novembra.

Najprijateljskije

Vaš

F. Engels

90

Marx Wilhelmu Wolffu

u Mančester

London, 4. oktobra 62.

Dragi Lupus,

Sigurno si dobio »Barmer Zeitung« sa njegovim štamparskim greškama^[621]. Priloženu cedulju iz »*Elberfelder Zeitung*«-a šalje mi upravo Siebel sa primedbom da je članak u »Barmer«-u zaista preštampan i u »Niederrheinische«-u, isto tako u »Märkisches Volksblatt«-u (ovaj poslednji se izdaje u Hagenu).

Da li se Engels vratio?^[301]

Salut.

Tvoj
K. M.

Marx Ferdinandu Lassalle-u

u Berlin

7. novembra 1862.

9, Grafton Terrace, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi Lassalle,

Freiligrath Ti danas šalje 60 £ za pokriće menice. Njeno *obnavljanje* koje sam Ti nagovestio istovremeno kad i celu operaciju, znači samo to da je Borkheim primio od mene jednu menicu *na 2 meseca post datum* (datirano 6. novembra, dakle, plativo otprilike 9. januara 1863) na iznos od 100 talira ili 15 £.

Iz malo redova, koje mi s vremena na vreme šalješ, vidim da si još ljut i verovatno si oblikom Tvojih pisama to želeo i da naznačiš.

Cela ta priča, ukratko ili nadugačko — svejedno, sastoji se u tome da si Ti u pravu, a ja nisam. Tražiš da Ti pošaljem Tvoje pismo iz Badena⁽⁶²²⁾ u prepisu. U koju svrhu? Da bi se uverio da li je samo Tvoje pismo moglo da bude *povod* za moje pismo u Cirihi¹. Priznavajući ti svaku power of analysis², možeš li *svojim* očima da pronadeš šta su *moje* oči čitale, a pogotovu da li umeš da pročitaš one uslove pod kojima su moje oči čitale? Da bi mi dokazao da sam pogrešno čitao, morao bi da poistovetiš čitača sa uslovima čitanja, bilo bi to jedno izjednačavanje, koje bi Ti opet preduzeo kao L[assalle] pod I[asal]ovskim, a ne kao Marx pod m[arks]ovskim uslovima. Iz toga, dakle, ništa ne bi moglo da proizađe osim nove kontroverze. Koliko malo pri takvim operacijama pomaže power of analysis, vidim iz Tvog pisma. Ti mi, naime, podmećeš ono što ja nisam *mishio*. *Doslovno* shvaćeno, neka Tvoje pismo daje za pravo Tebi, ali koji je *smisao* bio skriven ja de prime abord³ znam bolje od Tebe. Ono što je mene razjarilo, Ti nisi ni naslutio. To je bilo mišljenje koje sam pročitao u Tvom pismu (*neopravdano*, kao što me je ubedilo ponovno hladnokrvnije čitanje) da si *sumnjao* u moje tvrđenje da postupam uz Engelsevo odobrenje. Priznajem Ti, da to ne pominjem u svom pismu i da je, čak i bez obzira na naš lični odnos, čak i posmatrano samo kao objektivni odnos, to bila neukusna pretpostavka. Still it apperaed so to me at the moment I wrote to you⁴. Dalje, priznajem da taj moj stvarni grievance⁵ nije izrečen, možda čak ni naznačen u mom pismu,

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 88 — ² sposobnost za presuđivanje
— ³ unapred — ⁴ Međutim, izgledalo mi je tako kada sam Ti pisao — ⁵ bes

štaviše, ovde je bio issue upon a false point⁶. Tako je to sa sofistikom svake strasti.

Ti, dakle, u svakom slučaju, nisi u pravu zbog načina na koji interpretiraš moje pismo; ja nisam u pravu, jer sam ga napisao i pružio materia peccans⁷.

Da li zbog toga stvarno da se razdvojimo? Ja mislim, ono što je bitno u našem prijateljstvu, dovoljno je snažno da bi izdržalo i ovakav jedan udarac. Priznajem Ti sans phrase⁸ da sam kao čovek na buretu baruta dopustio da me okolnosti nadvladaju, što nije dostojno jednog animal rationale⁹. U svakom slučaju, međutim, ne bi bilo velikodušno s Tvoje strane, da kao pravnik i prokurator iskoristiš protiv mene taj status animi¹⁰ u kojem bih najradije sebi bio prosvirao kuršum kroz glavu.

Dakle, nadam se da će naš stari odnos »uprkos svemu« ostati nepomućen.

Ja sam otada bio na Kontinentu, u Holandiji, Trijeru etc. da bih regulisao svoje odnose¹⁰⁴. J'ai abouti à rien¹¹.

Roschera⁶¹⁶ sam hteo da Ti pošaljem, ali sam otkrio da bi to stajalo = 10 sh., što jeste cena, iako nije i vrednost R[oscher]ova. Međutim, mislim da ću uskoro naći pogodnu priliku.

Moj rođak iz Amsterdama¹² mi piše da će njihovi najučeniji pravnici, na njegov podstrek, iscrpno prikazati Tvoju knjigu¹⁷⁴ u pravničkom časopisu u Amsterdamu.

Salut.

Tvoj
K. M.

Oprilike 6 nedelja nisam mogao da radim na svojoj knjizi i sada nastavljam iako s teškoćama. Uprkos tome, ona se by and by¹³ završava.

⁶ izvor nesporazuma — ⁷ povod zablude — ⁸ bez okolišenja — ⁹ razumnog bića — ¹⁰ to stanje duha — ¹¹ Nisam postigao ništa — ¹² August Philips — ¹³ malo po malo

92

Marx Ferdinandu Freiligrath-u

u London

[London], 16. decembra 62.

Dragi Freiligrath,

Sa zakašnjenjem, uz najlepšu zahvalnost, vraćam Ti £ 5. Moraš mi oprostiti to petodnevno zakašnjenje. Iznenada i neočekivano umro je moj zet R. Schmalhausen iz Trijera, čija je porodica bila veoma potresena pa se tako dogodilo da mi novac ne pošalje blagovremeno.

Nekoliko dana bio sam u Liverpulu i Mančesteru^[322], tim centrima cottonocracy and proslavery enthusiasms¹. Among the great bulk of the middle-classes and the aristocracy of those towns you may observe the greatest eclipsus of the human mind ever chronicled in the history of modern times².

Navratiću ovih dana na čas u Tvoj office, jer moram s Tobom da razgovaram i zbog jednog literary businessa³.

Na »paroles d'un croyant«⁴ odgovoriću ovih dana^[623].

Najlepši pozdrav od kuće kući.

Tvoj

K. Marx

¹ vladavine gospodara pamuka i oduševljenja za robovlasništvo — ² Među velikom masom građanstva i aristokratije ovih gradova može se posmatrati najveće pomračenje ljudskog uma, koje je ikada zabeleženo u istoriji modernog doba —

³ književnog posla — ⁴ »reči jednog vernika«

93

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover^[624]

28. decembra 1862.

London, 9, Grafton Terrace,
Maitland Park, Haverstock Hill

Poštovani gospodine,

Freiligrath mi je pre izvesnog vremena saopštio sadržinu jednog Vašeg pisma. Odgovorio bih već i ranije da me porodične nesreće za some time¹ nisu učinile nesposobnim za pisanje.

Veoma me je obradovalo što vidim iz Vašeg pisma da Vi i Vaši prijatelji imate tako toplo interesovanje za moju *Kritiku političke ekonomije*. Drugi deo je sad stasao do kraja, tj. do prepisivanja načisto i poslednjeg doterivanja za štampu^[27]. Biće otprilike 30 štamparskih tabaka. (To je nastavak sveske I, ali će se pojaviti samostalno pod naslovom *Kapital* i podnaslovom »Uz kritiku političke ekonomije«. U stvari, obuhvata samo to što je trebalo da čini treće poglavlje prvog odeljka, naime »Kapital uopšte«. Tu, dakle, nisu uključeni konkurencija kapitala i kreditni sistem. Ono što Englez naziva »the principles of political economy«² sadržano je u tom tomu. To je kvintesencija (zajedno sa prvim delom), a i razvijanje onog što sledi (sa izuzetkom, na primer, odnosa različitih državnih oblika sa različitim ekonomskim strukturama društva) takođe se lako može izvesti na osnovu datog.

Dugo odlaganje ima sledeće razloge. Najpre mi je 1860. godine skandal oko Vogta oduzeo veoma mnogo vremena, pošto sam morao da preuzmem mnoga ispitivanja o inače irelevantnim stvarima, da vodim procese itd. Godine 1861, zbog američkog građanskog rata, izgubio sam svoj glavni izvor prihoda, »*New-York [Daily] Tribune*«. Moja saradnja u tom listu je obustavljena i to traje sve do danas. Bio sam prinuđen, i još sam prinuđen da se prihvatam kojekakvih poslova da ne bih sa porodicom direktno izleteo na ulicu. Čak sam se odlučio da postanem »praktičar« i trebalo je da početkom sledeće godine stupim na rad u jedan železnički office. Da li da to nazovem srećom ili nesrećom? To nameštenje nisam dobio zbog nečitkog rukopisa. Tako vidite da mi je ostalo malo vremena i mira za teorijske radove. Verovatno je da će isti razlozi uticati na to da konačno pripremanje za štampu potraje duže nego što bih želeo.

Što se tiče izdavača, ni pod kojim uslovima neću gospodinu Dun-

¹ neko vreme — ² »principi političke ekonomije«

ckeru dati drugi tom. Rukopis za svesku I dobio je decembra 1858. a objavio ga jula ili avgusta 1859. Postoje neki ne baš sigurni izgledi da Brockhaus štampa delo. *Conspiration de silence*³, kojom me udostojava nemački literarni ološ, čim primeti da se stvar ne može rešiti psovkanja, za mene je sa knjižarskog stanovišta veoma nepovoljna, bez obzira na tendenciju mojih radova. Čim rukopis bude načisto prepisan (počecu prepisivanje januara 1863), sam ću ga doneti u Nemačku, jer je lakše u ličnom kontaktu izaći nakraj sa knjižarima.

Svi su izgledi da će, čim delo izađe u Nemačkoj, u Parizu biti spremjeno francusko izdanje. Sam da prevodim na francuski, apsolutno nemam vremena, utoliko manje što ću, možda, napisati nastavak, tj. kraj prikaza kapitala, konkurencije i kredita na nemačkom, ili ću dva prva rada sažeti u jedan spis za englesku publiku. Ne verujem da se može računati na uticaj dela u Nemačkoj, pre nego što se njegova vrednost ne potvrdi u inostranstvu. U prvoj svesci je, dođuše, način prikazivanja bio veoma popularan. To je delimično zbog apstraktne prirode predmeta, ograničenog prostora, koji mi je bio propisan i same svrhe rada. Ovaj deo je razumljiviji, jer tretira konkretnije odnose. Pokušaji da se naučno revolucionije jedna nauka nikad ne mogu biti doista popularni. Ali ako se jednom položi naučna osnova, onda je popularisanje lako. Ako vremena opet postanu nešto burnija, ponovo se mogu birati boje i mastila, koji bi obezbedili popularniji prikaz ovog predmeta. Ipak sam očekivao da nemački stručnjaci-naučnici već reda radi moj rad neće sasvim ignorisati. Osim toga, stekao sam nimalo radosno iskustvo da partijski drugovi u Nemačkoj, koji su se dugo bavili tom naukom, i koji su mi o svesci privatno napisali preterane izlive odobravanja, nisu učinili ni najmanji napor da napišu kritiku ili bar samo prikaz sadržaja u časopisima koji su im pristupačni. Ako je to partijska taktika, priznajem da mi je njena tajna nerešiva.

Veoma ću se radovati ako mi povremeno budete pisali o odnosima u otadžbini. Mi očigledno idemo u susret revoluciji — u šta ja od 1850. nikad nisam sumnjao^[625]. Prvi čin će obuhvatiti jedno nimalo veselo novo izdanje budalaština od 1848. do 1849. Međutim, tako to ide u svetskoj istoriji, i to se mora primiti onako kako jeste.

Sa najlepšim željama za Novu godinu

Vaš

K. Marx

³ Zavera ćutanja

1863

94

Marx Josephu Valentinu Weberu
u London^[603]

London, 22. aprila 1863.
9, Grafton Terrace,
Maitland Park, Haverstock Hill

Dragi Weber,

Da li pristaješ da jemčiš za mene u jednom loan society¹ (za 15 do 30 £)?

Ne bih Te opterećivao s tim pitanjem da 1. stvar nije *čisto formalna i bez ikakvog rizika za Tebe*, jer početkom jula dobijam 200 £ od kuće; 2. da Pfänder, koji bi inače bio moj drugi žirant, nije iznenada morao da ode u Mančester na više nedelja.

Osim bolesti u porodici, i sam sam više nedelja bolovao od je-tre, kao što mi se periodično događa, tako da sam *bukvalno bio nesposoban da napišem ma i jedan red*. Otuda odlaganje rada za udruženje², što je meni, naravno, mnogo teže palo nego samom udruženju.

Salut.

Tvoj
K. Marx

¹ Društvo za odobravanje zajmova — ² «Proklamacija o Poljskoj» Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu

95

Marx Jenny Marx

u London^[626]

Gostionica »Venedig«
 Trijer, 15. decembra 1863.
 Sreda

Draga dobra Jenny-srce,

Danas je tačno osam dana kako sam stigao. Sutra putujem u Frankfurt kod tetke Esther¹ (nota bene: dama koja je bila u Trijeru, ranije u Alžiru, stanuje kod tetke, takođe je sestra moja oca, takođe mi je tetka, zove se Babette², vulgo »Bäbchen«, bogata je). Iz Frankfurta ću otići u Bomel³, kao što sam najavio ujaku⁴, na što ga je verovatno spopao užas. Ne pišem ti s ovolikim zakašnjenjem zbog toga što sam zaboravio da to ranije učinim. Svakodnevno hodočastio do stare Westphalenske kuće (u Römerstraße), koja me je više zanimala od svih rimskih starina, jer me je podsećala na moje srećno mladičko doba kada je krila moje najveće blago. Osim toga, svakodnevno me, sleva i zdesna, pitaju za quondam⁵ »najlepšu devojkicu Trijera« i za »kraljicu bala«. Prokleta je prijatno za jednog muža kad njegova žena u fantazijama celog jednog grada nastavlja da živi kao »zračarana princeza«.

Nisam pisao i zbog toga što sam svaki dan hteo da Ti pišem nešto određeno, ali sve do danas ne znam još ništa određeno. Stvar, naime, stoji ovako. Kad sam stigao, zatekao sam, naravno, sve zapečaćeno, osim nameštaja koji služi za svakodnevnu upotrebu. Majka, sa svojom uobičajenom »manijom vrhovnog vođstva«, rekla je Conradiju da se ne brine ni za šta, da je ona sve uredila tako da ujak sredi »sve«. Conradiju je dala od strane beležnika overenu kopiju neke vrste testamenta, koji sadrži samo sledeće odredbe: 1. Emilie⁶ ostavlja sav nameštaj i rublje osim srebrnih i zlatnih stvari; 2. svom sinu Carlu ostavlja 1100 talira etc; Sophie-i⁷ očevo portre. To je ceo testament. (Nota bene: Sophie prima godišnje 1000 talira, koje joj većim delom daje Philips. Ta vidiš da su moji rođaci čestit »svet«.)

Osim tog papirića, moja majka je sudski deponovala još jedan (sada nevažeći) testament. On je ranijeg datuma i *opozvan* je poslednjim testamentom. Bio je napisan pre Emilijine udaje. U njemu je ostavila Emiliji pravo uživanja celokupne imovine. Ujake Martina⁸ i

¹ Esther Kosel — ² Babette Blum — ³ Zalt-Bomel — ⁴ Lion Philips —
⁵ nekada — ⁶ Emilie Conradl — ⁷ Sophie Schmalhausen — ⁸ Martin Presburg

Philipsa imenovala je za izvršioce testamenta. Ona — bolje rečeno, beležnik, pijanica Zell (pokojni) — je zaboravila da *ponovi* odredbu o izvršiocima testamenta u gore opisanom, sada jedino važećem papiriću, tako da je ujak izvršilac testamenta samo na osnovu naše *bonne grace*⁹ (ja, naravno, imam »razloga« za to). O stanju imovine još ništa ne znam, jer sve hartije leže u zapečaćenom ormanu. Zbog formalnosti koje zahtevaju mnogo vremena, skidanje pečata još nije izvršeno, a neće ni biti sve dok ovlašćenja iz Holandije (za Jutu i Sophie) ne stignu ovamo. To je za mene suviše dugo. Zbog toga ostavljam Conradiju punomoć. Drugo nema ništa ovdje u Trijeru (Grünberg je davno prodat), osim 5 tovara vina iz 1858. godine, koje moja majka nije htela da proda u pogodno vreme, kao i nekoliko predmeta od zlata i srebra. To će se podeliti na ravne delove među naslednicima. Ali stvarna imovina je potpuno u ujakovim rukama.

Majka je umrla u 4 sata popodne, 30. novembra, na dan i u sat svoje udaje. Ona je unapred predskazala da će umreti u to vreme.

Danas ću nabaviti stvari za gospodina Demutha i Lieschen. Iscrpnije ću pisati iz Frankfurta ili Bomela. Najlepši pozdrav svima. Poljubi sve umesto mene, a hiljadu puta poljubi Chinese Successor¹⁰.

Tvoj
Karl

(Nadam se da ću u sledećem pismu moći da pošaljem novac.)

⁹ dobre volje — ¹⁰ kineskog prestolonaslednika (nadimak za Marxovu ćerku Jenny)

96

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London

Zelt-Bomel, 23. decembra 1863.

Dragi Freiligrath,

Tvoje pismo me je danas stiglo, pošto ga je moja žena poslala u Trijer, a moja sestra¹ iz Trijera ovamo. London sam napustio drugog dana posle Tvoje posete (u ponedjeljak). Inače bih radi davanja punomoći izvršiocu testamenta morao da putujem u City, što bi za moje tadašnje zdravstveno stanje bilo tegobnije od putovanja preko mora.

»Dr Liebknecht« otprilike od pre godinu dana živi u *Berlinu*. Njegova adresa je: 13, *Neuenburger Straße*. Ja ništa ne znam o toj priči⁽⁶²⁷⁾. Ali se čudim knjižarovom postupku. On je Wilhelmu Liebkn[echt]u uvek isplaćivao honorar za a[ugsburški] »A[llgemeine] Z[eitung]«, dok je L[iebknecht] bio njegov dopisnik. Bilo je, dakle, u njegovoj moći da L[iebknecht]u odbije debitum².

U svakom slučaju je neoprostivo što je L[iebknecht] zloupotrebio Tvoje ime. Prema knjižaru si lišen svake odgovornosti, jer je Williams sam mogao da naplati svoja potraživanja.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
K. M.

¹ Emilie Conradi — ² dug

1864

97

Marx Lionu Philipsu

u Zalt-Bomel

London, 20. februara [1864]¹

Dragi ujače,

Počinjem od kraja. Juče about noon² stigao sam ovamo veoma prozebao, for it was devilish cold³. Da suprotnost bude potpuna — utoliko je topliji bio doček, što mi je pričinilo veliku radost. Jučerašnji i današnji dan — en passant⁴ — bili su najhladniji dani u Londonu. Izgleda, dakle, da mi je suđeno da zimu ne donesem samo u Bomel, nego i u London. I wish the Prussians in Schleswig-Holstein the full enjoyment of this »seasonable weather«. If their patriotism or rather »podaničko oduševljenje« is not cooled down by that, then, Sir, we must give it up!⁵

Malo dete⁶ was quite enchanted by the really beautiful Dolly, Madame August⁷ had chosen for her. I enclose some lines on the part of the child. She did not leave off bothering myself till I had promised her to enclose also for you a letter which she pretends to be written in Chinese characters and wich an English friend has sent her⁸.

U Amsterdamu sam celu porodicu zatekao veselu i u dobrom zdravlju. Pošto je August bio veoma »zauzet, ništa mu nisam rekao o novčanim poslovima. Primio sam bonove od hiljadu guldena kod Assecurantiecassa, koje sam uz Jacques-ovu⁹ pomoć u Roterdamu većim delom pretvorio u menice, za 4. deo about in banknotes¹⁰.

¹ Na ovom mestu i dalje na nekoliko mesta papir oštećen, dopunjeno prema izdanju »Dietz« — ² oko podne — ³ jer bilo je davolski hladno — ⁴ uzgred rečeno

⁵ Želim Prusima u Šlezvig-Holštajnu da puno uživaju »u vremenu koje odgovara sezoni«. Ako se njihov patriotizam ili još bolje »podaničko oduševljenje« (ove dve reči u originalnom pismu usred engleskog, na nemačkom) ne rashladi, onda, gospodine, moramo da se predamo! — ⁶ Eleanor Marx — ⁷ Supruga Augusta Philipsa — ⁸ bilo je očarano zaista lepom lutkicom, koju mu je izabrala gospoda August. Prilažem nekoliko njenih redaka. Nije se smirila sve dok joj nisam obećao da ću Ti poslati i ovo pismo, za koje tvrdi da je napisano kineskim slovima i koje joj je poslao jedan engleski prijatelj. — ⁹ Jacques Philips — ¹⁰ otplrilike u banknotama

U toku dva dana koja sam proveo u Roterdamu Jacques uopšte nije imao slobodnog vremena. Prvog dana je zastupao nekog klijenta u jednom susednom gradiću, drugog dana morao je da prisustvuje jednom expertise¹¹. Učinilo mi se da posle svoje veridbe ima mnogo više nego ranije »an eye to business«¹². Ne sumnjam u to da će kroz nekoliko godina imati pristojnu praksu, utoliko pre što voli pravnikovanje. Sam mi je pričao da dobija gotovo sve naizgled izgubljene parnice, a ako već sam tako nešto priča, čovek mu to može poverovati. Mnogo smo se smejali jednom čoveku, koga naziva »klijentom« par excellence. Taj čovek, rekao mi je, još je mlad i može da izgubi još mnogo para u procesima za sledećih 30 godina or more¹³.

Uzged rečeno: August ima i sasvim osobeno poverenje u nepogrešivost sudova. Tako je, na primer, rekao da Englezi ništa ne gube zbog toga što je parnični postupak tako skup. Ljudi koji se ne parniče, po njemu, imaju isto toliko šanse da dobiju pravdu kao oni koji se parniče. In point of fact, it seemed his opinion, that dear law is as good as cheap law, and perhaps better; and he is a fellow who knows something about such things¹⁴.

August mi je dao tri dela Aardrijkskunde¹⁵, a Jacques me je uz to snabdeo jednom političkom ekonomijom (holandskom) od Visseringa, profesora u Lajdenu, i jednim primerkom *Camera obscura*^{16,28}. Tako sam potpuno snabdeven holandskom literaturom. Frizijska se u Amsterdamu nije mogla naći, iako je samo u jednoj knjižari bilo spisa na 88 *modernih* jezika. Crnački jezici izgleda da su Amsterdamcima bliži od frizijskog, but man always contrives to neglect the things that are nearest to him¹⁶.

»*Sorje Oppenheim*« je već u Amsterdamu napravio veliku senzaciju, a ovde su moje kćerke izvele uz klavirsku pratnju, and they hope to perform it one day before their uncle¹⁷.

Ovde me je dočekaio veliki svežanj novina sa različitih meridijana, but I am firmly resolved do know nothing of politics until Monday next¹⁸.

Now, my dear uncle, I bid you farewell. Despite carbuncles and furuncles I consider the two months I have lived in your house, as one of the happiest episodes of my life, and I shall always feel thankful for the kindness you have shown me.

You will, of course, tell Rothhäuschen¹⁹ that I send him my compliments and that I regret having been forced giving battle to him.

¹¹ veštačenju — ¹² »oko za posao« — ¹³ ili više — ¹⁴ Izgleda da smatra da je skupo pravo isto tako dobro kao jevtino pravo, a možda i bolje; a on je momak koji se nešto razume u te stvari — ¹⁵ geografije — ¹⁶ ali čovek je uvek sklon da zapusti stvari koje su mu najbliže — ¹⁷ i nadaju se da će jednog dana moći da to otepejavu svom ujaku — ¹⁸ ali ja sam čvrsto odlučio da se pre sledećeg ponedeljka nipošto ne bavim politikom — ¹⁹ A. Roodhuizen

My best compliments to the whole family, especially Jettchen²⁰, dr Anrooy and Fritz²¹. Mrs. Marx and the girls send also their compliments. Please to give the enclosed lines to Netchen²².

Yours Truly²³

Charles M.

²⁰ Henriette von Anrooy — ²¹ Friedrich Philips — ²² Antoinette Philips — ²³ A sad, dragi ujače, opraštam se od Tebe. Uprkos čirevima i potkožnim čirevima, ona dva meseca koje sam proveo u Tvojoi kući smatram jednom od najsrećnijih epizoda u mom životu i uvek ću se sa zahvalnošću sećati prijateljstva koje si mi ukazao. Ti ćeš Rothäuschenu, naravno, reći da šaljem svoje dobre želje, i da žalim što sam bio prinuđen da se tako žestoko prepirem s njim. Moje najbolje želje celoi porodici, pre svega Jettchen, dru Anrooy-u i Fritzu. Gospoda Marx i devojke takođe šalju svoje dobre želje. Molim te daj Nettchen priložene redove — ²³ Tvoj odani

Marx Lionu Philipsu

u Ahen

29. marta 1864.

1, Modena Vilas, Maitland Park,
Haverstock Hill, N. W. London

Dragi ujače,

Pretpostavljam da ste Vi već ili još u Ahenu, i zbog toga šaljem ove redove tamo. Da ste čekali lepo vreme, sve dosad biste ostali u Bomelu. U svakom slučaju, ovde je mart quite abominable¹, izuzimajući jedan ili dva lepa dana, hladan, vlažan i stalno veoma promenljiv. Možda je to razlog što se sve do ovog meseca nisam oslobodio tih Verdummelinga² od čireva. Psujem, ali u sebi.

Little³ Eleanor već dva dana žestoko kašlje i to je sprečava da Ti piše. Ali nalaže mi da Te mnogo pozdravim i in regard to the Danish Question, begs me to tell you, that »she don't care for such stuff«, and that »she considers one of the parties to the quarrel as bad as the other, and perhaps worse«⁴.

Teškoća da se razume pruska politika proizlazi iz predrasude ljudi koji, joj pripisuju ozbiljne i dalekosežne ciljeve i planove. Na isti način je, npr. i mormonsku bibliju⁽⁶²⁹⁾ veoma teško razumeti, naime, u njoj nema ni iskre razuma. Pruska je u prvom redu želela da armiju učini popularnom, svrha, kojoj su imale još 1848. da posluže kampanje u Šlezvig-Holštajnu⁽⁶³⁰⁾. Zatim, trebalo je oduzeti teren nemačkim dobrovoljačkim odredima, demokratima i malim državama. Najzad, Pruskoj i Austriji je potreban danski kralj⁵, koji s njima igra istu igru, da bi ga pomoću pressure from without⁶ naveli na to da Dance prisili na izvesne koncesije spolja i unutra. Austrija, naravno, nije mogla da prepusti Pruskoj da sama igra glavnu ulogu i istovremeno je iskoristila priliku da stvori sa njom tešnji savez za other peripeties⁷.

Konferencija u Londonu⁽⁴⁰⁵⁾ će se sastati 12. aprila. Odluka o *personalnoj uniji* Šlezviga i Holštajna sa Danskom, jeste ono *najviše* što ona može učiniti, može učiniti samo manje od toga, nipošto više.

¹ sasvim odvratan — ² nemački način pisanja holandske reči: prokletinje — ³ Mala — ⁴ u vezi sa danskim pitanjem, moli me da ti kažem »da se ona ne bavi tim glupim stvarima« i da »jednu od dve strane koje se svadaju smatra isto tako rdavom kao i drugu, možda čak i gorom.« — ⁵ Christian IX — ⁶ pritisak spolja — ⁷ druga rešenja

Koliko je neozbiljna cela ta afera, uprkos barutu, mecima i prolivanju krvi, pokazuje to što od ovog trenutka niti je Pruska niti Austrija objavila rat Danskoj, ni Danska Pruskoj i Austriji. Najbolji način da se baca pesak u oči jeste da armije marširaju, konjima da trupkaju i topovima da gruvaju.

Despite all that možda će serious conflicts be imminent⁸. Bonaparte gotovo da se smatra obaveznim da svoje troupiers⁹ opet iskorigisti za jedan eksportni posao sa »slobodom« — zbog velikog disaffection¹⁰ koje ne samo da vlada u Parizu nego čak i prilikom izbora⁽⁶³¹⁾ izazovno diže glavu. I psi iz Pruske su im ovog puta otvorili put.

Garibaldijevo putovanje u Englesku⁽⁴⁰⁷⁾ i velike ovacije, koje su mu ovde priređene from all sides¹¹, samo su, or¹² bar bi trebalo da budu Ouverture to a new rising against Austria¹³. Ona je, kao saveznik Pruske u Šlezvigu i Holštajnu i saveznik Rusa prilikom op-sadnog stanja u Galiciji⁽⁶³²⁾, veoma olakšala posao svojim neprijateljima. Uz sadašnje odnose u Poljskoj, Mađarskoj, Italiji, uz raspoloženje naroda u Nemačkoj i potpuno izmenjeni položaj Engleske, jedna nova sveta alijansa, čak bi i Napoléonu le Petit-u¹⁴ omogućila da se igra velikog Napoleona. Sada bi bilo najbolje da mir potraje, jer svaki rat odlaže revoluciju u Francuskoj.

Ubio me Bog! if there be anything more stupid than this political chessboard!¹⁵

Imao sam, zapravo, nameru da Ti pišem još o dvema stvarima, rimskoj diviziji i mraku svemira. Ali pošto se smrkava, a hartija je već pri kraju i treba stići na poštu, moram zasad da završim uz najlepše pozdrave celoj porodici. Isto tako Karlu¹⁶ i supruzi, Jeana enz.¹⁷

Tvoj verni nećak

K. Marx

⁸ Uprkos svemu tome . . . mogu da predstoje ozbiljni konflikti — ⁹ vojnike — ¹⁰ nezadovoljstva — ¹¹ sa svih strana . . ¹² ili — ¹³ uvertira za jedan novi veliki ustanak protiv Austrije — ¹⁴ Napoleonu malom — ¹⁵ ako ima nečeg glupljeg od te političke šahovske table — ¹⁶ Karl Philips — ¹⁷ ne izuzimajući ni Jeana Philipsa

99

Marx Lionu Philipsu

u Zalt-Bomel

14. aprila 1864.

1, Modena Villas, Haverstock Hill,
N. W. London

Dragi ujače,

Nadam se da je napad kašlja prošao. Već nekoliko dana se kod mene nije pokazao nijedan novi čir i moj lekar smatra da sam ih se definitivno oslobodio. Bilo bi krajnje vreme. Izgleda da će sunce najzad ogrejati. Ali sa istoka još duva gadan vetar. Eleanorin kašalj je prestao. Zato njena sestra Jenny ima veoma zao cough¹, koji će² nestati tek sa promenom vetra.

Pre nego što sam dobio Tvoje pismo, Conradi mi je već bio pisao, a ja njemu odgovorio da novac može da mi pošalje pravo ovamo.

Pogledao sam u muzeju Betija *De arithmetica* (književnik iz vremena seobe naroda) o rimskom deljenju (on, naravno, nije poznao *nikakvo drugo*). Iz tog spisa i iz nekih drugih, koje sam uporedio, proizlazi sledeće: Jednostavnija računanja, kao što su ona u domaćinstvu i trgovini nikada se nisu obavljala pomoću pisanih brojki, nego pomoću računaljke s kamenčićima ili nečim sličnim. Na toj računaljki bilo je obeleženo nekoliko paralelnih linija i tu je jedna vrsta kamenčića ili drugih oznaka na prvoj liniji označavala jedinice, na drugoj desetice, na trećoj stotinke, na četvrtoj hiljade itd. Takvim računaljkama služili su se ljudi gotovo kroz ceo srednji vek, a još ih i danas upotrebljavaju Sinesen³. Što se tiče složenijih računanja, Rimljani su imali i tablice za množenje ili Pitagorine jedanput-jedan, doduše, još veoma nepraktične i nezgrapne, jer su jednim delom bile sastavljene od posebnih znakova, drugim od slova grčke, kasnije rimske azbuke. Ali pošto se cela operacija deljenja razdvajala na analizu delilaca i činilaca, a tablica je išla do prilično visokih brojki, to je bilo neophodno da se izrazi kao MDXL rastave. Svaka cifra kao npr. M prvo je razložena na faktore, koji je tvore zajedno sa deliteljem, a rezultati su se zatim sabirali. Dakle, npr. M deljeno sa dva = D (500), D deljeno sa 2 = 250 itd. Da je stara metoda prilikom složenih računskih operacija stvarala nepremostive teškoće, do-

¹ kašalj — ² Na ovom mestu i na više drugih mesta papir oštećen, tekst dopunjen prema Dietz-ovom izdanju — ³ Kinezi.

kazuju i majstorije kojima je morao da pribegava izvanredni matematičar Arhimed.

Što se tiče »mraka svemira«, on nužno proizlazi iz teorije svetlosti. Pošto se boje pojavljuju samo gde se svetlosni talasi odbijaju od tela, a u *prostoru* između nebeskih tela nema ni *atmosfera*, ni drugih tela, taj prostor mora da bude crn kao katran. On propušta ceo svetlosni snop, a mrak je samo druga reč za označavanje te pojave. Osim toga, svemir izvan atmosfere planeta etc, još je i proketo »kond en kil«⁴, pošto zraci mogu da izazovu toplotu samo tamo gde se sudaraju sa telima, zbog čega je već u višim slojevima naše atmosfere, leti kao i zimi, ledeno hladno, i to zbog toga što su ti slojevi veoma razređeni, dakle, relativno bestelesni. But⁵.

Da l' ta muka da nas muči,
Kad nam umnožava slast?⁽⁶³³⁾

A čemu svetlost i toplota, where there is no eye to see the one, and no organic matter to feel the other?⁶ Već je valjani Epikur došao na razumnu zamisao da bogove progna u intermundije⁽⁶³⁴⁾ (i. e. *prazne međuprostore*) i zaista, u te hladne, sveže, kao katran crne »stoffelooze wereldruitme«⁷ spadaju R'ovi⁸ »savršeni psi«.

Da sam postao dobar Holanđanin, vidiš iz toga što je Jennychen pročitala pola »Camera obscura«⁽⁶²⁸⁾, Laura veliki deo of the first volume of the⁹ *Aarkrijkskunde*, me docente¹⁰, a čak i Eleanor zna na pamet *Dans Nonneken dans* i *Klompertjen en zijn wijfjen*¹¹.

Najlepši komplimenti od the whole family¹² Tebi, Karlu, gospođi generalici¹³ enz¹⁴. Kad je vreme ovde tako lepo sigurno ni Ti nećeš morati dugo da čekaš svoj beaujour¹⁵.

Tvoj odani nećak
Karl Marx

⁴ »hladan i mrazan« — ⁵ Ali — ⁶ gde nema oka da prvo vidi, ni organske materije da drugo oseti — ⁷ »svemirske prostore bez materije« — ⁸ verovatno: Roodhuizens — ⁹ prvi tom — ¹⁰ uz moju pomoć — ¹¹ holandske dečje pesmice — ¹² cele porodice — ¹³ verovatno tašta Karla Philipsa; njegov tast je bio general — ¹⁴ ne izuzimajući — ¹⁵ lepi dan.

100

Marx Jenny Marx

u London

[Mančester], 9. maja 1864.

Draga Jenny,

Poor¹ Lupus umro je danas, 10 minuta posle 5 po podne. Baš dolazim od njegovog odra.

Kada sam stigao iz Londona, pošao sam još iste večeri da ga vidim; bio je bez svesti. Sledećeg jutra me je prepoznao. Bio sam sa Engelsonom i dvojicom lekara², i kada smo krenuli, viknuo je (slabim glasom): Vi ćete se još vratiti. Bio je to svetao trenutak. Uskoro zatim pao je u apatiju. Do četvrtka uveče, zapravo do petka uveče, bolest kao da se kolebala, ishod je izgledao neizvestan. Od petka uveče, sve dok nije preminuo, bio je bez svesti. Toliko dugo je — doduše, bez bolova — trajala borba sa smrću. On je, neosporno, žrtva bombastičnog nadrilekara³. Sutra ću pisati više.

Sa njim je otišao jedan od naših malobrojnih prijatelja i saboraca. On je bio čovek u najboljem smislu te reči. Pogreb će mu biti u petak.

Tvoj

Karl

¹ jadni — ² Louis Borchardt i Eduard Gumpert — ³ Louis Borchardt

101

Marx Jenny Marx

u London

[Mančester], 10. maja 1864.

Draga Jenny,

Poor¹ Lupus je, kao što se sada vidi — Borchardt je to i ranije znao — neprekidnim radom zgrnuo čitavu imovinu.

On je Engelsa, Borchardta i mene naimenovao izvršiocima svog testamenta (od decembra 1863) i beležnik nam ga je upravo pročitao. On je ostavio:

1. 100 £ Schiller-institutu u Mančesteru^[594],

2. 100 £ Engelsu,

3. 100 £ Borchardtu,

4. celi ostatak, koji iznosi 600 - 700 £ meni (Tebi i deci, ukoliko bih umro *pre* njega; on je predvideo sve mogućnosti) isto tako svoje knjige i ostale stvari od vrednosti.

Ja sada moram u njegov stan da sredim papire. Srećom stanovao je, bar poslednjih 6 - 7 nedelja, kod plemenitih, valjanih i dobrih ljudi, gde je uživao odličnu negu. Neukusni telegrami zbog bolničara² — o kojima Gumpert ništa nije znao — predstavljali su B[orchardt]ovo bombastično hvalisanje; on se pravio važan.

Hiljadu poljubaca Tebi i deci.

Tvoj
Karl

¹ jadni — ² Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 217.

102

Marx Jenny Marx

u London

[Mančester], petak, 13. maja 1864.

Drago srce,

Danas je bio pogreb našeg valjanog druga¹. Namerno nisu poslate nikakve pozivnice, inače bismo pola grada digli na noge. Tako su učestvovali Borchardt, Gumpert, Engels, Dronke, Steinthal, Marotzki (lihtprotestantski^[635] pop, kod koga je Lupus bio nastavnik i koji je došao kao lični prijatelj), Beneke (jedan od najuglednijih ovdašnjih trgovaca), Schwabe, (isto tako), još 3 druga trgovca, nekoliko dečaka i otprilike 15 - 20 lica iz »lower classes«², među kojima je Lupus bio veoma popularan. Ja sam, naravno, držao mali posmrtni govor. Ta me je dužnost veoma potresla, tako da me je nekoliko puta izdao glas. Freiligrath se pismeno izvinio. Njegov pretpostavljeni Fazy je, naime, sada u Londonu. Engels, a pogotovu Dronke nisu prihvatili to izvinjenje i D[ronke] će sutra u Londonu pozvati da se objasne.

Prinuđen sam da zbog završavanja poslova, plaćanja poreza na nasleđstvo, polaganje zakletve itd. ostanem ovde još bar 3 - 4 dana. Naravno, neću napustiti Mančester dok se sve ne obavi.

Na početku se mislilo da je jadni Lupus patio od početnog omekšanja mozga. To je, međutim, bilo netačno. Gumpert je unapred rekao da boluje od hiperemije mozga (*prepunjavanja mozga krvlju*). To je sekiranje i potvrdilo, čime se istovremeno dokazalo da bi i danas bio u životu da su ga pravilno lečili. Borch[ardt] je slučaj *na najnesavesniji način* baš sasvim zapustio. Pa, ipak, zbog toga ne sme da se diže galama, pogotovu ne zbog porodice B[orchardt], koja je Lupusu (naročito B[orchardt]ova najstarija ćerka) nežno bila sklonna, mnogo je učinila za njega, i on ju je veoma cenio. Ipak sam današnji B[orchardt]ov poziv na ručak (gde bi Engels etc, trebalo da budu prisutni) odbio izjavivši da ne mogu da prihvatim nikakvo gošćenje na dan W[olff]ovog pogreba.

Dronke se izvinjava što nije odgovorio na Tvoje pismo. Jadnik, zbog smrti svoje dece bio je i suviše potresen da bi mogao da piše.

Lupus je sva pisma naše dece brižljivo čuvao i gospođi Borchardt, još i u poslednjoj nedelji života često pričao koliko mu je radosti donela Tussychen svojim poslanicama.

¹ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 101. — ² »nižih klasa«

Marotzki je prekjuče (posle krizme, između ostalih bio je tu i jedan mladi B[orchardt]) održao u crkvi javni pohvalni govor .Lupusu. Ne verujem da je iko u Mančesteru bio tako omiljen kao naš čovečuljak (koji je još kao dete slomio obe noge i godinama se lečio). U pismima iz njegove zaostavštine nalazio sam najprijateljskije dokaze saučešća sa svih strana, od učenica, učenika, a pogotovu od majki.

Moji najlepši pozdravi svima.

Tvoj
Karl

Pošalji immédiatement³ 3 fotograma od dear Eleanor.

³ smesta

103

Marx kćerki Jenny

u London

[Mančester], utorak, 17. maja 1864.

Milo moje dete, vragolanko moja,

Verovatno ću napustiti Mančester u četvrtak 19. maja, ove nedelje, i verovatno će Engels doći sa mnom^[410]. Ako se što izmeni, javiću Vam blagovremeno.

Juče sam posetio Ernesta Jonesa i obnovio staro prijateljstvo. Primio me je veoma srdačno. Eichhoff, koji se trenutno nalazi ovde i koji Vas sve pozdravlja, pisao mi je jutros da je zet dra Rodea-Marieta iznenada preminuo. Čerka¹ se tako, silom prilika, vratila u Liverpool roditeljima. Eichhoff se najzad stalno zaposlio kao trgovinski službenik.

Mali Dronke, koji je danas stigao iz Londona, priča zabavne stvari o svom susretu sa Freiligrathom pre nekoliko dana. Freiligrathov poslodavac Fazy prisustvovao je sastanku u 2, Royal Exchange Buildings.

Moj stari prijatelj Strohn, čije je zdravlje, na žalost, veoma popustilo i koga sam jedva prepoznao, došao je iz Bradforda da me vidi, pošto mu je Eichhoff rekao da sam u Mančesteru.

Gumpert je srećan što mu se rodio sin.

Ove redove upućujem Tebi, jer češ, verovatno, morati da ustupiš svoju sobu Engelsu, mislim da je samo ona pogodna za gosta. Ne brinite za vino, mi ćemo ga doneti, ali desetak boca svetlog piva dobro će doći našem Mančesteru. Pošto ove nedelje ovdašnji advokati praznuju^[636], ne mogu da svršim posao. Stvari će se srediti tek iduće nedelje, i to bez mene.

Iz mamičinog pisma vidim da se Marie Lormier ne oporavlja i to me zabrinjava. Ovi lekari su pravi šarlatani.

Tvoje pismo zateći će me u Mančesteru ako ga pošalješ sutra pre 5 sati posle podne.

Nadam se, drago moje dete, da ću Te naći u najboljem zdravlju. Ponizno pozdravljam Tvog naslednika², a značajno namigujem svom sekretaru³.

Tvoj verni
Stari

¹ Thelma Marriet — ² Eleonoru Marx — ³ Lauri Marx

Veoma bih voleo da za *celu* porodicu kupim ovde mančestersku svilu, ali zbog praznika poslovi su u zakašnjenju, pa neću moći da ispunim tu želju.

Možeš reći mami da se G. J. Harney ponovo oženio i otputovao iz Evrope u Australiju⁽⁶³⁷⁾.

Prevod sa engleskog

104

Engels Hermannu Engelsu

u Barmen

Mančester, 24. maja 1864.

Dragi Hermann,

Moraš mi oprostiti što sam dozvolio da čekaš na odgovor na Tvoje pismo od 7. i ono od 18.

Onih 1000£ ne mogu da Vam pošaljem pre 1. jula ili nešto kasnije. Naime, najpre moram da sačekam bilans od 30. juna o. g. pošto bi se G. E[rmen] lišio svog ugovora, jer od £ 10 000, koje moram da uložim, ne sme nedostajati ma samo i jedan peni, pa moram do tle strogo da pazim. To sam i majci pisao 7. aprila^[638], i zbog toga ćete W[iebelhaus] & B[usch]a Vi tamo najbolje moći da podmirite. I inače ne bih uspeo da nabavim menice s tako kratkim rokom od 8 dana na iznos od £ 1000. Dakle, o tom predmetu više u julu ili avgustu, meni se uopšte ne žuri.

Uostalom, mislio sam na to, da ovih £ 1000 delimično pokrijem time što bih naterao G. E[rmen]a, da Vama *prethodno* pošalje kamatu od £ 375 koja prispeva 30. juna; ali, pošto nam bankar sada plaća 6% kamate, on će paziti da Vam ne da novac za 5%.

Što se tiče mog salda kod Vas, s njim mora da se postupi ovako:

Na dan 30. juna kod Vas će se opteretiti u *moju* korist £ 10 000, koje po ugovoru moraju da ostanu ovde. Od toga se dobija moj saldo koji se nalazi kod Vas, *sa kamatama u moju korist; za ostatak moram ja Vama da nadoknađim kamate za 5%*. Deo mog salda, na koji majka ima pravo uživanja, najbolje je da ostane *posebno* na računu u moju korist, pošto ne nastupa u kamatnom računu u moju korist, pa bi tako samo izazvao zabunu u računanju.

Jedino pitanje, koje pri tom treba razmotriti, jeste kurs po kome se £ pretvara u talire. Po mome mišljenju, za sadašnji slučaj i sve buduće slučajeve koji će se pojaviti na mom kontu, bilo bi najjednostavnije uzeti prosečni kurs talira 6,20 srebrnih groša, kao što je otac to uvek činio u svojim knjigama; tako da bi £ 10 000 bilo opterećeno sa 66 666 20 talira, dok bi se sva moja pokrića koja se imaju vršiti u £ odobravalu po istom kursu. Razmislite o tome i obavestite me šta o tome mislite.

O prenosu £ 10 000 na moj konto ne morate G. E[rmenu] ništa da javite, uslovi ugovora zadovoljavaju sve vas.

Najlepše se zahvaljujem na slikama, veoma su dobre, Tvoje lice su malo više mazali kičicom nego što je potrebno. Ali učini sad da i

uskoro stignu za album i podseti na to i Boellingove, od kojih još ništa nisam dobio. Od Blankovih mi nedostaje Maria senior, Emil junior, Rudolf i oni mlađi.

A-propos. Ako bi tamo E[rmen] & E[ngels] bili pozvani da uplate iznos za posmrtnicu koju su zajedno potpisali u listovima »Kölnner«, »Breslauer« i augsburškom »Allg[emeine] Zeitung«-u, molim Te da to obaviš na moj račun^[639].

Pozdravi majku, ako je još u Barmenu i reci joj da sam veoma dobro. Srdačno pozdravljam Emmu¹ (ona još nije tako punačka kao ranije, ali nadajmo se da će i to biti) i male, kao i Rudolfove², Blankove i Boellingove.

Tvoj
Friedrich

¹ Emma Engels — ² Rudolf Engels

105

Marx Lionu Philipsu

u Zalt-Bomel

London, 25. juna 1864.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill

Dragi ujače,

Najlepše Ti se zahvaljujem na iscrpnom pismu. Znam koliko Ti je zbog očiju tegobno da pišeš i zaista uopšte ne očekujem da mi odgovoriš na svako pismo. Radujem se što vidim iz Tvog pisma da si dobro sa zdravljem i da Tvoja duhovna vedrina nije pokolebana ni otkrićima prof. Dozyja¹. Međutim, otkada je Darwin dokazao da imamo zajedničko poreklo s majmunom, teško da još any shock whatever² može da potrese »našu gordost na pretke«. Da je pentateuh³ sročćen tek posle povratka Jevreja iz vavilonskog ropstva, razjasnio je već Spinoza u svome *Tractatus theologico-politicus*.

Eleanor se sama zahvaljuje u priloženim redovima što si joj poslao Tvoj fotogram, koji je toliko dobar, koliko te slike uopšte mogu da budu dobre. Dete mi je »svoje pismo« već pre 3-4 dana stavilo na pisaćí sto.

Čirevi su mi se bili povratili i tek sam 14 dana opet potpuno zdrav. Pošto mi je ta tegobna bolest veoma smetala u radu, a, osim toga, lekar mi je zabranio naporni i mnogočasovni intelektualni rad — ja sam, što će Te veoma začuditi, pomalo špekulisao sa američkim funds⁴, ali *poготовu* sa engleskim akcijama, koje ove godine ovde rastu kao pečurke (za sva moguća i nemoguća akcionarska preduzeća), dostižu, veštački, određenu nerazumnu visinu i onda se najčešće rasprsnu. Na taj način sam dobio 400£ i sada, kad komplikovaniji politički odnosi pružaju nove mogućnosti za igru, počecu nanovo. Ta vrsta operacija zahteva samo malo vremena, a nešto već mogu da rizikujem da bi oduzeo novac svojim neprijateljima.

U mojoj kući sve je prilično dobro. Za Jennychen lekar želi »change of air«⁵, pa ako Ti i sudbina nemate ništa protiv, krajem leta posetiću Te sa svoje 3 kćeri⁶.

Ishod konferencije⁴⁰⁵ koja je ostala bez rezultata, telegraf je verovatno već saopštio all over Europe⁷. Jedini koji u ovoj diplomatskoj

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 225. — ² bilo koji šok uopšte ...

³ pet knjiga Mojsija u Starom zavetu — ⁴ državnim obveznicama — ⁵ promenu vazduha — ⁶ Vidi u ovom tomu, Drugi deo, pismo br. 107. — ⁷ celoj Evropi

tragikomediji neometano slede stare ciljeve i majstorski igraju jesu les Russes⁸. Na jednoj strani, obnavljaju Svetu alijansu, teraju nemačkog vola u rat i time skreću pogled Evrope sa sopstvenih ogromnih uspeha u Poljskoj i Čerkeskoj; na drugoj strani, huškaju Dansku da pruži otpor i na kraju će, posredstvom gospodina Palmerstona, postići da Engleska objavi rat kako bi se održao ugovor iz 1852,^[388] za koji je sada *na osnovu dokumenata* dokazano da ga je diktirala Rusija! Englezi, koji nisu objavili rat zbog Poljske, iako su ih na to obavezivali ugovori iz 1815; koji nisu objavili rat zbog Čerkeske, iako Rusija pomoću Kavkaza obezbeđuje sebi vlast nad *Azijom*, treba da objave i — I think it probable⁹ — objaviće rat zbog jednog ugovora koji je diktirala Rusija, dok ta ista Rusija zvanično staje na stranu protivnika tog istog ugovora. C'est incroyable!¹⁰ U engleskom narodu ne postoje ni najmanje simpatije prema Danskoj (iako, naravno, ima dovoljno antipatije prema Pruskoj i Austriji); nije bilo moguće održati one single public meeting¹¹ za Dance; prikupljanje priloga, koje su neki aristokrati organizovali za danske ranjenike, proved a complete failure¹²; ali engleski narod ima priliku da se izjasni o svojoj spoljnoj politici koliko i čovek sa Meseca. Public Opinion¹³ zastupljeno u »Times«-u etc. »propisuje« sâm old Pam¹⁴.

Kopenhagen je od 19. do 21. juna bio na tački revolucije. Kralj¹⁵ je primio *rusku* depešu, u kojoj mu je savetovano da se izjasni za personalnu uniju vojvodstava sa the Danish Crown¹⁶. Kralj, obična ruska kreatura (oni su njegovog sina¹⁷ doveli u Atinu, njegovu kćerku¹⁸ u Englesku, a njega samog postavili na danski presto), izjasnio se za ruski predlog. Ministar Monrad je protiv njega. Tek posle dvodnevnih debata, Monradove ostavke i demonstracija in the streets of Copenhagen¹⁹, novopečeni king²⁰ je uvukao rogove, but in this way Russia has again shown the cloven foot²¹. Uostalom, bez obzira na to što Rusija ima posebne interese da se rat nastavi i proširi u njene opšte interese spada da evropski narodi, čiji je ona zajednički neprijatelj, jedan drugome razbijaju glave. Airs²² koju sebi daje Pruska — lepi Wilhelm kao William the Conqueror²³ — baš je komičan. Ta divota imaće strašan završetak.

Kakav je *good Palmerston*²⁴ videćeš iz isečka »Morning Post«-a^[640] (Palmerstonovog privatnog glasila) koji prilažem; to je odlomak jednog Ferrand-ovog govora u parlamentarnoj debati. Reč je samo o

⁸ Rusi — ⁹ ja to držim za verovatno — ¹⁰ To je neverovatno! — ¹¹ jedan jedini javni miting — ¹² pokazala se kao potpuni neuspeh — ¹³ javno mnjenje — ¹⁴ stari Palmerston — ¹⁵ Christian IX — ¹⁶ danskom krunom — ¹⁷ Wilhelm (kao kralja Đorđa I od Grčke) — ¹⁸ Alexandra — ¹⁹ na ulicama Kopenhagena — ²⁰ kralj — ²¹ ali je na taj način Rusija bar pokazala svoje prave namere — ²² važnost — ²³ Wilhelm I kao Wiljem Osvajač — ²⁴ *dobri Palmerston*

naimenovanju jednog *charity inspector* (vladinog nadzornika za dobrotvorne institucije). Iz delova koje sam podvukao videćeš šta Pamu sve kaže u lice u parlamentu, a da mu se impregnirana koža ipak ne promoci.

Garibaldija namerno nisam video during his stay at London^{25[407]}. U Kapreri bih ga posetio, ali ovde u Londonu he served only as a peg for every selfimportant fool to hang his carte de visite upon²⁶.

Najlepši pozdravi the whole family²⁷. Moja žena takođe pozdravlja Tebe and family.

Yours truly²⁸

Ch. Marx

²⁵ za vreme njegovog boravka u Londonu — ²⁶ on je svakoj budali, koja se pravi važna, služio samo kao kuka, na koju se može zakačiti sopstvena posetnica
— ²⁷ celoj porodici — ²⁸ Tvoj odani

106

Marx Ferdinandu Freiligrathu

u London

1, Modena Villas, Maitland Park,
12. jula 1864. [London]

Dragi Freiligrath,

Danas (upravo ovog trenutka) dobih jedno pismo, na koje mi se čini da je adresa stana pisana Tvojom rukom. Ako jeste, voleo bih da znam *kako* je pismo dospelo do Tebe? Pisao ga je ona hulja Braß (iz Berlina), koji ima drskosti da mi nalaže da neku hartijetinu pošaljem Biscampu^[641]. Pošto tu hartijetinu Biscampa već mnogo godina nisam video, čak i ne znam šta da radim da se oslobodim te hartijetine, pošto mi je whereabouts¹ subjekta nepoznato.

Pišem Ti iz kreveta, zbog potkožnog čira (mogao je da bude vrlo opasan); nekoliko dana nisam smeo da ustajem. Prokleta bolest neprestano se obnavlja.

Ukoliko ne budem sposoban da od danas pa do 15. (zaključno) sam odem u City, gde bih imao da obavim i druge poslove — što se može dogoditi — 15. o. m. ću Ti po Lenchen², uz najveću zahvalnost, vratiti £ 30.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ boravište — ² Helene Demuth

Marx Lionu Philipsu

u Zalt-Bornel

17. avgusta 1864.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi ujače,

Tvoje pismo me je sinoć zateklo ovde, pošto sam se vratio iz Britanskog muzeja. Bilo je već suviše kasno da odmah odgovorim. Ne moram ni da Ti kažem koliko smo se i ja i svi moji uplašili zbog sadržine Tvog pisma.^[642] Jedno ne razumemo. Zašto Ti i Nettchen¹ niste odmah napustili kuću? Ja bih Ti savetovao da to ipak učiniš. Kada se isti slučaj dogodio u mojoj kući, odmah sam udaljio decu; Rieseвица² može i bez Vas da se neguje. Zašto bez potrebe izazivati opasnost? Oprostićeš mi što se mešam, ali moj strah za Vas je i suviše velik to mince matters³. Zaista žalim što nisam kod Vas, jer na mene, kao što znam iz iskustva, ta bolest, ne deluje, i ja bih Vam, ako već kuću nipošto ne želite da napustite (but why not?⁴), uvek mogao pomoći kad nastane kriza, a u takvim prilikama dvoje je bolje nego jedno, a troje nego dvoje, to kill time and rough it⁵.

O našem sopstvenom življenju u poslednje vreme pisao sam Nettchen i ona će ti saopštiti ono malo što je uopšte vredno pomena. Sve u svemu, dobro nam je i svi članovi porodice su sada potpuno zdravi.

Ovde je sada političko i društveno zatišje. Svako ko može kida ili u inostranstvo, ili u ovdašnja primorska mesta. Monotonija se samo za dan-dva prekida izveštajima o strahovitim railway accidents⁶. Kapital ovde ne stoji toliko pod policijskim nadzorom, kao na Kontinentu, i zbog toga railway director-ima⁷ uopšte nije stalo do toga how many people are killed during en excursion season, if only the balance looks to the comfortable side⁸. Svi pokušaji da se ti railway-kraljevi učine odgovornim za svoje homicidal neglect of all precautionary measures⁹, do sada su propali zbog velikog uticaja koji railway interest ima na House of Commons¹⁰.

¹ Antoinette Philips — ² Kućna pomoćnica u kući Liona Philipsa — ³ da bih ulepšao stvari — ⁴ ali zašto ne? — ⁵ da bi se ubilo i prebrodilo vreme — ⁶ železničkim nesrećama — ⁷ direktorima železnica — ⁸ koliko će ljudi biti ubijeno za vreme izletničke sezone, ako se samo finansijski bilans pokaže pozitivan — ⁹ kažnjivo neizvršavanje mera sigurnosti — ¹⁰ železnica . . . Donji dom

Drugu rasonodu ovde predstavlja the anxiety prevailing in mercantile circles because of the rise of the rate of discount!¹¹ Ako se sadašnja rate of discount nekoliko nedelja održi na sadašnjoj visini, sigurno će nastati veliki crash¹² za mirijade swindling joint stock companies¹³, koja su ove godine izrasla kao pečurke. Poneki krupniji bankrot u Cityju već ukazuje na skorašnju oluju.

Kroz ruke mi je nedavno prošla jedna veoma značajna knjiga iz prirodnih nauka, Groveov *Correlation of physical force*. On pokazuje kako su mehanička pokretačka snaga, toplota, svetlost, elektricitet, magnetizam i chemical affinity¹⁴ zapravo samo modifikacije jedne te iste sile, da se uzajamno stvaraju, nadomeštaju, prelaze jedna u drugu itd. On vrlo vešto odstranjuje odvratne metafizičko-fizičke izmišljotine, kao što su »latentna toplota« (takođe »nevidljiva svetlost«), električni »fluid« i slične pis aller¹⁵, kojima se reči postavljaju na mesto gde nedostaju misli.

Nadam se da ću uskoro od Vas čuti dobre vesti. Toliko mislim na Vas da danas ne mogu da se usredsredim na važne American news¹⁶.

Cela porodica šalje srdačne pozdrave. Mene preporučí Jetchen¹⁷, dru¹⁸, Fritzu¹⁹ et Co.

Tvoj verni nećak

K. M.

¹¹ briga koja u poslovnim krugovima vlada zbog povećanja diskontne stope — ¹² krah — ¹³ prevarantskih akcionarskih društava — ¹⁴ hemijski afinitet — ¹⁵ ispomoci za nuždu — ¹⁶ vesti iz Amerike — ¹⁷ Henriette van Anrooy — ¹⁸ Dr van Anrooy — ¹⁹ Friedrich Philips

108

Marx Jenny Marx

u Brajton

London, 2. septembra 1864.

Draga Jenny,

Juče sam dobio pismo od Freiligratha — šaljem prepis — iz koga ćeš videti da je Lassalle smrtno ranjen u jednom dvoboju u Ženevi. Vest nas je zaprepastila, jer je L[assalle] ipak i suviše dobar da bi na takav način nastradao. Pošto sam primio pismo, otišao sam Freiligrathu, tj. u njegov stan, pošto sam znao da je Ida¹ odsutna. Izgledao je veoma »prijatno« iznenađen mojim dolaskom. Sa njim je bila njegova kćerka Louise. Ostala družina vraća se krajem nedelje. Louise je 2 nedelje bila u Brajtonu kod *Franciske Ruge*. Zbog odnosa Freilig[rath]-Ruge etc. čuvaj se sa svojim kartama baronice. Ruge je od one vrste ljudi koja bi to mogla da zloupotrebi.

Freilig[rath] uopšte nije bio tako »ganut« kako se pretvara u pismu, nego je pravio pošalice na L[assalle]ov račun, kao da se ništa strašno nije dogodilo. Kazao mi je da se njegova banka nalazi u krizi i da joj ženevska priča i Fazyjeva uloga u njoj^[443] posebno čine veliku štetu. Na kraju Tussy's last². Pošto iz F[reilig[rath]ovog pisma proizlazi da je L[assalle] išao na dvoboj zbog jedne dame³ kojom je hteo da se oženi, Laura nas je podsetila na to da on svakoj dami izjavljuje »da može da je voli samo 6 nedelja«. Ovako, rekla je Tussy, »he is warranted for 6 Weeks⁴.

Jennychen pomamno radi u svojoj Greenhouse⁵. Svi su dobro i šalju pozdrave.

The Old One⁶F[reilig[rath]ovo pismo⁷.

»Upravo sam primio pismo od Klapke iz Ženeve. On piše: „Lassalle je ovde imao ljubavnu romansu, ali časnu, pošto je nameravao da se oženi devojkom, — kćerkom bavarskog poslanika gospodina von Dönnigesa. Otac se suprotstavio ženidbi, devojka je varala jadnog Lassalle-a; jedan njen raniji verenik⁸, pomenuti lažni princ, stigao je iz Berlina, došlo je do objašnjenja, do neprijatne razmene pisama i do poziva na dvoboj. Lassalle-ovi sekundanti bili su pukovnik Rüstow i moj zemljak general grof Bethlen. Lassalle se, kao što to pri-

¹ Ida Freiligrath — ² Najnovije o Tussy — ³ Helene von Dönniges — ⁴ »on je 6 nedelja siguran« — ⁵ zimskoj bašti — ⁶ Stari — ⁷ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 232. — ⁸ von Rucowitz

liči čoveku njegovog glasa i njegovog političkog položaja, držao hrabro i dostojanstveno. Pogođen je u trbuh i u hotelu „Victoria“ lebdi između života i smrti. Nesreća je u tome što je metak ostao duboko u telu, pa se lako može dogoditi da se rana zagnoji. Posetio sam ga odmah pošto sam stigao i zatekao ga kako diktira testament, inače, bio je sabran i mirno je očekivao smrt. Nadajmo se da će, uprkos rđavim predskazivanjima lekara, srećno prebroditi krizu.’

Toliko Klapka. Ja rado priznajem« (kakav afektiran način izražavanja, kao da on leži na mukama!) »da me je ta vest duboko pogodila i ja sam odmah telegrafisao Klapki da Lassalle-u, ukoliko je još u životu, izrazi moje saučešće i moju žalost. Klapka će mi telegrafski odgovoriti, odmah ćeš saznati što mi bude saopšteno.«

109

Marx Sophie von Hatzfeldt

u Berlin

12. septembra 1864.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Draga moja gospodo grofice,

Shvatićete koliko me je potpuno neočekivana vest o Lassalle-
-ovoj smrti iznenadila, zaprepastila i potresla. On je bio čovek koga
sam veoma cenio. Za mene je to utoliko sudbonosnije što u poslednje
vreme nismo bili u vezi. Razlog niti je bilo samo *njegovo ćutanje* —
jer *on* je započeo, ne ja — niti moja bolest koja je trajala više od go-
dinu dana, i koje sam se oslobodio tek nedavno. Ima tu još razloga
koje bih Vam mogao usmeno saopštiti. Budite uvereni da osećam du-
boki bol zbog toga što nam je Lassalle otet. A pre svega, saosećam sa
Vama. Znam šta Vam je značio pokojnik, šta njegov gubitak znači
za Vas. Radujte se jednome. On je umro mlad, u trijumfu, kao Ahil.

Nadam se, draga moja gospodo grofice, da će Vam Vaš uzvi-
šeni i hrabri duh pomoći da izdržite ovaj udarac i da ćete uvek biti
uvereni u potpunu odanost

Vašeg iskrenog prijatelja

Karla Marxa

PRILOZI

1

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, 14. avgusta 1860.]

Dragi gospodine Engels,

Mohr, vas moli da mu, ako je ikako moguće, do petka ili subote napišete jedan članak. Na žalost, već ih je nekoliko otpalo, a i današnji mi još izgleda problematičan¹. Anything will do². Možda neku priču o napadu na Veneciju ili sl.

Nadam se da ću još ove nedelje početi da prepisujem brošuru³. Stvar se toliko odugovlači, a meni se čini da je Karl pravi i suviše temeljno.

»Analiza Tehovljevog pisma« me pakleno ljuti, u tom grmu leži zec. Sve ostalo bolje napreduje.

Od Schilya i Beckera svakodnevno dolaze nove hrpe materijala; koji takođe treba da se obrade u spis. Na žalost, još ništa nije preduzeto ni sa jednim knjižarom. Ali posao treba da se završi još ove nedelje. »Ko ne veruje, greši.«

Srdačni pozdravi od devojaka i mene.

Vaša

Jenny Marx

¹ Karl Marx: *Novi sardinski zajam — Predstojeći francuski i indijski zajmovi*
— ² Bilo šta bilo. — ³ *Gospodin Vogt*

2

Jenny Marx Engelsu
u Mančester

[London, posle 5. oktobra 1860]

Dragi gospodine Engels!

Upravo su opet stigli korektorski tabaci¹, koje Mohr odmah mora da pregleda i da pošalje natrag u City. On mi zbog toga na brzinu, pre nego što se zatvori pošta, nalaže da Vam javim da smo veoma dobrodošlu banknotu od 5£ uredno primili.

Srdačno Vas svi pozdravljaju.

Vaša

Jenny Marx

¹ pamfleta *Gospodin Vogt*

3

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, pre 16. marta 1861]

Dragi moj gospodine Engels,

Kako da Vam zahvalim za svu ljubav i vernost sa kojima već godinama stojite uz nas u našoj bedi i našim patnjama! Bila sam tako radosna kada sam videla da šaljete petostruko od onog što sam očekivala, bilo bi licemerno da to ne priznam, pa ipak je moja radost bila mala u poređenju sa radošću koju je pokazala Lenchen!¹ Kako su samo zasvetlele njene gotovo ugašene oči kada sam dotrčala gore i rekla joj: »Engels je poslao 5 £ za Tvoje potrebe«.

Čini mi se da je zapaljenje prošlo — i lekar je juče našao da je teškoj bolesnici nešto bolje. Pitanje je samo da li slabost nije i suviše velika i da li neće nastupiti neko krvarenje ili zapaljenje! Najgore je što joj ne smemo davati ništa za jačanje, jer kod zapaljenja se moraju izbegavati sva stimulativna sredstva. Svi smo dane i noći provodili u brizi, a ja sam se dvostruko brinula, jer ne znam tačno šta je s Karlom, da li je u Berlinu ili gde drugde¹⁸⁴¹. Danas opet nema pisma.

Jadni Lupus, kako mi ga je žao. Ležati bez pomoći, bez brižne nege i potpuno à la merci² jedne gramzive landlady³; ali, zaista je sam mnogo kriv za svoje nevolje. Čemu ta strahovita pedantnost, ta savjesnost. Trebalo bi da starog gospodina malo više uzmete pod kontrolu, a naročito da mu ogadite džin i brendi, te zaklete neprijatelje kostobolje. Oprostite mi za ove površne redove; toliko imam briga i posla a danas još moram da otrčim u grad, jer jednoj založnici ističe rok — but never mind⁴ — ako samo Lenchen izvučemo i Karl moga srca uskoro pošalje dobru vest.

Srdačne pozdrave od devojaka i od Vaše

Jenny Marx

¹ Helene Demuth — ² u vlasti — ³ gazdarice — ⁴ ali ništa zato

4

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, krajem marta 1861]

Dragi moj gospodine Engels!

Ja sam Vam slala toliko neprijatnih poslanica a sada hitam da Vam već jednom pošaljem better news¹. Prvo, Lenchen² je, prema svakom ljudskom predviđanju spasena. Lekar je njenim sadašnjim stanjem veoma zadovoljan i daje nam najbolje nade. Zastrašujuće fantaziranje, pevanje, plakanje i napadi besa su veoma popustili baš joj nose gore jedan mutton chop³. Zahvaljujući Vašoj pomoći, mogla sam da joj pružim svu udobnost, stalno toplu sobu, vino, pa čak i malo luksuza — kolonjsku vodu, što u takvim bolestima bitno pomaže, naročito pri čestim nesvesticama. Pored te dobre vesti, mogu najzad da javim da je srećno prispelo jedno pismo od Mohra⁴. On je od nedelje u Berlinu, stanuje kod Lassalle-a, koji ga je dočekaao veoma prijateljski. Za vreme jednog ručka sedeo je između Vavilonke⁴ (Weerthovske⁵ uspomene)⁶ i krajnje ružne Ludmille⁶. Prijatno mu bilo! Inače ne piše ništa pobliže, pošto je odmah na brzinu hteo da mi pošalje 50 talira. Samo kaže da su izgledi dobri i da se neće vratiti kući praznih ruku. Ja se samo plašim da povratak još ne odloži. Primite najsrdačnije pozdrave od sviju nas.

Vaša

Jenny Marx

¹ bolje vesti — ² Helene Demuth — ³ ovčiji kotlet — ⁴ Sophie von Hatzfeldt — ⁵ u rukopisu umesto »Weerthschen...« Jenny Marx je napisala »Worthschen...« — ⁶ Ludmilla Assing

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, početkom aprila 1861]

Dragi gospodine Engels,

Ne shvatam kako je moguće da Vam Mohr još nije pisao. Misli sam da ste u svemu au courant¹ sa marxovskim family affairs i čak da ću od Vas saznati pojedinosti, pošto pisma mog dragog gospodina i gospodara baš ovoga puta osobito pate od »lapidarnog stila«. Do sada sam morala da se zadovoljim samo osnovnim obrisima i mršavim činjenicama, ali ipak znam nešto više od Vas i odmah ću Vam to malo saopštiti, utoliko pre što je osnovno u svemu tome veoma povoljno. Dakle, br. 1. Ujak² pristaje na sve predloge sina i odmah pošto stigne u Bomel, dovešće u red novčane poslove. Što se, pak, tiče glasova u novinama, oni su, kao što svakako možete misliti, svi lažni i Karl ni izdaleka nije pomislio da se nastani u Berlinu i da tamo preseli porodicu. Ali to što je tamo hteo da postigne jeste renaturalizacija³. Nije mi to sasvim jasno i ne znam zašto se Karl toliko žuri da ponovo bude kraljevsko-pruski »podanik«. Radije bih ostala »ničiji groš«⁴ (Tripenny pokojnog crvenog Wollfa⁵). Pregovori o tome produžavaju njegov boravak u Berlinu. Vlada je htela da stvar reši priznanjem prava berlinskog građanina, čime Karl nije hteo da se zadovolji, i tako su se pregovori produžavali iz dana u dan. Danas Karl piše da tek 12. očekuje definitivni rezultat i da dotle još mora da se dosaduje kao kakvo kuće. Čivučetu izgleda još uvek cure bale i pati od špekulativnih shvatanja. Inače je zaista pokazao krajnje prijateljstvo prema Karlu, čiji je nerazdvojni socius bio. Iz Berlina bi Mohr pravo otputovao za Bomel da nije stiglo pismo sa pozivom njegove majke, koja ga je pokolebala da li da ode u Trijer ili ne. Ako ode, njegov povratak kući će se ponovo odložiti i tada teško da može biti ovde za 14 dana¹⁸⁴¹. Lassalle izgleda da mašta o velikim novinama¹⁷²; osim toga, tvrdi da u tu svrhu može da priloži 20 000 talira. Ali kakav bi to rizik bio za Karla, taj dnevni list, i to još na grofovskom terenu!¹⁶ Ja lično malo čeznem za otadžbinom, za »dragom«, voljenom, vernoš Nemačkom, tom mater dolorosa⁷ po-

¹ obavešteni — ² Lion Philips — ³ ponovno sticanje građanskog prava —⁴ Jenny Marx upotrebljava berlinski žargon »lose Iroschen« — ⁵ Ferdinand Wolff — ⁶ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 99. — ⁷ bola punoj majci

eta, a devojke! pomisao da treba da napuste zemlju svog Shakespeara prosto im je strašna; potpuno su postale Englezi i kao čičkovi su se uhvatile za englesko tlo. Dobro je što je Vaša poternica povučena;⁸ tako Vam je put ipak otvoren. Schily i Imandt biće da su u istom položaju kao Vi? O prvom sam juče čula od Rheinländera. Jandnik je već mesecima bolestan i bedan, tako da mu i pisanje postaje teško i samo se s mukom vuče od mesta do mesta. Njegovi prijatelji su već formalno izgubili nadu i mislili su da ima tuberkulozu. On se sada uzda u Morrisonove pilule, najstrašnije od svih nadržilekova. Koliko su ga upropastile te otrovne pilule, najbolje pokazuje to što je postao naklonjen čak i Nationalvereinu⁽²²⁾. (Na poslednjoj ovdajšnjoj sednici Nationalvereina su se Hans Ibeles⁽⁶⁻⁴⁵⁾ i Rudolf Schramm strahovito gložili — Schramm se besno suprotstavio svešteniku, koji je odgovorio sa popovskom uglađenošću i od skitničkog auditorijuma, regrutovanog od trgovačkih pomoćnika, islingtonskih pevača itd., požnjeo lovorike.) Schily je Rheinländeru pisao ponešto o gospođi Mösovici⁹. Zauernhajmski general, njen dugogodišnji ljubavnik, oženio se, pa se oko gospođe Heß, koja mu je pretila javnim skandalom u crkvi, našlo nekoliko policajaca. Gđu H[eß] nisu pustili u crkvu i morala je da se, sva doterana, zadovolji jednom šetnjom pred crkvenim vratima. Kažu da vrlo veselo živi, a kad joj je loše, ide za promenu da šije kod jednog nemačkog krojača. Povremeno posećuje Schilya, koji nikad ne može da zaboravi da ju je u Ženevi tako često vidao nacvrčanu. Osim te tragikomične zgode piše još i da se u Parizu govori da je Mirès Eugenie-ji dao ogromnu sumu za papu i da je takode i »Matildica«¹⁰ teško zadužena.

Veoma sam zainteresovana da čujem nešto od Vas o Lancashire strikes¹¹, pošto iz novina to uopšte nije jasno. U svakom slučaju, engleska radnička opozicija, ma kako da je u krajnjoj liniji na pogrešnom putu i neugodna, ipak predstavlja prijatnu pojavu u poređenju sa pruskim radničkim pokretom i socijalnim pitanjem kako se tamo javlja — u obliku Schulze-Delitzscha sa Straubingerima koji su prijateljski raspoloženi prema kapitalu i njegovim bednim štedionicama!

Lenchenino zdravlje¹², veoma polako ali sigurno ide nabolje. Još je veoma, veoma slaba, ali je već satima van kreveta, a danas je, na suncu, šetala ispred vrata gore-dole.

Radujem se što je jadni Lupus ponovo na nogama. Srdačno ga pozdravite s moje strane, kao što uz sva ova ogovaranja treba da isporučim i pozdrave devojčica.

⁸ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pisma br. 5 i 101. — ⁹ Sibylla Heß — ¹⁰ Mathilde-Laetitia Wilhelmine Bonaparte — ¹¹ lankaširskom štrajku — ¹² Helene Demuth

Nastojte da uskoro opet čujemo nešto o Vama i primite srdačne pozdrave.

od Vaše

Jenny Marx

A-propos. Moram da Vam ispričam još jednu malu scenu iz londonskog života. Prošle srede vidim pred našim vratima ogromnu gomilu: sva deca iz komšiluka su se okupila oko jednog čoveka, koji je potrbuške ležao pred našom kućom. Nikad u životu nisam videla ništa slično. Nikakav Irac u najbednijem izdanju ne bi bio ravan tom skeletu. A uz to je taj čovek uvijen u krpe bio i neobično dugačak. Kada sam prišla, susedi su već doneli jela i spirits¹³, ali uzalud. Čovek je tu ležao nepokretno i mi smo ga smatrali mrtvim. Poslala sam po policemana¹⁴. Kada je ovaj došao i pogledao ga, odmah je počeo da govori: »you mean impostor«¹⁵ gurnuo ga je, tako da mu je šešir daleko odleteo, zatim ga je podigao kao parcel¹⁶ i protresao ga. I ko me je ukočeno pogledao ludim, očajničkim pogledom? — Lappländer¹⁷. Možete zamisliti moj užas. Odmah sam poslala novac za njim, kada je krenuo klateći se, ali on ga je odbio. Rekao je Marian¹⁸: Molim, molim, meni nije potreban novac; stavio ga je na jedan kamen i viknuo policemanu: »That's for you attention«¹⁹. Zar to nije tužno?

¹³ rakija — ¹⁴ policajca — ¹⁵ »bedni prevarantu« — ¹⁶ paket — ¹⁷ Anders — ¹⁸ Marianne Demuth — ¹⁹ »To je za Vašu pažnju«

6

Marxova punomoć Ferdinandu Lassalle-u
radi ponovnog dobijanja
pruskog državljanstva

Ovim ovlašćujem gospodina Ferdinanda Lassalle-a u Berlinu da posle mog odlaska odavde, u vezi sa mojim slučajem kod ovdašnjeg kraljevskog policijskog predsedništva radi priznavanja mog, kraljevskom amnestijom od 12. januara o. g. vraćenog svojstva Prusa, odnosno eventualnog dodeljivanja nove naturalizacije i domiciliranja u Berlinu, štiti moja prava, podnosi molbe, žalbe i tužbe kraljevskom pruskom ministarstvu, kao i Nemačkom saveznom parlamentu i da se koristi u moje ime svakim pravom koje mi pripada.

Berlin, 12. aprila 1861.

Dr Karl Marx

7

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, početkom novembra 1863]
9, Grafton Terrace

Dragi gospodine Engels,

Mohr Vam ovim šalje »Free Press« sa »most noble Daoud Bey«¹. Veoma će Vas zabaviti. Na žalost, Karl ne može sam da piše. Već je 8 dana bolestan i vezan za ležaj. Na obrazu i leđima izašla su mu 2 krvava čira. Onaj na obrazu nestao je posle uobičajenih domaćih sredstava, koje se upotrebljavaju u takvim slučajevima. Onaj drugi, na leđima je, međutim, postao ogroman i tako upaljen da jadni Mohr trpi najstrašnije bolove i nema mira ni danju ni noću. Vi shvataste kako ga to duhovno deprimira. Izgleda kao da ta prokleta knjiga^[27] nikada neće da se svrši. Leži kao mora na svima nama. Samo da taj Leviathan² već jednom bude launchovan!!³

Od svih nas primite najsrdačnije pozdrave.

Vaša

Jenny Marx

¹ »veoma poštovanim Daoud Beyom« (David Urquhart) – ² žudovište –
³ doslovno: pušten sa kobilice (kao brod), u stvari: završeno, pušteno u promet

8

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, oko 24. novembra 1863]

Dragi moj gospodine Engels,

Toliko dugo ništa nismo čuli o Vama da Karl veoma čezne za vestima od Vas. Već od pre nedelju dana *izgleda* da je svaka opasnost prošla. Jako, dobro vino i ogromne količine hrane omogućili su mu da se odupre bolovima i slabosti usled stalnog oticanja gnoja. Na žalost, još uopšte ne može da spava i ima veoma teške noći. Lekar je veoma zadovoljan tokom bolesti i nada se da će gnojenje prestati kroz 4 do 6 dana. Karl tu i tamo pomalo ustaje, i danas smo ga iz bolesničke sobe odvukli u dnevnu sobu.

On Vam šalje priloženi cirkular Arbeitervereina^[646], kao i jedno pismo »prezidijuma«^[647] — ta mala stvar će čoveka, »koji se 15 godina borio za radničku klasu i patio zbog nje«^[648] (on valjda, misli na ispijanje šampanjca sa ridokosom lepticom iz godine 1805¹), sa policijskog koloseka odvesti na nepolicijski^[649]. Pišite nam uskoro i primite od svih nas srdačne pozdrave.

Vaša

Jenny Marx

¹ Sophie von Hatzfeldt

9

Jenny Marx Wilhelmu Liebknechtu

u Berlin

[London, oko 24. novembra 1863]

Dragi moj gospodine Liebknecht,

Kada sam poslednji put pisala Vašoj dragoj ženi, nisam ni slutila kakvi nam užasni dani predstoje. Moj dragi Karl je u toku 3 nedelje bio *smrtno bolestan* od jedne od najopasnijih i najbolnijih bolesti — potkožnog čira na leđima. Ne treba ništa da dodam ovim redivima. Vi i Vaša draga žena znate šta značite za nas. Naprosto je nemoguće da Vam pobliže saopštim šta smo sve ovih nedelja prepatili, zbog toga ćutim, i danas Vam po nalogu mog dragog muža, koji se oporavlja, dostavljam priloženi cirkular^[646], koji dolazi od Arbeitervereina^[646]. Bez obzira na interese poljske stvari, on je, eto, poslat u svet da bi se »policijskom pokretu« izvesnih ljudi^[649] učinio kraj. »Prezidijum« je odmah zagrizao i zatražio 50 primeraka za podelu opštinama^[647]. Karl Vam ga šalje, da bi Vas obavestio au fait¹.

Ali sada, pošto sam izvršila svoj nalog, dozvolite da Vam ispričam kako je započela patnja u našoj kući. Karl je već nekoliko meseci bio bolestan, rad mu je bio neizmerno težak, a da bi sebi unekoliko olakšao, udvostručio je uobičajenu meru pušenja i utrostručio različite vrste pilula blue and antiblues² etc. Pre četiri nedelje, otprilike, dobio je krvavi čir na obrazu, veoma ga je bolelo, ali smo ga savladali uobičajenim domaćim sredstvima. Još nije bio potpuno nestao, kada se sličan pojavio i na leđima. Iako su bolovi bili neobično jaki, a čir se svakodnevno širio, ipak smo bili dovoljno ljudi da pomislimo da ćemo ga savladati kao neke ospe. Po nemačkim običajima jadni Karl se odrekao gotovo svake hrane, odrekao se čak i bedno 4 ale³ i živeo je samo od limunade. Najzad, pošto je čir narastao do veličine pesnice, a čitava leđa bila iskrivljena, poslala sam Allenu. Nikad neću zaboraviti pogled tog čoveka kada je video Karlova leđa, mahnuo je meni i Tussiki da napustimo sobu, Lenchen je morala da drži Karla i tada je zasekao duboko, duboko, načinivši jednu veliku, zjapeću ranu, krv je procurila napolje. Karl je bio tih i miran i nije se trzao. Sada su počeli vreli oblozi, koje smo još od pre 14 dana mehanički obnavljali dan i noć svaka 2 časa. Istovremeno je le-

¹ o činjeničnom stanju — ² plave i protiv bolesti žuči — ³ jevtino pivo po 4 pensa kvart (nešto više od 1 litra)

kar prepisao 3 - 4 čaše porto vina, pola boce bordoa dnevno i četvorostruku količinu uobičajene hrane. Valjalo je održavati snagu koja je popustila pod strahovitim bolovima i iscrpenosti zbog jakog oticanja gnoja. Tako smo proživeli poslednjih 14 dana — Vama dvoma više ne treba da kažem. Lenchen se od brige i napora sama razbolela, danas je već nešto bolje. Ja sam našla snage, ni sama ne znam gde. Prvih noći sam sama bdela, zatim, 8 dana naizmenično sa Lenchen, a sada ležim u sobi na podu da bih uvek bila pri ruci. Kako mi je bilo kad je ozdravio, možete zamisliti. — On Vas, kao i moje jadne devojčice, oboje srdačno pozdravlja. Pišite nam čim budete mogli. Pisma mu pričinjavaju mnogo radosti. Izvinite što pišem ovako zbrda-zdola.

Vaša stara prijateljica

Jenny Marx

10

Jenny Marx Karlu Friedrichu Moritzu Elsneru

u Breslavi

[London, sredinom juna 1864]
1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill

Poštovani gospodine,

Pretpostavljamo da ste Vi autor lepog nekrologa koji je u »Breslauer Zeitung«-u izašao o našem dragom, pokojnom prijatelju W. Wolffu¹. Moj muž bi rado napisao jednu dužu biografiju o njemu; međutim, nedostaju mu za to podaci iz ranijih perioda života našeg prijatelja⁶⁵⁰. Veoma biste ga obavezali ako biste hteli da mu budete od pomoći i ako biste mu što je moguće detaljnije saopštili, sve što znate, naročito o Wolffovom detinjstvu i ranom životnom dobu. Od godine 1845. smo stalno bili u najtešnjim odnosima s njim. Reč je, dakle, više o najranijim periodima života. Moj muž, koji je sada ozdravio posle jedne po život opasne i veoma dugotrajne bolesti, naložio mi je, poštovani gospodine, da Vas kao starog, vernog pokojnikovog prijatelja zamolim za tu ljubaznost i ja se nadam da ćete nam uskoro saopštiti sve što Vam je o našem dragom, dragom Wolffu ostalo u sećanju.

Primite od mog muža i mene srdačne pozdrave.

Vaša

Jenny Marx
rođ. v. Westphalen

¹ Vidi u ovom tomu, Prvi deo, pismo br. 221.

Napomene i registri

Napomene

- ¹ Početak svog pisma Marx je napisao na originalu pisma Ferdinanda Freiligratha, koji je za svoj dopis Marxu upotrebio poslovni formular General Bank of Switzerland, Credit International et Foncier, London Agency, 2, Royal Exchange Building, čiji je rukovodilac bio. 5
- ² *Proces komunistima u Kelnu* (od 4. oktobra do 12. novembra 1852) bio je proces koji je inscenirala pruska vlada. Jedanaest članova Saveza komunista (vidi nap. 47) bilo je optuženo zbog «veleizdaje». Optužnica se zasnivala na falsifikatima, koje je sačinila pruska policija, i na dokumentima koje je ona ukrala od frakcije Willich-Schapper isključene iz Saveza komunista. Sedam optuženih je osuđeno na kazne zatvora u trajanju od tri do šest godina. Marx i Engels, kao i njihovi prijatelji i pristalice iz Londona i Nemačke, pružili su veliku pomoć braniocima optuženih. Oni su ih snabdeli materijalima i dokumentima koji su opovrgavali falsifikate. Provokacije inicijatora procesa i infamne metode pruske policijske države raskrinkali su Engels, u svom članku *Proces komunistima u Kelnu*, i Marx, u svojoj brošuri *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 337 - 388).
- Kelniški proces komunistima od 1852. bio je prvi široko postavljani pokušaj reakcije da spreči klasni pokret radnika, uništavajući im njihovu revolucionarnu partiju. 5 20 49 89 407 553 475
- ³ *Nemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu*, koje je imalo prostorije u Great Windmill-Street-u. Ovo javno radničko udruženje osnovali su, februara 1840. u Londonu, Karl Schapper, Joseph Moll i drugi članovi Saveza pravednih, kao legalnu organizaciju ovog Saveza, s ciljem da politički prosveduje radnike i da među njima propagira socijalističke ideje. Vodeću ulogu u Udruženju imali su članovi Saveza pravednih, a posle osnivanja Saveza komunista njegove mesne opštine. U toku 1849/1850. godine Marx i Engels su aktivno učestvovali u radu Udruženja. Međutim, 17. septembra 1850. oni su, sa mnogim njihovim suborcima, istupili iz Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika zato što je većina njegovih članova podržavala malograđansku frakciju Willich-Schapper. Krajem pedesetih godina Marx i Engels su ponovo uspostavili odnose s Nemačkim udruženjem za obrazovanje radnika u Londonu. Godine 1918. engleska vlada je raspustila ovo udruženje. 5 11 119 302 350 361 421 442
- ⁴ Ferdinand Freiligrath je u jesen 1859. svojim stavom objektivno sprečio potpuno raskrinkavanje bonapartističkog agenta Karla Vogta, koji je klevetao Marxa i proletersku revoluciju. Freiligrath je, posebno, odbio svaku podršku Marxu u njegovim naporima da Karla Blinda prisili na priznanje da je on autor anonimnog letka *Zur Warnung*, koji su juna 1859. objavili londonski nedeljni list «Das Volk» i augsburški list «Allgemeine Zeitung». U ovom letku je Vogt raskrin-

- kan kao plaćeni bonapartistički agent. U listu «Allgemeine Zeitung» je Freiligrath, 15. novembra 1859, izjavio da on nema nikakve veze sa optužbom protiv Vogta (vidi i napomenu 481). O Marxovoj kritici Freiligratha vidi Marxova pisma Engelsu od 19. i 26. novembra 1859, kao i Marxova pisma Freiligrathu od 23. i 28. novembra 1859. 5
- ⁵ *Udruženje Nemaca* — jedno od udruženja nemačkih emigranata u Londonu, obrazovano posle propasti revolucije od 1848/49. 6 174
- ⁶ Marx verovatno misli na svoj rad na pripremi druge sveske dela *Prilog kritici političke ekonomije* (vidi nap. 27). 6
- ⁷ U broju 95. i 96. lista «Allgemeine Militär-Zeitung», od 26. novembra 1859, pojavila se recenzija Engelsove anonimno objavljene brošure *Po i Rajna*. Autor recenzije se složio sa Engelsovim gledištem da je neodrživa teorija po kojoj je Nemačkoj, radi zaštite njene sigurnosti, neophodna vlast nad Gornjom Italijom. 6
- ⁸ Oktobra 1859, John Brown, borac za oslobodenje crnaca u SAD, pokušao je da podigne ustanak u državama u kojima je još bilo robovlasništva. S malom grupom istomišljenika on je zaposeo državni arsenal u Herpers Feriju u Virđiniji. Brown, međutim, nije uspeo da organizuje veći ustanak. Gotovo svi učesnici ove akcije (njih 19, među njima i 5 crnaca), koji su se očajnički suprotstavili vladinim trupama, bili su pobijeni. John Brown i petorica njegovih drugova bili su pogubljeni. Ovaj ustanak, koji je bio baronetar narasle revolucionarne krize u SAD, ohrabrio je crnce u njihovoj borbi protiv ropstva i povoljno je delovao na okupljanje abolicionističkih snaga u zemlji. 6 8
- ⁹ «*New-York Daily Tribune*» — američke novine koje su izlazile od 1841. do 1924. godine. Do sredine pedesetih godina ove novine bile su organ američke stranke vigovala, a kasnije Republikanske partije. Marx u tom listu saraduje od avgusta 1851. do marta 1862; veliki broj članaka je, na Marxovu molbu, napisao Engels. U periodu ponovnog jačanja reakcije u Evropi, Marx i Engels u ove napredne novine, koje su imale širok čitalaca, koristili za argumentovane napade na zločine kapitalističkog društva, otkrivanje nerazmrzivih protivrečnosti svojstvenih ovom društvu i za ukazivanje na granice građanske demokratije. Marxova saradnja je prestala marta 1862, u vreme građanskog rata u SAD. Za prekid veza između Marxa i lista «*New-York Daily Tribune*» presudno je bilo to što je u redakciju prodiralo sve više ljudi koji su bili za kompromis sa državama u kojima je vladalo robovlasništvo. 6
- ¹⁰ Decembra 1859. došlo je do pokušaja ustanka crnačkog stanovništva u gradu Bolivar (država Misuri). Marx se, verovatno, poziva na vest u listu «*New-York Daily Tribune*» od 30. decembra 1859. 6 8
- ¹¹ Fabrički inspektor Leonard Horner se povukao iz službe novembra 1859. Njegov poslednji izveštaj datira od 31. oktobra 1859. 6
- ¹² «*Report of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department*», London. Od 1855. do 1859. objavljeno je ukupno deset izveštaja fabričkih inspektora. 6
- ¹³ Decembra 1859. pojavio se klevetnički spis Karla Vogta *Mein Prozeß gegen die «Allgemeine Zeitung»*. Januara 1860. «*National-Zeitung*» je objavio dva uvodnika *Karl Vogt und die «Allgemeine Zeitung»* i *Wie man radikale Flugblätter macht*, u kojima su, pozivajući se na Vogtov klevetnički spis, ponovljeni klevetnički napadi na Marxa. 7 15 17 21 33 35 37 40 63 390 393 403 408 410 426 427 429 437 444 452 462 497
- ¹⁴ Marxovo pismo Ferdinandu Lassalle-u od 22. novembra 1859. U ovom pismu Marx je kritikovao Lassalle-ovu taktiku u vezi sa ujedinjenjem Nemačke i

Italije. Lassalle-ova shvatanja su izložena u njegovoj brošuri *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens* (vidi nap. 35). 7

- 15 Marx je dvaput nedeljno — utorkom i petkom — slao članke listu »New-York Daily Tribune«; 27. januara 1860. bio je petak. 8
- 16 Misli se, verovatno, na dopis o događajima u Maroku, koji je »The Times« objavio u svom broju 23 526 od 26. januara 1860. (Dopis od 13. januara 1860.)
U klancima *Kabo-Negro* (planinski lanac u Maroku) došlo je sredinom januara 1860, u toku špansko-marokanskog rata, do bitke (vidi i Engelsov članak *Rat protiv Mavara* u 16. tomu ovog izdanja, str. 323 - 327). 8
- 17 *Pruska reforma armije* — Engels, verovatno, misli na novinska saopštenja o nameri pruske vlade da landtagu predloži nacrt zakona o reorganizaciji armije (produženje obavezne službe u rezervi za stajaću vojsku i povišenje vojnog budžeta). Nacrt zakona je predložen landtagu februara 1860, ali ga je liberalna većina odbila. Time je u Pruskoj započeo ustavni konflikt (vidi nap. 188). Karakteristiku pruske vojne reforme dali su Marx, u članku *Ratne pripreme u Pruskoj*, i Engels, u svome radu *Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija*. 8
- 18 U listu »New-York Daily Tribune« objavljeno je 11. januara 1860, u rubrici »Komercijalna pitanja«, saopštenje firme Wm. P. Wright & Co. o stanju na tržištu pamuka. 8
- 19 Engels govori o brošuri *Die Despoten als Revolutionäre. An das Deutsche Volk*, koju je napisao i 1859. u Berlinu anonimno izdao Eduard Fischel. U engleskom prevodu brošura se pojavila pod naslovom *The Duke of Coburg's Pamphlet*. 9
- 20 Marx u to vreme, očigledno, nije bio tačno obavešten o sadržini klevetničkog spisa Karla Vogta *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«*. Ono što Marx naziva uvodom predstavljalo je, zapravo, drugi deo brošure. Prvi deo je bio stenogram procesa, koji je Vogt pokrenuo protiv lista »Allgemeine Zeitung« u Augsburgu oktobra 1859 (vidi uz ovo Marxov polemički spis *Gospodin Vogt* u 17. tomu ovog izdanja, str. 374 - 391).
Marx upoređuje Vogtovu brošuru s klevetničkim spisom uperenim protiv njega i Engelsa — *Vorgeschmack in die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels*, Keln, 1850, koju je napisao malogradanski demokrata Müller-Tellerling. 10 388
- 21 *Reichshatunkenbande* (Carska banda ništarija) — Aludirajući na pripadnost Karla Vogta tzv. provizornom carskom regentstvu (1849), Marx ovako ironično označava Vogta i njegove pristalice. 11
- 22 Nemačko nacionalni savez bio je udruženje nemačkog liberalnog građanstva, koje se zalagalo za ujedinjenje Nemačke u jaku centralizovanu državu pod vodstvom monarhističke Pruske, ali bez Austrije (za tzv. malu Nemačku). Osnovano je na Kongresu u Frankfurtu na Majni septembra 1859. Glavni deo članstva Nacionalnog saveza sačinjavali su propruski liberali Gotske partije, koju su juna 1849. u gradu Gota osnovali predstavnici kontrarevolucionarne krupne buržoazije i desni liberali, pošto su napustili frankfurtsku Nacionalnu skupštinu. 11 59 85 92 232 242 348 489 548
- 23 U Marxovoj borbi protiv Karla Vogta, Ferdinand Lassalle se postavio kao Vogtov zaštitnik. Još pre pojave Vogtovog klevetničkog spisa *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«* Lassalle je odbio da podrži Marxa u raskrinkavanju Vogtovih bonapartističkih intriga; Lassalle je svojim stavom sprečio Marxa da novembra 1859. u listu »Volks-Zeitung« objavi jednu izjavu protiv Vogta i Blinda. U vezi s tim, Marx je, 26. novembra 1859, pisao Engelsu da Lassalle, u stvari, »duva u isti rog sa Vogtom«. Posle pojave Vogtovog klevetničkog spisa,

Lassalle je u pismu Marxu, krajem januara 1860, izrazio svoje nezadovoljstvo zbog toga što Marx deli shvatanja demokratskih krugova da je Vogt plaćeni bonapartistički agent; u drugom pismu Marxu, februara 1860, Lassalle je svim mogućim izgovorima pokušao da odvrati Marxa od procesa protiv lista »National-Zeitung«, koji je ponovio klevetničke Vogtove napade na Marxa. Ovakav Lassalle-ov stav delimično se može objasniti slaganjem gledišta Lassalle-a i Vogta u pitanju ujedinjenja Nemačke. Obojica su se, u osnovi, izjašnjavala za ujedinjenje Nemačke »odozgo« pod prevlašću Pruske. 11 142 321

- ²⁴ Godine 1859/1860. u Berlinu je na nemačkom jeziku izdata zbirka diplomatskih dokumenata i materijala koja je odgovarala u Londonu izdatoj zbirci Davida Urquharta *Portfolio*. Ova zbirka, čiji je redaktor bio novinar Eduard Fischel, pojavila se pod naslovom *Das Neue Portfolio. Eine Sammlung wichtiger Dokumente und Aktenstücke zur Zeitgeschichte*. U sveskama I i II, Berlin, 1859/1860, objavljeni su, u izvodima, Marxovi pamfleti o Palmerstonu. 11
- ²⁵ *Foreign Affairs Committees* (Komiteti za spoljne poslove) — Društva, koja su David Urquhart i njegove pristalice osnovali četrdesetih i pedesetih godina 19. veka u nekim engleskim gradovima, pre svega radi borbe protiv Palmerstonove politike. 11
- ²⁶ Marx očigledno misli na izjavu Hermanna Orgesa, redaktora augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«, objavljenu u ovom listu 12. januara 1860. (U vezi s tim vidi Engelsovo pismo Marxu od 31. januara 1860.) 11
- ²⁷ Godine 1859. objavljen je spis *Prilog kritici političke ekonomije*. Sadržaj ovog spisa ukazuje na to da se radilo o početku prve od planiranih šest knjiga — 1. O kapitalu (sadrži »nekoliko uvodnih poglavlja«); 2. O zemljišnoj svojini; 3. O namjnnini; 4. O državi; 5. Međunarodna trgovina; 6. Svetsko tržište. Trebalo je da bude podeljen u četiri odeljka: a) Kapital uopšte; b) Konkurencija ili uzajamni uticaj mnogih kapitalija; c) Kredit; d) Akcionarski kapital, odeljak a) u tri poglavlja: 1. Vrednost (Roba); Novac; 3. Kapital, a treće poglavlje je trebalo da sadrži delove: Proces proizvodnje kapitala, Prometni proces kapitala, Jedinstvo oba ili kapital i profit, Kamata.

Marx je planirao da svoje delo izda u obliku »nevezanih svezaka«, pri čemu je prva sveska, svakako, trebalo da predstavlja relativnu celinu i osnovu celog rada.

Prilog kritici političke ekonomije bio je prva sveska i nije se, kao što je planirano, sastojao od tri, već od dva poglavlja *Roba* i *Novac ili jednostavni promet*. Iz političkih razloga treći odeljak, *Kapital*, Marx nije uvrstio u konačnu verziju prvog izdanja. Ovo poglavlje, koje predstavlja glavni sadržaj manuskripta od 1857/1858, trebalo je da bude objavljeno odmah kao sledeća sveska.

Uz to je Marx početkom 1860. ponovo započeo, u Britanskom muzeju, svoja sistematska istraživanja o političkoj ekonomiji. Posle otprilike dva meseca, morao ih je za godinu i po dana prekinuti, da bi raskrinkao klevetničke napade bonapartističkog agenta Vogta (vidi nap. 13).

Pisanje novog obimnog manuskripta Marx je započeo avgusta 1861. i završio ga jula 1863. On se sastoji od 23 sveske, obuhvata oko 200 tabaka i kao neposredan nastavak prve sveske *Priloga kritici političke ekonomije*, objavljene 1859, stoji pod istim naslovom.

Pretežan deo ovog manuskripta (sveske VI - XV i XVIII) obrađuje istoriju ekonomskih učenja. Marx je nameravao da glavni tekst, *Teorije o višku vrednosti*, koji je započeo januara/februara 1862. a dovršio početkom 1863, objavi kasnije kao zaključni istorijsko-kritički deo.

U procesu ovoga ponovnog kritičkog razračunavanja sa buržoaskim načinom produkcije i buržoaskom političkom ekonomijom, Marx razvija bitne delove svoje teorije i u prvoj polovini 1863. godine odlučuje se za novi plan svog dela. Nova podela je odgovarala podeli koju je ranije izradio za poglavlje

Kapital sa njegova tri dela: Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala. Knjiga II: Prometni proces kapitala. Knjiga III: Celokupni proces kapitalističke proizvodnje. Knjiga IV: Prilog istoriji teorijā.

Marx je odustao i od namere da delo izda u sveskama koje bi sledile jedna za drugom. Odlučio je da delo u celini dovrši i da ga tek onda izda.

On je intenzivno nastavio rad na svom delu, naročito na onim delovima koji u rukopisu od 1861. do 1863. još nisu bili dovoljno razređeni. Naknadno je proučio obimnu ekonomsku i tehničku literaturu, statistički materijal, parlamentarna dokumenta, zvanične izveštaje o radu dece u industriji, o uslovima života engleskog proletarijata itd. Neposredno posle toga, Marx je u toku dve i po godine (od avgusta 1863. do kraja 1865) izradio novi obimni manuskript – prvu, do detalja razradenu varijantu tri toma *Kapitala*. 13 21 148 157 176 181 192 207 209 224 229 243 249 251 258 279 304 324 330 390 501 526 551 568

- ²⁸ *Izložba u Londonu* – prva međunarodna industrijska izložba, održana od 1. maja do 15. oktobra 1851. 14
- ²⁹ *De la Hodde-Chenuova krparija* -- u Parizu 1850. godine izdate knjige policijskih agenata i provokatora de la Hodde-a *La naissance de la République en Février 1848* i Chenua (*Les Conspirateurs*). Marx i Engels su napisali kritičke recenzije ovih spisa. 15
- ³⁰ Marx ovde netačno citira »National-Zeitung«. U broju 41 ovih novina, od 25. januara 1860, kaže se da je preko Wilhelma Wolffa taj cirkular dospoe u ruke hanoverske policije. 15
- ³¹ *Proces protiv Eichoffa* – Šef pruske političke policije u Berlinu, Wilhelm Stieber, optužio je krajem 1859. godine Wilhelma Eichoffa. Eichoff je u nedeljnom časopisu »Hermann«, od 10. septembra, s prekidima, do 29. oktobra 1860, objavio seriju članaka pod naslovom *Stieber*, u kojima je raskrinkana Stieberova provokatorska delatnost. Šesnaestog maja 1860. Eichoff je u Berlinu osuđen na 14 meseci zatvora. (Vidi Marxova pisma Ferdinandu Freiligrathu od 29. februara 1860. i Carlu Siebelu od 15. maja 1860.)
O Marxovom susretu s Hermannom Juchom vidi Marxovo pismo Engelsu od 13. decembra 1859. 15 20 407 422 430 475
- ³² U prilogu broja 28 augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« od 28. januara 1860. bile su objavljene izjave jednog od redaktora ovih novina Augusta Josepha Altenhöfera i novinara Leopolda Häfnera. U obe ove izjave nedovoljno su opovrgnute klevetničke tvrdnje o njima, sadržane u Vogtovom klevetničkom spisu *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«*. 17
- ³³ *Bazelski mir* – Separatni mir sklopljen 5. aprila 1759. između Francuske Republike i Pruske. Zaključenje ovog mira i istupanje Pruske iz prve antifrancuske koalicije nije bilo samo posledica pobeđe francuske vojske nego i uspeh francuske diplomatije, koja je vešto iskoristila suprotnosti između država-članica prve antifrancuske koalicije, a, pre svega, između Pruske i Austrije. Separatni mir sa Pruskom povukao je za sobom raspad koalicije. 17
- ³⁴ Ferdinand Lassalle je krajem januara 1860. javio Marxu da je Vogtov spis *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«* objavljen u 3000 primeraka i da je već razgrađen. 17
- ³⁵ Engels se poziva na to da je Ferdinand Lassalle za vreme italijanskog rata 1859. odobravao mešanje Napoleona III u poslove Italije u ulozi »oslobodioca« i u ovom se pitanju solidarisao sa Vogtovim nazorima. Svoje nazore Lassalle je u sažetom obliku izložio u spisu *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens. Eine Stimmung aus der Demokratie*, koji se anonimno pojavio u Berlinu

početkom maja 1859. U tom spisu Lassalle je, isto tako, zastupao neutralno držanje Pruske i ostalih nemačkih država prema italijanskom ratu i zalagao se za to da Pruska diplomatski iskoristi poraz Austrije za ujedinjenje Nemačke.

Italijanski rat — rat između Francuske i Kraljevine Sardinije (Pijemont), s jedne, i Austrije, s druge strane, koji je trajao od 29. aprila do 8. jula 1859. 18

- ³⁶ Izjava malogradanskog demokratskog publiciste Juliusa Fröbela objavljena je 24. januara 1860. u listu »Allgemeine Zeitung«. Fröbelov »vic«, koji pominje Engels, sastoji se u tome što je ovaj izjavio da on u svojim napadima na Vogta nije ni tvrdio niti pretpostavljao da je Vogt svojom delatnošću za Bonapartu radio *protiv* svojih »moralnih i političkih ubeđenja«. Fröbel je uz to ironično dodao: On, međutim, ne uvida šta bi Vogt mogao dobiti time što tvrdi da svoju agentsku delatnost ne »obavlja iz čiste ljubavi«, pošto bi se još u ovoj naklonosti mogla videti neka olakšavajuća okolnost i da bez toga preostaju samo još »spoljni motivi« (dakle, prosto podmićivanje).

Ferdinand Lassalle, koji uopšte nije shvatio da se Vogtovim »vicem« stavlja pred alternativu da bude ili agent iz naklonosti ili agent za novac, shvatio je stvar ozbiljno i u jednom svom pismu, krajem januara 1860, napisao je da je »neverovatno neukusno i odvratno . . . , u mitu gledati olakšavajući spoljni motivi«. 18

- ³⁷ *habent sua fata libelli* (knjige imaju svoju sudbinu) vidi Maurus Terentianus, *Junačka pesma*, stih 258. 18
- ³⁸ Engels verovatno misli na francusku aneksiju Savoje i Nice posle italijanskog rata 1859. godine (vidi nap. 35). Ova aneksija je razotkrila osvajačke planove Napoleona III. 18
- ³⁹ U gradu Dandi (Škotska) stanovao je Peter Imandt. 19
- ⁴⁰ Reč je o izjavi koju je Marx dao redaktoru lista »The Free Press«. U njoj Max dokazuje da je malogradanski demokrata Karl Blind ortak bonapartističkog agenta Vogta. »The Free Press« nije objavio ovu izjavu, ali se ona 4. februara 1860, kao letak, pojavila na engleskom jeziku pod naslovom *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«*. U nizu svojih pisama Marx ovu izjavu naziva »engleski cirkular« ili »cirkular protiv Blind«. 20
- ⁴¹ Marx misli na pismo Gustava Adolfa Techowa Alexanderu Schimmelpenningu od 26. avgusta 1860. O tome vidi Markovo pismo pravnom savetniku Weberu od 3. marta 1860, kao i Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*. 21 47 404 410 437 491
- ⁴² Pod *Lüningovim beleškama* Marx podrazumeva Lüningovu recenziju u časopisu »Neue Deutsche Zeitung«, od 22, 23, 25. i 26. juna 1850, o četiri do tada izašle sveske revije »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«. U ovoj recenziji je izopačena Marxova teorija o diktaturi proletarijata sadržana u njegovom radu *Klasne borbe u Francuskoj 1848–1850*. 21
- ⁴³ Drugog juna 1859, u prilogu lista »Schweizer Handels-Courier« objavljen je Vogtov članak *Zur Warnung*, datiran 23. maja 1859. Ovaj članak, koji je sadržavao grube klevete protiv Marxa i njegovih pristalica, poslužio je Vogtu kao osnovica za njegov klevetnički spis protiv Marxa *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«*. 21
- ⁴⁴ Od 16. februara do 25. marta 1860. Marx je boravio kod Engelsa u Mančesteru. Tu je bio i Wilhelm Wolff i oni su razgovarali o zajedničkom nastupu u štampi protiv Vogta. 21 33 393
- ⁴⁵ Trećeg februara 1860, se u londonskom listu »The Times« pojavio dopis, datiran 30. januara 1860, o probonapartističkom nastupu Karla Vogta povodom

priprema za francusku aneksiju Savoje i Nice. O tome vidi i Engelsov spis *Savoja, Nica i Rajna*, u 16. tomu ovog izdanja. 21 22

- ⁴⁶ Marx se trudio da prisili malogradanskog demokratu Karla Blinda da prizna autorstvo letka *Zur Warnung*, čiji je tekst objavljen 18. juna 1859. u nedeljnom listu »Das Volk«, a 22. juna 1859. u augsburškom »Allgemeine Zeitung«. U ovom letku je Karl Vogt raskrinkan kao potkupljeni bonapartistički agent. Marx je smatrao važnim i to da u ličnosti Blinda raskrinka kukavičko držanje predstavnika malogradanske demokratije koji se nisu mogli odlučiti na otvorenu borbu protiv bonapartizma i njegovih agenata. Više o tome vidi u Marxovim pismima pravnom savetniku Weberu od 13. i 24. februara 1860, kao i u Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 374 - 391. 21 26 491
- ⁴⁷ *Savez Komunisti* bio je prva međunarodna i, istovremeno, prva nemačka revolucionarna radnička partija zasnovana na naučnom komunizmu. Osnovan je godine 1847. pod vođstvom Marxa i Engelsa i postojao do 1852. (Vidi Friedrich Engels, *Prilog istoriji Saveza komunista*, u 32. tomu ovog izdanja, str. 168 - 182.) 22 49 400 420 440
- ⁴⁸ Misli se na dopis kelnskog centralnog odbora Savezu od 1. decembra 1850, koji je najvećim delom izradio Heinrich Bürgers. Ovaj dokumenat je, prilikom hapšenja članova Saveza komunista (vidi nap. 2), pao u ruke policiji i juna 1851. objavljen u listovima »Dresdener Journal und Anzeiger« i »Kölnische Zeitung«. 22 24
- ⁴⁹ Izjava Wilhelma Wolffa, od 6. februara 1860. koja je pobijala klevetničke izmišljotine Vogta i lista »National-Zeitung«, objavljena je u berlinskom listu »Volks-Zeitung«, augsburškom »Allgemeine Zeitung« i hamburškom »Reform«. 22
- ⁵⁰ Londonski »Daily Telegraph« je 6. februara 1860, u članku Karla Abela *The Journalistic auxiliaries of Austria* ponovio klevetničke izmišljotine Karla Vogta, koje je napao list »National-Zeitung«. O tome vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860, kao i Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 484 - 487.
- Marx je u početku verovao da je autor ovog članka neki Meier. Međutim, Eduard Fischel ga je, svojim pismom od 30. maja 1860, obavestio da je autor članka dr Karl Abel, berlinski dopisnik lista »Daily Telegraph«. 25 27 410 471 437 491
- ⁵¹ *Družina palikuća* (Schwefelbande) — ovim diskriminatorским pojmom Karl Vogt, u svome klevetničkom spisu *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«*, označava Marxa i njegove pristalice (o tome vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860). 41 162 399
- ⁵² Engelsova brošura *Savoja, Nica i Rajna* pojavila se anonimno aprila 1860. (»od autora spisa *Po i Rajna*») u izdanju G. Behrenda, Falckenberg'sche Verlagsbuchhandlung, Berlin (vidi i Engelsovo pismo Marxu od 4. februara 1860). 27
- ⁵³ Članak u listu »Daily Telegraph« pojavio se u ponedjeljak, 6. februara 1860 (vidi i nap. 50). 27
- ⁵⁴ Pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu od kraja januara 1860. 27
- ⁵⁵ O *Schwefelbande* — vidi nap. 51.
- U svom klevetničkom spisu *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung«* Vogt je »Schwefelbande« nazvao i kao »Bürstenheimers« (vidi nap. 498 i Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 313 - 321.

- Schilyjevo pismo* vidi u Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*, isto, str. 317 - 320. 28 182
- ⁵⁶ *Imandovo pismo* s podacima o «Schwefelbande» i «Bürstenheimer» sadržano je u Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*. 28
- ⁵⁷ *Radnički banket* — šestog februara 1860. Marx je, na poseban poziv Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, osnovanog godine 1840, prisustvovao proslavi dvadesete godišnjice osnivanja Udruženja (vidi nap. 3). Do poziva je došlo u znak priznanja za njegove zasluge na razvitku komunističkih principa. 28 426
- ⁵⁸ Pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu krajem januara 1860. Lassalle je prilično drsko pisao Marxu da ne bi trebalo da održava nikakve partijske veze sa Wilhelmom Liebknechtom zato što je ovaj dopisnik augsburškog lista «Allgemeine Zeitung». 29 388
- ⁵⁹ Sredinom juna 1850. Marx je, preko radnika Kleina iz Solingena, predložio rukovodiocima kelnske opštine Saveza komunista (vidi nap. 47) da prime Ferdinanda Lassalle-a za člana Saveza komunista. Peter Gerhard Röser, jedan od rukovodilaca kelnske opštine pisao je 18. juna 1850. Marxu da kelnski komunisti ne mogu primiti Lassalle-a u Savez zato što je «on još uvek opterećen aristokratskim principima i što za dobrobit radnika nije oduševljen onoliko koliko bi trebalo da bude».
- O optužbama diseldorfskih radnika protiv Lassalle-a, koje je Marxu izneo socijalista Gustav Levy, vidi Marxovo pismo Engelsu od 5. marta 1856. 29
- ⁶⁰ Blind je bio član *Društva prijatelja otadžbine* — republikanskog udruženja nemačkih emigranata u Londonu, koje je delovalo pedesetih i šezdesetih godina 19. veka. Njegovi članovi bili su Ferdinand Fleiligrath, Fidelio Hollinger i drugi. 29
- ⁶¹ Slovoslagač A. Vögele je 11. februara 1860. pod zakletvom dao izjavu u kojoj je tvrdio da je Karl Blind autor letka *Zur Warnung* (vidi nap. 46). Vögeleovu izjavu vidi u Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt* u 17. tomu ovog izdanja, str. 545. 30 37 434
- ⁶² Marx je u svom polemičkom spisu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 389 i 546) i u svom pismu Ferdinandu Freiligrathu od 8. februara 1860. napisao *6 nedelja* umesto *6 meseci*. 31 32
- ⁶³ *printers' bill* — račun izdavačke kuće lista «Free Press» za štampanje Marxovog letka *Proces protiv augsburškog lista «Allgemeine Zeitung»* (vidi i nap. 40). 35 450
- ⁶⁴ Marx očigledno još nije bio obavešten o tome da je «Kölnische Zeitung» njegovu izjavu *Otvoreno pismo o slučaju Vogta i berlinskog «National-Zeitung»* objavio 10. februara 1860 — istovremeno kad i berlinski «Volks-Zeitung». Tekst izjave vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 566. 36
- ⁶⁵ Marx ovako šaljivo naziva pismo koje mu je, 12. februara 1860, uputio Sigismund Borkheim. 37
- ⁶⁶ U listu «Daily Telegraph» od 15. februara 1860, Karl Heinrich Schaible, prijatelj Karla Blinda, objavio je izjavu u kojoj sebe označava kao autora letka *Zur Warnung* [Upozorenje] (vidi nap. 46). O ovome vidi i Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860. 38 450
- ⁶⁷ Izjava Karla Blinda od 3. novembra 1859. objavljena je 9. novembra 1859. u listu «Allgemeine Zeitung». 38
- ⁶⁸ Povodom smrti svoga oca, Engels je od 23. marta do 6. aprila 1860. boravio u Barmenu. 39 515

- ⁶⁹ U proleće 1860. je Carl Siebel, na Marxovu molbu, putovao u Pariz i Ženevu, gde je uz pomoć Johanna Philippa Beckera i Georga Lommela dobio razne materijale i saopštenja, koja su Marxu bila potrebna za rad na njegovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*. 40
- ⁷⁰ Marx je tek 28. februara 1861. oputovao u Zalt-Bommel (Holandija) svome ujaku Lionu Philipsu. 40
- ⁷¹ Wilhelm Liebknecht Marxu, 28. marta 1860. Liebknecht je, osim toga, molio Marxa da posreduje kod nekog američkog lista u vezi sa štampanjem njegovih dopisa. 40
- ⁷² Carl Siebel, *Religion und Liebe. Roman aus dem Tagebuche eines Anonymen*, Hamburg, 1860. 41
- ⁷³ O materijalu od Georga Lommela vidi i u 17. tomu ovog izdanja, str. 342. 42
- ⁷⁴ Pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu od 16. aprila 1860. Poštanski štambilj dolaska. Naslov Lassalle-ovog napisa je *Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart*. U: *Demokratische Studien*, izdao Ludwig Walesrode, Hamburg, 1860, str. 59 - 96. 42
- ⁷⁵ *Blue Books* (Plave knjige) — zajednički naziv za publikacije i materijale engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata ministarstva spoljnih poslova. Plave knjige, nazvane tako po boji njihovih korica, izdaju se u Engleskoj od 17. veka i glavni su zvanični izvor za istoriju privrede i diplomatije ove zemlje.
U ovom slučaju je reč o *Papers relating to proposed annexation of Savoy and Nice to France and memorial on the relations between Switzerland and Savoy as a neutral*. 3 parts. London, 1860. 42 239
- ⁷⁶ *Krnji parlament frankfurtske Nacionalne skupštine u Stuttgartu*. Frankfurtska Nacionalna skupština je svoje mesto zasedanja, početkom juna 1849, premestila u Stuttgart, pošto se, kad su je napustili konzervativni poslanici i veći broj liberalnih poslanika, bojala da će je dići u vazduh. »Krnji parlament« su 18. juna raterale virtemberške trupe. Još jedna sednica sazvana je 25. juna u Karlsruhe, ali ona nije održana. 43
- ⁷⁷ Georg Lommel, *Hinter den Coulissen* (Iza kulisa). Istorijsko-političke slike novog doba. Prvi deo. Od oktobra 1847. do maja 1848. Ženeva i Njujork, 1859. 44 465
- ⁷⁸ O ovome vidi Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 501. 45
- ⁷⁹ O ovome vidi Marxom polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 445 - 447. 46
- ⁸⁰ Ocenu listova »Baltische Monatschrift« i »Straßburger Correspondent« daje Marx u svome članku *Garibaldi na Siciliji — Stanje u Pruskoj* (u 16. tomu ovog izdanja, str. 417 - 420). 46
- ⁸¹ Eduard Fischel Marxu, 2. maja 1860. Fischel je Marxu predložio da saraduje u jednom novooosnovanom listu. Poblize o tome vidi u Marxovim pismima Fischelu od 8. maja i 1. juna 1860 (u ovom tomu, str. 307/308). 47
- ⁸² Szemere je obavestio Marxa da su u francuskim i engleskim novinama objavljeni oglasi za njegovu brošuru *La Question hongroise (1848 - 1860)*, Pariz, 1860. 47
- ⁸³ *Badinguet* — Ovaj nadimak je dat Napoleonu III zato što je 1846. godine iz zatvora u Hamu pobjegao u odelu jednog građevinskog radnika koji se tako zvao. 47 57 70

- ⁸⁴ Karl Emmermann, 29. aprila 1860, Victoru Schilyju, sa dodatkom pismu od Friedricha von Beusta od 1. maja 1860. Oba pisma sadrže klevetničke ispade protiv Marxa. Naročito Beust u svom pismu priča o tome da »Marx i njegove pristalice... isto tako dobro poznaju namerno smirivanje kao K. Vogt i ostali«. 47
- ⁸⁵ Iz pisma Adolpha Bermbacha citira Marx u svom pismu Engelsu od 20. jula 1852. 49
- ⁸⁶ O događajima na Siciliji vidi Marxove članke *Sicilija i Sicilijanci* i *Garibaldi na Siciliji — Stanje u Pruskoj* u 16. tomu ovog izdanja, str. 407 - 409 i 417/418. 49
- ⁸⁷ Karl Grün, *Louis Napoleon Bonaparte, die Sphinx auf dem französischen Kaiserthron*, Hamburg, 1860. 50 475
- ⁸⁸ Otprilike, između 12. i 25. maja 1860. Engels je otputovao svojoj teško oboleloj majci u Barmen. Na povratku u Mančester on je kratko vreme boravio u Londonu kod Marxa. 51 487
- ⁸⁹ Pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu od 24. maja 1860. Lassalle je veoma negativno okarakterisao Eduarda Fischela i pitao je Marxa za njegove odnose s njim. On je, dalje, predložio Marxu da dođe u Berlin i kao svedok nastupi u drugoj instanci procesa protiv Wilhelma Eichhoffa (vidi nap. 31). 52 53
- ⁹⁰ *Heraklitu Mračnom* — Misli se na Ferdinanda Lassalle-a. Engels ovde aludira na naslov Lassalle-ovog spisa *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos* [Filozofija Heraklita mračnog iz Efesa], Berlin, 1858. 53
- ⁹¹ Pismo Georga Lommela Marxu od 28. maja 1860. Pošiljka sadrži materijale za raskrinkavanje Karla Vogta. 55 69 71
- ⁹² Šesnaestog i 17. juna 1860, u Baden-Badenu sastali su se pruski princ-regent Wilhelm i ostali nemački kneževi sa Napoleonom III. O ovome vidi Karl Marx, *Interesantne vesti iz Pruske* (u 16. tomu ovog izdanja, str. 425 - 428). 57 73
- ⁹³ Petnaestog juna 1860. izašla je brošura Edmonda Abouta, koja je prvobitno trebalo da nosi naslov *Napoléon III et la Prusse* (Napoleon III i Pruska), ali je povodom sastanka u Baden-Badenu (vidi nap. 92) njen naslov morao biti izmenjen u *La Prusse en 1860*. 57 59 122 489
- ⁹⁴ Poslanik Niegolewski iz Poznania je na sednici pruske Nacionalne skupštine, 12. maja 1860, razobličio provokatorsku delatnost pruske policije u Poznanju. 57
- ⁹⁵ Engels ovde citira starodansku narodnu pesmu *Elveskud* iz zbirke junačkih pesama. U originalu pesma ima još dva stiha. Reprodukcijski tekst oslanja se na *Danmarks Gamle Folkevise*, koje je izdao Svend Grundtvig, 2. deo, Kopenhagen, 1856, str. 444/445.
- Najpoznatiji nemački prevod ove pesme je Herderov prevod pod naslovom *Erlkönig* (Bauk). Herder je pesmu preveo veoma slobodno. Carl Loewe je na ovaj prevod napisao muziku i tako je prevod postao veoma popularan. Prepev Wilhelma Grimma, sadržan u zbirci *Altdämsche Heldenlieder, Balladen und Märchen*, Heidelberg, 1811, str. 91/92, filološki je mnogo vredniji od Herderovog prevoda, ali nije postao popularan. Nema dokaza da je ovu pesmu preveo i Uhland. — Pesma *Herr Jon*, koju pominje Engels, takođe je sadržana u navedenoj Grimmovoj zbirci (str. 132/133). 59
- ⁹⁶ Engels je mnogo kasnije ispunio Marxovu molbu. Oko 24. jula 1860. napisao je članak *Britanska odbrana*, a 8. avgusta *Garibaldijev pokret* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 19 - 22 i 41 - 43).

- Kao što se vidi iz Engelsovog pisma Marxu od 26. juna 1860, on očigledno nije napisao članak o indijskoj trgovini. Sam Marx je ovo pitanje kratko obradio u članku *Britanska trgovina* (u 18. tomu ovog izdanja, str. 3 - 6). 62
- ⁹⁷ O vojnom značaju Češke vidi Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 406 - 408. 62
- ⁹⁸ Elard Biscamp, *Der Reichsregent* [Carski regent]. U nedeljnim novinama »Das Volk«, 14. maja 1859. 62
- ⁹⁹ Pravni savetnik Weber Marxu, 22. juna 1860. On je Marxa obavestio o odbijanju tužbe protiv lista »National-Zeitung« u berlinskom kraljevskom Gradskom sudu. O ovome vidi Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 501 - 512. 65 68
- ¹⁰⁰ Svoj proces protiv lista »Allgemeine Zeitung« Karl Vogt je vodio u Augsburgu, gde je i izlazio ovaj list (vidi i nap. 20). 65
- ¹⁰¹ Poslovni formular firme Ermen & Engels iz Mančestera poslužio je kao papir za pisanje. 66
- ¹⁰² I Ferdinand Lassalle i Karl Vogt su po jedan svoj spis štampali u izdanju džepne knjige *Demokratische Studien* [Demokratske studije], godine 1860, koje je izdavao Ludwig Walesrode, izd. Otto Meißner, i to: Ferdinand Lassalle, *Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart* i Karl Vogt, *Ein Blick auf das jetzige Genf*. 67 68
- ¹⁰³ Marx je prvobitno nameravao da svoj polemički spis protiv Vogta štampa kod hamburškog izdavača Otta Meißnera. 67 68
- ¹⁰⁴ »Još ima sudija u Berlinu« — aluzija na tobožnji uzvik legendarnog mlinara iz Sansusija. 69 76
- ¹⁰⁵ Marx ukazuje na izjave Karla Vogta u njegovoj probonapartističkoj brošuri *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas*, Ženeva, 1859, str. 64. i 32/33. Marxovu kritiku ovih izjava vidi u njegovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt* (tom 17. ovog izdanja, str. 399 i 415). 70
- ¹⁰⁶ Ironična aluzija na naslov, godine 1855, objavljene knjige *Kraft und Stoff. Empirisch-naturphilosophische Studien* fiziologa Louis-a Büchnera, koji je, kao i Vogt, bio predstavnik vulgarnog materijalizma. 70
- ¹⁰⁷ O Garibaldijevom pismu vidi Marxov članak *Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svada sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo* (tom 17. ovog izdanja, str. 16 - 18). 70
- ¹⁰⁸ Dvadeset trećeg jula 1860. Marx je sam napisao članak o događajima na Siciliji (vidi napomenu 107).
O pruskoj vojnoj reformi vidi napomenu 17. Članak na ovu temu Engels očigledno nije napisao u navedeno vreme. 71
- ¹⁰⁹ Jula 1860, po Garibaldijevom naređenju, sa Sicilije je oteran Guisepe La Farina, emisar pijemontskog ministra-predsednika Camilla Bensoa grofa od Cavoura. Poblize o tome vidi u Marxovom članku *Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svada sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo* (tom 17. ovog izdanja, str. 16 - 18). 71
- ¹¹⁰ *Kinglake's revelations* [Kinglake-ova otkrića] — Dvanaestog jula 1860. Alexander Kinglake je u Donjem domu razotkrio pravi smisao politike bonapartističke vlade u Italiji. 73 299

- 111 »Report of the commissioners appointed to consider the defences of the United Kingdom; together with the minutes of evidence and appendix: also correspondence relative to a site for an international arsenal«. London 1860. Ovaj materijal je jula 1860. podnet engleskom Parlamentu na razmatranje. 74
- 112 Pored članka *Britanska odbrana*, od kraja jula 1860, Engels je napisao i članak *Mogu li Francuzi zauzeti London?* koji je objavljen u listu »New-York Daily Tribune« 11. avgusta 1860. (Vidi u 18. tomu ovog izdanja str. 19 - 22 i 27 - 31.) 74
- 113 »Le Moniteur universel« je 15. jula 1860, u rubrici »Vesti iz inostranstva — Engleska«, o Kinglake-ovom govoru u Donjem domu (vidi napomenu 110) doneo samo jedno kratko saopštenje, u kome nijednom rečju nisu pomenuta otkrića o politici banapartističke vlade. 74
- 114 Pismo je pisano olovkom na poslovnom formularu firme Ermen & Engels. 76
- 115 Od kraja oktobra 1860. do prve polovine januara 1861. Engels je pisao seriju članaka pod naslovom *Istorija izolovane puške*, u kojima je prikazao razvitak ručnog vatrenog oružja. Serija ovih članaka je objavljena u osam brojeva lista »Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire«, od 3. novembra 1860. do 19. januara 1861 (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 102 - 125).
»The Volunteer Journal for Lancashire and Cheshire« — engleski vojni nedeljni list, izlazio od 1860. do 1862. godine u Mančesteru. Engels je bio saradnik ovog časopisa od avgusta 1860. do marta 1862. 76
- 116 *Italijanska afera* — misli se na vojne akcije Guiseppe Garibaldija za oslobođenje južne Italije od vlasti napuljske burbonske dinastije (vidi i napomenu 117). 78
- 117 Negde oko 1. septembra 1860. Engels je napisao članak *Garibaldijevo napredovanje*, a početkom septembra članak *Garibaldi u Kalabriji* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 65 - 71). Marx je pisao o beskorisnom pokušaju klike Loius-a Napoleona da Istvána Túrra iskoristi kao oružje za uticaj na Garibaldija (vidi članak *Stanje u Pruskoj — Pruska, Francuska i Italija*, 18. tom ovog izdanja, str. 91 - 94). 78
- 118 Od kraja avgusta do početka septembra 1860. Marx je za »New-York Daily Tribune« napisao dva članka: *Cene žita — Evropske finansije i pripreme za rat — Istočno pitanje i Britanska trgovina* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 60 - 64 i 72 - 75). 80
- 119 Poslednju rečenicu toga dodatka pismu napisao je Marx u četvrtak, 2. septembra 1860. U rukopisu ova rečenica stoji pod tim datumom. 80
- 120 Karl Wilhelm Eichhoff, *Berliner Polizei-Silhouetten*, Berlin, 1860. 83 85 87
- 121 Novinske vesti o predstojećem susretu austrijskog i ruskog cara sa princom regentom Wilhelmom, koje su se pojavile početkom septembra 1860. Do ovog susreta došlo je oktobra 1860. u Varšavi. Pokušaj približavanja Austrije, Pruske i Rusije bio je diktiran težnjom da se spreči ujedinjenje Italije i suprotstavi spoljnjoj politici Napoleona III, koji je podržavao kralja Sardinije Vittoria Emanuela II. 83 134.
- 122 O ovome vidi: Friedrich Engels, *Nemačka kampanja za državni ustav*, tom 10. ovog izdanja, str. 91 - 164. 85
- 123 Friedrich Engels, *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 54 - 59). Ovaj članak je Engels preveo na engleski i s beznačajnim izmenama objavio u engleskom vojnom nedeljnom časopisu »Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire«. Kasnije je ovaj članak izašao i u zbirci *Članci za dobrovoljce*. 86

- ¹²⁴ Charles Anderson Dana, 8. septembra 1860, Marxu. Dana je molio Marxa da hitno napiše članak o ratnoj mornarici za »New American Cyclopaedia«.
- »The New American Cyclopaedia« [Nova američka enciklopedija] – naučni priručnik, koji je izdala grupa naprednih američkih novinara i izdavača povezana s listom »The New-York Daily Tribune«.
- Marx i Engels su za »New American Cyclopaedia« radili od jula 1857. do oktobra 1860. Jedan deo Engelsovih radova za ovu enciklopediju prvi put je objavljen na srpskohrvatskom jeziku u *Izabranim vojnim delima*, tomovi I i II, Vojnoizdavački zavod »Vojno delo«, Beograd 1953. i 1960. U 17. tomu ovog izdanja Marxovi i Engelsovi članci pisani za ovu enciklopediju se objavljuju u celini. 88
- ¹²⁵ Poblizhe o tome vidi u Marxovom članku *Stanje u Pruskoj – Pruska, Francuska i Italija*, 18. tom ovog izdanja, str. 91 - 94. 88
- ¹²⁶ Sigismund Ludwig Borkheim, *Napoleon III und Preußen. Antwort eines deutschen Flüchtlings auf, Preußen in 1860' von Edmont About*, London, 1860. 89
- ¹²⁷ *Kvirinal* – jedno od sedam brda Rima na kome se nalazila papina letnja rezidencija; od 1870. rezidencija italijanskih kraljeva. 91
- ¹²⁸ Francuske trupe su držale Rim od pada Rimske Republike, godine 1849, do 1870. 91
- ¹²⁹ Otto Wigand, 20. marta 1852, Marxu. Izdavanje spisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* Wigand je označio kao »rizik, koji je uz to upravljen i protiv države«, što je »u datom slučaju potpuno beskorisno«. 93
- ¹³⁰ O pismu Lajosa Kossuth-a Garibaldiju, vidi u 18. tomu ovog izdanja. 94
- ¹³¹ Prvog oktobra 1860. Garibaldijeve trupe su kod Volturna porazile armiju napuljskog kralja Francisca II. Ovom pobedom je uglavnom oslobođena južna Italija. 95 97
- ¹³² »The Times« je 24. septembra 1860. pod naslovom *A German Account of the Volunteers* [Nemački prikaz dobrovoljaca], objavio izvod iz Engelsovog članka *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca*. 96
- ¹³³ Ove biografske beleške o Garibaldiju nisu proverene. 96
- ¹³⁴ Adolph Kolatschek, »Die Juchheisten« u: »Stimmen der Zeit«, mesečniku za politiku i literaturu, drugi tom, juli-decembar 1860. Izvod iz ovog vidi u Marxovom delu *Gospodin Vogt*. 96 101
- ¹³⁵ August Brass, *Was Noth ist, Eine politische Studie*, Ženeva, 1860. 97
- ¹³⁶ Petog oktobra 1860. Vrhovni sud u Berlinu odbio je žalbu Marxovog advokata, pravnog savetnika Webera, koju je ovaj bio uložio protiv odluke Kraljevskog apelacionog suda u vezi sa prihvatanjem tužbe za klevetu protiv lista »National-Zeitung« (vidi napomenu 13. i Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*). 98
- ¹³⁷ Marx nije ostvario svoju nameru da napiše brošuru *Prusko pravosuđe*. 98 503
- ¹³⁸ Vidi Marxov polemički spis *Gospodin Vogt*. 99
- ¹³⁹ Nije nam poznato da li je ovo pismo sačuvano. 100
- ¹⁴⁰ Georg Lommel je svoju izjavu, datiranu 5. aprila 1860, poslao zajedno sa pismom Marxu 13. aprila 1860. Izvod iz Lommelovog pisma Marx je citirao u svom polemičkom spisu *Gispodin Vogt*. 100
- ¹⁴¹ Marx citira iz članka Ludwiga Bambergera *Des Michael Pro Schriftenwechsel mit Thomas Contra, aus dem Jahre 1859* objavljenog u »Demokratischen Studien«, Hamburg, 1860. 101

- 142 O belešci lista «Manchester Guardian» od 12. novembra 1860, vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 554. 102
- 143 Verovatno je ovde Marxova greška: umesto reči «Prussia» [Pruska], on je napisao «Poland» [Poljska]. No očigledno je da se misli na članak *Stanje u Pruskoj – Pruska, Francuska i Italija*. 104
- 144 Uz Marxovo pismo je, u prilogu, bila kopija njegove *Izjave* od 24. novembra 1860, koju je on poslao redakciji lista «Reform». Ovu *Izjavu* Marx je poslao i listovima «Volks-Zeitung» i «Allgemeine Zeitung». «Allgemeine Zeitung» ju je objavio u svom prilogu uz br. 336. od 1. decembra 1860. 105
- 145 Ove teze je Hegel razvio u svome delu *Wissenschaft der Logik*, prvi deo, prvi odeljak i u delu *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, prvi deo: *Die Logik*, §§ 87. i 88; sadržano u: *Hegels Werke, vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten*, treći tom, 1833. i šesti tom, Berlin, 1840. 107
- 146 Institut za marksizam-lenjinizam nema ovaj Engelsov članak. Nije se moglo utvrditi da li ga je «New-York Daily Tribune» objavio. 111
- 147 Krajem januara 1861. Engels je napisao članak *Jačina francuske vojske*. On je prvobitno napisan za «New-York Daily Tribune», ali ga je kasnije Engels preradio radi objavljivanja u «Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire». Članak je u ovom časopisu objavljen 2. februara 1861. (Vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 138 - 141). 111
- 148 U svom članku *Le procès d. M. Vogt avec la Gazette d'Augsbourg*, koji se 15. februara 1860. pojavio u časopisu «Revue contemporaine», Eduard Simon je Engelsa nazvao «stalno zaposlenim policijskim špijunom». U ovom članku Simon se mnogo koristio citatima iz pisma Gustava Techowa (vidi napomenu 41). 112
- 149 Stih iz *Geschichtsklitterung und Aller Praktik Großmutter*, treće poglavlje, od Johanna Fischarta. 112
- 150 Ferdinand Freiligrath, *Zur Schillerfeier. 10. November 1859. Festlied der Deutschen in London*. 112 123
- 151 Institut za marksizam-lenjinizam nema ovaj Engelsov članak. Nije se moglo utvrditi da li ga je objavila redakcija lista «New-York Daily Tribune». 114
- 152 Ovdje i u sledećem odeljku reč je o knjižarskim oglasima za Marxov spis *Gospodin Vogt*. 114
- 153 Godine 1849, posle izgnanstva iz Kelna, Marx je svoju biblioteku morao ostaviti kod Rolanda Danielsa. Sačuvan je popis knjiga i Marxovih radnih beležaka koje su ostale kod Danielsa. Kad je 1851. Daniels uhapšen, neke knjige su izgubljene. Ostale knjige je Carl Siebel poslao u London. 115 140 509
- 154 Barthélemy de Szemere, *La Question hongroise (1848 - 1860)* Pariz, 1860. 116 452 458 487
- 155 Marx verovatno misli na Engelsov članak, koji Institut za marksizam-lenjinizam nema, ali čiji prijem Marx potvrđuje u pismima od 5. i 12. decembra 1860. 117
- 156 Ferdinand Lassalle, *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. U dva toma, Lajpcig, 1861. 120
- 157 U nedeljnom časopisu «Genfer Grenzpost», čiji je urednik bio August Braß, objavljen je 22. decembra 1860. knjižarski oglas o spisu *Gospodin Vogt* sa predgom sadržaja.

- ¹⁵⁸ Brojevi 148 (10. decembra) i 152 (19. decembra 1860) lista »Reform« sadržavali su dve male beleške o Marxovom polemičkom spisu *Gospodin Vogt*. U prilogu uz brojeve 150 (15. decembra) i 152 (19. decembra 1860) objavljeni su knjižarski oglasi o ovom spisu sa pregledom sadržaja. 122
- ¹⁵⁹ Marx i Engels su imali još jedan deo bostonskog izdanja (1853) Marxovog pamfleta *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 337 - 388). Primerke ovog pamfleta i nekoliko egzemplara Marxovog spisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu, str. 91 - 168), oni su dali londonskom knjižaru Albertu Petschu da ih proda. 125 184
- ¹⁶⁰ U pomenutom članku *Die neue Denunziation Karl Vogt's durch K. Marx*, objavljenom u listu »Freischütz« 27. i 29. decembra 1860. i 1. januara 1861, Eudard Meyen je pokušao da pobije Marxovu tvrdnju da je Vogt bonapartistički agent, ali nije uspeo da za to dá bilo kakav dokaz. 125 127 129 509
- ¹⁶¹ *Promena prestola* — Januara 1861. je Wilhelm I došao na pruski presto. Već vladinim dekretom od 23. oktobra 1857. on je dobio pravo da u poslovima vlade zastupa svog brata kralja Friedricha Wilhelma IV, a kraljevskim dekretom od 7. oktobra 1858. ovo zastupništvo je pretvoreno u regentstvo. 127
- ¹⁶² *Austrijska revolucija* — o ovome vidi Engelsov članak *Razvitak revolucije u Austriji*. 127
- ¹⁶³ Izborom Abrahama Lincolna, kandidata Republikanske partije za predsednika SAD, novembra 1860, Jug je smatrao da je došla u pitanje njegova sloboda »da pretvara u robove druge ljude« i ove bode iskoristio kao povod za otcpljenje od Sjedinjenih Država. Sredinom decembra 1860. država Južna Karolina odvojila se od Unije. U roku od nekoliko dana nju su sledile države Džordžija, Florida, Misisipi, Alabama, Luizijana i Teksas. O tome vidi Marxov članak *Američko pitanje u Engleskoj*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 189 - 196. 127 159 532
- ¹⁶⁴ Pravilno: Calumnies (franc.). Marx u svom prepisu ističe ovu grešku časopisa podvlačeći šesto slovo. 131
- ¹⁶⁵ U broju 43/1859. ilustriranog časopisa »Die Gartenlaube«, s oznakom »B«, objavljena je Bettziechova (Betova) skica pod naslovom *Ferdinand Freiligrath*, s klevetničkim pokušajem da se neuspesi u stvaralaštvu ovog pesnika pripišu Marxovom uticaju na njega. O tome vidi i Marxova pisma Engelsu od 19. i 26. novembra i Engelsovo Marxu od 11. ili 12. decembra 1859. 131
- ¹⁶⁶ Povodom stupanja na presto Wilhelma I (vidi napomenu 161), 12. januara 1861, u Pruskoj je objavljena amnestija za političke emigrante. Ona im je dopuštala »nesmetan povratak u pruske države«. Članak koji je o ovome napisao Engels, nisu hteli da objave »The Times« i »The Standard« kojima se Marx obratio. 132 137 511
- ¹⁶⁷ Prema naredbi o pruskoj zemaljskoj odbrani, lica koja su okrivljena za povredu vojne discipline potpadala su pod jurisdikciju vojnih sudova. Ova naredba se primenjivala i na emigrante — bivše pripadnike zemaljske odbrane, koji su se vratili u Prusku. 133 163
- ¹⁶⁸ Kao pruski princ (»karteški prince«), Wilhelm I je godine 1849. bio glavni komandant pruskih trupa, koje su bile upućene da slome badensko-falački ustanak. 133
- ¹⁶⁹ »Erklärung von Rodbertus, v. Berg und L. Bucher« [Izjava Rodbertusa, fon Berga i L. Buchera] o pitanju ujedinjenja Nemačke objavljena je u nemačkoj štampi sredinom januara 1861 (između ostalog, i u listu »Allgemeine Zeitung« 13. januara 1861). Autori su zahtevali da se u buduću Nemačku — pored Pruske — uključe Šlezvig-Holštajn i Austrija, kako bi se time postiglo »vlasništvo«

nad obalom Baltičkog i Severnog mora» i dobio prilaz Sredozemnom moru. Kao pristalice «velike Nemačke», oni su pozivali na ujedinjenje daljim jačanjem Nemačkog saveza. 134 137

- ¹⁷⁰ O ovome je Engels, krajem januara 1861, napisao članak *Pokret u Nemačkoj* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 135 - 137). 135
- ¹⁷¹ U svom pismu od 13. oktobra 1857. Charles Dana je Marxu saopštio da je, zbog privredne krize, redakcija lista «New-York Daily Tribune» otkazala saradnju svim evropskim dopisnicima osim Marxu i Tomu Tayloru. Dana je od Marxa tražio da nedeljno piše samo po jedan članak. 136
- ¹⁷² Ferdinand Lassalle 19. januara 1861. Karlu Marxu: «P.S. Još jednom Te pitam: 1. Koliki je kapital *neophodan* da bi se ovde pokrenuo list? 2. Koji bi se od bivših redaktora 'Neue Rheinische Zeitung' eventualno zbog toga vratio ovamo?» I u razgovorima između Marxa i Lassalle-a, prilikom Marxove posete Berlinu (krajem marta/početkom aprila 1861), bilo je govora o Lassalle-ovom planu. Po povratku u London, Marx o tome u svojim pismima obaveštava Engelsa. Njih dvojica su odlučila da odbiju Lassalle-ov predlog, pošto je bio povezan za njih neprihvatljivim uslovima.
- Kod *Memoire* je očitio reč o predstavi koju je Marx dobio od Ferdinanda Lassalle-a, a koju je Lassalle napisao 1856. povodom završenog procesa za rastavu braka grofice Sophie von Hatzfeld, a, početkom 1861, pod naslovom *Klage der Gräfin Hatzfeld wegen ungesetzlicher Vermögensaneignung* [Tužba grofice Hatzfeld zbog nezakonitog prisvajanja imovine] uputio pruskoj Nacionalnoj skupštini. Tužbi je bilo priložen i memorandum za ministarstvo koji je sadržavao oštru kritiku reakcionarnog režima u Pruskoj. 136 138 162 513
- ¹⁷³ Kao papir za pismo poslužio je poslovni formular firme A. Petsch & Co., Importers of Foreign Books. 78, Fenchurch Street, E. C. London. 140
- ¹⁷⁴ Ferdinand Lassalle, *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. U dva dela, Lajpcig, 1861. 142 157 162 166 177 180 183 188 192 199 202 203 538 540 542 545 551 566
- ¹⁷⁵ Gottfried Kinkel je studirao teologiju i godine 1840. bio je pomoćni kandidat evangelističke opštine u Kelnu. 144
- ¹⁷⁶ *Intervencija kod Gaeta* — šestog septembra 1860. se poslednji napuljski kralj, Francisco II, sa 12 000 ljudi iz Napulja povukao u tvrđavu Gaeta. Morsku stranu ove tvrđave je od septembra 1860. do 19. januara 1861. pokrivala eskadra francuskih ratnih brodova koja je nesmetano propuštala isporuke životnih namirnica i ratnog materijala i tako sprečavala blokadu. S kopna su ovu tvrđavu opsedale trupe Vittoria Emanuela. Kada je Napoleon III, pod pritiskom Engleske, povukao svoju ekadru, njen položaj je zauzela napuljska flota. Trinaestog februara 1861. Francisco II bio je prinuden na kapitulaciju. 145 511
- ¹⁷⁷ O francuskoj intervenciji u Siriji vidi Marxov članak *Nemiri u Siriji — Zasedanje engleskog Parlamenta — Stanje britanke trgovine* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 23 - 26). 145
- ¹⁷⁸ Verovatno se misli na list «Die Tägliche Deutsche Zeitung». 145
- ¹⁷⁹ Ovo pismo Giuseppe Mazzinija Karlu Blindu objavljeno je 23. februara 1861. u nedeljnom časopisu «Hermann» pod naslovom *Italien und Deutschland*. 146
- ¹⁸⁰ Misli se na londonsko emigrantsko udruženje Nemačko jedinstvo i sloboda. 146
- ¹⁸¹ O ovome vidi Marxov polemički spis *Gospodin Vogt, odeljak VII. Augsburska kampanja*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 374 - 391. 146

- ¹⁸² *Economistes-financiers du XVIIIe siècle. Présédés de Notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives*, par Eugène Daire. Paris, 1843. 146
- ¹⁸³ Od jeseni 49. godine pre n. e. Cezar je protiv Pompeja ratovao u Epiru (Grčka). U leto 48. godine pre n. e. vojne operacije su završene porazom Pompejeve armije u bici kod Farsala (Tesalija).
Time je završena ova etapa rimskog građanskog rata u I. veku pre n. e. 147
- ¹⁸⁴ Od 28. februara do 16. marta 1861. godine Marx je bio u poseti svome ujaku Lionu Philipsu u Zalt-Bomelu (Holandija). Odatle je otišao u Berlin, gde je boravio do 12. aprila. U toku svog boravka u Nemačkoj, Marx je posetio i Elberfeld, Barmen, Keln, i Trijer, a 29. aprila se vratio u London. 147
- ¹⁸⁵ »Die Presse« — austrijski dnevnik; izlazio od 1848. do 1896. u Beču. Osnovan jula 1848. godine, kao organ umereno liberalne buržoazije, ove novine su posle ugušenja revolucije od 1848/49. u Austriji bile privremeno zabranjene. To im je stvorilo glas da su u izvesnoj meri sklone opoziciji. Početkom šezdesetih godina ove novine su imale najveći tiraž (30 000 pretplatnika) od svih austrijskih novina. Njihova popularnost u toku tih godina može se objasniti njihovim antibonapartističkim stavom u spoljnopolitičkim pitanjima, ali i njihovim istupanjem protiv reakcionarne unutrašnje politike austrijske vlade. Redakcija lista »Die Presse« je više puta pokušavala da privuče Marxa za saradnika. Svoj konačni pristanak Marx je dao tek oktobra 1861, kad je ovaj list istupio protiv prividno konstitucionalne vlade Antona von Schmerlinga u Austriji.
Marxovi prilozi su obrađivali sva bitna pitanja spoljne i unutrašnje politike Engleske, Francuske i SAD i obaveštavale nemačke i austrijske čitaoce o položaju radničke klase i demokratskog pokreta u ovim zemljama. Marxova saradnja u ovom listu je trajala više od jedne godine. Za to vreme su u njemu objavljena 52 njegova članka; dva je napisao zajedno sa Engelsom, a jedan prilog je dao Engels. Značajan deo Marxovih članaka i dopisa pisanih za »Die Presse«, redakcija nije objavila. To je bio glavni razlog što je krajem 1862. Marx otkazao svoju saradnju. 148 181
- ¹⁸⁶ Karl-Heinrich Rau, *Lehrbuch der politischen Oekonomie. Band I: Grundsätze der Volkswirtschafts-Lehre. Sechste vermehrte und verbesserte Ausgabe. Zweiter unveränderter Abdruck*. Lajpcig i Hajdelberg, 1860. 149
- ¹⁸⁷ Nadimak »von Höllenstein« [»od paklenca«] Ernst von Pfuel dobio je od lista »Neue Rheinische Zeitung« za svoj jezivi obračun sa učesnicima pozenskog ustanka 1848. godine. Na njegovu zapovest zarobljeni ustanici su ošišani, a oši i šake su im žigosane paklencem. 149
- ¹⁸⁸ Marx misli na prusku reformu armije od 1860 (vidi napomenu 17) i na nacrt Zakona o ukidanju poreskih privilegija (izjednačenje zemljišnog poreza) za plemstvo, koji je iste godine podnesen pruskoj Saveznoj skupštini, ali ga je Gornji dom odbacio. 149
- ¹⁸⁹ Pruska nacionalna skupština, čija se većina sastojala od predstavnika liberalnog centra i demokratske leveice, sazvana je maja 1848. u Berlinu radi izrade ustava »u dogovoru s krunom«. Marx i Engels su je nazvali »sporazumaškom skupštinom«, a njezine poslanike, prema tome, »sporazumašima«. Za vreme kontrarevolucionarnog državnog udara (*coup d'état*) vlade Brandenburg-Manteuffel u Pruskoj, decembra 1848, skupština je rasterana. 149 153
- ¹⁹⁰ Verovatno se misli na anonimni članak *Zur Auslegung des Amnestie-Erlasses*, od 12. januara 1861, objavljen u »Preußische-Gerichts-Zeitung« 1. maja 1861. Nastavak ovog članka pojavio se 15. maja 1861. 151

- ¹⁸¹ Marx misli na svoja nastojanja da ponovo dobije prusko državljanstvo. 151
- ¹⁸² *Avganistanska afera* — Alexander Dunlop je u toku parlamentarne debate, marta 1861, predložio da se obrazuje izabrani komitet za ispitivanje avganistanskih dokumenata, koje je lord Palmerston izneo pred Parlament 1839, i dokazao da ih je Palmerston falsifikovao. U svom govoru u Donjem domu, 19. marta 1861, Palmerston je izjavio da je stvar zastarela i da više nije aktualna. 152 350
- ¹⁸³ Vidi *Biblija*, Lukino jevanđelje, poglavlje 16, stih 19 - 31. 152
- ¹⁸⁴ *Jacob Wiesemriesler* — U Marxovom spisu *Gospodin Vogt* pod ovim imenom figurira Ferdinand Lassalle. 152
- ¹⁸⁵ *Dharma* — staroindijsko religiozno učenje, koje propisuje glavna pravila života i ponašanja. Ironično Marx tako naziva knjigu Ferdinanda Lassalle-a *Das System der erworbenen Rechte*. 166
- ¹⁸⁶ *Sednica pruskih sporazumaša* — pruska Nacionalna (sporazumaška) skupština (vidi napomenu 189). Marx je prve polovine septembra (između 7. i 10. septembra) 1848. prisustvovao jednoj sednici pruske Nacionalne skupštine. 154
- ¹⁸⁷ *Quantum mutatum ab illis!* — Koliko drugačiji od onoga! uporedi Vergilije: *Eneida*. Druga pesma. 154
- ¹⁸⁸ Reč je o Gornjem domu i Nacionalnoj skupštini, prvom i drugom domu pruske Savezne skupštine. 154
- ¹⁸⁹ Novembra 1848. su Martin von Simson i August Hergenbahn poslani u Berlin da, kao državnim komesari, izglade konflikt između pruskog kralja i Nacionalne skupštine u Frankfurtu na Majni.
Marx ironično upoređuje Simsona sa Samsonom, koji je, po biblijskoj legendi, pomoću magareće donje vilice, uništio hiljadu Filistejaca. 154
- ¹⁹⁰ Karakteristiku Georga von Vinckea dao je Marx u svom spisu *Gospodin Vogt*. 154
- ¹⁹¹ Engels je između 20. i 23. maja 1861. posetio Marxa u Londonu, koji ga je opširno obavestio o rezultatima svoga putovanja u Nemačku. 156 537
- ¹⁹² Pruska vlada bila je izdala nalog za hapšenje Engelsa zbog njegovog učešća u ustanku u Elberfeldu. U toku juna i jula 1849. Engels se borio u redovima revolucionarne badensko-pfalačke armije (vidi napomenu 122). 156
- ¹⁹³ Marx misli na londonsku grupu Nacionalnog udruženja koju je vodio Gottfried Kinkel (vidi napomenu 22). 157 161 165
- ¹⁹⁴ Maja 1861, u toku gradanskog rata u SAD, vlada Severnih Država se obratila Garibaldiju s predlogom da preuzme jedno komandno mesto u njenoj armiji. Izražavajući svoja topla saosećanja sa Severnoamerikancima, Giuseppe Garibaldi je ovo odbio. On je smatrao da ovaj rat nema veze sa emancipacijom robova i da je obična borba za vlast. Ako bi, međutim, rat dobio karakter borbe za oslobođenje crnaca, on bi bio spreman da se bori na strani Severa. 158
- ¹⁹⁵ Abraham Lincoln, koji je novembra 1860. izabran za predsednika Sjedinjenih Američkih Država, morao je, prema američkom ustavu, da stupi na svoju dužnost 4. marta 1861 (vidi napomenu 163). 159
- ¹⁹⁶ Pad tvrđave Samter, 12. aprila 1861. 159 170
- ¹⁹⁷ Maja i juna 1861. pukovnik Blair u Sen Luju (država Misuri) regrutovao je više pukova, koji su se većim delom sastojali od Nemaca. Pod zapovedništvom generala Lyona oni su opkolili logor guvernera Misurija — simpatizera robovlasničkih država — koji se nalazio u blizini ovoga grada, razoružali njegove trupe i time osujetili guvernerov plan da zauzme nacionalni arsenal i grad Sen Luj. 160

- ²⁰⁸ Tzv. granične države: Delaver, Misuri i Merilend, a uz njih i Vašington, koji je predstavljao samostalnu administrativnu jedinicu, izjasnile su se protiv ujedinjenja sa Konfederacijom. Guverner države Kentaki je 20. maja 1861. objavio proklamaciju o neutralnosti. Vidi Marxov članak *Gradanski rat u Sjedinjenim Državama* (u 15. tomu ovog izdanja, str. 218 - 224). 160
- ²⁰⁹ *MacDonaldova afera* — Septembra 1860. kapetan engleske vojske, MacDonald, zatvoren je u Bonu i protiv njega je poveljen sudski proces zbog suprotstavljanja lokalnim vlastima. Engleska vlada je ovaj slučaj, koji je okončan tek maja 1861, iskoristila kao izgovor za pojačanu antiprusku propagandu (vidi napomenu 225). 161 165 174 211 535
- ²¹⁰ «Gatherings from the Press», koju je objavio list «Volk», bila je upravljena protiv nedeljnog lista «Hermann», koji je u Londonu izdavao Gottfried Kinkel. U njihovom sastavljanju, pored Marxa, manjim delom je učestvovao i Elard Biscamp. 162
- ²¹¹ Reč je o pismu grofice Sophie von Hatzfeldt Marxu od 14. juna 1861. 162
- ²¹² Oslobođen amnestijom od 1859. godine, Blanqui je do početka 1861. živeo u Londonu, a onda se vratio u Pariz. Marta 1861. ponovo je zatvoren i, 14. juna, pod optužbom da je bio vođa jednog tajnog udruženja, osuđen na četiri godine zatvora i 500 franaka novčane kazne. Od marta do juna 1861. Blanqui se nalazio su zatvoru Maza (Pariz), gde su ga žandarmi etc. *po nalogu istražnog sudijske fizički zlostavljali*. Kaznu je trebalo da odleži u zatvoru St. Pelazi u Parizu. Međutim, godine 1864. uspeo je da pobjegne u Brisel i skloni se kod dra Louis-a Watteau-a (vidi i napomenu 599. i 602). 162
- ²¹³ *Meksikanski rat* — Rat između Sjedinjenih Američkih Država i Meksika (1846 - 1848) izazvali su američki robovlasnici — vlasnici plantaža i krupna buržoazija svojim razbojničkim teritorijalnim zahtevima Meksiku. U ovom ratu SAD su osvojile gotovo polovinu teritorije Meksika, uključivši Teksas, Novu Kaliforniju i Novi Meksiko. 162
- ²¹⁴ *Londonski protokol* — Drugog avgusta 1850. predstavnici Austrije, Rusije, Engleske, Francuske, Švedske i Danske potpisali su u Londonu protokol, jasno se izjašnjavajući za nedeljivost poseda danske krune, uključujući vojvodstva Šlezvig i Holštajn. Red nasleđivanja trebalo je da određuje danski kralj, ne povređujući odnose vojvodstva Holštajn sa Nemačkim savezom. 162
- ²¹⁵ Marx misli na vulgarne ekonomiste koji profit izvode otuda «što prodavač robu prodaje *iznad* njene vrednosti (tj. za veću vrednost radnog vremena nego što je u njoj sadržano)». (Vidi Karl Marx, *Teorije o višku vrednosti*, 3. deo.) 164
- ²¹⁶ Kontingent trupa Severnih Država, kojima je komandovao general Pierce, dobio je 10. juna 1861. zapovest da rastera predstraže konfederalista u Big Betlu i Litl Betlu (u državi Virdžinija). Delovi trupa pod komandom Townsenda i Bendixa napredovali su dvema cestama i stigli u isto vreme na njihovu raskršnicu, u zoru. Bendix je mislio od Townsendovih trupa da je neprijatelj, pa je otvorio vatru. Townsend je odgovorio vatrom, jer je ovaj, opet, mislio da je upao u zasedu. Opšta zbrka je zahvatila i konfederaliste, koji su se povukli prema Big Betlu. Uništivši napušteni logor u Litl Betlu, Pierce je, zatim, više puta uzalud pokušavao da osvoji Big Betl.
Marx ironično upoređuje Pierce-a sa «hrabrim krojačem» iz poznate bajke braće Grimm. 164 167
- ¹⁷ *Kanzaški rat* — oružani sukob u Kanzasu (1854 - 1856) između pristalica ropstva, koji su pokušavali da oblast Kanzas pretvore u robovlasničku državu, i protivnika ropstva, uglavnom farmera. Mada su protivnici ropstva izvojevali više pobeda, Kanzas je ostao u rukama pristalica ropstva, koji su dobijali oružanu

- podršku od vlade Konfederacije. Veći deo naroda ove države, međutim, koji je nastavio borbu, zahtevao je prijem Kanzasa u Savez kao slobodne države. Rat u Kanzasu je, zapravo, bio početak gradanskog rata u SAD.
- Border-Ruffians* — pristalice ropstva u Misuriju koji su od 1854. do 1858. godine više puta prelazili granicu prema Kanzasu da bi ilegalno učestvovali na izborima i zaplašili protivnike ropstva. 165
- 218 Kongres šest robovlasničkih država Juga: Južne Karoline, Džordžije, Floride, Alabame, Misisipija i Luizijane zasadao je od 4. februara do 16. marta 1861. u Montgomeriju (država Alabama), proglasio stvaranje robovlasničke države, Konfederacije, prihvatio privremeni ustav i izabrao Jeffersona Davisa za privremenog predsednika. Konfederaciji se 2. marta 1861. priključio Teksas, a maja 1861. su ovaj primer sledile četiri robovlasničke granične države: Virdžinija, Arkanzas, Severna Karolina i Tenesi. 165 169 222 532
- 219 *Junski ustanak* — herojski ustanak pariskih radnika od 21. do 26. juna 1848. *Udruženje nemačkih komunista* je Marxov naziv Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu (vidi napomenu 3).
Pod *udruženjima Francuza* misli se na mnogobrojna udruženja francuskih emigranata u Londonu. Godine 1864. od njih je obrazovana londonska francuska sekcija I internacionale. 166
- 220 Vidi pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu od 1. jula 1861. U: *Ferdinand Lassalle. Nachgelassene Briefe und Schriften. Herausgegeben von Gustav Mayer.* Treći tom, Štuttgart-Berlin, 1922. 169
- 21 Izgleda da je Marx već u toku juna i jula 1861. započeo rad na članku *Severno-američki gradanski rat* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 209 - 217) i da je tada napisao i glavni deo članka *Gradanski rat u Sjedinjenim Državama* (isto str. 218 - 224). 169
- 222 *Gulfstates* (Golfove države) — države na granici sa Meksičkim zalivom, koje su se februara 1861. priključile Konfederaciji (vidi napomenu 218). 175 205
- 223 Drugog decembra 1851. u Francuskoj je došlo do kontrarevolucionarnog državnog udara Louis-a Bonaparte. 171
- 224 *«Poor whites»* — «siromašni belci» (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 215). 171
- 225 Pod «proročistem u Koburgu» misli Marx, očigledno, na Rudolfa von Bennigsen, predsednika Nemačkog nacionalnog udruženja (vidi napomenu 22). Jedan Zerffiev članak, koji je u odbranu MacDonalda (vidi napomenu 209) objavljen u engleskim novinama «Stars» i «Globe», izazvao je nezadovoljstvo u Nacionalnom udruženju (uporedi Benningsenovo pismo Streituu od 14. juna 1861) i sukob u njegovoj londonskoj grupi (vidi napomenu 203). 174
- 226 Od maja do novembra 1862. u Londonu je održana Druga svetska industrijska izložba. 174 218 219 261
- 227 *Rat žaba s miševima* (Batrachomyomachie) — stargrički komični epos nepoznatog autora, travestija na Homerov junački ep *Ilijada*. Oslanjajući se na njega, Georg Rollenhagen (1542 - 1609) napisao je svoj stihovani ep *Froschmeuseler, der Frösch und Meuse uunderbare Hofhaltung* [Žabe i miševi, čudesni dvorski život žaba i miševa], u kojem je religiozne i dinastičke borbe svoga doba prikazao kao borbe između žaba i miševa. 175
- 228 Godine 1831. osnovana Britanska asocijacija za pomoć razvitku nauke, koja i danas postoji, materijale sa svojih godišnjih skupština objavljuje u obliku godišnjih izveštaja. Marx je od kraja avgusta do sredine septembra 1861. boravio u Mančesteru kod Engelsa i, za vreme 31. godišnje skupštine ove asocijacije, od

4. do 11. septembra 1801, prisustvovao sednici sekcije za ekonomske nauke i statistiku. 179
- ²²⁹ *Revolucionarni fond* — misli se na pokušaje Gottfrieda Kinkela i ostalih vođa malograđanske emigracije da, 1851/1852, među nemačkim emigrantima i Amerikancima nemačkog porekla raspišu tzv. nemačko-američki revolucionarni zajam. Radi propagiranja ove akcije, Kinkel je septembra 1851. putovao u SAD. Zajam je trebalo da posluži za podizanje revolucije u Nemačkoj. No ovaj pokušaj raspisivanja zajma je propao. Marx i Engels su u više spisa izvrgli ruglu avanturistički Kinkelov pokušaj i označili ga kao štetan i besplodan pokušaj da se veštački izazove revolucija u vreme sumraka revolucionarnog pokreta. 179 399 445
- ²³⁰ Od 3. do kraja oktobra 1861. Engels je svoj odmor proveo kod rođaka u Nemačkoj. 180
- ²³¹ Ovde je verovatno reč o «obe vrste izoluenih pušaka sa punjenjem odostrag» (Armstrongova i Whitworthova puška), «koje se sada u Engleskoj bore za prvenstvo». 183
- ²³² [*Ecce*] *iterum Crispinus* — tako počinje četvrta Juvenalova satira, u čijem prvom delu bičuju Krispina, dvorjanina rimskog cara Domicijana. U prenosnom smislu ove reči znače: «opet ista osoba», ili «opet isto». 184
- ²³³ Aluzija na finansijsku krizu bonapartističke Francuske u jesen 1861. Deficit u državnoj blagajni je u tom trenutku dostigao sumu od oko milijardu franaka. O ovome vidi Marxove članke *Gospodin Fould* i *Finansijski položaj Francuske*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 246 - 250. 184 187
- ²³⁴ Wilhelm I je, povodom otkrivanja jednog spomenika, sredinom novembra 1861. boravio u Breslavi, današnjem Vroclavu. 185
- ²³⁵ «*Protiv demokrata pomažu samo vojnici*», glasi kraj pesme *Die fünfte Zunft* (Peti esnaf] od Wilhelma von Merckela, koja je avgusta ili septembra 1848. objavljena kao letak, a 1850. u Berlinu u njegovoj zbirci *Zwanzig Gedichten* [Dvadeset pesama], str. 58. i dalje. Te reči su postale veoma poznate zahvaljujući naslovu brošure koja se 1848. pojavila u Berlinu, a čijim se autorom smatrao pukovnik Gustav von Griesheim. 185
- ²³⁶ Osmog novembra 1861. kapetan severnoameričkog bojnog broda «San Jacinto» naredio je pretres engleskog poštanskog broda «Trent», koji je plovio za Evropu, i hapšenje ambasadora Konfederacije u Francuskoj i Engleskoj, Slidella i Masona, kao i njihovih sekretara. 187 215
- ²³⁷ Aprila 1857. caristička vlada je Mihaila Bakunjinina doživotno proterala u Sibir. Više molbi za amnestiju, upućene Aleksandru II, ostale su bez uspeha, pa je on aprila 1861, preko Japana i Kalifornije, pobjegao u Englesku. U London je stigao krajem 1861. 187
- ²³⁸ Decembra 1861. održani su, u turnusima, novi izbori za Narodnu skupštinu pruske Savezne skupštine. Napredna stranka (vidi napomenu 241) dobila je 109, desni, tzv. ustavni liberali 95, a konzervativci 15 mesta. 187
- ²³⁹ Varnhagen i njegova *Pulverkammer* [Barutana] u listu «*Neue Preußische Zeitung*» od 24. novembra 1861, prilog. 187
- ²⁴⁰ *Corpus juris civilis* — zbirka zakona rimskog građanskog prava. Nastala oko 529. godine, u doba rimskog cara Justinijana. 188
- ²⁴¹ «*Naprednjački demokratizam* — Engels aludira na izbornu pobjedu Napredne stranke (vidi napomenu 238).

«*Napredna stranka*» — osnovana juna 1861; zastupala je najveći deo pruske buržoazije i zahtevala nacionalno jedinstvo pod vodstvom Pruske i, kao pretpostavku za sve liberalne reforme, reformu Gornjeg doma. U njenom programu nije bilo demokratskih zahteva. 188 277

²⁴² Marx je od kraja avgusta do sredine septembra 1861. boravio kod Engelsa u Mančesteru. 191

²⁴³ Koliko je nama poznato, ovo pismo nije sačuvano. 194

²⁴⁴ Crownlawyers (law officers of the Crown) — advokati krune i najviši predstavnici pravosuđa u Engleskoj: attorney general (državni tužilac) i solicitor general (državni pravobranilac). O odluci tih Crownlawyers vidi Marxov članak *Englesko-američki spor*, u 18. tomu, str. 260 - 262. 195

²⁴⁵ «Truly English minister» [pravi engleski ministar], tako je lord Russel, na sednici Donjeg doma 25. juna 1850, nazvao lorda Palmerstona. Palmerston je izjavio da, kao što su reči «civis Romanus sum» [ja sam rimski građanin] građanima starog Rima osiguravale prestiž i opšte poštovanje, tako i englesko državljanstvo mora da bude garantija za nepovredivost i sigurnost engleskih podanika. 195

²⁴⁶ Ukazivanje na Deklaraciju o principima međunarodnog pomorskog prava, koju je 16. aprila 1856. prihvatio Pariski kongres. Ona je zabranjivala zarobljavanje brodova i garantovala zaštitu trgovačkih brodova neutralnih država od napada zaraćenih sila. Prihvatanje ove deklaracije bilo je diplomatski uspeh Rusije, koja se od 1780. godine protivila zahtevu Engleske na pravo kontrole i zaplene brodova neutralnih država. 195

²⁴⁷ U Londonu je 19. maja 1815. između Rusije, Engleske i Holandije, sklopljen sporazum o odšteti Rusiji zbog ratnih izdataka nastalih prilikom isterivanja Napoleоновih trupa iz holandskih i belgijskih provincija. Ovim sporazumom su se vlade Engleske i Holandije obavezale da, kao kompenzaciju, plate jedan deo zajma koji je u Holandiji podigla ruska vlada kao i kamate na ovaj dug koje nisu bile podmirene do 1. januara 1861.

U posebnom članu ovog sporazuma bilo je utvrđeno da će plaćanja biti obustavljena ako dode do otcpljenja belgijskih provincija od Holandije. Posle revolucije od 1830. i formiranja nezavisne belgijske države, holandska vlada je obustavila sva plaćanja. Palmerston je, međutim, 16. novembra 1831, potpisao sa Rusijom, u ime engleske vlade, novi sporazum, koji je potvrđivao ranije finansijske obaveze Engleske. 196

²⁴⁸ U listu «The Free Presse», X, br. 3 od 5. marta 1862, str. 31/32. objavljen je, bez potpisa, članak *Bakunjin*. 199

²⁴⁹ Obustavom isporuka pamuka iz Amerike, usled blokade Južnih Država, koju je sprovela flota Severa za vreme građanskog rata, izazvana je pamučna kriza. Nestašica pamuka je nastala u predvečerje hiperprodukcione krize i stopila se s njom. Zbog ove krize je veliki deo evropske industrije pamuka prestao da radi, čime je znatno pogoršan položaj radnika (vidi Marxov članak *Kriza u Engleskoj*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 225 - 227. 200 203 261

²⁵⁰ O ovome vidi Marxov članak *Fremontovo smenjivanje*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 251/252. 201

²⁵¹ Ukazivanje na izveštaj Ministarstva trgovine od 1861, koji je bio objavljen kao prilog uz časopis «The Economist», tom XX, br. 966 od 1. marta 1862. Navedeni brojevi su uzeti iz odeljka *Export of British and Irish Produce and Manufactures* [Eksport britanskih i irskih proizvoda i preradevina]. 201 204

²⁵² Vidi Karl Marx-Friedrich Engels, *Gradanski rat u Americi*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 342 - 350. 203

- ²⁵⁹ Na reci Bul-Ran u blizini grada Manasa (jugozapadno od Vašingtona) došlo je 21. jula 1861. do prve značajne bitke američkog građanskog rata, u kojoj je armija Južnih država pobedila brojno nadmoćnije, ali slabo naoružane trupe Severa. 203
- ²⁵⁴ Na Dalekom istoku se britanska kolonijalna ekspanzija sukobila sa osvajačkim težnjama carističke Rusije. Engleski vladajući krugovi, koji su od pedesetih godina sve jače prodirali u Kinu i Japan, huškali su ove zemlje protiv Rusije i računali su na to da njihove luke iskoriste u slučaju rata s Rusijom. U tu svrhu oni su širili glasine kako Rusija namerava da osvoji Mandžuriju, Koreju i ostrvo Jeso (Hokaido), koje je pripadalo Japanu. U strahu da bi Engleska za svoje pljačkaške ciljeve mogla iskoristiti tadašnju slabost Japana, caristička vlada je pokušala, februara 1861, da osvoji ostrvo Cušimo: korveta »Posadnjik« je dobila zapovest da ostane u pristaništu ostrva i da započne stvaranje sidrišta za rusku ratnu flotu. Zbog pretnje da će doći do sukoba s Engleskom, »Posadnjik« je ubrzo povučen sa obala ostrva Cušimo. 204
- ²⁵⁵ Otkriće velikih rezervi zlata u Kaliforniji (1848) i u Australiji (1851) dovelo je do obimnih investicija u proizvodnju uslovljenih rastućom potražnjom. S tim je bilo povezano značajno povećanje međunarodne trgovine. 204
- ²⁵⁶ *Border-states* — granične države: Virdžinija, Severna Karolina, Tenesi, Kentaki, Misuri i Arkanzas. 205 226 267 270
- ²⁵⁷ Marx se poziva na: *Correspondence relative to the affairs of Mexico. In 3 parts* London, 1862. 205
- ²⁵⁸ Meksički Kongres je 17. jula 1861. doneo dekret, kojim se za dve godine prekidalo plaćanje inostranih dugova. Engleska, Španija i Francuska, koje su imale najviše potraživanja, potpisale su 31. oktobra 1861. konvenciju o zajedničkoj intervenciji u Meksiku. Nastojeći da spreči rat, meksička vlada je novembra 1861. povukla dekret od 17. jula 1861. O tome vidi Marxov članak *Intervencija u Meksiku*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 240 - 245. 205
- ²⁵⁹ Misli se na članak *Gradanski rat u Americi*, vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 342 - 350), koji je najpre trebalo da bude objavljen u »New-York Daily Tribune«. Englel ga je istovremeno poslao časopisu »Volunteer Journal«, koji ga je 14. marta 1862. objavio pod naslovom *Rat u Americi*. Redakcija lista »New-York Daily Tribune« ga je odbila, Marx je članak preveo na nemački i poslao ga, sa dopunama, listu »Die Presse«, gde je 26. i 27. marta objavljen pod naslovom *Američki gradanski rat*. 208
- ²⁶⁰ Koliko je nama poznato, ovo Friedländerovo pismo Marxu nije sačuvano. 210 212
- ²⁶¹ Do ove bitke je došlo 6. i 7. aprila 1862. na prilaznim putevima Korintu. Trupe Severa, pod komandom Ulysses-a Granta, porazili su 6. aprila kod Pitsburg-Landinga (severoistočno od Korinta) Južnjaci, pod komandom Beauregarda. Sledećeg dana su Severnjaci, pojačani trupama generala Buella, pošli u protivnapad i potisnuli Južnjake prema Korintu. 210 213
- ²⁶² Od 30. marta do 25. aprila 1862. Marx je boravio kod Engelsa u Mančesteru. 210
- ²⁶³ Johann Heinrich von Mädler, *Der Wunderbau des Weltalls, oder Populäre Astronomie. 5, gänzlich neu bearb. Aufl.* Berlin, 1861, Prvo izdanje je izašlo 1841. godine u Berlinu. 211
- ²⁶⁴ U časopisu »Die Gartenlaube«, br. 2, str. 21 - 24. i br. 3, str. 38 - 41, 1862. izašao je članak *Ein Nichtammestierter* od Heinricha Beta. 211

- 265 Marta 1862. Marx je prestao da saraduje sa listom «New-York Daily Tribune», između ostalog i zbog toga što je u redakciji porastao uticaj pristalica kompromisna sa robovlasničkim državama i što su novine napustile svoje napredne pozicije. 212
- 266 *Report of the commissioners appointed to inquire into the organisation of the indian army*, London, 1859. 212
- 267 Carl von Clausewitz, *Vom Kriege*. In: *Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung*. Bd. 1, Berlin, 1832, viertes Buch: *Das Gefecht*, S. 283 u.a. [O ratu. U: Dela iz zaostavštine generala Carla von Clausewitza o ratu i ratovanju. Tom 1, Berlin, 1832, četvrta knjiga: Bitka, str. 283. i dalje]. 213
- 268 Saopštenja i analize ratnih operacija, sadržane u ovom pismu, upotreбили su Marx i Engels u člancima *Engleska štampa i pad Nju Orleansa* i *Situacija na američkom ratištu* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 353 - 355 i 358 - 361). 213
- 269 Jedanaestog marta 1862. kralj je rasterao Narodnu skupštinu, koja je tražila veću kontrolu nad vladom i istovremeno odbila da odobri vojne izdatke (vidi napomenu 17. i 188). Kralj je raspisao nove izbore, do kojih je došlo 28. aprila i 5. maja 1862. i koji su, kao i izbori od decembra 1861 (vidi napomenu 238), završili pobedom Napredne stranke (vidi napomenu 241). 214 220
- 270 Ukazivanje na izjavu predstavnika mađarskih revolucionarnih emigranata o razlikama u mišljenjima u njihovim vodećim krugovima, koja je u raznim francuskim listovima objavljena aprila 1862. 215
- 271 *Palais Royal* — Palata u Parizu. U toku pedesetih godina rezidencija princa Napoleona (Plon-Plona). Vidi napomenu 397. 215
- 272 Odmah na početku intervencije u Meksiku (vidi napomenu 258) došlo je do ozbiljnih neslaganja između Engleske i Španije, s jedne, i Francuske, s druge strane; posledica toga bilo je povlačenje engleskih i španskih trupa, aprila 1862, dok su Francuzi otpočeli svoje vojne operacije. U toku druge polovine 1862. godine u Meksiko su iz Francuske upućene nove trupe. O tome vidi Marxov članak *Medunarodna afera Mirès*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 351/352. 215 224
- 273 Aluzija na izbor Rudolfa Schramma, poslanika iz Štrigaua, za prusku Nacionalnu skupštinu 1848. godine. Njegovu parlamentarnu delatnost okarakterisali su Marx i Engels u pamfletu *Velikani emigracije*. (Tom 11. ovog izdanja, str. 193 - 276.) 220
- 274 *Nju Orleans* je predat 29. aprila 1862, posle pada tvrđava Sent Džekson i Sent Filip, koje su osigurale prilazne puteve ovom gradu Misisipija. Trupe Severnih država su ušle u grad 1. maja. Zauzeće Nju Orleansa, jednog od najvažnijih političkih i vojnih centara Konfederacije robovlasnika, bilo je veliki vojni uspeh armije Severnih država.
Analizu vojnih operacija, koja sledi, uzeo je Marx kao okosnicu za svoj članak *Situacija na američkom ratištu*, objavljenog u «Die Presse» 30. maja 1862 (vidi napomenu 268). 221
- 275 «Victrix causa Diis [placuit, sed victa Catoni]» (Pobednička se stvar svidela bogovima, a pobedena Katonu), Lukan, *Pharsalia*, V. 7. 221
- 276 Četrnaestog januara 1858. italijanski patriota Felici Orsini pokušao je atentat na Napoleona III. Atentat nije uspeo, a Orsini je pogubljen u Parizu 13. marta 1858. 223
- 277 «Merrimac» — prva oklopnača Južnih Država, koja je 8. marta 1862. u zalivu Hempton-Rods uništila fregate Severnih država «Cumberland» i «Congress»,

- a ostale brodove flotile teško oštetila. Kad su Južnjaci predali pomorsku bazu Norfolk (država Virdžinija), »Merrimac« je, 11. maja 1862, dignut u vazduh. 223
- ²⁷⁸ Reč je o članku »The Civil War in America« [Građanski rat u Americi], koji je 27. maja 1862. objavio »Times«. 223
- ²⁷⁹ *Coercion bills* — izvanredni zakoni, koje je 1823. i 1847. godine usvojio engleski parlament da bi se ugušio revolucionarni pokret u Irskoj. Na osnovu tih zakona, na teritoriji Irske je uvedeno opsadno stanje, a engleskim vlastima su data izvanredna ovlašćenja. 223
- ²⁸⁰ U listu »The Economist« od 24. maja 1862. izašao je članak »Extent and Bearing of Federal Success« [Opseg i smisao uspeha federalista]. 223
- ²⁸¹ *Morrillova tarifa* — protekcionistička carinska tarifa, koju je Kongresu predložio republikanac Morrill. Ova tarifa, koju je 10. maja 1860. prihvatio Predstavnički dom, a 2. marta 1861, posle njene potvrde, Sena proglasila zakonom, predviđala je znatno povišenje carinskih dažbina u SAD. 224
- ²⁸² »Times« je 29. maja 1862, u rubrici *American Affairs* [Dogadaji u Americi], doneo belešku Jamesa Spence-a o građanskom ratu u SAD. Tamo se kaže da loše stanje njegovih trupa, bolest i vrućina ometaju generala Henry Hallecka da brže napreduje. 225 226
- ²⁸³ Ove brojeve Engels je uzeo iz beleške Jamesa Spence-a, koju je 4. juna 1862. objavio »Times« u rubrici *American Affairs* [Dogadaji u Americi]. 226
- ²⁸⁴ »*Embrassez-vous et qu. cela finisse!*« — »Zagrлите se i okončajte sukob!« Aluzija na epizodu iz vremena francuske revolucije, kada je poslanik Zakonodavne skupštine, Lamourette, lionski biskup, 7. jula 1792. predložio da se svi sukobi među partijama okončaju bratskim poljupcem (nazvano i Lamourette-ov poljubac mira). Predstavnici protivničkih partija su se zagrlili, ali, kao što se moglo i očekivati, sledećeg dana je ponovo došlo do sukoba.
- Engel ovim ironiše prusku Narodnu skupštinu izabranu na izborima od 28. aprila i 5. maja 1862 (vidi nap. 269), a koja se sastala 19. maja 1862. 227
- ²⁸⁵ *Dogadaj u izbornoj kneževini Hessen* — konflikt između izbornog kneza i njegovog reakcionarnog ministra Hassenpfluga, s jedne, i Predstavničkog doma, koji je zahtevao ponovno uspostavljanje umerenoliberalnog ustava od 1831, s druge strane. Sukob je započeo 1850, a okončan je juna 1862, pretnjom Pruske da će se umešati u konflikt, što je dovelo do ponovnog uspostavljanja ovog ustava. 227
- ²⁸⁶ Ferdinand Lassalle, *Herr Julian Schmidt aër Literaturhistoriker mit Setzer-Scholien herausgegeben*, Berlin, 1862. U ovom radu je Schmidtova knjiga *Geschichte der deutschen Literatur* [Istorija nemačke književnosti], četvrto izdanje Lajpcig, 1858, podvrgnuta kritičkoj analizi u obliku napomena i objašnjenja, uz tekst sлагаča i »slagačeve žene«. 228 230 237 239 555
- ²⁸⁷ »The Times« je 18. juna 1862. objavio nekrolog povodom smrti Henry Thomasa Buckle-a, koji je napisao John Stuart Glennie. 230
- ²⁸⁸ *Tableau Économique* od Quesnaya, prvi put objavljene 1758. godine. Marx je koristio izdanje Eugène Daire-a, *Physiocrates, première partie*, [Fiziokrati, prvi deo] Pariz, 1846, koje sadrži i rad *Analyse du Tableau économique (1766)* [Analiza Ekonomskih tablica] od Quesnaya. 230
- ²⁸⁹ *Über Verfassungswesen. Ein Vortrag gehalten in einem Berliner Bürger-Bezirks-Verein* [O ustavnosti. Predavanje održano u jednom berlinskom kvartovskom udruženju građana] i *Die Philosophie Fichte's und die Bedeutung des Deutschen Volksgestes. Festrède gehalten bei der am 19. Mai 1862. von der Philosophischen*

Gesellschaft und dem Wissenschaftlichen Kunstverein im Arnimschen Saale veranstalteten Fichtefeier [Fichteova filozofija i značaj nemačkog narodnog duha. Svečani govor održan 19. maja 1862. na proslavi posvećenoj Fichteu, koju su u sali Arnim organizovali Filozofsko društvo i Naučno umetničko udruženje]. Ove brošure Ferdinanda Lassalle-a objavljene su 1862. godine u Berlinu. 232

- ²⁰⁰ Ova razmena mišljenja između Marxa i Engelsa prethodila je članku *Prilog kritici stanja u Americi* (vidi u 18. tomu ovo izdanja, str. 373 - 375), koji je 9. avgusta 1862. objavljen u listu «Presse». 235 249
- ²⁰¹ *Teritorijama* »se, kao što je poznato, nazivaju kolonije unutar samih Sjedinjenih Država koje još nisu dostigle broj stanovnika koji je ustav propisao za obrazovanje samostalnih država» (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 211). 236 267
- ²⁰² *Quadrilateralom* se nazivao tzv. četvorougao utvrđenja, koji su obrazovala četiri severnoitalijanska grada — Verona, Lenago, Mantova i Peskiera. 238
- ²⁰³ *Knjiga Makabejaca* — dva starozavetna apokrifna, knjige na grčkom jeziku iz 1. veka pre n. e., o istoriji doba Makabejaca. 239
- ²⁰⁴ U okviru biblioteke džepnog izdanja *Demokratische Studien* [Demokratske studije], odštampan je u Hamburgu 1861, na str. 93 - 136, članak Wilhelma Rüstova *Die Brigade Milano* [Brigada Milano]. 241
- ²⁰⁵ *Nova Engleska* — šest država na severoistoku SAD (Mejn, Masačusets, Konektikat, Rode Ajland, Vermont, Nju Hampšir) sa veoma razvijenom industrijom. Nova Engleska je bila centar abolicionističkog pokreta (protivnika ropstva). 249 263
- ²⁰⁶ Vlada Pitta mladeg u Engleskoj (1783 - 1801. i 1804 - 1806), da bi smanjila stalno rastući državni dug, formirala je 1786. tzv. Fond podmirenja (sinking fund). Određeni iznos godišnjih državnih prihoda trebalo je da služi otplivanju državnog duga. Zbog subvencija i pozajmica raznim državama u toku rata protiv Francuske (1793 - 1802), državni dug je porastao i prisilio vladu da uvede čitavu »zbrku opterećanja, koja su se samo mogla izmisliti« (Lujno Brentano). S tim u vezi je došlo do pogoršanja kursa papirnog novca, što je, opet, dovelo do ograničenja izdavanja novčanica i, na kraju (1797), do zakona, koji je Englesku banku oslobađao obaveze da otkupljuje novčanice. 249 268
- ²⁰⁷ Engelsovo pismo je pisano na poledini pisma Sigismunda L. Borkheima Engelsu. Borkheim je pisao:

27. Crutched Friars. E.C.
London, 12. avgusta 1862.

Dragi Engels,

Marx mi je danas dao Vašu menicu na Lassalle-a, moj nalog o 400 talira. Ja sam mu, međutim, u svoje vreme dao £ 20. Zahvaljujući mojim prijateljima, menica danas ide u Berlin. Ali kako je s akceptom, pošto Lassalle nije u Berlinu? Zato napišite odmah pismo i pobrinite se da menica bude akceptirana, jer *pre toga* od svojih prijatelja ne mogu tražiti novac, a pošto sam ja lično veoma siromašan, ne mogu ga ni dati Marxu. — Devaux i ja Vas srdačno pozdravljamo.

Vaš
Borkheim.

Borkheimovo pismo je napisano na poslovnom formularu firme Chateau Marceaux, Sole Representatives in the United Kingdom Devaux & Borkheim, 27, Crutched Friars E.C. London. 255

- ²⁹⁸ Ovo pismo Ferdinanda Lassalle-a Marxu još nije pronađeno. 257
- ²⁹⁹ Izmenjeni citat prema: Goethe, *Faust*, deo I, scena 4: Studijska soba (2). 258
- ³⁰⁰ Marx ukazuje na pismo inženjera Nasmytha fabričkom inspektoru Leonardu Horneru od novembra 1852, koje je preneto u *Report of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 31st October 1856* [Izveštaj fabričkih inspektora ministru unutrašnjih poslova Njenog veličanstva, za polugodište koje završava sa 31. oktobrom 1856], London, 1857. 258
- ³⁰¹ Od 12. do 29. septembra 1862. Engels je, odmora radi, preduzeo putovanje po Nemačkoj. Posle ovog putovanja duž Mozela i Rajne, te kroz Tiringiju, Engels je posetio svoje rodake u Barmenu i Engelskirhenu. 261 564
- ³⁰² Na reci Bul-Ran, blizu Manasasa (jugozapadno od Vašingtona), 29/30. avgusta 1862. došlo je do druge bitke (o prvoj vidi napomenu 253). Trupe Severnih Država pod komandom generala Pope-a pretrpele su težak poraz i povukle se u pravcu Vašingtona.
Da bi sprečila pad glavnog grada Unije, komanda Severnih Država bila je prisiljena da prema Vašingtonu uputi nove trupe. 261
- ³⁰³ Aluzija na zapovest ministra rata u Vašingtonu od avgusta 1862, prema kojoj se čin brigadnog generala ili general-majora dodeljuje, za isticanje u službi, samo oficirima stajaće vojske. Oficiri-dobrovoljci mogli su biti unapređeni u ovaj čin samo ako su se istakli u vojnim akcijama i time dokazali odgovarajuću vojnu kvalifikaciju. 262
- ³⁰⁴ Od 28. avgusta do 7. septembra 1862. Marx je, radi sređivanja novčanih prilika, boravio u Calt-Bomelu i Trijeru. 263 566
- ³⁰⁵ Bismarck je 24. septembra 1862. naimenovan za ministra-predsednika Pruske. Pre toga je izjavio da će se pridržavati vojne reforme (vidi napomenu 17) i da je i dalje sprovodi, mada je Narodna skupština odbila da odobri sredstva za to. 265
- ³⁰⁶ Aluzija na umerenoliberalni državni ustav Nemačke, koji je 28. marta 1849. prihvatila frankfurtska Nacionalna skupština, ali su ga pruski kralj i ostali nemački monarsi odbili.
Dvadeset osmog septembra 1862. održan je tzv. Dan poslanika. Tada se tamo sastalo 200 liberalnih poslanika iz raznih nemačkih država da bi »pripomogli ujedinjenju« i »slobodnom razvitku Nemačke«. 265
- ³⁰⁷ *Preußische Spitze* [Pruski vrh] — Prilikom svog »svečanog prolaska« ulicama Berlina, 21. marta 1848, kralj Friedrich Wilhelm IV je izjavio da Pruska treba da se uključi u Nemačku i da je on spreman da stane »na čelo celog naroda« kako bi spasio nemačko jedinstvo i slobodu. U godinama borbe za ujedinjenje Nemačke, ovim izrazom su se označavale težnje Pruske da pod svojom hegemonijom ujedini Nemačku. 265
- ³⁰⁸ Ferdinand Lassalle, *Ueber den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes*, Berlin, 1862. Pod ovim naslovom je Lassalle, 12. aprila 1862, održao predavanje u berlinskom Udruženju zanatlija oranburškog predgrada. 267
- ³⁰⁹ *Kampanja u Merilendu* — ofanziva Južnjaka koja je započela 4. septembra 1862, a okončana njihovim porazom na reci Antetam. 267 270
- ³¹⁰ *Zakoni o emancipaciji* — proklamacija Abrahama Lincolna od 22. septembra 1862. o oslobođenju crnačkih robova kojom je obnarodovano, da su od 1. januara 1863. slobodni i Crnci-robovi onih država koje su još u ratu sa Unijom. Istovreme-

no, svi Crnci su dobili pravo da služe u kopnenim i pomorskim jedinicama. Oslobođanjem Crnaca počeo je da se menja karakter rata — on je postao revolucionaran. Međutim, bez dodeljivanja zemlje, uz održanje gospodstva vlasnika plantaža na Jugu, Linkoln Crnce nije mogao osloboditi divljačke eksploatacije ranijih robovlasnika i varvarske rasne diskriminacije. 267 274 283

- ³¹¹ Marx ukazuje na finansijsku krizu, koja je u Austriji trajala od 1848. godine. O ovome vidi Marxov članak *Veoma interesantne vesti iz Beča*, 16. tom ovog izdanja, str. 148 - 152. 268
- ³¹² Severnoamerička vlada, da bi dobila novac za vođenje rata, plaćala je neobično visoke kamate bankarima koji su joj odobravali pozajmice u zlatu. Kako je saopštio «Times», kamate su oktobra 1862. iznosile 29%. 268
- ³¹³ *Lincolnovi zakoni* — ovako Marx naziva niz mera kao što su Proklamacija emancipacije (vidi nap. 310), Homestead Bill (Zakon o podeli zemlje farmerima) i druge, koje je Linkolnova vlada donela sredinom 1862. godine.
Svoju ocenu ovih mera Marx je dao u člancima *O kritici stanja u Americi* i *O događajima u Severnoj Americi* (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 376 - 378 i 400 - 402). 268
- ³¹⁴ Pismo je pisano na poslovnom formularu firme Chateau Marcaux, Sole Representatives in the United Kingdom Devaux & Borkheim, 27, Crutched Friars E.C., London. 269
- ³¹⁵ Rezultat izbora za Predstavnički dom Kongresa, kao i istovremenog izbora guvernera države Njujork, ocenjuje Marx u svom članku *Izvorni rezultati u severnim državama*, vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 412/413. 270 274 276
- ³¹⁶ U *Vest-pointu* (blizu Njujorka) nalazi se vojna akademija, osnovana 1802. godine i u 19. veku jedina viša vojna škola Sjedinjenih Američkih država. Obrazovni sistem oficira, koji je počivao na njihovom potpunom izolovanju od spoljnog sveta, doprineo je tome da se među pitomcima razvije kastinski duh. Mac-Clellan je bio instruktor u ovoj akademiji. 274
- ³¹⁷ Reč je o razlikama u mišljenjima između pruskog kralja i Narodne skupštine o vladinom predlogu vojne reforme, čime je predviđano povišenje vojnog budžeta (vidi nap. 17, 188. i 269). 275
- ³¹⁸ Trećeg oktobra 1862. trupe Južnih Država, pod komandom generala Price-a i von Dorna, napale su položaje Severnih Država kod Korinta. Dvodnevna bitka je završena porazom i povlačenjem konfederalista. 276
- ³¹⁹ Vidi i Marxov članak *Simptomi raspada u južnoj Konfederaciji*. 276
- ³²⁰ Petog oktobra 1795 (13. vandemijera) trupe generala Napoleona Bonaparte — uz upotrebu artiljerije — razbile su pobunu rojalističkih jedinica u Parizu. 276
- ³²¹ U pismu francuske vlade, od 30. oktobra 1862, diplomatskim predstavnicima Engleske i Rusije podnesen je predlog o zajedničkom nastupu te tri velike sile, s ciljem da se privremeno obustave ratne operacije, ukine blokada i južna pristaništa SAD otvore za evropsku trgovinu. Predlog Napoleona III o mešanju u unutrašnje poslove Sjedinjenih Država odbile su Rusija, 8. novembra 1862, a kasnije i Engleska. 277
- ³²² Marx je u periodu od 5. do 13. decembra 1862. posetio Engelsa. Posle toga je nekoliko dana boravio u Liverpulu kod Wilhelma Eichhoffa. 279 567
- ³²³ *Manihejci* pripadnici religioznog učenja, nastalog u 3. veku na Bliskom istoku, koje je propovedalo dualizam između svetlosti i mraka, duha i tela. U žargonu nemačkih studenata reč «manihejac» je označavala zadržtog vernika. 279

- ³²⁴ Sredinom novembra 1862, jedne naspram drugih stajale su trupe Južnih Država, pod komandom generala Lee-a, na južnoj obali reke Raonoka (u državi Virđžinija) — kod Frederiksburga — i trupe Severnih država, pod komandom generala Burnside-a, na severnoj obali — kod Falmutha. Desetog decembra Burnside je naredio prelaz i napad na u međuvremenu dobro utvrđene položaje konfederalista. Posle niza neuspelih pokušaja on je, u noći 15. decembra, naredio povlačenje na severnu obalu. 281
- ³²⁵ Krajem decembra 1862. je u Londonu, Mančesteru i Šefildu došlo do masovnih skupova, na kojima su radnici i predstavnici demokratskih krugova izrazili svoju solidarnost s borbom severnoameričkih država protiv ropstva Crnaca. 283
- ³²⁶ Ferdinand Lassalle, *Was nun? Zweiter Vortrag über Verfassungswesen*. Marx citira smisao stranica 31/32. i 35. 283
- ³²⁷ Wilhelm Roscher, *System der Volkswirtschaft. Ein Hand-und Lesebuch für Geschäftsmänner und Studierende*. Prvi tom, koji sadrži osnove nacionalne ekonomije. 283
- ³²⁸ Ferdinand Lassalle, *Ueber Verfassungswesen. Ein Vortrag gehalten in einem Berliner Bürger-Bezirks-Verein* [O ustavnosti. Predavanje održano u jednom kvartovskom udruženju gradana u Berlinu]. 283
- ³²⁹ U sveskama V, XIX i XX ekonomskog rukopisa od 1861 - 1863. naveden je izvanredno bogat materijal o istoriji tehnike i data je temeljita ekonomska analiza primene mašina u kapitalističkoj industriji (vidi i nap. 27). 289
- ³³⁰ U periodu od 1861. do 1863. godine Marx je izradio niz opširnih pregleda, između ostalog i o sledećim delima: Johann Heinrich Moritz Poppe, *Geschichte der Technologie seit der Wiederherstellung der Wissenschaften bis an das Ende des achtzehnten Jahrhunderts*, tomovi 1-3, Getingen, 1807-1811; Johann Beckmann, *Beiträge zur Geschichte der Erfindungen* tom 1-5, Getingen, 1782 - 1805; *Technisches Wörterbuch oder Handbuch der Gewerbekunde. Bearbeitet nach Dr. Andrew Ure's Dictionary of Arts, Manufactures and Mines von Karl Karmarsch und Dr. Friedrich Heeren* [Tehnički rečnik ili priručnik tehnologije. Rečnik umetnosti, manufakture i rudarstva od dra Andrew Ure-a. Obrada Karla Karmarscha i dra Friedricha Heerena], Prag, 1843/1844. Prvi tom. 292
- ³³¹ *Jenny* (Dženi) — mašina za pređenje, koju je 1764 - 1767. izradio James Hargreaves i tako je nazvao po svojoj kćeri. 293
- ³³² Odbrana, koju je Lassalle 16. januara 1863. održao pred berlinskim krivičnim sudom, objavljena kao brošura pod naslovom *Die Wissenschaft und die Arbeiter. Eine Vertheidigungsrede vor dem Berliner Criminalgericht* [Nauka i radnici. Odbrana pred berlinskim krivičnim sudom], Cirič, 1863. Marx odatle citira str. 16/17. 294
- ³³³ Marx se ovde poziva na prvi deo anonimnog članka *Origin and Objects of the Treason in the United States* (Poreklo i ciljevi izdaje u Sjedinjenim Državama), koji je u broju 2 od 4. februara 1863. objavio list «The Free Press». 296
- ³³⁴ *Dogadaji u Poljskoj* — U kongresnoj Poljskoj, tj. u delu Poljske kojim je vladala Rusija, 22. januara 1863. izbio je ustanak protiv nacionalnog ugnjetavanja. Centralni nacionalni komitet, u kojem su glavnu reč imale revolucionarno-demokratske snage, izdao je, u svojstvu provizorne nacionalne vlade, manifest, kojim su stvorene pravne osnove buržoaske nacionalne države, time što je proglašena jednakost svih gradana i nezavisnost Poljske, oslobađanje seljaka od feudalnih nameta i davanje zemlje u vlasništvo onima koji je obrađuju. Ovim socijalnim zahvatima, povezanim sa postavljanjem nacionalnih ciljeva, obja-

šnjavaju se i početni uspjesi ovog ustanka. Poljska buržoazija i veleposednici, koji su se dotad suprotstavljali ustanku, uspjeli su marta meseca da se preko svojih agentura stave na čelo ustanka kako bi mu oduzeli revolucionarnu saradžinu. Oni su se nadali da će se osloboditi carističkog jarma ne uz pomoć akcije narodnih masa, kojima bi morali činiti socijalne ustupke, već uz pomoć intervencije vlada zapadnoevropskih sila. Zato su se zadovoljavali time da koče ustanak, ne dopuštajući mu da se proširi u velike akcije. Oni su ustanak ograničili na kongresnu Poljsku i time sprečili da ustanak postane stvar celog poljskog naroda, mada su ga podržavali i Poljaci iz ostalih anektiranih područja. Konzervativni vođi su se, doduše, izjašnjavali za edikt o davanju zemlje seljacima, ali nisu ništa učinili da to sprovedu u život. Revolucionarne vlade, koje su u junu i u septembru za kratko vreme uspele da preuzmu vlast, nisu načinile nikakav preokret. Romuald Traugutt, koji je sredinom oktobra 1863. preuzeo diktatorsku vlast, oslanjao se na revolucionarno-demokratske snage i uspeo je da oživi ustanak. On je zahtevao i konsekventno sprovođenje dekreta o predaji zemlje, kako bi seljake okupio oko zastava ustanka. Ali, pošto nije uspeo da slomi sabotazu zemljoposjednika, jer se nije oslanjao na revolucionarne mase seljaka, ustanak nije dobio karakter agrarnog pokreta. Seljaci su napuštali njegove jedinice, pogotovu kad je caristička vlada Zakonom o agrarnoj reformi od 2. marta 1864. ustaničku vladu imenovala za izvršioca januarskog dekreta. Hapšenjem Traugutta i svrgavanjem njegove vlade, maja 1864, ustanak se ugasio.

Poljski ustanak od 1863/1864. godine nije bio samo važna etapa nacionalno-oslobodilačke borbe poljskog naroda, on je imao i veliki međunarodni značaj. Napredne snage u Evropi podržale su oslobodilačku borbu poljskog naroda, a protestne akcije međunarodnog proletarijata protiv tlačenja Poljske od strane carizma i protiv ravnodušnosti kojom su to gledale ostale vlade odigrale su veliku ulogu prilikom osnivanja Međunarodnog udruženja radnika (1 internacionalne). 296 304 331

- ³³⁵ Marx ovde pominje francusku intervenciju u Meksiku 1861 - 1867, u kojoj su na početku učestvovala Engleska i Španija (vidi i nap. 258. i 272). 296
- ³³⁶ *Lower Empire* (Donje carstvo) — u istorijskoj literaturi oznaka za Vizantijsko Carstvo; sinonim za državu u padu i koja je pred raspadom. Marx i Engels ovaj izraz često upotrebljavaju da bi označili Drugo carstvo. 296
- ³³⁷ Pod »*Hercenovim vojnicima*» Marx podrazumeva Hercenove nade u revolucionarne pokrete u ruskoj vojsci, koja je trebalo da se zajedno s poljskim ustaničima digne protiv carizma. 296
- ³³⁸ »*Inteligentni bajoneti*» — izraz koji se pripisuje monarhističkom generalu Changarnier-u. Kad se godine 1849. predsednik Ustavotvorne nacionalne skupštine u Parizu, buržoaski republikanac Armand Marrast, obratio Changarnier-u, glavnokomandujućem cele pariske oružane snage, s molbom da dovede trupe radi zaštite Nacionalne skupštine od državnog udara, koji su pretili da izvedu bonapartisti, ovaj je to odbio i izjavio da on ne voli »*baionettes intelligentes*«, tj. vojnike koji razmišljaju i koji dopuštaju da njihovim delovanjem upravljaju politički motivi. 296
- ³³⁹ General Hooker je januara 1863. preuzeo komandu armije Potomak. On je zamenio Burnside-a posle njegovog poraza na reci Roanok (vidi nap. 324). 297
- ³⁴⁰ U londonskoj četvrti *Soho Square* je 6. aprila 1855. umro Marxov osmogodišnji sin Edgar. 297
- ³⁴¹ Osmog februara 1863. na inicijativu Bismarcka, postignut je sporazum između Pruske i Rusije (Alvensleben konvencija), koji je predviđao podršku carističkim trupama u ugušavanju poljskog ustanka (vidi nap. 334). Pruska vlada je ovakvom politikom sledila cilj da po svaku cenu spreči uspostavljanje nezavisne poljske

- države i prenošenje nacionalnooslobodilačkog pokreta na onaj deo Poljske kojim je vladala Pruska. Osim toga, Bismarck je po svaku cenu hteo da osigura neutralnost Rusije u pogledu pruske politike prema Nemačkoj. 298 364
- ³⁴² Marx se poziva na Blindov članak *Deutschland und Polen* koji je objavljen u štutgartskom listu »Der Beobachter« i u novinama »Der Pionier« od 8. aprila 1863, čiji je izdavač bio Karl Heinzen iz Bostona. 298
- ³⁴³ Petnaestog marta 1863. trebalo je da bude okončano stanje tzv. privremene obaveze ruskih seljaka. Posle toga je trebalo da na snagu stupi reforma od 19. februara 1861. Engels je delio mišljenje revolucionarno-demokratskih krugova Rusije da će se seljaci, razočarani ovom »jako potkresanom« pljačkaškom reformom, ponovo dići u borbu. 299
- ³⁴⁴ Engels ovde misli na Društvo poljske omladine, osnovano u Parizu 1861. godine, kojem je pripadao onaj deo poljske emigracije čiji su sledbenici bili najaktivniji učesnici nacionalnooslobodilačkog pokreta u Poljskoj. Oktobra 1861. Društvo je organizovalo svoju vojnu školu u Đenovi radi obučavanja oficira budućeg ustanka u Poljskoj; škola je kasnije premeštena u Kuneo (Italija). Nastavnici ove škole izdali su u Parizu niz vojnih propisa i instrukcija, između ostalog i instrukciju o ustanku, čiji je autor bio Mieroslawski. 299
- ³⁴⁵ Krajem 1862. godine Bakunjin je objavio svoju brošuru: *Le comité central de Varsovie et le comité militaire russe*. [Varšavski Centralni komitet i ruski vojni komitet].
Pored korespondencije Mieroslawskog sa Bakunjinom, ona je sadržavala i kritičke opaske o shvatanjima Mieroslawskog o budućoj rusko-poljskoj granici. Ova brošura je izazvala živo interesovanje među poljskim emigrantima. Mieroslawski je odgovorio Bakunjinu u svojoj brošuri. *La dernière réponse à M. Michael Bacoumine* [Poslednji odgovor Mihailu Bakunjinu]: Marxove primedbe se odnose na ovu polemiku. 299
- ³⁴⁶ *Boustrapa* — nadimak Louis-Napoleone-a Bonaparte, načinjen od prvih slogova imena gradova Bulonj, Strasburg i Pariz. Ovaj nadimak je aluzija na Bonapartine pokušaje pučeva u Strasburu (30. oktobra 1836) i Bulonju (6. avgusta 1840), kao i na državni udar u Parizu od 2. decembra 1851, koji je doveo do uspostavljanja bonapartističke diktature u Francuskoj. 299 306 331 344 353 475
- ³⁴⁷ Godina 1772, 1793. i 1795. došlo je do podele Poljske između Pruske, Austrije i Rusije. Rusija je dobila litavsko, belorusko i ukrajinsko područje, Pruska centralne oblasti (obalsko područje Velike Poljske i jedan deo Mazovije sa Varšavom i još neke oblasti), Austrija zapadni deo Ukrajine i jedan deo Male Poljske sa Lublinom i Krakovom. Posle ove tri podele Poljska je prestala, duže od jednog veka, da postoji kao samostalna država. 303
- ³⁴⁸ Kao što proizlazi iz ovog pisma iz pisama koja slede, Marx i Engels su nameurali da u jednoj brošuri opširno obrade nacionalnooslobodilačku borbu poljskog naroda. U vremenu od februara do maja 1863. oni su sakupljali materijal za ovaj rad. Napravili su mnogobrojne izvode iz štampe i literature o istoriji Poljske, Pruske i Rusije. Oslanjajući se na ovaj materijal, Marx je uradio skice za brošuru. Rad, međutim, nije bio dovršen za štampu. 303 305 317
- ³⁴⁹ Na sednici pruske Narodne skupštine od 18. februara 1863. diskutovano je o konvenciji zaključenoj između Pruske i Rusije (vidi nap. 341). Liberalna većina Skupštine je osudila politiku pruske vlade prema poljskom pitanju. U jednoj rezoluciji Skupština je od vlade zahtevala da sačuva najstrožu neutralnost. 304
- ³⁵⁰ Desetog marta 1867. Marian Langiewicz je u jednom proglasu objavio da je u sporazumu sa privremenom Nacionalnom vladom preuzeo diktaturu nad

- ustankom u kraljevini Poljskoj (vidi nap. 334). General Marian Langiewicz — koji je u početku poljskog ustanka na jugu operisao s izvesnim uspehom dobio je ovo ovlašćenje na inicijativu i uz podršku vrhuške poljskog plemstva i poljske buržoazije, koja je pomoću ove diktature htela da sprovede svoju politiku.
- Međutim, 20. marta 1863. Langiewicz je napustio svoje trupe, koje su se borile blizu granice Galicije, i predao se austrijskim vlastima. 305
- ³⁵¹ Aluzija na prusku hohencolernsku dinastiju (vidi i Heinrich Heine, *Schloß-legende* [Dvorska legenda]). 305
- ³⁵² O ovome vidi Marxov članak *Vashingtonski kabinet i zapadne sile*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 291 - 293. O aferi »Trent« vidi nap. 236. 306
- ³⁵³ Aluzija na Palmerstonovu izdajničku politiku prema poljskom ustanku od 1830/31. Sličan stav su zauzimali i zvanični engleski krugovi 1863. godine: dok su poljskom narodu izražavali svoje simpatije, oni su, istovremeno, izjavljivali da im neće pružiti nikakvu konkretnu pomoć. 306
- ³⁵⁴ Krajem marta 1863, zbog pamučne krize, u gradovima Astom i Stelibrizđ došlo je do protestnih demonstracija i mitinga nezaposlenih ткаča. Vlada je na demonstrante poslala jake policijske i vojne snage (vidi i nap. 249). 306
- ³⁵⁵ *Kongresna Poljska* — tako je nazvan deo Poljske koji je pod zvaničnim nazivom Kraljevina Poljska, u skladu s odlukama Bečkog kongresa od 1814/1815, pripao Rusiji. 307
- ³⁵⁶ Misli se na anonimni članak *Professor Huxley on Man's Place in Nature* [Profesor Huxley o čovekovom mestu u prirodi], koji je objavljen u »The Edinburgh Review«, br. 240, od aprila 1863, str. 541 - 569. U ovom članku se daje pregled Huxley-ovih, Owenovih i drugih radova koji se bave razlikama između čoveka i majmuna. Autor članka zastupa Owenovo mišljenje. 308
- ³⁵⁷ Koliko je poznato, ovo pismo još nije pronađeno. 308
- ³⁵⁸ Louis Mieroslawski, *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen*, Pariz, 1856. Ocenu ove knjige daje Marx u svom pismu Engelsu od 16. oktobra 1856. 309
- ³⁵⁹ Ferdinand Lassalle, *Der Lassalsche Criminalprozeß*, Cirih, 1863, i *Das Criminal-Urtheil wider mich mit kritischen Randnoten zum Zweck der Appellationsrechtfertigung*, Lajpcig, 1863. 309
- ³⁶⁰ Početkom februara 1863. lajpciški Centralni komitet za saziv Radničkog kongresa obratio se Lassalle-u s molbom da izloži svoje mišljenje o radničkom pokretu. U svome *Offnen Antwortschreiben* [Otvorenom odgovoru] od 1. marta 1863. Lassalle je izložio svoje mišljenje, ne uzimajući pri tom u obzir predloge Centralnog komiteta o principima udruženja koje bi trebalo formirati. Marx ovde i na drugim mestima citira str. 11, 23. i 36. Lassalle-ovog odgovora (ciriško izdanje od 1863). 309
- ³⁶¹ Londonski Sindikalni savet u Sent Džems Holu sazvao je 26. marta 1863. miting solidarnosti engleskih radnika radi podrške borbi Severnih Država Amerike protiv robovlasničkih Južnih Država. Na ovom mitingu prisutni su istovremeno protestovali protiv oružanog mešanja engleske vlade u američki građanski rat na strani Južnih Država. Mitingu je predsedavao najprominentniji vod radikalno-liberalne buržoazije John Bright. O ovome vidi i Marxova pisma Ludwigu Kugelmannu i Josephu Weydemeyeru od 29. novembra 1864. 311
- ³⁶² »Berliner Reform« — U ovim novinama je 10. aprila 1863. izašla beleška u kojoj su netačno predstavljani razgovori koje je Marx, za vreme svog boravka u Ber-

linu u proleće 1861, vodio sa Lassalle-om o zajedničkom izdavanju jednih novina. List »Berliner Reform« je 17. aprila 1863. objavio Marxovu ispravku, datiranu 13. aprila 1863. 312

- ³⁶³ Schulze-Delitzsch bio je jedan od najvatrenijih propagandista nemačke buržoazije među radnicima i zanatlijama. Njegova agitacija i zadrugarstvo, koje je on oživeo, služile su tome da se radnička klasa udalji od revolucionarne borbe protiv buržoazije. U svome *Offnen Antwortschreiben* (vidi nap. 360) Lassalle je kritikovao zadrugarske planove Schulze-Delitzscha, ali je, umesto njih, predlagao reformističko rešenje s produktivnim zadrugama uz pomoć junkersko-buržoaske eksploatatorske države. 313
- ³⁶⁴ Na sednici pruske Narodne skupštine od 15. maja 1863. raspravljalo se o zahtevu koji je predsedniku Skupštine trebalo da dá pravo da i ministre prekida u njihovim govorima. Ovaj zahtev je odbačen. 315
- ³⁶⁵ Buržoazija je iskoristila naklonost Lassalle-a prema pruskoj vladi da bi anti-pruski raspoložene radnike udaljila od pokreta izazvanog Lassalle-ovom agitacijom, pokreta koji je svoj organizacijski izraz našao 23. maja 1863. osnivanjem Opšteg nemačkog radničkog saveza.

Opšti nemački radnički savez — samostalna politička organizacija radnika (1863 - 1875). Inicijatori njegovog osnivanja bila su nemačka radnička udruženja u kojima su živele tradicije od 1848/49. Ona su težila da se suprotstve buržoaskom uticaju i osnuju stalnu opštenacionalnu organizaciju. Na Osnivačkom kongresu, 23. maja 1863. u Lajpcigu, Ferdinand Lassalle je izabran za predsednika. Istorijska zasluga ovog saveza sastojala se u potiskivanju sitnoburžoaskih iluzija o tome da radnici socijalne probleme mogu rešiti štednjom i uzdržljivošću. Lassalle, međutim, pokretačku snagu u borbi protiv junkera i kapitala, a za demokratski put do nemačkog jedinstva, nije video u revolucionarnim akcijama narodnih masa. Njemu se mnogo više dopadala ideja o opštem izbornom pravu nego revolucija i verovao je da se to može postići uz pomoć kraljevske pruske države. Zato je on pregovarao s Bismarckom, jednostrano stao protiv buržoaske opozicije, negirao savez sa seljacima i prilikom rešavanja nacionalnog pitanja branio stav Pruske.

Takva ideološka i politička koncepcija sprečavala je stvaranje revolucionarne radničke partije. Kritičke diskusije o ovim oportunističkim shvatanjima bile su sprečene zahvaljujući statutima sačinjenim potpuno u korist Lassalle-ove lične vladavine i zahvaljujući kultu ličnosti, koji su negovali on i njegovi sledbenici.

Istovremeno je, međutim, u Opštem nemačkom radničkom savezu sve uticajnija postajala proleterska opozicija, koja se razvijala na protivrečnosti zahteva revolucionarne klasne borbe i Lassalle-ovih dogmi, pri čemu su Marx i Engels, a, od trenutka osnivanja, i Međunarodno udruženje radnika, ukazivali znatnu pomoć naprednim radnicima.

Konačno, u leto 1869, antilasalska opozicija u Opštem nemačkom radničkom savezu istupila je iz ovog saveza i u Ajzenahu učestvovala u osnivanju marksističke Socijaldemokratske radničke partije, koju su vodili Wilhelm Liebknecht i August Bebel. Maja 1875. ova se, u Goti, sjedinila s Opštim nemačkim radničkim savezom u jedinstvenu partiju nemačke radničke klase. 315

- ³⁶⁶ Sačuvani izvodi su sadržani u osam »Beiheften« [Posebni svezaka], koje su označene slovima A, B, C, D, E, F, G i H. Delove materijala iz ovih »Beiheften« Marx je iskoristio i za dve poslednje sveske (XXII i XXIII) svog ekonomskog rukopisa od 1861 - 1863 (vidi nap. 27). 317

- ³⁶⁷ Ukazivanje na izbore za Corps législatif (Zakonodavno telo) Francuske, održane 31. maja/1. juna 1863, kao i na izbore za prusku Narodnu skupštinu maja 1862. 320

- 368 U bici kod Čenselorsvila (u državi Virdžinija), od 2. do 4. maja 1863, brojčano nadmoćnija armija Severnih Država, pod komandom Hookera, pretrpela je poraz. Posle toga je u borbi ranjeni Hooker, 6. maja, izdao dnevnu zapovest u kojoj je svojoj armiji čestitao na »uspešnim« operacijama. 321
- 369 *Code civil* — pod Napoleonom I prihvaćeni Građanski zakonik primenjivao se i u zapadnim i južnim delovima Nemačke, koje je bila zaposela Francuska. U Rajnskoj provinciji ovaj zakonik važio je i posle njenog priključenja Pruskoj (1815). 321
- 370 Alexander William Kinglake, *The invasion of the Crimea*. 321 Radnička biblioteka
- 371 Ironična aluzija na izlaganja Karla Vogta o »družini palikuća« (vidi nap. 51). 322
- 372 Marx ukazuje na buržoaske filantropce Roberta Gladstone-a i njegove pristalice u Liverpulu. Kritiku Gladstone-ovih pogleda dao je Marx u članku *Izjava Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika o Cochran-ovom istupanju u Donjem domu* (vidi u 29. tomu, str. 54) Cochran se ubrajao u Gladstone-ove pristalice. 322
- 373 *Freetrader* (Slobodni trgovci) — pristalice slobodne trgovine i nemešanja države u privredni život zemlje. Agitacioni centar pristalica slobodne trgovine nalazio se u Mančesteru. 322
- 374 Ukazivanje na Lassalle-ovo predavanje od 12. aprila 1862: *Ueber den besonderen Zusammenhang der Gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes* (vidi nap. 308) i na predavanje, koje je, 15. februara 1862, u berlinskoj Pevačkoj akademiji održao Ernst Engel *Die Volkszählungen, ihre Stellung zur Wissenschaft und ihre Aufgabe in der Geschichte*. 323
- 375 Kinglake-ova izlaganja Engels iscrpno kritikuje u svom radu *Kinglake o bici na reci Almi*. 325
- 376 *Masovni ustanak u junu* — Nezadovoljstvo poljskih narodnih masa, pre svega običnog naroda u Varšavi, zbog razvlačenja januarskog ustanka (vidi nap. 334) dovelo je do pada od konzervativaca zavisne Aweydeove vlade i do osnivanja nacionalne vlade Dobrowolskog, koji je pripadao umerenom delu »crvenih«. Program ove vlade sadržavao je i revolucionarne crte: otvorena borba, i u tu svrhu obezbeđenje novca i oružja, 10-procentno oporezovanje celokupnog stanovništva, centralizacija sve vlasti u rukama centralne vlade i isključenje uticaja zemljoposjednika iz mesnih ustaničkih vlasti, osnivanje revolucionarnih tribunala koji bi se oslanjali na narodne mase, seljaštvo kao socijalna baza ustanka. Nejedinstvenost u lageru »crvenih«, nedostatak novca i saboteri u samoj vladi izazvali su, već nakon dve sedmice, pad ove vlade i prelazak nacionalne vlade u ruke »belih«. 325
- 377 Marx ukazuje na anonimni članak *The Intervention in Poland* [Intervencija u Poljskoj], objavljen u listu »Free Press«, tom XI, br. 7, od 1. jula 1863. 326
- 378 U leto 1863. armija Južnih Država preduzela je neuspeli pokušaj da novom ofanzivom utiče na ishod rata. Trupe Južnih Država, koje su se borile pod komandom generala Lee-a, bile su potučene u bici kod Getisburga (1 - 3. jula 1863). 326
- 369 Ferdinand Lassalle, *Arbeiterlesebuch. Rede Lassalle's zu Frankfurt am Main am 17. und 19. Mai 1863, nach dem stenographischen Bericht*. 326
- 380 Navedeni *Tableau Économique* odgovara spisu *Ökonomisches Schema des gesamten Reproduktionsprozesses* [Ekonomski shema celokupnog procesa reprodukcije], koji je sadržan u svesci XXII Marxovog ekonomskog manuskripta

- od 1861. do 1863 (vidi nap. 27). Analizu reprodukcije i cirkulacije kapitala celokupnog društva dao je Marx kasnije, u trećem odeljku drugog toma *Kapitala*. 327
- ³⁸¹ Ovo pismo, koliko nam je poznato, još nije pronađeno. 329.
- ³⁸² Ukazuje se na Cobbett-ov članak *Bourbon war and the London newspaper press* [Bourbonski rat i londonske novine], koji je objavljen u listu »Cobbett's Weekly Register«, tom 45, br. 6, od 8. februara 1823, str. 354 - 381. U ovom članku Cobbett je, na str. 375, »Times« okarakterisao sledećim rečima: »To je čisto preduzeće... To je sasvim poslovno preduzeće, preduzeće namenjeno zaradi novca, preduzeće kojem nije stalo ni do istine ni do laži.« 331
- ³⁸³ Juna 1863. su francuski intervencionisti, posle zauzimanja grada Meksiko, postavili huntu od 35 članova, koja je imenovala regentstvo. Hunta je, osim toga, sazvala skupštinu od 215 uglednih građana (Notables), koja je trebalo da donese odluku o obliku vladavine u Meksiku. Ova skupština je Meksiko proglasila carstvom, a car Meksika je trebalo da postane miljenik Napoleona III, nadvojvoda Maximilian Austrijski. Ove Napoleonove manipulacije Marx upoređuje s njegovim izborom za predsednika (1848) i narodnim referendumom u Savoji i Nici (1850) koji je aneksiju ovih pokrajina od strane Francuske trebalo da prikaže kao rezultat slobodne odluke naroda. 331
- ³⁸⁴ *Łapiński* je bio komandant ekspedicije poljskih, francuskih i italijanskih emigranata koji su živeli u Engleskoj. Cilj ekspedicije bio je podrška ustanicima i Litvaniji. Učesnik te ekspedicije bio je i Bakunjin. Ekspedicija je, međutim, iz raznih uzroka, pretrpela neuspeh. Engleski brod, kojim su se učesnici ekspedicije hteli prevesti, zadržale su švedske vlasti u Malmeu. Kad je dobijena dozvola za dalji put, brod je iznenada pretrpeo havariju. Jedan deo trupa je potonuo. *Łapiński* se vratio u London, Bakunjin, koji je brod napustio još u Malmeu, zadržao se do oktobra 1863. u Štokholmu. 331
- ³⁸⁵ *Rosenkreuzer* — Članovi jednog tajnog udruženja, koje je u toku 17. i 18. veka delovalo u Nemačkoj i nekim drugim evropskim zemljama. 332
- ³⁸⁶ Septembra 1863. snage poljske revolucionarne demokratije još jednom su uspele da za kratko vreme preuzmu centralnu vlast (vidi nap. 334). 333
- ³⁸⁷ Avgusta 1863, na inicijativu Austrije, u Frankfurtu na Majni sazvan je kongres svih nemačkih kneževa, na kojem je trebalo da se oni posavetuju o jednoj veoma sumnjivoj reformi Nemačkog saveza. Pošto pruski kralj, na Bismarckov savet, nije učestvovao na ovom savetovanju, kongres je protekao bez rezultata. Za Austriju je ovo bio težak politički poraz. 334
- ³⁸⁸ Krajem 1863. je u vojvodstvima Šlezvig i Holštajn jačao narodni pokret protiv pojačanih pokušaja Danske da ova vojvodstva potpuno dovede pod svoju vlast. Krajem marta 1863, danski kralj, na osnovu ustava, izdao je novi proglas za Holštajn koji je konačno trebalo da poveže ovu pokrajinu sa pokrajinom Šlezvig, čime je učinjen pokušaj da se vojvodstvu Holštajn ospori ugovorom garantovana potpuna autonomija. Danski parlament ove odredbe uneo je u ustav 13. novembra 1863. Nekoliko dana kasnije umro je danski kralj, koji nije imao dece, pa je na snagu stupila odredba Londonskog protokola od 1852. o nasledniku prestola.
- U Londonskom protokolu od 1852. su se Pruska i Austrija složile s predlogom evropskih velesila da se utvrdi jedinstveni redosled nasleđa za Dansku i ova vojvodstva. Posle smrti danskog kralja trebalo je da vladar cele monarhije bude Christian von Glücksburg. Time je trebalo da konačno bude zapečaćeno priključenje oba ova vojvodstva Danskoj. 335 338 590

- ³⁸⁹ Dvadeset prvog novembra 1863. novoizabrana pruska Narodna skupština proglasila je nevažećom Odluku o štampi od 1. juna 1863, kojom je, praktično, bila, ukinuta sloboda štampe. Ova odluka bila je upravljena protiv liberalne opozicije. 335 352
- ³⁹⁰ Wagener, predstavnik konzervativaca, u svom govoru o Odluci o štampi (vidi nap. 389) u pruskoj Saveznoj skupštini, 19. novembra 1863, pozvao se na Lassalle-ove reči o liberalnoj štampi. Ove reči su uzete iz Lassalle-ove brošure *Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes*. 335
- ³⁹¹ Ovu nameru Engels nije oetvario. 337
- ³⁹² *Das »meerumschlunge«* [morem opkoljen] — Ova reč iz patriotske pesme *Schleswig-Holstein meerumschlungen* je za Marxa sinonim za šlezvig-holštajnsko pitanje. 338
- ³⁹³ Rudolf Schramm, *Die rothe Fahne von 1848 und Die schwarzweiße Fahne von 1863*, Berlin, 1863. 338
- ³⁹⁴ Povodom smrti svoje majke, Marx je 7. decembra 1863. otputovao za Trijer. U Frankfurtu na Majni on je posetio svoje rođake, a zbog pitanja oko nasleđstva putovao je u Zalt-Bommel svome ujaku, Lionu Philipsu, izvršiocu majčinog testamenta. Pošto se razboleo od furunkuloze, nije se u London vratio do 19. februara 1864. 338 348
- ³⁹⁵ Princ Friedrich von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg je pod imenom Friedrich VIII imenovan za vojvodu Šlezvig-Holštajna 16. novembra 1863. godine Marx ga ironično naziva *36. ocem* Nemačkog saveza. 342
- ³⁹⁶ Krajem decembra 1863. u nemačkom Saveznom parlamentu u Frankfurtu na Majni održano je savetovanje o pravima vojvodstava Šlezvig i Holnštajn. Predstavnici Austrije i Pruske imali su nalog da se na ovoj sednici ne upuštaju u diskusiju o poljskom pitanju. 342
- ³⁹⁷ *Plonplonizam* — Izvedeno od Plon-Plon, nadimka za rođaka Napoleona III, princa Napoleona, koji je stanovao u Pale Rojalu. I jednoj »Izjavi« upućenoj »Redakciji socijaldemokrata« Marx i Engels govore o »bonapartizmu u oba oblička, u obličju Tiljerija i u obličju Pale Rojala« tako da se plonplonizam može uzeti kao sinonim za bonapartizam. 344
- ³⁹⁸ Dvadeset trećeg i 24. decembra 1863. je u Saveznom parlamentu zaključena savezna egzekucija za očuvanje prava vojvodstva Holštajn pomoću trupa iz Sasse i Hanovera. Friedrich von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg proglašen je uz podršku stanovništva, za vojvodu od Holštajna. Šesnaestog januara 1864. Austrija i Pruska su jednim ultimatumom zahtevale od Danske vlade da ponovo ukine ustav od 18. novembra 1863 (vidi nap. 388). Odbijanje Danske bilo je za Prusku i Austriju dobrodošao povod da započnu rat protiv Danske. Prvog februara 1864. započele su ratne operacije, koje su završile pobedom prusko-austrijskih trupa. Bečkim mirom od 30. oktobra 1864. danski kralj je sva prava na Šlezvig, Holštajn i Lauenburg preneo na austrijskog cara i pruskog kralja. Tako ova vojvodstva nisu od Danske oduzeta do kraja izvedenim pokretom naroda, već zahvaljujući dinastičkom ratu. Austrija i Pruska su uspele da preduprede pokret naroda. One su šlezvig-holštajnsko pitanje rešile proširenjem moći svoje dinastije i tako sprečile proširenje narodnog pokreta. Rat protiv Danske bio je putokaz na putu ujedinjenja Nemačke revolucijom odozgo. 344
- ³⁹⁹ Ukazivanje na odgovor Wilhelma I na adresu pruske Narodne skupštine, u kojoj Skupština odbija da odobri izvanredne kredite za vođenje rata protiv

Danske. U svome odgovoru od 27. decembra 1863. Wilhelm I je odbacio adresu Narodne skupštine. 345

- ⁴⁰⁰ Kod Johanna Wolfganga Goethea stihovi epigramatske pesme *Totalität* glase: »Und wenn er keine Hintern hat, wie mag der Edle sitzen?« [A ako nema stražnjice, kako će blagorodni da sedi?]. 346
- ⁴⁰¹ U *Varšavskom protokolu* od 5. juna 1851, koji su potpisale Rusija i Danska, stajalo je da su posedi danskog kralja, uključujući vojvodstva Šlezvig i Holštajn nedeljivi. 346
- ⁴⁰² Dvanaestog marta 1864. Marx je na nekoliko dana otputovao Englesu u Mančester i obavestio ga o rezultatima svog putovanja u Nemačku i Holandiju. 349
- ⁴⁰³ Godine 1844. engleski ministar unutrašnjih poslova, James Graham, naredio je poštanskoj službi da otvara pisma italijanskih revolucionarnih emigranata i da njihovu sadržinu saopštava napuljskoj i austrijskoj vladi. Tako su bila otvorena i pisma braće Bandiera upućena Mazziniju, u kojima su ovi izložili plan svoje ekspedicije u Kalabriju, s namerom da u Italiji podignu ustanak protiv napuljskih Burbona i austrijske vladavine. U toku izvođenja ove ekspedicije, juna 1844, njeni učesnici su uhapšeni. Braća Bandiera su streljani. 350
- ⁴⁰⁴ Književni nedeljnik list »The Athenaeum« doneo je 9. aprila 1864. vest da je Blind »has joined the Shakespeare committee!« (pristupio Šekspirovom komitetu).
Shakespeareov komitet je formiran krajem aprila 1863, radi priprema svečanosti povodom 300-godišnjice Shakespeareovog rođenja. 350
- ⁴⁰⁵ Krajem februara 1864. engleska vlada ponovo je predložila da se sazove konferencija evropskih sila-potpisnica Londonskog protokola od 1852. godine (vidi nap. 388). Na ovoj konferenciji trebalo je da se izgladi konflikt između Austrije i Pruske, s jedne, i Danske, s druge strane, i da se utvrdi dalja sudbina vojvodstava Šlezvig i Holštajn. Konferencija je započela 26. aprila 1864. i, s prekidima, trajala do juna 1864. Zbog protivrečnih interesa država-učesnica nije došlo ni do kakvog konkretnog rezultata. 350 353 365 577
- ⁴⁰⁶ Marta 1864. Marx, koji je posle smrti svoje majke dobio malo nasledstvo, preselio se s porodicom u novi stan u severozapadnom delu Londona: 1, Modena Villas, Maitland Park, Haversock Hill. 351
- ⁴⁰⁷ Početkom aprila 1864. Garibaldi je pošao na put u Englesku. Pravi razlog ovog putovanja bio je da se engleska vlada privoli na podršku ratu koji je Garibaldi planirao da započne protiv austrijske vladavine u Veneciji. Zahvaljujući raspoloženju narodnih masa, koje su nacionalnog heroja Italije burno pozdravile, engleska vlada mu je u početku ukazivala zvanične počasti. Međutim, Garibaldijev susret sa Mazzinijem, koji je kao politički emigrant živeo u Londonu, i njegovo otvoreno istupanje u korist poljskih ustanika izazvalo je nezadovoljstvo engleske buržoazije, koja je u štampi započela kampanju protiv njega. Vrhunac ove kampanje bila je izjava engleskog ministra Gladstone-a da je Garibaldijev prisustvo u zemlji nepoželjno. Krajem aprila Garibaldi je napustio Englesku. 352 578
- ⁴⁰⁸ Krajem aprila 1864. pruski kralj Wilhelm I putovao je u vojvodstva Šlezvig i Holštajn. To putovanje je, pre svega, trebalo da posluži pripremama za njihovo pripajanje Pruskoj. 352
- ⁴⁰⁹ *Dipel* — dansko utvrđenje u Šlezvigu (Dipelski šančevi), koje su pruske trupe napale 18. marta 1864. 353

- ⁴¹⁰ Marx je 3. maja 1864. otputovao u Mančester do svoga teško obolelog prijatelja Wilhelma Wolffa. Posle smrti Wilhelma Wolffa (9. maja), Marx se, 19. maja, sa Engelson vratio u London. Engels je četiri dana bio gost porodice Marx. 354 585
- ⁴¹¹ Reč je o knjigama iz biblioteke Wilhelma Wolffa, koje su, po testamentu, pripale Marxu. Popis ovih knjiga navodi Marx u svome pismu Engelson od 18. novembra 1864. 358
- ⁴¹² Marx se ovde poziva na uvodne članke lista »Times« od 25. i 26. maja 1864. 358
- ⁴¹³ U Ričmondu, glavnom gradu i glavnom uporištu Konfederacije, bile su koncentrisane elitne trupe Južnih Država. U toku građanskog rata u SAD, Severne Države su tri puta (o prvom i drugom pokušaju vidi nap. 253. i 302) pokušale da zauzmu ovaj grad. Uspele su tek u trećem napadu, koji je počeo maja 1864, a završio se zauzimanjem grada 3. aprila 1865. Ovaj uspeh bio je od velikog značaja za pobedu Severnih Država u građanskom ratu. 358 359 380
- ⁴¹⁴ U pismu Marxu, od 23. maja 1864, Ernst Jones je izrazio svoje najveće žaljenje što 19. maja u Mančesteru nije došlo do planiranog susreta sa Marxom i Engelson. 358
- ⁴¹⁵ Kod mesta Solferino, 24. juna 1859, austrijska armija je pretrpela poraz od francusko-sardinijskih trupa. 359
- ⁴¹⁶ Posle ponovne rasprave evropskih velesila o šlezvig-holštajnskom pitanju na Londonskoj konferenciji, 28. maja 1864 (vidi nap. 405), predstavnici Pruske i Austrije su podržali kandidaturu princa Friedricha von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg za vojvodu Šlezvig-Holštajna. U razgovorima sa princem Augustenburgom, Bismarck se lično uverio u prinčev prijateljski stav prema Pruskoj. Konferencija je, međutim, odbila ovaj predlog. 359
- ⁴¹⁷ Engels se poziva na Varšavski (1851) i Londonski protokol (1852) — (vidi nap. 401. i 388). 359
- ⁴¹⁸ Marx ukazuje na *Offener Brief* [Otvoreno pismo], koje je Karl Maria Kertbény nameravao da objavi kao odgovor Lajosu Kossuthu. Kertbény je ovaj materijal poslao 29. maja 1864. Marxu i zamolio ga da mu pomogne da se njegovo *Otvoreno pismo* objavi u nemačkim i engleskim novinama. 361
- ⁴¹⁹ Članak *Feudaler Sozialismus* [Feudalni socijalizam], koji spominje Marx, objavljen je u »Rheinische Zeitung«, 30. maja 1864. 361
- ⁴²⁰ Karl Kling 27. maja 1864. Friedrichu Mollu i Juliusu Melchioru.
Kling izveštava o svečanostima povodom godišnjice osnivanja Opšteg nemačkog radničkog saveza (vidi nap. 365) i o oduševljenju među radnicima prilikom pominjanja imena Marxa i Engelsa. Kling je molio svoje prijatelje da kažu Marxu kako će se oni truditi da »budu dostojni takvih predstavnika« kao što su Marx i Engels. 361
- ⁴²¹ U svom govoru povodom godišnjice osnivanja Opšteg nemačkog radničkog saveza u Elberfeldu (maja 1864) Lassalle je Wilhelma Wolffa nazvao »jednim od najistaknutijih prvoboraca za stvar radnika«. 361
- ⁴²² U toku druge polovine decembra 1847. Marx je u Nemačkom radničkom udruženju u Briselu držao predavanja o *Najamnom radu i kapitalu*. Ova predavanja su pod istim naslovom objavljena kao uvodni članci u listu »Neue Rheinische Zeitung«, br. 264 - 267. i 269, od 5 - 8. i 11. aprila 1849 (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 332 - 352).

U Marxovoj zaostavštini pronađen je spis o najamnini, koji, bez sumnje, predstavlja osnovicu ovih predavanja od 1847, i sadržajno se delimično slaže, a delimično nastavlja na *Najamni rad i kapital* (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 441 - 458).

Nemačko radničko udruženje u Briselu osnovali su Marx i Engels krajem avgusta 1847, da bi nemačke radnike koji su živeli u Belgiji politički provećivali i upoznali s idejama naučnog komunizma. Pod vodstvom Marxa i Engelsa, kao i njihovih saboraca, Udruženje se razvilo u legalan centar nemačkih revolucionarnih radnika. Ubrzo posle februarske revolucije 1848. u Francuskoj, kad je belgijska policija većinu članova Nemačkog radničkog udruženja uhapsila i proterala, Udruženje je prestalo da deluje. 362 448

- ⁴²³ Reči «*inače nije zbilja ništa naučio*» potiču iz jednog pisma (1796) francuskog kontraadmiraleta Chevaliera de Panata, u kojem stoji: «*Personne n'a su ni rien uoblier, ni rien apprendre*» [Niko nije umeo niti da što zaboravi, niti da nešto nauči]. Ove reči su pripisivane i Talleyrandu. Odnosile su se na francuske rojaliste koji su se pokazali nesposobnim da izvuku bilo kakvu pouku iz revolucije od 1789 - 1793. 362
- ⁴²⁴ *Court of probate* (Sud za pitanja nasledstva) — jedan od najviših engleskih sudova (prema pravnoj reformi iz 1873. odeljak High Court of Justice najvišeg suda za Englesku i Vels). Ovaj sud je, između ostalog, bio nadležan i za overavanje testamenata i izdavanje dozvola za upravljanje imovinom. 363
- ⁴²⁵ Marxova namera da o gradnji Sueckog kanala napiše nekoliko beležaka za «*Free Press*» očigledno nije ostvarena. 364
- ⁴²⁶ Trećom podelom Poljske, godine 1795, Pruska je prisvojila centralnu oblast Poljske uključujući i Varšavu. Shodno zaključcima Bečkog kongresa 1814/1815, najveći deo ove oblasti — pod zvaničnim nazivom Kraljevina Poljska — pripao je Rusiji. 365
- ⁴²⁷ Maja 1864. ruske trupe su na Kavkazu posele granična područja Kbaada (današnja Krasnaja Poljana), poslednje uporište Murida. Zauzimanjem ovih graničnih područja okončani su kavkaski ratovi, započeti krajem 18. veka. 365
- ⁴²⁸ Reč je o govoru koji je Wilhelm Wolff održao na sednici frankfurtske Nacionalne skupštine 26. maja 1849. 366
- ⁴²⁹ Nameravajući da napiše opširnu biografiju Wilhelma Wolffa, Marx je juna 1864. napravio sledeće biografske zabeleške:
1809. 21. juna rod. Tarnau, okrug Schweidnitz.
1813. Rusi
1834 - 1838. 4¹/₂ g. u *Silberbergu* «Kasemattenwolf[f] (tamnički vuk)» želi da, u pratnji žandara, vidi svog oca na samrti. Odbijeno.
V. 1843 - febr. 1846. u *Br[at]isl[avi]*.
1846. Wolff u bekstvu. Zbog p[ro]ce[sa] štampi. Članak o ustanku šles[kih] tkača. 1846 - 48. Brisel. «Bureau de Correspondence». Uhapšen u Briselu. (26 - 28. febr. bio je u zatvoru)
1848. april - juni u Bratislavi.
1848. sept. *Keln*. Lupus se pokazuje. Poternica povučena.
1848. juni - 10. maj 1849. u *Kelnu*. Odatle za Frankfurt.
22. okt. 1848. Heckerova poternica. Povučena 8. marta 1849.
26. maj 1849. Scena u nemačkom parlamentu (F[ran]k[ur]t)
1849. pošto je Lupus već u Švajcarskoj, praćen poternicom, zbog krnjeg parlamenta u Št[ut]tg[ar]t.
5. jula 1849. za Bazel. Odatle interniran u Bern. 7/4 g. nastavnik u Cirihi. 31. marta 1851. pismeni nalog za proterivanje iz Ciriha. (10. sept. 1850. Cirihi. Protest Lupusa protiv toga što je zaključkom Saveznog parlamenta u pogledu izbeglištva dodeljen kantonu Lucern.)

4. juna 1851 - 1853. Arrival (dolazak) u London. Otprilike 2 g. u Londonu.
12. jan. 1861. Pr. ukaz o amnestiji. 4. jan. 1862. molba pr. vladi. Ostavili su ga 5 meseci bez odgovora. Nova molba 4. juna 1862.
1. avg. 1862. Predstavnički dom okruga Švajdnic traži od njega podatke o nj. poslednjem domicilu u Pr.
5. sept. 1862. Odgovor pr. vl. Amnestija je za produženje ispitivanja.
- ⁴³⁰ Bitkom kod Vildernesæ (u državi Virdžinija), od 5. do 7. maja 1864, započeo je treći pokušaj Severnjaka da zauzmu Ričmond, glavni grad Konfederacije (vidi nap. 413). 367
- ⁴³¹ Belgijski etimolog Chavée, koga Marx ovde citira, upoređuje reči indoevropskih jezika istih korena, da bi se iz njihovog prvobitnog značenja izvelo tumačenje reči »Wert« (vrednost), odn. engleske reči »value«. 368
- ⁴³² Reč je o anonimnom članku *Eine Erinnerung an den Communisten Wolff* [Sećanje na komunistu Wolffa] u časopisu »Die Grenzboten«, Lajpcig, 1864, I semestar, II tom. 368
- ⁴³³ Johann Reinhold von Patkul, *Berichte an das Zaarische Cabinet in Moscau, von seinem Gesandtschafts-Posten bey August II. Könige von Polen*. Delovi I - 3, Berlin, 1792 - 1797. 368
- ⁴³⁴ R[einhart] Dozy, *De Israëlieten te Mekka*, Haarlem, 1864. 368
- ⁴³⁵ Jenny Marx se na Marxovo traženje obratila publicisti Karlu Friedrichu Moritzu Elsneru s molbom da joj pošalje sve njemu poznate biografske podatke iz mladosti Wilhelma Wolffa, što je Marxu bilo potrebno za Wolffovu biografiju (vidi nap. 430). Elsner je bio prijatelj Wilhelma Wolffa dok je ovaj bio na Bratislavskom univerzitetu i autor jednog članka o njemu, koji je objavljen u listu »Breslauer Zeitung«. Elsner, međutim, Marxu nije mogao dati neke vredne podatke. Svoju nameru da napiše opširnu biografiju, Marx nije uspeo da sprovede u delo. Tek dvanaest godina kasnije Friedrich Engels je napisao biografiju Wilhelma Wolffa. 370
- ⁴³⁶ Perceval B[arton] Lord, *Popular physiology* [Popularna fiziologija], London, 1855, str. 316. 372
- ⁴³⁷ Posle smrti Engelsovog oca, marta 1860, braća su Engelsu predložila da se u njihovu korist odrekne svojih prava na preduzeće njihovog oca u Engelskirhenu. Kao opravdanje za ovakav predlog oni su, između ostalog, naveli da Engels od 1849. godine živi u inostranstvu. Da bi učvrstio svoje pravne i finansijske pozicije u firmi Ermen & Engels u Mančesteru, Friedrich Engels je dobio odštetu od 10 000 £. I bez obzira na to što je englesko zakonodavstvo otežavalo prenošenje suvlasničkih prava preminulog na njegove naslednike, predlog Engelsove braće je povredio njegova nasledna prava. Engels je postao suvlasnik firme u Mančesteru tek 1864. godine. 373 515
- ⁴³⁸ Krajem juna i početkom jula 1864. Marx je za »Free Press« napisao članak o ruskom stavu prema danskom ratu od 1864. Članak nije bio objavljen.
Ovde Marx, izgleda, misli i na Colletov članak *Groundlessness of any Claim of Russia to Holstein-Gottorp*, koji je bez potpisa odštampan u listu »Free Press«, tom XII, br. 5, od 4. maja 1864. 375
- ⁴³⁹ Posle susreta pruskog kralja sa austrijskim carem u Karlovim Varima, juna 1864, i sastanka Wilhelma I sa Aleksandrom II, početkom jula 1864. u Potsdamu i Kisingenu, u Evropi se očekivalo obnavljanje Svete alijanse. 375 378

- ¹⁴⁰ *Pieperova karta* sadrži sledeće obaveštenje o zarukama: »Zaruke njihove najstarije kćeri Ide sa gospodinom dr fil. Wilhelmom Pieperom slobodni su da najponiznije najave profesor Gravenhorst i supruga Bremen, maja 1864. 376
- ¹⁴¹ Reč je o provincijama Brandenburg, Istična Pruska, Zapadna Pruska, Poznanj, Pomeranija i Šlezija, koje su već pre Bečkog kongresa od 1815. godine pripadale Kraljevini Pruskoj. Rajnska provincija je priključena Pruskoj 1815. godine. 377
- ¹⁴² »*N'est pas Palmerston qui veut*« (Nije Palmerston svaki onaj koji bi to želeo da bude) — izmenjen citat iz knjige Victora Hugoa *Napoléon le petit*: »nije čudovište svako ko bi to rado bio«. Engels ovde aludira na Palmerstonove godine, koji je sa svojih 80 godina još bio premijer. 378
- ¹⁴³ Krajem avgusta 1864, prilikom izbora za gradsko veće, u Ženevi je došlo do krvavih nereda, koje su izazvale Fazyjeve pristalice iz protesta što on nije ponovo izabran. Ženevu su zauzele švajcarske vladine trupe. Fazy je pobeo u Francuku. Freiligrath je bio šef londonskog ogranka General Bank of Switzerland, čiji je predsednik bio Fazy. 379 595
- ¹⁴⁴ Marxov telegram nije sačuvan; u njemu je on, po svemu sudeći, saopštio Lassalle-ovu smrt. 380 381
- ¹⁴⁵ Od maja 1864. trupe Severnih Država operisale su po novom strategijskom planu vrhovne komande: istovremeno sa Grantovim napadom u Virdžiniji (vidi nap. 413. i 430) počeo je Sherman, 7. maja 1864, čuveni »pohod ka moru« kroz Džordžiju. Shermanove trupe su 2. septembra 1864. zauzele Atlantu, 10. decembra iste godine stigle do mora i tako teritoriju Konfederacije podelile na dva dela. Time su stvoreni neophodni preduslovi za konačno razbijanje glavnine Južnih Država. Ovakav tok građanskog rata u SAD je pokazao da je jedino ispravan bio strateški plan za pobedu nad Konfederacijom koji su Marx i Engels izložili u svome članku *Gradanski rat u Americi* (vidi u 18 tomu ovog izdanja, str. 342 - 350). 381
- ¹⁴⁶ Engels ukazuje na izbornu kampanju novog predsednika, 8. novembra 1864, i na istovremeno održane izbore za Kongres Sjedinjenih Država. Na nacionalnom konventu Republikanske partije, 7. juna 1864. u Baltimoru, Lincoln je ponovo imenovan za predsedničkog kandidata i prihvaćen je novi program s izrazito abolicionističkim karakterom, koji je proklamovao ukidanje ropstva na celoj teritoriji Unije. 381
- ¹⁴⁷ Posle kraćeg boravka kod Marxa u Londonu i kod svoje majke, koja je radi oporavka boravila u Ramsgejtu, Engels je od 8. septembra do sredine oktobra 1864. godine bio na putu kroz Šlezvig-Holštajn. 381
- ¹⁴⁸ Marx očigledno misli na Lassalle-ovu agitatorsku delatnost dok je bio predsednik Opšteg nemačkog radničkog saveza, osnovanog maja 1863 (vidi napomenu 365). 382
- ¹⁴⁹ *Koblenc* je u vreme francuske buržoaske revolucije, krajem 18. veka, bio centar monarhističke emigracije i centar priprema za intervenciju protiv revolucionarne Francuske. 382
- ¹⁵⁰ Kao *demagoge* su Karlsbadski zaključci (1819) označili učesnike opozicionog pokreta iz redova nemačke inteligencije koji se pojavio posle oslobođenja Nemačke od napoleonskog jarma. 382

- ⁴⁵¹ *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter dem Sächsischen Hause* [Godišnjaci Nemačkog carstva pod saskom dinastijom]. Izdao Leopold Ranke. 382
- ⁴⁵² *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter der Herrschaft König und Kaiser Oton I. von 951 do 973 von Wilhelm Doenniges. In: Jahrbücher des Deutschen Reichs unter dem Sächsischen Hause. Herausgegeben von Leopold Ranke.* [Godišnjaci Nemačkog Carstva pod vladavinom kralja i cara Otona I od 951. do 973. godine, od Wilhelma Doennigesa. U: Godišnjaci Nemačkog Carstva pod saskom dinastijom. Izdao Leopold Ranke.] Prvi tom, treći odeljak, Berlin, 1893. 382
- ⁴⁵³ Reč je o berlinskom Opštem radničkom udruženju, osnovanom januara 1863, na čijim skupovima je Schulze-Delitzsch držao predavanja o zadrugarstvu (vidi napomenu 363). 383
- ⁴⁵⁴ Očigledno je Marx u svome pismu od 16. decembra 1859. molio Bertalana Szemere-a da mu pomogne u pribavljanju novca. Szemere je 29. decembra 1859. javio Marxu da su njegovi pokušaji bili bezuspešni.
Nije nam poznato da li je sačuvano Marxovo pismo od 16. decembra 1859. 387
- ⁴⁵⁵ U pismu Marxu, od 11. decembra 1859, Bertalan Szemere je javio da namerava da izda brošuru o Mađarskoj. On je molio Marxa za pomoć pri prevodenju brošure na engleski i njenom izdavanju u Engleskoj. Szemereov spis je godine 1860. izdat u Parizu pod naslovom *La Question hongroise (1848 - 1860)*, a iste godine ga je izdavačka kuća Bentley objavila u Londonu pod naslovom *Hungary, from 1848 to 1860* [Mađarska, od 1848. do 1860] (vidi napomenu 461). 387
- ⁴⁵⁶ O preštampavanju klevetničkog sadržaja Vogtovog spisa u listu »National-Zeitung« vidi u napomeni 13. 388
- ⁴⁵⁷ Ferdinand Lassalle, krajem januara 1860, Marxu. Lassalle je Marxu saopštio Vogtovu tvrdnju da je dobio novac od mađarskih revolucionara. 388
- ⁴⁵⁸ *Engleski list* — »The Free Press« je 28. septembra 1859. objavio Marxovu belešku *Pojedinosti o Kossuthovom dogovoru sa Louis-om Napoleonom*. Ovo je bila skraćena verzija Marxovog članka *Kossuth i Louis-Napoleon* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 281 - 286). 388
- ⁴⁵⁹ Ferdinand Lassalle, krajem januara 1860, Marxu. Lassalle je na svaki način želeo da opravda Vogta i poricao je činjenicu da je Vogta kupila vlada Louis-a Napoleone-a. 388
- ⁴⁶⁰ O Marxovom *spisu o nacionalnoj ekonomiji* vidi u napomeni 27. Ferdinand Lassalle je krajem januara 1860. pisao Marxu da smatra neophodnim da uspori izradu sopstvenog rada iz oblasti ekonomije dok se ne pojavi Marxovo delo. Lassalle-ov rad je objavljen u Berlinu 1864. godine pod naslovom *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder Capital und Arbeit*. 389
- ⁴⁶¹ Bertalan Szemere je u svom pismu od 15. januara 1860. pisao Marxu da bi on, ako je Marx zaposlen, bez njegove pomoći našao prevodioca za svoju knjigu *La Question hongroise (1848 - 1860)* (vidi i napomenu 455). 390
- ⁴⁶² O *italijanskom ratu* vidi napomenu 35. 390
- ⁴⁶³ *Dvadeset i drugog februara 1848.* je Demokratsko društvo u Briselu, povodom druge godišnjice krakovskog ustanka, organizovalo proslavu, na kojoj su govorili Marx i Engels.
Demokratsko društvo (Association democratique) je u svojim redovima objedinjavalo proleterske revolucionare, uglavnom iz krugova nemačkih revolucionarnih emigranata, kao i napredne buržoaske i sitnoburžoaske demokrate. Marx

- i Engels su aktivno učestvovali u osnivanju ovog društva. Predsednik Društva bio je belgijski demokrat Lucien Jottrand. Marx je bio potpredsednik za Nemce, a Joachim Lelewel za Poljake. 392 448
- 444 Marx je odgovor Joachima Lelewela objavio u dodatku svome spisu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 549). 392
- 445 Izjave koje su dali vlasnik stamparije Fidelio Hollinger i slovoslagač Johann Friedrich Wiehe sadržane su u Marxovom spisu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 386). 395
- 446 Blindove izjave su objavljene u augsburškom listu »Allgemeine Zeitung«, 9. novembra i 11. decembra 1859. 395
- 447 Marx je izjavu, koju je dao A. Vögele, zajedno sa *Pismom redaktoru lista »Allgemeine Zeitung«* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 558), poslao redakciji ovog lista da bi mu pomogao u procesu koji je protiv njega poveo Karl Vogt. O Vogtovom procesu protiv lista »Allgemeine Zeitung« vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860, kao i napomenu 20. 398
- 448 *Bürstenheimer* — o ovome vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860. i napomenu 498. 399
- 449 Ferdinand Freiligrath, *An Joseph Weydemeyer* (Josephu Weydemeyeru), dve poetske epistule, epistula 1.
 Wilhelm Liebknecht je u svojim sećanjima na Karla Marxa *Karl Marx zum Gedächtnis* [Karl Marxu u spomen] rekao da je »stih protiv revolucionarnih proroka u čuvenoj *Freiligrathovoj* pesmi gotovo doslovno inspirisao Marx...« 399 433
- 470 Misli se, verovatno, na *Izjavu protiv Arnolda Rugea* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 391/392), koju su 27. januara 1851. Marx i Engels poslali listu »Weser-Zeitung«. 400
- 471 Engels govori o svome radu *Savoja, Nica i Rajna* (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 337). Buržoaski izdavač Franz Duncker je u pogledu ocene stava nemačkih političkih partija o italijanskom pitanju imao drugačije mišljenje od Engelsa i, kao što se vidi iz njegovog pisma Engelsu od 27. februara 1860, odbio je da štampa Engelsovu brošuru bez naznake autora. Engelsovi razlozi da istupi anonimno dati su u njegovom pismu Marxu od 4. februara 1860. Spis je objavljen anonimno aprila 1860. u Berlinu, u izdanju G. Behrenda. 402
- 472 Ferdinand Lassalle, *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens. Eine Stimme aus der Demokratie*, Berlin, 1859 (vidi o ovome i nap. 35). 402 403
- 473 Marx i Engels su već 1852. godine, u vezi sa komunističkim procesom u Kelnu razotkrili klevete koje su širene o njima i o proleterskim revolucionarima koje su oni vodili. O ovome vidi Friedrich Engels, *Nedavno sudenje komunistima u Kelnu* i Karl Marx, *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, kao i Karl Marx, *Vitez plemenite svesti*, u 12. tomu ovog izdanja, str. 397 - 422. 403
- 474 *Izjava Karla Blinda Gegen Karl Vogt* [Protiv Karla Vogta] objavljena je 13. februara 1860. u dodatku lista »Allgemeine Zeitung«. Blind je odbacio optužbe upravljene protiv njega i dokazao Vogtove veze sa bonapartistima (vidi i napomenu 46).
Izjava Elarda Biscampa od 9. februara 1860. pojavila se 15. februara 1860. u dodatku lista »Allgemeine Zeitung«. U ovoj izjavi on je razotkrio klevetnički karakter članka Karla Abela *The Journalistic auxiliaries of Austria* u listu »Daily

- Telegraph» od 6. februara 1860. godine (vidi napomenu 50). Biscamp je, pre svega, dokazao lažnost Vogtovih tvrdnji, koje su se ticale njega.
O *izjavi Lupusa (Wilhelma Wolffa)* vidi napomenu 49. 403 434
- 475 O *Augsburškom procesu* vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 24. februara 1860. 403
- 476 Marx misli na proces protiv berlinskih »National-Zeitung» povezan s njegovim imenom i na svoje napore da londonski »Daily Telegraph» prisili na javni opoziv klevete. 407
- 477 Ukazivanje na letak *Zur Warnung* [Upozorenje] — vidi o ovome napomenu 46. 407
- 478 Wilhelm Liebknecht je redakciji augsburškog lista »Allgemeine Zeitung», 12. septembra 1859, pisao da bi, ukoliko Vogt svoj proces započne pred londonskim sudovima, na šta bi moralno bio obavezan, Marx i Freiligrath odmah nastupili kao svedoci. 407
- 479 Marx Ferdinandu Freiligrathu 23. novembra 1859, vidi u 36. tomu ovog izdanja, Drugi deo, pismo br. 48. 408
- 480 »The Morning Advertiser» je 11. novembra 1859. objavio anonimni članak o londonskoj svečanosti u čast Schillera, u kojem je za Freiligrathovu pesmu povodom jubileja rečeno da je »više nego osrednja». U svom pismu Marxu, Freiligrath nabacuje da je ovo mesto u Blindov članak ubačeno pod Marxovim uticajem. Poblize o ovome vidi u Marxovom pismu Engelsu od 19. novembra 1859. 408
- 481 Izjava Ferdinanda Freiligratha od 5. novembra 1859. objavljena je 15. novembra 1859. u dodatku lista »Allgemeine Zeitung». Tu Freiligrath izjavljuje da on nikad nije bio saradnik nedeljnog lista »Das Volk» i da je njegovo ime bez njegove »želje i znanja» navedeno među tužiocima Vogta. Gotovo isto Freiligrath je ponovio u svojoj izjavi, koja se u dodatku lista »Allgemeine Zeitung» pojavila 11. decembra 1859. godine (vidi i napomenu 4). Ova druga Freiligrathova izjava objavljena je istovremeno kad i Blindova izjava (vidi napomenu 466). 408
- 482 Marx ukazuje na pismo Wilhelma Liebknechta augsburškom listu »Allgemeine Zeitung» od 12. septembra 1859. godine (vidi napomenu 478) i na njegovu izjavu od 15. novembra, koja je u dodatku tih novina objavljena 23. novembra 1859. U ovoj izjavi, odgovarajući Ferdinandu Freiligrathu, Liebknecht primećuje da ga on nije imenovao kao tužioca Karla Vogta, već da je samo rekao da Freiligrath može posvedočiti, kako je Blind u privatnom razgovoru izrekao protiv Vogta optužbe slične onima u letku (vidi Marxovo pismo Engelsu od 26. novembra 1859. i Marxovo pismo Freiligrathu od 23. novembra 1859). 408
- 483 Očito je da Marx, koji u to vreme još nije bio dobio Vogtov klevetnički članak *Mein Prozeß gegen die »Allgemeine Zeitung»* nije bio tačno informisan. U Vogtovoj brošuri nema pisama Ferdinanda Freiligratha. 408
- 484 »Homo sum: humani nihil a me alienum puto» (čovjek sam: ništa što je ljudsko nije mi strano) iz: Terencije, *Heautontimorumenos* [Mučitelj samoga sebe], I, 1,25. 409
- 485 *Classe la plus laborieuse et la plus misérable* (najradnija i najbednija klasa) — Marx parafrazira reči Saint-Simona koje se pojavljuju u mnogim njegovim delima: la classe la plus nombre et la plus pauvre (najbrojnija i najsiromašnija klasa). 409

- ⁴⁸⁶ Marx s ironijom aludira na izjavu Karla Blinda *Gegen Karl Vogt* [Protiv Karla Vogta] (vidi napomenu 474). Ona počinje rečima: »U svome najnovijem spisu Karl Vogt govori o mojoj 'rusofobiji' i mome 'nepoverenju'«. 410
- ⁴⁸⁷ C. Wiß, lekar, emigrirao u Ameriku, verovatno je poslao Adolfu Clušu kratko pismo u kojem je Ferdinanda Lassalle-a okarakterisao kao čoveka opasnog za svaku partiju, slavljenog i kao čoveka koji ne bira sredstva da bi ostvario lične ciljeve. 410
- ⁴⁸⁸ Marx, 19. novembra 1852, Engelsu. U ovom pismu Marx je Engelsu saopštio zaključak da se raspusti Savez komunista. 411
- ⁴⁸⁹ O izjavi A. Vögelea od 17. septembra 1859. vidi i Marxov spis *Gospodin Vogt*, 17. tom ovog izdanja, str. 384 - 387. 412
- ⁴⁹⁰ O objašnjenju redakcije lista »Allgemeine Zeitung« od 11. decembra 1859. vidi i Marxov spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 386. 413
- ⁴⁹¹ Bio je izašao tek jedan broj nedeljnog lista »Das Volk«, i to br. 1 od 7. maja 1859. 415
- ⁴⁹² Ukazivanje na članak Elarda Biscampa *Der Reichsregent* [Carski regent] -- vidi napomenu 98. Rečima: »Carski regent kao izdajica Carstva«, započinje jedan od odeljaka toga članka. O ovome vidi i Marxov spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 379. 415
- ⁴⁹³ Celo prvo pismo augsburškog lista »Allgemeine Zeitung« navodi Marx u svom spisu *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 543/544; o drugom pismu vidi na istom mestu, str. 544. 416
- ⁴⁹⁴ Celi tekst ove *Erklärung der Redaktion der Zeitung »Das Volk«* [Izjave redakcije lista »Das Volk«] vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 433. 418
- ⁴⁹⁵ Marx verovatno misli na Prvi rajnski kongres demokrata, koji je održan u Kelnu 13. i 14. avgusta 1848. godine. Marx i Engels su učestvovali u radu ovog kongresa. 420
- ⁴⁹⁶ Sigismund Ludwig Borkheim, 12. februara 1860, Marxu. 420
- ⁴⁹⁷ O ovome vidi Marxov spis *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 313 - 321. 420
- ⁴⁹⁸ U svome spisu *Gospodin Vogt* Marx je pisao o nastanku reči »Bürstenheimers«: predsednik Radničkog udruženja u Zenevi bio je izvesno vreme četkar Sauernheimer. Abt je uzeo prvi deo reči koja je označavala predsednikovo zanimanje (četkar = Bürstenmacher) i kraj Sauernheimerovog prezimena i tako složio novu reč »Bürstenheimers« (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 314). 420
- ⁴⁹⁹ *Complot allemand-français* [nemačko-francuska zavera] — Septembra 1851. u Parizu su uhapšeni bivši članovi tamošnje opštine Saveza komunista. Oni su pripadali frakciji Willich-Schapper, koja je krajem 1850. isključena iz Saveza komunista zato što je krenula malogradanskom zavereničkom taktikom. Time je ona francuskoj i pruskoj policiji dala mogućnost da iskonstruiše neku tzv. nemačko-francusku zaveru. O ovome vidi i Marxovo pismo Ferdinandu Lassalle-u, pisano, verovatno, 2. juna 1860, kao i Marxov rad *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, poglavlje »Chervalova zavera« (11. tom ovog izdanja, str. 344 - 354). 421 481
- ⁵⁰⁰ Članak *Die Opfer der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift von Wilhelm Hirsch* (Žrtve doušnika, opravdanje Wilhelma Hirscha) objavljen je u listu »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal Zeitung«, 1, 8, 15. i 22. aprila 1853.

- Mišljenje o ovome članku daje Marx u svom radu *Hirschove ispovesti*, u 12. tomu ovog izdanja, str. 33 - 35. 423
- ⁵⁰¹ Berlinski dopisnik londonskog lista »Daily Telegraph« bio je Karl Abel (vidi o ovome napomenu 50). 424
- ⁵⁰² Ostao je samo koncept ovog pisma napisan na listu kalendara za decembar 1858. 427
- ⁵⁰³ Kako proizlazi iz Marxovog spisa *Gospodin Vogt*, Karl Schapper je ovu izjavu dao pod zakletvom 1. marta 1860. londonskom policijskom sudu u Ulici Bow (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 500). 428
- ⁵⁰⁴ Od ovog pisma ostao je samo koncept. Napisan je na listu kalendara za decembar 1859. 429
- ⁵⁰⁵ Ukazivanje na Komunistički klub u Njujorku, koji je osnovan 1857. godine na inicijativu revolucionarnih nemačkih emigranata Friedricha Kamma i Albrechta Kompe. U delatnosti Komunističkog kluba učestvovali su i Marxovi saborci Joseph Weydemeyer, Friedrich Adolf Sorge, Hermann Meyer i August Vogt. 431
- ⁵⁰⁶ Gustav Levy, nemački socijalista iz Rajnske provincije, kasnije aktivni funkcioner Opšteg nemačkog radničkog saveza, posetio je Marxa, po nalogu diseldorfskih radnika, prvi put decembra 1853, drugi put februara 1856. Ove posete svedoče o tome da su nemački radnici iz Rajnske provincije Marxa i Engelsa priznavali za svoje vođe i posle raspuštanja Saveza komunista, godine 1852, i da su se trudili da održavaju vezu s njima.
- Već prilikom prve posete, Levy je pokušao da ubedi Marxa u neophodnost ustanka u Nemačkoj i u spremnost fabričkih radnika Rajnske provincije da u njemu učestvuju. Marx je, međutim, Levyju dokazivao da nije vreme za takav ustanak, niti za obnavljanje delatnosti Saveza komunista, što je Levy, takođe, predlagao.
- Marx je polazio od pretpostavke da, u vreme vladavine političke reakcije u Nemačkoj, kad nije postojala revolucionarna situacija u Francuskoj i Engleskoj, i u vreme povoljne ekonomske konjunktore za buržoaziju, ne bi moglo biti ni govora o tome da se u Nemačkoj uspešno podigne ustanak i obnovi delatnost Saveza komunista. 431
- ⁵⁰⁷ *Société des saisons* (Društvo godišnjih doba) — republikansko-socijalističko tajno udruženje, koje je u Parizu delovalo od 1837. do 1839. godine pod rukovodstvom Auguste Blanquija i Armand-a Barbès-a. 431
- ⁵⁰⁸ Ukazivanje na *Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama*, koji je Marx napisao u ime Komiteta za pomoć i poslao Adolfu Cluflu da objavi u nemačko-američkim novinama. Poziv je, januara 1853, objavljen u »California Staats-Zeitung« i u »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal Zeitung« (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 503). 432
- ⁵⁰⁹ Joseph Weydemeyer, 6. februara 1852, Marxu. Weydemeyer je Marxu saopštio nameru Dana-a da u listu »New-York Daily Tribune« objavi članak sitno-buržoaskog demokrate i bivšeg poslanika frankfurtske Nacionalne skupštine, Ludwiga Simona, s napadima na Marxa i Engelsa. Sudeći po Weydemeyerovom pismu Marxu od 10. marta 1852, »New-York Daily Tribune« je doneo ovaj članak. Marx se očigledno poziva na taj članak. 433
- ⁵¹⁰ »Report of committee on the operation and effects of the corrupt practices prevention act 1854. Evidence, appendix and index«, London, 1860. O ovome vidi i Marxov članak *Izborna korupcija u Engleskoj*. 433
- ⁵¹¹ Ernest Jones je 1857. godine agitovao za savez sa radikalnom buržoazijom, radi zajedničke borbe za izbornu reformu. On se nadao da će time izazvati ma-

- sovni čartistički pokret. Pri tom je ipak činio ozbiljne političke ustupke radikalnoj buržoaziji na taj način što je prilikom izrade zajedničke platforme u više tačaka odustao od Narodne povelje. Marx i Engels su Jonesov sporazum sa buržoaskim radikalima ocenili kao skretanje na reformističke pozicije. Oni su zato prekinuli prijateljstvo sa Jonesom. Tek 1860. godine, kad je Jones opet počeo da nastupa u revolucionarno-proleterskom duhu, prijateljstvo je obnovljeno. 434
- ⁵¹² Ovo pismo Ernesta Jonesa Marxu, od 11. februara 1860, citirano je u Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 549/550). 434
- ⁵¹³ Reči iz pesme *Trotz alledem!* [Uprkos svemu!] od Ferdinanda Freiligratha. 435
- ⁵¹⁴ Marx odgovara na pismo koje je Lassalle krajem februara 1860. uputio njemu i Engelsu. U tome pismu Lassalle piše, između ostalog, Marxu: »Na kraju Tvoga pisma Ti mi jednim divnim gestom šalješ pisamce iz Baltimora, kako bi mi pokazao da bar ja nemam razloga da se tužim na Tvoje nepoverenje.« Svome pismu Lassalle-u od 23. februara 1860. Marx je priložio pisamce od Wiša (vidi i napomenu 487). 437
- ⁵¹⁵ O ovome vidi Marxova pisma Ferdinandu Lassalle-u od 2. oktobra i 6. novembra 1859. 437
- ⁵¹⁶ Carl Vogt, *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas*, Ženeva i Bern, 1859. 437
- ⁵¹⁷ Marx ukazuje na izjavu *An die Redaktion der »New-Yorker Criminal-Zeitung«* [Redakciji »New-Yorker Criminal-Zeitung«-a], koju su u ovom listu objavili 25. novembra 1853. Joseph Weydemeyer, dr Abraham Jacobi i Adolf Cluß (vidi i Marxov spis *Gospodin Vogt*, 17. tom ovog izdanja, str. 539). Ova izjava je izašla kao odgovor na Willichov klevetnički članak *Doctor Karl Marx und seine Enthüllungen* [Doktor Karl Marx i njegova otkrića], objavljen u »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung«-u, 28. oktobra i 4. novembra 1853. Willich je u svom članku pokušao da dovede u sumnju Marxovu kritiku delatnosti malogradanske frakcije Willich-Schapper izrečenu u *Otkrićima o komunističkom procesu u Kelnu*. Willichove klevete Marx je opovrgao u svom pamfletu *Vitez plemenite svesti* (vidi u 12. tomu ovog izdanja, str. 397 - 422). 437 445
- ⁵¹⁸ U svome pismu od kraja februara 1860. Ferdinand Lassalle je optužio Marxa i Engelsa da su specijalno sakupljali materijal o njemu (uverjenja o vladanju) i da je Wišovo pisamce (vidi napomenu 487) došlo kao odgovor na njihovo pitanje. 438
- ⁵¹⁹ U svome pismu od kraja februara 1860. Ferdinand Lassalle je Marxu i Engelsu postavio pitanje da li su dizeldorfski radnici, preko Levyja, 1856. godine digli tužbu protiv njega (vidi napomenu 59) i da li su u tome učestvovali Bermbach, Erhardt, Uhlendorff i drugi. 438
- ⁵²⁰ O ovome vidi Marxov članak *Michail Bakunin*. 439
- ⁵²¹ Marx ovde ukazuje na dopis objavljen u londonskom listu »Daily Telegraph« povodom smrti supruge Gottfrieda Kinkela, Johanne rođ. Mockel. Ovaj dopis je poslala nemačka književnica Fanny Lewald, udata Stahr. 439
- ⁵²² Kako proizlazi iz tužbe koju je pravni savetnik Weber podigao protiv Friedricha Zabela, urednika lista »National-Zeitung«, Marxova izjava pod zakletvom je data verovatno 29. februara 1860. u Mančesteru. U Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt*, dat je drugi datum, 3. mart 1860. 441
- ⁵²³ Brošura *Dva politička procesa. Rasprava pred februarskom porotom u Kelnu*, Keln, 1849, koju su izdale »Neue Rheinische Zeitung«, sadrži zapisnike sa sud-

- skih procesa protiv lista »Neue Rheinische Zeitung« od 7. februara 1849. i protiv Rajnskog okružnog odbora demokrata od 8. februara 1849, kao i govore Marxa i Engelsa u toku ovih procesa. 443
- ⁵²⁴ *tajno društvo* — sitnoburžoaski nemački emigranti su u Švajcarskoj osnovali tajnu organizaciju »Revolucionarna centralizacija«. U toku jula i avgusta 1850. lideri Revolucionarne centralizacije su pregovarali s predstavnicima centralnog organa Saveza komunista o ujedinjenju ovih organizacija. U ime centralnog organa Marx i Engels su odbili ove predloge pošto su bili suprotni principima Saveza komunista, koji je bio za samostalnu organizaciju proleterske partije. Zbog masovnog proterivanja nemačkih političkih emigranata iz Švajcarske, Revolucionarna centralizacija se raspala krajem 1850. godine. O ovome vidi i Marxov pamflet *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 360/361. 444
- ⁵²⁵ O ovome vidi i Marxov pamflet *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 345. 445
- ⁵²⁶ Očigledno se misli na sledeće članke iz lista »Neue Rheinische Zeitung«: Karl Marx, *Berlinski »National-Zeitung« primarnim biračima*, Karl Marx/Friedrich Engels, *Prestona beseda*, Friedrich Engels, *Debata o zakonu o plakatima* (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 167 - 174, 261 - 265 i 362 - 369). 445
- ⁵²⁷ O odgovoru koje je Techow uputio Marxu vidi Marxov spis *Gospodin Vogt* u 17. tomu ovog izdanja, str. 345. 445
- ⁵²⁸ Kod Marxa pogrešno: Ajova. Weydemeyer je radio u državi Viskonsin. 446
- ⁵²⁹ *Martovska udruženja* na čelu sa Centralnim martovskim udruženjem, u Frankfurtu na Majni osnovali su, krajem novembra 1848, poslanici levog krila frankfurtske Nacionalne skupštine. Za svoj cilj ova udruženja su proklamovala očuvanje tekovina revolucije od marta 1848. Lideri martovskih udruženja — sitnoburžoaski demokrati Fröbel, Simon, Ruge i drugi — revolucionarnu aktivnost su zamenili frazama, vodili su pljačkašku i neodlučnu politiku. Marx i Engels su u više radova osudili delatnost sitnoburžoaskih lidera martovskih udruženja i ukazivali na to da njihova politika pomaže samo kontrarevoluciji. 447
- ⁵³⁰ O *circularu* Martovskog udruženja vidi i Marxov pamflet *Gospodin Vogt* u 17. tomu ovog izdanja, str. 368. 447
- ⁵³¹ Decembra 1844. su se pruski ambasador u Parizu, Arnim, i francuski ministar inostranih poslova, Guizot, sporazumeli o proterivanju Marxa i mnogih drugih saradnika revolucionarno-demokratskog lista »Vorwärts!«, koji je izlazio u Parizu. Sredinom januara 1845. francuska vlada je izdala naredbu o proterivanju. Trećeg februara 1845. Marx se iz Pariza preselio u Brisel. 447
- ⁵³² *Leci* — Reč je verovatno o litografsanim circularima koje su Marx i Engels slali u ime briselskog Komunističkog dopisnog komiteta, koji su oni osnovali. To su bili circulari koji su, kako piše Engels u članku *Prilog istoriji Saveza komunista*, slani »u posebnim prilikama, kad se radilo o unutrašnjim pitanjima komunističke partije koja se stvarala« (vidi u 32. tomu ovog izdanja, str. 174).
Jedan od sačuvanih circulara je: Marx/Engels, *Cirkular protiv Kriegea* (vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 3). 448
- ⁵³³ *Dvađeset drugog februara 1848.* je briselsko Demokratsko društvo organizovalo svečanost povodom druge godišnjice krakovskog ustanka; vidi napomenu 463. 448
- ⁵³⁴ Svoju *demisiju* s položaja potpredsednika briselskog Demokratskog društva Marx je povukao zbog Jottrandovog pisma od 25. februara 1848. 448
- ⁵³⁵ Ovde je kod Marxa greška. Engels i on su iz Pariza putovali za Nemačku verovatno 6. aprila 1848, kako bi neposredno učestvovali u revoluciji. 448

- ⁵³⁶ Za vreme revolucije od 1848/49. u Nemačkoj Marx je bio član Rajnskog okružnog odbora demokrata. 448
- ⁵³⁷ Marx se iz Pariza u London preselio oko 26. avgusta 1849. 448
- ⁵³⁸ Od ovog pisma ostala je samo kopija pisana na jednom listu kalendara od septembra 1858. Tu su i neke druge Marxove zabeleške. 450
- ⁵³⁹ Marx misli na proces Karla Vogta protiv augsburškog lista «Allgemeine Zeitung». O ovome vidi i napomenu 20. 451
- ⁵⁴⁰ O objašnjenju lista «Neue Schweizer Zeitung» od 12. novembra 1859. vidi Marxov pamflet *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 437. 451
- ⁵⁴¹ Očigledno se misli na Marxovu *Izjavu* od 15. novembra 1859, koja je 21. novembra 1859. objavljena u augsburškom listu «Allgemeine Zeitung». Hamburški list «Reform» nije objavio tu izjavu, već je 19. novembra 1859. objavio Marxovu izjavu *Uz proces Karla Vogta protiv augsburškog lista «Allgemeine Zeitung»* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 559 - 561). 451
- ⁵⁴² Od ovog pisma ostala je samo kopija pisana na listu kalendara od septembra 1858. Tu su i neke druge Marxove zabeleške. 452
- ⁵⁴³ Karl Marx, *Kossuth i Louis-Napoleon*. O ovome vidi i napomenu 458. 452
- ⁵⁴⁴ Reč je o berlinskom listu «National-Zeitung» i londonskom listu «Daily Telegraph». 452.
- ⁵⁴⁵ O *briselskom dobu i Jottrandovom pismu* Marxu od 25. februara 1848. vidi Marxovo pismo pravnom savetniku Weberu od 3. marta 1860. Jottrandovo pismo Marxu od 19. maja 1848. vidi u Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 547. 453
- ⁵⁴⁶ *manje Carstvo* — tako Marx ironično naziva Francusku u doba Napoleona III nasuprot Francuskoj Napoleona I. 453
- ⁵⁴⁷ U svome pismu od 11. marta 1860. Ferdinand Lassalle je zamolio Marxu da stupi u vezu sa Ferdinandom Wolffom i da mu predloži da na francuski prevede *Briefe von Alexander von Humboldt an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858* [Pisma Alexandra von Humboldta pisana Varnhagenu von Enseu od 1827. do 1858. godine].
Marxovo pismo Ferdinandu Wolffu, koje pominje Engels, nije sačuvano. 456
- ⁵⁴⁸ O pitanju koje je Marx postavio generalu Moritzu Perczelu vidi Marxov pamflet *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 405.
Marxovo pismo Perczelu nije sačuvano. 458
- ⁵⁴⁹ Ferdinand Lassalle je 11. marta 1860. saopštio Marxu da će mu odmah poslati knjigu *Briefe von Alexander von Humboldt an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858*. 459
- ⁵⁵⁰ *Američki radnički savez* (American Workers' League) — masovna politička organizacija radnika u SAD, osnovana u Njujorku 21. marta 1853. Član Centralnog organizacionog odbora Američkog radničkog saveza bio je i Joseph Weydemeyer. Većinu u Američkom radničkom savezu sačinjavali su doseljeni nemački radnici. Svojim glavnim zadatkom Savez je smatrao borbu za stvaranje sindikata, za povišenje radničkih nadnica, za skraćenje radnog dana i za sprovođenje samostalnih političkih akcija radnika. Godine 1855. Savez je faktički prestao da postoji. Međutim, on se ponovo aktivirao 1857. godine u Njujorku pod imenom General Workers' League (Opšti radnički savez). Ogranak ovog saveza bio je Chicago

- Workers' Society (Čikaško radničko udruženje), koje su 1857. godine formirali doseljeni nemački radnici. Godine 1860. vodeću ulogu u radničkim organizacijama u SAD preuzelo je Čikaško radničko udruženje, a Opšti radnički savez je prestao da postoji. 459 461 464
- ⁵⁵¹ Joseph Weydemeyer, 17. marta 1860, Marxu. List koji je osnovalo Čikaško radničko udruženje zvao se «Stimme des Volks». 459 462 464
- ⁵⁵² Sačuvan je samo koncept ovog pisma, pisan na listu kalendara iz 1858. godine. Tu su još neke zabeleške. 461
- ⁵⁵³ U skici Marxovog pisma nema citata iz Vogtove brošure. Citat vidi u Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt* (17. tom ovog izdanja, str. 340 i 341. Tamo je i izvod iz govora Georga Lommela od 13. aprila 1860. 462
- ⁵⁵⁴ Na Marxovom originalu pisma nalazi se olovkom pisana napomena, koju je verovatno napisao Georg Rheinländer: «Cherval je iz Engleske u Ženevu došao u proleće 1853 (početkom marta ili početkom februara) i ostao tamo nešto više od godinu dana, dok ga nisu proterali u leto 1854.» 470
- ⁵⁵⁵ Svojim pismom od 16. aprila 1860. Ferdinand Lassalle je javio Marxu da će mu poslati otisak svog još neobjavljenog članka *Fichte's politisches Vermächtnis und die neueste Gegenwart*. Ovaj članak Lassalle je napisao za malu političku biblioteku *Demokratische Studien*, koju je izdavao Ludvig Walesrode, a posvetio ga je Fichteovom spisu *Politische Fragmenten aus den Jahren 1807 und 1813* (neštampano), koji su sadržani u: Celokupnim delima Johanna Gottlieba Fichtea, sedmi tom, Berlin, 1846. Kad kaže da «poslednje još nije pročitao», Marx verovatno misli na ove Fichteove fragmente. 471
- ⁵⁵⁶ Početkom maja 1860, publicista Eduard Fischel obratio se Marxu s predlogom da saraduje u listu «Deutsche Zeitung», čije je izdavanje, uz Fischelovo učešće, planirano u Berlinu. O Marxovim odnosima sa Fischelom vidi i Marxovo pismo Lassalle-u pisano oko 2. juna 1860. 474
- ⁵⁵⁷ U odgovoru na Marxovo pismo od 8. maja 1860. Eduard Fischel je, 30. maja 1860, na Marxovo pitanje o tendenciji novina, rekao da je jedna od njihovih parola «crno-crveno-zlatno». 477
- ⁵⁵⁸ Eduard Fischel je 30. maja 1860. javio Marxu da je berlinski dopisnik londonskog lista «Daily Telegraph» dr Karl Abel (vidi i nap. 50). 477
- ⁵⁵⁹ Marx ovde odgovara na predlog Ferdinanda Lassalle-a da dođe u Berlin i kao svedok istupi na procesu Eichhoffu (vidi nap. 31). Materijal o policijskim intrigama za vreme procesa komunista u Kelnu, o kojem Marx u ovom pismu piše Lassalle-u, iskorišćen je kao prilog 4 u pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, str. 532 - 538). 479
- ⁵⁶⁰ O Marxovom susretu sa Hermannom Juchom vidi i Marxova pisma Engelsu od 13. i 20. decembra 1859. 479
- ⁵⁶¹ *Willich-Schapperovim savezom* Marx je nazvao frakciju Willich-Schapper, koja je skrenula na sitnoburžoaske pozicije i krajem 1850. isključena iz Saveza komunista. 480
- ⁵⁶² Kod ovog *barutnog komplota*, kako Marx naziva taj događaj aludirajući na neuspelu «Barutnu zaveru» engleskih katolika protiv kralja Jamesa I i Parlamenta godine 1605, reč je o optužbi koju su, aprila 1853, engleske vlasti iskonstruisale protiv vlasnika fabrike raketa u Raderhaju kod Londona zbog navodnih zavereničkih veza sa Kossuthom; ta optužba je trebalo da bude povod za represalije protiv političkih izbeglica u Engleskoj. 481

- ⁵⁶³ *Berlinska Ladendorfova zavera* — Bivši član Saveza komunista, a kasnije policijski agent Hentze, denuncirao je 1853. godine sitnoburžoasku demokratsku Ladendorfu, Gerckeu, Falckenthala, Levya i druge zbog zavereničke aktivnosti, te su oni bili uhapšeni i na procesu 1854. osuđeni na kazne zatvora od tri do pet godina. 481
- ⁵⁶⁴ Odgovor lorda Palmerstona na brošuru Eduarda Fischela objavljen je u engleskoj štampi krajem 1859. pod pseudonimom *Ismaël*. 485
- ⁵⁶⁵ *Dawning Street at London* — ulica u centru Londona, gde je zvanično sedište engleske vlade. 486
- ⁵⁶⁶ Ukazivanje na memorandum kojim se Bertalan Szemere, kao bivši ministar-predsednik Mađarske, 11. juna 1859, obratio Palmerstonu. U ovom memorandumu, u kojem se preko svake mere hvali Palmerstonova aktivnost, Szemere apeluje da Palmerston podrži Mađarsku u njenim težnjama za nezavisnošću. Memorandum je, kao posebno poglavlje, unet u Szemereovu knjigu *La Question hongroise (1848 - 1860)* (vidi nap. 455). 487
- ⁵⁶⁷ O ovome je Marxa, u svome pismu od 10. maja 1860, informisao ruski novinar Nikolaj Ivanovič Sazonov, koji je kao emigrant živeo u Parizu. 488
- ⁵⁶⁸ Odlomak iz Ranickelovog pisma Schilyju vidi u Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 327. 489
- ⁵⁶⁹ *Gotski način izražavanja* — aluzija na političke poglede propruske liberalne Gotske partije, koju su juna 1849. u Goti osnovali predstavnici kontrarevolucionarne krupne buržoazije i desnih liberala posle njihovog odlaska iz frankfurtske Nacionalne skupštine. O ovome vidi i Marxovo pismo Engelsu od 16. juna 1860, zatim Engelsovo pismo Marxu od 20. juna 1860. 489
- ⁵⁷⁰ Ovim pismom pravni savetnik Weber obaveštava Marxa o tome da je Apelacioni sud 11. jula 1860. odbio tužbu protiv lista «National-Zeitung». 490
- ⁵⁷¹ Ovo je odgovor na pismo Jenny Marx od 14. avgusta 1860. 491
- ⁵⁷² Koncept svog odgovora od 27. avgusta 1860. pravni savetnik Weber je napisao na Marxovom pismu. Odgovor glasi: «Radi izrade žalbe sudu neophodni su mi ti akti i zato nisam mogao izaći u susret Vašoj želji, koju ste izrazili u dopisu od 2. ovog meseca.
U prilogu Vam šaljem prepis žalbe od 2. juna o. g., čija kratkoća, zahvaljujući potpuno neodrživim i u tužbi odstranjenim razlozima, opravdava odluku od 8. juna o. g., kako Vam je saopšteno u prepisu. Istovremeno Vam, radi primanja k znanju, šaljem prepis žalbe koju sam poslao sudu.» 492
- ⁵⁷³ Ferdinand Lassalle 11. septembra 1860. Marxu. Lassalle je molio Marxa da se kod Ferdinanda Freiligratha obavesti o stanju akcija Švajcarske generalne banke. Freiligrath je bio šef londonske filijale ove banke. 500
- ⁵⁷⁴ Ferdinand Lassalle, u svome pismu od 11. septembra 1860, obaveštava Marxa da je Heinrich Bürgers, na sednici Nacionalnog udruženja (vidi nap. 22) u Koburgu, izjavio da pruska hegemonija u Nemačkoj predstavlja nužnost. 501
- ⁵⁷⁵ Ovo pismo je Marxov dodatak na prvoj stranici pisma, koje mu je 15. septembra 1860. uputio Ferdinand Freiligrath. Freiligrathovo pismo Marx je prosledio Ferdinandu Lassalle-u. Ono sadrži Freiligrathov odgovor na Marxovo pitanje o stanju akcija Švajcarske generalne banke (vidi nap. 573). 502
- ⁵⁷⁶ O izjavi Bertalana Szemerea vidi Marxov pamflet *Gospodin Vogt*, u 17. tomu, str. 466/467. 505 506
- ⁵⁷⁷ Dokumenti sa procesa ostali su kod Lassalle-a. 505

- ⁵⁷⁸ *Kossuth-Cobdenovim memorandumom* naziva Marx kratak prikaz razgovora između člana engleskog Parlamenta, Sandforda, i Kossutha, vođenog 30. maja 1854, koji mu je poslao Bertalan Szemere. Sadržinu ovog razgovora Szemere je saznao iz jednog pisma koje je dobio od lidera engleskog pokreta za slobodnu trgovinu Cobdena. Odlomci tog razgovora, koji se tiču odnosa između Mađarske, Austrije i Rusije, navedeni su u Marxovom pamfletu *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja, str. 556. 507
- ⁵⁷⁹ Izdavač Franz Duncker poslao je ovo pismo Ferdinandu Lassalle-u 28. novembra 1860. sa sledećom napomenom: »Gospodinu dru Lassalle-u na znanje, M[arxova] izjava sutra će izići u listu 'V[olks]-Z[eitung]'. Srdačan pozdrav. Kako ste?« 508
- ⁵⁸⁰ *Mančesterska škola* — ekonomsko učenje koje odražava interese industrijske buržoazije. Pristalice ove škole zalagale su se za slobodnu trgovinu i za nemešanje države u privredu. Centar agitacije ove škole bio je Mančester. Na njezinom čelu bili su fabrikanti tekstila Cobden i Bright. 511
- ⁵⁸¹ Marx je nameravao da prevede na engleski i da u celini ili u izvodima, sa napomenama, objavi u listu »Times« pamflet *Berliner Polizei-Silhouetten* [Siluete berlinske policije] od Wilhelma Eichhoffa, koji je objavljen 1860. godine.
Ovom ceduljicom on je očigledno obavestio Eichhoffa o svojoj nameri, a 16. februara 1861. je u pismu dobio i njegov pristanak, ali svoj plan nije uspeo da ostvari. 513
- ⁵⁸² Ovo pismo je prvi put objavljeno u članku *Freiligrath und Marx in ihrem Briefwechsel* [Freiligrath i Marx u njihovoj prepisci] od Franza Mehringa u časopisu »Neue Zeit«, godište 30, tom 2, dopunska sveska br. 12, Stuttgart, 1911 - 1912, str. 47. 514
- ⁵⁸³ Engels je mislio na jednu parcelu na Zigu. 516
- ⁵⁸⁴ *Heineke, snažni sluga* — ličnost iz istoimene pesme, narodne parodije na tzv. grubijansku literaturu 16. veka. U svome radu *Moralizirajuća kritika i kritizirajući moral* Marx upoređuje publicistička ostvarenja Karla Heinzena sa ovom »vrstom literature«. 517
- ⁵⁸⁵ Posle pariskog ustanka od 13. juna 1849. proglašeno je opsadno stanje i započele su represalije protiv demokrata i socijalista. Tada, 19. jula 1849, francuske vlasti su proterale Marxa iz Pariza u Morbian, močvarni i nezdravi kraj u Bretanji. Pošto se Marx žalio, izvesno vreme ga nisu uznemiravali, i onda se on odlučio da emigrira u Englesku i nastani se u Londonu. Marx je napustio Pariz 24. avgusta 1849. 520
- ⁵⁸⁶ Uz ovo vidi članak *Marx i prusko podanstvo* i *Marxova izjava povodom odbijanja njegovog zahteva da mu se ponovo dodeli prusko državljanstvo* (vidi u 8. tomu, ovog izdanja, str. 327 - 329. i u 18. tomu, str. 463 - 467). 520
- ⁵⁸⁷ *Lucus a non lucendo* — [Gaj (se zove) po tome što ne svetli]. Igra reči, kao da obe reči imaju isti koren, pa se onda kaže da reč *lucus* (gaj) dolazi odatle što ne svetli (lucet). 520
- ⁵⁸⁸ Ovo pismo, kao i ostala Marxova pisma članovima porodice Philips, prvi put je objavljeno u »International Review of Social History«, Amsterdam, tom I, 1956, deo 1. Nekoliko fotokopija rukopisa kojima se raspolaze na više mesta je oštećeno. 522
- ⁵⁸⁹ *Aus dem Nachlaß Varnhagen's von Ense. Tagebücher von Karl August Varnhagen von Ense.* [Iz zaostavštine Varnhagena von Ense-a. Dnevnici Karla Augusta von Ense] Tom 1. i 2, Lajpcig, 1861. 523
- ⁵⁹⁰ Marx misli na proces protiv berlinskog lista »National-Zeitung« (vidi nap. 13). 525

- ⁵⁹¹ *Waratje* — izmenjena holandska reč »waarátje« — »zbilja« koju u romanu »Camera obscura« od Hildebranda izgovara mladić, prototip smušenog udvarača. U ovom slučaju se, verovatno, misli na pastora Roodhuizena. 527
- ⁵⁹² U engleskom tekstu ova rečenica je citirana na nemačkom jeziku. Uporedi Friedrich von Schiller, *Wilhelm Tell*, drugi čin, 1. scena. 527
- ⁵⁹³ Izmenjen refren stare irske pesme *The girl I left behind me* [Devojka koju sam ostavio]. 528
- ⁵⁹⁴ *Schillerov institut* — osnovan je novembra 1859. u Mančesteru prigodom svečanosti povodom 100-godišnjice rođenja Friedricha von Schillera. On je trebalo da postane centar kulturnog i društvenog života nemačke kolonije u ovom gradu. Engels je u početku izbegavao kontakt s tom ustanovom, jer se u njenoj delatnosti još snažno osećao pečat pruskog birokratizma. Godine 1864, kad su izvršene neke izmene u statutima, Engels je postao član direktorijuma, a kasnije čak i predsednik Schillerovog instituta. Posvećivao mu je mnogo vremena i znao je uticao na njegovu aktivnost. 529 553 582
- ⁵⁹⁵ Ovde se, najverovatnije, ukazuje na klub »Athenaeum«, koji je okupljao literate i naučnike. Ovakvih klubova bilo je u Londonu, Mančesteru i drugim gradovima Engleske. 530
- ⁵⁹⁶ Prilog II, o kojem Engels ovde govori, nije sačuvan. 530
- ⁵⁹⁷ List »Der Freischütz« je 23. i 30. aprila i 7. maja 1861. objavio seriju članaka *Berliner Briefe* [Berlinska pisma] od Eduarda Meyena. Marx polemíše sa prvim od ovih članaka. 535 555
- ⁵⁹⁸ Rodbertus, *Sociale Briefe an von Kirchmann. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie*, Berlin, 1851. 535
- ⁵⁹⁹ Koliko nam je poznato, ovo Marxovo pismo adresirano na Sophie von Hatzfeldt nije sačuvano. Kako proizlazi iz grofičinog odgovora od 14. juna 1861, u skladu sa »instrukcijama« iz njegovog »prvog pisma«, »novinski članci o Blanquiju i zlostavljanjima koja je on trpeo« (vidi i nap. 212), objavljeni su u nekim nemačkim i italijanskim novinama, zahvaljujući, između ostalog, i Ludmilli Assing. Marx je groficu, takođe, molio da finansijski pomogne izdavanje brošure o procesu Blanquiju. 537
- ⁶⁰⁰ Prilikom preuzimanja regentstva, oktobra 1858, pruski princ Wilhelm — od januara 1861. pruski kralj (vidi nap. 161) — proklamovao je »liberalni« kurs. Novembra 1858. on je raspustio vladu Manteuffela i sastavio vladu koju su sačinjavali umerenoliberalni aristokrati. Buržoazija je ove mere označila kao početak »nove ere«. Ustavni konflikt (vidi nap. 17) i dolazak Bismarcka na vlast (vidi nap. 305) bili su kraj te »nove ere«. 539 542
- ⁶⁰¹ Četrnaestog jula 1861. je student Oskar Becker u Baden-Badenu izvršio neuspeli atentat na pruskog kralja Wilhelma I. 541 542
- ⁶⁰² Ovo pismo je očigledno odgovor na pisma francuskog publiciste dra Louis-a Watteau-a (pseudonim: Denonville) od 28. jula i 27. septembra 1861. Kao što proizlazi iz i Watteau-ovih pisama od 8. juna i 2. jula 1861, glavna tema njihove preprieke bila je sudbina proleterskog revolucionara Blanquija (vidi nap. 212). Institut za marksizam-lenjinizam pri CK NJP poseduje fotokopije dvaju od tri Watteau-ova pisma Marxu. Četvrto je celo sadržano u Marxovoj beležnici od 1860/1861. Od Marxovih pisama Watteau-u je sačuvano samo drugo pismo. O sadržini prvoga, od 18. maja 1861, može se zaključiti iz Watteau-ovog odgovora od 8. juna 1861. U njemu je on saopštio da je Blanqui duboko dirnut saosećanjem nemačkih proleterata sa njegovom sudbinom. Watteau je molio Marxa da mu pomogne u izdavanju njegove brošure o procesu Blanquiju (vidi nap. 599). 546

- ⁶⁰³ Mašinom prepisani tekst ovog Marxovog pisma J. W. Weberu od 22. aprila 1863. Institut za marksizam-lenjinizam pri CK KP Sovjetskog Saveza je januara 1962. dobio od A. Rothsteina, upravnika biblioteke u »Marxovoj kući« u Londonu. Kasnije je ovaj institut dobio i rukopis. 547 570
- ⁶⁰⁴ Uz ovo vidi Marxov članak *Jedan londonski radnički miting*, u 18. tom ovog izdanja, str. 315 - 317. 547
- ⁶⁰⁵ Koliko je nama poznato, ovo Marxovo pismo Siebelu nije sačuvano. 548
- ⁶⁰⁶ Johann Philipp Becker, *Wie und Wann? Ein ernstes Wort über die Fragen und Aufgaben der Zeit*, Ženeva, London, Mančester, 1862. 548
- ⁶⁰⁷ Marx, očigledno, misli na svoj članak *Izdajnik u čerkeskoj oblasti*, u kojem je raskrinkao policijskog agenta Jánosa Bangyja. István Türr je bio tesno povezan sa Bangyjom (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 135/136). 550
- ⁶⁰⁸ Ovdje se misli na vojnu operaciju badensko-falačke revolucionarne armije protiv pruskih trupa na teritoriji Badena, juna i jula 1849, kada je Becker s »upravo regrutovanim i neuvezbanim ljudima« štutio povlačenje glavnih ustaničkih snaga. Kampanja u Badenu bila je zaključna etapa oružane borbe u zapadnoj i južnoj Nemačkoj za državni ustav. O ovome vidi Engelsov spis *Nemačka kampanja za državni ustav* i Engelsov nekrolog *Johann Philipp Becker*. (Vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 91 - 164 i u 32. tomu, str. 260 - 264.) 550
- ⁶⁰⁹ O ovome vidi Marxove članke *Javno mnjenje u Engleskoj* i *Jedan londonski radnički miting*, u 18. tomu ovog izdanja, str. 302 - 306 i 315 - 317. 552
- ⁶¹⁰ Karl August Varnhagen von Ense: *Tagebücher. Aus dem Nachlaß Varnhagen's von Ense*. Tom 1. i 2, Lajpcig, 1861. 552
- ⁶¹¹ Dr jur. Hermann Becker, *Meine Candidatur zum Abgeordnetenhaus*. (Wahlkampf am 6. Dezbr. 1861), Dortmund, 1862. 553
- ⁶¹² Misli se na starodansku antifeudalnu narodnu pesmu *Gospodin Tidman*, koja je gotovo tri godine kasnije objavljena u reviji »Social-Demokrat«. 554
- ⁶¹³ Ferdinand Lassalle 9. juna 1862. Marxu: »... Moga Juliana, moga Fichtea i moj ustavni govor sigurno si u međuvremenu dobio preko posrednika...« Misli se na Lassalle-ove spise objavljene u Berlinu 1862. godine: *Herr Julian Schmidt der Literarhistoriker* (vidi nap. 286), *Die Philosophie Fichte's und die Bedeutung des Deutschen Volksgeistes, Über Verfassungswesen. Ein Vortrag gehalten in einem Berliner Bürger-Bezirks-Verein*. 555
- ⁶¹⁴ *Švapsko ogledalo* — Oznaka za zbirku pravnih propisa o zemljišnom i feudalnom pravu, nastalu u 13. veku u Švapskoj, po ugledu na Sasko ogledalo; ono je odražavalo socijalno i političko uređenje Nemačke u periodu feudalne rascjepkanosti. Julian Schmidt je za ovu pravničku knjigu mislio da je zbirka lirskih pesama švapske pesničke škole.
U »*sedam mudraca*« stare Grčke (Solon, Bias iz Priene, Pitakus iz Mitilene, Kleobul, Cilon, Mison i Tales), koji su živeli u 7. i 6. veku pre naše ere, Schmidt je ubrajao Demokrita, Pitagoru, Heraklita i druge starogrčke filozofe kasnijeg doba. 555
- ⁶¹⁵ Marx se, zajedno sa Lassalle-om, ruga uspehu Schmidtove knjige (vidi nap. 286) kod predstavnika liberalne buržoazije, a naročito kod »grabovaca« — pristalica predsednika pruske Narodne skupštine Grabowa. 555
- ⁶¹⁶ Rodbertus, *Sociale Briefe an von Kirchmann. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardoschen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie*, Berlin, 1851.
Wilhelm Roscher, *System der Volkswirtschaft. Erster Band, die Grundlagen der Nationalökonomie enthaltend*, Stuttgart i Augsburg, 1858. 556 566

- ⁶¹⁷ *Wagner* — ličnost iz Goetheovog *Fausta*. U ovom famulusu doktora Fausta Goethe je dao lik skolastičara koji mudrost nalazi u svakom listu knjige, što je personifikovalo srednjovekovno mišljenje. 556
- ⁶¹⁸ Otac Ferdinanda Lassalle-a (Heimann Lassalle) bio je teško obolio i umro je 21. oktobra 1862. 559
- ⁶¹⁹ Kao odgovor na ovo pismo uprava Svetske industrijske izložbe (vidi nap. 226) poslala je Marxu 27. avgusta 1862. stalnu ulaznicu. 561
- ⁶²⁰ Koliko nam je poznato, ovo Marxovo pismo Wilhelmu Rüstovu nije sačuvano. 562
- ⁶²¹ Nemačka štampa je objavila odgovor breslavske uprave od septembra 1862. na zahtev Wilhelma Wolffa od 4. januara i 4. juna 1862, da mu, na osnovu ukaza o amnestiji od 12. januara 1861 (vidi nap. 166), vrati prava pruskog državljanina (vidi nap. 429). Breslavske vlasti su Wolffu saopštile da ga amnestija od 1861. ne oslobađa odgovornosti pred sudom zbog povrede Zakona o štampi 1845. i zbog «napada na sigurnost pruske države» godine 1848. Da bi razobličio demagoški karakter pruske amnestije, Marx je ovaj materijal poslao Carlu Siebelu, čijim posredovanjem je objavljen u listu «Barmer Zeitung» i u drugim nemačkim listovima. 564
- ⁶²² Vidi *Der Briefwechsel zwischen Lassalle und Marx nebst Briefen von Friedrich Engels und Jenny Marx an Lassalle und von Karl Marx an Gräfin Sophie Hatzfeldt*. In: *Ferdinand Lassalle. Nachgelassene Briefe und Schriften. Herausgegeben von Gustav Mayer* [Prepiska između Lassalle-a i Marxa, zatim pisma Friedricha Engelsa i Jenny Marx Lassalle-u, kao i pisma Karla Marxa grofici Sophie Hatzfeldt. U Ferdinand Lassalle. Pisma i spisi iz zaostavštine. Izdao Gustav Mayer]. Treći tom, Berlin, 1922. 565
- ⁶²³ Ludwig Kugelmann je 21. novembra 1862. pisao Ferdinandu Freiligrathu i molio ga da mu javi kako napreduju Marxovi ekonomski radovi. Freiligrath je 3. decembra poslao ovo pismo Marxu i nazvao ga «reči jednog vernika». 567
- ⁶²⁴ Ovim pismom je započela redovna korespondencija između Marxa i lekara Ludwiga Kugelmanna, učesnika u revoluciji od 1848/49. godine. Prepiska je trajala do 1874. godine. Marxova pisma Kugelmannu, koja su bila posvećena najvažnijim pitanjima o međunarodnom radničkom pokretu i teoriji marksizma, prvi je, u časopisu «Neue Zeit», godine 1902, objavio Karl Kautsky. 568
- ⁶²⁵ Marx ukazuje na reviju objavljivanu od maja do oktobra 1850. u petoj i šestoj svesci lista «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue», gde je izraženo mišljenje da se ne može izbeći dolazak revolucije. 569
- ⁶²⁶ Izvod iz ovog pisma objavila je Eleanora Marx-Aveling 1897. u «Neue Zeit» (godište 16, 1897/1898, 1. tom, str. 4 - 12) u svom predgovoru prilikom prvog objavljivanja Marxovog pisma ocu od 10. novembra 1837. 571
- ⁶²⁷ Ferdinand Freiligrath je, 16. decembra 1863, pismom obavestio Marxa da ga je londonski knjižar Williams molio da utiče na Liebknechta da mu konačno vrati novac koji mu je Williams pozajmio 1859. godine na Freiligrathovu molbu. 573
- ⁶²⁸ Simon Vissering, *Handbook van praktische staatshuishoudkunde*. Delen 1 - 3, Amsterdam, 1860 - 1862.
Hildebrand, *Camera obscura. Te Haarlem*, Bij. De Erven F. Bohn. 575 580
- ⁶²⁹ *Mormoni* — religiozna sekta koju je 1830. u SAD osnovao Joseph Smith (1805 - 1844). Osnov ove vere i njene organizacije predstavlja *Book of Mormon* [Knjiga Mormona] (1830), koju je Smith napisao, navodno, po «božanskom otkrovenju». 577

- ⁶³⁰ Marta 1848. započeo je oslobodilački rat pokrajine Šlezvig-Holštajn protiv Danske. U borbi nastala privremena vlada ove pokrajine obratila se nemačkom Saveznom parlamentu za pomoć. Savezni parlament je opunomoćio Prusku da povede rat protiv Danske. Pruska, međutim, nije bila sklona da podrži nacionalnooslobodilački pokret. Pruska je sa Danskom u Malmeu 26. avgusta 1848, sklopila izdajničko primirje na sedam meseci. Prema uslovima primirja faktički su ukinuta sva demokratska dostignuća stanovništva pokrajine Šlezvig-Holštajn. Rat, koji je ponovo započeo krajem marta 1849, završio se 1850. pobedom Danske. Danska je opet mogla da preuzme oba vojvodstva. 577
- ⁶³¹ Očigledno je da se misli na izbore za Corps législatif, od 31. maja do 1. juna 1863, u Francuskoj. 578
- ⁶³² Austrija je 29. februara objavila opsadno stanje u Galiciji i time onemogućila pružanje bilo kakve pomoći poljskim ustanicima. 578
- ⁶³³ Johann Wolfgang von Goethe, *Westöstlicher Diwan, Buch Suleika*. 580
- ⁶³⁴ Po Epikurovom mišljenju, ima bezbroj svetova, delimično sličnih, delimično različitih od našega, koji svi nastaju i egzistiraju prema svojim prirodnim zakonima. Pošto se bogovi, prema Epikuru, nalaze u tzv. međuprostorima sveta, oni nemaju nikakve veze s prirodom i čovekom. Epikur je poricao uticaj bogova na razvitak prirode, u sudbinu sveta i čoveka. 580
- ⁶³⁵ *Prijatelji svetlosti* — religiozna struja, nastala 1841, bila je upravljena protiv pijetizma koji je vladao u zvaničnoj protestantskoj crkvi i protiv njemu svojstvenog strogog misticizma i bogomoljstva. Ova religiozna opozicija bila je odraz nezadovoljstva buržoazije četrdesetih godina 19. veka reakcionarnim uređenjem raznih nemačkih država. 583
- ⁶³⁶ Reč je o formalnostima koje je Marx obavio prilikom preuzimanja nasledstva Wilhelma Wolffa. 585
- ⁶³⁷ U ovo doba je Harney od svojih prijatelja dobio poziv da se preseli u Australiju, što je, čini se, bio povod za verziju da je on oputovao. Harney, međutim, nije prihvatio ovaj poziv. 586
- ⁶³⁸ Navedeno pismo Elisi Engels nije pronađeno. Verovatno je Engels u njemu obavestio svoju majku o dogovorima koje su postigli on i Gottfried Ermen i o finansijskim sukobima sa svojim bratom Hermannom Engelsom. 587
- ⁶³⁹ Posmrtnica je objavljena 23. maja 1864. u listu »Allgemeine Zeitung«. Ona je glasila:
- Oglas o umrlom.
9. maja o. g. je u Mančesteru, od kapi, u 55-oj godini života umro
 Wilhelm Wolff
 iz Tarnaua kod Švajdnica u Šleziji, u toku 1848. i 1849. godine redaktor »Neue Rheinische Zeitung«-a u Kelnu i član nemačke Nacionalne skupštine u Frankfurtu i Stuttgartu, od 1853. godine privatni nastavnik u Mančesteru.
 Mančester, 13. maj 1864.
- Karl Marx, Friedrich Engels, Ernst Dronke.
 Dr med. Louis Borchardt. Dr med. Eduard Gumpert. 588
- ⁶⁴⁰ William Ferrand je ovaj govor održao 16. juna 1864. 590
- ⁶⁴¹ U pomenutom pismu je August Braß molio Elarda Biscampa za saradnju u listu »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«, koji je on izdavao. 592
- ⁶⁴² U pomenutom pismu je Lion Philips javio Marxu da se njihova kućna pomoćnica razbolela od malih boginja. Zbog toga je Marx morao odustati od planiranog putovanja sa kćerkama u Zalt-Bomel. 593

- ⁶⁴³ Nije nam poznato da li je ovo pismo sačuvano. 604
- ⁶⁴⁴ Nadimak Vavilonka je Georg Weerth upotrebljavao u svojoj korespondenciji. 604
- ⁶⁴⁵ Hans Ibeles je, u stvari, Gottfried Kinkel. *Hans Ibeles in London. Ein Familienbild aus dem Flüchtlingsleben* naslov je romana Johanne Kinkel. 606
- ⁶⁴⁶ *Cirkularom* naziva Jenny Marx Proklamaciju o Poljacima Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, koju je Marx napisao krajem oktobra 1863. po nalogu Udruženja. Proklamacija je kao letak objavljena novembra 1863. godine u Londonu sa potpisima članova Komiteta za pomoć učesnicima u poljskom ustanku godine 1863/1864. 610 611
- ⁶⁴⁷ *Pismo »prezidijuma«* — Sekretar Opšteg nemačkog radničkog saveza, Julius Vahlteich, pisao je Wilhelmu Wolffu kao članu Komiteta za pomoć učesnicima u poljskom ustanku od 1863/1864. U ime prezidijuma Saveza, Vahlteich se solidarisao sa *Proklamacijom o Poljskoj Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu* (vidi nap. 646) i obećao da će delovati u skladu sa ovom londonskom proklamacijom. 610 611
- ⁶⁴⁸ Jenny Marx citira odlomak vesti iz lista »Berliner Reform« od 1. oktobra 1863. o govoru koji je Ferdinand Lassalle održao u Solingenu 27. septembra 1863. 610
- ⁶⁴⁹ Ferdinand Lassalle je 3, 15. i 17. novembra 1863. poslao žalbe berlinskom predsedniku policije zbog mera berlinske policije. U ovim žalbama Lassalle je molio pruske vlasti da spreče samovolju policije prema Opštem nemačkom radničkom savezu i da se za vreme skupova Saveza omogući održavanje reda uz pomoć policije. Pri tom je Lassalle podvukao da njegova agitacija ne protivreči interesima pruske države. 610 611
- ⁶⁵⁰ O Marxovom radu na biografiji Wilhelma Wolffa, vidi napomene 429. i 435. 613

Literatura

A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka
Marxa i Engelsa

- Marx, Karl, *Američko pitanje u Engleskoj*. (*Dela*, tom 18, str. 189 - 196). 179 181
— The American question in England. U: «New-York Daily Tribune», od 11. oktobra 1861 (vidi i nap. 163). 179 181
- *Beda filozofije*. Odgovor na «Filozofiju bede» gospodina Proudhona. (*Dela*, tom 7, str. 51 - 144.) 448
— Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris-Bruxelles 1847. 448
- *Berlinski «National-Zeitung» primarnim biračima*. (*Dela*, tom 9, str. 167 - 174). U: «Neue Rheinische Zeitung», od 26. i 28. januara 1849, drugo izdanje. 445
- *Britanska trgovina*. (*Dela*, tom 18, str. 72 - 75.) 63 80
— British Commerce. U: «New-York Daily Tribune», od 29. septembra 1860 (vidi i nap. 118). 63 80
- *Britanska trgovina pamukom*. (*Dela*, tom 18, str. 197 - 199.) 181
— The British cotton trade. U: «New-York Daily Tribune», od 14. oktobra 1861. 179 181
- *Gene žita - Evropske finansije i pripreme za rat - Istočno pitanje*. (*Dela*, tom 18, str. 60 - 64.) U: «New-York Daily Tribune», od 10. septembra 1860 (vidi i nap. 118). 80
- *Engleska politika*. (*Dela*, tom 16, str. 376 - 380.) 8
— English Politics. U: «New-York Daily Tribune», od 14. februara 1860. 8
- *Gospodin Vogt*. London 1860. (*Dela*, tom 17, str. 301 - 557). 55 69 70 75 76 77 83 85 88 90 93 95 98 - 101 105 107 - 113 115 118 - 122 125 126 129 130 132 134 136 140 144 146 152 156 179 182 193 215 390 405 432 450 453 462 471 475 491 497 500 503 504 505 508 - 510 521 525 535 540 549
- *Govor o slobodnoj trgovini*, održan 9. januara 1848. u Demokratskom društvu u Briselu. (*Dela*, tom 7, str. 364 - 375.) 448
— Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9. Janvier 1848. [Bruxelles 1848.] 448
- *Gradanski rat u Sjedinjenim Državama*. (*Dela*, tom 18, str. 218 - 224.) U: «Die Presse», od 7. novembra 1861 (vidi i nap. 221). 181

- Marx, Karl, *Izdajnik u čerkeskoj oblasti*. (Dela, tom 15, str. 135/136.) 433
 — A Trator in Circassia. U: »The Free Press«, od 1. aprila 1857 (vidi i nap. 607). 433
- *Izjava*. (Dela, tom 17, str. 571.) U: »Allgemeine Zeitung«, od 1. decembra 1860 (vidi i nap. 144). 105 508
- *Izjava*. (Dela, tom 17, str. 562/563.) U: »Allgemeine Zeitung«, od 21. novembra 1859; prilozi (vidi i nap. 541). 10 13 398 407 413 451
- *Jedna čudna stranica istorije*. (Dela, tom 15, str. 383 - 388.) 433
 — A Curious piece of history. U: »New-York Daily Tribune«, od 16. juna 1858. 433
- *Još jedno neobično poglavlje moderne istorije*. (Dela, tom 15, str. 449 - 454.) 433
 — Another strange chapter of modern history. U: »New-York Daily Tribune«, od 23. septembra 1858. 433
- *Kossuth i Louis-Napoleon*. (Dela, tom 16, str. 281 - 286.) 390 393 452
 — Kossuth and Louis-Napoleon. U: »New-York Daily Tribune«, od 24. septembra 1859. 390 393 452
 — Particulars of Kossuth' Transaction with Louis Napoleon. U: »The Free Press«, od 28. septembra 1858 (vidi i nap. 458). 393
- *Londonski »Times« i lord Palmerston*. (Dela, tom 18, str. 200 - 204.) 183
 — The London »Times« and Lord Palmerston. U: »New-York Daily Tribune«, od 21. oktobra 1861. 183
- *Londonski »The Times« o orleanskim princovima u Americi*. (Dela, tom 18, str. 205 - 208.) 181
 — The London Times on the Orleans princes in America. U: »New-York Daily Tribune«, od 7. novembra 1861. 181
- *Lord Palmerston*. (Dela, tom 12, str. 287 - 339.) U: »The People's Paper«, od 22. i 29. oktobra, 5, 12, i 19. novembra, 10, 17. i 24. decembra 1853. 449 484
 — Palmerston; Palmerston and Russia; A chapter of modern history; England and Russia. U: »New-York Daily Tribune«, od 19. oktobra, 4. i 12. novembra 1853. i 11. januara 1854. 449
 — Palmerston and Russia. 1. edition. London 1853. 2. edition. London, 1854. 449
 — Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessy. London, 1854. 449
 — Palmerston and Russia; Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessy. London, 1855. U: »Tucker's Political Fly-Sheets«. U: »Neue Portfolios«. Sv. I i II. Berlin 1859/1860. 11 449
- *Martovsko udruženje*. (Dela, tom 9, str. 276/277.) U: »Neue Rheinische Zeitung«, od 11. marta 1849. 447
- *Najamni rad i kapital*. (Dela, tom 9, str. 332 - 352.) U: »Neue Rheinische Zeitung«, od 5 - 8. i 11. aprila 1849 (vidi i nap. 422). 361
- *Napregnutost novčanog tržišta*. (Dela, tom 18, str. 126/127.) 104
 — A money stringency. U: »New-York Daily Tribune«, od 24. novembra 1860. 104
- *Novi sardinski zajam — Predstojeći francuski i inaijski zajmovi*. (Dela, tom 18, str. 44 - 47.) U: »New-York Daily Tribune«, od 28. avgusta 1860. 475

- Marx, Karl, *O procesu Karl Vogt protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«*. (Dela, tom 17, str. 559 - 561.) U: »Die Reform«, od 19. novembra 1859, prilozi (vidi i nap. 541.) 451
- *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. Bazel 1853 (Dela, tom 11, str. 337 - 388.) (Vidi i nap. 2.) 403 411 421 430 432 439 440 443 479 480 481 483
— [Boston 1853] (vidi i nap. 159). 125 127 129 184 388 403 410 411 422 425 430 432 445
— »Neu-England-Zeitung«, mart-april 1853. 411
- *Otkrića o diplomatskoj istoriji 18. veka*. U: »The Free Press«, od 16. i 23. avgusta, 13. i 20. septembra, 4. oktobra, 8. i 29. novembra, 6. i 20. decembra 1856, 4, 18, i 25. februara kao i 1. aprila 1857. 449 484
- *Otvoreno pismo u stvarima Vogt i berlinski »National-Zeitung«*. (Dela, tom 17, str. 566.) U: »Volks-Zeitung«, od 10. februara 1860. »Kölnische Zeitung«, od 10. februara 1860, »Reform«, od 11. februara 1860. i »Allgemeine Zeitung«, od 17. februara 1860 (vidi i nap. 64). 20 26 27 28 30 34 35 105 393 462
- *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. (Dela, tom 11, str. 91 - 168.) 93 115 118 184 448
— *Der 18te Brumaire des Louis Napoleon*. U: »Die Revolution, Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften«, New-York 1852. Erstes Heft (vidi i nap. 159). 93 115 118 184 448
- *Pabirci iz štampe*. (Dela, tom 16, str. 434 - 441.) U: »Das Volk«, od 4. i 25. juna, 9. i 16. jula 1859 (vidi i nap. 210). 162
- *Pismo uredniku lista »Allgemeine Zeitung«*. (Dela, tom 17, str. 558.) U: »Allgemeine Zeitung«, od 27. oktobra 1859. 412
- *Pismo uredniku lista »Daily Telegraph«*. (Dela, tom 17, str. 567.) 423
— To the Editor of the »Daily Telegraph«. 26 27 423
- *Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama*. (Dela, tom 11, str. 503 - 505.) U: »California Staats-Zeitung« i »Belletristisches Journal« i »New-York Griminal-Zeitung«, od januara 1853 (vidi i nap. 508). 432
- *Prilog kritici političke ekonomije*. (Dela, tom 20, str. 330 - 459.)
— Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859 (vidi i nap. 27.) 14 83 305 330 389 431 448 449 454 488 501 568
- *Proces protiv augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«*. Redaktoru lista »The Free Press«. London [1860]. (Dela, tom 17, str. 564 - 565.) 25 26 28 35 395 405 413 434 435
- *Proglas Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu o Poljskoj*. [London 1863]. (Dela, tom 18, str. 421/422.) (Vidi i nap. 646.) 302 303 570 692 693
- *Rusija se služi Austrijom — Susret u Varšavi*. (Dela, tom 18, str. 88 - 90.) 104
— Russia using Austria — The meeting at Warsaw. U: »New-York Daily Tribune«, od 10. oktobra 1860. 104
- *Severnoamerički građanski rat*. (Dela, tom 18, str. 209 - 217.) U: »Die Presse«, od 25. oktobra 1861 (vidi i nap. 208. i 221). 181
- *Slučaj »Trenta«*. (Dela, tom 18, str. 257 - 259.) U: »Die Presse«, od 2. decembra 1861 (vidi i nap. 236). 192
- *Stanje u Pruskoj — Pruska, Francuska i Italija*. (Dela, tom 18, str. 91 - 94.) 78
— Affairs in Prussia. U: »New-York Daily Tribune«, od 15. oktobra 1860 (vidi i nap. 117). 78 104

- Marx, Karl, *Vitez plemenite svesti*. [New York 1854] (*Dela*, tom 12, str. 397 - 422.) 410 437 438 442 444 445 449 455 456 459
- *Zanimljive novosti sa Sicilije — Garibaldijeva svada sa La Farinom — Jedno Garibaldijevo pismo*. (*Dela*, tom 18, str. 16 - 18.) 71
- Interesting from Sicily, Garibaldi's quarrel with La Farina. A Letter from Garibaldi. U: «New-York Daily Tribune», od 8. avgusta 1860 (vidi i nap. 107 - 109). 71
- Engels, Friedrich, *Artiljerija*. (*Dela*, tom 17, str. 148 - 167.) 93
- Artillery. U: «The New American Cyclopaedia», Vol. II, 1858. 93
- *Austrijski bolesnik*. (*Dela*, tom 18, str. 48 - 50.) U: «New-York Daily Tribune», od 1. septembra 1860. 491
- *Britanske dobrovoljačke snage*. (*Dela*, tom 16, str. 429 - 430.) 69
- The British volunteer force. U: «New-York Daily Tribune», od 11. jula 1860. 69
- *Britanska odbrana*. (*Dela*, tom 18, str. 19 - 22.) U: «New-York Daily Tribune», od 10. avgusta 1860 (vidi i nap. 96). 72 74
- *Članci za dobrovoljce*. (*Dela*, tom 18, str. 149 - 188.) 143 145
- Essays addressed to Volunteers. London and Manchester 1861. 143 145
- *Debata o zakonu o plakatama*. (*Dela*, tom 9, str. 362 - 369.) U: «Neue Rheinische Zeitung», od 22. aprila 1849 (drugo izdanje) i 27. aprila 1849. 445
- *Garibaldi na Siciliji*. (*Dela*, tom 16, str. 421 - 424.) U: «New-York Daily Tribune», od 22. juna 1860. 55
- *Garibaldi u Kalabriji*. (*Dela*, tom 18, str. 69 - 71.) 83
- Garibaldi in Calabria. U: «New-York Daily Tribune», od 24. septembra 1860 (vidi i nap. 117). 83
- *Garibaldijev pokret*. (*Dela*, tom 18, str. 41 - 43.) 63 76 77
- Garibaldi's movements. U: «New-York Daily Tribune», od 23. avgusta 1860 (vidi i nap. 96). 63 76 77
- *Garibaldijevo napredovanje*. (*Dela*, tom 18, str. 65 - 68.) 80
- Garibaldi's Progress. U: «New-York Daily Tribune», od 21. septembra 1860 (vidi i nap. 117). 80
- *Istorija izolovane puške*. (*Dela*, tom 18, str. 102 - 125.) 76
- The History of the Rifle. U: «The Volunteer Journal», for Lancashire and Cheshire, od 3. i 17. novembra, 8, 15. i 29. decembra 1860, 5, 12. i 19. januara 1861 (vidi i nap. 115). 76
- *Jačina francuske vojske*. (*Dela*, tom 18, str. 138 - 141.) 111 143
- French armaments. U: «The Volunteer Journal», for Lancashire and Cheshire, od 2. februara 1861 (vidi i nap. 147). 111 143
- *Mogu li Francuzi zauzeti London?* (*Dela*, tom 18, str. 27 - 31.) 73
- Could the french sack London? U: «New-York Daily Tribune», od 11. avgusta 1860 (vidi i nap. 112). 73
- *Nacrt za kritiku političke ekonomije*. (*Dela*, tom 4, str. 24 - 44.) U: «Deutsch-Französische Jahrbücher», Paris 1844. 252
- *Nedavno suđenje komunistima u Kelnu*. (*Dela*, tom 11, str. 328 - 332.) 403
- The late trial at Cologne. U: «New-York Daily Tribune», od 22. decembra 1852. 403

- Engels, Friedrich, *Nemačka kampanja za državni ustav*. (Dela, tom 10, str. 91 - 164.)
U: »Neue Rheinische Zeitung«. Politisch - ökonomische Revue, Hamburg 1850. 439
- *Po i Rajna*. Berlin 1859. (Dela, tom 16, str. 55 - 92.) 6 13 89 125 149 302 403 453 455 495 507
- *Pokret u Nemačkoj*. (Dela, tom 18, str. 135 - 137.) 135
— German movements. U: »New-York Daily Tribune«, od 12. februara 1861 (vidi i nap. 170). 135
- *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Na osnovu sopstvenih posmatranja i autentinih izvora. Lajpcig 1845. (Dela, tom 4, str. 111 - 327.) 6 308 311 331
- *Prodiranje Rusije u Centralnu Aziju*. (Dela, tom 15, str. 483 - 487.) 484
— Russian State Papers Respecting her Recent Advance to our Indian Frontiers. U: »The Free Press«, od 24. novembra 1858. 484
- *Rat protiv Mavara*. (Dela, tom 16, str. 323 - 327.) 8
— The Moorish War. U: »New-York Daily Tribune«, od 8. februara 1860 (vidi i nap. 16). 8
- *Ratna mornarica*. (Dela, tom 17, str. 290 - 300.) 88 90 98 104
— Navy. U: »The New American Cyclopaedia«, Vol. XII, 1861. 88 90 98 104
- *Razvoj revolucije u Austriji*. (Dela, tom 18, str. 132 - 134.) 116 123
— Austria, Progress of the Revolution. U: »New-York Daily Tribune«, od 12. januara 1861. 116 123
- *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*. (Dela, tom 11, str. 5 - 85.) 439
— Germany. Revolution and counterrevolution. U: »New-York Daily Tribune«, od 25. i 28. oktobra, 6, 7, 12. i 28. novembra 1851, 27. februara, 5, 15, 18. i 19. marta, 9, 17. i 24. aprila, 27. jula, 19. avgusta, 18. septembra, 2. i 23. oktobra 1852. 439
- *Savoja, Nica i Rajna*. Berlin 1860. (Dela, tom 16, str. 337 - 371.) (vidi i nap. 52) 13 18 21 22 27 33 39 40 42 46 48 49 53 55 68 78 89 125 402 403 455 478 496
- *Savoja i Nica*. (Dela, tom 16, str. 328 - 331.) U: »New-York Daily Tribune«, od 21. februara 1860. 11 15
- *Smotra engleskih dobrovoljačkih strelaca*. (Dela, tom 18, str. 54 - 59.) U: »Allgemeine Militär-Zeitung«, od 8. septembra 1860. 86 94 96 495 503
— A Review of english volunteer riflemen. U: »The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire, Nr. 2, 14. septembar 1860 (vidi i nap. 122. i 132). 86 94 96 495 503
- Marx, Karl i Friedrich Engels, *Cirkular protiv Kriegera*. (Dela, tom 7, str. 3 - 15.) (vidi i nap. 532). 448
- *Dva politička procesa održana prež februariskim porotnim sudom u Kelnu*. Köln 1849 (vidi i nap. 523). 443
- *Gradanski rat u Americi*. (Dela, tom 18, str. 342 - 350.) U: »Die Presse«, od 26. i 27. marta 1862 (vidi i nap. 259). 208 210
- *Izjava povodom istupanja iz Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu*. (Dela, tom 10, str. 349.) Rukopis. 442
- *Izjava protiv Arnolda Rugea*. (Dela, tom 10, str. 391/392.) 399

- Marx, Karl i Friedrich Engels, *Izjava uredništva engleskih listova*. Uredniku lista «The People's Paper». (*Dela*, tom 11, str. 313.) U: «The People's Paper», od 30. oktobra 1852. 432
- *Manifest Komunističke partije*. Objavljen februara 1848. London [1848]. (*Dela*, tom 7, str. 377 - 405.) 295 335 362
- *Nemačka ideologija*. (*Dela*, tom 6, str. 9 - 451.) 448
- *Poruka Centralne uprave Savezu od marta 1850*. (*Dela*, tom 10, str. 203 - 211.) U: Friedrich Engels: «Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu» Karla Marxa, Hottingen - Zürich 1885. 22
- *Pregled, od maja do oktobra [1850]*. (*Dela*, tom 10, str. 356 - 390). U: «Neue Rheinische Zeitung». Politisch-ökonomische Revue, peta i šesta sveska, maj do oktobra 1850 (vidi i nap. 625). 569
- *Prestona beseda*. (*Dela*, tom 9, str. 261 - 265.) U: «Neue Rheinische Zeitung», od 1. i 2. marta 1849. 445
- *Sveta porodica ili kritika kritičke kritike*. Protiv Bruna Bauera i drugova. (*Dela*, tom 5, str. 5 - 185.) 448
- *Velikani emigracije*. (*Dela*, tom 11, str. 193 - 276.) (Vidi i nap. 273.) 17

B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora

I. Dela i spisi

- [Abd'l, Karl,] *Antwort an Marx*. U: The Daily Telegraph, od 13. februara 1860. 37 442
- (anonimno) *The Journalistic auxiliaries of Austria*. U: The Daily Telegraph, od 6. februara 1860 (vidi i nap. 50). 25 26 27 423 442
- About, Edmond, *La Prusse en 1860*. Paris 1860 (vidi i nap. 93). 57 59 122 123 489
- Abt, Carl Vogt und Carl Marx oder die Bürstenheimer. U: Stimmen der Zeit. Wochenschrift für Politik und Literatur. Beilage zu Nr. 39, 1861. 179 182
- Altenhöfer, A[ugust] J[oseph], *Zur Entgegnung*. U: Allgemeine Zeitung, od 28. januara 1860, Beilage (vidi i nap. 32). 17
- Appianus Alexandrinus, *De Civilibus Romanorum bellis historiarum libri quinque*. Lugduni, 1560. 147
- Bacounine, Michail, *Le comité central de Varsovie et le comité militaire russe. Réponse au général Mieroslawski*. London 1862 (vidi i nap. 345). 299
- Bakunin, Michail, *Erklärung*. U: Neue Rheinische Zeitung, od 16. jula 1848, Beilage. 438 439
- [Bamberger, Ludwig,] *Juchhe nach Italia!* Bern und Genf 1859. 11 101
- Bamberger, Ludwig, *Des Michael Pro Schriftenwechsel mit Thomas Contra, aus dem Jahre 1859*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 101
- Bastian, Adolf, *Der Mensch in der Geschichte. Zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung*. 3 Bände. Leipzig 1860. 120 512
- Bauer, Bruno, *Deutschland und das Russenthum*. Charlottenburg 1854. 242
- *Die jetzige Stellung Rußlands*. Charlottenburg 1854. 242

- Bauer, Bruno, *Rußland und England*. Charlottenburg 1854. 242
- *Rußland und das Germanenthum*. Charlottenburg 1853. 242
- *Rußland und das Germanenthum. Zweite Abteilung. Die deutsche und die orientalische Frage*. Charlottenburg 1853. 242
- Becker, Hermann, Dr. jur., *Meine Candidatur zum Abgeordnetenhaus*. (Wahlkampf am 6. Dezbr. 1861.) Dortmund 1862. 553
- Becker, Joh[ann], Ph[ilipp], *Wie und Wann? Ein ernstes Wort über die Fragen und Aufgaben der Zeit*. Genf, London, Manchester 1862. 548
- Beckmann, Johann, *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen*. Band 1 - 5, Göttingen 1782 do 1805 (vidi i nap. 330). 292
- Beta, H[einrich], *Ein Nichtamnestierter*. U: Die Gartenlaube, br. 2 i br. 3, 1862. 211
- B[eta], [Heinrich], *Ferdinand Freiligrath*. U: Die Gartenlaube, br. 43, 1859 (vidi i nap. 165). 408
- B[etz]ziech, H[einrich], *»Herr Vogt«. Von Karl Marx*. U: Magazin für die Literatur des Auslandes, od 9. januara 1861. 130
- Biscamp, Elard, *Erklärung vom 9. Februar 1860*. U: Allgemeine Zeitung, od 15. februara 1860, Beilage (vidi i nap. 474). 403 418
- (anonimno) *Der Reichsregent*. U: Das Volk, od 14. maja 1859. 63 415
- (anonimno) *Die politische Emigration und die Tuilerien*. U: Allgemeine Zeitung, od 7. novembra 1860, Beilage. 506
- Blind, Karl, *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od 9. novembra 1859 (vidi i nap. 67). 38 398 450
- Blind, Karl, *Erklärungen*. U: Allgemeine Zeitung, od 11. decembra 1859, Beilage. 394 395 398 408 450
- (anonimno) *Bericht über das Schillerfest in London*. U: The Morning Advertiser, od 11. novembra 1859 (vidi i nap. 480). 408
- *Deutschland und Polen*. U: Der Pionier. Boston, od 8. aprila 1863 (vidi i nap. 342). 298
- *Gegen Karl Vogt*. U: Allgemeine Zeitung, od 13. februara 1860, Beilage (vidi i nap. 474). 403 404
- (anonimno) *The Grand Duke Constantine to be King of Hungary*. U: The Free Press, od 27. maja 1859. 398 407 411 416
- (anonimno) *Zur Warnung. Flugblatt*. 395 398 403 407 411 412 413 414 - 417 450 491
- (anonimno) *Zur Warnung*. U: Allgemeine Zeitung, od 22. juna 1859 (vidi i nap. 46). 407 412 415 416 498
- (anonimno) *Zur Warnung*. U: Das Volk, od 18. juna 1859 (vidi i nap. 46). 30 31 32 79 80 412
- Bodinus, Joan, *De republica libri sex*. Francofurti 1609. 322
- Boëthius, Anitius Manlius Severinus, *Arithmetica, discreta libris duobus*. 579
- Boisguillebert, [Pierre Le Pesant], *Le détail de la France*. U: Économistes financiers du XVIIIe siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et

- accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par Eugène Daire. Paris 1843. 322
- [Borkheim, Sigismund Ludwig,] *Rezension zu Engels' Buch »Savoyen, Nizza und der Rhein«*. U: Hermann, od 7. aprila 1860. 40
- (anonimno) *Napoleon III. und Preußen. Antwort eines deutschen Flüchtlings auf »Preußen in 1860« von Edmond About*. London, 1860. 89
- Brass, August, *Was Noth ist. Eine politische Studie*. Genf 1860. 97
- *Ein Artikel gegen Vogt*. U: Neue Schweizer Zeitung, od 12. novembra 1859. 451
- [Bright, John,] *Mr. Bright, M. P., on the American Question*. U: The Times, od 27. marta 1863. 311
- Büchner, Louis, *Kraft und Stoff. Empirisch-naturphilosophische Studien*. Frankfurt a. M. 1855 (vidi i nap. 106). 70
- Bürgers, Heinrich, *Hr. v. Ladenberg und die Volksschullehrer*. U: Neue Rheinische Zeitung, od 30. decembra 1848. 501
- Carpenter, William B., *Principles of general and comparative physiology*. London 1839. 372
- Chavée [Honoré-Joseph], *Essai d'étymologie philosophique ou Recherches sur l'origine et les variations des mots qui expriment les actes intellectuels et moraux*. Bruxelles 1844. 368
- Chenu, A[dolphe], *Les Conspirateurs. Les sociétés secrètes; La préfecture de police sous Caussidière; Les corps-francs*. Paris 1850 (vidi i nap. 29). 15
- Children's employment commission (1862)*. First report of the commissioners. With appendix. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty. London 1863. 331
- Clausewitz, Carl von, *Vom Kriege*. U: Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung. Bd. 1 - 3. Berlin, 1832 - 1834 (vidi i nap. 267). 213
- Cobbett, W[illia]m, *Bourbon war and the London newspaper press*. U: Cobbett's Weekly Register, od 8. februara 1823 (vidi i nap. 382). 331
- [Collet, Charles Dobson:] *Bakunin*. U: The Free Press, od 5. marta 1862 (vidi i nap. 248). 199
- (anonimno) *Groundlessness of any Claim of Russia to Holstein-Gottorp*. U: The Free Press, od 4. maja 1864 (vidi i nap. 438). 375
- Correspondence relative to the affairs of Mexico*. In 3 parts. London 1862. 205 206
- Darwin, Charles, *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. London. 1859. 230
- Demokratische Studien*. Unter Mitwirkung von L. Bamberger, Karl Grün, Moritz Hartmann, Friedrich Kapp, F. Lassalle, Michelet, H.B. Oppenheim, Ludwig Simon aus Trier. Adolf Stahr, Carl Vogt u. A., herausgegeben von Ludwig Walesrode. Hamburg 1860. 42 84 93 101 241 498
- Demokratische Studien*. 1861. Unter Mitwirkung von L. Bamberger, Moritz Hartmann, Friedrich Kapp, F. Lassalle, H.B. Oppenheim, Arnold Ruge, W. Rüstow, Ludwig Simon aus Trier u.A., herausgegeben von Ludwig Walesrode. Hamburg 1861. 498

- Doenniges, Wilhelm, *Jahrbücher des Deutschen Reichs unter der Herrschaft König und Kaiser Ottos I. von 951 bis 973*. In: Jahrbücher des Deutschen Reichs unter dem Sächsischen Hause. Herausgegeben von Leopold Ranke. Erster Band. Dritte Abtheilung Berlin, 1839. 382
- Dozy, R[einhart], *De Israëliten te Mekka*. Haarlem 1864. 368
- Économistes-financiers du XVIIIe siècle*. Précédés de Notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par Eugène Daire. Paris 1843. 146
- Eichhoff, [Karl Wilhelm], *Berliner Polizei-Silhouetten*. Berlin 1860.
— zweite Serie. Berlin 1860 (vidi i nap. 581). 83 85 87 501 512
- (anonimno) *Stieber*. U: Hermann, od 10, 17, 24, septembra, 8, 22, i 29. oktobra 1859 (vidi i nap. 31). 16 430
- [Elsneer, Karl Friedrich Moritz,] *Kasematten-Wolff*. U: Breslauer Zeitung, od 24. maja 1864; Rheinische Zeitung, od 26. maja 1864. 361
- Engel, Ernest, *Die Volkszählungen, ihre Stellung zur Wissenschaft und ihre Aufgabe in der Geschichte. Ein Vortrag, gehalten in der Singakademie zu Berlin, den 15. Februar 1862*. U: Zeitschrift des königl. preußischen statistischen Bureau. br. 2, februar 1862 (vidi i nap. 374). 323
- Fichte, Johann Gottlieb, *Politische Fragmente aus den Jahren 1807 und 1813 (ungedruckt)*. U: Johann Gottlieb Fichte's sämmtliche Werke. Siebenter Band. Berlin, 1846. 471
- Fischart, Johann, *Geschichtsklitterung und Aller Praktik Großmutter*. U: Scheible, J.: Das Kloster. Weltlich und geistlich. Bd. 8. Stuttgart 1847 (vidi i nap. 149). 112
- Fischel, E[duard], *Brennuszug und Moskowitertum*. 485
— (anonimno) *Die Despoten als Revolutionäre. An das Deutsche Volk*. Berlin 1859 (vidi i nap. 19). 9 485
- Fischel, E[duard], *The Duke of Coburg's Pamphlet*. London 1859 (vidi i nap. 19). 485
— (anonimno) *The Revolutionists become Russian*. U: The Free Press, od 4. januara 1860. 9
- Freiligrath, Ferdinand, *Erklärung*, U: Allgemeine Zeitung, od 15. novembra 1859 (vidi i nap. 481). 407 408
— *Erklärungen*. U: Allgemeine Zeitung, od 11. decembra 1859 (vidi i nap. 481). 407 408
— *Zur Schillerfeier*. 10. November 1859, Festlied der Deutschen in London (vidi i nap. 150). 112 123 124
— *Trotz alledem*. 399 432 435
- Freytag, Gustav, *Die Journalisten*. 154
[Friedrich Carl, Prinz,] *Eine militärische Denkschrift*. Von P.F.C. [d.i. Prinz Friedrich Karl]. Frankfurt am Main 1860. 92
- Fröbel, Julius, *Julius Fröbel gegen Karl Vogt*: U: Allgemeine Zeitung, od 24. januara 1860 (vidi i nap. 36). 18
- Glennie, J. S. Stuart, *To the Editor of the Times*. U: The Times, od 18. juna 1862 (vidi i nap. 287). 230
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Faust*. 258
— *Totalität*. 346

- Goethe, Johann Wolfgang von, *Westöstlicher Diwan. Buch Suleika*. 580
 [Goldmann,] *Europa's Cabinette und Allianzen*. Vom Verfasser der Pentarchie. Leipzig 1862. 241
 — (anonimno) *Die europäische Pentarchie*. Leipzig 1839. 241
- Grimm, Wilhelm, *Alt-dänische Heldenlieder, Balladen und Märchen*. Heidelberg 1811 (vidi i nap. 95). 59 64
- Grove, W[iliam] R[obert], *The correlation of physical forces*. 3rd ed. London 1855. 375 594
- Grundtvig, Svend, *Danmarks Gamle Folkeviser, herausgegeben von Grundtvig Svend*, 2. Teil. København 1856 (vidi i nap. 95). 59
- Grün, Karl, *Die jüngste Literatur-Bewegung in Frankreich*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 84 498
 — (anonimno) *Louis Napoleon Bonaparte, die Sphinx auf dem französischen Kaiserthron*. Hamburg 1860. 50 475
- Guthrie, J[ames], *Speech of the hon. James Guthrie of Kentucky, in favour of the union*. U: New-York Daily Tribune, od 21. marta 1861. 173
- Häfner, [Leopold], *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od. 28 januara 1860, Beilage (vidi i nap. 32). 17
- Hartmann, Moritz, *Ein Brief aus Italien an den Verfasser des „Fuchhe nach Italien“*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 101
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*. Erster Theil. Die Logik. U: Werke. Vollst. Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Sechster Band. Berlin, 1840 (vidi i nap. 145). 107 147 230 372
 — *Phänomenologie des Geistes*. Hrsg. von Johann Schulze. U: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 2. Berlin, 1837. 146 230 372
 — *Wissenschaft der Logik*. Hrsg. von Leopold von Henning. T. 1. Abt. 1 - 2. U: Werke. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten. Bd. 3 - 5. Berlin, 1833 do 1834 (vidi i nap. 145). 107 147
- Heine, Heinrich, *Schloßlegende*. 306
- Herder, Johann Gottfried von, *Werke, herausgegeben von Prof. Dr. Theodor Matthias, kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe*. 2. Band. Leipzig und Wien, o. J. (vidi i nap. 95). 60 61 64
- Hildebrand, *Camera obscura*. Te Haarlem, BIJ De Erven F. Bohn (vidi i nap. 591). 575 580
- Hirsch, Wilhelm, *Die Opfer der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift von Wilhelm Hirsch*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, od 1, 8, 15. i 22. aprila 1853 (vidi i nap. 500). 423
- Hobbes, Thomas, *Leviathan, or the matter, form, and power of a commonwealth, ecclesiastical and civil*. U: The English works of Thomas Hobbes, now first collect. and ed. by William Molesworth. Vol. 3. London 1839. 230
- Hodde, Lucien de la, *La naissance de la République en Février 1848*. Paris 1850 (vidi i nap. 29). 15
- Horaz, 2. *Buch der Episteln*. 211
 — *Oden*. 295 439
- Hugo, Victor, *Napoléon le petit*. Londres 1852. 352 378 578

- Humboldt, Alexander von, *Briefe an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis : 58. Nebst Auszügen aus Varnhagen's Tagebüchern und Briefen von Varnhagen u. Andern an Humboldt*. 4. Aufl. Leipzig 1860. 459 471 523
- Huxley, Thomas Henry, *Evidence as to man's place in Nature*. London-Edinburgh 1863. 308
- Jahrbücher des Deutschen Reichs unter dem Sächsischen Hause*. Herausgegeben von Leopold Ranke. Bände 1 - 3. Berlin, 1837 - 1840 (vidi i nap. 451). 382
- Juvenal, *Satiren*. 184
- Karadžić, Vuk Stef[anovic], Народне српске пјесме. Книги I-IV. У Липисци и у Бечу, 1823 - 1833. 316
- Kinglake, Alexander William, *The invasion of the Crimea; its origin and an account of its progress down to the death of Lord Raglan*. Vols. 1, 2. Edinburgh and London 1863. 299 321 325
- Kinkel, Johanna, *Hans Ibeles in London. Ein Familienbild aus dem Flüchtlingsleben*. Bd. 1 u. 2. Stuttgart 1860. 144
- Koepen, Carl Friedrich, *Die Religion des Budha und ihre Entstehung*. Bd. 1 - 2. Berlin 1857 - 1859. 153
- [Kolatschek, Adolph,] *Die Fuchheisten*. U: Stimmen der Zeit, Zweiter Band. Juli - Dezember 1860. Leipzig und Heidelberg 1860 (vidi i nap. 134). 96 98 100 101
- Kölliker, A[ilbert], *Handbuch der Gewebelehre des Menschen*. 4. umgearb. Aufl. Leipzig 1863. 372
- [Laboulaye, Edouard -] René Lefèbvre [de], *Paris en Amérique*. Paris 1863. 346
- Lassalle, Ferdinand, *Offnes Antwortschreiben an das Central - Comité zur Berufung eines Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig*. Zürich 1863 (vidi i nap. 360). 309 312
- *Arbeiterlesebuch*. Rede Lassalle's zu Frankfurt am Main am 17. und 19. Mai 1863, nach dem stenographischen Bericht. Frankfurt am Main 1863 (vidi i nap. 379). 326
- *Arbeiterprogramm*. Ueber den besondern Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes. Zürich 1863 (vidi i nap. 308). 267 295
- *Herr Bastiat - Schulze von Delitzsch der ökonomische Julian, oder Capital und Arbeit*. Berlin 1864 (vidi i nap. 460). 361
- *Das Criminal - Urtheil wider mich mit kritischen Randnoten zum Zweck der Appellationsrechtfertigung. Als Manuskript gedruckt* [Leipzig 1863]. 309
- *Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes*. Düsseldorf, 1863 (vidi i nap. 390). 335
- *Fichte's politisches Vermächtniß und die neueste Gegenwart*. U: Demokratische Studien. Hamburg. 1860 (vidi i nap. 74. 102. i 555). 42 68 490 498
- (anonimno) *Der italienische Krieg und die Aufgabe Preußens. Eine Stimme aus der Demokratie*. Berlin 1859. 402 403
- *Der Lassallesche Criminalprozeß*. Zweites Heft. Die mündliche Verhandlung nach dem stenographischen Bericht. Zürich 1863. 309
- *Die Philosophie Fichte's und die Bedeutung des Deutschen Volksgeistes*. Berlin 1862. 232 555

- Lassalle, Ferdinand, *Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos*. Bd. 1 - 2. Berlin 1858 (vidi i nap. 90). 150
- Herr, Julian Schmidt der Literarhistoriker mit Setzer - Scholien herausgegeben. Berlin 1862 (vidi i nap. 286). 228 230 237 238 555
- *Die indirecte Steuer und die Lage der arbeitenden Klassen*. Zürich 1863. 322
- Lassalle, Ferdinand: *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*. In 2 Theilen. Leipzig 1861. 120 142 152 162 166 177 180 183 188 192 199 202 203 538 540 542 545 551 565
- *Ueber Verfassungswesen* (vidi i nap. 328). 232 283
- *Was nun? Zweiter Vortrag über Verfassungswesen*. Zürich 1863 (vidi i nap. 326). 283
- *Die Wissenschaft und die Arbeiter*. Zürich 1863 (vidi i nap. 332). 294
- *Ueber den besondern Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes*. Berlin 1862 (vidi i nap. 374). 232 295
- Lepsius [Karl] R[ichard], *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*. Band. 1 - 12. Berlin 1849. do 1860. 152
- Liebknecht, Wilhelm, *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od 23. novembra 1859, Beilage (vidi i nap. 482). 407 408
- [Lommel, Georg,] *Hinter den Coulissen. Historisch-politische Bilder aus der Neuzeit*. Erster Theil. Vom Oktober 1847 bis Mai 1848. Genf und Newyork 1859. 42 44 100 114 184 461 465
- Lord, Perceval B[arnton], *Popular physiology*. London 1855. 372
- Lucanus, *Pharsalia*. 221
- Lyell, Sir Charles, *The geological evidences of the antiquity of man with remarks on theories of the origin of species by variation*. Second edition, revised. London 1863. 308 315
- Mädler, J[ohann] H[einrich von], *Der Wunderbau des Weltalls, oder Populäre Astronomie*. 5, gänzlich neu bearb. Aufl. Berlin 1861. 211
- Maierus, Michaelus comes, *Verum inventum, hoc est, munera Germaniae, ab ipsa primitus reperta*. . . Francofurti 1619. 332
- [Malthus, Thomas Robert,] *An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society, with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers*. London 1798. 229
- Mazzini, [Giuseppe], *Italien und Deutschland. Ein Brief von Joseph Mazzini an Karl Blind*. U: Hermann, od 23. februara 1861. 146
- [Meyen, Eduard,] *Berliner Briefe*. U: Der Freischütz, od 23, 30. aprila i 7. maja 1861 (vidi i nap. 597). 535 555
- Meyen, E[duard], *Die neue Denunziation Karl Vogt's durch K. Marx*. U: Der Freischütz, od 27, 29. decembra 1860. i 1. januara 1861 (vidi i nap. 160). 127 129
- Mieroslawski, L[udwik], *De la nationalité polonaise dans l'équilibre européen*. Paris 1856 (vidi i nap. 358). 299 309
- *La dernière réponse à M. Bacoumine*. Paris 1863 (vidi i nap. 345). 299
- [Müller-] Telling, Eduard von, *Vorgeschmack in die künftige deutsche Diktatur von Marx und Engels*. Cöln 1850 (vidi i nap. 20). 10 388
- Nasmyth, [James], *Brief an den Fabrikinspektor Leonard Horner*. U: Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for

- the Home Department, for the half year ending 31st October 1856. . . London 1857. 258
- The New American Cyclopaedia: A popular dictionary of general knowledge.* Edited by George Ripley and Charles A. Dana. New York und London 1858 - 63. 82 418 517 525
- Niebuhr, B[arthold] G[eorg], *Römische Geschichte.* Erster Theil. Berlin 1827. Zweyter Theil. Berlin 1830. 551
- Oppenheim, H[einrich] B[ernhard], *Unsere Ideale und Enttäuschungen in England und Frankreich.* U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 84 101
- Orges, Hermann, Dr., *Erklärung.* U: Allgemeine Zeitung, od 12. januara 1860 (vidi i nap. 26). 14
- Papers relating to proposed annexation of Savoy and Nice to France and memorial on the relations between Switzerland and Savoy as a neutral.* 3 parts. London, 1860 (vidi i nap. 75). 42 43 239
- Patkul, Joh. Reinhold v., *Berichte an das Zaarische Cabinet in Moscau, von seinem Gesandtschafts-Posten bey August II. Könige von Polen;* Teile 1 - 3. Berlin 1792 - 1797. 313 314 368
- Poppe, Johann Heinrich Moritz, *Geschichte der Technologie seit der Wiederherstellung der Wissenschaften bis an das Ende des achtzehnten Jahrhunderts.* Göttingen 1807 - 1811 (vidi i nap. 330). 292
- Ouesnay, [François], *Analyse du tableau économique.* U: Physiocrates. Ouesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Baudeau, Le Trosne, avec un introd. sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques, par Eugène Daire. 1e partie. Paris 1846. 230 329
- Rau, Karl - Heinrich, *Lehrbuch der politischen Oekonomie.* Band 1: Grundsätze der Volkswirtschafts-Lehre. Sechste vermehrte und verbesserte Ausgabe. Zweiter unveränderter Abdruck. Leipzig und Heidelberg 1860. 149
- The Rebellion record: a diary of american events, with documents, narratives, illustrative incidents, poetry, etc.* Edited by F. Moore. Volumes 1 - 11. New York, 1861 - 1868. 362
- Record of the Revolution — vidi The Rebellion record
- Renan, Ernest, *Vie de Jésus.* Paris 1863. 346
- Report of the commissioners appointed to consider the defences of the United Kingdom: together with the minutes of evidence and appendix; also correspondence relative to a site for an international arsenal.* London 1860. 74
- Report of committee on the operation and effects of the corrupt practices prevention act 1854. Evidence, appendix and index.* London 1860 (vidi i nap. 510). 433
- Report of the commissioners appointed to inquire into the organisation of the indian army.* London 1859. 212
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department* (vidi i nap. 12). 6
- Report of the thirtieth meeting of the British Association for the Advancement of Science; held at Oxford in June and July 1860.* London 1861. 179
- Ripley, R[oswell] S[abine], *The war with Mexico.* In two vols. New York 1849. 162

- Rodbertus [-Jagetzow, Johann Karl], Berg [Philip, Karl Peter] von, Bucher L[othar], *Erklärung*. U: Allgemeine Zeitung, od 13. januara 1861 (vidi i nap. 169). 134 137
- Rodbertus [-Jagetzow, Karl], *Sociale Briefe an von Kirchmann*. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie. Berlin 1851. 535 556
- Roscher, Wilhelm, *System der Volkswirtschaft*. Erster Band, die Grundlagen der Nationalökonomie enthaltend. Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart und Augsburg 1858. 283 556 566
- Rüstow [Friedrich] W[ilhelm], *Die Brigade Milano*. U: Demokratische Studien 1861. Hamburg 1861. 241
- Schaible, Karl Heinrich, *Das Vogt-Pamphlet. An den Herausgeber des Daily Telegraph!* U: The Daily Telegraph, od 15. februara 1860 (vidi i nap. 66). 38 403 405 414 417 434 435 450
- Schiller, Friedrich von, *Die Bürgschaft*. 375
— *Wallenstein. Die Piccolomini*. 330
— *Wilhelm Tell*. 527
- Schleiden, M[athias] J[acob], Dr., *Beiträge zur Phytogenesis*. U: Archiv für Anatomie, Physiologie und wissenschaftliche Medicin, in Verbindung mit mehreren Gelehrten herausgegeben von Dr. Johannes Müller. Jahrgang 1838. Berlin. 372
- Schmerling, P[hilipp]-C[harles], *Recherches sur les ossemens fossiles decouverts dans les cavernes de la province de Liège*. Volumes I-II. Liège, 1883 - 1834. 315
- Schramm, Rudolph, *Die rothe Fahne von 1848 und Die schwarzweiße Fahne von 1863*. Berlin 1863 (vidi i nap. 393). 338
- Schwann, Th[eodor], *Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Wachsthum der Thiere und Pflanzen*. Berlin 1839. 372
- Shakespeare, William, *Liebes Leid und Lust*. 147
— *Troilus und Cressida*. 351
- [Siebel, Carl], *Religion und Liebe*. Roman aus dem Tagebuche eines Anonymen. Hamburg 1860. 41
- Simon, E[douard], *Le procès de M. Vogt avec la Gazette d'Augsbourg*. U: Revue contemporaine. 9e années. 2e serie — T. 13. 48e de la collection. Paris 1860 (vidi i nap. 148). 112
- Simon, Ludwig, *Deutschland und seine beiden Großmächte*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 498
- Smith, Adam, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. In 2 vols. London 1776. 207 327
- S[pence, James], *To the Editor of the Times*. U: The Times, od 29. maja 1862 (vidi i nap. 282). 225
— *To the Editor of the Times*. U: The Times, od 4. juna 1862 (vidi i nap. 283). 226
- [Spinoza, Benedict de,] *Tractatus theologico-politicus continens differtationes aliquot, quibus ostenditur literatam philosophandi non tantum falva pietate, et reipublicae pace posse concedi: sed eandem nisi cum pace reipublicae, ipsaque pietate tolli non posse*. Hamburgi 1670. 589

- Spurzheim, [Johann] Ch[ristoph], *Anatomie et physiologie du système nerveux en général et du cerveau en particulier*. Volumes 1 - 4. Paris 1810 - 1820. 372
- Staats- und Gesellschafts-Lexikon*. In Verbindung mit deutschen Gelehrten und Staatsmännern herausgegeben von Hermann Wagener. Bände 1 - 23. Berlin 1859 - 1867. 154
- Szemere, Bartholomew de: *Hungary, from 1848 to 1860*. London 1860 (vidi i nap. 455). 387
- Szemere, Barthélemy de, *La Question hongroise (1848 - 1860)*. Paris 1860 (vidi nap. 82, 455 i 566). 47 116 390 452 458 487
- Terentianus, Maurus, *Heldengedicht*. 18
- Terenz, *Heautontimorumenos*. 409
- Thucydides, *De bello Peloponnesiaco*. 536
- Ulloa, [Jerome], *Guerre de l'indépendance Italienne en 1848 et en 1849*. Tome premier et second. Paris 1859. 73
- Ure, Andrew, *The philosophy of manufactures: or, an exposition of the scientific, moral and commercial economy of the factory system of Great Britain*. London 1835. 293
- [Urquhart, David], *Mr. Urquhart's Address on Neutrality*. U: The Free Press, od 27. maja 1859. 53
- *Mr. Urquhart on the Invasion of England*. U: The Free Press, od 4. jula 1860. 74
- Varnhagen von Ense, K[arl] A[ugust], *Tagebücher. Aus dem Nachlaß Varnhagen's von Ense*. Bd. 1 u. 2. Leipzig 1861. 187 523 552
- Vauban, S[ébastien le Prêtre (Prestre), marquis de], *Projet d'une dixme royale* Erste Auflage: 1707. 322
- Vergil, *Aeneis*. 154 294 318 534
- Venedey, Jacob, *Pro domo und Pro patria gegen Karl Vogt*. Hannover 1860. 62
- Vico [Giovanni Battista], *La science nouvelle*. Paris 1844. 551
- Vico, Giambattista, *Principj di scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni*. Napoli 1859. 210 551
- Vissering, S[imon], *Handboek van praktische staathuishoudkunde*. Delen 1-3. Amsterdam 1860 - 1862. 575
- Vogt, Carl, *Ein Blick auf das jetzige Genf*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860 (vidi i nap. 102). 68
- *Erklärung*. U: Schweizer Handels-Courier, od 16. juna 1859. 62 63
- *Mein Prozess gegen die Allgemeine Zeitung*. Genf 1859 (vidi i nap. 34). 7 10 11 15 17 18 20 21 22 33 35 40 63 105 106 388 390 392 393 403 408 410 413 415 416 417 419 426 427 429 437 439 443 445 452 462 497
- Vogt, Carl, *Zur Warnung*. U: Schweizer Handels-Courier, od 2. juna 1859 (vidi i nap. 43). 21 416
- *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas*. Genf und Bern, 1859 (vidi i nap. 105). 70 89 94 414 437
- Waldersee, F[riedrich] G[ustav] Graf von, *Die Methode zur kriegsgemäßen Ausbildung der Infanterie und ihrer Führer im Felddienste; mit besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse der Preußischen Heeres*. Berlin 1860. 92
- Walesrode, Ludwig, *Ueber vaterländische Gesinnungsleiden*. U: Demokratische Studien. Hamburg 1860. 84
- (anonimno) *Eine politische Todtenschau. Zur Geschichte der staatsrettenden Anarchie in Preußen*. Kiel 1859. 512

- Weydemeyer, J[oseph]; Jacobi, Dr. A[braham] und Cluß, A[dolf], *Erklärung an die Redaktion der »New-Yorker Criminal-Zeitung«*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, od 25. novembra 1853 (vidi i nap. 517). 437
- Willich, August, *Doctor Karl Marx und seine Enthüllungen*. U: Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung, od 28. oktobra i 4. novembra 1853. 437
- Wiß, C.: *Die elementaren Richtungen der Zeit*. U: Republik der Arbeiter, od 18. i 25. marta, 1, 8, 15, 22. i 29. aprila, 6, 13, 20. i 27. maja kao i 10. juna 1854. 438
- Wolfius, Frid. Aug., *Prolegomena ad Homerum sive de operum homerorum prisca et genuina forma variisque mutationibus et probabili ratione emendandi*. Volumen I. Halis saxonum 1795. 551
- Wolff, Wilhelm, *Erklärung*. U: Reform, od 11. februara 1860; Allgemeine Zeitung, od 13. februara 1860, Beilage; Volks-Zeitung, od 24. februara 1860. 21 403
- Poruka kelnske Centralne uprave Savezu, 1. decembra 1850* (Dela, tom 10, str. 483-486). U: Dresdner Journal und Anzeiger, od 22. juna 1851. i Kölnische Zeitung, od 24. juna 1851 (vidi i nap. 48). 22

II. Periodika

- Allgemeine Zeitung*, od 27. oktobra 1859. 412
 — od 21. novembra 1859. 10 398
 — od 28. januara 1860. 17
 — od 2. februara 1860. 22
 — od 8. juna 1860. 57
 — od 1. januara 1861. 132
 — od 19. aprila 1861. 156
- Allgemeine Militär-Zeitung*, od 26. novembra 1859 (vidi i nap. 7). 6
- The Athenaeum. Journal of Literature, Science, and the Fine Arts*, od 24. novembra 1860. 105
 — od 9. aprila 1864 (vidi i nap. 404). 351
- Berliner Reform*, od 10. aprila 1863 (vidi i nap. 362). 311
 — od 1. oktobra 1863 (vidi i nap. 648). 610
- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die mit ihm verwandten Geschäftszweige*
 — od 5. decembra 1860, S. 2553. 114
 — od 7. decembra 1860, S. 2569. 114
 — od 12. decembra 1860, S. 2607. 114
- Courrier du Dimanche*, od 18. novembra 1860. 506
- The Daily Telegraph*, od 6. februara 1860 (vidi i nap. 50). 25 26 423 434 442
 — od 13. februara 1860. 38 442
- Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben*, od 27. decembra 1860. 114

- The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper, od 1. marta 1862. Exports of British and Irish Produce and Manufactures (vidi i nap. 251). 201
— od 24. maja 1862. Extent and Bearing of Federal Successes. 205
- The Edinburgh Review, or Critical Journal*, Nr. 240 von April 1863. Professor Huxley on Man's Place in Nature (vidi i nap. 356). 308
- The Free Press*, od 3. aprila 1861. Mr. Dunlop's Motion for a Select Committee on the Affghan Papers. 152
— od 4. februara 1863. Origin and Objects of the Treason in the United States (vidi i nap. 333). 296
— od 1. jula 1863. The Intervention in Poland (vidi i nap. 377). 326
— od 2. decembra 1863. The Grand Duchy of Oldenburg reverts to the Duke of Schleswig-Holstein. From «Denmark and the Duchies». 9
- Der Freischütz*, od 15. decembra 1860. 129
- Genfer Grenzpost*, od 22. decembra 1860 (vidi i nap. 157). 122
- Die Grenzboten*. Zeitschrift für Politik und Literatur, Leipzig 1864. I. Semester, II. Band. Eine Erinnerung an den Communisten Wolff (vidi i nap. 432). 368
- Hermann*, od 1. decembra 1860. 105
- Journal de St.-Petersbourg*, od 26, 27. i 28. decembra 1864. Prococole. 346
- Kladderadatsch*, od 30. juna 1861. Der deutsche Mann. Ein Spielzeug für Wortklauber. 175
- Kölnische Zeitung*, od 24. oktobra 1852.
— Prilog za br. 349, 1859. 5
— od 10. februara 1860. 34
— od 8. decembra 1860. 127
— od 1. septembra 1864. 380
- [*Kolokol*] Колоколь, od 1. oktobra 1862. 299
- The Manchester Guardian*, od 12. novembra 1860 (vidi i nap. 142). 102
- Le Moniteur universel*, od 15. jula 1860 (vidi i nap. 113). 74
- The Morning Herald*, od 5. maja 1862. 214
- The Morning Post*, od 30. maja 1864. 359
- The Morning Star*, od 5. maja 1862. 213
— od 28. januara 1863. 295
- National-Zeitung*, od 22. januara 1860. Karl Vogt und die Allgemeine Zeitung. 7
26 27 35 105 397 399 400 405 408 422 423 443 444 446
— od 25. januara 1860. Wie man radikale Flugblätter macht (vidi i nap. 30). 15
20 26 27 35 105 397 400 407 411 417 418 421 423
- Neue Deutsche Zeitung*, od 22, 23, 25. i 26. juna 1850. 21
- Neue Preussische Zeitung*, od 3. januara 1861. 127
— od 24. novembra 1861 (vidi i nap. 239). 187
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*, od 6. jula 1848.
— od 3. avgusta 1848. 438
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue von Karl Marx* (vidi i nap. 42). 439

- New-York Daily Tribune*, od 30. decembra 1859 (vidi i nap. 10). 6
 — od 11. januara 1860 (vidi i nap. 18). 8
 — od 11. oktobra 1861. 181
 — od 21. oktobra 1861. 181 183
- Preußische Gerichts-Zeitung*, od 1. maja 1861 (vidi i nap. 190). 150
 — od 15. maja 1861 (vidi i nap. 190). 150
- Publicist*, od 15. decembra 1860. 129
 — od 16. decembra 1860. 129
- Reform*, od 10. decembra 1860 (vidi i nap. 158). 122 129
 — od 15. decembra 1860. 129
 — od 19. decembra 1860. 129
- Rheinische Zeitung*, od 30. maja 1864 (vidi i nap. 419). 361
- Schweizer Handels-Courier*, od 2. juna 1859. 21 416
- The Standard*, od 5. maja 1862. 214
- The Times*, od 26. januara 1860 (vidi i nap. 16). 8
 — od 28. januara 1860. 11
 — od 3. februara 1860 (vidi i nap. 45). 22
 — od 13. jula 1860. 74
 — od 24. jula 1860. 72
 — od 24. septembra 1860 (vidi i nap. 132). 94 96
 — od 1. oktobra 1860. 94
 — od 27. septembra 1861. 179
 — od 27. maja 1862 (vidi i nap. 278). 223
 — od 19. februara 1863. 304
 — od 24. marta 1863. 306
 — od 25. maja 1864 (vidi i nap. 412). 358
 — od 26. maja 1864 (vidi i nap. 412). 358
 — od 7. juna 1864. 365
- Das Volk*, od 11. juna 1859. 417 418
- Wochenschrift des Nationalvereins*, od 28. decembra 1860. 114 127 142

C. Spisak pomenutih časopisa i listova

- Allgemeine Militär-Zeitung* [Opšte vojne novine] — organ društva nemačkih oficira i vojnih službenika; izlazio je od 1826. od 1902. u Darmštatu i Lajpcigu; šezdesetih godina 19. veka list je objavio neke Engelsove članke. 6 27 85 86 96 251 495 503
- Allgemeine Zeitung* [Opšte novine] — dnevni list, osnovan 1798, izlazio je od 1810. do 1882. u Augsburgu; zastupao je konzervativne interese; pedesetih i šezdesetih godina 19. veka podržavao je plan o ujedinjenju Nemačke pod hegemonijom Austrije. 10 13 14 15 17 22 26 28 30 38 40 55 57 63 64 91 100 114 115 122 127 132 140 156 225 321 364 388 390 393 394 395 398 399 400 405 407 408 410 411 - 419 434 435 450 451 498 506 509 540 573 588
- The American Union* [Američki savez] — nedeljni list, izlazio je u državi Džordžija, od 1848. do 1867. u Grifinu, a od 1867. do 1873. u Mekonu. 171

- The Athenaeum, Journal of Literatur, Science, and the Fine Arts* [Ateneum, list za književnost, nauku i lepe veštine] — literarni nedeljni list, izlazio je od 1837. do 1921. u Londonu. 105 114 351
- Augsburgerin* — vidi *Allgemeine Zeitung*
- Augsburger Zeitung* — vidi *Allgemeine Zeitung*
- The Augusta Chronicle and Sentinel* [Augustinska hronika i straža] — dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1785. do 1877. u Augusti (u državi Džordžija); organ Demokratske partije. 171
- Das Ausland* [Inostranstvo] — pregled najnovijih istraživanja u oblasti fizike, geografije i etnologije — izlazio je od 1828. do 1893 (u početku svakodnevno, od 1853. nedeljno), od 1873. u Štutgartu. 114
- Baltische Monatschrift* [Baltički mesečnik] — izlazio u Rigi. 46
- Barmer Zeitung* [Barmenske novine] — liberalni dnevni list, izlazi od 1834. u Barmenu. 564
- Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal Zeitung* [Beletristički list i njujorške kriminalističke novine] — nedeljni list, osnovali su ga nemački sitnoburžoaski emigranti 1852. u Njujorku; pod ovim imenom je izlazio od 18. marta 1853. do 10. marta 1854; 1853. objavljivao je članke uperene protiv Marxa i njegovih saboraca. 114 423 445 446
- Der Beobachter* [Posmatrač] — dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1833. u Štutgartu; šezdesetih godina 19. veka organ sitnoburžoaske demokratije s podnaslovom »Ein Volksblatt aus Schwaben« [Narodni list iz Švapske]. 146
- Berliner Reform* [Berlinska Reforma] — dnevni list sitnoburžoaske demokratije; izlazio je od 1861. do 1868. u Berlinu. 180 312
- Berliner Revue. Social-politische Wochenblatt* [Berlinska revija. Društveno-politički nedeljni list] — buržoaski časopis, izlazio je od 1855. do 1871. u Berlinu. 142
- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die mit ihm verwandten Geschäftszweige* [Berzanski list za nemačko knjižarstvo i poslovne grane povezane s njim] — organ Udruženja nemačkih knjižara, izlazio je od 1834. do 1926. u Lajpcigu. 114 129
- Breslauer Zeitung* [Breslavske novine] — dnevni list, osnovan 1820. u Breslavi; pedesetih godina 19. veka konzervativan. 114 150 361 588
- Buchhändlerbörsenblatt* — vidi *Börsenblatt für den Deutsche Buchhandel und die mit ihm verwandten Geschäftszweige*
- Der Bund* [Savez] — centralni list švajcarskog saveza, organ slobodounno-demokratske, švajcarske i bernske politike — dnevni list, izlazi od 1850. u Bernu. 114 215
- Cobbett's Weekly Political Register* [Cobbettov nedeljni politički registar] — radikalni nedeljni časopis; izlazio je od 1802. do 1835. u Londonu. 195
- Criminal-Zeitung* — vidi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*
- Courier du Dimanche* [Nedeljni kurir] — nedeljni časopis antibonapartističke orijentacije, izlazio je od 1858. do 1866. u Parizu. 140 506 507
- Critic. Journal of British and Foreign Literature and the Arts* [Kritika. List za britansku i stranu književnost i umetnost] — časopis, izlazio je od 1844. do 1863. u Londonu. 114
- Dagbladet* [Dnevni list] — danski list, izlazi od 1851. u Kopenhagenu. 353 360 364 368 370 377

The Daily Telegraph [Dnevni telegraf] — dnevni list, izlazio je od 1855. do 1937. u Londonu; najpre liberalan, od osamdesetih godina prelazi na konzervativne pozicije; od 1937. posle spajanja s listom »The Morning Post« nosi ime »Daily Telegraph and Morning Post«. 25 - 28 33 37 55 397 405 408 410 414 421 423 424 427 429 434 435 437 439 441 442 450 471 479

Darmstädter Militär-Zeitung — vidi *Allgemeine Militär-Zeitung*

Deutsche Allgemeine — vidi *Deutsche Allgemeine Zeitung*

Deutsche Allgemeine Zeitung [Opšte nemačke novine] — izlazile su od 1843. do 1879. u Lajpcigu. 114

Deutsche Londoner Zeitung [Nemačke londonske novine] — nedeljni list, organ nemačkih emigranata u Londonu, izlazio je od aprila 1845, do februara 1851. uz finansijsku pomoć detronizovanog vojvode Karla od Braunšvajga u redakciji sitnoburžoaskog demokrate Ludwiga Bambergera; 1849/1850. uglavnom je štampao članke Karla Heinzena, Gustava Struvea i ostalih sitnoburžoaskih demokrata. Medjutim, list je objavio i »Manifest Komunističke partije« (mart do jula 1848), prvu glavu kasnije objavljenog Marxovog spisa »Klasne borbe u Francuskoj« pod naslovom »Junski poraz 1848« (aprila 1850), jedan deo »Pregleda, maj do oktobra 1850« od Karla Marxa i Friedricha Engelsa (februara 1851) i mnoge izjave koje su potpisali Marx i Engels. 442

Deutsches Museum. Zeitschrift für Literatur, Kunst und öffentliches Leben [Nemački muzej. Časopis za književnost, umetnost i javni život] — demokratski nedeljni list, izlazio je od 1851. do 1867. u Lajpcigu; od 1852. do 1865. izdavao ga je Robert Prutz. 114

Deutsch-Französische Jahrbücher [Nemačko-francuski godišnjaci]. Izdavani su u redakciji Karla Marxa i Arnolda Rugea na nemačkom jeziku u Parizu. Izašao je samo prvi dvobroj u februaru 1844. U njemu su objavljeni različiti radovi Marxa i Engelsa. 253 447

The Economist. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme, bankarski list i železnički monitor: političke, književne i opšte novine] — nedeljni list, osnovan 1843. u Londonu; organ krupne industrijske buržoazije za privredna pitanja i politiku. 63 223

The Edinburgh Review, or Critical Journal [Edinburška revija, ili kritički list] — liberalni, literarnopolitički časopis; izlazio je od 1802. do 1929. u Edinburgu i Londonu. 308

Elberfelder Zeitung [Elberfeldske novine] — dnevni list, izlazio je od 1834. do 1904. u Elberfeldu. Šezdesetih godina 19. veka organ liberalne buržoazije. 564

L'Espérance [Nada] — bonapartistički organ, izlazio je od 1859. do 1862. u Ženevi. 55

The Evening Post [Večernja pošta] — dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1801. do 1934. u Njujorku; 1856. postao je organ Republikanske partije; od 1934. izlazi pod imenom »The Post«. 243 253 559

The Examiner [Ispitivač] — buržoasko-liberalni nedeljni list, izlazio je od 1808. do 1881. u Londonu. 432

Fædrelandet [Otađbina] — danski list, izlazio je od 1834. do 1939. u Kopenhagenu jedanput nedeljno, kasnije svakodnevno; 1848. poluzvanični organ danske vlade; u drugoj polovini 19. veka organ konzervativaca. 377

Frankfurter Journal [Frankfurtski list] — dnevni list, osnovan u 17. veku, izlazio je do 1903. u Frankfurtu na Majni; sredinom prošlog veka držao se buržoasko-liberalnih pozicija. 26 114 393

- The Free Press* [Slobodna štampa] — buržoaski list, izlazio je od 1855. do 1865. u Londonu; nalazio se u opoziciji prema Palmerstonovoj vladi; izdavao ga je David Urquhart; u ovom listu su objavljeni neki Marxovi radovi. 9 74 152 198 200 203 204 208 212 215 232 275 277 335 363 374 411 413 416 419 449 484 550 609
- Der Freischütz* [Slobodni strelac] — buržoaski list s literarno-umetničkim primesama, izlazio je od 1825. do 1878. u Hamburgu. 114 129 509 535 555
- Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt* [Senica. Ilustrovani porodični list] — literarni nedeljni list sitnoburžoaskog pravca, izlazio je od 1853. do 1903. u Lajpcigu a od 1903. do 1943. u Berlinu. 131 211 408
- Gazette* — vidi *The London Gazette*
- Genfer Grenzpost. Eine Wochenschrift für Politik, Wissenschaft und Kunst* [Ženevska pogranični pošta. Nedeljni časopis za politiku nauku i umetnost] — izlazio je na nemačkom jeziku od 1860. do 1861. u Ženevi; urednik lista je bio Braß. 122 125 129 140
- Gerichtszeitung* — vidi *Preußische Gerichts-Zeitung*
- Globe* — vidi *The Globe and Traveller*
- The Globe and Traveller* [Svet i putnik] — dnevni list, izlazi od 1803. u Londonu; organ vigovaca; od 1866. list konzervativaca. 146
- Glocke* — vidi *Колокол*
- Die Grenzboten. Zeitschrift für Politik und Literatur* [Granični glasnici. Časopis za politiku i književnost] — nedeljni list, izlazio je od 1841. do 1922. u Lajpcigu; zastupao je liberalna shvatanja. 368
- Grenzpost* — vidi *Genfer Grenzpost*
- The Griffin Union* — vidi *The American Union*
- Guardians* — vidi *The Manchester Guardian*
- Hamburger Correspondent* — vidi *Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheiischen Correspondenten*
- Hamburger Nachrichten* [Hamburške novosti] — dnevni list, osnovan 1792, za vreme revolucije 1848/49. zastupao je interese onog dela buržoazije koji se zalagao za uvođenje državnog ustava; u periodu reakcije prešao je na stranu monarhije; sredinom osamdesetih godina 19. veka otvoreno je podržavao Bismarcka. 114
- Handels-Courier* — vidi *Schweizer Handels-Courier*
- Hannoversche Zeitung* [Hanoverske novine] — dnevni list, osnovan 1842; organ hanoverske vlade. 22
- Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London* [Hermæn. Nemački nedeljni list iz Londona] — izlazio je od januara 1859. u Londonu; organ sitnoburžoaske emigracije; od januara do jula 1859. Gottfried Kinkel je bio izdavač i urednik lista. 15 16 28 29 37 40 105 114 137 146 161 165 388 412 430 475 479 548
- Historische Deutsche Monatschrift* [Nemački istorijski mesečnik] — izlazio je u Braunšvajgu. 114
- How do you do* [Kako ste?] — humoristički nedeljni list, izlazio je na nemačkom jeziku u Londonu u redakciji Bettziecha; izdavač je bio Louis Drucker. 131
- The Illustrated London News* [Ilustrovane londonske novosti] — nedeljni list, izlazi od 1842. 115
- Illustrated News* — vidi *The Illustrated London News*
- Illustrierte Zeitung* [Ilustrovane novine] — nedeljni list, izlazio je od 1843. do 1944. u Lajpcigu; sredinom 19. veka zastupao je umereno liberalna shvatanja. 114
- The Jackson Mississipian* [Džeksonski Misisipljanin] — izlazio je od 1832. do 1865. u Džeksonu (u državi Misisipi). 172

- Journal de St.-Petersbourg* [Petersburški list] — pod ovim imenom je izlazio od 1825. do 1914. tri puta nedeljno na francuskom jeziku u Petrogradu; zvanični organ ruskog ministarstva spoljnih poslova. 346
- Karlsruher Zeitung* [Karlsruerske novine] — dnevni list, osnovan 1757; za vreme kampanje za državni ustav 1849. izlazio je kao organ privremene vlade Badena. 22 114
- Kladderadatsch* [Graja] — ilustrovani satirični nedeljni list, izlazi od 1848. u Berlinu. 175
- Kölner Anzeiger* — vidi *Kölnischer Anzeiger und Rheinische Handels-Zeitung*
- Kölnischer Anzeiger und Rheinische Handels-Zeitung* [Kelnske oglasne novine i rajnski trgovački list] — dnevni list, izlazio je šezdesetih godina 19. veka. 132 509
- Kölnische Zeitung* [Kelnske novine] — dnevni list, izlazio je od 1802. do 1945; za vreme revolucije 1848/49. i perioda reakcije koji je nakon nje usledio zastupao je kukavičku, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. 5 26 36 41 62 114 127 135 380 393 412 420 475 479 509 588
- Колокол* [Zvono] — revolucionarno-demokratski časopis, izdavali su ga A. I. Herzen i N. P. Ogarjov od 1857. do 1865. na ruskom jeziku u Londonu, a 1868/1869. na francuskom jeziku s ruskim dodatkom u Ženevi. 296 299
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats und gelehrten Sachen* [Kraljevske privilegovane berlinske novine o pitanjima države i nauke] — dnevni list, izlazi od 1785. u Berlinu; takođe poznat i pod imenom »Vossische Zeitung«, po imenu njegovog vlasnika. 459 476
- Königlich Preußischer Staats-Anzeiger* [Kraljevske pruske državne oglasne novine] — dnevni list, izlazio je pod ovim imenom od 1851. do 1871, u Berlinu; zvanični organ pruske vlade. 154
- Königsberger Hartung* — vidi *Königsberger Hartung'sche Zeitung*
- Königsberger Hartung'sche Zeitung* [Kenigsberške Hartungove novine] — buržoaski list, pod ovim imenom je izlazio od 1850. u Kenigsbergu; osnovan je 1752. i do 1850. izlazio je pod imenom »Königlich Preußische Staats-, Kriegs- und Friedens-Zeitung«. 114
- Kreuz-Zeitung* — vidi *Neue Preußische Zeitung*
- The Leader* [Voda] — nedeljni list liberalnog pravca, osnovan 1850. u Londonu. 432
- Londoner Deutsche Zeitung* — vidi *Deutsche Londoner Zeitung*
- The London Gazette* [Londonske novine] — engleski vladin list; pod ovim imenom izlazi od 1666. dva puta nedeljno. 154 363
- Londoner Litographierte Korrespondenz* [Londonska litografisana korespondencija] — informativni bilten, izdavao ga je Schlesinger u Londonu. 114
- The Macon Journal and Messenger* [Mekonski list i vesnik] — dnevni list, izlazio je u Mekonu (država Džordžija). 171
- Mainzer Zeitung* [Majnske novine] — pod ovim imenom izlaze od 1854. u Majncu; 1848. Bamberger je bio urednik ovog lista. 101
- Manchester Daily Examiner & Times* [Mančesterski dnevni ispitivač i vreme] — liberalni list, nastao 1848. spajanjem listova »Manchester Times« i »Manchester Examiner«; tokom četrdesetih i pedesetih godina 19. veka podržavao je pristalice slobodne trgovine (fritrejdere); pod raznim imenima izlazio je do 1894. 212
- The Manchester Guardian* [Mančesterski stražar] — dnevni list, izlazi od 1821. u Mančesteru; organ pristalica slobodne trgovine (fritrejdera); kasnije organ Liberalne partije. 81 99 10? 115 137 179 187 299 345

- Mannheimer Journal* [Manhajmski list] — dnevni list, osnovan 1790; pod ovim imenom izlazio je od 1837. do 1886. u Manhajmu. 114
- Märkische Volks-Zeitung* [Markovske narodne novine] — izlazile su u Hagenu. 564
- Militärische Blätter* [Vojni listovi] — nedeljni časopis, izlazio je od 1860. do 1874. u Berlinu. 10
- Militärwochenblatt* — vidi *Militärische Blätter*
- Mittelrheinische Zeitung* [Srednjojajnske novine] — buržoaski dnevni list, osnovan u martu 1848; pod ovim imenom je izlazio od 1851. do 1874. u Visbadenu. 48 475
- Mobile Advertiser and Register* [Moubilski izveštač i registar] — američki list, pod ovim imenom je izlazio od 1861. do 1863. u Moubilu (u državi Alabama). 171 172
- Le Moniteur universel* [Opšti monitor] — dnevni list, izlazio je od 1789. do 1901. u Parizu; od 1799. do 1814. i 1816. do 1868. zvanični organ vlade. 74 306
- Morgenblatt* — vidi *Morgenblatt für gebildete Leser*
- Morgenblatt für gebildete Leser* [Jutarnji list za obrazovanog čitaoca] — književni dnevni list, izlazio je od 1807. do 1865. u Štutgartu i Tibingenu. 114 400
- The Morning Advertiser* [Jutarnji izveštač] — dnevni list, izlazi od 1794. u Londonu; pedesetih godina 19. veka organ radikalne buržoazije. 124 408 432 434
- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik] — konzervativni dnevni list, izlazio je od 1780. do 1869. u Londonu. 214 295
- The Morning Post* [Jutarnja pošta] — dnevni list, izlazio je od 1772. do 1937. u Londonu; sredinom 19. veka organ desnog krila vigovaca čiji su predstavnici bili grupisani oko Palmerstona. 359 590
- The Morning Star* [Jutarnja zvezda] — dnevni list, izlazio je od 1856. do 1869. u Londonu; organ pristalica slobodne trgovine (fritrejdera). 28 295 511
- Le National* [Nacionalni list]. Brisel. 465
- National-Zeitung* [Nacionalne novine] — dnevni list, izlazio je od 1848. do 1915. u Berlinu; pedesetih godina 19. veka liberalno orijentisan. 7 15 18 20 21 24 26 27 28 33 35 36 41 65 68 69 76 86 94 105 106 114 153 388 393 397-401 405 406 408 411 413 414 417 418 419 - 424 427 429 431 435 437 441-446 456 460 462 479 486 497 498 504
- La Nazione. Giornale politico quotidiano* [Nacija. Dnevni politički list] — izlazi od 1859. u Firenci. 140 145
- Neue Deutsche Zeitung. Organ der Demokratie* [Nove nemačke novine, Organ demokratije] — dnevni list, izlazio je od 1. jula 1848. do 1. aprila 1849. u Darmštatu a zatim do 1850. u Frankfurtu na Majni; urednici lista su bili Otto Lüning, Joseph Weydemeyer i Georg Günther. 446 461
- Neu - England - Zeitung* [List Nove Engleske] — nemački demokratski list; izdavali su ga 1852. u Bostonu (SAD) nemački emigranti; saradnik ovog lista je bio i Joseph Weydemeyer. 445
- Neue Oder - Zeitung* [Nove odarske novine] — dnevni list, izlazio je od 1849. do 1855. u Vroclavu; pedesetih godina 19. veka ubrajao se među najradikalnije listove Nemačke i zbog toga ga je vlada progonila; početkom pedesetih godina na čelu redakcije bili su buržoaski demokrati Elsner, Temme i Stein, u septembru 1855. Elsner je bio glavni urednik; 1855. Marx je bio londonski dopisnik ovog lista. 400 419 439
- Das Neue Portfolio. Eine Sammlung wichtiger Dokumente und Aktenstücke zur Zeitgeschichte* [Novi portfelj]. Zbornik značajnih dokumenata i akata o savremenoj istoriji] — Urquhartovski periodični zbornik diplomatskih dokumenata i materijala, izlazio je u redakciji Eduarda Fischela od 1859. do 1860. u Berlinu. 11 487

- Neue Preußische Zeitung* [Nove pruske novine] — dnevni list, izlazi od juna 1848. u Berlinu kao organ kontrarevolucionarne dvorske kamarile i pruskog junkerstva; poznat i pod imenom »Kreuz-Zeitung«. 84 114 127 134 154 187 283 321 424 434 439 509 511
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* [Nove rajnske novine. Organ demokratije] — dnevni list koji je u redakciji Karla Marxa izdavan od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. u Kelnu. Članovi redakcije su bili Friedrich Engels, Wilhelm Wolff, Georg Weerth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Ferdinand Freiligrath i Heinrich Bürgers. Kao borbeni organ proleterskog krila demokratije list »Neue Rheinische Zeitung« je bio vaspitač narodnih masa u borbi protiv kontrarevolucije. Uvodne članke o najvažnijim pitanjima nemačke i evropske revolucije po pravilu su pisali Marx i Engels. 64 93 136 155 362 371 434 439 509 511
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* [Nove rajnske novine. Političko-ekonomska revija] — časopis, koji su Marx i Engels osnovali u decembru 1849. i izdavali do novembra 1850. On je bio teorijski i politički organ Saveza komunista, nastavak lista »Neue Rheinische Zeitung« koji su Marx i Engels izdavali za vreme revolucije 1848/49. u Kelnu. Ukupno je izašlo od marta do novembra 1850. šest svezaka časopisa, od toga poslednja kao dvobroj 5/6. Časopis je uređivan u Londonu a štampan u Hamburgu. Pored toga na naslovnoj strani je bio naveden i Njujork, jer su Marx i Engels računali s njegovim rasuranjem i među nemačkim emigrantima u Americi. 444 448 514
- Neue Schweizer Zeitung. Eine Wochenschrift für Politik, Wissenschaft und Kunst* [Nove švajcarske novine. Nedeljni časopis za politiku, nauku i umetnost] — buržoaski nedeljni list; izdavao ga je nemački emigrant August Braß od 1859. do 1860. u Zenevi. 451 461
- Neue Süddeutsche Zeitung* — vidi *Süddeutsche Zeitung*
- Die Neue Zeit* [Novo vreme] — organ nemačke emigracije; izlazio je od juna 1858. do aprila 1859. u Londonu. 431
- Neue Züricher Zeitung* [Nove ciriške novine] — buržoaski list, izlazio na nemačkom jeziku u Cirihi od 1821; pedesetih i šezdesetih godina 19. veka bio je probona-partisnički orijentisan. 114
- New Orleans Paper* — vidi *Tägliche Deutsche Zeitung*
- The New - Orleans True Delta*. 172
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina] — dnevni list, izlazio je od 1841. do 1924, osnovao ga je poznati američki žurnalist i političar Horace Greeley; do sredine pedesetih godina 19. veka bio je organ levog krila američkog vigovca, zatim organ Republikanske partije; tokom četrdesetih i pedesetih godina list je bio na naprednim pozicijama i istupao protiv robovlasništva; od avgusta 1851. do marta 1862. Marx i Engels su bili saradnici lista (vidi nap. 9). 6 8 40 55 63 76 88 99 104 117 134 142 162 176 179 181 183 - 185 194 200 201 204 209 210 212 215 243 251 282 388 390 418 419 433 436 443 445 449 452 453 455 457 505 514 517 525 550 568
- New-Yorker Abendzeitung* [Njujorške večernje novine] — izdavali su ga pedesetih godina 19. veka nemački sitnoburžoaski emigranti u Americi. 115
- New-Yorker Criminal Zeitung* — vidi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal Zeitung*
- New-Yorker Staatszeitung* [Njujorške državne novine] — dnevni list, izlazi od 1834, kao nemački demokratski list; kasnije organ Demokratske partije SAD. 40 115
- The New York Herald* [Njujorški glasnik] — dnevni list, izlazio od 1835. do 1924. u Njujorku; organ Republikanske partije. 201

- The New York Times* [Njujorško vreme] — dnevni list, osnovan 1851; organ Republikanske partije. 453
- New-York Tribune* — vidi *New-York Daily Tribune*
- Niederrheinische Volks-Zeitung. Düsseldorfer Journal* [Donjorajnske narodne novine-Diseldorfski list] — dnevni list, izlazio je u Diseldorfu od 1848. do 1862; od 1863. izlazi pod imenom »Rheinische Zeitung«. 564
- Nordstern* [Severna zvezda] — dnevni list, izlazio je od 1860. do 1866. u Hamburgu; od 1863. lasalovske orijentacije. 146 330
- The North Alabamian* [Severni Alabamljanin] — nedeljni list, pod ovim imenom je izlazio od 1831. do 1907. u Tuskambiji (u državi Alabami). 170 171
- North British Daily Mail* [Severnobritanska dnevna pošta] — dnevni list, osnovan 1847. u Glazgovu; organ liberalne buržoazije. 309
- The Observer* [Posmatrač] — nedeljni časopis, izlazi od 1791. u Londonu. 94
- L'opinion nationale* [Narodno mnjenje] — dnevni list, izlazio je od 1859. do 1874. u Parizu. 94
- Ost-Deutsche-Post* [Istočnonemačka pošta] — umereno liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1866. u Beču. 114
- The People's Paper* [Narodne novine] — nedeljni list čarista, osnovao ga je u maju 1852. u Londonu Ernst Jones; oktobra 1852. do decembra 1856. Marx i Engels su saradivali u ovom listu; u junu 1858. preuzeli su ga buržoaski biznismeni. 432 449 487
- Petersburger Journal* — vidi *Journal de St.-Petersbourg*
- Portfolio* — vidi *Das Neue Portfolio*
- Press* — vidi *The Free Press*
- Die Presse* [Štampa] — liberalni dnevni list, izlazio je od 1864. do 1896. u Beču; 1861/1862. u listu su objavljivani Marxovi članci i dopisi (vidi nap. 185). 114 148 149 157 179 181 183 184 191 192 197 198 206 204 207 210 224 237 243 532 561
- Preußische Gerichts-Zeitung. Organ des Deutschen Juristentag* [Pruske sudske novine. Organ Nemačkog pravničkog kongresa] — liberalni nedeljni list, izlazio je u Berlinu od 1859. do 1866; od br. 44 od 1861. izlazi pod imenom »Deutsche Gerichtes-Zeitung«. Glavni urednik lista je bio Hiersemenzel. 132 150
- Preußisches Wochenblatt* [Pruski nedeljni list] — konzervativni list, izlazio je od 1851. do 1861. u Berlinu. 142
- Preußische Zeitung* [Pruske novine], Berlin. 154 523
- Le Progrès de Lyon* [Lionski napredak] — buržoaski dnevni list, izlazi od 1860. u Lionu. 215
- Publicist* [Publicist] — časopis, izlazi od 1845. u Berlinu. 16 26 35 114 129 393
- Reform* [Reforma] — liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1892. u Hamburgu. 26 45 48 65 105 114 121 122 129 393 453
- Die Republik der Arbeiter* [Radnička republika] — nedeljni list, izdavao ga je Wilhelm Weitling od 1850. do 1855. u Njujorku. 438
- Die Revolution* [Revolucija] — nedeljni časopis, izdavao ga je 1852. Joseph Weydemeyer u Njujorku; zbog finansijskih teškoća izašla su samo dva broja časopisa (u januaru 1852); u maju i junu 1852. Weydemeyer je uz pomoć Adolfa Cluĉa izdao još dva broja časopisa pod imenom »Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften«. 399
- Revue* — vidi *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*
- Reynolds's Newspaper* [Reynoldsove novine] — nedeljni list koji je osnovao George William MacArthur Reynolds 1850. u Londonu; zastupao je radikalna gledišta, početkom pedesetih godina 19. veka potpomagao je čariste. 552

- Rheinische Zeitung* [Rajnske novine] — buržoaski dnevni list, izlazio je od 1863. do 1866. u Diseldorfu a od 1867. do 1874. u Kelnu. 361
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* [Rajnske novine za politiku, trgovinu i zanate] — dnevni list, izlazio je od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. u Kelnu; od aprila 1842. Marx je bio saradnik lista »Rheinische Zeitung« a od oktobra iste godine i njegov glavni urednik. Pruska vlada je 18. januara 1843. izdala naredbu da se list zabranjuje od 1. aprila 1843. a da će dotle biti podvrgnut strogoj cenzuri. 446 447
- Richmond Enquirer* [Ričmondski istraživač] — list, izlazio je pod raznim imenima od 1804. do 1877. u Ričmondu (u državi Virdžinija). 331
- Richmond Examiner* [Ričmondski ispitivač] — list, izlazio je od 1848. do 1866. u Ričmondu (u državi Virdžinija). 383
- Rostocker Zeitung* [Novine Rostoka] — buržoaski dnevni list, osnovan 1711; pod ovim imenom je izlazio od 1847. do 1927. u Rostoku. 114
- The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art.* [Subotnja revija za politiku, književnost, nauku i umetnost] — konzervativni nedeljni časopis; izlazio je od 1855. do 1938. u Londonu. 115
- Schlesische Zeitung* [Šleske novine] — dnevni list, izlazio je od 1742. do 1945. u Vroclavu; uoči i za vreme revolucije 1848/49. bio je organ konstitucionalno-monarhističkih krugova. 150
- Schwäbischer Merkur und Schwäbische Kronik* [Švapski merkur i švapska hronika] — liberalni dnevni list, izlazio je od 1785. do 1885. u Štutgartu. 114
- Schweizer Handels-Courier* [Švajcarski trgovački kurir] — dnevni list, izlazio je od 1853. do 1909. u Bielu (Švajcarska); pedesetih i šezdesetih godina zastupao je bonapartistička shvatanja; redakcija je bila u tesnoj vezi s Karlom Vogtom. 21 416
- Le Siècle* [Stoleće] — dnevni list, izlazio je od 1836. do 1939. u Parizu; četrdesetih godina prošlog veka zastupao je shvatanja onog dela sitne buržoazije koji se zalagao samo za umerene konstitucionalne reforme; pedesetih godina organ umerenih republikanaca. 215
- The Spectator* [Posmatrač] — nedeljni list liberalno orijentisan, koji izlazi od 1828. u Londonu. 432
- Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unparteiischen Correspondenten* [Državne i učene novine hamburških neopristrasnih dopisnika] — dnevni list monarhističke orijentacije. 214
- Staatszeitung* — vidi *Die Tägliche Illinois Staats-Zeitung*
- Staatszeitung* — vidi *Königlich Preussischer Staats-Anzeiger*
- The Standard* [Zastava] — dnevni list konzervativne orijentacije; osnovan 1827. u Londonu. 134 137 214
- Star* — vidi *The Morning Star*
- Stimme des Volkes* [Glas naroda] — radnički dnevni list, izdavan je 1860. u Čikagu u nemačkom jeziku; urednik je bio Weydemeyer. 78 462 464
- Stimmen der Zeit* [Glasovi vremena] — sitnoburžoaski mesečni časopis A. Kotalščeka; izlazio je od 1858. do 1862. u Goti, kasnije istovremeno u Vajmaru, Lajpcigu, Hajdelbergu i Beču. 96 98 100 102 104 179 182
- Straßburger Correspondent* [Strasburški dopisnik] — list, izlazi od 1860. u Strazburgu. 44 46 127
- Straßburger Zeitung* — vidi *Straßburger Correspondent*
- Süddeutsche Zeitung* [Južnonemačke novine] — list, pod ovim imenom izlazio je od 1859. do 1862. u Minhenu. 114 147

- Die Tägliche Deutsche Zeitung* [Nemačke dnevne novine] — dnevni, kasnije nedeljni list, izlazio je od 1847. do 1907. u Njuorliensu; četrdesetih i pedesetih godina organ sitnoburžoaske demokratske emigracije. 40
- Die Tägliche Illinois Staats-Zeitung* [Dnevne državne novine Ilinoisa] — dnevni list, izlazio je na nemačkom jeziku od 1851. do 1922. u Ilinoisu (SAD). 462
- Telegraph* — vidi *The Daily Telegraph*
- Le Temps* [Vreme] — konzervativni dnevni list, organ krupne buržoazije; izlazio je od 1861. do 1943. u Parizu. 215
- Thusnelda. Teutonisch - sotyrisch - humoristisches Klatschblatt* [Tusnelda. Tevtonski-satirično-humoristički ogovarački list] — časopis, organ sitnoburžoaske, nemačke emigracije; izlazio je 1861. u Londonu. 178
- The Times* [Vremena] — dnevni list, osnovan 1. januara 1785. u Londonu pod imenom »Daily Universal Register«, od 1. januara 1788. izlazi pod imenom »The Times«; najveći engleski list konzervativne orijentacije. 8 11 94 132 133 137 179 192 215 223 225 230 282 283 295 304 306 331 338 345 358 363 365 469 480 590
- Tribune* — vidi *The New-York Daily Tribune*
- Trier'sche Zeitung* [Trierske novine] — osnovane 1757. u Trieru, pod ovim imenom izlazi od 1815; početkom četrdesetih godina 19. veka buržoasko-radikalni organ, sredinom četrdesetih godina bio je pod uticajem »istinskih« socijalista. 114
- The Vicksburg Whig* [Viksburški vigovac] — list, izlazio je od 1839. do 1863. u Viksburgu (u državi Misisipi). 172
- Das Volk* [Narod] — nedeljni list, izlazio je na nemačkom jeziku od 7. maja do 20. avgusta 1859. u Londonu; osnovan je kao organ Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; Marx je saradivao od broja 2, a od jula je preuzeo rukovođenje listom. 11 30 31 32 119 162 400 401 412 415 416-418 441 451 510
- Volks-Zeitung* [Narodne novine] — demokratski dnevni list, izlazi od 1853. u Berlinu. 10 26 27 35 86 114 135 388 400 402 403 456 486 509
- The Volunteer Journal, for Lancashire and Cheshire* [Dobrovoljački list za Lankašir i Češir] — vojni nedeljni časopis, izlazio je od 1860. do 1862. u Mančesteru. Od avgusta 1860. do marta 1862. Engels saraduje u ovom časopisu. 96 143 145 503
- Vossische Zeitung* — vidi *Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*
- Weser-Zeitung* [Vezerske novine] — izlazile su od 1844. do 1930. u Bremenu; zastupale su liberalna shvatanja. 390
- Wochenblatt des Nationalvereins* — vidi *Wochenschrift des Nationalvereins*
- Wochenschau des Nationalvereins* — vidi *Wochenschrift des Nationalvereins*
- Wochenschrift des Nationalvereins* [Nedeljni časopis Nacionalnog udruženja] — organ Nacionalnog udruženje, pod ovim imenom je izlazio od 1860. do 1865. u Čikagu. 114 127 142
- Zeitung für Norddeutschland* [List za severnu Nemačku] — jutarnje novine, izlazile su od 1848. do 1872. u Hanoveru; zastupale su liberalno gledište. 114 215 509
- Züricher Neue Zeitung* — vidi *Neue Züricher Zeitung*

Registar imena

- Abarbanel* (Abarbanel; umro 1863) — bankar u Parizu, Marxov poznanik. 279 282 289
- Abel, Karl* (Karl Abel; rod. 1837), filolog i novinar, berlinski dopisnik lista »Daily Telegraph«. 27 55 410 424 442 471 477 479
- About, Edmond-François-Valentin* (Edmond-François-Valentin Abu; 1828 - 1885) — francuski novinar, bonapartista. 57 59 89 122 123 489
- Abt* (Abt) — novinar, sitnoburžoaski demokrata; početkom pedesetih godina 19. veka je emigrirao u Ženevu; zbog klevete isključen iz ženevskog Nemačkog radničkog udruženja. 80 182 420
- Afinger, Bernhard* (Bernhard Afinger; 1813 - 1882) — kipar. 402
- Albert, Prinz von Sachsen-Coburg-Gotha* (Albert princ od Zaksen-Koburg-Gote; 1819 - 1861), suprug engleske kraljice Viktorije. 6
- Alberts* (Alberts) — pedesetih godina 19. veka sekretar pruskog poslanstva u Londonu. 111 169 176 481
- Aleksandar II* (1818 - 1881) — ruski car (1855 - 1881). 6 305
- Aleksandra* (Aleksandra; 1844 - 1925) — kći danskog kralja Christiana IX, udala se 1863. za princa od Velsa, kasnije engleskog kralja Edwarda VII. 590
- Allen, (Alin)* — engleski lekar, lečio Marxa i njegovu porodicu. 62 103 104 105 107 115 117 119 129 132 134 191 198 214 215 248 279 304 311 322 326 336 338 359 430
- Allsop, Thomas* (Tomas Olsop; 1795 - 1880) — engleski berzanski senzal, publicist, priključio se čartistima; 1858. godine finansirao Orsinijev atentat na Napoleona III. 223
- Altenhöfer, August Joseph* (August Jozef Altenhefer; 1804 - 1876) — novinar, jedan od redaktora augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«. 17
- Anders (Laplandanin)* (Anders) — publicista, emigrant u Londonu, član Saveza komunista, od kraja 1858. jedan od lidera londonskog Društva nemačkih radnika u Ist-endu. 5 601
- Anneke, Fritz (Friedrich)* (Fric (Fridrih) Aneke; oko 1818. do oko 1872) — bivši pruski artiljerijski oficir, iz vojske izbačen 1846. godine zbog revolucionarne aktivnosti; član kelnske opštine Saveza komunista, kolebao se između marksista i sektaških pristalica Gottschalka; 1848. jedan od osnivača i sekretar kelnskog radničkog udruženja, redaktor lista »Neue Kölnische Zeitung«, član provincijalnog odbora rajnsko-vestfalskih radničkih udruženja (april/maj 1849); komandir artiljerije revolucionarne armije u toku badensko-falačkog ustanka 1849; za vreme građanskog rata u

- SAD pukovnik u armiji Severnih država. 179 225 - 227
- Anrooy, A. van* (A. van Anroj) — lekar u Zalt-Bomelu. 340 342 343 541 576 594
- Anrooy, Henriette (Jettchen) van* (Henrijet (Jethen) van Anroj) — rodak Karla Marxa, kćerka Liona Philipisa, supruga A. van Anrooya. 340 528 541 576 594
- Apijan iz Aleksandrije* (kraj 1. veka do oko 170. godine) — rimski istoričar. 147
- Arhimed* (oko 287 - 212. godine pre naše ere) — grčki matematičar i fizičar. 580
- Aristotel* (384 - 322. pre naše ere), među «starim grčkim filozofima... najuniverzalnija glava», koji je «istraživao već i najbitnije oblike dijalektičkog mišljenja» (Engels). 543
- Armstrong, William George, Baron of Cragside* (Viljem Džordž Armstrong, baron od Krejsajda; 1810 - 1900) — engleski pronalazač, pionir na području konstrukcije topovskih cevi. 183
- Assing, Ludmilla* (Ludmilla Asing; 1821 - 1880) — pisac liberalnog pravca; objavila «Dnevnik» pisca Varnhagena von Ense; prijateljica Lassalle-ova. 148 383 459 505 508 523 552 604
- Auerswald, Rudolf von* (Rudolf fon Auersvald; 1795 - 1866) — pruski državnik, predstavnik liberalnog plemstva koje se poburžovalo; predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (od juna do septembra 1848), ministar bez portfelja (1858 - 1862). 430
- August Paul Friedrich* (August Paul Fridrih; 1783 - 1853) — veliki vojvoda Oldenburški (1829 - 1853). 374
- Augustenburger* vidi *Friedrich von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg*
- Babst, Ivan Kondratjevič* (1824 - 1881) — ruski ekonomist, istoričar i publicist, profesor političke ekonomije na univerzitetu u Kazanu (od 1851) i Moskvi (od 1857); početkom šezdesetih godina držao je javna predavanja o političkoj ekonomiji. 488 501
- Bodinguet* vidi *Napoleon III*
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876), publicist, učesnik u revoluciji od 1848/49. u Nemačkoj; jedan od ideologa narodnjačkog pokreta u Rusiji i anarhizma; saradnik Aleksandra Hercena u ruskom revolucionarno-demokratskom časopisu «Kolokol» u Londonu; u Međunarodno udruženje radnika «stupio kao neprijatelj marksizma, na Haškom kongresu, godine 1872, zbog sektaške delatnosti isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 187 199 299 331 334 439
- Bamberger, Ludwig* (Ludvig Bamberger; 1823 - 1899) — publicist, buržoaski demokrat, godine 1849. učestvovao u badensko-falčkom ustanku; do 1853. živio kao emigrant u Švajcarskoj, Engleskoj i Holandiji, od 1853. u Francuskoj; bankar u Parizu; krajem šezdesetih godina se vratio u Nemačku i priključio nacional-liberalima. 11 84 101 498
- Bandiera, braća: Attilio* (1810 - 1844) i *Emilio* (1819 - 1844) (braća Atilia i Emilio Bandiera) — italijanski patrioti; vođi nacionalnog pokreta za oslobođenje, oficiri austrijske mornarice, članovi udruženja «Mlada Italija»; pogubljeni zbog pokušaja da godine 1844. organizuju ustanak u Kalabriji. 350
- Bangya, János* (Janoš Banda; 1817 - 1868) — mađarski novinar i oficir, učesnik u mađarskoj revoluciji godine 1848/49; posle poraza Kossuthov emisar u inostranstvu, istovremeno policijski agent; kasnije, pod imenom Mehmed-beg stupio u vojnu službu Turske, turski agent na Kavkazu (1855 - 1858). 78 282 334 433
- Banks, Nathaniel Prentiss* (Natanjel Prentis Benks; 1816 - 1894) — ame-

- rički general i političar; član Republikanske partije, guverner u Masačusetsu (1858 - 1861); za vreme građanskog rata u SAD zapovedao trupama Severa u državama Virdžinija (1862) i Lujiziana (1862 - 1864). 226 235
- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon* (Kamij Ijasent Odilon Baro; 1791 - 1873) — francuski političar; u vreme julske monarhije vod liberalne dinastičke opozicije; od decembra 1848. od oktobra 1849. godine predsednik vlade; oslanjao se na kontrarevolucionarni monarhistički blok. 147
- Bastian, Adolf* (Adolf Bastian; 1826 - 1905) — etnograf. 120 512
- Bauer, Bruno* (Bruno Bauer; 1809 - 1882) — filozof, istoričar religije i publicist; mladohegelovac; kritikovao Bibliju i ortodokсни pojam boga; posle 1866. godine pristaša nacionalliberala. 154 242
- Bauer, Edgar* (Edgar Bauer; 1820 - 1886) — publicist, mladohegelovac; posle revolucije od 1848/49. emigrirao u Englesku; 1859. godine redaktor londonskog lista »Neue Zeits»; posle amnestije od 1861. pruski činovnik; brat Bruna Bauera. 183 366
- Beauregard, Pierre-Gustave Toutant* (Pjer-Gistav Tutan Boregard; 1818-1893) — američki general, učestvovao u ratu protiv Meksika (1846-1848), za vreme građanskog rata u SAD zapovedao trupama Juga u Virdžiniji (1861. do početka 1862) i Misisipiju (1862), kasnije u Čarlstonu (od septembra 1862. do aprila 1864). 213 221 366
- Becker* (Beker) — nemački emigrant u Londonu. 482 483
- Becker* (Beker) — šezdesetih godina 19. veka lajpciški dopisnik lista »Hermann». 548
- Becker, Gottfried* (Gotfrid Beker; 1827 - 1865) — novinar; sin Johanna Philippa Beckera; učestvovao 1849. godine u badensko-falačkom ustanku; redaktor lista »Schweizerische National-Zeitung»; 1853. emigrirao u Ameriku; u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severnih država. 45
- Becker, Hermann Heinrich* (»crveni Becker») (Herman Hajnrh Beker; 1820 - 1885) — referent pokrajinskog suda i publicist; od 1850. član Saveza komunista; 1852. na kelnskom procesu komunistima osuđen na 5 godina zatočenja; kasnije pristaša nacionalliberala; član pruske Narodne skupštine (1862 - 1866), kasnije severnonemačkog i nemačkog rajhstaga (1867 - 1874); od 1875. gradonačelnik Kelna. 220 427 438 553
- Becker, Johann Philipp* (Johan Filip Beker; 1809 - 1886) — čitkar; pre svega aktivan kao novinar; učestvovao u rukovođenju demokratskim pokretom tridesetih i četrdesetih godina u Nemačkoj i u Švajcarskoj; oficir švajcarske armije. Aktivni učesnik u revoluciji od 1848/49; u toku badensko-falačkog ustanka (1849) glavnokomandujući badenske narodne odbrane i komandir divizije; »jedini nemački revolucionarni general» koji se na osnovu svoga iskustva stečenog za vreme revolucije od 1848/49. od jednostavnog demokratskog republikanca» razvio u »svesnog komunistu» (Friedrich Engels); jedan od najistaknutijih funkcionera Međunarodnog udruženja radnika, učestvovao na svim kongresima; redaktor časopisa »Der Vorbote»; prislan prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 44 94 125 177 309 457 511 550
- Becker, Max Joseph* (Maks Jozef Beker; umro 1869) — inženjer, demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka od 1849; posle poraza emigrirao u Švajcarsku, a kasnije u SAD. 420
- Becker, Oskar* (Oskar Beker; 1839 - 1868) — student lajpciškog univerziteta; zbog atentata na kralja Wilhelma I osuđen godine 1861.

- na 20 godina tamnice, 1866. godine pomilovan. 542
- Beckmann* (Bekman) — početkom pedesetih godina 19. veka pruski policijski špijun u Parizu; pariski dopisnik lista »Kölnische Zeitung«. 420 481 482
- Beethoven, Ludwig van* (Ludvig van Betoven; 1770 - 1827) — genijalni kompozitor; pristalica slobodarskih ideja francuske revolucije, u svojoj IX. simfoniji je dao sjajan muzički izraz borbi čovečanstva za veći mir i prijateljstvo naroda. 57
- Behrend, G.* (G. Berend) — izdavač, izdao rad Friedricha Engelsa »Savoja, Nica i Rajna«. 49 455 478
- Bennigsen, Rudolf von* (Rudolf fon Benigsen; 1824 - 1902) — nacional-liberalni političar, pristalica ujedinjenja Nemačke pod pruskom hegemonijom, predsednik Nacionalnog saveza (1859 - 1867), od 1867. vod desnog krila Nacionalnoliberalne partije, koja je zastupala interese krupne buržoazije, član nemačkog rajhstaga (1871 - 1883. i 1887 - 1898). 174 501
- Bentley, Richard* (Ričard Bentli; 1794 - 1871) — izdavač u Londonu. 387
- Bernbach, Adolph* (Adolf Bernbah; 1822 - 1875), pravnik u Kelnu, poslanik frankfurtske Nacionalne skupštine, član Saveza komunista, svedok odbrane u kelnskom procesu komunistima godine 1852, čovek za vezu između Marxa i optuženih na tome procesu; kasnije liberal. 49 422 438
- Bernal Osborne, Ralph* (Ralf Bernal Ozborn; 1808 - 1882) — engleski liberalni političar, član parlamenta, sekretar admiraliteta (1852 - 1858). 350
- Bernard, Simon-François* (Simon-Fransoa Bernar; 1817 - 1862) — francuski političar, republikanac; posle poraza revolucije od 1848. emigrirao u Englesku; godine 1858. ga je francuska vlada optužila kao pomoćnika prilikom Orsinijevo atentata na Napoleona III, ali ga je engleski vrhovni krivični sud (Old Bailey) proglasio nevinim. 222 223 535 550 552
- Bernstorff, Albrecht, Graf von* (Albreht grof fon Bernstorf; 1809 - 1873) — pruski diplomat, poslanik u Londonu (1854 - 1861), ministar spoljnih poslova (1861 - 1862), ambasador u Londonu (1862 - 1873). 169
- Bessel* (Besel) — advokat, godine 1860. jedan od vođa Kelnskog radničkog udruženja. 83
- Beta, Heinrich* (pseudonim od *Bettzech*) (Hajnrih Beta; Betch) — novinar, sitnoburžoaski demokrat, emigrant u Londonu; Kinkelov pristalica. 5 6 130 131 183 211 223 433
- Bethlen, Gergely, Graf* (Gergelj grof Betlen) — mađarski oficir, godine 1848/49. učestvovao u revoluciji u Mađarskoj; posle poraza revolucije emigrirao; Lassalle-ov sekundant. 379 595
- Beust, Friedrich von* (Fridrih fon Bojst; 1817 - 1899) — pruski oficir, zbog svojih političkih ubeđenja penzionisan; godine 1848. član komiteta Kelnskog radničkog udruženja, redaktor lista »Neue Kölnische Zeitung« (od septembra 1848. do februara 1849); oktobra 1848. delegat Kelnskog radničkog udruženja na Drugom demokratskom kongresu u Berlinu, gde je zastupao program koji se skoro u potpunosti slagao sa zahtevima Komunističke partije u Nemačkoj; 1849. jedan od vojnih rukovodilaca badensko-falačkog ustanka; priznati napredni pedagog i reformator škole u Švajcarskoj u duhu Pestalozzije i Fröbela; član nemačke sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Cirihu. 47
- Bille, Carl Steen Andersen* (Karl Steen Andersen Bile; 1828 - 1898) —

- danski novinar i političar, član Nacionalnoliberalne partije, izdavač i redaktor lista »Dagbladet«, član Prestavničkog doma Rajhstaga. 377
- Bischoffsheim, Louis-Raphaël* (Luj-Rafael Bišofshajm; 1800 - 1873) — francuski bankar, vlasnik jedne akcionarske banke koja je imala filijalu u Londonu. 194
- Biscamp, Elard* (Elard Biskamp) — sitnoburžoaski demokrat, novinar; učestvovao u revoluciji od 1848/49. u Nemačkoj; posle poraza revolucije emigrirao u London, godine 1859. osnovao sedmični list »Das Volk«, koji je posle vodio Marx. 102 115 122 127 398 400 403 413 415 416 - 418 506 592
- Bismarck, Otto, Fürst von* (Oto knez fon Bizmark; 1815 - 1898) — državnik i diplomat, zastupnik interesa pruskih junkera, pruski predsednik vlade (1862 - 1872. i od 1873. do 1890) i kancelar Rajha (1871 - 1890); dinastičkim ratovima (1866. sa Austrijom i njenim saveznicima — malim nemačkim državama, te 1870/71. sa Francuskom) sproveo je »kontrarevolucionarnim putem, na junkerski način« (Lenjin) ujedinjenje Nemačke; unutarnje-političkim merama obezbedio savez junkera i krupne buržoazije, doprineo jačanju prusko-nemačkog militarizma; kao neprijatelj radničkog pokreta, godine 1878. on je progurao Zakon protiv socijalista, ali je, zahvaljujući borbi radničke klase, ovaj Zakon ukinut godine 1890; ovo je bio i glavni razlog njegovog pada. 265 275 277 283 299 305 320 321 335 352 353 359 365 377
- Blanc, Jean-Joseph-Louis* (Žan-Žozef-Luj Blan; 1811 - 1882) — francuski sitno-buržoaski socijalist, novinar i istoričar; godine 1848. član privremene vlade i predsednik Luksemburške komisije; zastupao je potrebu pomirenja klasa i paktiranja sa buržoazijom; avgusta 1848. je emigrirao u Englesku i postao jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije. 35 435 450
- Blank, Emil* (Emil Blank) — član porodice Karla Emila Blanka. 588
- Blank, Karl Emil* (Karl Emil Blank; 1817 - 1893) — trgovac; u toku četrdesetih i pedesetih godina blizak socijalističkim idejama; oženjen Engelsovom sestrom Marijom. 66 67 116 515 516 518 519 588
- Blank, Marie* (Mari Blank; 1824 - 1901) — sestra Friedricha Engelsa, od 1845. supruga Karla Emila Blanka. 588
- Blank, Rudolf* (Rudolf Blank) — član porodice Karla Emila Blanka. 588
- Blanckenburg, Karl Henning Moritz von* (Karl Hening Maric fon Blankenburg; 1815 - 1888) — pruski političar, vođa desnog krila konzervativaca, od 1852. član pruske Narodne skupštine, a od 1867. do 1873. godine član Severnonemačkog i Nemačkog rajhstaga; godine 1873. se povukao iz političkog života. 154
- Blanqui, Louis-Auguste* (Luj-Ogist Blanki; 1805 - 1881) — francuski revolucionar, utopijski komunist, organizator više tajnih udruženja i zavera; aktivno učestvovao u revolucijama od 1830. i 1848. godine, jedan od značajnijih rukovodilaca proleterškog pokreta u Francuskoj; proveo ukupno 36 godina svoga života u zatvoru i kaznenim kolonijama. 162 282 535 537 544 546
- Bleibtreu, Georg* (Georg Blajbtroj; 1828 - 1892) — slikar bitaka. 523
- Blind, Friederike* (Friderike Blind) — supruga Karla Blinda. 434
- Blind, Karl* (Karl Blind; 1826 - 1907) — novinar i političar, sitnoburžoaski demokrat, godine 1848/49. učestvovao u revolucionarnom pokretu u Badenu; član badenske privremene vlade; pedesetih godina jedan od vođa nemačke sitnoburžoaske emigracije u Londonu, kasnije pristalica nacionalnoliberalna. 6 21 26 29 - 32 34 35 - 38 79 111 112 113 119 120 123 124 140 166 175 183 271

309 310 394 - 396 398 399 403
405 407 408 410 411 - 417 433 -
- 435 437 450 498 557

Blum, Babette (Babet Blum) — tetka
Karla Marxa, očeva sestra. 340 571

Blum, Robert (Robert Blum; 1807 -
- 1848) — novinar i knjižar u Lajp-
cigu, sitnoburžoaski demokrat; go-
dine 1848. potpredsednik privremene-
nog parlamenta i vod levice u frank-
furtskoj Nacionalnoj skupštini; ok-
tobra 1848. godine je bečkim revo-
lucionarima predao jednu adresu
frankfurtske Nacionalne skupštine
i hrabro učestvovao u ustanku.
Posle pobeđe kontrarevolucije u
Beču osuđen na streljanje. 124

Bodin, Jean (Žan Boden; 1530 - 1596)
— francuski sociolog, ideolog apso-
lutizma. 322

Boelling, Friedrich (Fridrih Beling;
1816 - 1884) — trgovac, zet Frie-
dricha Engelsa. 516 519 588

Boelling, Hedwig (Hedvig Beling; 1830 -
- 1904) — sestra Friedricha Engelsa,
supruga Friedricha Boellinga. 588

*Boetije, Anicije Manlije Torkvat Seve-
rin* (oko 480 - 524), rimski filozof,
novoplatoničar, poznat kao prevodi-
lac i komentator dela čuvenih
filozofa i matematičara antike. 579

*Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur
de* (Pjer Le Pezan gospodar od
Boagilera; 1646 - 1714) — francu-
ski ekonomist feudalnog apsolutizma
razvio elemente klasične buržoaske
francuske političke ekonomije u
okviru feudalne koncepcije, zalagao
se za odstranjivanje bede masa. 322

Bonaparte vidi *Napoléon I*

Bonaparte vidi *Napoléon III*

*Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-
-Charles-Paul, Prince Napoléon* (Ze-
ramo-Napoleon Zozef-Šarl-Pol, princ
Napoleon Bonaparta; 1822 - 1891)
— rodak Napoleona III; u vreme

Druge republike poslanik ustavo-
tvorne i zakonodavne Narodne skup-
štine; za vreme krimskog rata 1854.
Komandovao jednom divizijom; za-
povednik korpusa u toku italijanskog
rata 1859; poznat pod nadimkom
Plon-Plon i Crveni princ. 73 90
95 306 307 344 456 459

*Bonaparte, Mathilde-Laetitia-Wilhelm-
-ine* (Matilde-Leticija Vilhelmine Bo-
naparta; 1820 - 1904) — kći Jérôme-
a Bonaparte, rodaka Napoleona
III. 606

Borchardt (Borhart) — supruga Lou-
is-a Borchardta. 583

Borchardt (Borhart) — najstarija kći
Louis-a Borchardta. 583

Borchardt (Borhart) — najmlađa kći
Louis-a Borchardta. 583

Borchardt, Louis (Luis Borhart) —
lekar, Engelsov poznanik u Man-
česteru. 26 100 125 179 332 352
354 - 356 359 363 371 373 418 510
581 582 583 584

Borkheim, Sigismund Ludvig (Sigi-
smund Ludvig Borkhajm; 1825 -
- 1885) — novinar i demokrat; učes-
tvovao u badensko-falačkom ustan-
ku od 1849, a posle njegovog po-
raza emigrirao iz Nemačke; od 1851.
trgovac u Londonu; početkom pedes-
etih godina se priključio londonskoj
sitnoburžoaskoj emigraciji; od 1860.
u prijateljskim odnosima sa Marxom
i Engelson. 28 37 40 49 83 88 89
93 101 102 114 115 119 125 134
136 139 140 179 182 211 212 216
218 231 240 241 248 250 252 255 -
- 258 259 263 270 362 364 366 402
420 474 548 559 560 562 565

Börnstein, Heinrich (Hajnrh Bernsteinajm;
1805 - 1892) — sitnoburžoaski de-
mokrat; 1844. osnovao i uređivao
pariski list «Vorwärts!»; 1848. jedan
od vođa nemačke legije; 1849.
emigrirao u SAD i na strani Sever-
nih država učestvovao u gradanskom
ratu u SAD. 164

*Boucher de Crèvecœur de Perthes,
Jacques* (Žak Buše de Kreveker de

- Perte; 1788 - 1868** — francuski arheolog i pisac, poznat po svojim istraživanjima kulture praistorijskog društva. 315
- Boustrapa** vidi *Napoléon III*
- Bragg, Braxton** (Breksten Brag; 1817 - 1876) — američki general; 1862. godine, za vreme građanskog rata u SAD, komandovao armijom Južnih država u Kentakiju. 358
- Branicki, Ksavery, Graf** (Ksaveri grof Branicki; 1812 - 1879) — poljski magnat, jedan od vođa poljske konzervativno-monarhističke emigracije u Parizu; bio je blizak princu Napoleonu (Plon-Plonu). 307
- Braß, August** (August Bras; 1818 - 1876) — novinar, učestvovao u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj, posle poraza emigrirao u Švajcarsku; glavni urednik lista «Neue Schweizer Zeitung» (1859/1860), kasnije nacionalliberal, pristalica Bismarcka. 43 97 114 122 140 461 592
- Breckinridge, John Cabell** (Džon Kebel Breknridž; 1821 - 1875) — američki državnik, pristalica Demokratske partije, jedan od vođa ustanka robova na Jugu; potpredsednik SAD (1857 - 1861), na izborima godine 1860. kandidat za predsednika; za vreme građanskog rata u SAD general u armiji Južnih država, ministar vojni Konfederacije (1865). 249
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) — engleski fabrikant, liberal, pristalica slobodne trgovine, saosnivač Lige protiv zakona o žitu, od početka šezdesetih godina vođ levog krila Liberalne partije; nekoliko puta je bio ministar u liberalnim vladama. 311 362 434
- Brockhaus, Heinrich** (Hajnrh Brokhaus; 1804 - 1874) — izdavač i knjižar, suvlasnik (od 1823. godine), a kasnije vlasnik (od 1850) velike izdavačke kuće F. A. Brockhaus u Lajpcigu. 93 120 148 176 251 253 280 282 526 535 544 551 569
- Bronner, Eduard** (Eduard Broner) — lekar, sitnoburžoaski demokrat; 1849. godine poslanik badenske Ustavotvorne skupštine, kasnije emigrirao u Englesku. 26 33 146
- Brown, John** (Džon Braun; 1800 - 1859) — američki farmer, jedan od najuglednijih vođa revolucionarnog krila abolicionističkog pokreta; učesnik u oružanoj borbi protiv robovlasnika u Kanzasu (1854 - 1856); godine 1859. je pokušao da u Virdžiniji digne ustanak robova-crnača, no uhvaćen je, predat sudu i pogubljen. 6
- Bruck, Karl Ludwig, Freiherr von** (Karl Ludvig baron fon Bruk; 1798 - 1860) — austrijski državnik i diplomat; velepreduzetnik; ministar trgovine, inaustrije i javnih radova (1848 - 1851) ambasador u Carigradu (1853 - 1855), ministar finansija (1855. do 1860); aprila 1860. izvršio samoubistvo. 49
- Brüggemann, Karl Heinrich** (Karl Hajnrh Brigeman; 1810 - 1887) — ekonomist i liberalni publicist; glavni urednik lista «Kölnische Zeitung» (1845. do 1855). 127
- Bruhn, Karl von** (Karl fon Brun; rod. 1803) — novinar, član Saveza komunista (godine 1850. isključen); pristalica sitnoburžoaske frakcije Willich-Schapper; kasnije lasalovac i redaktor lista «Nordstern» u Hamburgu (1861 - 1866). 330
- Brüningh, Maria, Baronin von** (Marija baronica fon Brinink; umrla 1853) — supruga barona A. von Brüningh; pomogla Kinkelu godine 1850. prilikom njegovog bekstva iz zatvora; od 1851. živela u Londonu, gde je održavala veze s nemačkim sitnoburžoaskim emigrantima. 144
- Buchanan, James** (Džems Bjukenen; 1791 - 1868) — američki državnik, pristalica Demokratske partije; ministar spoljnih poslova (1845. do 1849), poslanik u Londonu (1853. do 1856), predsednik SAD (1857 - 1861); njegoa politika je odgo-

varala interesima robovlasnika. 159
171

Bucher, Lothar (Lotar Buher; 1817 - 1892) — pruski sudski činovnik, publicist; godine 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (levi centar); posle poraza revolucije od 1848/49. emigrant u Londonu; dopisnik berlinskog lista »National-Zeitung«; kasnije nacionalliberal, saradnik Bismarckov u ministarstvu inostranih poslova. 114 119 122 134 137 140 143 144 239 256 258 302 417 485 486 511 520 555

Büchner, Ludwig (Ludvig Bihner; 1824 - 1899) — fiziolog i filozof; učestvovao u revoluciji od 1848/49, pripadao levom krilu sitnoburžoaske demokratije, delegat na Lozanskom kongresu Prve internacionale (1867), odbijao je samostalni pokret radnika; predstavnik tzv. vulgarnog materijalizma. 70

Buckle, Henry Thomas (Henri Tomas Bakl; 1821 - 1862) — engleski istoričar i sociolog pozitivist. 230

Buell, Don Carlos (Don Karlos Bjuel; 1818 - 1898) — američki general; u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severnih država, godine 1862. komandovao trupama u Tenesiju i Kentakiju. 213 225

Bühning, Karl Johan (Karl Johan Birring; rođ. 1820) — radnik, član Saveza komunista. 146 156

Bunzen, Christian Karl Josias, Freiherr von (Kristijan Karl Josias baron fon Bunzen; 1791 - 1860) — pruski diplomat, publicist i teolog; blizak pruskom dvoru; poslanik u Londonu (1824. do 1854). 480

Bürgers, Heinrich (Hajnrüh Birgers; 1820 - 1878) — radikalni publicist; godine 1848. član kelnske opštine Saveza komunista, 1848/49. član redakcije lista »Neue Rheinische Zeitung«, 1850. član kelnske Centralne uprave Saveza komunista; 1852, kao jedan od glavnooptuženih u kelnskom procesu komunistima, osuđen na šest godina zatvora;

kasnije nacionalliberal. 22 83 68
147 155 178 187 252 265 432 501

Burns, Lydia (Lizzy) (Lidija-Lizi Berns; 1827 - 1878) — irska radnica, učesnik u irskom narodno-oslobodilačkom pokretu; druga žena Friedricha Engelsa, sestra Mary Burns. 277 281 283 284 351 362 384

Burns, Mary (Meri Berns; umrla 1863) — irska radnica, prva žena Friedricha Engelsa. 200 277 281 283 - 286 290 292

Burnside, Ambrose Everett (Embrouz Everit Bernsajd; 1824 - 1881) — američki general, pristalica Republikanske partije; u toku građanskog rata u SAD komandovao armijom Potomak (od novembra 1862. do januara 1863). 280 - 282

Butler, Benjamin Franklin (Bendžamin Franklin Batler; 1818 - 1893) — američki političar i general; jedan od vođa Republikanske partije (levo krilo); za vreme građanskog rata u SAD komandovao ekspedicionom armijom prilikom zauzimanja Nju Orleansa, vojni guverner Nju Orleansa (1862). 358 366

Campe, Johann Julius Wilhelm (Johan Julius Vilhelm Kampe; 1792 - 1867) — knjižar i izdavač, od 1823. godine jedan od vlasnika hamburške izdavačke firme Hoffmann & Campe, koja je izdala dela Heinea, Gutzkova i drugih naprednih nemačkih pisaca. 27 93

Camphausen, Ludolf (Ludolf Kamp-hauzen; 1803 - 1890) — bankar u Kelnu, jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije; pruski ministar-predsednik (od marta do juna 1848), vodio politiku dogovaranja sa kontrarevolucionarnim snagama. 446 - 449

Cardano, Gerolamo (Đerolamo Kardano 1501 - 1576) — italijanski matematičar, filozof i lekar. 294

- Carden, Sir Robert Walter* (ser Robert Volter Karden; rod. 1801) — engleski činovnik, član parlamenta, torijevac; godine 1859. dokazano da se bavio podmićivanjem prilikom izbora. 433
- Carnot, Lazare-Hippolyte* (Lazar-Ipolit Karno; 1801 - 1888) — francuski publicist i političar, buržoaski republikanac; godine 1848. član privremene vlade; za vreme Druge republike poslanik ustavotvorne i zakonodavne Nacionalne skupštine, posle 1851. jedan od vođa republikanske opozicije protiv bonapartističkog režima. 282
- Carpenter, William Benjamin* (Viljem Bendžamin Karpenter; 1813 - 1885) — engleski prirodnjak i fiziolog. 372
- Cavanagh* (Kavene) — Marxov poznanik u Londonu. 390
- Cavour, Camillo Benso, conte di* (Kamilio Benso grof Kavur; 1810 - 1861) — italijanski državnik, ideolog i vod liberalno-monarhističke buržoazije i liberalnog poburžoazjenog plemstva; bio na čelu sardinijske vlade (1852 - 1859. i 1860 - 1861), vodio je politiku ujedinjenja odozgo pod hegemonijom savojске dinastije, pri čemu se oslanjao na podršku Napoleona III; godine 1861. bio na čelu prve vlade Italije. 85 91 158 503 511
- Cezar, Gaj Julije* (oko 100 - 44. godine pre naše ere) — rimski vojskovođa i državnik. 147 293
- Charpentier, Gervais* (Žerve Šarpan-tije; 1805 - 1871) — francuski izdavač. 551
- Chavée, Honoré-Joseph* (Onore-Žozef Šave; 1815 - 1877) — belgijski filolog. 368
- Chenu, Adolphe* (Adolf Šeni; rod. oko 1817) — član revolucionarnih tajnih udruženja u Francuskoj u doba Julske monarhije, provokator i agent tajne policije. 15 388
- Cherval, Julien* (zapravo *Joséph Crémér*) (Žilijen Šerval; Jozef Kremer) — pruski policijski špijun koji je uspeo da uđe u redove Saveza komunista; posle cepanja Saveza, godine 1850, bio u rukovodstvu pariskog kruga, koji je pripadao sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih u procesu tzv. nemačko-francuskoj zaveri u Parizu februara 1852; pobjegao iz zatvora uz pomoć policije; 1853/1854. špijun i provokator u Švajcarskoj pod imenom Nugent. 93 400 421 422 423 427 440 441 457 470 479 480 481 482 484.
- Christian, Herzog von Glücksburg* (Kristijan, vojvoda od Glikšburga; 1818 - 1906) — od 1852. godine danski naslednik prestola, kao Christian IX kralj Danske (1863 - 1906). 196 577 590
- Claessen, Heinrich Josef* (Hajnrif Jozef Klesen) — nemački lekar i političar, buržoaski liberal, jedan od rukovodilaca akcionarskog društva i saradnik lista «Rheinische Zeitung», Camphausenov opunomoćenik. 447
- Clanricarde, Ulick John de Burgh, Marquess of* (Julik Džon de Barg, markiz od Klanrikarda; 1802 - 1874) — britanski diplomat i političar, vigovac; ambasador u Petrogradu (1838 - 1841); lord-čuvar pečata (1857/1858). 350
- Clarendon, George William Frederick Villiers, Earl of* (Džordž Viljem Frederik Viljez erl od Klarendena; 1800 - 1870) — britanski državnik, vigovac, kasnije liberal; vice-kralj Irske (1847 - 1852), ugušio irski ustanak 1848; ministar inostranih poslova (1853 - 1858, 1865/1866. i 1868 - 1870). 195
- Clausewitz, Karl von* (Karl fon Klauzevic; 1780 - 1831) — general i «jedan od najdubokoumnijih pisaca za ratna pitanja» (Lenjin), glavno delo «Vom Kriege» [O ratu]; od 1809. do 1812. godine Šarnhorstov saradnik na reorganizaciji pruske

- armije; od 1812. do 1814. u službi u ruskoj armiji i učestvovao u zaključivanju konvencije u Tauragu; Gneisenauov šef generalštaba (1831). 213
- Cluß, Adolf* (Adolf Klus; oko 1820. do posle 1889) — inženjer, član Saveza komunista, 1848. godine sekretar Radničkog prosvetnog udruženja u Majncu; 1849. emigrirao u SAD, nameštenik u vašingtonskom admiraltetu; u toku pedesetih godina se dopisivao s Marxom i Engelsom; saradivao u raznim nemačkim, engleskim i američkim demokratskim i radničkim novinama; zajedno sa Weydemeyerom propagirao marksizam u SAD. 437
- Cobb, Howell* (Hauel Kob; 1815 - 1868) — američki državnik, pristalica Demokratske partije; guverner države Džordžija (1851 - 1853), ministar finansija (1857 - 1860) u Buchananovoj vladi; aktivno učestvovao u ustanku robovlasnika na Jugu. 171
- Cobbett, William* (Viljem Kobit; 1762 - 1835) — engleski političar i publicist seljačkog porekla; prominentni predstavnik sitnoburžoaskog radikalizma, borio se za demokratizaciju političkog uređenja u Engleskoj; godine 1802. izdavao »Cobbett's Weekly Political Register«. 195 331 464
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) — fabrikant u Mančesteru, liberal, pristalica slobodne trgovine, suosnivač Lige protiv zakona o žitu; član Parlamenta. 116 362 507 511
- Coburg* (Koburg) — nemačka vojvodska loza, kojoj su pripadale ili su s njom bile povezane dinastije koje su vladale u Belgiji, Portugaliji, Engleskoj i nizu drugih zemalja. 485
- Coburg, Herzog von* vidi *Ernst II*
- Cohnheim, Max* (Maks Konhajm) — sitnoburžoaski demokrat, učesnik u revolucionarnom pokretu 1848/49. u Badenu; posle poraza revolucije emigrirao iz Nemačke 420
- Colenso, John William* (Džon Viljem Kelenzeu; 1814 - 1883) — engleski biskup i teolog koji je u svojim radovima kritikovao neke biblijske dogme i zbog toga bio proganjan. 369
- Collet, Charles Dobson* (Čarls Dobsn Kolit) — engleski radikalni novinar i političar, redaktor organa urkvarista »The Free Press« (1859 - 1865). 20 25 28 35 199 204 350 363 375 416 478.
- Colomb, Ferdinand August Peter von* (Ferdinand August Peter fon Kolomb, 1775 - 1854) — pruski oficir, od 1843. general. 221
- Conningham, William* (Viljem Konningem; rod. 1815) — engleski liberalni parlamentarac, učesnik na mitingu u Brajtonu (decembra 1861) protiv nameravane engleske intervencije u SAD. 196
- Conradi, Emilie* (Emili Konradi; 1822 - 1888) — sestra Karla Marxa i supruga Johanna Jakoba Conradija. 107 571 - 573
- Conradi, Johann Jakob* (Johan Jakob Konradi; 1821 - 1892) — inženjer u Trijeru, suprug Marxove sestre Emilije. 107 340 571 572 579
- Cosens, Enrico* (Enriko Kozenc; 1820 - 1898) — italijanski general, godine 1860, za vreme revolucionarne Garibaldijeve vojne u južnoj Italiji, komandovao divizionom; šef generalštaba italijanske armije (1882 - 1893). 180
- Cotta, Johann Georg, Freiherr von Cottendorf* (Johan Georg Kota, baron od Kotendorfa; 1796 - 1863) — izdavač, od 1832. do 1863. rukovodio izdavačkom kućom Cotta; izdavač augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«. 93 114 144

- Curtis, Samuel Ryan* (Semjuel Rajen Kertis; 1807 - 1866) — američki general i političar, pristalica Republikanske partije; član Kongresa (1857 - 1861), za vreme građanskog rata u SAD komandovao trupama Severnih država u Misuriju i Arkanzasu (1861/1862). 226 235
- Czartoryski, Władysław, knez* (Vladislav Čartoriski; 1828 - 1894) — poljski magnat, jedan od vođa poljske konzervativne monarhističke emigracije, od maja 1863. diplomatski predstavnik poljske privremene nacionalne vlade u Parizu. 331 333
- Černišev, Aleksandr Ivanovič, knez* (1786 - 1857) — ruski general i državnik, učesnik u ratu protiv Napoleona (1812 - 1814), od 1828. do 1852. na čelu ministarstva rata. 22
- Dacier, André* (Andre Dasije; 1651 - 1722) — francuski filolog, preveo i komentarisao dela raznih pesnika i filozofa antike, između ostalog i Poetiku Aristotelovu. 543
- Dá-dá* — arapski publicist; pedesetih godina 19. veka on je, po nalogu alžirskih vlasti, preveo bonapartističke pamflete na svoj maternji jezik. 89 93 95 100
- Dana, Charles Anderson* (Čarls Anderson Dana; 1819 - 1897) — liberalni američki novinar; redaktor lista «New-York Daily Tribune» i priručnika «New American Cyclopaedia». 88 91 93 107 136 140 142 176 180 210 212 215 418 457 517
- Daniels, Amalie* (Amali Danijels; 1820 - 1895) — supruga dra Rolanda Danielsa. 155 223
- Daniels, dr Roland* (Roland Danijels; 1819 - 1855) — lekar u Kelnu; član kelnske opštine Saveza komunista, od 1850. godine član kelnske centralne uprave Saveza komunista, jedan od optuženih u kelnskom procesu komunistima godine 1852, porotnički sud ga je oslobodio; spada među prve koji su pokušavali da dijalektički materijalizam primene na prirodne nauke; prijatelj Marxa i Engelsa. 430
- Darwin, Charles Robert* (Čarls Robert Darvin; 1809 - 1882) — engleski prirodoslovac, osnivač učenja o nastanku i razvitku biljnih i životinjskih vrsta prirodnom selekcijom, odnosno borbom za život. 119 229 512 589
- Davis, Jefferson* (Džeferson Devis; 1808 - 1889) — američki političar, član Demokratske partije, jedan od organizatora ustanka robovlasnika na jugu; predsednik južne Konfederacije (1861 - 1865). 170 274 276 383
- Delane, John Thaddeus* (Džon Tedijes Delejn; 1817 - 1879) — engleski novinar, glavni urednik lista «The Times» (1841 - 1877). 295
- Demuth, Helene* (Helene Demut; 1823 - 1890) — kućna pomoćnica i verna prijateljica porodice Marx. 104 107 119 279 289 330 436 592 603 604 606 611 612
- Demuth, Marianne* (Marijane Demut; umrla 1862) — najmlađa sestra Helene Demuth. 279 607
- Denonville* vidi *Watteau, Louis*
- Dietz, Oswald* (Osvald Dic; oko 1824. do 1864) — arhitekta iz Vizbadena, učesnik u revoluciji od 1848/49, emigrant u Londonu; prilikom rascepa u Savezu komunista godine 1850. priključio se malogradanskoj frakciji Willich-Schapper i bio je član njihovog centralnog organa; kasnije na strani Severnih država učestvovao u građanskom ratu u SAD. 439 480 476
- Diegor Sicilski* (oko 80. do 29. godine pre n. e.) — grčki istoričar, autor dela «Bibliothecae historicae». 211 212

Disraeli (D'Israeli) Benjamin (od 1876) *Earl of Beaconsfield* (Bendžamin Dizraeli, erl od Bikonsfilda; 1804 - 1881) — britanski državnik i pisac, jedan od torijevskih vođa, a zatim u Konzervativnoj partiji; ministar finansija (1852, 1858/59. i 1866 - 1868), premijer (1868. i 1874 - 1880). 350

Dönniges, Franz Alexander Friedrich Wilhelm von (Franc Aleksander Fridrih Vilhelm fon Deniges; 1814 - 1872) — istoričar i diplomat, Rankeov učenik; pisao o istoriji Nemačke u srednjem veku; bavorski poslanik u Švajcarskoj (1862 - 1864). 379 382 595

Dönniges, Helene von (Helene fon Deniges; 1845 - 1911) — kći F. A. von Dönnigesa, supruga rumunskog plemića Racowitza. 379 380 382 595

Dozy, Reinhart Pieter Anne (Rajnhart Piter Ane Dozi; 1820 - 1883) — holandski orientalist i istoričar, profesor na univerzitetu u Lajdenu; pisao o istoriji Arabije. 368 369 589

Drenkman — pristav u Berlinu 476

Dronke, Ernst (1822 - 1892) — publicist i pisac, u početku »istinski« socialista, kasnije član Saveza komunista; godine 1848/49. jedan od redaktora lista »Neue Rheinische Zeitung«; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku, a onda u Englesku; prilikom rascepa u Savezu komunista ostao pristalica Marxa i Engelsa; kasnije se povukao iz političkog života. 9 19 21 26 33 191 193 194 197 200 211 304 305 307 308 319 322 324 - 326 373 421 438 583 - 585

Drucker, Louis (Luis Druker) — novinar, malograđanski demokrat, izdavač humorističkog časopisa »How do you do?« u Londonu. 131

Dumont (Du Mont), Joseph (Jozef Dimon; 1811 - 1861) — buržoaski

novinar, umereni liberal; od 1831. vlasnik lista »Kölnische Zeitung«; promenio svoje prezime u Del Monte (Delmonte). 127

Duncker (Dunker) — pruski činovnik, 1848. direktor policije u Berlinu. 430

Duncker, Franz Gustav (Franc Gustav Dunker; 1822 - 1888) — izdavač; član Naprednjačke partije, suosnivač Hirsch-Dunckerovih radničkih sindikata. 10 13 19 27 49 114 148 149 302 390 403 448 449 455 456 505 526 568 569

Eccarius (Ekarijus) — supruga Johanna Georga Eccariusa. 79

Eccarius, Johann Georg (Johan Georg Ekarijus; 1818 - 1889) — krojač u Tiringenu, propagator marksizma, emigrant u Londonu; član Saveza pravednih, član Centralne uprave Saveza komunista, jedan od rukovodilaca Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; do 1872. godine zastupao Marxovu liniju, kasnije se priključio reformističkim vodama engleskih tredjuniona. 11 71 73 75 79 82 272 273 334 363 474

Eichhoff, Karl Wilhelm (Karl Vilhelm Ajhof; 1833 - 1895) — trgovac, novinar; krajem pedesetih godina razobličio korupciju u pruskoj policiji i otkrio Stieberovu provokatorsku špijunsku delatnost, zbog toga priveden sudu; oko 1861. godine emigrirao u Englesku; jedan od prvih istoričara Međunarodnog udruženja radnika; od 1869. godine član Socijaldemokratske radničke partije. 15 16 83 85 87 211 215 223 225 227 307 407 422 430 475 476 479 480 501 512 513 585

Elisabeth (Elizabet; 1801 - 1873) — pruska kraljica, supruga Friedricha Wilhelma IV. 275

- Elsner, Karl Friedrich Moritz* (Karl Fridrih Moric Elsner; 1809 - 1894) — šleski radikalni publicist i političar; godine 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (levo krilo); u toku pedesetih godina redaktor lista »Neue Oder-Zeitung«. 150 361 362 370 375 377 419
- Emmermann, Karl* (Karl Emerman) — nadšumar iz Rajske provincije, godine 1849. u badensko-falačkoj revolucionarnoj armiji komandovao streljačkom jedinicom; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku. 47
- Engel, Ernst* (1821 - 1896) — statističar, direktor kraljevskog pruskog statističkog ureda u Berlinu (1860 - 1882). 323
- Engels, Elisabeth Franziska Mauritia* (Elizabet Franciska Mauricija Engels; 1797 - 1873) — majka Friedricha Engelsa. 50 51 381 466 587 588
- Engels, Emil* (1828 - 1884) — brat Friedricha Engelsa, ortak u firmi Ermen & Engels u Engelskirchenu. 48 50 515 516 518
- Engels, Emma* (Ema Engels; rod. 1834) — supruga Hermanna Engelsa. 588
- Engels, Friedrich (stariji)* (Fridrih Engels, stariji; 1796 - 1860) — otac Friedricha Engelsa; godine 1837. osnovao u Mančesteru, a zatim u Engelskirchenu sa Ermenom predionicu pamuka Ermen & Engels; pijetist. 14 50 459
- Engels, Hermann* (Herman Engels; 1822 - 1905) — brat Friedricha Engelsa, fabrikant u Barmenu. 515 516 518 519
- Engels, Rudolf* (1831 - 1903) — brat Friedricha Engelsa, fabrikant u Barmenu. 515 516 518 519 588
- Engländer, Sigmund* (Sigmund Engländer; 1828 - 1902) — austrijski novinar, godine 1848. emigrirao u Englesku; agent tajne policije. 41 420 478
- Epikur* (oko 341. do oko 270. pre n. e.) — grčki filozof. 580
- Erhard, Johann Ludwig Albert* (Johan Ludvig Albert Erhard; rod. oko 1820) — trgovački nameštenik, član Saveza komunista; optužen na kelnskom procesu komunistima godine 1852, porotni sud ga oslobodio. 438
- Ermani* — izdavač i knjižar u Londonu. 31 32 396
- Ermen, Gottfried* (Gotfrid Ermen) — suvlasnik firme Ermen & Engels u Mančesteru. 39 48 - 49 50 109 235 261 290 373 374 378 452 466 515 518 587 588
- Ernst II* (1818 - 1893) — vojvoda von Sachsen-Coburg-Gotha (1844 - 1893); brat princa Alberta, supruga britanske kraljice Victorije; početkom šezdesetih godina istupio protiv politike ujedinjenja Nemačke pod pruskom hegemonijom, od godine 1866. pristalica Bismarckov. 178 485
- Eshin* (oko 389 - 314. pre n. e.) — atinski govornik i političar. 549
- Esser* (Eser) — pruski sudski činovnik, demokrat, poslanik pruske Nacionalne skupštine (1848), zatim Drugog doma (1849) (levo krilo); prijatelj oca Karla Marxa. 447
- Esser I, Johann Heinrich Theodor* (Johan Hajnrih Teodor Eser) — advokat i član suda u Kelnu, klerikalac; godine 1848. podpredsednik pruske Nacionalne skupštine (centar); 1852. branilac u kelnskom procesu komunistima. 484
- Esterházy de Galántha* (Esterhazi de Galanta) — austrijski diplomat. 41
- Esterházy de Galántha* (Esterhazi de Galanta) — rodak prethodnog. 41
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba* (Eženi-Mari de Montino-Gusman, grofica od Tebe; 1826 - 1920) — francuska carica, supruga Napoleona III. 96 606

- Ewerbeck, August Hermann* (August Herman Everbek; 1816 - 1860) — lekar i pisac, rukovodio pariskom opštinom Saveza pravednih, kasnije član Saveza komunista (istupio godine 1850). 96
- Farini, Luigi Carlo* (Luidi Karlo Farini; 1812 - 1866) — italijanski državnik i istoričar, pristalica ujedinjenja Italije pod hegemonijom savojske dinastije; ministar prosvete (1851/1852); ministar unutrašnjih poslova Sardinije (1860), namesnik Napulja (od novembra 1860. do januara 1861), šef vlade (1862/1863). 512
- Farragut, David Glasgow* (Dejvid Glasgow Fereget; 1801 - 1870) — oficir američke mornarice, od jula 1862. admiral, prilikom zauzimanja grada Mobil (avgusta 1864) zapovedao jednom flotilom. 381
- Faucher, Julius* (1820 - 1878) — publicist, mladohegelijanac, pristalica slobodne trgovine; početkom pedesetih godina pristalica buržoaskih individualističkih i anarhističkih ideja; emigrant u Engleskoj (1850 - 1861), saradnik lista «The Morning Star»; godine 1861. se vratio u Nemačku; naprednjak. 10 146 345 407 429 471 474 511
- Fazy, Jean Jacques* (Žan Žak - Džejs-Fazi; 1794 - 1878) — švajcarski državnik i publicist, radikal, predsednik vlade kantona Ženeva (1846 - 1853. i 1855 - 1861), osnivač Banque Générale de Suisse vodio probonapartističku politiku. 45 101 111 112 215 379 390 414 446 464 465 498 535 583 585 595
- Ferdinand II* (1810 - 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog bombardovanja Mesine topovskim granatama, septembra 1848, nazvan kralj Bomba. 83 95
- Ferrand, William Bushfield* (Viljem Bašfild Ferend) — engleski zemljoposjednik, član Parlamenta, torijevac. 590
- Fichte, Johann Gottlieb* (Johan Gotlib Fihte; 1762 - 1814) — jedan od glavnih predstavnika klasične nemačke filozofije; sin zanatlije, oduševljeni pristalica francuske revolucije; od 1811. do 1812. godine rektor univerziteta u Berlinu; svojim «Govorima nemačkoj naciji» doprineo obrazovanju tada u osnovi napredne građanske nacionalne svesti u Nemačkoj. 42 471
- Fischel, Eduard* (Eduard Fišl; 1826 - 1863) — publicist, buržoaski naprednjak, od 1858. godine pristav u berlinskom gradskom sudu; 1859/1860. redaktor zbirke dokumenata «Das Neue Portfolio» izdate u Berlinu; oštro je kritikovao politiku Palmerstona i Napoleona III, pomogao Marxu da raskrinka Karla Vogta. 8 - 11 13 15 20 26 28 35 39 40 45 47 49 52 - 55 115 388 484 485 489
- Fleury, Charles* (zapravo Carl Friedrich August Krause) Šarl Fleri-Karl Fridrih August Krauze; rođ. 1824) — trgovac u Londonu, pruski špijun i policijski agent. 433 476 479 - 484
- Flocon, Ferdinand* (Ferdinan Flokon; 1800 - 1866) — francuski političar i publicist, malogradanski demokrat; redaktor lista «La Réforme», 1848. godine član privremene vlade. 443 447 448
- Floyd, John Buchanan* (Džon Bjukenen Flojd; 1807 - 1863) — američki državnik, pristalica Demokratske partije, guverner države Virdžinija (1850 - 1853), ministar rata SAD (1857 - 1860); u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Južnih država. 171 276
- Förster, Friedrich Christoph* (Fridrih Kristof Ferster; 1791 - 1868) — pruski istoričar, pisac i istoričar umetnosti. 523
- Fould, Achille* (Ašil Fuld; 1800 - 1867) — francuski bankar i državnik, orleanist, kasnije bonapartist; u periodu od 1849. do 1867. godine bio više puta ministar finansija. 187

- Fourier, François-Marie-Charles* (François-Mari-Sarl Furje; 1772 - 1837) — pored Saint-Simona najznačajniji francuski utopijski socijalist. 146 535
- Francesco II* (Frančesko II) — kralj oboju Sicilija, sin Fernanda II. 83 95
- Francoeur, Louis-Benjamin* (Luj-Banžamen Franker; 1773 - 1849) — francuski matematičar, autor niza udžbenika za matematiku, astronomiju i mehaniku. 359
- Frank, A.* — izdavač u Parizu u četrdesetim i do prve polovine šezdesetih godina 19. veka; godine 1847. izdao Marxov rad »Misère de la philosophie«. 448
- Franklin, William Buel* (1823 - 1903) — američki general, u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severnih država; godine 1862. komandovao dvama korpusima u boju kod Frederiksburga. 281
- Frankowski, Leon* (Leon Frankovski; oko 1843 - 1863) — jedan od vođa poljskog narodnooslobodilačkog pokreta, član centralnog nacionalnog komiteta, pripadao je levom krilu »crvene« partije, vodio je ustaničke jedinice vojvodstva Lublin; dopao zatvora i streljan 16. juna. 299
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) — austrijski car (1848 - 1916). 73 127 334
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Frajligrat; 1810 - 1876) — najznačajniji pesnik revolucije 1848/49; dugogodišnji prijatelj Karla Marxa; godine 1848/49. saradnik lista »Neue Rheinische Zeitung«, član Saveza komunisti; od 1851. do 1868. godine emigrant u Londonu, pedesetih godina se povukao iz revolucionarne borbe. 5 6 10 11 15 29 30 36 40 43 47 111 112 120 123 124 136 140 142 181 194 234 269 - 271 291 317 331 362 371 379 388 399 407 - 409 418 422 432 442 461 498 500 503 511 513 520 565 568 583 585 595
- Freiligrath, Ida* (Ida Frajligrat) — supruga Ferdinanda Freiligratha. 595
- Freiligrath, Louise* (Luize Frajligrat) — kći Ferdinanda Freiligratha. 595
- Fremont, John Charles* (Džon Čarls Frimont; 1813 - 1890) — američki istraživač i političar, pristalica Republikanske partije (levo krilo); na izborima 1856. godine kandidat za predsednika, u toku građanskog rata u SAD komandovao trupama Severnih država u Misuriju (do novembra 1861) i Virdžiniju (1862). 201 214 216 226 235
- Frerichs, Friedrich Teodor von* (Fridrih Teodor fon Freriks; 1819 - 1885) — kliničar i patolog, od godine 1859. univerzitetski profesor i direktor medicinske klinike u Charité u Berlinu 152
- Freytag, Gustav* (Gustav Frajtag; 1816 - 1895) — pisac i novinar. 154
- Friedländer, Julius* (Julijus Fridlender) — pristav u Berlinu; brat Maxa Friedländera. 149 150 157
- Friedländer, Max* (Maks Fridlender; 1829 - 1872) — publicist, građanski demokrat član redakcije lista »Neue Oder - Zeitung« i bečkih novina »Die Presse«, u kojima je saradivao Marx tokom pedesetih godina; saosnivač i redaktor lista »Neue Freie Presse« (1864 - 1872); rodak Ferdinanda Lassalle-a. 157 181 210 212 224
- Friedrich I Barbarossa* (Fridrih I Barbarosa; oko 1123 - 1190) — nemački kralj (od 1152) i car (1155 - 1190). 178
- Friedrich I* (Fridrih I; 1826 - 1907) — regent (1852 - 1856) i veliki vojvoda Badenski (1856 - 1907). 315
- Friedrich II* (Fridrih II; 1712 - 1786) — pruski kralj (1740 - 1786). 305
- Friedrich von Schleswig - Sonderburg - Augustenburg*, princ (Fridrih fon Šlezvig - Holštajn - Zonderburg - Augustenburg; 1829 - 1880) — od

1852. godine na prestolu pokrajina Šlezvig - Holštajn; 1863. postao vojvoda od Šlezvig - Holštajna pod imenom Friedrich VIII. 335 337 348 374 377

Friedrich, Karl (Karl Fridrih; 1828 - 1885) — pruski princ, general, kasnije general - feldmaršal. 92 149 353

Friedrich Wilhelm III (Fridrih Vilhelm III 1770 - 1840) — pruski kralj (1797 - 1840). 304

Friedrich Wilhelm IV (Fridrih Vilhelm IV; (1795 - 1861), pruski kralj (1840 - 1861). 21 125 365 523 555

Fröbel, Julius (Julijus Frebel; 1805 - 1893) — publicist i izdavač napredne literature, malogradanski demokrat, učestvovao u revoluciji od 1848/49. u Nemačkoj, član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo), član centralnog odbora Demokrata Nemačke; posle poraza revolucije emigrirao u Ameriku, godine 1857. se vratio u Evropu; kasnije liberal. 18 412 447

Genesco, Grégory (Gregori Ganesko; oko 1830 - 1877) — francuski novinar, rumunskog porekla; za vreme Drugog carstva bonaprista, kasnije pristalica vlade Thiers-a, redaktor sedmičnog lista «Le Courrier du Dimanche». 507

Garibaldi, Giuseppe (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — italijanski nacionalni junak, vod demokratskog pokreta i prvoborac za ponovno ujedinjenje Italije; nadareni vojskovođa, posle neuspele Mazzinijeve zaverе godine 1834. morao je da emigrira; 1848. se vratio u Italiju i godine 1849. organizovao odbranu Rimske Republike, 1860. godine je poveo «Pohod hiljade»; 1862. organizovao je ekspediciju za oslobođenje Rima od papških trupa i francuskih okupatora; godine 1870/71. borio se na strani Francuske Republike; podržavao obrazovanje sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Italiji. 66 67 70 71 73 76 - 80 83 85 - 88 91 93 - 95

97 125 147 158 179 180 192 238 264 350 - 352 493 500 503 511 550 578 591

Garnier - Pagès, Louis - Antonie (Luj - Antoan Garnije - Pažes; 1803 - 1878) — francuski političar, umereni građanski republikanac; godine 1848. član privremene vlade, za vreme Drugog carstva, poslanik Zakonodavne skupštine (od 1864); član tzv. vlade nacionalne odbrane (1870/71). 9

Gerstenberg, Isidor — bankar u Londonu; pristalica Gottfrieda Kinkela. 237 431

Gibson, Thomas Milner (Tomas Milner Gibsn; 1806 - 1884) — britanski državnik, pristalica slobodne trgovine, liberal; predsednik Board of Trade (ministarstva trgovine i saobraćaja) (1859 - 1865. i 1865/1866). 195

Gilpin, Charles (Čarls Gilpin) — šef londonske filijale Švajcarske banke, finasirao novine «The People's Paper»; član Parlamenta. 434

Gipperich, Joseph (Jozef Giperih) — krojač član jedne od pariskih opština Saveza komunista, prilikom rascapa u Savez priključio se sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; februara 1852. bio optužen u procesu zbog tzv. nemačko-francuske zaverе u Parizu; kasnije emigrirao u Englesku. 481

Gisquet, Henri-Joseph (Anri-Žozef Žize; 1792 - 1866) — francuski trgovac i političar, policijski prefekt Pariza (1831 - 1836), surovo gušio republikanski pokret. 430

Gladstone, Robert (Robert Gledston; 1811 - 1872) — engleski trgovac, buržoaski filantrop; rođak Williama Gladstone-a. 322

Gladstone, William Ewart (Viljem Juart Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik, torijevac, kasnije pristalica Peela, u drugoj polovini 19. veka vod Liberalne partije; ministar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i premijer (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 195

- Glennie, John Stuart* (Džon Stjuart Gleni) — engleski literat, godine 1862. je pratio Buckle-a na njegovom putovanju kroz Palestinu. 230
- Glücksburg* vidi *Christian, Herzog von Glücksburg*
- Gneist, Heinrich Rudolf Hermann Friedrich von* (Hajnrh Rudolf Herman Fridrih fon Gnajst; 1816 - 1895) — pravnik i političar, profesor na Berlinskom univerzitetu, član pruske Narodne skupštine (od 1858), Severnonemačkog i Nemačkog rajstaga (od 1868) do svoje smrti; početkom šezdesetih godina predstavnik liberalne opozicije, od 1866. nacionalliberal. 335
- Göbel* (Gebel) — savetnik apelacionog suda; 1852. predsednik porotnog suda u kelnskom procesu komunistima. 484
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang fon Gete; 1749 - 1832) — najznačajniji predstavnik nemačke klasike; jedan od najistaknutijih pesnika svetske književnosti. 57 146 346
- Goldheim* (Goldhajm) — policijski oficir; početkom pedesetih godina tajni agent pruske policije u Londonu. 133 475 479 - 481 482 - 484
- Goldmann* (Goldman; umro oko 1863) — nemački publicist, agent carske vlade. 241
- Goudchaux, Michel* (Mišel Gušo; 1797 - 1862) — francuski bankar, buržoaski republikanac, godine 1848. ministar finansija u privremenoj vladi; pedesetih godina jedan od vođa republikanske opozicije protiv bonapartijskog režima. 282
- Grabow, Wilhelm* (Vilhelm Grabov; 1802 - 1874) — pruski političar, umereni liberal, godine 1848. predsednik pruske Nacionalne skupštine (desno krilo); potpredsednik (1850 - 1861) i predsednik (1862 - 1866) pruske Narodne skupštine. 555
- Grant, Ulysses Simpson* (Julisiz Simpson Grant; 1822 - 1885) — američki general i državnik, pristalica Republi-kanske partije; 1861/1862. komandovao trupama Severnih država u Kentakiju i Tenesiju, od marta 1864. godine glavnokomandujući armije Severnih država, ministar rata (1867. i 1868), predsednik SAD (1869 - 1877). 213 321 358 359 365 366 367 380 381 383
- Greeley, Horace* (Hores Grili; 1811 - 1872) — američki novinar i političar, osnivač i jedan od redaktora lista «New-York Daily Tribune». 212 215
- Green* (Grin) — Marxov poznanik u Londonu. 70 500
- Greif* (Grajf) — pruski policijski oficir, početkom pedesetih godina 19. veka jedan od šefova pruske agenture u Londonu. 127 133 475 476 479 - 483 484
- Grove, Sir William Robert* (ser Viljem Robert Grouv; 1811 - 1896) — engleski fizičar i pravnik. 375 594
- Grün, Karl*, pseudonim: *Ernst von der Haide* (Karl Grin, Ernst fon der Hajde; 1817 - 1887) — sitnoburžoaski publicist, sredinom četrdesetih godina bio jedan od glavnih predstavnika «istinskog» socijalizma; za vreme revolucije 1848/49. nastupao kao sitnoburžoaski demokrat; 1848. godine poslanik pruske Nacionalne skupštine (levo krilo). 84 475 498
- Guizot, François - Pierre - Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski istoričar i državnik, orleanist, od 1840. do 1848. vodio unutrašnju i spoljnu politiku Francuske, zastupao je interese krupne finansijske buržoazije. 447
- Gumpert* — supruga Eduarda Gumperta. 366
- Gumpert, Eduard* (umro 1893) — nemački lekar u Mančesteru, prijatelj Marxa i Engelsa. 39 40 47 50 81 85 95 100 109 129 134 141 142 151 152 156 180 232 270

- 290 304 326 332 352 354 - 356
358 359 366 418 475 511 581
582 583 585
- Guthrie, James* (Džejms Gatri; 1792 - 1869) — američki državnik, velepreduzetnik, član Demokratske partije; ministar finansija (1853 - 1857) u Pierce-ovoj vladi, glasao za kompromis sa robovlasnicima Juga. 173
- Habsburg* — dinastija careva Svetog Rimskog Carstva nemačke nacije (1273 - 1806. s prekidima), Austrije (od 1804) i Austro-Ugarske (od 1867. do 1918). 116 117
- Häfner, Leopold* (Leopold Hefner; rod. oko 1820) — austrijski novinar, sitnoburžoaski demokrat, učestvovao u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; kasnije emigrirao u inostranstvo. 17 28
- Halleck, Henry Wager* (Henri Vejdžer Helek; 1815 - 1872) — američki general, umereni republikanac; u toku građanskog rata u SAD komandovao vojnim okrugom Misuri (novembar 1861 - mart 1862) i armijom Misisipija (mart - juli 1862), glavnokomandujući armije Severnih država (jul 1862 - mart 1864). 213 225 - 227 235 268
- Hansemann, David Justus* (David Justus Hanzeman; 1790 - 1864) — krupni kapitalist i bankar, vodeći predstavnik rajnske liberalne buržoazije; od marta do septembra 1848. godine pruski ministar finansija; vodio je politiku sporazumevanja sa kontra-revolucionarnim snagama. 153
- Harney, George Julian* (Džordž Džulijen Harni; 1817 - 1897) — uticajni engleski radnički vođa, jedan od rukovodilaca levog krila čartista; redaktor listova «The Northern Star» i «The Red Republican»; bio je u vezi sa Marxom i Engelsom; početkom pedesetih godina priključio se sitnoburžoaskim demokratima i privremeno udaljio od revolucionarnog pravca u radničkom pokretu. 362 586
- Hartmann, Moritz* (Moric Hartman; 1821 - 1872) — austrijski pisac, sredinom četrdesetih godina «istin-ski» socijalist, član frankfurtske Nacionalne skupštine (krajnja levica). 101
- Hatzfeldt, Sophie, Gräfin von* (Sofija fon Hacfelt, grofica; 1805 - 1881) — prijateljica i pristalica Lassalleova. 29 42 136 149 150 154 157 162 163 177 237 508 513 521 522 523 527 532 - 537 538 540 546 552 604 610
- Hatzfeldt zu Trachenberg-Schönstein, Maximilian Friedrich Karl Franz, Graf von* (Maksimilijan Fridrih Karl Franc, grof od Hacfeltz u Trahenberg-Šenštajnu; 1813 - 1859) — pruski diplomat poslanik u Parizu. 480
- Haupt, Hermann Wilhelm* (Herman Vilhelm Haupt; rod. oko 1831) — trgovački pomoćnik, član Saveza komunista u Hamburgu; pre kelnskog procesa komunistima bio zatvoren, dao izdajničke izjave i bio oslobođen; pobeo u Braziliju. 423 482
- Hecker, Friedrich Franz Karl* (Fridrih Franc Karl Heker; 1811 - 1881) — advokat u Manhajmu, sitnoburžoaski demokrat, radikalni republikanac; jedan od vodećih ljudi baderskog ustanka u aprilu 1848. godine; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku, kasnije u SAD; kao pukovnik učestvovao u građanskom ratu u SAD na strani Severa. 146
- Heckscher, Martin* (Martin Hekšer) — nemački lekar u Mančesteru; lečio Engelsa. 45 48 65 67 100 105 418
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) — najznačajniji predstavnik klasične nemačke filozofije, s trajnim uticajem na čitavu Evropu; stvorio je filozofski sistem u kojem je prvi put — i to je njegova velika zasluga — celokupni prirodni, is-

torijski i duhovni svet prikazan kao jedinstven proces, tj. shvaćen u stalnom kretanju, promeni, preobražaju i razvitku, i u kojem je učinjen pokušaj da se dokaže unutarnja povezanost ovog kretanja i razvitka» (Engels). 107 147 188 192 230 372

Heilbronner, Karl (Karl Hajlbronner; 1789 - 1864) — bavarski pisac i putnik, predstavnik agresivnih težnji vladajućih austrijskih krugova; objavljivao članke u augsburškom listu »Allgemeine Zeitung«. 14

Heine, Heinrich (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) — poznati pesnik i strasni patriota, neprijatelj apsolutizma i feudalno-klerikalne reakcije, prvoborac za demokratsku nemačku književnost; blizak prijatelj porodice Marx. 27 57 447

Heintzmann, Alexis (Aleksis Hajncman; rod. oko 1812) — pravnik u Elberfeldu, liberalni političar, član odbora bezbednosti za vreme elberfeldskog ustanka maja 1849. godine, posle toga emigrant u Londonu; 1861. godine predsednik londonske grupe Nacionalnog udruženja. 161 165 166 174 175 178 548

Heinzen, Karl (Karl Hajncen; 1809 - 1880) — radikalni publicist, sitnoburžoaski demokrat, istupao protiv Marxa i Engelsa; godine 1849. kraće vreme učestvovala u badensko-falačkom ustanku; posle toga emigrirao u Švajcarsku, kasnije u Englesku, u jesen 1850. preselio u SAD. 11 44 517

Heise Heinrich (Hajnrh Hajze; umro oko 1860) — demokrat i publicist, jedan od redaktora lista »Hornisse« (1848 - 1850); učestvovala u revoluciji od 1848/49. u Nemačkoj, kasnije emigrant u Engleskoj; prijatelj Marxa i Engelsa. 16 19 418

Hennessy, John Pope (Džon Poup Hennesi; 1834 - 1891) — irski političar, član Parlamenta, konzervativac; po-

četkom šezdesetih godina predložio Parlamentu niz sitnih reformi za Irsku. 326

Henry, Thomas (Tomas Henri; 1807 - 1876) — engleski sudija. 31 32 396

Heraklit iz Efesa (oko 540. do oko 480. pre n. e.) — značajan grčki filozof, jedan od osnivača dijalektike. 53 150

Herbert, Sidney (Sidni Herbert) — engleski pravnik. 193 197

Herder, Johann Gottfried (Johan Gotfrid Herder; 1744 - 1803) — filozof istorije i religije, pisac, značajan teoretičar perioda Sturm-und-Dranga i nemačke klasike, predstavnik građanskog prosvetiteljstva 18. veka; posebne zasluge stekao svojom zbirkom narodnih pesama i dela »Briefe zur Beförderung der Humanität«. 61 146

Herwegh, Georg (Georg Herveg; 1817 - 1875) — jedan od najznačajnijih pesnika revolucije 1848. godine i početaka radničkog pokreta; prijatelj Marxov od 1842; posle februar-ske revolucije 1848. vodeći član Nemačkog demokratskog društva u Parizu, gde je — uprkos savetu Marxa i Engelsa da to ne čini — organizovao legiju nemačkih emigranata koja je aprila 1848. godine učestvovala u badenskom ustanku; dugogodišnji egzil u Švajcarskoj; godine 1863. opunomoćenik Opšteg nemačkog radničkog saveza za Švajcarsku; godine 1865. je raskinuo sa lasalovstvom, od 1869. do svoje smrti bio član Socijal-demokratske radničke partije (ajzenahovaca). 237 330 331 383 447

Hercen, Aleksandr Ivanovič (1812 - 1870) — poznati ruski revolucionarni demokrat, filozof, publicist, i pisac; od godine 1852. živeo u Engleskoj, gde je osnovao slobodnu rusku štampariju, izdavao časopis »Poljarnaja zvezda« i novine »Kolokol«. 199 296

- Heß, Mosses* (Mozes Hes; 1812 - 1875) — publicist i filozof, saosnivač i saradnik lista »Rheinische Zeitung«, jedan od osnivača »istinske« socijalizma, član Saveza pravednih, zatim Saveza komunista, od 1846. godine u otvorenom sukobu s Marxom i Engelsom; prilikom rascepa Saveza komunista, godine 1850, priključio se sektaškoj frakciji Willich-Schapper; počev od šezdesetih godina lasalovac. 55 330 331
- Heß, Sibylle* (rođ. *Pesch*) (Sibile Hes, rođ. Peš; 1820 - 1903) — supruga Mosesa Heßa. 80 606
- Heydt, August, Freiherr von der* (August, baron od Hajta; 1801 - 1874) — bankar u Elberfeldu, pruski državnik; ministar trgovine, zanatstva i javnih radova (decembar 1848. do 1862) i ministar finansija (maj-septembar 1862, te 1866 - 1869). 345
- Hiersemenzel, Karl Christian Eduard* (Karl Kristijan Eduard Hirzemencl; 1825 - 1869) — pravnik, od 1859. sudija u Berlinu; izdavač i redaktor lista »Preußische Gerichts-Zeitung«; prijatelj Ferdinanda Lassallea-a. 150 151
- Hill* (Hil) — nameštenik firme Ermen & Engels u Mančesteru. 241 280 290 367
- Hinckeldej, Karl Ludwig Friedrich von* (Karl Ludvig Fridrih fon Hinkeldej; 1805 - 1856) — pruski vladin činovnik, od 1848. godine predsednik policije u Berlinu, od 1853. rukovodilac odeljenja policije u ministarstvu unutrašnjih poslova. 153 423 482
- Hirsch, Wilhelm* (Vilhelm Hirš) — trgovački pomoćnik iz Hamburga, početkom pedesetih godina 19. veka pruski policijski agent u Londonu. 16 22 423 430 476 479 - 484
- Hirschfeld* (Hiršfeld) — vlasnik jedne štamparije u Londonu u kojoj su štampani list »Die Neue Zeite«, sedmični list »Herman« i godine 1860. Marxov pamflet »Herr Vogt«. 83 90 93 98 100 113 122 123 162
- Hobbes, Thomas* (Tomas Hobs; 1588 - 1679) — engleski filozof, predstavnik mehanističkog materijalizma; u njegovim socijal-političkim delima osećaju se antide-mokratske tendencije. 230
- Höchster* (Hekster) -- sin Ernsta Hermanna Höchstera, nameštenik bankarske kuće Koenigswarter u Parizu, kasnije jednog privatnog preduzeća u Londonu. 122 123
- Höchs.er, Ernst Hermann* (Ernst Herman Hekster; rođ. oko 1811) — advokat u Elberfeldu, sitnoburžoaski demokrat; za vreme majskog ustanka godine 1849. predsednik elberfeldskog odbora bezbednosti; posle poraza ustanka emigrirao u Pariz, kasnije se povukao iz političkog života. 119 122 123
- Hodde, Lucien de la* (*Delahodde*) (pseudonim: *Duprez* (Lisjen de la Od — Dipre; 1808 - 1865) — francuski publicist, član revolucionarnih tajnih udruženja za vreme restauracije i julске monarhije; policijski agent. 15 388 481
- Hohenzollern* (Hoencolern) — dinastija brandenburških izbornih kneževa (1415 - 1701), pruskih kraljeva (1701 - 1918) i nemačkih careva (1871 - 1918). 304 305 320
- Hollinger* (Holinger) — supruga Fidelity Hollingera. 30 395 396
- Hollinger, Fidelio* (Fidelio Holinger) — nemački emigrant, vlasnik štamparije u Londonu u kojoj je štampan list »Das Volk«. 26 30 - 32 394 - 396 398 412 - 416 418 435 450
- Hooker, Joseph* (Džozef Huker; 1814 - 1879) — američki general, abolicionist, pristalica Republikanske partije, za vreme građanskog rata u SAD komandovao jednim korpusom armije Potomak (1862), a zatim i celom armijom Potomak (od januara do juna 1863). 267 277 297 321

Hörfel, Gustav (Gustav Herfl) — austrijski sitnoburžoaski demokrat; od 1850. emigrant u Parizu, francuski policijski agent. 41 420

Horner, Leonard (Leonard Horner; 1785 - 1864) — engleski geolog, fabrički inspektor (1833 - 1859); kao nepodmitljivi branilac interesa radnika »stekao je besmrtnu zaslugu za englesku radničku klasu« (Marx). 6

Hugo, Victor-Marie (Viktor-Mari Igo; 1802 - 1885) — francuski pisac i vod progresivnog krila romantike (1827. do 1843) u borbi protiv reakcionarnog klasicizma; član Académie française (1841); posle februarske revolucije godine 1848. poslanik demokratske levice u ustavotvornoj i zakonodavnoj Nacionalnoj skupštini; posle državnog udara od 2. decembra 1851. proteran; 20 godina je živeo u egzilu u Briselu i na ostrvima Jersey i Guernsey. 352

Humboldt, Alexander, Freiherr von (Aleksander, baron fon Humboldt; 1769 - 1859) — značajni prirodoslovac univerzalnog obrazovanja, preduzimao istraživačka putovanja, humanist; u drugoj polovini svoga života bio u službi pruskog dvora; zaslužan je zbog ukazivanja pomoći berlinskom univerzitetu i akademiji, a rezultate svojih istraživanja širio je na popularno-naučan način. 57 459 471 485 523

Hurter, Reinhilde von vidi *Siebel, Reinhilde*

Huxley, Thomas Henry (Tomas Henri Haksli; 1825 - 1895) — poznati engleski prirodoslovac, biolog; prijatelj i pristalica Darwinov, popularisao je njegovo učenje. 293 308

Imandt, Peter (Peter Imant) — nastavnik u Krefeldu, demokrat; učestvovao u revoluciji 1848/49; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku, a zatim u Englesku; član Saveza komunista; pristalica Marxa

i Engelsa. 16 28 102 182 247 249 267 421 606

Imbert, Jacques (Žak Ember; 1793 - 1851) — francuski socijalist; godine 1834. učestvovao u lionskom ustanku; četrdesetih godina emigrant u Belgiji, potpredsednik briselske Association démocratique; posle februarske revolucije 1848. komandant Tiljerija. 448

Itzig vidi *Lassalle, Ferdinand*

Ives, Malcolm (Malkolm Ajvz) — američki novinar, pristalica Demokratske partije, od kraja pedesetih godina saradnik lista »New-York Herald«. 201

Jackson, Thomas Jonathan (Tomas Džonatan Džekson; 1824 - 1863) — američki general; za vreme građanskog rata u SAD komandovao trupama Juža u Virdžiniji (1861 - 1863), posle bitke na reci Bal-ran (jul 1861) dobio nadimak Stonewall (kameni zid). 235 261 264

Jacobi, Abraham (Abraham Jakobi; 1830 - 1919) — lekar, član Saveza komunista, optužen na kelnskom procesu komunistima godine 1852; porotni sud ga je oslobodio, ali je zbog »uvrede veličanstva« ostao u zatvoru; 1853. emigrirao u Englesku, zatim u SAD, gde je u štampi propagirao ideje marksizma; krajem pedesetih godina povukao se od političke aktivnosti u radničkom pokretu; u građanskom ratu učestvovao na strani Severa; kasnije je bio predsednik Akademije medicinskih nauka u Njujorku (1885 - 1889), profesor i predsednik niza medicinskih nastavnih ustanova, autor medicinskih i medicinsko-istorijskih rasprava. 368 437 446

James, Edwin John (Edvin Džon Džems; 1812 - 1882) — engleski advokat, član Parlamenta; 1858. istupio kao branilac Simon-François Bernarda; u jesen 1860. putovao u Garibaldijev logor. 27 94

- Jardine, David* (Dejvid Džardin; 1794 - 1860) — engleski pravnik, od 1839. policijski sudija u Londonu. 484
- Jecker, Jean-Baptiste* (Žan-Batist Žeker; oko 1810 - 1871) — švajcarski bankar, godine 1862. primio francusko državljanstvo; bio je povezan sa vladajućim krugovima bonapartističke Francuske, učestvovalao u organizaciji francuske intervencije u Meksiku; ubili ga francuski komunari. 215 216 300
- Johnston, Joseph Eggleston* (Džozef Egleston Džonston; 1807 - 1891) — američki general, učestvovao u ratu protiv Meksika (1846 - 1848); za vreme građanskog rata u SAD komandovao je trupama Juga u Virđiniji (1861/1862), kasnije u Tene-siju i Misisipiju. 203
- Jones, Ernest Charles* (Ernest Čarls Džouns; 1819 - 1869) — engleski proleterski pesnik i publicist, vod levog krila čartista, jedan od redaktora lista »The Northern Star«, izdavač čartističkih listova »Notes to the People« i »The People's Paper«; do pedesetih godina prisan s Marxom i Engelsom; godine 1858. je, zahvaljujući kompromisu, čartiste vezao uz građanske radikale, što je dovelo do privremenog udaljavanja od Marxa i Engelsa. 27 358 369 376 377 434 443 449 486 535 585
- Jottrand, Lucien-Léopold* (Lisijen-Leopol Žotran; 1804 - 1877) — belgijski pravnik i publicist, četrdesetih godina sitnoburžoaski demokrat; poslanik belgijskog Nacionalnog kongresa; godine 1847. predsednik Association démocratique u Briselu. 443 448
- Juárez, Benito Pablo* (Benito Pablo Huares; 1806 - 1872) — meksički državnik, borac za nacionalnu nezavisnost svoje zemlje, vod liberalne partije za vreme građanskog rata (1858 - 1860) i intervencije u Meksiku (1861 - 1867); predsednik republike Meksiko (1858 - 1872). 215 216
- Juch, Hermann* (Herman Juh) — novinar, sitnoburžoaski demokrat, emigrant u Londonu, pristalica Kin-kelov; od 1859. godine redaktor sedmičnog lista »Hermann«. 15 16 30 161 165 211 430 479
- Julijan, Flavius Claudius Julianus* (nazvan Apostata) (332 - 363) — rimski car (361 - 363). 555
- Juta, Johan Carel* (Johan Karel Juta; 1824 - 1886) — holandski kandidat za notara, knjižar i izdavač u Kapštatu; oženjen Marxovom sestrom Louisom. 125 572
- Juta, Louise* (Luize Juta; 1821 - oko 1893) — sestra Karla Marxa, supruga Johana Carela Juta. 125 572
- Kapp, Friedrich* (Fridrih Kap; 1824 - 1884) — istoričar i političar, sitnoburžoaski demokrat, učestvovao u revoluciji 1848/49; godine 1850. emigrirao u SAD. 264
- Karadžić, Vuk Stefanović* (1787 - 1864) — srpski lingvist i folklorist, osnivač modernog srpskog jezika; autor prve gramatike i rečnika srpskog jezika; pisao radove o srpskoj etnografiji i istoriji. 316
- Katarina II* (1729 - 1796) — ruska carica (1762 - 1796). 196 313 314 365
- Keil, Ernst* (Ernst Kajl; 1816 - 1878) — publicist, izdavač i knjižar, sitnoburžoaski demokrat, osnivač časopisa »Gartenlaube«. 121 211
- Kertbény, Karl Maria* (zapravo: Ben-kert) (Karl Marija Kertbenji-Benkert; 1824 - 1882) — mađarski pisac, građanski liberal, održavao odnose sa vodećim ličnostima revolucije 1848/49. 361
- Kinglake, Alexander William* (Aleksander Viljem Kinglejk; 1809 - 1868) — engleski istoričar i

- političar, liberal; član parlamenta (1858 - 1868). 73 299 321 325 350
- Kinkel, Gottfried** (Gotfrid Kinkel; 1815 - 1882) — pesnik i publicist, sitnoburžoaski demokrat, godine 1849. učestvovao u badensko-falačkom ustanku; pruski sud ga je osudio na doživotnu robiju, pobjegao iz zatvora i emigrirao u Englesku; jedan od vođa sitnoburžoaskih emigranata u Londonu; izdavač časopisa »Hermann« (1859), borio se protiv Marxa i Engelsa. 6 15 24 25 37 124 130 134 137 144 157 161 165 174 175 178 179 211 223 265 266 388 420 433 445 511
- Kinkel, Johanna** (rođena Mockel) (Johana Kinkel, rođ. Mokl; 1810 - 1858) — pisac, supruga Gottfrieda Kinkela. 144 145 439
- Klapka, György** (Đerd Klapka; 1820 - 1892) — mađarski general, za vreme revolucije 1848/49. komandovao jednom mađarskom armijom; od juna do septembra 1849. komandant tvrđave Komorn; emigrirao 1849; pedesetih godina bio u vezi sa bonapartističkim krugovima, godine 1867, posle amnestije, vratio se u Mađarsku. 215 334 379 390 391 429 433 456 512 595 596
- Klein, Johann Jacob** (Johan Jakob Klajn; oko 1818 - oko 1895. ili 1897) — lekar u Kelnu, član Saveza komunista, godine 1852. opušten na procesu komunistima u Kelnu, porotni sud ga oslobodio; pomogao Engelsu februara 1865. u propagandi za delo »Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija«. 155 223 225
- Klings, Karl** (oko 1825. do posle 1874) — metalski radnik, član Saveza komunista. Maja 1863, prilikom osnivanja Opšteg nemačkog radničkog saveza, član predsedništva i jedan od vođa opozicije protiv Lassalle-a; 1865. je emigrirao u Ameriku i tamo aktivno učestvovao u radu sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Čikagu. 361
- Knorsch (Knorš)** — advokat; 1860. predsednik Prosvetnog udruženja u Diseldorfu. 83
- Koenigsvarter, Adolph** (Adolf Kenigsvarter; 1815 - 1878) — francuski bankar, poslanik Zakonodavne skupštine (1852 - 1863). 122
- Kolatschek, Adolph** (Adolf Kolaček; 1821 - 1889) — austrijski novinar i političar, godine 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine, sitnoburžoaski demokrat; izdavač lista »Deutsche Monatsschrift« (1850/1851) i časopisa »Stimmen der Zeit« (1858 - 1862); godine 1862. osnovao je novine »Botschafter«. 96 98 100 101 104 137 114 179 182
- Koller (Koler)** — suvlasnik izdavačkog preduzeća Petsch & Co. u Londonu. 184 193 198 200 204 215
- Kölliker, Albert von** (Albert fon Keli-ker; 1817 - 1905) — anatom i zoolog, profesor univerziteta u Virzburgu. 372
- Komp, Albrecht** (Albreht Komp) — emigrant u SAD, od 1857. godine jedan od vođa nemačkog »Communist Club« u Njujorku; prijatelj Josepha Weydemeyera. 431
- Konstantin, Nikolajevič, veliki knez** (1827 - 1892) — drugi sin cara Nikole I, veliki admiral, bio na čelu ministarstva mornarice (1853 - 1881) i flote (1855 - 1881); namesnik Poljske (1862/1863). 333
- Köppen, Karl Friedrich** (Karl Fridrih Kepen; 1806 - 1863) — radikalni publicist i istoričar, mladohegelovac; pisao dela o budizmu, prijatelj Marxa i Engelsa. 153
- Korn, Adolf** (1822 - 1904) — pruski oficir (do 1845); učestvovao u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku, a 1857. godine u Argentinu. 420

Koscielski, Wladyslaw (Vladislav Koščelski; 1818 - 1895) — poljski demokrat, učestvovao 1848. u narodno-oslobodilačkom pokretu u velikom vojvodstvu Poznanj, održavao kontakt s redakcijom lista »Neue Rheinische Zeitung«; kasnije postaje pristalica Czarotorskog, onda bonapartist, i kao takav je učestvovao u krimskom ratu. 307 309 392 439

Kosel, Esther (Ester Kozel; oko 1786 - 1865) — sestra oca Karla Marxa. 340 571

Kossuth, Lajos (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vod mađarskog narodno-oslobodilačkog pokreta, u toku revolucije 1848/49. bio je na čelu buržoasko-demokratskih snaga, šef mađarske revolucionarne vlade, posle poraza revolucije emigrirao; pedesetih godina tražio pomoć od bonapartističkih krugova. 88 94 215 310 334 344 388 390 393 433 452 481 487 493 507 535

Kras, Marko Licinije (oko 1115 - 53. pre n. e.) — rimski političar i vojskovođa; godine 71. pre n. e. ugušio Spartakov ustanak; bio je dva puta konzul.

Krause, Carl Friedrich August vidi *Fleury Charles*

Krause, Friedrich August (Fridrih August Krauze; umro 1834) — obučar, otac Fleury-Krausea. 481

Kugelmann, Ludwig (Ludvig Kugelman; 1828 - 1902) — lekar u Hannoveru, učesnik u revoluciji 1848/49; aktivni član Međunarodnog udruženja radnika; od 1862. do 1874. se dopisivao sa Marxom, pomagao pri izdavanju i širenju »Kapitala«; prijatelj Marxa i Engelsa. 305 307

Kuhlmann, Georg (Georg Kulman) — šarlatan koji se izdavao za proroka i među nemačkim zanatlijama i Weitlingovim pristalicama u Švajcarskoj religioznim frazama propovedao »istinski« socijalizam; kas-

nije se ispostavilo da je provokator u službi austrijske vlade. 10

Küpper (Kiper) — vlasnik jedne gostionice u Diseldorfu. 96

Laboulaye, Edouard René Lefèvre de (Eduar Rene Lefevr de Labule; 1811 - 1883) — francuski pravnik, publicist i političar, buržoaski liberal. 341

Lacambre, Cyrill (Siril Lakambr) — francuski lekar, šezdesetih godina emigrant u Španiji; prisran prijatelj Louis-Auguste-a Blanquija. 546

Ladendorf(f), August (August Ladendorf) — sin jednog od senatora iz Prenclaua, buržoaski demokrat, za vreme revolucionarnih godina dugo predsednik jednog narodnog udruženja u Berlinu; pruska vlada ga je uvukla u jednu isprovociranu zaveru i godine 1853. je bio osuđen na pet godina robije. 481

La Farina, Giuseppe (Đuzepe La Farina; 1815 - 1863) — italijanski političar, publicist i istoričar, buržoaski liberal; godine 1848/49. jedan od vođa revolucionarnog pokreta na Siciliji, 1860. (do jula) Cavourov emisar na Siciliji, savetnik namesnika Sicilije (od oktobra 1860. do januara 1861). 71 512

Lamoričère, Christophe-Louis-Leon Ju-chault de (Kristof-Luj-Leon Žišo de Lamorisjer; 1806 - 1865) — francuski general i političar, umereni republikanac; u toku tridesetih i četrdesetih godina učestvovao u osvajanju Alžira, aktivno učestvovao u ugušivanju pariskog junskog ustanka 1848; posle državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske; godine 1860. komandovao papskom armijom. 87 88 91

Langiewicz, Marian (Marian Langjevič; 1827 - 1887) — general u toku poljskog januarskog ustanka 1863/1864, od 10. do 20. marta 1863. diktator po nalogu »belih«; 20. marta

- pobegao u Austriju, gde je bio uhapšen i zatvoren do 1865. godine. 299 305 307
- Lapiński, Teofil* (Teofil Lapinski; 1826 - 1886) — pukovnik, učestvovao u narodnoslobodilačkom pokretu u Poljskoj; učesnik u revoluciji 1848/49. u Madarskoj i u krimskom ratu na strani Turske; borio se protiv carističke Rusije u Čerkeskoj (1857/1858); emigrant u Londonu, Marxu dobavljaio informacije o Poljskoj; godine 1863. bio na čelu jedne neuspele ekspedicije organizovane radi podrške poljskim ustanicima. 331 - 334
- L'Aspée, Henry de* (Anri de l'Aspe) — policijski činovnik iz Vizbadena; početkom pedesetih godina emigrirao u London, doprineo je raskrinkavanju provokatorskih metoda pomoću kojih je ruska policijska država inscenirala proces komunista u Kelnu. 480
- Lassal, Heimann* (Hajmann Lasal; umro 1862) — trgovac; otac Ferdinanda Lassalle-a. 256 283 559
- Lassalle, Ferdinand* (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) — učestvovao u revoluciji 1848/49, otada poznat sa Marxom i Engelsom; do 1862. godine u praksi specifični pruski vulgarni demokrat s jakim bonapartističkim sklonostima* (Engels). Lassalle-ova istorijska zasluga je što je osnivanjem Opšteg nemačkog radničkog saveza, maja 1863. godine, udovoljio težnjama naprednih radnika da se organizaciono odvoje od liberalne buržoazije. On, međutim, radničkoj klasi nije dao revolucionarnu perspektivu, već je stvarao iluziju da se uz pomoć junkerske pruske države na miran način može doći do socijalizma. Ova ideologija »kraljevsko-pruskog vladinog scijalizma« navela je Lassalle-a na paktiranje s Bismarckom i junkersko-krupnoburžoaskim pruskim militarizmom, kao i do zauzimanja za uspostavljanje nemačkog jedinstva »odozgo«, uz hegemoniju pruske države. 7 10 11 12 15 17 - 19 21 24 - 26 28 29 37 39 42 52 53 55 59 64 65 67 68 83 - 87 88 98 101 120 136 - 138 142 - 144 148 - 152 157 162 166 169 177 180 183 188 199 202 228 230 232 - 234 237 - 239 241 246 248 250 - 259 261 263 267 269 270 273 283 288 309 312 313 315 317 318 321 322 - 325 330 335 346 361 364 366 379 380 382 383 393 402 508 514 522 - 525 527 532 533 539 540 545 565 595 - 597 604 605 608
- Lee, Robert Edward* (Robert Edvard Li; 1807 - 1870) — američki general, učesnik u ratu SAD protiv Meksika (1846 - 1848), učestvovao je u ugušivanju ustanka Johna Browna; za vreme građanskog rata u SAD komandovao je trupama Juga u Virdžiniji (1862 - 1865), glavnokomandujući armije Juga (od februara do aprila 1865). 300 326 358 359 366 380
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von* (Gotfrid Vilhelm baron fon Lajbnic; 1646 - 1716) — filozof idealista, matematičar, fizičar, diplomat; značajan učenjak u skoro svim naukama; inicijator osnivanja berlinske Akademije nauka i njezin prvi predsednik. 465
- Lelewel, Joachim* (Joachim Lelevel; 1786 - 1861) — poljski istoričar i revolucionar, vođ buržoasko-demokratskog krila u toku poljskog ustanka 1830/31, zatim vođ demokratske poljske emigracije, godine 1837. je osnovao Udruženje poljskih emigranata, koje se godine 1846. priključilo Poljskom demokratskom društvu. 443 448 464
- Lenchen* vidi *Demuth, Helene*
- Lepsius, Karl Richard* (Karl Richard Lepsius; 1810 - 1884) — egiptolog. 152
- Lesner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) — krojački kalfa; član Saveza komunista, učestvovao u revoluciji 1848/49; na kelnskom procesu komunistima osuđen na tri godine robjice; od 1856. godine emigrant u Londonu, član Nemačkog

- udruženja za obrozovanje radnika u Londonu i Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; aktivno se borio za Marxovu liniju; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 5
- Levasseur, René (de la Sarthe)* (René Levaser de la Sart; 1747 - 1834) — lekar, učesnik u francuskoj revoluciji, jakobinac; autor dela «Mémoires» o francuskoj revoluciji. 464
- Levy, Gustav* (Gustav Levi) — socijalist iz rajnske provincije, jedan od najaktivnijih agitatora Opšteg nemačkog radničkog saveza; kao delegat diseldorfskih radnika bio je 1853. i 1856. godine kod Marxa u Londonu. 431 438
- Levy, Joseph Moses* (Džozef Mouzis Levi; 1812 - 1888) — jedan od osnivača i izdavač lista «The Daily Telegraph». 83
- Lewald, Otto* (Oto Levald; 1813 - 1874) — advokat, brat Fanny Lewald. 430
- Lewald - Stahr, Fanny* (Fani Lewald - Štar; 1811 - 1889) — pisac. 439
- Lewis, Sir George Cornewall* (ser Džordž Kornvol Ljuis; 1806 - 1863) — britanski državnik; vigovac; sekretar ministarstva finansija (1850 - 1852), ministar finansija (1855 - 1858), ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1861) i ministar rata (1861 - 1863). 210
- Liebig, Justus, Freiherr von* (Justus Libig, baron; 1803 - 1873) — hemičar, poznat po radovima iz teorije, posebno organske i analitičke hemije, kao i o primeni hemije u poljoprivredi. 57
- Liebknecht, Ernestine* (Ernestine Liebkneht; umrla 1867) — prva žena Wilhelma Liebknechta. 104 611
- Liebknecht, Wilhelm* (Vilhem Liebkneht; 1826 - 1900) — jedan od najznačajnijih vođa nemačke socijaldemokratije; učesnik u revoluciji 1848/49; najpre je emigrirao u Švajcarsku, zatim u Englesku, tamo po-
- staje član Saveza komunista i prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; godine 1862. se vratio u Nemačku. Kao član Međunarodnog udruženja radnika, propagandist i agitator marksizma; 1869. godine učestvuje u osnivanju Socijaldemokratske radničke partije, odgovorni urednik lista «Vorwärts»; član Severnonemačkog rajhstaga (1867 - 1870) i Nemačkog rajhstaga (1874 - 1900); za vreme nemačko-francuskog rata istupao aktivno protiv pruskih aneksionističkih planova i za odbranu Pariske komune; kao odlučan protivnik pruskog militarizma zalagao se za ujedinjenje Nemačke revolucionarno-demokratskim putem. 5 28 29 31 32 40 47 48 104 111 115 119 145 364 365 366 368 370 375 376 383 388 395 396 398 400 405 407 408 412 413 414 415 - 417 427 450 482 - 484 573
- Lincoln, Abraham* (Abraham Linkoln; 1809 - 1865) — američki državnik, saosnivač Republikanske partije, predsednik SAD (1861 - 1865); za vreme građanskog rata sproveo je niz važnih buržoasko-demokratskih mera; aprila 1865. ga je ubio jedan plaćenik robovlasnika. 159 165 195 236 249 267 268 274 306 381 383
- Lippe, Leopold, Graf zur* (Leopold Lippe, grof; 1815 - 1889) — pruski državnik, pravnik, godine 1860. državni tužilac u Berlinu, ministar pravde (1862 - 1867). 471
- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rođ. oko 1824) — stolar, predstavnik nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, član Saveza komunista i Nemačkog udruženja za obrozovanje radnika u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1867. i 1871/1872); prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 48
- Loening* (Lening) — nemački izdavač. 415
- Lommel, Georg* (Georg Lomel) — sitnoburžoaski demokrat, učestvoval je aprila 1848. godine u baden-

- skom ustanku; posle toga je emigrirao u Švajcarsku; pomagao je Marxu pri prikupljanju materijala za njegov pamflet »Herr Vogt«. 42 44 45 52 55 57 59 69 71 100 114 115 465 477 489
- Lord, Perceval Barton* (Persivel Barton Lord; 1808 - 1840) — engleski lekar i diplomat. 372
- Lormier, Marie* (Mari Lormije) — poznanica porodice Marx. 585
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (Luj - Filip, vojvoda Orleanski; 1773 - 1850) — francuski kralj (1830 - 1848). 306 441
- Ludwig III* (Ludvig III; 1806 - 1877) — suregent (1848), veliki vojvoda henseski (1848 - 1877). 227
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj (1643 - 1715). 543
- Louis XVI* (Luj XVI; 1754 - 1793) — francuski kralj (1774 - 1792), pogubljen za vreme francuske revolucije. 276
- Lukul, Lucije Licinije* (oko 106. do oko 57. pre n. e.) — rimski vojskovođa, konzul; poznat po svome bogatstvu i bogatim trpezama. 147
- Lüning, Otto* (Oto Liming; 1818 - 1868) — lekar i publicist; sredinom četrdesetih godina predstavnik »istinskog« socijalizma; redaktor lista »Neue Deutsche Zeitung«; posle 1866. nacionaliberal. 21
- Lupus* vidi *Wolff, Wilhelm*
- Lützow, Adolf, Freiherr von* (Adolf Licov, baron; 1782 - 1834) — pruski oficir, učesnik u ratu protiv Napoleonove Francuske. 221
- Lyell, Sir Charles* (ser Čarls Lajel; 1797 - 1875) — engleski naučnik, geolog. 308 315
- MacDonald* (Mekdonald) — engleski oficir koji je septembra 1860. uhapšen u Bonu i doveden pred sud zato što se suprotstavio lokalnim vlastima. 161 165 211 535
- Machiavelly, Niccolo* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) — italijanski političar, istoričar i pisac; ideolog italijanske buržoazije u periodu nastanka kapitalističkih odnosa. 165
- Mackay, Charles* (Čarls Mekej; 1814 - 1889) — škotski pesnik, pisac i novinar; njujorški dopisnik lista »The Times« (1862 - 1865). 282 300
- Mädler, Johannes Heinrich von* (Johanes Hajnrih fon Madler; 1794 - 1874) — astronom. 211
- Majewski, Karol* (Karol Majevski; 1833 - 1897) — predstavnik poljskog narodnooslobodilačkog pokreta, član direkcije »beli«; od juna do septembra 1863. šef »bele« nacionalne vlade. 333
- Malthus, Thomas Robert* (Tomas Robert Maltus; 1766 - 1834) — engleski sveštenik, ekonomist, ideolog veleposedničke aristokratije koja se poburžoazila, apologet kapitalizma, postavio je teoriju o prenaseljenosti, koja je trebalo da opravda bedu radnika u kapitalizmu. 229 230
- Maneto* (kraj 4. do početka 3. veka pre n. e.) — staroegipatski sveštenik u Heliopolisu i istoričar, na starogrčkom je napisao delo o »Istoriji Egipta« pri čemu je koristio dokumente iz egipatske arhive. 152
- Manhattan* vidi *Scoville, Joseph Alfred*
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor, baron fon Mantojfel; 1805 - 1882) — pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), učestvovao u oktroisanju Ustava decembra 1848. i u uvođenju reakcionarnog troklasnog sistema (1849); ministar-predsednik i ministar inostranih poslova (1850 - 1858); član pruske Narodne skupštine (1859 - 1860), godine 1864. je dobio mesto u Gornjem domu. 133 153

- Marie-Antoinette* (Mari-Antoanet; 1755 - 1793) — francuska kraljica (1774 - 1793), supruga Louis-a XVI; smaknuta za vreme francuske revolucije. 96
- Marilley, Étienne* (Etjen Marije; 1804 - 1889) — biskup frajburški u Švajcarskoj (1846 - 1879), duhovni vod antidemokratskog ustanka od 24. oktobra 1848. u Frajburgu. 420
- Mario, Alberto* (1825 - 1883) — italijanski političar i publicist, godine 1860. učestvovao u revolucionarnoj Garibaldijevoj vojni u južnoj Italiji. 557
- Marotzki* (Marocki) — protestantski sveštenik u Mančesteru. 583 584
- Marriet* (Marijet) — zet Rodea. 585
- Marriet, Thekla* (Tekla Marijet) — kći Rodea, supruga Marrietova. 585
- Marx, Eleanor (Tussy)* (Elenor Marks — Tusi; 1855 - 1898) — najmlada kći Karla Marxa, u toku osamdesetih i devedesetih godina predstavnik engleskog i međunarodnog radničkog pokreta; od 1884. godine udata za Edwarda Avelinga. 111 179 211 289 292 309 314 315 338 358 360 362 374 574 577 579 580 583 584 589 595 611
- Marx, Heinrich* (Hajnrih Marks; 1782 - 1838) — otac Karla Marxa; advokat, kasnije pravni savetnik u Trijeru. 443 447 571
- Marx, Henriette* (Henrijete Marks; 1787 - 1863) — majka Karla Marxa. 107 148 181 211 285 336 340 534 571 572 605
- Marx, Jenny* (rod. von Westphalen) (Dženi Marks, rod. fon Vestfalen; 1814 - 1881) — supruga i saborac Karla Marxa. 10 20 75 93 100 103 104 107 110 112 115 117 119 121 129 144 - 146 148 182 186 189 191 192 193 194 201 203 211 229 258 279 282 288 289 292 311 335 344 369 371 374 375 377 392 424 429 434 437 442 450 494 498 506 507 509 511 513 514 525 540 549 585 591
- Marx, Jenny* (Dženi Marks; 1844 - 1883) — najstarija kći Karla Marxa, novinar, predstavnik međunarodnog radničkog pokreta, odigrala je značajnu ulogu u borbi irskog naroda za nezavisnost; godine 1872. se udala za Charles-a Longuet-a. 198 200 203 209 211 214 219 220 227 231 232 236 248 250 258 261 263 266 267 274 288 289 292 311 317 320 322 326 330 333 351 359 364 371 374 375 384 572 579 580 589 595
- Marx, Laura* (Laura Marks; 1845 - 1911) — druga kći Karla Marxa, godine 1868. se udala za Paula Lafargue-a; bila je aktivna u francuskom radničkom pokretu. 203 289 292 330 374 384 580 585 595
- Mason, James Murray* (Džems Meri Mejsn; 1798 - 1871) — američki političar, posednik plantaža, robovlasnik, predsednik Komisije za inostrane poslove američkog senata; godine 1861. ga je Konfederacija poslala u diplomatsku misiju u Englesku; predstavnik Konfederacije u Londonu (1862 - 1865). 195
- Massol, Marie-Alexandre* (Mari-Aleksandr Masol; 1805 - 1875) — francuski novinar, utopijski socijalist; godine 1833/34. posetio Egipat i Siriju; od 1848. do 1850. saradnik novina »La Réforme« i »Voix du Peuple«; prijatelj Proudhonov. 279 282
- Mastermann, John* (Džon Masterman; oko 1782 - 1862) — engleski bankar i političar, torijevac; član Parlamenta. 280 281
- Maupas, Charlemagne-Emile de* (Šarلمانj-Emil de Mopa; 1818 - 1888) — francuski advokat, bonapartist, policijski prefekt Pariza (1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar policije (1852/1853). 481

- Maynard* (Mejnard) — američki oficir, za vreme građanskog rata u SAD agent Juga. 201
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski buržoasko-demokratski revolucionar, jedan od vođa narodnooslobodilačkog pokreta u Italiji; godine 1849. šef provizorne vlade Rimske Republike; 1850. jedan od osnivača centralnog odbora Evropske demokratije u Londonu; pedesetih godina istupio protiv mešanja bonapartiističke Francuske u oslobodilačku borbu italijanskog naroda. 81 88 140 146 183 238 310 500 511
- McClellan, George Brinton* (Džordž Brinton Meklelen; 1826 - 1885) — američki general i predsednik železničke kompanije Ohajo-Misisipi; pristalica demokratske partije, zauzimao se za kompromis sa robovlasnicima Juga; za vreme građanskog rata u SAD glavnokomandujući armije Severnih država (novembar 1861. do mart 1862) i zapovednik armije Potomak (od marta 1862. do novembra 1862), godine 1864. kandidat za predsednika. 201 213 215 219 220 221 226 234 235 249 262 267 274 277 278 282
- McDowell, Irvin* (Irvin Mekdauel; 1818 - 1885) — američki general, za vreme građanskog rata zapovedao trupama Severa u Virdžiniji (1861 - 1862). 213 226 235
- McElrath, Thomas* (Tomas Mekelrat; 1807 - 1888) — američki pravnik, izdavač i političar, pristalica abolicionista; saosnivač i komercijalni direktor lista »New-York Daily Tribune« (1841 - 1857). 215
- Medici del Vacello, Giacomo* (Đakomo Mediči del Vačelo; 1817 - 1882) — italijanski general, aktivni učesnik narodnooslobodilačkog rata 1848/49. i u odbrani Rimske Republike (od aprila do jula 1849); godine 1860. je učestvovao u revolucionarnoj Garibaldijevoj vojni u južnoj Italiji. 179 180
- Meißner, Otto Karl* (Oto Karl Maj-sner; 1819 - 1902) — hamburški izdavač, izdao je »Kapital« i druge spise Marxa i Engelsa. 67 68 70 93 95 498
- Melchior, Julius* (Julijus Melhior) — radnik iz Solingena, član Opšteg nemačkog radničkog saveza, godine 1864. emigrirao u SAD. 361 367 368
- Mellinet, François* (Fransoa Meline; 1768 - 1852) — belgijski general francuskog porekla; jedan od vođa belgijske buržoaske revolucije godine 1830. i demokratskog pokreta u Belgiji, počasni predsednik Association démocratique u Briselu. 464
- Mensikov, Aleksandr Sergejevič, knez* (1787 - 1869) — ruski oficir i državnik, godine 1853. izvanredni ambasador u Carigradu, glavnokomandujući suvozemnih i pomorskih snaga na Krimu (od 1853. do februara 1855). 205
- Meyen, Eduard* (Eduard Majen; 1812 - 1870) — publicist, mladohegelovac, sitnoburžoaski demokrat; redaktor lista »Berliner Reform« (1861 - 1863); kasnije nacionalliberal. 125 127 129 137
- Meyer* (Majer) — bankarska firma u Berlinu. 257 263 562
- Mieroslawski, Ludwik* (Ludvik Mjeroslawski; 1814 - 1878) — oficir, pisac i vod u poljskom narodnooslobodilačkom pokretu; učesnik novembarskog ustanka 1830/31. u kongresnoj Poljskoj; u emigraciji član Centralizacije Poljskog demokratskog društva, predviđen za vođa ustanka planiranog za godinu 1846, no ranije je uhapšen i kao glavnooptuženi u berlinskom procesu Poljacima osuđen na smrt; po izbivanju revolucije godine 1848, u martu ga revolucionarne berlinske zanatlije i rədnici oslobadaju iz zatvora; godine 1848. postaje vod velikopoljskog ustanka, ustanka na Siciliji (početkom 1849) i komandant badensko-falačke revolucio-

- narne armije (1849); kasnije bonapartist i protivnik poljske revolucionarne demokratije i njezinog saveza sa ruskim revolucionarnim demokratima; februara 1863. godine nekoliko dana diktator januarskog ustanka, posle ustanka emigrirao u Francusku. 299 307 309 512
- Mill, John Stuart* (Džon Stjuart Mill; 1806 - 1873) — engleski ekonomist i pozitivistički filozof, nastavio je Ricardovo učenje i propovedao harmoniju interesa buržoazije i interesa radničke klase. On je želeo da protivurečnosti kapitalizma razreši reformom odnosa raspodele. 362
- Milner, Gibson* vidi *Gibson, Thomas Milner*
- Miquel, Johannes von* (Johanes fon Mikel; 1828 - 1901) — advokat i bankar, političar do 1852. godine član Saveza komunista, kasnije je stao na stranu buržoazije; godine 1859. saosnivač Nacionalnog udruženja, a od 1867. jedan od vođa desnog krila Nacional liberalne partije. 86 265 501
- Mirabeau, Honoré-Gabriel-Victor Riquetti, conte de* (Onore-Gabrijel-Viktor-Riketi, grof od Miraboa; 1749 - 1791) — političar francuske revolucije, borac za interese krupne buržoazije i plemstva koje se poburžoazilo. 154
- Miramón, Miguel* (Migel Miramon; 1832 - 1867) — meksikanski general, jedan od vođa konzervativne partije i vod kontrarevolucionarnog ustanka protiv vlade liberala, šef ustaničke vlade (1859/60); 1862 - 1867. je podržavao francuske intervencioniste i njihovog kandidata Maximiliana; streljali ga meksikanski republikanci. 215
- Mirès, Jules-Isaac* (Žil-Isak Mire; 1809 - 1871) — francuski bankar. 606
- Mitchel, Ormsby MacKnight* (Ormsbi Meknajt Mičel; 1809 - 1862) — američki astronom, direktor opservatorije u Sinsinatiju (1845 - 1859); za vreme gradanskog rata u SAD general u armiji Severa (1861/1862). 226
- Mitri lat VI Eupator* (132 - 63. pre n. e.) kralj Ponta (u Maloj Aziji), vodio tri rata protiv Rima; u toku trećeg rata (74 - 63. pre n. e.) pretrpeo je više poraza, najpre od Lukula, zatim od Pompeja. 147
- Mochel* vidi *Kinkel, Johanna*
- Mocquard, Jean-François-Constant* (Žan-Fransoa-Konstant Mokar; 1791 - 1864) — francuski političar i literat, aktivni učesnik u državnom udaru od 2. decembra 1851; od 1848. godine vodio je kancelariju i bio lični sekretar Louis-a Bonaparte. 453
- Moll, Friedrich* (Fridrih Mol; oko 1835 - 1871) — radnik iz Solingena, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika, emigrirao 1864. godine u SAD, jedan od osnivača Nemačkog prosvetnog udruženja u Njujorku; vratio se u Nemačku, član Međunarodnog udruženja radnika, delegat na Kongresu u Ženevi (1866). 361 367 368
- Monk (Monck), George, Duke of Albemarle* (Džordž Monk, vojvoda od Elbimarla; 1608 - 1670) — engleski general, jedan od vođa buržoaske revolucije u 17. veku; godine 1660. je podržao restauraciju monarhije u Engleskoj. 282
- Monrad, Ditlev Gothard* (1811 - 1887) — danski biskup i političar, ministar kulture i nastave (1848. i 1859 - 1863), ministar-predsednik i ministar finansija (1863/1864), pedesetih godina vod Nacional liberalne partije. 590
- Montagu, Robert, Lord* (Robert Montegiu, lord; 1825 - 1902) — engleski političar, konzervativac, član Parlamenta. 16^c

- Montijo, Eugénie* vidi *Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba*
- Morny, Charles-August-Louis-Joseph, duc de* (Šarl-Ogist-Luj-Žozef, vojvoda od Mornija; 1811 - 1865) — polubrat Napoleona III, francuski političar, bonapartist, poslanik zakonodavne skupštine (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova (od decembra 1851. do januara 1852); predsednik zakonodavnog tela (Corps législatif) (1854 - 1856. i 1857 - 1865). 216
- Morril, Justin Smith* (Džastin Smit Moril; 1810 - 1898) — američki političar, pristalica Republikanske partije, član Kongresa (1855 - 1867); godine 1860. predložio — 1861. prihvaćeni i po njemu nazvani — Zakon o zaštitnim carinama (Morril Tariff Act). 224
- Mügge, Theodor* (Teodor Mige; 1806 - 1861) — pisac i publicist, mladohegelovac. 153
- Müller, Georg* (Georg Miler) — godine 1860. predsednik Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu. 426 442
- Müller, Wilhelm* (pseudonim: *Wolfgang Müller von Königswinter*) (Vilhelm Miler-Volfgang Miler fon Kenigsvinter; 1816 - 1873) — pesnik, četrdesetih godina lekar u Diseldorfu. 155
- Müller-Tellering, Eduard von* (Eduard fon Miler-Telering; rod. oko 1808) — pravnik i publicist, sitnoburžoaski demokrat, 1848/49. saradnik lista »Neue Rheinische Zeitung«; posle poraza revolucije emigrirao u Englesku; u štampi istupao sa klevetama protiv Marxa i Engelsa; 1852. emigrirao u SAD. 10 388
- Murat, Napoléon-Lucien-Charles, prince* (Napoleon-Lisjen-Šarl, knez Mira; 1803 - 1878) — francuski političar, bonapartist, za vreme Druge republike poslanik ustavne i zakonodavne Nacionalne skupštine; rođak Napoleona III. 512
- Murray, John* (Džon Meri; 1808 - 1892) — engleski pisac, vlasnik jedne velike izdavačke kuće u Londonu. 387
- Musurus Paša, Kostaki* (1807 - 1891) — turski diplomat, poslanik (1851 - 1856), a zatim i ambasador u Londonu (1856 - 1885); poreklom Grk. 429
- Muzembini* — poznanik Marxov u Londonu. 429
- Muzembini* — Muzembinijeva supruga. 429
- Nadbiskup Kenterberijski* vidi *Sumner, John*
- Napoleon I Bonaparta* (1769 - 1821) — car francuski (1804 - 1814. i 1815). 276 304 331
- Napoleon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — sinovac Napoleona I, predsednik Druge republike (1848 - 1851), francuski car (1852 - 1870). 11 17 28 46 47 57 59 70 83 85 86 88 89 94 101 111 115 127 134 145 187 207 214 215 238 277 299 304 306 314 320 331 333 337 344 352 353 365 375 378 388 414 448 449 453 475 486 487 489 500 503 511 537 578
- Napoleon, Prince (Plon-Plon)* vidi *Bonaparte, Jérôme, Napoléon-Joseph-Charles-Paul, princ Napoleon*
- Nasmyth, James* (Džems Nesmit; 1808 - 1890) — engleski inženjer; pronalazač parnog čekića. 258
- Neuhof, Theodor, Baron von* (Teodor baron fon Nojhof; oko 1686. do 1756) — avanturist, sin jednog vestfalskog plemića; godine 1736, pod imenom Theodor I, postaje kralj Korzike, ali je ubrzo srušen; u toku 1738, 1743. i 1744. godine uzalud

- pokušavao da se vrati na presto Korzike. 96
- Niebuhr, Barthold Georg* (Bartold Georg Nibur; 1776 - 1831) — istočar i istraživač starine. 551
- Niegolewski, Władisław* (Vladislav Njegolevski; 1819 - 1885) — poljski političar i advokat, sitnoburžoaski demokrat, godine 1848. poslanik frankfurtske Nacionalne skupštine, od 1849. član pruske Narodne skupštine, poslanik za Poznanj. 57
- Normanby, Constantine Henry Phipps, Earl of Mulgrave, Marquis of* (Konstantin Henri Fips, erl od Malgrejva, markiz od Normenbija; 1797 - 1863) — britanski državnik, vigovac, član Parlamenta; vicekralj Irske (1835 - 1839), ministar rata i kolonija (1839), ministar unutrašnjih poslova (1839 - 1841); ambasador u Parizu (1846 - 1852). 11
- Nostitz, (Nostic)* — pruski oficir; sestrić grofice Hatzfeldt. 149
- Nostitz, August Ludwig Ferdinand, Graf von* (August Ludvig Ferdinand grof fon Nostic; 1777 - 1866) — pruski general, poverljivi čovek Wilhelma I; zet grofice Hatzfeldt. 149
- Nothjung, Peter* (Peter Notjung; 1821 - 1866) — krojač, član kelnske opštine Saveza komunista i komiteta kelnskog Udruženja radnika; godine 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima, osuđen na šest godina robije; kasnije opunomoćenik Opšteg nemačkog radničkog saveza u Breslavi. 455 480
- Oelbermann* (Elberman) — izdavač u Bonnu. 93
- Oldenburg, August Paul Friedrich* vidi *August Paul Friedrich*
- Oldenburger* (Oldenburška kuća) — dinastija danskih kraljeva (1448 - 1863) i šlezvig-holštajnskih vojvoda (1460 - 1863); oldenburškoj dinastiji (kuća Gottorp, pripadao je ruski car Petar III (1761 - 1762). 368
- Oldham, Williamson Simpson* (Viljemson Simpson Ouldem; 1813 - 1868) — američki pravnik i političar, član Demokratske partije; učestvovao u ustanku robovlasnika Juga; član Kongresa Konfederacije. 276
- Opdyke, George* (Džordž Opdajk; 1805 - 1880) — američki preduzetnik i ekonomist, gradonačelnik Njujorka (1862 - 1863). 283
- Oppenheim* (Openhajm) — bankar u Londonu. 362
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (Hajrih Bernhard Openhajm; 1819 - 1880) — političar, ekonomist i novinar, sitnoburžoaski demokrat; godine 1848. jedan od redaktora berlinskog lista »Reform«; od 1849. do 1861. emigrant u Švajcarskoj, Francuskoj i Engleskoj; kasnije nacionalliberal. 84 101
- Orges, Hermann* (Herman Orges; 1821 - 1874) — novinar, od 1854. do 1864. godine redaktor augsburškog lista »Allgemeine Zeitung«. 11 14 364 417
- Orléans* (Orleanci) — dinastija francuskih kraljeva (1830 - 1840). 441
- Orsini, Felice* (Feliče Orsini; 1819 - 1858) — italijanski demokrat, republikanac, učesnik u borbi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije; godine 1858. izvršio atentat na Napoleona III i pogubljen. 223 550
- Osborne, Bernal* vidi *Bernal Osborne, Ralph*
- Oswald, Ernst* (Ernst Oswald) — pruski oficir; godine 1860. učestvovao u revolucionarnoj Garibaldijevoj vojni kroz južnu Italiju; krajem 1861. emigrirao u SAD. 179 180

- Owen, Sir Richard* (ser Ričard Oven; 1804 - 1892) — engleski lekar, zoolog i paleontolog; protivnik darvinizma. 308
- Owen, Robert* (Robert Oven; 1771 - 1858) — engleski utopijski socijalist; mada kapitalista, on je napustio svoju klasu i zauzimao se za radničku klasu. 464
- Palleske, Emil* (Emil Paleske; 1823 - 1880) — glumac i pisac. 402
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ vikont Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik, najpre torijevac, od 1830. jedan od desnih vođa vigovaca; ministar rata (1809 - 1828) ministar inostranih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841, 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), premijer (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 11 41 47 72 115 145 152 162 194 195 202 205 215 224 306 309 326 331 - 333 337 350 351 353 366 374 378 437 449 478 484 485 487 535 590
- Pam vidi Palmerston*
- Paracelsus, Philippus Aureolus P. Theophrastus Bombastus von Hohenheim* (Filipus Aureolus Paracelsus Teofrastus Bombastus fon Hoenhajm; 1493 - 1541) — poznati lekar i prirodoslovac. 332
- Parker, Sarah* (Sara Parker) — kućna pomoćnica Friedricha Engelsa. 200
- Parkul, Johann Reinhold von* (Johan Rajnhold fon Parkul; 1660 - 1707) — livonski plemić, od godine 1702. u ruskoj službi u rangu tajnog savetnika i generala. 314 368
- Patzke* (Packe) — šef berlinske policije. 83 149
- Peirce, Ebenezer Weaver* (Ebinzer Viver Pers; rod. 1822) američki general, u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severnih država, 1861/62. komandovao delovima trupa u Virdžiniji. 164
- Pellico, Silvio* (Silvio Pelike; 1789 - 1854) — italijanski patriotski pisac istupao je protiv austrijske vladavine; godine 1820. zbog veza sa karbonarima uhapšen i osuđen na 20 godina robjije; 1830. godine pušten na slobodu; 1832. objavio knjigu o mukama zatvorenika u austrijskim zatvorima; kasnije se povukao iz političkog života. 346
- Perzel, Moritz* (Moric Percel; 1811 - 1899) — mađarski general, učesnik u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; posle poraza revolucije emigrirao u Tursku, a 1851. godine u Englesku. 458 488
- Perrier, John* (Jon Perje) — švajcarski političar, radikal, član Velikog veća (1852. i 1856 - 1860), pristalica Fazyja. 45
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte* (od 1863) *duc de* (Žan-Zilber-Viktor Fijalen grof i vojvoda od Persinijija; 1808 - 1872) — francuski državnik, borapartist, jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; miristar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863), ambasador u Londonu (1855 - 1858, 1859/1860). 115 540
- Petar I* (1672 - 1725) — ruski car (1682 - 1725). 313
- Petar III* (1728 - 1762) — ruski car (1761/1762). 314
- Peter Nikolaus Friedrich* (Peter Nikolaus Fridrih; 1827 - 1900) — veliki vojvoda oldenburški (1853 - 1900); godine 1864. ga je Rusija postavila za naslednika prestola pokrajina Šlezvig i Holštajn; 1866. godine je svoja prava preneo na Prusku. 374
- Petsch, Albert* (Albert Peč) — izdavač i knjižar u Londonu; u njegovom izdanju je krajem 1860. godine izašao Marxov polemički spis »Herr Vogt«. 42 44 83 88 89 90 93 100 105 111 - 114 122 123

- 125 - 127 129 140 184 193 197 461
474 509
- Pfänder, Karl* (Karl Pfender; 1818 - 1876) — slikar minijatura; od 1845. godine emigrant u Londonu; član Saveza pravednih i Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član centralnog organa Saveza komunista i Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 11 363 570
- Pfuel, Ernst Heinrich Adolf von* (Ernst Hajnrih Adolf fon Pfael; 1779 - 1866) — pruski general, predstavnik reakcionarne vojne kamarile; mart. 1848. godine komandant Berlina; maja 1848. ugušio ustanak u Poznanju; od septembra do oktobra 1848. godine ministar-predsednik i ministar rata. 149 523
- Philips* (Filips) — rodaci Karla Marxa po majci u Holandiji. 571 572
- Philips, Antoinette (Nannette)* (Antoanete-Nanete Filips; oko 1837 - 1885) — rođaka Karla Marxa, kći Liona Philipsa. 180 342 346 534 576 593
- Philips, August* (August Filips; umro 1895) — advokat u Amsterdamu, rođak Karla Marxa. 166 177 180 183 199 202 203 531 534 540 545 566 574 575
- Philips, Friedrich (Fritz)* (Fridrich-Fric Filips) — bankar u Zalt-Bomelu, rođak Karla Marxa. 541 576 594
- Philips, Jacques* (Žak Filips) — advokat u Roterdamu, rođak Karla Marxa. 148
- Philips, Jean* (Žan Filips) — trgovac u Ahenu, rođak Karla Marxa. 578
- Philips Karl* (Karl Filips) — trgovac u Ahenu, rođak Karla Marxa. 578 580
- Philips, Lion* (Lion Filips; umro 1866) — holandski trgovac, ujak Karla Marxa. 148 263 287 338 341 342 346 347 375 517 520 526 534 537 538 540 545 571 572 593 605
- Pieper, Wilhelm* (Vilhelm Piper; rod. oko 1826) — filclog i novinar, član Saveza komunista, emigrant u Londonu; pedesetih godina blizak Marxu i Engelsu. 348 376
- Pierce, Franklin* (Franklin Pirs; 1804 - 1869) — američki državnik, pristalica Demokratske partije, predsednik SAD (1853 - 1857); vodio politiku u interesu robovlasnika. 164
- Pije IX* (1792 - 1878) — rimski papa (1864 - 1878). 334
- Pitagora* (oko 571 - 497 pre n. e.) — grčki matematičar i filozof. 579
- Pitt, William (mladi)* (Vilijem Pit ml.; 1759 - 1806) — britanski državnik, torijejac, premijer (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 249 268
- Plon-Plon* — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, princ Napoleon*.
- Ploug, Carl Parmo* (Karl Parmo Ploug; 1813 - 1894) — danski pesnik, novinar i političar; član Nacional liberalne partije; redaktor lista «Faedrelandets», član danskog parlamenta. 377
- Pompej* (Gnaeus Pompejus Magnus) (106. do 48. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik. 147
- Pope, John* (Džon Poup; 1822 - 1892) — američki general, pristalica Republikanske partije, godine 1862. komandovao trupama Severa na Misisipiju, kasnije u Virdžiniji. 226 249 261 262
- Potter, Edmund* (Edmund Poter) — engleski fabrikant i političar, pristalica slobodne trgovine, početkom šezdesetih godina predsednik trgovačke komore Marčestera, član Parlamenta. 306

- Presburg, Martin* — trgovac u Nimvegu, brat majke Karla Marxa. 571
- Pyar, Félix* (Feliks Pija; 1810 - 1889) — francuski publicist, sitnoburžoaski demokrat; učestvovao u revoluciji 1848. godine, emigrirao 1849. u Švajcarsku, zatim u Belgiju i Englesku; poslanik Nacionalne skupštine 1871, član Pariske komune, posle poraza Komune emigrirao u Englesku. 35
- Quesnay, François* (Fransoa Kene; 1694 - 1774) — francuski ekonomist i lekar, osnivač fiziokratskog učenja. Njegovo delo »Tableau économique« bilo je — i to »u drugoj trećini 18. veka, periodu detinjstva političke ekonomije — u najvećoj meri genijalna ideja, neosporno najgenijalnija od svih koje je dotad donela politička ekonomija« (Marx). 230 329
- Racowitza, Janko von* (Janko fon Rakovica; umro 1865) — rumunski plemić, u dvoboju smrtno ranio Lassalle-a godine 1864. 379 380 595
- Ranickel* (Ranikl) — knjigovezac, sitnoburžoaski demokrat; učesnik u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku. 445 446 489
- Ranke, Leopold* (1795 - 1886) — istoričar, ideolog pruskih junkera. 382
- Rau, Karl Heinrich* (Karl Hajnrh Rau; 1792 - 1870) — buržoaski ekonomist, u pojedinim pitanjima delio mišljenje Smitha i Ricarda; »nemački Say« (Marx). 149
- Reclus, Michel-Elie* (Mišel-Eli Rekli; 1827 - 1904) — francuski etnograf i publicist, utopijski socijalist, učesnik u revoluciji 1848; posle državnog udara 2. decembra 1851. prognan iz Francuske, vratio se godine 1855; za vreme Pariske komune direktor Nacionalne biblioteke. 282
- Reichsvogt* vidi *Vogt, Karl*
- Reiff, Wilhelm Joseph* (Vilhelm Jozef Rajf; rod. oko 1824) — član Saveza komunista i kelnskog Udruženja radnika; godine 1850. isključen iz Saveza komunista; 1852. jedan od optuženih u kelnskom procesu komunistima, osuđen na pet godina robije. 5 48 49 433
- Reinach, Arnold* (Arnold Rajnah; oko 1820 - 1870) — sitnoburžoaski demokrat; učestvovao u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; posle emigrirao u Švajcarsku. 28
- Reinhardt, Richard* (Rihard Rajnhart; 1829 - 1898) — pesnik, emigrant u Parizu, sekretar Heinricha Heinea; prijatelj porodice Marx. 234
- Rémusat, Charles-François-Marie comte de* (Šarl-Fransoa-Mari grof od Remiza; 1797 - 1875) — francuski državnik i pisac; orleanist; za vreme julske monarhije poslanik Donjeg doma, ministar unutrašnjih poslova (1840), za vreme Drugog carstva bio u opoziciji režimu Napoleona III. 441
- Renan, Joseph-Ernst* (Žozef Ernst Renan; 1823 - 1892) francuski idealistički filozof i istoričar; autor eseja o istoriji hrišćanstva. 346 369
- Reuter, Max* (Maks Rojter) — početkom pedesetih godina 19. veka pruski policijski agent u Londonu. 480 476
- Reuter, Paul Julius, Freiherr von* (Paul Julijus baron Rojter; 1816 - 1899) — osnovao je godine 1851. telegrafsku agenciju Reuter u Londonu. 41 192 282
- Reynolds, George William MacArthur* Džordž Viljem Makartur Reynolds; 1814 - 1879) — engleski političar i novinar, sitnoburžoaski demokrat, izdavač lista »Reynolds's Weekly Newspaper«. 27 28 552
- Rheinländer, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Rajnlender) — član Saveza prognanih u Parizu, zatim emigrant u Londonu; član londonske grupe

- Nacionalnog udruženja. 55 119 122
161 207 457 470 606
- Ricardo, David* (David Rikardo; 1772 - 1823) — engleski ekonomist; njegovo delo predstavlja vrhunac klasične buržoaske političke ekonomije. 229 245 246 252 322 327 556
- Richelieu, Armand-Jean du Plessis, duc de* (Arman-Žan di Plesi, vojvoda od Rišeljea; 1585 - 1642) — francuski državnik u periodu apsolutizma, kardinal. 237
- Richter, Jakob Ferdinand* (Jakob Ferdinand Rihter; 1814 - 1875) — publicist, buržoaski liberal, izdavač lista »Reform«. 121
- Rings, L. W. (L. V. Rings)* — član Saveza komunista; početkom pedesetih godina emigrant u Londonu; pristalica Marxa i Engelsa. 482 483
- Ripley, Roswell Sabine* (Rosvel Sejbini Ripli; 1823 - 1887) — američki vojni pisac, oficir, od godine 1861. general; učestvovao u ratu protiv Meksika (1846 - 1848). 162
- Roberts, William Prouting* (Viljem Prauting Roberts; 1806 - 1871) — engleski pravnik, advokat čartista i glavni advokat sindikata. 36
- Rodbertus (-Jagetzow), Johann Karl* (Johan Karl Rodbertus-Jagecov; 1805 - 1875) — pruski veleposednik, ekonomist, ideolog poburžoženih junkera; teoretičar pruskog junkerskog »državnog socijalizma«. 137 535 556
- Rože* — nemački emigrant u Liverpulu. 585
- Roegen, Charles* (Čarls Resgen) — nameštenik firme Ermen i Engels u Mančesteru. 19 39 48 100 240 291 466
- Ronge Johannes* (Johanes Ronge; 1813 - 1887) — sveštenik, saosnivač nemačkog katolicizma, struje koja je nastojala da katolicizam prilagodi potrebama nemačke buržoazije; sitnoburžoaski demokrat, učestvovao u revoluciji 1848/49, posle poraza revolucije emigrirao u Englesku. 25
- Roodhuizen, A. (A. Rodhojzen)* — sveštenik u Zalt-Bomelu, kasnije suprug rodake Karla Marxa, Antoinette Philips. 527 575 580
- Roon, Albrecht Theodor Emil, Graf von* (Albreht Teodor Emil grof od Rona; 1803 - 1879) — državnik i vojnik, od 1873. godine general-feldmaršal, predstavnik pruske vojne kamarile, ministar rata (1859 - 1873) i ministar mornarice (1861 - 1871), reorganizovao prusku armiju, ministar-predsednik Pruske (od januara do novembra 1873). 283
- Roscher, Wilhelm, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Vilhelm Rošer; 1817 - 1894) — vulgarni ekonomist, osnivač starije istorijske škole političke ekonomije u Nemačkoj; borio se protiv utopijskog socijalizma i klasične buržoaske političke ekonomije; teorijsku analizu je zamenjivao površnim empirizmom, poricao je egzistenciju ekonomskih zakona. 283 535 556 566
- Rosecrans, William Starke* (Viljem Stark Rouz Krans; 1819 - 1898) — američki general, za vreme građanskog rata u SAD komandovao trupama Severa u Misisipiju Tenesiju (1862/1863). 321
- Roselius, Christian* (Kristijen Rouzelijes; 1803 - 1873) — američki pravnik i političar, pristalica partije američkih vigovaca, profesor univerziteta u Lujzijani, borio se za održavanje Unije. 172
- Rosenblum, Eduard* (Eduard Rozenblum) — student, sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka godine 1849; posle poraza ustanka emigrirao u inostranstvo. 420
- Röser, Peter Gerhard* (Peter Gerhard Rezer; 1814 - 1865) — »pravljac cigara u Kelnu; godine 1848/49.

- potpredsednik kelnskog radničkog udruženja, član Saveza komunista; godine 1852. jedan od optuženih na kelnskom procesu komunistima, osuđen na 6 godina robije; kasnije lasalovac. 432
- Ruge, Arnold* (1802 - 1880) — radikalni publicist, mladohegelovac, sitnoburžoaski demokrat; godine 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); pedesetih godina jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Engleskoj; posle 1866. nacionalliberal. 230 420 432 447 514 595
- Ruge, Franziska* (Franciska Ruge) — kći Arnolda Rugea. 595.
- Russel, Lord John* (lord Džon Rasel; 1792 - 1878) — britanski državnik, vođa vigovaca; premijer (1846 - 1852. i 1865/1866), ministar inostranih poslova (1852/1853. i 1859 - 1865). 195
- Russel, Sir William Howard* (ser Viljem Hauard Rasel; 1820 - 1907) — engleski novinar, 1861/1862. ratni dopisnik »Times-a« u Vašingtonu. 215
- Rüstow, Alexander* (Aleksander Ristov; 1824 - 1866) — pruski oficir i vojni pisac; brat Friedricha Wilhelma Rüstowa. 232
- Rüstow, Cäsar* (Cezar Ristov; 1826 - 1866) — pruski oficir i vojni pisac; brat Friedricha Wilhelma Rüstowa. 232
- Rüstow, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Ristov; 1821 - 1878) — oficir i vojni pisac, demokrata; učesnik u revoluciji od 1848/49, emigrirao u Švajcarsku; 1860. godine Garibaldijev šef generalštaba. 95 180 232 237 238 241 246 258 379 562 595
- Rutenberg, Adolf* (1808 - 1869) — publicist, mladohegelovac; godine 1848. redaktor lista »National-Zeitung«; posle 1866. nacionalliberal. 153 154 382
- Rütten, Josef Jakob* (Jozef Jakob Riten; 1805 - 1878) — izdavač, sitnoburžoaski radikal, šef jedne izdavačke kuće u Frankfurtu na Majni. 448
- Sarah* vidi *Parker, Sarah*
- Sazonov, Nikolaj Ivanovič* (1815 - 1862) — ruski žurnalista, liberal; početkom četrdesetih godina emigrirao; u inostranstvu je saradivao u različitim časopisima i novinama. 289 489
- Sauernheimer* (Zauernhajmer) — četkar, početkom pedesetih godina 19. veka emigrant u Švajcarskoj, predsednik Nemačkog radničkog saveza u Ženevi. 420
- Saul* (11. vek pre n. e.) — prvi kralj Izraela. 368
- Say, Jean-Baptiste* (Žan-Batist Sej; 1767 - 1832) — francuski ekonomist, sistematizovao je i vulgarizovao delo Adama Smitha; osnivač vulgarnog ekonomskog učenja o produkcioni faktorima, pri čemu je zemlju, kapital i rad predstavljao kao samostalne izvore rente, profita i nadnice (trinitarna formula). 149
- Schabelitz, Jakob* (Jakob Šabelic; 1827 - 1899) — švajcarski izdavač i knjižar, buržoaski radikal; krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina povezan s Marxom i Engelsom. 432 445
- Schaible, Karl Heinrich* (Karl Hajnrh Šajble; 1824 - 1899) — lekar i pisac, sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka godine 1849, kasnije emigrirao u Englesku. 38 146 403 405 414 417 434 435 450
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) — jedan od vođa Saveza pravednih saosnivač Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Centralne uprave Saveza komunista, učestvovao je u revoluciji 1848/49; prilikom rascepa u Savezu komunista zajedno

sa Willichom vođ sitnoburžoaske frakcije upravljene protiv Marxa; godine 1856. ponovo se približio Marxu i Engelsu i ostao njihov saborac do kraja svoga života; od 1865. godine član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 11 30 47 129 421 422 426 439 440 441 442 480

Scherzer, Andreas (Andreas Šercer; 1807 - 1879) — krojač, član pariske opštine Saveza komunista; posle rascapa u Savezu pripadao je sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih na procesu povodom tzv. nemačko-francuske zavere u Parizu februara 1852; kasnije emigrirao u Englesku; jedan od vođa Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; izdavač lista «Die Neue Zeite» i saradnik sedmičnih novina «Das Volk». 431

Schiller, Friedrich von (Fridrih fon Šiler; 1759 - 1805) — pored Goethea vodeći reprezentant nemačke klasike; stvorio je nezaboravna dela koja su u nemačkom narodu budila nacionalnu svest i borbeni duh protiv feudalne tiranije, nacionalnog ugnjetavanja, za slobodu i humanizam. 57 123 124 529 530 553

Schily, Victor (Viktor Šili; 1810 - 1875) — advokat, demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka godine 1849; kasnije emigrirao u Francusku, član Međunarodnog udruženja radnika. 26 28 45 47 50 55 78 94 125 177 179 182 215 267 309 421 445 489 509 512 550 606

Schimmelpfennig, Alexander (Aleksander Šimelpfenig; 1824 - 1865) — bivši pruski oficir, učesnik badensko-falačkog ustanka godine 1849, zatim emigrant, priključio se sitno-buržoaskoj frakciji Willich-Schapper; u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severa. 14 47

Schleiden, Mathias Jakob (Matijas Jakob Šlajden; 1804 - 1881) —

zajedno sa Theodorom Schwanom zasnovao učenje o ćeliji (1838/1839); u istoriji razvoja je gledao ključ za celokupnu morfoloiju, a istraživanje grade i života ćelije je smatrao osnovom fiziologije. 372 375

Schleinitz, Alexander, Freiherr von (od 1879) *Graf* (Aleksander fon Šlajnic, baron i grof; 1807 - 1885) — pruski državnik, predstavnik reakcionarnih junkera; ministar inostranih poslova (juna 1848, 1849/1850. i 1858 - 1861). 76 535

Schlesinger, Max (Maks Šlezinger; 1822 - 1881) — publicist, buržoaski liberal, posle 1848. godine emigrirao u London, gde je postao dopisnik lista «Kölnische Zeitung». 41 114

Schlosser, Friedrich Christoph (Fridrih Kristof Šloser; 1776 - 1861) — jedan od najznačajnijih istoričara svoga doba, čija su dela prožeta idejama prosvetiteljstva revolucionarne buržoazije 18. veka i kojima su, sa stanovišta demokratije i liberalizma, u periodu najernje reakcije široko i s razumevanjem obrađivane sudbina narodnih masa i narodni pokreti; napisao je «Weltgeschichte für das deutsche Volk» u 18 tomova. 147

Schmalhausen, Sophie (Sofi Šmalhauzen; 1816 - do posle 1883) — sestra Karla Marxa; udata za Wilhelma Roberta Schmalhausena. 571

Schmalhausen, Wilhelm Robert (Wilhelm Robert Šmalhauzen; 1817 - 1862) — advokat u Mastrihtu, zet Karla Marxa, suprug njegove sestre Sophie. 520 567

Schmerling, Anton Ritter von (Anton plem. Šmerling; 1805 - 1893) — austrijski državnik, liberal; ministar unutrašnjih poslova (jul-december 1848), ministar-predsednik i ministar inostranih poslova (septembar-december 1848), ministar-predsednik i ministar unutrašnjih poslova (1860 - 1865). 179 181

- Schmerling, Philipp Charles* (Šarl Filip Šmerling; 1791-1836) — belgijski lekar, paleontolog. 315
- Schmidt* (Šmit) — predstavnik jednog brodogradilišnog preduzeća, predsjednik Udruženja Nemača u Londonu, član londonske grupe Nacionalnog udruženja. 174
- Schmidt, Heinrich Julian* (Hajnrh Julijan Šmit; 1818-1886) — kritičar i književni historičar, umereni liberal; od 1866. pristalica Bismarckov. 555
- Schneider II, Karl* (Karl Šnajder II) — advokat u Kelnu, sitnoburžoaski demokrat, učesnik u revoluciji 1848/49; branilac na kelnskom procesu komunistima; kasnije se povukao iz političkog života. 155 422 441 479 483
- Schöler, Lina* (Lina Šeler) — nastavnica, prijateljica porodice Marx. 62
- Schönberg* (Šenberg) — grofica. 481
- Schramm, Conrad* (Konrad Šram; oko 1822-1858) — nemački revolucionar, član Saveza komunista, učesnik u revoluciji 1848/49, izdavač lista «Kieler Demokratisches Wochenblatt», od 1849. godine emigrant u Londonu; odgovorni izdavač lista «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; prilikom rascepa u Savezu komunista, godine 1850, ostao pristalica Marxov; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 362 444
- Schramm, Rudolf* (Rudolf Šram; 1813-1882) — brat Conrada Schramma; publicist, sitno-buržoaski demokrat; godine 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (levo krilo); posle poraza revolucije 1848/49. emigrirao u Englesku, istupao protiv Marxa; šezdesetih godina pristalica Bismarckov. 220 338 606
- Schröder* (Šreder) — emigrant u Londonu. 5
- Schröder, E.* (E. Šreder) — predstavnik firme Ermen & Engels u Amsterdamu. 203
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (Franc Herman Šulce-Delič; 1808-1883) — sitnoburžoaski ekonomist i političar; istupao za ujedinjenje Nemačke pod pruskom hegemonijom; saosnivač Nacionalnog udruženja, šezdesetih godina jedan od vođa Naprednjačke partije; pokušavao je da organizacijom zadruga radnike odvratu od revolucionarne borbe. 265 309 313 322 383 606
- Schurz, Karl* (Karl Šurc; 1829-1906) — publicist, sitno-buržoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka godine 1849, emigrirao u Švajcarsku, godine 1852. u SAD; učestvovao u građanskom ratu na strani Severnih država; imao vodeću ulogu u Republikanskoj partiji, kasnije državnik. 216
- Schwabe* (Švabe) — trgovac u Manchesteru. 583
- Schwanbeck, Eugen Alexis* (Eugen Aleksis Švanbek; 1821-1850) — novinar, saradnik lista «Kölnische Zeitung» (1847-1849). 127
- Schwann, Theodor* (Teodor Švan; 1810-1882) — prirodoslovac i fiziolog, oslanjajući se na učenje Mathiasa Jakoba Schleidena dokazao je da se životinjska i biljna tkiva sastoje od istih elementarnih jedinica — ćelija; zajedno sa Schleidenom zasnovao učenje o ćeliji. 372
- Schwarck* (Švark) — viši prokurator kraljevskog pruskog apelacionog suda. 471
- Schwarz, Wilhelm* (Vilhelm Švarc) — član rukovodstva Svetske industrijske izložbe godine 1862. u Londonu. 561
- Schweigert, Ludwig* (Ludvig Švajgert) — bivši austrijski oficir, član Nacionalnog udruženja, početkom šez-

- desetih godina organizator i vod udruženja zemaljske odbrane u Nemačkoj. 232
- Schwerin, Maximilian Heinrich Karl, Graf von* (Maksimilijan Hajnrih Karl graf od Šverina; 1804 - 1872) — predstavnik pruskog plemstva i pruske birokratije; ministar za kulturu (mart-jun 1848); član frankfurtske Nacionalne skupštine (desno krilo); ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1862), kasnije Nacional-liberal. 154 169 540
- Scott, Winfield* (Vinfield Skot; 1786 - 1866) — američki general, učestvovao u englesko-američkom ratu (1812 - 1815), vrhovni komandant armije SAD (1841. do novembra 1861). 162 167
- Scoville, Joseph Alfred* (pseudonim: *Manhattan*) (Džozef Alfred Skovil-Menheten; 1815 - 1864) — američki žurnalist, pristalica demokratske partije, za vreme građanskog rata u SAD njujorški dopisnik londonskih novina »The Morning Herald« i »The Evening Standard«; istupao protiv politike Lincolnovе vlade. 214
- Seddon, James Alexander* (Džems Aleksander Sedon; 1815 - 1880) — američki državnik, pristalica Demokratske partije; za vreme građanskog rata u SAD ministar rata Konfederacije (1862 - 1865). 383
- Seel* (Zel) — karikaturista; četrdesetih godina 19. veka Engelsov poznanik. 155
- Sertorije, Kvinto* (oko 123 - 72. pre n. e.) — rimski političar i vojskovođa, jedan od vođa robovlasničke demokratije; od 80. do 72. godine pre n. e. bio na čelu borbe iberijskih plemena protiv rimske države. 147
- Seward, William Henry* (Viljem Henri Sivord; 1801 - 1872) — američki državnik, jedan od vođa desnog krila Republikanske partije; guverner države Njujork (1839 - 1843), od 1849. godine senator; na izborima 1860. kandidat za predsednika, državni sekretar SAD u ministarstvu inostranih poslova (1861 - 1869); pristalica kompromisa sa robovlasnicima Juga. 306
- Seyd* (Sejd) — vlasnik hotela u Londonu. 165
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) — najveći engleski pisac. 147 350 351 606
- Sherman, Thomas West* (Tomas Vest Šerman; 1813 - 1879) — američki general, u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severa, od oktobra 1861. do marta 1862. komandovao ekspedicionom armijom Severnih država u Južnoj Karolini i Floridi. 214 381 383
- Siebel* (Zibel) — trgovac u Barmenu, otac Carla Siebela. 154 155
- Siebel, Carl* (Karl Zibel; 1836 - 1868) — rajnski pesnik, mnogo je doprineo širenju spisa Marxa i Engelsa, posebno propagandi za prvi tom »Kapitala«; Engelsov dalji rođak. 25 39 40 - 42 44 45 48 49 50 53 - 56 62 67 78 81 83 85 89 90 93 96 98 - 100 114 125 127 129 132 140 154 155 197 225 321 461 464 471 491 510 537 548 564
- Siebel, Reinhilde* (Rajnhilde Zibel) — supruga Carla Siebela. 96 154 491 553
- Sigel, Franz* (Franc Zigel; 1824 - 1902) — bivši oficir u Badenu, sitno-buržoaski demokrat, učesnik u revolucionarnim kretanjima 1848/49. u Badenu; glavnokomandujući, a onda zamenik glavnokomandujućeg badenske revolucionarne armije za vreme badensko-falačkog ustanka godine 1849, Mieroslawskog; posle poraza ustanka emigrant u Švajcarskoj i Engleskoj; godine 1852. preselio se u Americu, učestvovao u građanskom ratu u SAD na strani Severa. 2?6
- Simon, Edouard* (Eduar Simon; 1824 - 1897) — francuski publicist, ro-

- đen u Berlinu; bonapartistički špijun. 110 112
- Simon, Ludwig* (Ludvig Simon; 1810 - 1872) — advokat iz Trijera, sitnoburžoaski demokrat; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo), godine 1849. emigrirao u Švajcarsku. 101 115 120 122 123 163 433 498
- Simons, Ludwig* (Ludvig Simons; 1803 - 1870) — pruski pravni savetnik; godine 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (desno krilo); ministar pravde (1849 - 1860). 133
- Simson, Martin Eduard Sigismund von* (Martin Eduard Sigismund von Simson; 1810 - 1899) — pravnik, 1848/49. član, a od 1848. do maja 1849. godine predsednik frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar); 1849. poslanik Drugog doma (levo krilo); predsednik Nemačkog rajhstaga (1871 - 1874). 154
- Sippel* (Zipel) — nemački emigrant u Engleskoj. 208
- Slidell, John* (Džon Slajdel; 1793 - 1871) — američki političar, član senatske komisije za spoljne poslove; godine 1861. Konfederacija ga je s jednom diplomatskom misijom poslala u Francusku; predstavnik Konfederacije u Parizu (1862 - 1865). 195
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) — značajni engleski ekonomist pre Ricarda; uopštio je iskustva perioda kapitalističke manufakture i početka fabričkog sistema, a klasičnoj buržoaskoj ekonomiji je dao oblik. 207 245 252 258 322 327
- Sokrat* (oko 469. do oko 399. pre n. e.) — grčki filozof. 555
- Solms, Marie-Laetitia-Studolmine Wyse, princesse de* (Mari-Leticija-Studolmin Viz, princeza od Solmsa; oko 1833 - 1902) — francuska spisateljica i publicist, liberal; nećaka Louis-a Bonaparte. 299
- Sommer* (Zomer) — početkom pedesetih godina 19. veka pruski policijski agent u Parizu. 481
- Soulouque, Faustin* (Fosten Suluk; oko 1782 - 1867) — predsednik crnačke republike Haiti, pod imenom Faustin I proglašen za cara godine 1849. 352
- Spartak* (poginuo 71. pre n. e.) rimski gladijator, vod najvećeg ustanka robova u starom Rimu (73 - 71. pre n. e.). 147
- Speck* (Špek) — urednik rubrike za privredna pitanja u redakciji lista «Das Volk». 41
- Spence, James* (Džems Spens) — engleski trgovac, dopisnik lista «The Times»; za vreme građanskog rata u SAD nekoliko puta se u štampi zauzimao za robovlasnike Juga. 225 226 278 331
- Splithoorn, Charles-Louis* (Šarl-Luj Splitorn; 1804 - 1872) — belgijski advokat, poznati predstavnik demokratskog pokreta, učesnik belgijske buržoaske revolucije godine 1830; član Association démocratique u Briselu; predsednik Association démocratique u Ganu. 453
- Spinoza, Baruch* (*Benedictus de*) (Baruh Benediktus de Spinoza; 1632 - 1677) — veliki holandski filozof. 589
- Spurzheim, Johann Christoph* (Johan Kristof Špurchajm; 1776 - 1832) — nemački frenolog. 372
- Stahr, Adolf Wilhelm Theodor* (Adolf Vilhelm Teodor Štar; 1805 - 1876) — pisac, autor istorijskih romana i istraživanja iz oblasti istorije umetnosti i književnosti. 439
- Stanbury* (Stenberi) — vlasnik jedne štamparije u Londonu. 481
- Standau, Julius* (Julijus Štandau) — nastavnik, tridesetih i četrdesetih godina učestvuje u demokratskom pokretu u Nemačkoj; jedan od organi-

- zatora odbrambenog saveza u Bilu (Švajcarska); posle poraza revolucije 1848/49. emigrirao u SAD. 78
- Stanton, Edwin McMasters* (Edvin Mekmasters Stenton; 1814 - 1869) — američki pravnik i državnik, pripadao levom krilu Republikanske partije, vrhovni državni tužilac (1860/1861), ministar rata SAD (januar 1861-1868), zagovarač revolucionarnih metoda borbe protiv robovlasnika Juga. 226 227 235
- Stechan, Gottlieb Ludwig* (Gotlib Ludvig Štehan; rod. oko 1814) — stolar iz Hanovera, član Saveza komunista; posle rascepa u Savezu, godine 1850, pripadao sitno-buržoaskoj frakciji Willich-Schapper; decembra 1851. se priključio Marxu i Engelsu; od januara 1852. godine bio na čelu Radničkog udruženja u Londonu. 480
- Stecher, G. K.* (G. K. Šteher) — bivši direktor jedne realke u Badenu; posle poraza revolucije 1848/49. emigrirao iz Nemačke; bavio se litografijom. 470
- Steffen, Wilhelm* (Vilhelm Štefen) — bivši pruski oficir, svedok odbrane na kelnskom procesu komunistima godine 1852; 1853. emigrirao u Englesku, zatim u SAD; pedesetih godina blizak Marxu i Engelsu. 228 264 449
- Stein, Julius* (Julijus Štajn; 1813 - 1889) — profesor gimnazije u Breslavi, demokratski publicist; godine 1848. poslanik pruske Nacionalne skupštine (levo krilo), 1849. poslanik Drugog doma (krajnja levica); redaktor lista »Neue Oder-Zeitung«, od 1862. godine redaktor lista »Breslauer Zeitung«. 151 336
- Stein, Maximilian, Baron* (Maksimilijan Štajn, baron; 1811 - 1860) — austrijski oficir, za vreme revolucije 1848/49, šef štaba revolucionarne armije u Madarskoj, posle poraza revolucije emigrirao u Tursku, gde je primio ime Ferhad-paša; borio se protiv carističke Rusije u Čerkeskoj (1857/1858). 334
- Steinthal* (Štajntal) — trgovačka firma u Mančesteru, u kojoj je radio Georg Weerth od 1852. do 1856. godine. 373 583
- Stieber, Wilhelm* (Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — policijski savetnik, šef pruske političke policije (1850 - 1860); jedan od organizatora kelnskog procesa komunistima godine 1852, glavni vladin svedok; u nemačko-francuskom ratu šef vojne policije, nemačke špijunaže i kontraobaveštajne službe u Francuskoj. 15 16 20 89 127 130 131 133 153 388 400 407 421 - 423 430 440 475 479 - 484 498
- Stierlin* (Štirin) — nemački liberalni novinar, član Demokratskog saveza u Minhenu, dopisnik lista »Neue Rheinische Zeitung«. 155
- Stoffregen, Ludvig* (Ludvig Štofregen; rod. 1815) — učesnik revolucije u Madarskoj 1848/49; od 1850. godine emigrant u Engleskoj. 452 455
- Stone, Charles Pomeroy* (Čarls Pומרoy Stoun; 1824 - 1887) — američki general, godine 1861. komandovao trupama Severa u Virdžiniji, u vezi sa porazom kod Bols Blafa (oktobra 1861) uhapšen zbog veleizdaje, a krajem 1862. pušten iz zatvora. 201
- Stössel* (Štesl) — bibliotekar u Schillerovom zavodu u Mančesteru. 529
- Strohn, Wilhelm* (Vilhelm Štron) — član Seveza komunista, prijatelj Marxa i Engelsa; emigrant u Bredfordu. 34 220 368 585
- Stücker* (Štiker) — dvorski savetnik. 239
- Sula, Lucije Kornelije* (138 - 78. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik, konzul (88. pre n. e.), diktator (82 - 79. pre n. e.) 147
- Summer, Edwin Vose* (Edvin Vouz Samner; 1797 - 1863) — američki general, u toku gradanskog rata u

- SAD bio na strani Severa, godine 1862. komandovao s dva korpusa u bici kod Frederiksburga. 281
- Sumner, John Birá* (Džon Berd Samner; 1780 - 1862) — engleski sveštenik, nadbiskup Kenterberijski (1848 - 1862). 308
- Süß Oppenheimer, Joseph* (Jozef Sis Openhajmer; 1698 - 1738) — nemački finansijer, tridesetih godina kao tajni finansijski savetnik vojvode virtemberškog sproveo niz finansijskih smicalica. 362
- Szemere, Bertalan* (*Bartholomäus*) Bertalan-Bartolomeus Semere; (1812 - 1869) — mađarski političar i publicist, učestvovao u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; godine 1848. ministar unutrašnjih poslova, a 1849. šef revolucionarne vlade; emigrirao posle poraza revolucije. 28 47 48 49 103 109 116 117 393 505
- Tavernier* (*Tavernije*) *grof*, artiljerski oficir. 149
- Taylor, Tom* (Tom Tejlor; 1817 - 1880) — engleski dramatičar i novinar, pedesetih godina saradnik, a od 1874. do 1880. godine redaktor lista «Punch». 299 300
- Techow, Gustav Adolf* (Gustav Adolf Tehov; 1813 - 1893) — bivši pruski oficir, sitnoburžoaski demokrat, godine 1848. učesnik u revolucionarnim događajima u Berlinu; šef generalštaba falačke revolucionarne armije; posle poraza badensko-falačkog ustanka, godine 1849. emigrirao u Švajcarsku, godine 1852. otišao u Australiju. 14 21 47 93 112 404 410 437 443 - 446 475 491
- Telling* vidi *Müller-Telling, Eduard* *von*
- Thimm, Franz* (Franz Tim) — knjižar Friedricha Engelsa u Manchesteru. 140
- Thompson, Jacob* (Džejkob Tompson; 1810 - 1885) — američki državnik, član Demokratske partije, ministar unutrašnjih poslova (1857 - 1861) u Buchananovoj vladi. 171
- Thudichum, Friedrich Wolfgang Karl von* (Fridrih Wolfgang Karl fon Tuhidum; 1831 - 1913) — istoričar prava, od 1862. godine profesor u Tbingenu. 338
- Tukidid* (oko 460. do oko 395. pre n. e.) — grčki istoričar; autor nedovršene istorije peloponeskog rata. 537
- Tietz, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Wilhelm Tic; rod. oko 1823) — krojač, član Saveza komunista; prilikom rascepa u Savezu, godine 1850. priključio se sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper. 481
- Toby* vidi *Meyen, Eduard*
- Toucey, Isaac* (Ajzek Tusi; 1792 - 1869) — američki državnik, pravnik, član demokratske partije; vrhovni državni tužilac (1848/1849), senator (1852 - 1857), ministar mornarice (1857 - 1861) u Buchananovoj vladi. 171
- Tralle* (Trale) — nemački sitnoburžoaski demokrat, pedesetih godina 19. veka emigrant u Londonu. 166
- Trübner, Nikolaus* (Nikolaus Tribner; 1817 - 1884) — izdavač u Londonu. 111 161
- Tscharnier, Karl* (Karl Čarner) — jedan od rukovodećih redaktora lista «Bund». 57
- Türr, István* (*Ahmed Camil-Bey*) (Ištvan Tir; 1825 - 1908) — mađarski oficir, emigrirao u Tursku, na strani savezničkih trupa učestvovao u krimskom ratu i u ratu Čerkeza protiv Rusije. 78 95 180 215 334 550
- Tussy* vidi *Marx, Eleanor*

- Twesten, Karl* (Karl Tvesten; 1820 - 1870) — političar, pravnik, od godine 1861. član Predstavničkog doma pruske Zemaljske skupštine (Landtag), od 1867. godine član Severnonemačkog rajhstaga; jedan od vođa Naprednjačke partije, 1866. saosnivač Nacional liberalne partije. 214
- Uhland, Ludwig* (Ludvig Uland; 1787 - 1862) — pesnik kasne romantike, germanist, jedan od najpoznatijih narodnjačkih nemačkih pesnika postao pre svega zahvaljujući mnogobrojnim baladama koje je napisao; u svojim političkim raspravama se većinom opredeljavao odlučno protiv reakcije; 1848/49. je bio član frankfurtske Nacionalne skupštine (levi centar). 59 61
- Uhlenort* (Ulendorf) — nemački demokrat, član kelnskog Radničkog udruženja. 438
- Ulloa, Girolamo* (Đirolamo Uloa; 1810 - 1891) — napuljski general, učestvovao u narodnooslobodilačkom i revolucionarnom pokretu 1848/49. u Italiji; posle poraza revolucije emigrirao u Francusku; u ratu Italije i Francuske protiv Austrije (1859) komandovao toskanskom vojskom. 73
- Ulmer, Johann* (Johar Ulmer) — član Saveza komunista, početkom pedesetih godina 19. veka emigrant u Londonu; posle rascepa u Savezu komunista pristalica Marxa i Engelsa. 482
- Ure, Andrew* (Endru Jur; 1778 - 1857) — engleski hemicar i ekonomist, autor niza radova o ekonomici industrije. 207
- Urquhart, David* (Dejvid Urkart; 1805 - 1877) — britanski diplomat, reakcionarni publicist i političar, turkofil; tridesetih godina u diplomatskim misijama u Turskoj; u štampi je raskrinkavao spoljnu politiku Palmerstone-a i vigovaca; član Parlamenta (1847 - 1852), torijevac; osnivač i izdavač lista «The Free Press». 11 20 24 35 53 74 199 204 211 296 326 333 338 364 383 414 415 443 449 484 485 486 547
- Varnhagen von Ense, Karl August* (Karl August Farnhagen fon Ense; 1785 - 1858) — pisac i književni kritičar liberalnog pravca. 187 523 552
- Vauban, Sébastien le Prêtre (Prestre), marquis de* (Sebastijen le Pretre, markiz Voban; 1633 - 1707) — francuski maršal, vojni inženjer, autor niza radova o gradnji utvrda i o njihovoj opsadi. 322
- Vaucanson, Jacques de* (Žak de Vokanson; 1709 - 1782) — francuski mehaničar i pronalazač; upotpunio konstrukciju mehaničkog tklačkog razboja. 294
- Venedey, Jakob* (Jakob Venedaj; 1805 - 1871) — pisac iz Kelna, sitno-buržoaski demokrat, rukovodeći član Nemačkog narodnog udruženja i Saveza prognanih; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); posle revolucije 1848/49. liberal. 62 402
- Vico, Giovanni Battista* (Đovani Batasta Viko; 1668 - 1744) — italijanski filozof i sociolog; pokušao je da utvrdi objektivne zakonitosti društvenog razvitka. 210 551
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) — kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 41 187 362 365 477
- Vidocq, François-Eugène* (Fransoa-Ežen Vidok; 1775 - 1857) — francuski kriminalac, policijski tajni agent; njemu se pripisuju «Vidocq-ovi memoari»; njegovo je ime postalo sinonim za veštog žbira i pokvarjenjaka. 130 131 430
- Vincke, Georg, Freiherr von* (Georg Vinke, baron; 1811 - 1875) — pruski liberalni političar, 1848/49. jedan od vođa desnog krila frankfurtske Nacionalne skupštine; godine 1849. poslanik Drugog doma

- (desno krilo), u toku pedesetih i šezdesetih godina biran u Predstavnički dom pruske Zemaljske skupštine (Landtag), umereni liberal. 145 149 154 169 305 486
- Virchow, Rudolf* (Rudolf Virhof; 1821 - 1902) — patolog i antropolog osnivač celularne patologije, protivnik darvinizma; jedan od osnivača i vođa Naprednjačke partije; posle godine 1871. protivnik radničkog pokreta i naučnog socijalizma. 265 335
- Vissering, Simon* (Simon Visering; 1818 - 1888) — holandski vulgarni ekonomist i statističar. 575
- Vittorio Emanuele* (Vitorio Emanuele; 1820 - 1878) — vojvoda Savojski, kralj Sardinije (1849 - 1861) i kralj Italije (1861 - 1878). 91 95 238 503 511
- Vögele, August Setzer* (August Zecer Fegele) — radio je godine 1859. u štampariji u Londonu čiji je vlasnik bio Fidelio Hollinger. 37 395 396 398 405 412 - 417 434
- Vogler, C. G.* (Fogler C. G.) — izdavač i knjižar u Briselu, izdavač Marxovog spisa «Misère de la philosophie...» 448
- Vogt, Karl* (Karl Focht; 1817 - 1895) — prirodoslovac, vulgarni materijalist, sitnoburžoaski demokrat; 1848 / 49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); juna 1849. godine jedan od pet carskih regnata; 1849. emigrirao u Švajcarsku; pedesetih i šezdesetih godina plaćeni tajni agent Louis-a Bonaparte, jedan od najaktivnijih učesnika u klevetničkoj kampanji protiv proleter-skih revolucionara; raskrinkao ga je Marx u svome pamfletu «Herr Vogt». 7 10 - 14 15 - 25 27 28 29 33 37 38 40 45 56 - 59 62 - 65 67 70 75 83 - 85 88 - 90 93 - 96 100 101 105 106 111 112 118 119 122 136 142 145 215 322 364 388 - 390 392 393 398 403 404 407 - 409 410 411 412 - 417 419 420 421 422 - 424 426 427 429 430 431 433 434 437 438
- 439 442 443 - 447 450 - 452 456 459 - 465 471 472 491 497 - 500 508 520 521 568
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Arue de Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof, satiričar, istoričar; predstavnik buržoaskog prosvetiteljstva, borio se protiv apsolutizma i katolicizma. 159
- Wagener, Hermann* (Herman Vagener; 1815 - 1889) — publicist i političar, ideolog pruskih junkera koji su se poburžozili; redaktor lista «Neue Preußische Zeitung» (1848 - 1854), jedan od osnivača pruske konzervativne partije; pristalica reakcionarnog pruskog «državnog socijalizma». 154 335
- Waldeck, Benedikt Franz Leo* (Benedikt Franc Leo Valdek; 1802 - 1870) — političar, buržoaski demokrat, pravnik; jedan od vođa levičara i potpredsednik pruske Nacionalne skupštine (1848); od godine 1861. član Predstavničkog doma pruske Zemaljske skupštine (Landtag), a od 1867. godine Severnonemačkog rajhstaga; jedan od vođa Naprednjačke partije. 154
- Waldersee, Friedrich Gustav, Graf von* (Fridrih Gustav grof od Valderzea; 1795 - 1864) — pruski general i vojni pisac, ministar rata (1854 - 1858). 92
- Walesrode, Ludwig Reinhold* (Ludvig Rajnhold Valesrode; 1810 - 1889) — publicist, buržoaski demokrat; izdavač biblioteke «Demokratische Studien» (1860/1861). 42 84 136 512
- Wallace, Lewis* (Luis Voles; 1827 - 1905) — američki general, u građanskom ratu u SAD učestvovao na strani Severa; godine 1862. komandant divizije u državi Tenesi. 213
- Watteau, Louis* (lažno ime: Denonville) (Luj Vato-Denonvil; rođ. 1824) — francuski lekar i publicist, učesnik

u revolucionarnom pokretu u Francuskoj u toku četrdesetih i pedesetih godina, zatim emigrant u Belgiji; bliski prijatelj Louis-Auguste-a Blanquija. 544

Watts, John (Džon Vots; 1818 - 1887) — engleski publicist, utopijski socialist, pristalica Roberta Owena, kasnije buržoaski liberal i filantrop, apologet kapitalizma; godine 1853. u Londonu osnovao »The People's Provident Assurance Society« (Štedno osiguranje za narod). Jedna filijala ovog društva otvorena je 1857. godine u Mančesteru. 287 288 290

Weber (Veber) — pruski pravnik (pravni savetnik), godine 1860. Marxov advokat u procesu protiv berlinskog lista »National-Zeitung«. 35 37 39 40 42 45 65 69 75 77 79 80 98 99 106 426 427 459 471 497 505

Weber, Josef Valentin (Jozef Valentin Veber; 1814 - 1895) — sajdžija, godine 1848. učesnik u revolucionarnom pokretu u Badenu; emigrant u Švajcarskoj, zatim u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu. 161 164 166 350 426

Weerth, Georg (Georg Vert; 1822 - 1856) — »prvi i najznačajniji pesnik nemačkog proletarijata« (Engels); prvobitno trgovac; član Saveza pravednih, zatim Saveza komunista; 1848/49. redaktor feljtona u listu »Neue Rheinische Zeitung«, prisni prijatelj Marxa i Engelsa; Weertovu zaostavštinu (veoma razbacanu) buržoaska istorija književnosti negira, a dužna pažnja i poštovanje odati joj je tek u Nemačkoj demokratskoj republici. 296 604

Weitling, Wilhem (Vilhem Vajtling; 1808 - 1871) — krojački kalfa iz Magdeburga; godine 1835. u Parizu član Saveza prognanih, od 1837. rukovodeći član i teoretičar Saveza pravednih, najznačajniji Nemač - predstavnik utopijskog radničkog komunizma; od 1840. do 1843. godine revolucionarna aktivnost u Švajcarskoj; od 1844. nje-

gove teorije više ne odgovaraju zahtevima radničkog pokreta; godine 1845. razišao se u Londonu sa vodama Saveza pravednih, a početkom 1846. sa briselskim komunističkim Dopisnim komitetom; od 1846. do 1848. godine u SAD; u toku revolucije 1848/49. u Berlinu i Hamburgu razvijao anarhističke ideje; od kraja 1849. u SAD ponovo aktivan u radničkom pokretu, ali zapada u religiozno sektastvo; kršjem svoga života približuje se Medunarodnom udruženju radnika. 438

Wermuth (Vermut) — direktor policije u Hannoveru, svedok optužbe u kelnskom procesu komunistima godine 1852; zajedno sa Wilhemom Stieberom autor knjige »Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts«. 480

Werner, Minna (Mina Verner) — druga žena Gottfrieda Kinkela. 144

Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm von (Ferdinand Oto Vilhem fon Vestfalen; 1799 - 1876) — reakcionarni pruski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1850 - 1858); polubrat Jenny Marx. 424 434 442

Weydemeyr, Joseph (Jozef Vajdemajer; 1818 - 1866) — predstavnik nemačkog i američkog radničkog pokreta; sredinom četrdesetih godina pod uticajem »istinskog« socijalizma, godine 1846. pod direktnim uticajem Marxa i Engelsa prelazi na pozicije naučnog komunizma; od 1848. do 1851. u Frankfurtu na Majni rukovodi okrugom Saveza komunista; učesnik u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; jedan od odgovornih urednika lista »Neue Deutsche Zeitung« (1849/1850); 1851. godine emigrirao u Ameriku; za vreme građanskog rata u SAD pukovnik u armiji Severnih država; jedan je od prvih koji je širio marksizam u SAD, teorijski veoma sposoban propagator marksizma; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 43 42 71 78 80 228 400 437 446 459 461 462 464 465 474

- Whitworth, Sir Joseph* (ser Džozef Vitvort; 1803 - 1887) — engleski fabrikant i pronalazač na području tehnike oružja. 495
- Wiehe* (Vie) — supruga Johanna Friedricha Wiehe-a. 395 396
- Wiehe, Johann Friedrich* (Johan Fridrih Vie) — slovoslagač, godine 1859. radio u štampariji u Londonu čiji je vlasnik bio Fidelio Hollinger. 26 28 30 - 34 35 38 394 - 396 398 405 412 - 414 434 450 498
- Wigand, Otto* (Oto Vigand; 1795 - 1870) — izdavač i knjižar u Lajpcigu, izdavao dela naprednih pisaca. 93
- Wilhelm* (Vilhelm; 1845 - 1913) — sin danskog kralja Christiana IX; pod imenom Đorde I kralj Grčke (1863 - 1913). 590
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — pruski princ, princ - regent (1858 - 1861), pruski kralj (1861 - 1888), nemački car (1871 - 1888). 58 73 83 89 127 133 143 146 149 154 178 183 185 188 214 227 265 275 277 345 352 365 486 523 540 541
- William the Conqueror* (William I) (Viljem I Osvajač; 1027 - 1087) — engleski kralj (1066 - 1087). 365 590
- Williams* (Viljems) — knjižar u Londonu. 573
- Willich, August* (August Vilih; 1810 - 1878) — bivši pruski poručnik, koji je zbog svojih političkih ubeđenja napustio vojnu službu; član Saveza komunista, godine 1849. komanduje jednim korpusom dobrovoljaca u badensko-falačkom ustanaku; godine 1850. prilikom rascepa u Savezu komunista sa Karlom Shapperom vod sitnoburžoaske frakcije upravljen je protiv Marxa; 1853. godine emigrirao u SAD; u američkom građanskom ratu general Severa. 14 38 96 144 164 225 264 421 422 427 428 444 - 446 464 480 482
- Willis, Robert* (Robert Vilis; 1800 - 1875) — engleski naučnik na području mehanike, tehnologije i arheologije; od 1854. do 1867. držao predavanja za radnike. 293
- Wilson, James* (Džems Vilson; 1805 - 1860) — engleski ekonomist i političar, pristalica slobodne trgovine, osnivač i redaktor časopisa »The Economist»; član Parlamenta sekretar ministarstva finansija 1853 - 1858, ministar finansija za Indiju 1859/1860; protivnik kvantitativne teorije novca. 62
- Winter* (Vinter) — sredinom 1861. godine predsednik policije u Berlinu. 169 540
- Wiß, C. (C. Vis)* — lekar i novinar, mladohegelovac, sitnoburžoaski demokrat; početkom pedesetih godina emigrirao u Ameriku, Kinkelov pristalica. 438
- Wolf (f), Ferdinand* (Ferdinand Volf, crveni Wolf, Crveni; 1812 - 1895) — novinar, godine 1847. član briselskog komunističkog Dopsinog komiteta, član Saveza komunista; 1848/49. jedan od redaktora lista »Neue Rheinische Zeitung»; zatim emigrant u Parizu i Londonu, prilikom rascepa u Savezu komunista, godine 1850, ostao pristalica Marxa i Engelsa, kasnije se povukao iz političkog života. 62 289 330 456 605
- Wolf, Friedrich August* (Fridrih August Volf; 1759 - 1824) — filolog; glavno područje istraživanja: Homer. 551
- Wolfers, Franz Anton von* (Franc Anton fon Volfers; rod. 1813) — buržoaski novinar belgijskog porekla, saradnik i član redakcije lista »Kölnische Zeitung» (1847 - 1849), kasnije Bonapartin agent. 127
- Wolf, Bernhard* (Bernhard Volf; 1811 - 1879) — novinar, od 1848. godine vlasnik berlinskog lista »National-Zeitung», 1849. osnivač prve telegrafске agencije u Nemačkoj. 41 153 154
- Wolf, Wilhelm* (Lupus) (Vilhem Volf - Lupus; 1809 - 1864) — proleter-

- ski revolucionar, nastavnik, sin malog feudalno zavisnog šleskog seljaka; učestvovao u pokretu studentskih udruženja; od 1834. do 1839. zatvoren u pruskim tamnicama; 1846/1847. član briselskog komunističkog Dopisnog komiteta; od marta 1848. godine član Centralne uprave Saveza komunista, 1848/49. jedan od redaktora lista »Neue Rheinische Zeitung«. Član frankfurtske Nacionalne skupštine (krajnja levičar); dosledan borac protiv feudalne eksploatacije seljaka, bliski prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 9 12 15 17 18 22 - 24 42 - 43 50 69 76 95 100 104 105 107 110 112 115 124 150 151 152 158 162 - 164 166 168 - 169 177 180 203 208 211 215 222 225 228 230 232 233 240 241 250 265 268 280 289 295 313 315 318 332 334 337 342 345 347 348 351 352 354 - 356 357 358 361 363 364 366 368 373 375 403 417 418 437 475 500 501 549 555 581 583 584 603 606 613
- Wood* (Vud) — advokat u Mančesteru. 363
- Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst, Graf von* (Fridrih Hajnrih Ernst grof fon Vrangelj; 1784 - 1877) — pruski general, učestvovao u kontrarevolucionarnom državnom udaru u Pruskoj i u rasterivanju pruske Nacionalne skupštine novembra 1848. godine; 1864. glavno-komandujući prusko-austrijskih trupa za vreme rata sa Danskom. 344
- Wyke, Charles Lennox* (Čarls Lenoks Vajk; 1815 - 1897) — britanski diplomat, poslanik (1860/1861) i specijalni opunomoćenik u Meksiku (1862/1863). 205 206
- Wyse, Sir Thomas* (ser Tomas Vajz; 1791 - 1862) — engleski političar i diplomat, liberal; ministar finansija (1839 - 1841), poslanik u Atini (1849 - 1862); dvadesetih godina zet Luciena Bonaparte. 300
- Zabel, Friedrich* (Fridrih Cabel; 1802 - 1873) — liberalni publicist, redaktor berlinskog lista »National-Zeitung« (1848 - 1875). 29 45 106 137 153 154 401 427 460 504 513
- Zamacona, Manuel* (Manuel Samakona) — meksički novinar i političar, godine 1861. ministar inostranih poslova. 205 206
- Zamoyski, Wladislaw* (Vladislav Zamojski) — grof, poljski magnat i general, učesnik u ustanku 1830/31, posle ugušivanja ustanka jedan od vođa poljske konzervativne monarhističke emigracije u Parizu; za vreme krimskog rata je pokušao da poljske legije organizuje protiv Rusije. 326 333
- Zang, August* (August Cang; 1807 - 1888) — austrijski publicist, buržoaski liberal, osnivač i izdavač bečkog lista »Die Presse«; član Zemaljske skupštine Donje Austrije. 181
- Zedlitz-Neukirch, Konstantin, Freiherr von* (Konstantin baron od Cedlic-Neojkirha; rod. 1813) — pruski činovnik, šef policije u Berlinu. 149 169 523 532 539 540
- Zell* (Cel) — beležnik u Trijeru. 572
- Zerffi, Gustav* (pravo ime: *Hirsch*, fr. cerf = jelen) (Gustav Cerfi-Hirš; rod. oko 1820) — mađarski novinar, učesnik u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; od 1852. godine emigrant u Parizu, od početka 1853. u Londonu; početkom pedesetih godina bio povezan s Marxom; kasnije Kinkelov pristalica; član londonske grupe Nacionalnog udruženja. 161 165 174 175 178
- Zernin, Eduard* (Eduard Cernin) — nemački publicist, izdavač lista »Allgemeine Militär-Zeitung«. 27
- Zimmermann, Ernst Wilhelm Eduard* (Ernst Vilhelm Eduard Cimerman) — direktor suda u Špandau, član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); posle poraza revolucije 1848/49. emigrant u Engleskoj. 35 78 82 119 123 184 511 520
- Zabel, Friedrich* (Fridrih Cabel; 1802 - 1873) — liberalni publicist, redaktor berlinskog lista »National-Zei-

Zinn (Cin) — nemački štamparski radnik, emigrant u Londonu, slovoslagatelj u štampariji Hirschfeld, osnovao je godine 1858. Udruženje Nemaca u Londonu. 6 98

Žižka, Jan iz Trocnova (oko 1360 - 1424) — značajan češki vojskovođa i političar, jedan od vođa husitskog pokreta, vojni rukovodilac taborita, nacionalni junak češkog naroda. 123

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Avram — prema biblijskom predanju starojudejski patrijarh. 283 368

«Our American Cousin», sinonim za šupljoglavog i lenjog engleskog lorda. 335 352

Ahil — prema starogrčkoj legendi o trojanskom ratu najhrabriji od svih grčkih heroja; jedna od glavnih ličnosti Hemerove «Ilijade»; Ahil umire od uboda strele u petu koja je bila jedino ranjivo mesto na njegovom telu. 597

Edip — prema grčkoj mitologiji sin Laja, kralja Tebe, i Jokaste; oslobođio je Tebu rešivši Svinginu zagonetku. 475

Amfitrion — prema grčkoj mitologiji Tirinski kralj; u novijoj literaturi je, zahvaljujući Mollerovoj interpretaciji, ova ličnost postala sinonim za gostoljubivog domaćina. 534

Egeria — prema rimskoj mitologiji mudra nimfa i proročica, koja je tajno davala savete rimskom vladaru Numi Pompiliju. 527

Arijadna — prema grčkom predanju kći Kritskog kralja Minosa; omogućila je Tezeju povratak iz lavirinta u kome je ovaj ubio čudovište Minotaura; Tezej ju je poveo sa sobom, ali je napušta na ostrvu Naksosu, gde je postala sveštenica i supruga boga Dionizija (Baha). 528

Ezra — legendarni tvorac mnogih knjiga Starog zaveta. 368

Bah (*Dionizije*) — rimsko-grčki bog vina i veselja. 528

Falstaf, ser Džon — komična ličnost debelog brbljivog spadala iz Shakespearovog «Henrija IV» i «Veselih žena Vindzorskih». 70

Buda — religiozni nadimak za Sidhartu ili Gautamu (onog koji je postigao svoj cilj), plemića i osnivača budističke religije. 150 153 536

Gotfrid, velikodušni — glavna ličnost poeme «Oslobođeni Jerusolim» Torquata Tassa, idealizovana ličnost jednog od vojskovođa prvog krstaškog rata. 168

Don Kihot — ličnost iz istoimenog Servantesovog satiričnog romana. 464

Heineke (Hajneke) — ličnost iz istoimene nemačke narodne pesme koja predstavlja narodnu parodiju na tzv. grubijansku literaturu 16. veka. 517

Dundreary (Dandrieri) — glavna ličnost satirične Taylorove komedije

Isak — ličnost iz Starog zaveta, Avramov sin. 368

- Jakov* — prema biblijskom predanju Isakov sin, praotac izraelskog naroda. 368
- Job* — ličnost patnika iz Starog zaveta koji strpljivo i s blagošću podnosi sve nevolje i nedaće. 132
- John Bull* (Džon Bul) — uobičajeni nadimak za predstavnike engleske buržoazije. 9 205 224
- Kirka* — prema grčkoj legendi čarobnica; ona je Odisejeve drugove pretvorila u svinje, a njega samog zadržala godinu dana na ostrvu; ime koje simbolizuje lepotu koja začarava. 527
- Kunigunda* — ličnost iz Voltaire-ovog filozofskog romana »Kandid«. 120 122
- Lazarillo* (Lazarilo) — ličnost iz priče »Život Lazarila iz Tormesa« anonimnog španskog pisca, koja se pojavila sredinom 16. veka. Tip zajedljivog spadala. 331
- Lazar* — siromah koji je po priči iz Jevandelja (Luka XVI, 19-31) uzalud prozio pred vratima škrtog bogataša. 152 346
- Mojsije* — prema Starom zavetu prorok koji je Jevreje oslobodio iz egipatskog ropstva.
- Okean* (Oceanus) — u grčkoj mitologiji jedan od praotaca bogova, otepljenje snage mora. 374
- Odisej* — junak Homerovih epova »Ilijada« i »Odiseja«; mitski kralj Itake; grčki vojskovođa u trojanskom ratu; odlikovao se hrabrošću, lukavstvom i rečitošću. 527
- Orest i Pilad* — imena grčkih mitskih junaka koja su postala sinonim vernog prijateljstva. 347
- Osije* — ličnost iz Starog zaveta; prema predanju zvucima svete trube i bojnim pokličima svojih ratnika razorio je zidine Jerihona. 368
- РАСЧИСЛА БИБЛИОТЕК**
- Pieperbrink* (Piperbrink) — ličnost iz komedije »Žurnalisti« Gustava Freytaga. 154
- Simon* — prema biblijskom predanju jedan od Jakovljevih sinova, praotac jevrejskog Simonovog plemena. 368
- Squeers* (Skvias) — ličnost iz romana »Nikolas Niklbi« Charlesa Dickensa, ličnost brutalnog i lukavog neznalice i licemera. 29
- Tezej* — prema grčkoj legendi ubraja se među najveće heroje; legendarni kralj Atine kome se pripisuje osnivanje atinske države. 528
- Uncle Sam* (Ujka Sam) — simboličan naziv za Sjedinjene Američke Države. 224
- Wildemann* (Vildeman) — ličnost iz romana »Hans Ibeles« Johanne Kinckel. 144

S a d r Ź a j

<i>Predgovor</i>	Strana VII
------------------------	---------------

PRVI DEO

Prepiska između Marxa i Engelsa

januar 1860 - septembar 1864

1860.

1. Marx Engelsu • posle 11. januara	5
2. Marx Engelsu • 25. januar	7
3. Engels Marxu • 26. januar	8
4. Marx Engelsu • 28. januar	10
5. Engels Marxu • 31. januar	13
6. Marx Engelsu • 31. januar	15
7. Engels Marxu • 1. februar	17
8. Engels Marxu • 2. februar	18
9. Marx Engelsu • 3. februar	20
10. Engels Marxu • 4. februar	22
11. Marx Engelsu • 4. februar	24
12. Engels Marxu • 7. februar	25
13. Marx Engelsu • 7. februar	26
14. Marx Engelsu • 9. februar	27
15. Engels Marxu • 9. februar	33
16. Engels Marxu • 12. februar	34
17. Marx Engelsu • 13. februar	35
18. Marx Engelsu • 14. februar	37
19. Marx Engelsu • 15. februar	38
20. Engels Marxu • 8. april	39
21. Marx Engelsu • 9. april	40
22. Marx Engelsu • 12. april	41
23. Marx Engelsu • 16. april	42
24. Marx Engelsu • 17. april	44
25. Marx Engelsu • 24. april	45

	Strana
26. Marx Engelsu • 7. maj	47
27. Engels Marxu • 7. maj	48
28. Marx Engelsu • 8. maj	49
29. Engels Marxu • 10. maj	50
30. Engels Marxu • 11. maj	51
31. Marx Engelsu • 28. maj	52
32. Engels Marxu • 31. maj	53
33. Marx Engelsu • 2. jun	55
34. Marx Engelsu • 14. jun	56
35. Marx Engelsu • 16. jun	57
36. Engels Marxu • 20. jun	59
37. Engels Marxu • oko 25. juna	62
38. Marx Engelsu • 25. jun	63
39. Marx Engelsu • 26. jun	65
40. Engels Marxu • 26. jun	66
41. Engels Marxu • 27. jun	67
42. Marx Engelsu • 28. jun	68
43. Engels Marxu • oko 28. juna	69
44. Marx Engelsu • 9. jul	70
45. Marx Engelsu • 17. jul	71
46. Marx Engelsu • 21. jul	72
47. Engels Marxu • oko 23. jula	73
48. Marx Engelsu • 25. jul	74
49. Marx Engelsu • 29. jul	75
50. Engels Marxu • 1. avgust	76
51. Marx Engelsu • 4. avgust	77
52. Marx Engelsu • 27. avgust	78
53. Marx Engelsu • 29. avgust	79
54. Marx Engelsu • 1. septembar	80
55. Marx Engelsu • početkom septembra	81
56. Marx Engelsu • 13. septembar	82
57. Marx Engelsu • 15. septembar	83
58. Engels Marxu • 15. septembar	85
59. Marx Engelsu • 20. septembar	87
60. Marx Engelsu • 25. septembar	88
61. Engels Marxu • 1. oktobar	90
62. Marx Engelsu • 2. oktobar	93
63. Engels Marxu • 5. oktobar	95
64. Marx Engelsu • 11. oktobar	97
65. Marx Engelsu • 25. oktobar	98
66. Marx Engelsu • 5. novembar	99
67. Marx Engelsu • 13. novembar	100
68. Marx Engelsu • 14. novembar	102
69. Marx Engelsu • 21. novembar	103

	Strana
70. Marx Engelsu • 23. novembar	104
71. Marx Engelsu • 26. novembar	105
72. Marx Engelsu • 28. novembar	107
73. Engels Marxu • 3. decembar	109
74. Engels Marxu • 5. decembar	110
75. Marx Engelsu • 5. decembar	111
76. Marx Engelsu • 6. decembar	112
77. Marx Engelsu • 12. decembar	114
78. Engels Marxu • 18. decembar	116
79. Marx Engelsu • 18. decembar	117
80. Engels Marxu • 19. decembar	118
81. Marx Engelsu • 19. decembar	119
82. Marx Engelsu • 23. decembar	121
83. Marx Engelsu • 26. decembar	122
84. Marx Engelsu • 27. decembar	125

1861.

85. Marx Engelsu • 3. januar ..	126
86. Engels Marxu • 7. januar	127
87. Marx Engelsu • 8. januar	129
88. Marx Engelsu • 10. januar	130
89. Marx Engelsu • 18. januar	132
90. Marx Engelsu • 22. januar	134
91. Marx Engelsu • 29. januar	136
92. Marx Engelsu • 31. januar	138
93. Engels Marxu • 31. januar	139
94. Marx Engelsu • 2. februar	140
95. Engels Marxu • 4. februar	141
96. Engels Marxu • 6. februar	142
97. Marx Engelsu • 14. februar	144
98. Marx Engelsu • 27. februar	146
99. Marx Engelsu • 7. maj	148
100. Marx Engelsu • 10. maj	152
101. Marx Engelsu • 16. maj	156
102. Marx Engelsu • 10. jun	157
103. Engels Marxu • 12. jun	159
104. Marx Engelsu • 19. jun	161
105. Marx Engelsu • 1. jul	164
106. Engels Marxu • 3. jul	167
107. Marx Engelsu • 5. jul	169
108. Marx Engelsu • 12. jul	174
109. Marx Engelsu • 20. jul	176
110. Marx Engelsu • 3. avgust	178

111. Marx Engelsu • 28. septembar	179
112. Marx Engelsu • 30. oktobar	181
113. Marx Engelsu • 6. novembar	183
114. Marx Engelsu • 18. novembar	184
115. Marx Engelsu • 20. novembar	186
116. Engels Marxu • 27. novembar	187
117. Engels Marxu • 2. decembar	188
118. Marx Engelsu • 5. decembar	190
119. Marx Engelsu • 9. decembar	191
120. Marx Engelsu • 13. decembar	193
121. Marx Engelsu • 19. decembar	194
122. Marx Engelsu • 27. decembar	197

1862.

123. Marx Engelsu • 25. februar	198
124. Engels Marxu • 28. februar	200
125. Marx Engelsu • 3. mart	201
126. Engels Marxu • 5. mart	203
127. Marx Engelsu • 6. mart	204
128. Engels Marxu • oko 8. marta	208
129. Marx Engelsu • 15. mart	209
130. Marx Engelsu • 28. april	210
131. Engels Marxu • 5. maj	212
132. Marx Engelsu • 6. maj	215
133. Engels Marxu • 12. maj	217
134. Engels Marxu • oko 18. maja	218
135. Marx Engelsu • 19. maj	219
136. Engels Marxu • 23. maj	220
137. Marx Engelsu • 27. maj	223
138. Engels Marxu • 29. maj	225
139. Engels Marxu • 4. jun	226
140. Marx Engelsu • oko 6. juna	228
141. Marx Engelsu • 18. jun	229
142. Engels Marxu • oko 3. jula	231
143. Marx Engelsu • 5. jul	232
144. Marx Engelsu • 11. jul	233
145. Marx Engelsu • 21. jul	234
146. Engels Marxu • 30. jul	235
147. Marx Engelsu • 30. jul	237
148. Engels Marxu • 31. jul	240
149. Engels Marxu • 1. avgust	241
150. Marx Engelsu • 2. avgust	243
151. Marx Engelsu • 7. avgust	248

	Strana
152. Engels Marxu • 8. avgust	250
153. Marx Engelsu • 9. avgust	252
154. Engels Marxu • pre 12. avgusta	254
155. Engels Marxu • 13. avgust	255
156. Marx Engelsu • 14. avgust	256
157. Marx Engelsu • 20. avgust	257
158. Engels Marxu • 21. avgust	259
159. Engels Marxu • početkom septembra	260
160. Engels Marxu • 9. septembar	261
161. Marx Engelsu • 10. septembar	263
162. Engels Marxu • 16. oktobar	265
163. Marx Engelsu • 29. oktobar	267
164. Marx Engelsu • 4. novembar	269
165. Engels Marxu • 5. novembar	270
166. Marx Engelsu • 9. novembar	272
167. Marx Engelsu • 14. novembar	273
168. Engels Marxu • 15. novembar	274
169. Marx Engelsu • 17. novembar	276
170. Marx Engelsu • 20. novembar	278
171. Marx Engelsu • 24. decembar	279
172. Engels Marxu • 26. decembar	280
173. Engels Marxu • 30. decembar	281
1863.	
174. Marx Engelsu • 2. januar	282
175. Engels Marxu • 7. januar	284
176. Marx Engelsu • 8. januar	285
177. Engels Marxu • 13. januar	287
178. Marx Engelsu • 24. januar	288
179. Engels Marxu • 26. januar	290
180. Marx Engelsu • 28. januar	292
181. Marx Engelsu • 13. januar	296
182. Marx Engelsu • 17. februar	298
183. Engels Marxu • 17. februar	299
184. Engels Marxu • 19. februar	301
185. Marx Engelsu • 20. februar	302
186. Engels Marxu • oko 21. februara	303
187. Marx Engelsu • 21. februar	304
188. Marx Engelsu • 24. mart	305
189. Engels Marxu • 8. april	307
190. Marx Engelsu • 9. april	309
191. Marx Engelsu • 18. april	312
192. Engels Marxu • 21. april	313

	Strana
193. Engels Marxu • 20. maj	315
194. Marx Engelsu • 29. maj	317
195. Marx Engelsu • 10. jun	319
196. Engels Marxu • 11. jun	320
197. Marx Engelsu • 12. jun	322
198. Marx Engelsu • 22. jun	324
199. Engels Marxu • 24. jun	325
200. Marx Engelsu • 6. jul	326
201. Marx Engelsu • 15. avgust	330
202. Marx Engelsu • 12. septembar	333
203. Engels Marxu • 24. novembar	335
204. Marx Engelsu • 2. decembar	336
205. Engels Marxu • 3. decembar	337
206. Marx Engelsu • 4. decembar	338
207. Marx Engelsu • 22. decembar	340
208. Marx Engelsu • 27. decembar	342

1864.

209. Engels Marxu • 3. januar	344
210. Marx Engelsu • 20. januar	346
211. Marx Engelsu • 25. februar	348
212. Marx Engelsu • 11. mart	349
213. Marx Engelsu • 19. april	350
214. Engels Marxu • 29. april	352
215. Engels Marxu • 1. maj	354
216. Engels Marxu • 2. maj	355
217. Engels Marxu • 2. maj	356
218. Marx Engelsu • 23. maj	357
219. Marx Engelsu • 26. maj	358
220. Engels Marxu • 30. maj	359
221. Marx Engelsu • 3. jun	361
222. Engels Marxu • 3. jun	363
223. Marx Engelsu • 7. jun	364
224. Engels Marxu • 9. jun	366
225. Marx Engelsu • 16. jun	368
226. Marx Engelsu • 1. jul	370
227. Marx Engelsu • 4. jul	371
228. Engels Marxu • 5. jul	373
229. Marx Engelsu • 25. jul	374
230. Marx Engelsu • 31. avgust	375
231. Engels Marxu • 2. septembar	377
232. Marx Engelsu • 2. septembar	379
233. Engels Marxu • 4. septembar	380
234. Marx Engelsu • 7. septembar	382

DRUGI DEO

Strana

Pisma Marxa i Engelsa trećim licima

januar 1860 - septembar 1864

1860.

1. Marx Bertalanu Szemereu • 12. januar	387
2. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 30. januar	388
3. Marx Bertalanu Szemereu • 31. januar	390
4. Marx Joachimu Lelewelu • 3. februar	392
5. Marx Franzu Dunckeru • 6. februar	393
6. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 8. februar	394
7. Marx pravnom savetniku Weberu • 13. februar	397
8. Engels Franzu Dunckeru • 20. februar	402
9. Engels Ferdinandu Lassalle-u • 20. februar	403
10. Marx pravnom savetniku Weberu • 21. februar	405
11. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 23. februar	407
12. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 23. februar	410
13. Marx pravnom savetniku Weberu • 24. februar	411
14. Marx Wilhelmu Liebknechtu • 27. februar	426
15. Marx Karlu Schapperu • 27. februar	427
16. Marx Muzembiniju • 27. februar	429
17. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 29. februar	430
18. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 3. mart	437
19. Marx pravnom savetniku Weberu • 3. mart	440
20. Marx Charlesu Dobsonu Colletu • 7. mart	450
21. Marx Bertalanu Szemereu • 13. mart	452
22. Marx Lucienu Leopoldu Jottrandu • 13. mart	453
23. Engels Ferdinandu Lassalle-u • 15. mart	455
24. Marx pravnom savetniku Weberu • 27. mart	457
25. Marx Bertalanu Szemereu • 4. april	458
26. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 9. april	459
27. Marx Georgu Lommelju • 9. april	461
28. Marx Johannu Philippu Beckeru • 9. april	464
29. Engels Emilu Engelsu • 11. april	466
30. Marx pravnom savetniku Weberu • 13. april	467
31. Engels Gottfriedu Ermenu • 19. april	468
32. Marx pravnom savetniku Weberu • 21. april	469
33. Marx Georgu Rheinländeru • 24. april	470
34. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 24. april	471
35. Marx pravnom savetniku Weberu • 24. april	472
36. Engels Emilu Engelsu • 25. april	473
37. Marx Eduardu Fischelu • 8. maj	474
38. Marx Carlu Siebelu • 15. maj	475

	Strana
39. Marx Eduardu Fischelu • 1. juni	477
40. Marx Ferdinandu Lassalle-u • oko 2. juna	479
41. Marx Bertalanu Szemereu • 2. jun	487
42. Marx Johannu Philippu Beckeru • 23. jun	489
43. Marx pravnom savetniku Weberu • 2. avgust	490
44. Engels Jenny Marx • 15. avgust	491
45. Marx pravnom savetniku Weberu • 20. avgust	492
46. Marx Bertalanu Szemereu • 21. avgust	493
47. Engels redakciji lista »Allgemeine Militär-Zeitung« • 24. avgust	495
48. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 7. septembar	497
49. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 15. septembar	500
50. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 15. septembar	502
51. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 2. oktobar	503
52. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 23. oktobar	504
53. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 5. novembar	505
54. Marx Bertalanu Szemereu • 21. novembar	506
55. Marx Bertalanu Szemereu • 22. novembar	507
56. Marx Franzu Dunckeru • 24. novembar	508

1861.

57. Marx Carlu Siebelu • 3. januar	509
58. Marx Carlu Siebelu • 3. januar	510
59. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 16. januar	511
60. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 28. januar	513
61. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 7. februar	514
62. Engels Elisi Engels • 13. februar	515
63. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 15. februar	517
64. Engels Elisi Engels • 27. februar	518
65. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 7. mart	520
66. Marx Antoinetti Philips • 24. mart	522
67. Marx Carlu Siebelu • 28. mart	525
68. Marx Carlu Siebelu • 2. april	526
69. Marx Antoinetti Philips • 13. april	527
70. Engels upravi Schillerovog instituta • oko 3. maja	529
71. Marx Lionu Philipsu • 6. maj	531
72. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 8. maj	534
73. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 29. maj	537
74. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 11. jun	538
75. Marx Antoinetti Philips • 17. jul	539
76. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 22. jul	542
77. Marx Antoinetti Philips • 24. septembar	545
78. Marx Louis-u Watteau-u • 10. novembar	546

1862.

79. Marx Josefu Valentinu Weberu • 15. januar	547
80. Marx Johannu Philippu Beckeru • 26. februar	548
81. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 28. april	550
82. Engels Carlu Siebelu • 4. jun	553
83. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 16. jun	555
84. Engels Ferdinandu Lassalle-u • 23. jul	558
85. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 13. avgust	559
86. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 14. avgust	560
87. Marx predsedniku Svetske izložbe Wilhelmu Schwarzu • 19. avgust	561
88. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 20. avgust	562
89. Engels Ferdinandu Lassalle-u • 21. avgust	563
90. Marx Wilhelmu Wolffu • 4. oktobar	564
91. Marx Ferdinandu Lassalle-u • 7. novembar	565
92. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 15. decembar	567
93. Marx Ludwigu Kugelmannu • 28. decembar	568

1863.

94. Marx Josefu Valentinu Weberu • 22. april	570
95. Marx Jenny Marx • 15. decembar	571
96. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 23. decembar	573
97. Marx Lionu Philipsu • 20. februar	574
98. Marx Lionu Philipsu • 29. mart	577
99. Marx Lionu Philipsu • 14. april	579
100. Marx Jenny Marx • 9. maj	581
101. Marx Jenny Marx • 10. maj	582
102. Marx Jenny Marx • 13. maj	583
103. Marx kćerki Jenny • 17. maj	585
104. Engels Hermannu Engelsu • 24. maj	587
105. Marx Lionu Philipsu • 25. jun	589
106. Marx Ferdinandu Freiligrathu • 12. jul	592
107. Marx Lionu Philipsu • 17. avgust	593
108. Marx Jenny Marx • 2. septembar	595
109. Marx Sophie von Hatzfeldt • 12. septembar	597

. PRILOZI

1. Jenny Marx Engelsu • 14. avgust 1860	601
2. Jenny Marx Engelsu • posle 5. oktobra 1860	602
3. Jenny Marx Engelsu • pre 16. marta 1861	603
4. Jenny Marx Engelsu • krajem marta 1861	604

	Strana
5. Jenny Marx Engelsu • početkom aprila 1861	605
6. Marxova punomoć Ferdinandu Lassalle-u radi ponovnog dobijanja pruskog državljanstva	608
7. Jenny Marx Engelsu • početkom novembra 1863	609
8. Jenny Marx Engelsu • oko 24. novembra 1863	610
9. Jenny Marx Wilhelmu Liebknechtu • oko 24. novembra 1863	611
10. Jenny Marx Karlu Friedrichu Moritzu Elsneru • sredinom juna 1864	613

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	617
I literatura	674
A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka Marxa i Engelsa	674
B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora	679
I Dela i spisi	679
II Periodika	689
C. Spisak pomenutih časopisa i listova	691
Registar imena	701
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	749

ILUSTRACIJE

Prva stranica Engelsovog pisma Marxu od 20. maja 1863.	316 - 317
Prilog uz Marxovo pismo Engelsu od 6. jula 1863.	328 - 329
Marxova biografska beleška o Wilhelmu Wolffu (juni 1864)	368 - 369
Marxov pasoš (izdat 11. aprila 1861)	528 - 529
Zadnja strana Marxovog pasoša (1861) (poledina prethodnog priloga)	528 - 529

K. MARX—F. ENGELS

DELA • tom 37

JANUAR 1860 — SEPTEMBAR 1864

•
Pripremili za štampu saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret

•
Prevodioci

Mara Fran prevela je pisma na str.: 5 - 384
Ivan Ivanji: 387 - 613

•
Nacrt za korice *Eduard Stepančić*
Grafička oprema *Borivoje Miladinović*
Tehnički urednik *Milena Mijailović*
Korektori *Divna Pethović, Nada Tomičević i Jugoslava Ševković*

•
Izdavači
Izdavačka radna organizacija *Prosveta*
OOUR • Izdavačka delatnost
Beograd, Dobračina 30
Institut za međunarodni radnički pokret
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•
Štampa
Biragrafika
Subotica, Put Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5 000 primeraka

